LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Vija Stikāne

SIEVIETE LIVONIJAS SABIEDRĪBĀ VIDUSLAIKOS UN JAUNO LAIKU SĀKUMĀ 13.–16. GS.

Promocijas darbs

Zinātniskais vadītājs
Dr. hist. prof. I. Misāns

Rīga, 2012

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».

SATURS

Ievads 4
Avotu un literatūras apskats 9

Pirmā nodaļa. Sievietes statusa tiesiskie aspekti 40

1. Kristīgās ideoloģijas un kanonisko tiesību ietekme uz sievietes statusu
1. 1. Baznīcas skatījums uz dzimumu hierarhiju 42
1. 2. Sieviete un kristību sakraments 51
1. 3. Kanoniskās tiesības par sievietes statusu laulībā 61
2. Sieviete tiesas priekšā 78
2. 1. Zvēresta tiesības un sūdzēšanās tiesā 79
2. 2. Sievietes nogalināšana un ievainošana 88
2.3. Izvarošana 92
2.4. Sievietes sodīšana 95
2.5. Sievietes atbildība par jaundzimušo 105
2.6 Sievietes sodīšana par buršanu 109
3. Sievietes tiesiskā aizsardzība un pienākumi kara apstākļos 114

Otrā nodaļa. Sievietes statusa sociālie un ekonomiskie aspekti 127

1. Sievietes Livonijas varas hierarhijas virsotnē
1.1. 13.gs. valdnieku sievas un meitas 130
1.2. *Domina Estoniae* - Dānijas valdniece Margareta Sambiria Ziemeļigaunijā 150
1.3. Laicīgo Livonijas valdnieku sievas un meitas 16.gs. otrajā pusē 155
2. Vasaļu kārtas sievietes 171
2. 1. Sievietes mantošanas tiesības lēņu valdījumos
2.1.1. Sieviešu mantošana pēc Livonijas bruņinieku tiesībām 173
2.1.2. Sieviešu mantošanas evolūcija saskaņā ar zemeskungu dotajām privilēģijām 180
2.2. Sievietes sociālais un ekonomiskais statuss dažādās vasaļu grupās
2.2.1. Zemeskungu radinieces un amatpersonu sievas 198
2.2.2 Lielvasaļu kārtas sieviešu statuss 207
2.2.3. Sīkās bruņniecības un leimaņu sieviešu statuss 220
3. Pilsētnieces
3.1. Sieviešu mantošanas tiesības un saimnieciskās dzīves nosacījumi pilsētās 239
3.2. Sievietes sociālais statuss dažādās pilsētnieku grupās
3.2.1. Pilsētu turīgo ģimeņu sievietes – lieltirgotājas un rātskungu atraitnes 249
3.2.2 Pilsētu vidusslānis: ekonomiski pastāvīgo ģimeņu sievietes 277
3.2.3. Pilsētu apakšslānis: kalpones un "brīvās sievietes" 299
4. Livonijas zemnieku kārtas sievietes
4.1. Zemnieces sociālā statusa aspekti 314
4.2. Zemniece klaušu darbos un algotā dienestā 329
4.3. Zemnieku kārtas sieviešu mantošanas tiesības 341
4.4. Lauku sievietes loma sakrālajās tradīcijās un rituālos 355

Secinājumi 367

Avotu un literatūras saraksts 372

Ievads

Viduslaikos un jauno laiku sākumā sievietes bija sabiedrības daļa, kura salīdzinoši mazāk nekā vīrieši atspoguļojas vēstures avotos. Promocijas darbs „Sieviete Livonijas sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā 13.–16. gs." pirmo reizi Latvijas historiogrāfijā veltīts sievietes sociālajam un tiesiskajam statusam, balstoties uz 13.–16. gs. hronikām, līgumiem, tiesību krājumiem, tiesu un saimnieciskās darbības aktīm, zemeskungu domēņu, muižu un pilsētu pārvaldes dokumentiem, saraksti un citiem rakstītajiem vēstures avotiem. Livonija laika avotu klāsta sniegtā informācija par sievietēm sabiedrībā ir diezgan vienpusīga un ierobežota. Sievietes statusa detalizēta analīze dažādās Livonijas sociālajās grupās un Livonijas sabiedrībā kopumā iespējama vien atsevišķos laika posmos, atsevišķu sociālo grupu ietvarā. Daudzos aspektos avotu trūkuma dēļ Livoniju priviliģēto kārtu, pilsētnieču un lauku sabiedrības sieviešu statusu, tiesības un to izmaiņas var izvērtēt, izmantojot analoģijas ar kaimiņu tautu vēstures ziņām. Livonijas sociālā vēsture un sievietes statuss attīstījās Baltijas jūras reģiona kontekstā un bija cieši saistīts ar tiesiskajiem nosacījumiem, ko radīja reģionā kopīgās kanoniskās tiesības, līdzīgie pilsētu statūti un zemes tiesību kodificējumi.

Darba mērķis ir izpētīt sievietes statusu sabiedrībā un atklāt dažādas sievietes sociālās lomas un to statusa tiesiskos un ekonomiskos nosacījumus Livonijas kārtu sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā, analizējot sievietes tiesības un pienākumus publiskajā sfērā.

Darba mērķa sasniegšanai izvirzīti **uzdevumi** noskaidrot sievietes statusa tiesiskos, sociālos un ekonomiskos aspektus hierarhiski organizētā kārtu sabiedrībā; pētīt dažādu Livonijas sociālo grupu un kārtu sieviešu darbību sabiedrībā ārpus ģimenes loka. Livonijā ilgstoši pastāvēja tiesiski pamatota sistēma, kurā sievietei savā sociālajā un radnieciskām saitēm saistītā grupā tika īpaši aizsargāta, bet viņai nebija publisko pienākumu un bija ierobežotas tiesības ieņemt amatus, piedalīties tiesas procesā, pastāvīgi pārvaldīt īpašumu un dibināt ģimeni. Sievietes parasti nepārstāvēja savu sociālo grupu vai ģimeni publiskā sfērā. Darba uzdevums ir parādīt, kā tiesiskā aizbildniecība pār sievietēm darbojās un kā tā tika realizēta Livonijā.

Pētot sievietes darbību sabiedrībā, ne vienmēr viduslaikos un jauno laiku sākumā ir strikti iespējams nošķirt publisko no privātās sfēras, jo privātā dzīve – no privātiem lēmumiem atkarīga un no publiskās sfēras nošķirta indivīda dzīves joma – pirmsindustriālās sabiedrībās nemaz nepastāvēja.[1] Sievietes statuss un pienākumi ģimenes ietvaros lielā mērā bija publiski, kas izpaudās sabiedrībai nozīmīgu ģimenes svētku (kristības, kāzas, bēres) laikā kā arī, kārtojot mantiskas attiecības (mantojuma dalīšana, pūra došana). Sievietes individuālais statuss veidojās ne tikai ģimenes ietvarā, bet bija cieši saistīts ar sociālo grupu un tai atvēlētajām tiesībām, pienākumiem, privilēģijām. Savas

[1] Пушкарева, Н. Л. *Частная жизнь русской женщины: невеста, жена, любовница (X – начало XX в.).* Москва: Ладомир, 1997. С. 4.

grupas ietvaros sievietes statuss veidoja stratifikācijas līnijas dažādās līmeņos – kā binära opozīcija vīriešu un sieviešu lomu izpratnē; kā statuss vairāku paaudžu attiecībās ģimenes iekšienē;[2] kā sievietes statuss savā sociālajā grupā ārpus ģimenes un attiecībās ar citām sociālajām grupām.[3]

Analizējot sievietes statusu Livonijas sabiedrībā hronoloģiskā griezumā, nozīmīgi ir periodi, kad sabiedrības sociālās struktūras būtiski transformējās vai arī saglabāja zināmu stabilitāti. Livonijas kristianizācijas periodā 13. gs. mainījās gan zemes kundzība, gan dažādu sabiedrības grupu sociālais statuss, tika likti pamati sabiedrības struktūrai, kas vēlāk bija raksturīgi vairāku gadsimtu garumā. Reģionā strauji veidojās pilsētas, ienāca lēņu sistēma, uz Livoniju migrēja dažādu sociālo slāņu vācu un dāņu dialektos runājoši vīrieši un sievietes, veidojot jaunas sociālas grupas un ienesot savu izpratni par sievietes statusu. Kristīgo vērtību modelis, kas kļuva par noteicošo Livonijā, tāpat kā citviet Baltijas jūras reģionā, 13.gs. pievērsa pastiprinātu uzmanību dzimumu attiecībām un kanoniskajās tiesībās 12.–13. gs. noformulētajai likumīgajai laulībai kā vienīgai akceptētajai laulību formai, kurā varēja piedzimt „likumīgi" (vācu val. – *echt und recht geboren*). Šīs „likumīgās laulības" iezīmes bija Baznīcas svētība, sievietes un viņas aizbildņu piekrišana laulībām, precību publiskums, atraitnes un bērnu materiālā nodrošinājuma likumīga regulēšana. Laika posmā no 14. gs. līdz 15. gs. beigām Livonijas sabiedrības struktūru veidoja kārtas ar savām tiesībām, pašpārvaldi, amatpersonām – vasaļi jeb bruņinieki, pilsētnieki, zemnieki jeb lauku iedzīvotāji. Jauno laiku sākumā 16. gs. kārtu tiesībās, sociālo grupu attiecībās un statusā, publiskās un privātās sfēras izpratnē, sabiedrības vērtību modelī notika izmaiņas, kas saistītas ar naudas saimniecības attīstību, muižu un dzimtbūšanas veidošanos, reformāciju, politiskajām izmaiņām. Minētie Livonijas sabiedriskās dzīves posmi bija cieši saistīti ar sievietes statusa, tiesību un pienākumu izpratnes vēsturisko attīstību. Sievietes statusa izmaiņu izvērtējums Livonijas vēstures posmos pieder pie šī darba uzdevumiem.

Darbā izmantotās metodes. Darbā izmantota deskriptīvā metode, jo faktu un pieejamās informācijas apkopojums par sievietēm Livonijas vēsturē nepieciešams detalizētu un apkopojošu vēsturisku pētījumu trūkuma dēļ. Liela nozīme ir salīdzinošās tiesību vēstures metodei, kas ietver informācijas apkopošanu no dažādiem vēstures avotiem kopējā kontekstā, izmantojot hronoloģiski un teritoriāli paplašinātu salīdzinājumu Baltijas jūras reģiona kontekstā. Tiesiski aspekti saistībā ar sievietes statusu analizēti horizontālā līmenī, atklājot parādības, kas bija raksturīgas noteiktos vēstures posmos reģionālā kontekstā. Salīdzinot dažādas tiesiskas struktūras un sociālas parādības, iespējams sistematizēt un censties izskaidrot dažus atsevišķus aspektus kā zināmas attīstības pakāpes tipiskas parādības vai fenomenus. Tiesību jēdzienu, kultūras parādību, sievietes statusa īpatnību salīdzinājums kādas tipoloģiskas rindas ietvaros Baltijas jūras reģionā kontekstā palīdz radīt priekšstatu par parādības

[2] Te arī mantošana tiesības ģimenes ietvaros.
[3] Te arī sievietes algots darbs ārpus mājsaimniecības, tirdzniecība, amatniecība.

nozīmi konkrētā vidē un laikā Livonijā.[4] Tiesiski vēsturiska pieeja avotu interpretācijā atzīta vēl joprojām kā auglīgākā pieeja ģimenes un precību parašu pētniecībā.[5] Darbā izmantota arī pieeja, kas analizē vēsturiski psiholoģiskos un vēsturiski demogrāfiskus sižetus sociālās antropoloģijas rakursā.[6] Hroniku stāsti un vēsturiskās folkloras teksti izmantoti, korelējot tos ar dokumentiem, arheoloģijas, antropoloģijas, etnogrāfiskiem avotiem.[7] Darbā izmantotas sociālās vēstures metodes, rādot un pētot dažādas sieviešu dzīves dimensijas. Sociālās vēstures izpētes centrā ir kāda sieviešu sociāla grupa, arī tādas sievietes, kuras vispār nav minētas politiskās vēstures pētījumos. Atsevišķos gadījumos, raksturojot šauras, bet autores skatījumā nozīmīgas sieviešu grupas vai izceļot atsevišķas personas (piemēram, valdnieces, zemeskungu radinieces, leimanietes), darbā veidots stāstījums arī par personām, kuru darbība bija nozīmīga publiskajā jomā un kuru dzīves detaļas raksturo arī sava laika sabiedriskās dzīves īpatnības. Darbā dažkārt paturēta sīka un detalizēta informācija par atsevišķiem gadījumiem, kad sieviete minēta vārdā vai titulā, jo šādas ziņas vēstures avotos ir drīzāk retas, un to padziļināta analīze var dot vērtīgus secinājumus. Sieviešu personvārdi, termini un tituli nereti var dot pieturas punktus, skaidrojot sabiedrības attieksmi pret dažādām sievietes sociālajām lomām.

Livonijas vēstures avotu klāstā ir tikai dažas rakstīto vēstures avotu grupas (pilsētu nekustamo īpašumu reģistri, zemnieku saraksti 16.gs. beigās), kas dod iespējas lietot kvantificēšanas metodi, bet būtiski sieviešu vēstures izpētē izmantot arī atsevišķus gadījumus sociālās struktūras, sievietes statusa un dažādu darbības formu raksturojumam.[8] Pētot sievietes statusu, bieži vien konkrētas, sīkas detaļas dod iespēju veidot vēstures ainas mozaīku. Kompleksa pieeja rakstītiem dokumentiem, stāstošajiem vēstures avotiem, visumā grūti datējamiem tiesību kodificējumiem un mutvārdu kultūras pierakstiem, kā arī lietiskajiem avotiem ļauj kaut daļēji izgaismot Livonijas kārtu un sociālo grupu sievietes statusu un darbības laukus.

Pētījuma hronoloģiskās robežas. Darba hronoloģiskie ietvari korelēti ar sociālās vēstures norisēm Latvijas un Igaunijas teritorijā un tiesību vēstures periodiem. Tie daļēji izriet no politiskajiem notikumiem.: Livonijas politiskās struktūras izveide 13. gs. un tās sabrukšana 16. gs. otrajā pusē. Livoniju (latīņu val.: *Livonia*, vācu val.: *Livland*) veidoja pieci teritoriāli valdījumi Baltijas jūras krastā starp Kuršu jomu un Somijas jūras līci, tagadējā Latvijā un Igaunijā: Zobenbrāļu ordeņa, no 1236.gada Vācu ordeņa Livonijas atzara valsts; Rīgas bīskapija, no 1255. gada Rīgas arhibīskapija; Kurzemes

[4] Ābers, B. Socioloģija un tiesību vēsture. *Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā 1948.g. janvārī. Referāti*. Lībeka, J. Šīna apgāds, 1948. 13.–19. lpp.

[5] tā uzskata J.Vetlaufers, uzsverot Getingenes universitātes tiesību vēsturnieka Karla Mihaela un tā skolnieku koncepciju. Sk. Wettlaufer, J. Beilager und Bettleihe im Ostseeraum (13. bis 19. Jahrhundert). Eine vergleichende Studie zur Wandlung des Eheschließungsrechts im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Th.Riis (Hg). *Tisch und Bett. Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13. Jahrhundert*. Frankfurt am Main; Berlin u.a: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 81–127.

[6] Пушкарева, Н.Л. *Частная жизнь русской женщины*… С. 3.

[7] Лотман, М. Несколько мыслей о типологии культур. В кн.: *Языки культуры и проблемы переводимости.* Москва, 1987. С. 8.

[8] Schisser, H. (Hg.) *Geschlechter-verhältnisse im historischen Wandel.* Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1993. S. 45.

bīskapija; Tartu bīskapija (arī Tērbatas bīskapija, latīņu val.: *Ecclesia Tarbatensis*, vācu val.: *Bistum Dorpat;* igauņu val:. *Tartu piiskopkond*); Sāremā Lēnemā bīskapija (arī Sāmsalas-Vīkas bīskapija, latīņu val: *Ecclesia Osilia*, vācu val.: *Bistum Ösel-Wiek;* igauņu val*: Saare-Lääne piiskopkond*). 13.gs. Livonijā veidojās vēl citas bīskapijas, kuru vēsture aprāvās jau 13. gs. – Sēlijas bīskapija, Viru zemes bīskapija u.c. Livonijai piederīga bija arī Ziemeļigaunijas Harju un Viru zeme (latīņu val.: *Haria et Vironia*, vācu val: *Harrien und Wirland;* igauņu val.: *Harju-Viru rüütelkond)*, kura līdz 14. gs. vidum atradās Dānijas karaļa pakļautībā.

13. gs., kad izveidojās Livonija, politiskas izmaiņas pavadīja arī būtiskas pārmaiņas reliģijā, sabiedrībā, tiesībās un saimnieciskajā dzīvē. Livonijas sabiedrība balstījās uz tiesībām, kuru pamatiezīme bija kārtu, teritoriāla un etniska nošķirtība, un tiesāt varēja „līdzīgs līdzīgu". Sieviešu sabiedriskais statuss pamatojās Livonijas kārtu tiesību krājumos: bruņinieku jeb lēņu tiesībās, pilsētu statūtos, kas bija cieši saistīti ar ģermāņu tiesību loku, kā arī zemnieku jeb zemes tiesībās, kuras turpināja vietējo iedzīvotāju paražu tiesības. Vienlaikus sieviešu darbība publiskā telpā lielā mērā bija pakārtota juridiskajiem principiem, kuri atspoguļojās visām kārtām saistošajās kanoniskajās tiesībās.

Jauno laiku sākumā izmaiņas Livonijas sabiedriskās dzīves procesos atspoguļojās gan sociālajā vēsturē, gan tiesību jomā, kur arvien lielāku nozīmi ieguva kanoniskās un romiešu tiesības (1532 Karolīnas likums), tomēr tiesiskie nosacījumi mainījās lēnāk nekā garīgās dzīves izpausmes, saimniekošanas metodes un politiskās struktūras. Viduslaiku tiesību principi un tiesas prakse līdz ar tiesisku atlīdzības (kompozīcijas) un asinsatriebības institūtu Livonijas lielā daļā darbojās arī Livonijas kara (1558–1582) laikā un vēlāk – līdz 16. gs. beigām.

16. gs. otrajā pusē veidojās jauna Livonijas politiskā karte. Jau Livonijas kara sākumā Ziemeļigaunijas bruņniecība un pilsētas padevās Zviedrijas karalim. 1559. gadā Kurzemes un Sāremā Lēnemā bīskaps pārdeva abas bīskapijas Dānijas karalim, kurš tās nodeva valdījumā savam brālim. 1561.gada 28.novembrī Viļņā pēdējais Livonijas ordeņa mestrs Gothards Ketlers ordeņa īpašumus nodeva Lietuvas lielkunigaitim un Polijas karalim Sigismundam II Augustam. Jaunizveidotā Kurzemes un Zemgales hercogiste (latīņu val.: *Ducatus Curlandiae et Semigalliae*) kā mantojams lēnis tika nodota Ketlera valdījumā. Pārējos ordeņa īpašumus Vidzemē, Latgalē un Dienvidigaunijā Sigismunds II Augusts iekļāva Lietuvas valsts sastāvā kā Livonijas jeb Pārdaugavas provinci. 1566. gadā tajā iekļāva arī teritorijas, kas bija atlikušas no Rīgas arhibīskapijas un izveidoja Pārdaugavas hercogisti (latīņu val.: *Ducatus Ultradunensis,* vācu val: *Herzogtum Livland*). Tajā Livonijas kara noslēgumā nonāca arī daļa teritoriju no bijušajām Tartu un Sāremā Lēnemā bīskapijām.

Livonijas lielākā pilsēta Rīga uz laiku līdz 1582. gadam ieguva neatkarību. Īpatnēji tiesiski valdījumi 16.gs. beigās pastāvēja Kurzemē – t.s. Grobiņas apgabals, kurš līdz 1609. gadam bija Prūsijas ķīlas valdījums, kā arī Piltenes apgabals, kurā līdz savai nāvei valdīja hercogs Magnuss. Pēc tam kā ķīlas valdījumu Pilteni ieguva Brandenburgas markgrāfs, un uz testamenta pamata vēl 17. gs.

sākumā mūža uztura tiesības bija viņa atraitnei.[9] Darba augšējā hronoloģiskā robeža 16. gs. beigas ir nosacīta. 1601. gadā Livonijas teritorijas austrumdaļā sākās poļu zviedru karš, kura laikā mainījās politisko spēku samērs reģionā. Šajā laikā sociālie un tiesiskie procesi, kuri Livonijā aizsākās jauno laiku sākumā, izpaudās arvien spēcīgāk, un var uzskatīt, ka viduslaiku sabiedrībai raksturīgie tiesiskie institūti un kārtu attiecības deva vietu jauniem principiem. Valsts varas nozīmes pieauguma rezultātā kārtu tiesiskā nošķirtība daļēji tika aizstāta ar tiesisku līdztiesību zemes tiesās un publisku sodu sistēmu, kuru avots lielā mērā bija romiešu tiesības.

Tēmas aktualitāte. Līdz šim sistemātiski pētījumi par sievietes statusu Livonijā viduslaikos un jauno laiku sākumā 13.–16. gs. nav veikti. Trūkst apkopojošu teorētisku darbu par sievietes statusa vēsturisko attīstību Latvijā, lai arī sieviešu vēsture (*Women's History, Frauengeschichte*) ir visai plaši pārstāvēta un aktuāla Eiropas un pasaules historiogrāfijā. Mūsdienās medievisti un jauno laiku pētnieki sievietes īpašo statusu un sociālās vēstures problēmas risina, no jauniem aspektiem vērtējot jau apzinātos vēstures avotus, kā arī iesaistot jaunas sociālās vēstures avotu grupas, kas paplašina informāciju par ikdienas vēsturi un dzimumu attiecībām. Latvijas vēstures kontekstā jāpatur prātā, ka ne tikai sieviešu jeb dzimumu vēsture, bet arī sociālā vēsture viduslaikos un jauno laiku sākumā nav visai izkopts pētniecības virziens.

Lai risinātu darbā izvirzītos uzdevumus, izvēlēta sekojoša **promocijas darba struktūra.** Promocijas darbu līdzās ievadam, avotu un literatūras apskatam, kā arī secinājumiem veido divas nodaļas. Pirmajā nodaļā „Sievietes statusa tiesiskie aspekti“ analizēts juridiskais ietvars, kas noteica visu kārtu sieviešu tiesisko statusu Livonijā. Nodaļā aplūkotas Livonijā gan vasaļu, gan pilsētnieku un zemnieku kārtu sievietēm saistošās normas un nosacījumi, kas izrietēja no kanonisko tiesību nosacījumiem, aplūkots sievietes īpašais statuss laicīgas tiesas priekšā, kā arī analizētas situācijas, kas veidoja īpašus nosacījumus sieviešu tiesību ievērošanai kara apstākļos. Darba otrā nodaļa „Sievietes statusa sociālie un ekonomiskie aspekti” veltīta Livonijas sociālajai vēsturei un dalās četrās apakšnodaļās. Hierarhiski organizētā sabiedrībā sievietēm bija noteikti darbības lauki savā sociālajā grupā, dažādas iespējas izpausties publiskajā telpā un nokļūt rakstīto vēstures avotu uzmanības lokā. Analizējot dažādas sieviešu grupas saistībā ar pienākumiem un tiesībām publiskajā sfērā, aplūkots sievietes statuss varas hierarhijas virsotnē, analizējot atsevišķu valdnieču darbību. Sadaļās par vasaļu un pilsētnieku kārtas sievietēm analizētas mantošanas tiesības, kas bija pamatā augstajam šo kārtu sieviešu sociālajam statusam sabiedrībā, kā arī izdalītas dažādas sieviešu grupas un sociālās lomas vasaļu un pilsētnieku vidū. Pēdējā sadaļa veltīta Livonijas zemnieku kārtas sievietēm, analizējot daudzskaitlīgākās, bet rakstītajos vēstures avotos vismazāk atspoguļotās sieviešu grupas dzīves aspektus, mantošanas īpatnības, publiskos pienākumus un lomu sakrālajās tradīcijās.

[9] *Kurländische Güter-Chroniken*, *nach urkundlichen Quellen zusammengestellt und herausgeben von F.v.Kloppmann*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1856. Bd. 1, S. 29 (Turpmāk – KGCh).

Avotu un literatūras apskats

Promocijas darba tēmas izstrāde veikta, balstoties uz rakstītajiem vēstures avotiem, ko veido viduslaiku un jauno laiku sākuma stāstītāji vēstures avoti (hronikas, ceļojumu apraksti), dokumentārie vēstures avoti (līgumi, lēņu grāmatas, privilēģijas, sarakste), tiesību vēstures avoti (Livonijas bruņinieku tiesības, pilsētu statūti un normatīvi akti, zemes jeb zemnieku tiesības; testamenti, tiesu protokoli); saimniecības vēstures avoti (pilsētu nekustamo īpašumu reģistri, ieņēmumu un izdevumu grāmatas, zemnieku nodevu un maksājumu reģistri) u.c.

Stāstītāji vēstures avoti. Senākās hronikas, kas atspoguļo kristianizācijas laika norises Livonijā 13. gs., ir plaši pētītas un publicētas modernos izdevumos. Tās ir krusta karu hronikas, kuras apraksta galvenokārt karadarbību un politiskus notikumus no ideoloģizēta baznīcas un garīgo bruņinieku skatupunkta. Hronikas ierobežotā apjomā stāsta par sieviešu likteņiem karos, visai nedaudz atklāj sieviešu lomu ģimenē un radniecības sistēmās. Darbā tiek izmantots jaunākais Livonijas Indriķa hronikas izdevums (1993), kura redaktors un komentāru autors ir Ēvalds Mugurēvičs.[10] Hronika ir sarakstīta ap 1225. vai 1226. gadu, bet pielikums vēl gadu vēlāk – 1227. gadu. Latīņu valodā stāstīts par notikumiem saistībā ar Livonijas kristīšanu, sākot ar Ikšķiles bīskapa Meinarda darbību (apmēram 1180) un beidzot ar igauņu un sāremiešu pakļaušanu. Apraksti par sievietēm hronikā ir visai skopi un šabloniski, visbiežāk minētas karagūsteknes.

Livonijas Atskaņu hronika vēsta par laiku no apmēram no 1143. līdz 1290. gadam, sniegto ziņu ticamība ir samērā droša, sākot ar 1262.–1263. gadu. Hronikā rodamas atsevišķas ziņas, kas skar sievieti un ģimenes tradīcijas. Latgaļu sieviešu tērpi un jāšanas prasme izpelnījušies īpašu Atskaņu hronikas autora, nezināma Vācu ordeņa brāļa, aprakstu. Bez tam minēta vienīgā sieviete no Baltijas tautām, kas saukta vārdā, atzīstot tās politisko nozīmi – Lietuvas kunigaiša Mindauga sieva Marta. Vienīgais salīdzinājums hronikā attiecas uz precību parašām, kas uzdot jautājumu par raksturīgāko 13.gs. nogalē vācu un „nevācu" vidē. Hronika sarakstīta vidusaugšvācu valodā dzejā, saglabājusies tikai divās 14. gs. vidus un 15. gs. kopijās.[11] Atskaņu hronikai 14. gs. turpinājums bija t.s. Jaunākā atskaņu hronika, kas saukta arī par Honekes hroniku. Tai arī raksturīga Vācu ordeņa ideoloģija, politisks notikumu traktējums. Autors bijis Livonijas mestra kapelāns, Osnabrikā dzimušais Bartolomejs Honeke (*Hoeneke*). Hronika aptver notikumus no 1315. līdz 1348. gadam, un min ziņas par sievietēm kā kara laupījumu, sniedz norādes par sievietēm 1343.gada Igaunijas zemnieku sacelšanās laikā. Hronikas tekstu no Johana Rennera hronikas noraksta konstruējis un izdevis baltvācu

[10] *Indriķa hronika / Heinrici Chronikon.* Ā. Feldhūna tulkojums, Ē.Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. XXVIII:4. (Turpmāk IH).
[11] *Atskaņu hronika* / *Livländische Reimchronik.* V. Bisenieka tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē. Mugurēviča K. Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998. 387 lpp. (Turpmāk – AH).

vēsturnieks Konstantīns Hēlbaums (1872).[12] Tartu universitātes vēsturnieks Sulevs Vahtre (1926–2007) hroniku analizējis saistībā ar Jurģu nakts sacelšanos (1343) un konstatējis, ka hronika rakstīta Rīgā, bet pabeigta Cēsīs.[13] Ordeņa historiogrāfiju 14. gs. turpināja Vartberges Hermanis, kurš aprakstījis notikumus no bruņinieku parādīšanās Livonijā līdz 1378. gadam, bet hronika kā pastāvīgs avots izmantojama, sākot ar 1345. gadu.[14] No Vestfāles nākušais Vācu ordeņa kapelāns, rakstot hroniku, izmantoja ordeņa dokumentus, aktus, atskaites par karadarbību kā avotus hronikas rakstīšanā. Bez tam autors izmantojis Indriķa hroniku, Atskaņu hroniku, līdz mūsu dienām nenonākušās Tartu annāles u.c. avotus. Hronikas stils ir sauss, lietišķs, te daudz skaitļu, bet ziņu par sava laika sadzīvi, ģimeni, sievietēm ir maz. Sastopamas arī no citām viduslaiku hronikām pazīstamās trafaretās situācijas, kas ataino sievietes-karagūsteknes. Kā netipisks jāvērtē notikums, kas hronikā datēts ar 1315.gadu – tas ir kāzu gājiens no Kokneses, kura laikā lietuvieši nolaupījuši līgavu.[15]

Nozīmīga Latvijas vēsturei 14. gs. ir Dusburgas Pētera "Prūsijas zemes hronika" (*Chronicon terrae Prussiae),* kura aptver laika posmu no 1190. līdz 1326. gadam. Vācu ordeņa priesteris Dusburgs prozā viduslaiku latīņu valodā rakstīja par notikumiem Prūsijas un Lietuvas teritorijā, bet sniedza ziņas arī par Zobenbrāļu ordeni, Durbes kauju (1260), baltu tautu paražām. Hronikas autors mērķtiecīgi pamatoja Vācu ordeņa darbību un slavināja ordeņa nopelnus kristietības priekšā, attiecībā uz pagāniem prūšiem sabiezinot krāsas, tādēļ arī skatījums uz sieviešu statusu militāros konfliktos vērtējams kā tendenciozs. Hronikas tulkojums vācu valodā – Jerošinas Nikolaja hronika (1335) kļuva plaši pazīstama kā bruņinieku galda literatūra ar starptautisku skanējumu.[16] Darbā izmantots arī hronikas izdevums krievu valodā, ko sagatavojusi Krievijas vēstures institūta Austrumeiropas seno valstu vēstures nodaļas vēsturniece Vera Matuzova, kura apskata arī hronikas sarakstīšanas laikmeta kultūrpolitisku kontekstu.[17] Dusburga hronikā ir sniegtas salīdzinoši bagātas ziņas par sievietes statusu sabiedrībā un ģimenē, aprakstītas vietējo baltu iedzīvotāju precības. Traktējumi par hronikā minēto daudzsievību, sievu pirkšanu un pārdošanu ir dažādi. Detalizēti šīs ziņas analizētas baltu tautu reliģijas un mitoloģijas avotu krājumā, kas izdots Viļņā 1996.gadā.[18]

Skatot sievietes statusu Livonijā, izmantoti kaimiņtautu vēstures avoti. Sieviešu loma

---

[12] *Die jungere Livländische Reimchronik des Bartholomeus Hoeneke 1315–1348*. Hg. von K. Hölbaum. Leipzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1872.

[13] Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: Jahnig, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift fur Heinz von zur Muhlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, S.55–69.

[14] Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti līdz 1800. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 80.lpp.

[15] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika / Hermani Wartberge Chrnicon Livoniae*. Ē.Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2005. 334. lpp.

[16] Peter von Dusburg. *Chronik des Preussenlandes*. Übersetzt und erlärt von K.Scholz und D.Wojtecki. In: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, Band XXV Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984.

[17] *Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской.* Ред. В.И. Матузова. Москва: Ладомир, 1997.

[18] Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai I. In: *Quellen der baltischen Religion ir Mytologie. Bd. I: Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 15.Jahrhunderts*. Vilnius, 1996., S. 327–355.

jaunkristāmo sabiedrībā ar dažām konkrētām detaļām, kuru analoģijas nozīmīgas arī Livonijā 13. gs., rodamas Bambergas bīskapa Oto (ap 1060–1139) dzīves aprakstā. Viņš bija misionārs Baltijas slāvu apdzīvotajos apgabalos Pomerānijā, kurus 1121./1122. gadā pakļāva Polijas karalis. Oto pēc karaļa aicinājuma devās divos misijas ceļojumos (1124.; 1125.–1128.), kuru laikā kristīja daudzus vīriešus un sievietes. Viņa dzīves gājumu aprakstījis biogrāfs Herbords latīņu valodā vairākās grāmatās (*Herbordi Dialogus de vita Ottonis episcopi Babenbergensis*). Darbā izmantots bīskapa dzīves apraksta izdevums, kas izdots sērijā "*Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*" kā 23.sējums.[19] Senkrievu hronikas jeb annāles, kas ietvertas dažādos hroniku norakstos jeb hroniku apkopojumos ir nozīmīgas reģiona vēsturei.[20] Pirmā Novgorodas pilsētas hronika apraksta notikumus no 1016. līdz 1352.gadam, bet jaunākā redakcija – no 920. līdz 1444. gadam. Hronika diezgan sīki stāsta par karadarbību 12. un 13. gs.,[21] visvairāk par karagājieniem uz igauņu zemēm un Ziemeļaustrumlatviju, pieminot arī vietējās sievietes kā karagūsteknes.[22] Darbā izmantota Galīcijas un Volīnijas hronika, kas atspoguļo notikumus no 1201. līdz 1291.gadam, un sniedz citās hronikās neminētas ziņas par virsslāņa sievietēm Austrumbaltijā, īpaši par, iespējams, mūsdienu Latvijā dzimušo Lietuvas valdnieci un viņas māsu.[23] Salīdzināma informācija rodama arī lietuviešu izcelsmes Polockas kņaza Daumanta (1266–1299) dzīves stāstā.[24] Ziņas par karadarbību un sievietēm karagūsteknēm no Livonijas rodamas Pleskavas hronikās (Pleskavas pirmā hronika – līdz 1469., otrā hronika līdz 1486., bet trešā hronika līdz 1650. gadam).[25]

No 15. gs. Livonijas vēsturē par nozīmīgu vēstures avotu kļūst ceļojuma apraksti. Viens no pirmajiem ir Flandrijas aristokrāta Žilbēra no Lanuā (*Lannoy*) (1386–1462) darbs, kas tapis ap 1450.gadu, bet apraksta autora pieredzēto ceļojumā uz Prūsiju, Livoniju, Krieviju 1413.–1414. gadā. Darbs vairākkārtīgi publicēts autora dzimtenē, bet fragmenti par Livoniju tulkoti un publicēti vācu valodā tiesību vēsturnieka Frīdriha Georga fon Bunges (*von Bunge*) (1802–1897) izdotajā krājumā.[26] Lai arī ceļotājs savā dienasgrāmatā neuzrādīja neko īpašu, kas raksturotu sievietes statusu Livonijā, tomēr viņa vērojums īpašu "sektu" Kurzemē ir nozīmīgs, jo liecina, ka daļa lauku sabiedrības sieviešu

[19] Otto, Bischof von Bamberg. Vita aus dem Kloster Prüfening. In: Heiligenleben *zur deutsch-slawischen Geschichte. Adalbert von Prag und Otto von Bamberg.* Darmstadt; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005. S. 120–191.

[20] Ivanovs, I., Kivrāns, P., Poča, I., Počs, K. *Apcerējumi par Latgales vēstures histiorogrāfiju līdz 1945.gadam.* Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003. 37. lpp.

[21] *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Насонов, А. (ред.). Москва; Ленинград: Издтельство Академии Наук, 1950. 640 с. Pieejams: http://litopys.org.ua/ [skatīts 20.05.2011].

[22] Ivanovs, I., Kivrāns, P., Poča, I., Počs, K. *Apcerējumi par Latgales vēstures histiorogrāfiju* ...41. lpp.

[23] Галицко-Волынская летопись. Перевод и комментарий О. П. Лихачева. *Библиотека литературы Древней Руси*. Том 5. Санктпетербург, 1997. С. 184–357.

[24] Сказания о Давмонте. Перевод и комментарии В.И. Охотниковой. В кн.: *Библиотека литературы Древней Руси.* Российская академия наук. Институт русской литературы. Санктпетербург: Наука, 1999. Том 6: XIV – середина XV века. С. 56–63.

[25] *Псковские летописи*. Изд. А.Насонов. Москва- Ленинград, 1941. Бып. 1. LXIII с. Москва; Ленинград, 1955. Вып. 2. 364 с.

[26] Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland in dem Herbst und Winter 1413 auf 1414. In: *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. Hg. von F.G. v. Bunge. Bd. 5. Dorpat: Franz Kluge, 1847. S. 167–172.

pieturējās pie senām tradīcijām. Sieviešu statusa vērtējumā reģionālā kontekstā ir autora liecība par sievu pārdošanu un mainīšanu Novgorodā.

Iedzīvotāju paražas un sievietes ievērību izpelnījušās vairākās 16. gs. hronikās. Nozīmīga ir Tallinas (*Reval*) luterāņu mācītāja Baltazara Rusova (*Russow; Rüssow) (*ap 1542–1600) hronika. Sludinot 38 gadus Tallinas igauņu luterāņu draudzē, viņam bija izveidojies savs skatījums uz Livonijas sabiedrību.[27] Grāmata tika izdota 1578. gadā Rostokā un bija ļoti populāra, tādēļ autors 1584. gadā Bārtā (Pomerānija) publicēja hroniku papildinātā veidā ar notikumu aprakstu līdz par 1583. gadam. Darbā izmantots tieši šis publicējums.[28] Rusovs aprakstījis ne tikai Livonijas kara norises, kas darbā ieņem centrālo vietu, bet arī Livonijas vasaļu, pilsētnieku un zemnieku paražas, sieviešu dalību sabiedriskās norisēs, kāzās, kristībās, sabiedriskās norisēs.

Vairākas hronikas aprakstīja lauku sabiedrības hierarhiju un sociālo grupu, kuras statuss tika saistīts ar izcelsmi no senajiem maztautu valdniekiem. Johans Renners (ap 1525–ap1583) uzturējās Livonijā tikai dažus gadus (1556–1560), taču ieņēma nozīmīgo Vācu ordeņa Jervas fogta kancelejas vadītāja amatu Paidē, strādāja Pērnavas komtura kancelejā. Livonijas hronika sastāv no deviņām grāmatām un apraksta notikumus līdz 1582. gadam. Hronika tapa Brēmenē, ilgu laiku palika rokrakstā, līdz 19.gs. pēdējā ceturksnī Brēmenes pilsētas bibliotēkā to atrada bibliotekārs J. G. Kols. Hroniku publicēja R.Hausmans un K.Hohbaums (1876).[29] Apraksti par Latvijas lauku sabiedrību un Kurzemes ķoniņiem balstās, jādomā, uz laikabiedru sniegtajām ziņām.

Igaunijas teritorijā dzīvoja katoļu prāvests Dionīsijs Fabrīcijs (*Fabri, Fabricius*) (1564–1617). Viņš sarakstīja Livonijas hroniku latīņu valodā, aptverot laiku no 1158. līdz 1611. gadam. Lielā mērā tā ir Rusova hronikas tulkojums latīņu valodā, tomēr satur arī oriģinālu informāciju par Livonijas lauku sabiedrības sievietēm. Darbā izmantota pirmā hronikas publikācija Gustava Bergmana privātajā grāmatspiestuvē Rūjienā (1795).[30] Dionīsija Fabrīcija hronika stāsta par sievietēm – lībiešu un latgaļu karaļu pēctecēm Salaspils apkārtnē – un dižciltības pazīmēm sieviešu tērpos. Sieviešu apraksti rodami arī Franča Nīštedes (*Nyenstädt*) (1540–1622) hronikā. Šis autors dzimis Vestfālenē, bet 1554. gadā kā tirgotājs atceļojis uz Tartu. No 1571. gada dzīvoja Rīgā, kļuva par pilsoni un apprecējās ar tirgotāja atraitni, tika ievēlēts Rīgas rātē, vairākkārtīgi bija pilsētās burggrāfs. Nīštedes hronika pirms Livonijas politisko notikumu apraksta ieskicē vietējās tautas, minot arī zemes pagānisko vēsturi, kas atspoguļojoties precību paražās un sieviešu vizuālajā izskatā.[31]

---

[27] Johansen, P. Baltasar Rüssow als Humanist und Geschichtsschreiber. In: *Aus dem Nachlass ergänzt und herausgegeben von Heinz von zur Mühlen.* Köln; Weimar; Wien, 1996. S. 2–5.
[28] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*. Barth: A.Seitner, 1584. 208 S. Izdevums glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.
[29] Renner, J. *Livländische Historien.* Hg. von R.Hausman, K. Hochbaum. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprechtes Verlag, 1876. 427 S.
[30] Dionisii Fabri. *Historia Livonica sive Livoniae descriptio curante Gustavo Bergmann*. Stanno Ruinensi, MDCCXCII.
[31] Nyenstädt, F. Livländische Chronik, nebst dessen Handbuch. Hg. von G. Tielemann. *Monumenta Livoniae*

Kurzemes sieviešu raksturošanai vērtīgi ir luterāņu mācītāja Paula Einhorna (?–1655) darbi. Einhorns bija dzimis un audzis Iecavas draudzē, bija mācītājs Mežmuižā, tad Jelgavā, no 1636. gada – Kurzemes superintendants. Viņš plaši aprakstīja lauku sabiedrības dzīves veidu, svētkus un konservatīvās tradīcijas, izsakot savus un laikmetam raksturīgus uzskatus un aizspriedumus. Tā paradumu likt meitenēm putnu vārdus blakus kristītajiem vārdiem mācītājs skaidroja ar vecāku vēlmi, lai meitas lidotu – t.i. būtu raganas.[32] Par kurzemniecēm – zemniecēm, pirmo hercogieni un viņas meitām vēsta Zalomona Heninga (*Henning) (*1528–1589) Livonijas un Kurzemes hronika, kas iespiesta Leipcigā 1597. gadā, bet atkārtoti – 19. gs.[33] Hroniku autors rakstīja pēc hercoga Ketlera pasūtījuma un diezgan tendenciozi attēloja politiskos notikumus.

16. gs. stāstītāja avotu klāsts palielinājās. Ceļojumu aprakstus, fragmentus no tērpu albumiem un ģeogrāfiskiem atlantiem, kas satur ziņas par latviešu zemniekiem, tulkojis un publicējis, kā arī zinātniski komentējis kultūrvēsturnieks Arnolds Spekke. Grāmatā "Latvieši un Livonija 16. gs." vairākkārtīgi atrodamas ziņas par sievieti ģimenē un sabiedrībā, precību paražu apraksti, sievietes apģērba raksturojums. Šīs ziņas A. Spekke ne tikai apkopojis, bet arī analizējis nodaļā "Latviešu izskats, paražas un ticējumi".[34] Par Livonijas vēstures detaļām un „Livonijas karaļa" Magnusa atraitnes un meitas likteni stāsta angļu ceļotāja, tirgotāja un diplomāta Džeroma Horseja (*Horsey,* ? – pēc 1626*)* atmiņu pieraksti, ko viņš rakstījis par uzturēšanos Krievijā no 1573. līdz 1591.gadam. Atmiņas rakstītas kā ceļotāja piezīmes, kas bija visai populārs žanrs 16.–17. gs. Anglijā. Horsejs apguva krievu valodu un savu nopelnu dēļ bija pietuvināts Krievijas cara galmam. Viņa atmiņu pierakstus un dokumentu pielikumu sagatavojusi A. Sevastjanova un izdevusi Maskavas universitāte 1990. gadā.[35] Zināmā mērā kā laikabiedra liecību par Livonijas sievietēm var izmantot Rīgā dzimušā, Vitenbergas universitātē studējušā Bazīlija Plīnija (?–1605) 1595. gadā publicēto slavinājumu Rīgai. Darbs tapis kā patētiska poēma latīņu valodā, un te sniegtās ziņas nav visai objektīvas. Poēma atdzejota arī latviešu valodā (Leons Briedis) un publicēta līdz ar vēsturnieka Gvido Straubes komentāru.[36] Sava laika luterāņu mācītāja skatījums uz sievietēm Livonijā ir Rostokā dzimušā studējušā (maģistrs 1586) Tallinas un Rīgas (no 1588) mācītāja Georga Cīglera jeb Tegelmaistera (*Georg Ciegler oder Tegelmeister,* 1551–1633) apraksts par rīdziniekiem, ko 1599.gadā Rīgā iespieda Nikolaja Mollīna grāmatspiestuvē.[37]

Dokumentārie vēstures avoti. Apjomīgu Livonijas vēstures avotu kopu veido dokumentārie

---

Antiqua. Bd. 2. Teil II. Riga und Leipzig, E.Franzen, 1839. S. I–VIII, 1–166.

[32] Einhorn, P. Historica Lettica. *Scribtores rerum Livonicarum*. Bd. 2. Riga; Leipzig, 1853. S.569–611.

[33] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica no 1554 bis 1590 und Bericht in Religionssachen.* Kallmeyer, Th. (Hg). Riga: Kymmels, 1857. 176 S.

[34] Spekke, A. *Latvieši un Livonija 16.gs.* Rīga: Zinātne, 1995.

[35] Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.* Под ред. В. Л. Янина. Перевод и сост. А.А.Севастяновой. Москва: Издательство МГУ, 1990. 288 с.

[36] *Bazīlija Plīnija slavas dziesma Rīgai. 1595*. Rīga: Jumava, 1997.

[37] Cieglerus, G. *Welt Spiegel Menniglichen zu diesen letzten zeiten für die augen gestellet unnd aus Heiliger Göttlicher Schrifft, und aller Welt*… Riga: Nicolas Mollyn, 1599. 547 S.

vēstures avoti. Starp 13.–16. gs. Livonijas vēstures dokumentiem nav tādu, kas būtu veltīti specifiski sievietēm vai tieši atspoguļotu sievietes sociālo statusu. Liecības par sievietes lomu sabiedrībā meklējamas vispārējos vēstures avotos, kas ataino sociālo, saimniecisko, tiesību vēsturi, mazāk tās atspoguļotas politiska rakstura dokumentos.[38] Viens no nozīmīgākajiem izdevumiem, kas satur 13.–15.gs. dokumentus, ir Tartu universitātes profesora F. G. fon Bunges 1853. gadā aizsāktais "Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes avotu krājums."[39] Viņa vadībā līdz 1873. gadam tika izdoti seši dokumentu sējumi no 1093. līdz 1423. gadam, bet darba turpinātāji izdeva vēl citus dokumentu sējumus līdz 1471. gadam – kopā 15 sējumus. Autori centās radīt visaptverošu tiesisko pirmavotu krājumu, izmantojot Livonijas un ārvalstu arhīvu dokumentu norakstus. Dokumentu vidū bullas, līgumus, lēņu grāmatas, testamenti u.c. dokumenti, kam, pēc krājuma sastādītāju domām, nebija tikai privāttiesisks, bet arī publisks raksturs. Līdzīga satura vēstures avotu, norakstu, dokumentu fragmentu publicējums, kas bija vērsts uz latviešu tautas vēstures atspoguļošanu, bija Latvijas Vēstures institūta vadītāja LU profesora Arveda Švābes vadībā izdotā avotu sērija "Latvijas vēstures avoti", kurā tika publicēti viduslaiku un jauno laiku vēstures avoti. Kā šīs sērijas sastāvdaļa (2. sējums) iznāca dokumentu krājums "Senās Latvijas vēstures avoti", kas aptver dokumentu līdz 1256.gadam.[40] Krājumā publicēti dažādi dokumenti no vissenākajiem laikiem, kuros atsevišķas detaļas ir veltītas sievietēm.

Nozīmīgi ne tikai krusta karu laikam, bet arī turpmākiem gadsimtiem ir miera un padošanās līgumi, kas tika noslēgti krusta kara iznākumā starp Baltijas tautām un krustnešiem. Šajos līgumos tika apstiprināts vietējās tautas vai zemes padošanās fakts, kā arī turpmākās nodevas un sabiedrisko klaušu apjoms. Liela daļa līgumu ir gājuši bojā, daļa ir pieminēta un aprakstīta Livonijas Indriķa hronikā. Darbā ir izmantots Sāremā igauņu un vācu 1241.gada līgums, ko pēc oriģināla, kas glabājās Stokholmas Valsts arhīvā, latīņu valodā publicēja A.Švābe.[41] Sāremiešu sūtņi slēdza līgumu ar Sāremā Lēnemā bīskapa pilnvarnieku un Livonijas ordeņa mestru saziņā ar Lēnemā vasaļiem un kristīto igauņu vecākajiem, atkārtoti pieņemot kristietību. Saistībā ar sievietes statusu var minēt, ka pie pagānu paražām pieskaitīta arī jaundzimušā slepkavību, par ko bijusi atbildīga māte.

Kuršu un zemgaļu vecāko līgumi ar Vācu ordeni (1267, 1272) fiksēja stāvokli, kad tika apspiesta sacelšanās pēc ordeņa sakāves Durbes kaujā (1260). Divpusējo līgumi gājuši bojā, bet noraksti saglabājušies Vācu ordeņa Kuldīgas komtura pils kopiārijā. Tie publicēti Livonijas dokumentu krājumā,[42] kā arī PSRS Vēstures institūta Austrumeiropas seno valstu vēstures nodaļas ilggadējā

[38] Livonijas laika dokumentu krājumu, zemeskungu arhīvu likteni, kā arī nozīmīgākās publikācijas pamatīgi analizējis Teodors Zeids. Sk. Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*... 1.–2 16. lpp.
[39] *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten.* Hg. von. F. G. v. Bunge, H. Hildebrandt, P. Schwartz, L.Arbusow und A. v. Bulmerincq. Lieferung I. Bd. 1–12; Lieferung II. Bd. 1–2. Reval, Riga, Moskau; 1853–1914. (turpmāk – LUB).
[40] *Senās Latvijas vēstures avoti (līdz 1256)* . Izd. A. Švābe. 2. burtn. Rīga, 1940. (turpmāk – SLVA).
[41] SLVA, Nr. 242.
[42] LUB Bd.1, Nr. 405, 430.

pētnieka Vladimira Pašutas (1918–1983) tulkojumā.[43] Kuršu līguma 7. punkta tekstu "*teende de reise gudes*" vēsturnieks V.Pašuta saprot kā "desmito tiesu no meitu mantojuma", kamēr latviešu vēsturnieki to interpretē kā desmito tiesu vai kara nodevu.[44] V. Pašuta bija viens no vadošajiem sava laika speciālistiem, kurš ar salīdzinošās tiesību vēstures metodēm pētīja senākās Austrumeiropas paražu tiesības un likumkrājumus 11.–15. gs., tādēļ viņa zināšanas un izpratne par jēdzieniem, kas lietoti Livonijas līgumos, ir vērā ņemams.

Vērtīgs avots baltu tautu paražu pētniecībai ir Pamedes (vācu val: *Pomesanien,* lietuviešu val*.: Pamedė*),[45] Vārmes un Nātangas prūšu padošanās līgums 1249. gadā, kas vēstures literatūrā dēvēts arī par Kristburgas miera līgumu. Ar pāvesta kūrijas starpniecību slēgtais līgums starp prūšu vecākajiem un Vācu ordeni noteica, kādām normām pakļāvās no ticības atkritušie (1242–1249) prūši. Lai arī līguma praktiskā nozīme ir neliela, jo tas darbojas tikai līdz 1260. gadam, pētījumos tas plaši izmantots kā lietuviešu un Baltijas slāvu tiesību avots, jo tas noslēgts ar pāvesta legāta Polijā, Pomerānijā un Prūsijā Jēkaba starpniecību.[46] Līgums ir bagāts ar detaļām, kas raksturo prūšu sabiedrisko iekārtu, sievietes statusu ģimenē un mantošanas tiesības.[47] Tas analizēts lietuviešu un krievu autoru darbos.[48]

Sieviešu vēstures izpētei nozīmīgi dažādi dokumentārie avoti, kuros rodamas dažāds detaļas. Tā Francisks no Moliano izmeklēšanas protokols jeb liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gs. mijā sniedz atsevišķas ziņas par sievietēm militāru konfliktu laikā.[49] Livonijas bīskapiju vasaļu sanāksmju (mantāgu) un kārtu sapulču (landtāgu) recesi 14.–16. gs. atspoguļo zemeskungu lēmumsu par ģimeni, laulību, netieši apraksta lauku iedzīvotāju precību tradīcijas. Šie dokumenti laika gaitā nokļuvuši dažādos arhīvos – daļa līdz ar Lietuvas metriku Maskavas Seno lietu arhīvā, daļa – Zviedrijas Valsts arhīvā Stokholmā, daži dokumenti glabājās Tallinas pilsētas arhīvā, kā arī Rīgas pilsētas arhīvā.[50] Liela daļa zināmo recesu ir publicēti baltvācu vēsturnieku O.Štāfenhāgena, L.Arbuzova sen., A.Bulmerinka, A.Bauera un L.Arbuzova jun. sagatavotajā, bet pilnībā nepabeigtajā

---

[43] Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л.В. *Пути развития феодализма.* Москва, 1972. С. 304–306. Līgumi publicēti oriģinālvalodā un krievu valodā.

[44] A. Švābe terminu tulko kā kara nodevu, ko jau 1253. gadā aizstāj ar sardzes nodevu *Wartgut* (Švābe, A. Senā Kursa. *Straumes un avoti.* 1. sēj. Rīga, 1938, 111. lpp), savukārt I. Šterns – kā desmito tiesu kara vajadzībām (Šterns, I. *Latvijas vēsture: Krusta kari*... 613. lpp.)

[45] Pamedes vārds lietots kā dokumentu krājuma „Senākie Latvijas vēstures avoti". Tiesības sk. Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда" как исторический источник изучения общественного и политического строя Помезании XIII–XIV вв.* Москва, 1955. С. 111–178.

[46] Пашуто, В.Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959. С. 357– 390; Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais. *Iš Lietuvi, kulturos istorijos I*. Vilnius, 1958. P. 248–254.

[47] *SLVA,* Nr. 309. 283.lpp.

[48] Пашуто, В. Т. Христбургский (Кшипорский) договор как исторический источник. В кн.: *Проблемы источниковедения*. Том 7. Москва, 1959. С. 383.

[49] *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312.gadā / Franciskus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312.* No latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis Ē.Mugurēvičs. Rīga, 2010. 455 S.

[50] Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti.* Rīga: Zvaigzne, 1992. 62. lpp.

izdevumā.[51] Sievietes statusa īpatnību raksturojums Livonijas vasaļu kārtā rodama zemeskungu sarakstē. Sarakstes dokumenti publicēti „Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes avotu krājumā" kā atsevišķi dokumenti, bet par 16. gs. nozīmīgs vēstures avots ir sarakste starp Prūsijas hercogu Albrehtu un Livonijas zemeskungiem. Sarakste par laiku no 1525. Līdz 1570. gadam, kas balstīta uz Prūsijas hercogistes arhīva materiāliem, publicēta avotu sērijā "*Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz*" kā 41., 49., 54., 57., 60., 61., 63.sējums arhivāru un vēsturnieku Ulrika Millera un Stefana Hartmaņa redakcijā.[52] Šajā sarakstē sastapdamas vēstules, kuras rakstījušas Livonijas vasaļu kārtas sievietes, arī pirmā Kurzemes un Zemgales hercogiene Mēklenburgas Anna.

Tā kā vācbaltu vēsturnieki sevišķi interesējās par Livonijas laika posmu, tad viņiem pieder lielākie nopelni vēstures avotu publicēšanā. Zemes pārvaldes un privāttiesiski dokumenti – lēņu grāmatas, pārdošanas un ieķīlāšanas dokumentus, parādzīmes, testamenti – publicēti dažādos krājumos. Vērtīgs privāttiesisku dokumentu izdevums ir Hermaņa fon Bruininga un Nikolaja Buša izdotais krājuma "Vidzemes muižu dokumenti".[53] Krājumā iznāca divi sējumi (1908, 1923). Dokumenti no 1207. līdz 1546. gadam ir publicēti oriģinālvalodā, ar vērtīgiem komentāriem. Autoriem bija iecere izdot arī trešo sējumu,[54] kam tikaapkopots plašs materiāls – Vidzemes un Igaunijas muižu dokumentu noraksti par laika posmu no 1545. līdz 1561.gadam.[55] Apmēram par šo laiku vēsturnieks A.Švābe sērijā "Latvijas vēstures avoti" kā 7.sējums sagatavoja Vidzemes tiesību vēstures avotu izdevumu, kurš aptvēra 14.–16. gs. dokumentus no dažādām muižu dokumentu kolekcijām Zviedrijas valsts vēstures arhīvā, Igaunijas valsts vēstures arhīvā Tartu un citām dokumentu krātuvēm.[56] Visai daudz nepublicētu lēņu grāmatu par 16. gs., tai skaitā sievietēm dotu, apzinājis un analizējis V. Dorošenko.[57]

F. G. fon Bunges un Roberta fon Tolla izdevumā "*Est- und Livländische Brieflade*", kas iznāca 1856.gadā, publicēti tulkoti zemes pārvaldes un lēņu dokumenti un dokumentu izvilkumi no Igaunijas un Latvijas muižu arhīviem līdz 1561. gadam, tai skaitā – Harjumā un Virumā mantāgu lēmumi, kuros

---

[51] *Akten und Rezesse der livändischen Ständetage.* Band 1 (1304–1460). Bearb. von O. Stavenhagen und L. Arbusow jun. Riga: Jonck & Poliewsky, 1923. (Turpmāk AR Bd. 1); *Akten und Rezesse der livändischen Ständetage.* Band 2 (1460–1494). Bearb. von A. Bauer. Riga: Bruhns, 1938 (Turpmāk AR Bd. 2).

[52] *Herzog Albrecht von Preussen und Livland (1525–1534): Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den ostpreussischen Folianten.* Bearbeitet von U. Müller. Köln [etc.]: Böhlau, 1996. *Herzog Albrecht von Preussen und Livland (1534–1570): Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den ostpreussischen Folianten*. Bearbeitet von S. Hartmann. Köln [etc.]: Böhlau, 1999–2008. Visos sējumos sarakste publicēta vienotā numerācijā hronoloģiskā secībā, tādēļ darbā atsaucēs, neatkarīgi no sējuma, lietots saīsinājums „Herzog Albrecht*"* un norādīts dokumenta numurs (Turpmāk – Herzog Albrecht).

[53] *Livländische Güterurkunden. Bd. 1.* 1207–1500. Hg. Von H. v. Bruining, N. Busch. Riga: Jonck&Poliewsky, 1908. Riga, 1908.; *Livländische Güterurkunden. Bd. 2.* 1501–1545. Hg. Von H.v.Bruining, N. Busch. Riga: A.Gulbis, 1923.(Turpmāk – GU).

[54] Dorošenko, V. Ievads H. Bruininga "Livländische Güterurkunden" 3.sējumam 1546–1561. *Latvijas arhīvi* . Rīga, 1994. Nr.3. 12.–17. lpp.

[55] LVVA 7402. f., 2. apr., 11.–19. lietas.

[56] *Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.–1551.* Izd. A. Švābe. Rīga, 1941. Nr. 144. 229.–230.lpp. (Turpmāk – VTVA).

[57] Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1960.

liela daļa saistīti ar sieviešu tiesību realizāciju.[58] Kurzemes muižu dokumenti ir daļēji publicēti Frīdriha Klopmana darbā "Kurzemes muižu hronikas",[59] kas 1856. gadā iznāca Jelgavā kā pirmais sējums ar dokumentu pielikumu. 1894. gadā sekoja sērijas otrs sējums, kuru publicēšanai bija sagatavojis Heinrihs Valdemārs. Sērijas turpinājumu Kurzemes bruņniecības komitejas uzdevumā sagatavoja un publicēja vēsturnieks Leonīds Arbuzovs sen. (1848–1912).[60] Vēlāk darbu pie Kurzemes muižu materiāliem turpināja arhivārs Eduards Firkss (1863–1911), nosaucot savu apjomīgo darbu par "Jaunajām Kurzemes muižu hronikām".[61] Šajā darbā publicētas ne tikai lēņu grāmatas, bet arī dokumenti par zemnieku pārdošanu, zemnieku apģērbu, pagastu jeb vaku Kandavas draudzes muižās. Kurzemes muižu dokumentu tālāku publicēšanu turpināja Baltijas vēstures komisija (*Baltische Historische Komission Göttingen/Potsdam*), un Dafnes Šādevaldes redakcijā 2007. gadā elektroniski publicēts vācbaltu vēsturnieka Alberta Bauera avotu apkopojums (1230–1561) no Berlīnes, Rīgas, Stokholmas, Mārburgas un Kopenhāgenas arhīviem.[62]

Par sievietēm zemes turētājām Igaunijas un Ziemeļaustrumlatvijas teritorijā liecina Teodora Šīmaņa izdotie t.s. zviedru kadastra fragmenti, kas aptver laiku līdz 1601. gadam.[63]

Lieli nopelni Livonijas vēstures avotu izdošanā ir A.Švābem. Sērijā "Latvijas vēstures avoti" izdotas bagātā Rīgas arhibīskapijas koprokas vasaļa Heinriha Tīzenhauzena (ap 1520–1600) saimniecības grāmatas. Piezīmēs par Kalsnavas, Bērzaunes un citu muižu un pagastu zemnieku nodevām un pienākumiem atrodam bagātas ziņas par zemnieku sociālajām grupām un saimniecību. Minētas arī ģimenes nodevas ar "meteklis" un "veltes". Tīzenahuzena materiāli vēlāk nonāca Pšrzdzecku bibliotēkā Varšavā. Sējumā publicēti arī citu Pārdaugavas hercogistes muižnieku dokumenti, kas rāda bagātāko Livonijas vasaļu dzimtu sieviešu materiālo nodrošinājumu, atklāj īpatnības t.s. apakšvasaļu sieviešu statusā, kā arī atklāj sieviešu arvien lielāku iesaisti publiskos procesos un naudas saimniecībā.[64]

Kurzemes hercogistes (1561–1795) sākumposma ekonomiska rakstura avoti nav daudzskaitlīgi. Gotharda Ketlera sievai hercogienei Annai dāvināto personīgo muižu saimniecības pārskats par 1566.gadu satur ziņas par ienākumiem no zvejas, tirdzniecības un Viskaļu muižas zemnieku nodevām

---

[58] *Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands.* Hg. von F.G.v. Bunge und R.v.Toll. Bd.1: Dänische und Ordenszeit. Reval: Kluge und Stroehm, 1856. 884 S.(Turpmāk – Brieflade)

[59] KGCh Bd.1–2. 1856–1894.

[60] *Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge.* Bearb. und hg. v. L.Arbusow. Mitau, 1895 (Turpmāk – KGCh NF).

[61] *Neue Kurländische Güter-Chroniken.* Bearb. und hg. v. E.Firks. 1. Abteilung: Kirchspiel Kandau. Mitau, 1900. 203 S. (Turpmāk – NKGCh).

[62] Schadewaldt, D. (Bearb). *Datenbank Kurländische Güterurkunden.* Pieejams: http://www.herder-institut.de/startseite/onlineressourcen/kurlaendische-urkunden.html [aplūkots 22.01.2011] (Turpmāk – *Datenbank Kurländische Güterurkunden*).

[63] Schiemann, Th. *Der älteste schwedische Kadaster Liv- und Estlands. Eine Ergänzung zu den baltischen Güterurchroniken.* Reval, Verlag von Kranz Kluge, 1882.

[64] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.-1618*. Izd. A. Švābe. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941.

un klaušām, kuras tieši maksāja arī dažas atraitnes.[65] Latvijas Valsts vēstures arhīva 554. fondā „Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)" vairāki dokumenti liecina par hercogienes saimniecisko darbību viņas personīgajā Zaļajā muižā.[66] Kādreizējās Kurzemes bīskapijas Piltenes novada zemnieku sētu un saimnieku (arī dažu saimnieču) vārdu un pienākumu sarakstu par 1582. un 1583. gadu publicēja L.Arbuzovs jun.[67] Diezgan daudz ir atsevišķu dzimtu ģeneoloģijas materiālu un muižu dokumentu publikāciju. No tādiem ir izmantoti vēstures avoti par Gaiļu dzimtas vēsturi Kurzemē.[68] Tāpat dažādos arhīvu fondos tiek uzglabātas arī nepublicētas lēņu grāmatas un muižu dokumentu apkopojumi no 16.gs. otrās puses, kuri spēj sniegt ziņas par sieviešu mantošanas tiesībām un sociālo statusu vasaļu sabiedrībā.[69] Atsevišķi dokumenti līdz mūsdienām tiek publicēti par Kurzemes leimaņiem – vietējas izcelsmes vasaļiem, kuriem bija īpašas mantošanas un īpašumtiesības. Leimaņiem bija jāpilda karadienests, un, kā redzams no hercoga Gotharda Ketlera galminieku saraksta Jelgavas pilij 1576.gadā, arī galma dienests kopā ar ģimenes sievietēm.[70]

Livonijas **tiesību vēstures avoti** bijuši vēsturnieku uzmanības centrā, jau sākot no 19. gs. Nopietnus pētījumus un avotu publikācijas par Livonijas viduslaiku un jauno laiku sākuma posmu veikuši F. G. fon Bunge, Augusts Bulmeriks, Astafs Tranze-Rozeneks, Leonīds Arbuzovs, Arveds Švābe[71], Teodors Zeids, Sanita Osipova[72], Jānis Lazdiņš. Katrai kārtai viduslaikos bija savas tiesības, kuras tika kodificētas pilsētu statūtos bruņinieku un zemnieku tiesībās.

Bruņinieku tiesību izpētē lieli nopelni 19. gs. Tartu universitātes tiesību vēsturniekiem, pirmkārt F. G. fon Bungem.[73] Latvijas teritorijā darbojošās tiesības pētījis un latviešu valodā publicējis A.Švābe, kurš pamatoja, ka Senākās bruņinieku tiesības (turpmāk – Sbt) radušās jau Rīgas bīskapa Alberta laikā 13. gs. 20–30-os gados.[74] LU Juridiskās fakultātes Tiesību teritorijas un politikas zinātņu katedra 1998. gadā izdeva Latvijas tiesību avotu 1.sējumu, kurā daļēji arī Livonijas laika tiesību avotu

---

[65] Anschlag der aus dem Leibgeding der Herzogin Anna von Kurland zu erwartenden Einkünfte 1566. *Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst zu Mitau.* 1897. S. 159–181.

[66] LVVA 554. f., 3. apr., 22. lieta "Pirkšanas-pārdošanas līgums, ar kuru hercogiene Anna nodeva brāļiem Usingiem zemnieku sētas ar kroģēšanas, tirgošanās Zaļajā muižā.

[67] Kurzemes zemnieku nodevu saraksts. Izd. L. Arbuzovs. *Latvijas Universitātes raksti.* X. sēj. Rīga, 1924. 163.–286.lpp.

[68] Firks, E. Die Famielie Gayl in Kurland nach arhivalischen Quellen*. Jahrbuch für Geneologie, Heraldik und Sphragistik 1898.* Mitau,1899. S. 59–81.

[69] Piemēram, Latvijas Valsts vēstures arhīva 5759. f. „ Kurzemes literatūra un mākslas biedrība un Kurzemes provinces muzejs", 1. apr., 1302. lieta „Akti un liecības par muižām Ramke, Kavere u.c."

[70] Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts Jelgavas pilij 1576.gada 20. janvārī. Izd. A.Švābe. *Straumes un avoti* I. Rīga,1938. 373.–374. lpp; Dzenis, A. Divi dokumenti par Kurzemes brīvajiem latviešu zemturiem 18.gs. otrajā pusē. *Latvijas arhīvi*. Rīga, 2001. Nr.1. 46. lpp.

[71] Nozīmīgākie darbi saistīti ar vispārējo Latvijas tiesību vēsturi, Karolīnas darbības analīzi Latvijā, kā arī Livonijas kārtu (bruņinieku, zemnieku, ķoniņu, 13.gs. valdnieku) tiesiskā statusa analīzi.

[72] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. 410 lpp.; Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1997. 122 lpp.

[73] *Altlivlands Rechtsbücher.* Zum Theil nach bischer unbenutzten Texten hg.v. F.G.v. Bunge. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1879.

[74] Švābe, A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības: Teksts un avotu kritika.* Rīga, 1932. 170 lpp.

latviskojumi.[75] Darbā pārpublicēti 14 tiesību avotu teksti – paražu tiesību un zemnieku kārtas tiesības, bruņinieku tiesību avoti, Jungingena privilēģija, lēņu grāmatu piemēri, landtāgu recesi, pārstrādātās Rīgas tiesības, šrāgas u.c. – latviešu valodā ar autoru komentāriem.

Livonijas sieviešu tiesiskā statusa, ekonomiskā nodrošinājuma un saimniecisko darbību nosacījumu analīzei nozīmīgs ir Baltijas jūras reģiona konteksts. Zemes kundzības modelis, kanoniskie likumi, vasaļu kārtas un pilsētu tiesību avoti bija radušies ārpus Livonijas. Lēņa mantošanas tiesības sievietēm lielā mērā veidojās līdzīgi kā Ostfālenes sakšu paražu tiesību kopojumā „Sakšu spogulis" (*Sachsenspiegel*, 1220–1235, turpmāk Ssp)[76], bet pilsētu statūti, arī punkti, kas attiecās uz sievietēm, tika sastādīti pēc Lībekas un Hamburgas parauga, tikai laika gaitā iegūstot lokālas īpatnības. Tādi tiesību pieminekļi kā Livonijas spogulis un Vidējās bruņinieku tiesības (turpmāk Vbt) bija Ssp tiesisko ideju tiešs turpinājums, savukārt Valdemāra-Ērika bruņieku tiesības (1315, turpmāk VĒbt), kas bija spēkā Ziemeļigaunijā, un Senākās bruņinieku tiesības (turpmāk Sbt) būtiski iespaidojās no tām. Lokālas tiesības ar reģionālu nozīmi noformējās nozīmīgajā Hanzas pilsētā Rīgā, kas, sākot ar 13. gs. beigām, kļuva par daudzu Livonijas pilsētu „tiesību māti", saglabājot savas garīgās saites ar ģermāņu tiesību loku.

14.–15. gs. bruņinieku tiesības tika papildinātas ar dažādām privilēģijām un palika spēkā Igaunijas un Vidzemes teritorijā arī līdz 16. gs. beigām, savukārt Kurzemē radās jauni tiesību kodificējumi. Piltenes statūtus sastādīja Piltenes apgabala muižnieks Kārlis Zakens (*Sacken*), un Polijas-Lietuvas karalis Sigismunds II Vāza tos 1611. gada 28. oktobrī apstiprināja par zemes tiesībām, kas bija spēkā agrākās Kurzemes bīskapijas robežās. Darbā izmantots LNB Reto grāmatu un rokrakstu no daļā esošais Piltenes statūtu noraksts.[77] Sievietes statusu šajos noteikumos raksturo romiešu tiesību ietekme un stingra dzimumaizbildniecība, kas nepieļāva sievietes pastāvīgu darbību bez aizbildņa tiesas priekšā, savu īpašumu mantošanā vai darbībās ar tiem.

Kurzemes statūti sastādīti kā Polijas-Lietuvas karaļa likumdošanas akts pēc muižniecības iniciatīvas 1618.gadā. Kurzemes statūtu oriģināli nav saglabājušies, lai arī viens glabājies karaļa arhīvā, bet divi oficiāli apstiprinātie noraksti tika izsniegti Kurzemes hercogam un muižniecībai. Visos norakstos Kurzemes statūtiem ir 3 daļas, kas ietver procesuālās tiesības, civiltiesības, krimināltiesības.

---

[75] *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj: Seno paržu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs.* Red. E.Meļķišs, autori J.Lazdiņš, V.Blūzma, S.Osipova. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture" fonds, 1998. 348 lpp.

[76] Ostfāles sakšu parašu tiesību kopojums *Speculum juris Sacsonium, Sachsenspiegel*, kas saturēja zemes un lēņa tiesības. Tā sastādītājs tiesnesis un bruņinieks Eike no Repgovas starp 1221. /1225. gadu. Krājums sakopja sevī progresīvākos viduslaiku tiesību pamatprincipus un kļuva ļoti populārs Baltijas jūras reģionā, 13.–16.gs. kalpoja par paraugu daudziem tiesību krājumiem vācu zemēs, Vidus- un Austrumeiropā. Sk. *Sachsenspiegel. Land- und Lehnrecht*. Hg.. v. K. A. Eckhardt. Hannover, 1933; *Саксонское зерцало: памятник, комментарии, исследования*. Ред. В. М. Корецкий. М., 1985.

[77] *Die Piltensche Kreyses Statuta oder Gesetze* (Kurzemes vēstures rokrakstu fonds Latvijas Nacionālajā bibliotēkā (LNB RX 100K, 1, 1.lieta "Kurländische Rechtsquellen" – Kurzemes hercogistes tiesību avoti, 17.gs. noraksti. , 205.–223.lp.

Panti norakstos parasti nav numurēti, bet to skaits ir dažāds, atkarībā no noraksta – no 228 līdz 240.[78] Attiecībā uz sievietes mantošanas tiesībām tie lielā mērā atkārtoja jau iepriekšējā vēstures posmā raksturīgās tiesību normas. Statūti noteica, ka sieviete bez aizbildņa nevarēja stāties tiesas priekšā. No otras puses, dzimtcilvēka statuss tika attiecināts arī sievietēm, kas nebija raksturīga parādība 16.gs. pirmajā pusē.[79]

Livonijas sabiedrības raksturojumā nozīmīgu vēstures avotu grupu veido testamenti. Vīriešu sastādīti novēlējumi zināmi no 14. gs, bet vasaļu kārtas sieviešu testamenti – no 16. gs. Tā Margaretas Tīzenhauzenas testamentā 1535. gadā sievietes personīgais īpašums – rotas no dārgmetāliem un dārgakmeņiem – novēlēts dažādām sievietēm, arī vairākām krustmeitām.[80] Par Kurzemes un Zemgales hercogienes personīgo īpašumu ziņas rodamas Kurzemes hercoga testamentā, kurš bija viņa trešais, pēdējais testaments, rakstīts smagas slimības apstākļos.[81] Visai daudz pieejami Tallinā sastādīti vasaļu un pilsētnieku, arī sieviešu testamenti. Baltijas Vēsturnieku komisijas uzdevumā arhivārs Rolands Zēbergs-Elferfelds (*Seeberg-Elverveldt*, 1909–1993) sērijā „*Revaler Register*" publicēja Tallinas arhīvā esošo testamentu reģistru, kurā līdzās šo sociālai vēsturei nozīmīgo avotu analīzei daļēji atklāts dokumentu saturs. Visai daudz 16. gs. testamentus rakstīja tallinietes, bet biežāk sievas, mātes, māsas, meitas, kalpones bija mantojuma saņēmējas.[82]

Nozīmīga informācija par tiesu praksi un sievietes statusu gūstama no reģistriem, kuros fiksēti gadījumi, kad noziegumos apsūdzētos pilsētu tiesu vara vai zemeskungi ņēma savā tiesiskajā aizstāvībā. Šis bija svarīgs tiesisks instruments, kuru izmantoja arī sievietes.[83] Sieviešu saukšana pie tiesas, apsūdzības un maksātie sodi atspoguļojas tiesu protokolos, kuri vairāk raksturo pilsētnieku kārtu. Nozīmīgs avots ir Tallinas tiesu fogta Gerta Grimerta (*Grymmert*) tiesu protokoli (1436.–1439.), ko publicējis jurists Eugens fon Notbeks (1842–1908).[84] Atsevišķi gadījumi no Tallinas zemākās tiesas (*Niedergericht*) materiāliem analizēti vēstures literatūrā. Tā pilsētas tiesu protokolus 1594. gadā par divām sievietēm – zviedrieti Annu un vietējo tallinieti Tobbi Malu (*Mall*) detalizēti analizējis Toronto

---

[78] Zeids, T. *Senākie rakstītie vēstures avoti* …125.–126. lpp.

[79] *Statuta Curlandica, seu jura et leges in usum Nobilitatis Curlandiae et Semigalliae, lateinisch und deutsch*. Hg. v. H.L.Birkel. Mitau, 1804. 139 S.

[80] GU Bd. 2, Nr. 636.

[81] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch-litauischen Lehnsherzogtum zur rissischen Provinz. Dokumentu zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Padeborn; München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2008. S. 104–116. Nr. 5.

[82] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger und Einwohner aus den Jahren 1369–1851.* Göttingen: Venadenhoeck &Ruprecht, 1975. 472 S. (Veröffentlichungen der Niedersächsichen Archivverwaltung , Heft 35).

[83] *Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458 / Revaler Geleitsbuch- Bruckstücke* 1365–1458. Hg. von P. Johansen. Reval, Rev. Estn. Verlags-Genossenschaft, 1929. 96 S.; *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*. Hg. v. N. Essen, P. Johansen. I. Teil: Text. Tallin, 1939. Tiesiskā aizsardzība nozīmēja, ka apsūdzētais bija rātes apsardzībā uz noteiktu laiku, parasti uz dažiem mēnešiem, pusgadu, retāk – ilgāku laiku, un šinī gadā uz viņu nevarēja vērst tiesisku atriebību vai sodīt ar nāvi. No tiesiskās aizsardzības vienmēr bijuši izslēgti zagļi, baznīcu zaimotāju, slepkavas, jūras laupītāji, izvarotāji un ielu laupītāji. Viduslaiku krimināltiesībās raksturīga ātra sodu izpilde. Jau dažas dienas pēc nodarījuma noziedznieks saņēma savu sodu. Uz aizdomu pamata varēja ieslodzīt tornī uz ilgu laiku, īpaši kādā kopienā svešus pilsoņus, kuri nevarēja dabūt lieciniekus.

[84] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals.* Reval: Esthländiche Gouvernents-Typographie, 1884.

universitātes profesors Juri Kivimae (*Kivimäe*, 1947–).[85] No pārējām Livonijas pilsētām un vispār no Livonijas kopumā apzināti vien tiesu protokolu fragmenti no 16. gs. beigām.[86] Piemēram, pēc oriģināla Zviedrijas Valsts arhīvā Stokholmas Jelgavas tiesas fogta sodu grāmatas fragmentu (1574–1578) publicējis Arveds Švābe,[87] zināmu ieskatu tiesu praksē un sievietes statusā sniedz Rīgas patrimoniālā apgabala ieņēmumu grāmata (1577–1578), kur uzskaitīti arī soda naudu ieņēmumi un nosaukti nodarījumi.[88] Vairākus tiesu protokolus par raganu prāvām Rīgas publicējis valodnieks Alvils Augstkalns (1907–1940).[89]

Sociālajā vēsturē un sievietes statusa pētniecībā tiesību, un īpaši pilsētu tiesību avoti ir ļoti nozīmīgi, jo tie ļauj izdarīt secinājumus arī par sadzīvi, attiecībām sabiedrībā un ģimenē. Šādas ziņas atrodamas, piemēram, Vilhelma Ēbela (1908–1980) izdotajā Tallinas rātes spriedumu grāmatu (*Ratsurteilsbuch,* 1515–1554).[90] Atbilstoši Lībekas tiesībām šajos rātes lēmumos nebija runāts par krimināllietām, kuras bija pilsētas fogta ziņā, bet par aizbildniecību, zemes turējumu un mantošanu, attiecībām starp bērniem un patēvu vai pamāti, testamentu realizācijas kārtība, tika regulēts sieviešu darbs, īpašumu lietu kārtošana atraitnes statusā un otrreiz apprecoties, sieviešu tiesības dot liecību u.c. Sievietes mantojumu lietas pārsvarā kārtoja viņu aizbildņi.

Livonijas pilsētu sociālo grupu raksturošanai noderīgi dokumenti un tiesību krājumi, kuri saglabājušies Tallinas un Rīgas pilsētu arhīvos, daudz mazāk – citu Livonijas pilsētu dokumentu krātuvēs. Pamatdokumenti, kas noteica pilsētu iedzīvotāju pienākumus un tiesības, bija pilsētu tiesības jeb statūti. Kopš 13. gs. Rīgā bija spēkā no Visbijas pārņemtās pilsētas tiesības, no kurām saglabājušies vairs tikai fragmenti, ko publicējis Jākobs Gotlībs Leonards Napjerskis (1819–1890). Šīs tiesības tika vairākkārtīgi papildinātas un pārstrādātas, saglabājoties Tallinai un Hāpsalai nosūtītos norakstos. Sava laika tiesisko domu un sievietes statusu atspoguļo Rīgas Hāpsalas tiesības (1279) un Hāpsalas tiesības (1294).[91] Pievienojoties Hanzas savienībai, Rīga 13. gs. beigās pieņēma Hamburga tiesības (Hamburgas Rīga tiesības), kuras drīz vien 14.gs. sākumā nomainīja pārstrādātie Rīgas statūti. Pēdējie bija spēkā Rīgā visu Livonijas laiku arī vēlāk līdz 1773. gadam. Rīgas pilsētas statūti latviešu valodā iespiesti Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un politikas zinātņu katedras izdevumā „Latvijas tiesību avoti", tos analizējusi Sanita Osipova.[92]

---

[85] Kivimäe, J. Women, the Devil, and a Cat's head: The Trial af Anna and Tobbe Mall in Reval, 1594. Journal of Baltic studies. Volume XXXIV, Nr. 3. Fall 2003. P. 249–275.
[86] Spekke, A. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586.g. *Izglītības ministrijas mēnešraksts*. Rīga, 1932. Nr. 2. 102.–104. lpp.
[87] Jelgavas tiesas fogta sodu grāmatas fragments 1574.–1578. Izd. A. Švābe. *Straumes un Avoti.* I. sēj. Rīga,1938. 369.–373. lpp.
[88] 4BdLv, 53.Beilage.
[89] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas ar latviešu fragmentiem. *Tautas vēsturei.* Rīga, 1938. 167.–197.lpp.
[90] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554.* Der Göttinger Arbeitskreis, 1952.
[91] *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673*. Hg. v. J. G. L. Napiersky. Riga: J. Deubner, 1876. S. 13–49.
[92] *Latvijas tiesību avoti* ... 348. lpp.

Tallinas tiesību noraksti vismaz vairākās redakcijās glabājas Tallinas pilsētas arhīvā. Senākā varianta faksimila izdevumu, transkripciju un tulkojumu igauņu valodā 1998. gadā publicējusi Tīna Kala.[93] Autore publicējusi arī informāciju par kodeksu un tā tulkojumu angļu valodā.[94] Tallinā Lībekas tiesības bija spēkā līdz 19. gs., un 1586. gadā tās tika revidētas atbilstoši sava laika prasībām un apstiprinātas atkārtoti.[95]

Liela nozīme pilsētnieču tiesiskā un ekonomiskā statusa regulēšanā bija dažādiem pilsētu rātes izdotiem noteikumiem. Namnieku runas (*Bursprake*) bija noteikumi pilsoņiem, papildinājums pilsētu statūtiem. Tallinā atbilstoši Lībeka tiesībām tās nolasīja vienreiz gadā un tās attiecās uz vispārējo kārtību, personisko drošību, kā arī pilsētas kopienas ekonomisko interešu sfēru, pilsētas būvniecības un tīrības noteikumiem. Senākās namnieku runas Tallinā zināmas no 14. gs. vidus un 15. gs. sākuma,[96] hronoloģiski jaunākā, kas izmantota darbā, izdota 1560. gadā.[97] Rīgas pilsētas kārtības noteikumi tika izdoti 1376, 1384, 1399, 1405, 1412.gadā, kā arī saglabājušies nedatētas namnieku runas no 15.–16.gs.[98] Publicētas 1450., 1502., 1510. gada Tallinas[99] un 15.gs. beigu Pērnavas namnieku runas.[100]

Livonijas pilsētās 15.–16. gs. tika citi izdoti īpaši noteikumi sociālai kontrolei – policijas noteikumi un luksus noteikumi, kas regulēja ģērbšanās un ģimenes svinību rīkošanu atbilstoši pilsētnieku sociālai piederībai. Darbā izmantots 1588. gadā Rīgā Mollīna grāmatspiestuvē iespiestais greznības nolikums, kā arī papildinātie noteikumi 1598.gadā.[101] Rīgas greznības noteikumus detalizēti analizējusi vēsturniece Meta Taube (1914–1996).[102] Publicēti arī Kurzemes un Zemgales hercogienes Annas 1591. gadā izdotie luksus likumi Jelgavas iedzīvotājiem.[103]

Saskaņā ar viduslaiku tiesību principu "tiesāt var līdzīgs līdzīgu", katrai kārtai bija savas īpašas tiesības. Tādas bija bruņiniekiem, pilsētniekiem, kā arī zemniekiem. Zemnieku tiesneši (*Rechtsfinder*) izšķīra civillietas un krimināllietas, bet tiesas sēdes vadīja zemeskungi vai to iecelti tiesneši. Tiesas spriedēji jeb zemnieku tiesneši nāca no vietējās sabiedrības, bija lauku kopienas (pagasta) izvirzīti.

---

[93] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282 / Kala, T. Der Revaler Kodex des lübischen Rechts 1282*. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 1998. 223 Lk.
[94] Kala, T. *Lübeck law and Tallinn*. Tallinn: Ilo, 1998. 47 p.
[95] *Die Quellen des Revaler Stadtrechts*. Hg. von F.G. v. Bunge. Bd. 2. Lieferung II: Ordnungen des Rathes der Stadt Reval. Dorpat: Franz Kluge, 1843. S. 184–202.
[96] LUB Bd. 2., Nr. CMLXXXI; Nr. CMLXXXII, ap 1360.gadu. Analizēti grām.: Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen und frühneuzeitlichern Reval*. Köln, Wien: Böhlau, 1973. S. 433–447.
[97] *Die Quellen des Revaler Stadtrech*ts …S. 238–240.
[98] Napjersky, J.G.L. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673.* Riga: Deubner, 1876. S. 201–250.
[99] LUB Bd.11., Nr. 75; LUB II, Bd. 2, Nr. 412; LUB II, Bd. 3, Nr. 742.
[100] LUB II, Bd. 3, Nr. 910.
[101] *Aus baltischer Vergangenheit. Miscellaneen aus dem Revaler Stadarchiv*. Hg. v. G. v. Hansen. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1894. S.21–25.
[102] Taube, M. Greznības noliegums Rīgā XVI un XVII gs. *LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas raksti I.* Rīga, 1960. 301.–303. lpp. 1502.gadā izdotie greznības noteikumi daļēji apkopoti laikrakstā „Rigische Stadtblätter" 1812.gadā. Te minēti arī 1603.gada noteikumi, kuri atzina, ka iepriekš izdotos ierobežojumus ne visai labi ievēro (Polizey Ordnung der Stadt. *Rigische Stadtbläller*. 1824, S. 141.)
[103] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga in Liefflandt reformierte Kost und Kleider Ordnung.* Riga: Nicolaus Mollin, 1588. 40 S.

Viduslaiku lauku sabiedrības tiesību normu pieraksti līdz mums nonākušas tikai sliktos 16.–19. gs. norakstos, bet tiesību vēsturnieki konstatējuši, ka tās pēc sava satura ir senas vietējo maztautu paražu tiesības, kas darbojās mutvārdu formā, bet 13.gs. tika pierakstītas lejasvācu valodā. Aplūkojot tiesību ģenēzi, izšķir dažādas tiesības pēc etniskām grupām (zemēm): latgaļu jeb Rīgas arhibīskapijas tiesības, kuršu un zemgaļu, lībiešu-igauņu, kā arī Sāremā Lēnemā bīskapijas jeb sāremiešu tiesības. Par tiesību kodifikāciju Livonijā 13. gs. liecina tiesību saturs, kā arī rakstītās liecības. Piemēram, kurši 1267. gada padošanās līgumā ar ordeni apņēmās pieņemt lībiešu tiesības, bet zemgaļi 1272. gada līgumā solīja, ka ļaus ordeņa fogtam noturēt tiesu trīs reizes gadā. Rakstīto tiesību vecākais slānis saglabājis arhaiskus tiesību principus: asinsatriebību, nozieguma izpirkšanu (kompozīciju).[104] Soda naudas noteiktas Livonijas naudas vienībās – mārkās, bet kuršu un zemgaļu tiesībās arī ozeringos. Tiesībās ietverta meitas un atraitnes mantošanas regulējums, bet Sāremā arī mantas dalīšana pēc laulības šķiršanas. Par paražu tiesību pastāvēšanas beigu posmu pastāv dažādi viedokļi, bet kopumā var uzskatīt, ka Livonijas zemniecība izmantoja paražu tiesības līdz 16. gs. vidum un beigām. Gadsimtu gaitā tiesības mainījās. Zemeskungs – jauns ordeņa mestrs vai arhibīskaps – tās no jauna apstiprināja un, iespējams, papildināja vai atsevišķus fragmentus atmeta. Paražu tiesību lietošana mazinājās līdz ar dzimtbūšanas iedibināšanos, bet pavisam izzuda līdz ar tiesu reformām zviedru Vidzemē un Kurzemes statūtu stāšanos spēkā Kurzemes un Zemgales hercogistē. Kā atzīmē tiesību vēsturnieks J. Lazdiņš, tad, sākot no 13. gs. beigām, valsts varu vairs neinteresēja zemnieku tiesības pozitīvā nozīmē un zemnieku tiesību kodeksi netika būtiski papildināti, lai arī tos ietekmēja landtāgu lēmumi, romiešu kanonisko tiesību recepcija, vasaļu un zemeskungu savstarpējie līgumi.[105]

Livonijas zemes tiesības, sākot ar 1753.gadu, publicētas vairākos izdevumos. Tās pētīja F. G. fon Bunge,[106] kurš izteica savus apsvērumus par to tapšanas laiku, uzskatot, ka visas tiesību normas ir vācu cilmes. Liela nozīme ir K. J. Paukera lībiešu tiesību (turpmāk – lībiešu-igauņu ZT) publicējumam. Viņš apstrādāja senāko zināmo tekstu lejasvācu valodā, kas bija ietverts Igaunijas bruņniecības dokumentu kopojumā "Sarkanā grāmata" (1546). Atšķirībā no citiem baltvācu autoriem, viņš norādīja, ka senākās zemnieku tiesību normas ir vietējas izcelsmes. 20.gs. sākumā zināmie tiesību krājumi tika apkopoti publicēti L.Arbuzova darbā, kurš uzskatīja, ka pirms vācu atnākšanas vietējie zināja tika tiesāšanos dzimtas un lielās ģimenes ietvaros, bet ieradumu tiesības (krimināltiesības) atradās aizmetņa stadijā.[107]

Tiesību analīzei nozīmīgi ir vēsturnieku A. Švābes, L. Lēsmenta, J. Zemzara, J. Nazarovas,[108]

[104] Lazdiņš, J. *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.).* Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000. 35.lpp.
[105] Lazdiņš, J. *Baltijas zemnieku privāttiesības…* 36. lpp.
[106] Bunge F.G.v. *Beiträge zur Kunde der Liv-, Est- und Kurländischen Rechtsquellen*. Riga, Dorpat, S.82–88.
[107] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd.23. Riga: E.Bruhns, 1924.
[108] Histioriogrāfiju sk. J.Nazarovas darbā.

V.Kalniņa, J.Lazdiņa,[109] S.Osipovas pētījumi un atziņas. A.Švābe daudz darījis, lai izsekotu tiesību vēsturei 13.gs. un līdz ar to datētu paražu tiesību pierakstīšanas laiku. Padošanās līgumi, kā arī tiesību saturs ļāva datēt lībiešu un latgaļu tiesību kodifikāciju ar 13. gs. pirmo pusi. Viņš arī lika pamatu viedoklim, ka t.s. Rīgas arhibīskapijas Zemnieku tiesības būtu uzskatāmas par latgaļu tiesībām (turpmāk latgaļu ZT). Kuršu un zemgaļu tiesību (turpmāk kuršu ZT) pieraksts, viņaprāt, attiecās uz 13.gs. 70. gadiem. A.Švābe atzīmēja, ka nosaukums "Zemnieku tiesības" nav precīzs, lielāks pamats būtu dēvēt tiesības par "vispārējām zemes tiesībām", jo tās tika attiecinātas uz visu vietējo sabiedrību, izņemot vergus.[110] J.Zemzaris raksturojot tiesību pierakstus un arī pamatoja domu, ka nav pamata tiesības saukt par "Zemnieku tiesībām". Tiesību kodifikācijas laikā nemaz nebija izveidojusies zemniecība kā kārta, bet nosaukumā lietotais apzīmējums "*Burrecht*" jeb "*Bauerrecht*" 13.–14. gs. viduslejas vācu valodā tika lietots, lai apzīmētu iedzīvotājus, bet ne zemniekus. Pēc autora domām, tiesību pieraksti tika lietoti visai ilgi – Vidzemē līdz 17.gs. sākumam, bet Kurzemē – pat vēl ilgāk.[111] Par tiesību vietējo izcelsmi nešaubās arī Maskavas vēsturniece J.Nazarova, kura apzinājusi kopumā 56 tiesību norakstus, tai skaitā L.Arbuzovam nezināmus, un 1980.gadā publicēja ne tikai tiesību tekstus, bet arī atziņas par paražu tiesībām, analizējot tās kopsakarā ar "barbaru tiesām", īpaši "Krievu tiesu".[112]

Vietējo iedzīvotāju zemes tiesības tipoloģiski tuvas 14.–16. gs. prūšu zemes Pamedes un 16. gs. rakstiski fiksētās Lietuvas tiesības,[113] kā arī citi Baltijas jūras reģiona paražu tiesību kodificējumi.[114] Pamedes tiesības saglabājušās 14. gs. norakstā Elbingas pilsētas bibliotēkā.[115] Lai arī tiesības publicēta jau 19. gs. latīņu valodā (1866), tomēr to aktīvākā izpēte un arī publicēšana saistāma ar 20.gs. 50.gadiem. Padomju zinātnieki pievērsa lielu uzmanību feodālisma ģenēzei Austrumeiropā, un ar medievistu B.Grekova, V.Pašutas un citu pūlēm tika apzināta virkne agro viduslaiku tiesību pieminekļu. Gandrīz vienlaikus ar pētījumiem par valsts un tiesību ģenēzi Krievzemē un Krievu tiesas analīzi tika publicēti avotu izdevumi un pētījumi par Poļu tiesu 13.gs.,[116] dienvidslāvu tiesībām,[117] Lietuvas valsti,[118] kā arī par "Pamedes tiesu". Pamedes prūšu tiesību publikāciju (1955) ievada plašs

[109] Lazdiņš, J. *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.)*…34.–36. lpp.
[110] Vispamatīgāk tiesības analizētas darbā "Latvijas cilšu tiesības", kas publicēts rakstu krājuma "Straumes un Avoti" 3.sējumā; Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*. Rīga, 1927. 117. lpp.
[111] Zemzaris, J. Latvijas feodālisma perioda tiesību vēstures avoti V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas Rokrakstu fondos. *Latvijas PSR Valsts Bibliotēkas raksti.* Rīga, 1974. 5. sēj. 216.–233. lpp.
[112] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды" как исторический источник. В кн.: *Древнейшие государства на территории СССР*. Москва, 1980. С. 171–218.
[113] Яковкин И. И. *Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв*. Ленинград, 1936. С.69–94, 131–142.
[114] Sk. Stikāne, V. Sieviete barbaru sabiedrībā tiesību avotu spogulī. *Latvijas Vēsture.* 1997/ 4 (28). 21. lpp.
[115] Prūši. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. IV sēj. Rīga: A.Gulbis, 1929. –1930. 7142. sleja. Neimaņa kodeks saturēja viduslejasvācu valodā pārrakstītās Lībekas tiesības (1260), Pamedes tiesības; Senpoļu tiesības (13. gs.) un Prūšu-vācu valodas vārdnīcu.
[116] Sk. Греков, Б.Д. Польская Правда. В кн.: Греков, Б.Д. *Избранные труды.* Том 1. Москава, 1957. С. 292.
[117] Пашуто, В. Т., Шталь, И. *Корчула*. Москва, 1976. 205 с.
[118] Пашуто, В. Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959. 529 с.

viduslaiku Prūsijas vēstures pārskats, sabiedriskās un politiskās iekārtas, kā arī viduslaiku tiesas un tiesību analīze.[119] Sievietes tiesību statusa salīdzināšanai nozīmīgi ir Lietuvas dižkunigaitijā izdotie tiesību krājumi, kur hronoloģiski vēlos tiesiskos dokumentos atspoguļojas arī prūšu sabiedrībai raksturīga parādība – paaugstināti sodi par sieviešu. Lietuvas tiesības rakstiski fiksētās 1529.,[120] 1566., 1589. gadā.[121] Lietuvas statūta tiesiskās normas ilgu laiku tika traktētas kā aizguvumi no Krievu tiesas, bet pēc rūpīgas analīzes par to avotiem atzītas lietuviešu parašu tiesības.[122]

Īpašu vietu Eiropas tiesību vēsturē ieņem 12.–13. gs. zviedru, dāņu, norvēģu zemju tiesību kodificējumi, kuri, salīdzinot ar citām paraži tiesībām, bija valsts varas ratificēti un pierakstīti vietējās valodās ļoti detalizēti, piemēram, rakstveidā tika fiksēti tiesu praksē lietotie simboliskie žesti, kas bija nozīmīgi arī attiecībā uz dažāda statusa sievietēm.[123] Dažas skandināvu tiesību normas var salīdzināt ar Livonijas ZT. Tiešs iespaids, iespējams, uz Livonijas pilsētu un vasaļu kārtas tiesībām, bija Gotlandes tiesību normām, kas rakstiski fiksētas 12. gs. beigās un 13.gs. sākumā – t.s. Gutalags pieejams kā atsevišķs izdevums ar publikācijām gotu valodā, viduslejasvācu valodas tulkojumā (ap 1401), un vācu valodā. Gotu tekstam ir arī papildinājumi teksta beigās (redakcija), kas attiecas uz sievietēm, te ziņas par radniecības formām, mantošanu un asinsatriebību jeb izpirkumu.[124] Skandināvijas materiāls dod iespēju izsekot mantošanas tiesību pēctecīgai attīstībai vairāku gadsimtu laikā, kur reljefi izdalās sievietes mantošanas tiesību maiņa. Zviedru, gettu (*götten*, Dienvidzviedrijas etniska vienība) likumi rakstiski radās ap 13.gs. vidu, tika papildināti 14.gs. sākumā, bet no dokumentiem redzams, ka vēl vēlajos viduslaikos likumi (*lahgsagha*) mutiski teikti tingos. Tinga likumībai bija nepieciešams kvorums – vismaz septiņi vīri, un izņēmuma kārtā sieviete mantiniece bija iesaistīta sapulces darbībā.[125] Darbā izmantota dāņu tiesību vēstures avotu izlase un tulkojums vācu valodā (2008), kur iekļauts ap 1216. gadu pieņemtais likums par dzelzs provi; dāņu provinču likumi „*Liber legis Scaniae"* (ap 1210); Ērika Zēlandes likums (13. gs. pirmā puse); Jitlandes likumi 1241; kā arī Dāņu baznīcas likums (1537/ 1539); laulību noteikumi, ko izdevis karalis Frederiks II 1582. gadā u. c.[126]

Visai bagāts vēstures avotu klāsts ir saglabājies no viduslaiku Livonijas **pilsētu saimnieciskās**

---

[119] Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда".*
[120] *Первый Литовский статут (1529)*. Вильнюс, 2004. (Turpmāk – Lietuvas statūts).
[121] Яковкин И. И. *Законодательные акты Великого княжества*… С. 69–94, 131–142.
[122] Пашуто, В.Т. *Промезания. "Помезанская Правда"* ...С. 83; Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais... .p. 248–254; Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа за женщину по Литовскому праву. *Советская Этнография.* Москава, 1968. Т. 2. С.114–120.
[123] Аннерс, Э. *История европейского права*. Москва: Наука, 1996. С. 191.
[124] *Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch.* In der Ursprache und einer wiederaugefundenen altdeutschen Übersetzung. Hg., mit einer niederdeutschen Übersetzung nebst Anmerkungen von Dr. Karl Schildener. Greifswald, 1818.
[125] Rakstītu parašu tiesību darbība Zviedrijā formāli beidzas līdz ar ķēniņa Magnusa Kristofera Zemes likumu 1347. gadā. Reģionam nozīmīga dāņu tiesības, jo dāņu karalistei ilgstoši bija ietekme Livonijā. Dāņu tiesības publicētas sērijā "*Germanenrechte*" vācu valodā. Erbbuch und unbüßbare Sachen. In*: Germanenechte: Texte und Übersetzungen.* Hg. v. H. Frank. Bd. 8: Dänische Rechte. Weimar, 1938. Nr. II, Cap,1–2.
[126] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert).* Hg. von . D. Tamm, W. Schubert, U. Jørgensen. Frankfurt am Main u.a.: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2008. 200 S.

vēstures avotiem – kases grāmatas, amatu šrāgas, nekustamo īpašumu saraksti. Ziņas par sievietēm šajos vēstures dokumentos ir vienveidīgas, tās atspoguļo tikai dažus pilsētnieku dzīves aspektus, visvairāk – mantīgo pilsētnieču darījumus. Taču līdzās tīri saimnieciskām ziņām reizumis pilsētu dokumentos dažādas detaļas liecina arī par sievietes statusu un sociālo dzīvi.

Vērtīgi vēstures avoti ir 13.–15. gs. tirdzniecības līgumi starp krievu zemēm un Rīgu. Senākais ir 1188. gada Rīgas līgums ar Novgorodu, bet īpaši nozīmīgs ir 1229. gada līgums starp Rīgu, Gotlandi un Smoļensku, kur tika noteikti tiesību principi attiecībās ar tirgotāju sievām, verdzenēm, kņazienēm, regulēti sodi par sieviešu izvarošanu vai pavešanu, noteikts vācu tirgotāju pienākums pret Smoļenskas kņazieni. Divi Rīgas pilsētas arhīvā saglabātie līgumi – 1219.–1228./1229. gada papildnoteikumi Smoļenskas līgumam ar Rīgu un Gotlandi, kā arī 1229. gadā slēgtais Smoļenskas kņaza līgums ar Rīgu, Gotlandi un vācu pilsētām publicēti Aleksandra Ivanova un Anatolija Kuzņecova darbā.[127]

Ar tirdzniecības līgumiem sasaucas rīdzinieku sūdzība Vitebskas kņazam (ap 1298), kurā gūstams apstiprinājums tam, ka 13. gs. beigās pastāvēja tirdzniecība ar verdzenēm. Sūdzība publicēta Karla Eduarda Napjerska (1793–1864) sagatavotajā izdevumā "Russich-livländische Urkunden", ko 1868.gadā izdeva Krievijas Arheogrāfiskā komisija Pēterburgā.[128] Šis dokumentu krājums veltīts Livonijas un kaimiņu zemju tirdzniecības sakariem, politiskajām attiecībām ar krievu un lietuviešu zemēm. Publicētie 200 dokumenti attiecas uz laiku no 12. gs. beigām līdz 1603. gadam.

Ziņas par sabiedrības struktūru un sieviešu līdzdalību tirdzniecībā atrodamas Rīgas parādu grāmatā, kurā ierakstīja Rīgas pilsētas parādniekus, kas vismaz par trim nedēļām nokavēja maksāšanas termiņus. Uz pergamenta kodeksa bija sarakstīts saraksts no 1286. līdz 1352. gadam. Starp parādniekiem sastopam dažas sievietes – amatnieces, vasaļu sievas. Rīgas parādu grāmatu izdeva Krievijas Zinātņu akadēmija (1872), sagatavoja Rīgas arhivārs Hermanis Hildebrants (1843–1890).[129]

Sievietes tiesisko statusu un saimnieciskās darbības iespējas regulēja ģilžu un cunftu šrāgas, kas bija pilsētu likumdošanas un satversmes nozīmīga sastāvdaļa. Tās vienmēr apstiprināja pilsētas rātes. Kā atzīmējis Teodors Zeids, Rīgā jau 13. gs. vidū bija noorganizējušās vismaz 10 brālības jeb ģildes, bet saglabājies vien 1252. gada Svētā gara ģildes statūtu oriģināls, kas publicēts viduslejasvācu valodā.[130] 13. gs. beigās sastādīti Tallinas Svētās Miesas (*Heiligen Leichnamsgilde*) ģildes statūti, kas glabājas Tallinas pilsētas arhīvā.[131] Tallinas Svētā Knuta (Kanuti) ģildes šrāgas (15. gs.), kā arī Lielās jeb tirgotāju ģildes statūtu norakstus publicējis tiesību vēsturnieks F.G. fon Bunge,[132] un tajos

---

[127] Ivanovs, A. Kuzņecovs, A. *Smoļenskas – Rīgas aktis 13.gs.–14.gs. pirmā puse. Kompleksa Moscowirica-Ruthenica dokumenti par Smoļenskas un Rīgas attiecībām*. Rīga: Latvijas valsts Vēstures arhīvs, 2009. 765 lpp.
[128] *Russich-livländische Urkunden / Русско-Ливонские акты*. Hg. von K.E. v. Napiersky. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. 1868. Nr. XLIX, S. 25–28.
[129] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352.* Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1872.
[130] LUB Bd. 1, Nr. CC XLII.
[131] LUB Bd. 1, Nr. DXCIII.
[132] *Die Quellen des Revaler Stadtrechts*. ... S. 19–30.

sastopamas norādes par sieviešu iesaistīšanos ģilžu darbībā. Dažādu amatnieku cunftu statūti, pārsvarā 16. gs. norakstu veidā, glabājas Tallinas pilsētas arhīvā un ir arī publicēti.[133] Rīgas Amatu tiesas locekļa Everta Husmaņa sastādītā Rīgas šrāgu grāmata (*Schragenbuch*), kas atrodamas LVVA Vēstures un senatnes pētītāju biedrības kolekcijā,[134] ir pamats Vilhelma Štīdas (1852–1933) un Konstantīna Metiga (1851–1914) Rīgas šrāgu izdevumiem.[135] Rīgas Nastnieku jeb kuģu krāvēju (štaueru) ģildes vikāriju un ģildes soda grāmatu (1450–1523) publicējis Leonīds Arbūzovs jun. (1882–1951). Tās raksturo ģildes māsu (*suster*) aktivitātes vikārijas atbalstīšanā, sniedz liecības par sieviešu ģimenes statusu, zināmā mērā arī saimnieciskās darbības iespējām, savukārt tiesu sodu grāmata (*Straf und Bruderbuch*, 1450–1459) liecina par sieviešu iesaisti tiesu lietās un sodu maksāšanā.[136]

Attieksme pret sievieti kā publiskās sfēras dalībnieku savā veidā atspoguļojas pilsētu pārvaldes institūciju vestajā dokumentācijā par nekustamajiem īpašumiem, mantošanu un aizbildniecību. Lībekā šādas grāmatas zināmas jau no 1227. gada, Hamburgā protokoli rakstīti no 1248. gada, bet Livonijas pilsētās nekustamo īpašumu reģistri zināmi no 14. gs. Namu, dārzu, saimniecības ēku un gruntsgabalu nodošanu citam (pārdošanu) un iegūšanu regulēja pilsētu statūti. Darījums bija jānoformē pilsētas rātes priekšā un jāizziņo publiski noteiktos laikos – vairāku dienu ciklos (*offene Rechtstage, echten ding*), visbiežāk pirmdienās un trešdienās – un bija piesaistīti gadskārtu svētkiem (Lieldienām, Jāņiem, Miķeļiem, Ziemassvētkiem). Tie notika simboliskā veidā, un savas darbības saistībā ar nekustamo īpašumu bija nepieciešams apliecināt gan vīriešiem, gan sievietēm, kā Tartu 1381. gadā „ar roku un muti" (latīņu val. *ore et manu*), t.i., turot roku uz svētajām relikvijām.

Tallinas pilsētas arhīvā esošo senāko sējumu par pilsētas gruntsgabalu ieķīlāšanu un atsavināšanu latīņu valodā (*Wittschopbuch*, 1312.–1360) publicējis L.Arbuzovs jun.,[137] savukārt nekustamo īpašumu reģistrus no 1360.gada līdz 1448. gadam – Eugens Notbeks (*von Nottbeck*, 1842–1900).[138] Vācu valodā pilsētu grāmatas Tallinā sāka aizpildīt 15. gs. sākumā. Nekustamo īpašumu mantošana notika saskaņā ar Lībekas tiesībām. Attieksme pret sievietēm pilsonēm dažādos vēstures posmos mainījās, kas atspoguļojās ar pilsētu grāmatās. Dokumentācija par nekustamo īpašumu mantošanu vislabāk ir saglabājusies Tallinā, kur nekustamo īpašumu reģistri zināmi no 1312. gada (*Wittschopbuch*), savukārt

[133] Tallinn Linnarchiv (Turpmāk TLA).
[134] LVVA 4038. f., 2. apr., 1145. lieta.
[135] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden und Ämter der Stadt Riga bis 1621*. Hg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Riga, 1896; Mettig, C. *Das älteste Amtsbuch der Schmieden zu Riga und der Schragen derselben von 1578.* Riga: Häcker, 1890.; Mettig, C. Zur *Geschichte der Rigaschen Gewerbe im 13. und 14. Jahrhundert*. Riga: N. Kymmel, 1883.
[136] Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger. *Latvijas Universitātes Raksti.* Rīga, 1923. VI. Sēj. S.202–224. Pielikumi Nr. 1 un Nr. 2.
[137] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360).* Der gelehrten estnischen Gesellschaft in Dorpat zu ihrem 50 jährigen Jubelfeste dargebracht von estländichen literärischen Gesellschaft durch L. Arbusow. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1888.
[138] *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383),* im Auftrage des estländischen literärischen Gesellschaft hg. v. E. v. Nottbeck. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1890.; *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458),* im Auftrage des estländischen literärischen Gesellschaft hg. v. E. v. Nottbeck. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1892.

Rīgā nekustamo īpašumu grāmatas saglabājušās no 1385. gada. Rīgas nekustamo īpašumu grāmatas, kas no 1384. līdz 1418. gadam tika veikti latīņu valodā, vēlāk līdz 1579. gadam – viduslejas vācu valodā, publicējis J. G. L. Napierskis. Lai arī te ir pārrāvums no 1418. līdz 1430. gadam, tomēr tās dod ieskatu par mantošanas tiesību stabilitāti un sievietes iesaisti mantošanā un īpašumtiesību realizācijā.[139] Nekustamo īpašumu grāmatās atspoguļojās gan pastāvīga sievietes rīcība, gan sieviešu aizbildņu darbība dažāda veida nekustamo īpašumu atsavināšanā: pūra nodošana meitas vīra rokās, īpašuma dalīšana, īpaši starp atraitnēm un viņu bērniem, īpašuma nodošana uz mūža laiku trešajai personai, mantošanas līgumi, testamentāri novēlējumi. Piemēram, visai bieži bija īpašumi, ko kopīgi iegādājās vīrs un sieva, un to atsavināšanā bija nepieciešama dzīvesbiedrenes atļauja. Iznomājumi, ieķīlājumi, rentes pirkumi u.c. darījumi ar gruntsgabaliem Tallinas pilsētā tika fiksēti arī citā veidā. Ap 1402. gadu sastādītu sarakstu – manuskriptu no Tallinas pilsētas arhīva publicējis D.Hekmans. Sarakstā starp 299 namīpašniekiem svētā Olafa draudzē ir 23 sieviešu vārdi – namīpašnieces, atraitnes, piedzīvotājas u.c.[140]

No mazākajām Livonijas pilsētām saglabājies vienīgi Vecpērnavas arhīvs, un daļēji tajā esošie dokumenti ir publicēti. Vecpērnavas nekustamo īpašumu grāmatu viduslejasvācu valodā un tulkojumu igauņu valodā izdevis Igaunijas Valsts vēstures arhīvs, sagatavošanu veicis vēsturnieks L. Tīks (*Tiik*). Reģistrēti darījumi 1451.–1599. gadā, bez tam arī zemes gabalu rentes līgumi (1568–1569). Vecpērnavas pilsones – atraitnes, meitas, vecas sievietes – bija gruntsgabalu īpašnieces un dažreiz bez aizbildņa ierodās pie rātes ar pilnvarām mantot īpašumu.[141]

Bez nekustamo īpašumu reģistriem pilsētu rakstveži veica pierakstus par tiesu sodiem, parādiem, pilsētas nodokļiem, tirgus vietām, pilsētas aizsardzību, nomas maksājumiem u.c. Tā Tallinas pilsētas arhīvā saglabājusies t.s. *Denkelbuch* (1333–1374), kurā uzskatītas ap 54 tirdzniecības vietas jeb būdas un 45 īpašnieki, kas, pēc izdevēja Paula Johansena (1901–1965) domām, varēja būt apmēram puse no reāli esošām pilsētas tirdzniecības vietām. Pilsētai no būdām bija labi ienākumi, jo tirgotāji, arī rātskungu atraitnes un amatnieces maksāja prāvas nodevas pilsētai.[142] Papildinājums nekustamo īpašumu u.c. Tallinas pilsētas grāmatās minēto sieviešu sociālā statusa analīzei ir G.F. fon Bunges izdotie Tallinas rātskungu saraksti, kā arī vēsturiskais apkopojums par rātskungu ģimenēm Tallinā, Rīgā un Tartu 14.–16. gs.[143] Tallinas rātskungu ģeneoloģijas tabulas apkopojis E.Notbeks.[144]

---

[139] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*. Hg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Bearb. von J.G. L. Napiersky. Riga: Kymmel, 1888. LXXXII, 515 S.

[140] Heckman, D. Das Schossverzeichnis des Revaler Kirschspiels St.Olai von 1402. In: *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag.* Hg. v. B.Jähnig und K.Militzer. Münster, 2004. S. 71–101.

[141] *Vana-Pärnu kinnisturaamat 1451–1599*. Koostanud A.Martij ja P.Nurmekund. Toimetanud L.Tiik. Tartu: Esti NVS Arhiivide Peavalittsus, 1984. 275 lk.

[142] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374 / Libri de diversis articulis 1333–1374.* Hg von P. Johansen. Tallin, 1935. 120 S.

[143] Bunge, F.G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhange über Riga und Dorpat*. Reval: Franz Kluge, 1874. 210 S.

Nozīmīgas detaļas par sieviešu iesaisti publiskā jomā gūstamas no pilsētu gruntsgabalu reģistriem, kad to turētāji nebija pilsētas pilsoņi. Viņi tika atbrīvoti no pilsoņu pienākumiem, bet maksāja nomas maksu – gan vīrieši, gan sievietes. Rīgas grāmatas reģistrēja zemes un īpašumu turētājus 1334–1344; 1349–1406; 1488–1574. gadā.[145]

Rīgas ieņēmumu un izdevumu jeb ķemereju grāmatas publicējis A. Bulmerinks. Tās attiecas uz uz 1404.–1474. gadu un atsevišķiem laika posmiem 16.gs. (1515–1518; 1555–1556).[146] Arī Tallinas ķemerejas grāmatā 1362.–1374. gadā retu reizi rodamas ziņas par sievietēm.[147]

Vērtīgs 16. gs. beigu saimnieciskās un tiesību vēstures avots ir Rīgas patrimoniālā apgabala saimniecības grāmatas un nekustamo īpašumu reģistri (1382–1487; 1576–1578; 1438–1693), ko izdeva Augusts Bulmerinks (1859–1933).[148] Rīgas lauku apgabalā, kas veidoja tikai 0,5% no Latvijas teritorijas, zemes turējuma tiesības atšķīrās no pārējās Livonijas un balstījās uz pilsētu tiesībām, kur sieviešu mantošanas tiesības bija salīdzinoši plašas. Pilsētas ieņēmumi un izdevumi dažkārt atspoguļo sievietes kā algota darba strādnieces, sieviešu sodīšanu u.c.

Kā jau norādīts, īpaši bagātus materiālus par Livonijas vēsturei var gūt Tallinas pilsētas arhīvā. Dažādi materiāli no tā ir publicēti 19. gs. beigās[149], kā arī 20. gs. 20.–30.gados.[150] Arhīva dokumentu kataloģizēšanā liela nozīme bija Gothardam Hanzenam (*von Hansen*, 1821–1900), kurš bija Tallinas arhivārs no 1887. gada un sakārtoja Tallinas arhīva dažādās grāmatas, skaitā ap 1510, savukārt pergamenta un papīra akti, kuru skaitu lēsa ap 300 tūkstošiem, tika kataloģizēti vēlāk. Viņa sastādītais Tallinas pilsētas arhīva katalogs (1896) pārstrādātā veidā (1926) kalpo arī mūsdienās.[151] G.Hanzens publicēja dokumentu un pilsētu grāmatas, piemēram, pilsētas izejošās sarakstes reģistrus no 16. gs. (*Missivbüchern).*[152] Kādu laiku pēc otrā Pasaules kara pilsētas arhīvs atradās Getingenē un bija

---

[144] *Siegel aus dem Revaler Rahtsarchiv nebst Sammlung von Wappen der Revaler Rathsfamilien.* Hg. von Eugen Nottbeck. Lübek: Druckerei von H.G. Rathgens, 1880. 62 S. Taf. 1–22.

[145] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Hg. von J. G. L Napiersky. Bd.1–3. Liepzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1881. XLVII + 224 S.

[146] Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga. Ein Beitrag zur Deutschen Wirtschaftsgeschichte*. Leipzig: Dunker &Humbolt, 1902, 279 S.; Bulmerincq, A. *Kämmerei Register der Stadt Riga*. Bd. 1–2. 1348–1361 und 1404–1474. München; Leipzig: Dunker &Humbolt, 1909–1913.

[147] *Tallina wanima linna arweraamatud 1363–1374 / 3.Die ältesten Kämereibücher der Stadt Reval 1362–1374*. Hg. v. O. Greifenhagen. Reval, Buchdruckerei A.-G. „Ühiselu", 1927. 116 S; *Kämmereibuch der Stadt Reval 1432– 1463*. Hg. v. R. Vogelsang. Köln, 1976.

[148] *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga.* Bearb. von A. Bulmerinqk. Bd. 1: Erstes Buch 1382–1478; Zweites Buch 1576–1578. Riga: A.Gulbis, 1923; Bd. 2.: Drittes Buch: Das Grundzinsbuch 1478–1693. Riga: A.Gulbis, 1925. (Turpmāk – 4BdLv).

[149] Tallinas arhīva materiāli tika izdoti 19.gs. beigās sērijā "Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands", savukārt 20.–30.gados „Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv". Arī pēc Otrā pasaules kara Rietumvācijā arhīva dokumenti Baltijas Vēsturnieku komisijas uzdevumā tika izdoti sērijjā "Revaler Register".

[150] *Tallina kodanikkuderaamat 1409–1624 / Das Revaler Bürgerbuch 1409–1624*. Hg. von O. Greifenhagen. Tallinn: Revaler Estn. Velagsgenossenschaft, 1932. (Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv Nr. 6) 174 S.

[151] *Katalog des Revaler Stadtarchivs.* Hg. v. G.v. Hansen. Reval: A.Mikvitz, 1896. 398 S.*; Katalog des Revaler Stadtarchivs* . Von Stadtarchivar G.Hansen. Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage . Hg. von O.Greiffenhagen. Tallinn: Reval Estlaendisch Druckerei Aktien-Gesellschaft , 1924. 288 S.

[152] *Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI. Jahrhunders im revaler Stadt-Archiv.* Bearb. von G.v. Hansen. Hg. von estländischen literärischen Gesellschaft. Reval. 1895.

pieejams vācu arhīvistiem un pētniekiem. Tallinas pilsētas arhīva dokumentācija ir daudzveidīga, un daudzās avotu publikācijās rodamas dažādas ar sievietes sabiedrisko statusu saistītas detaļas. Tā Tallinas pilsētas sarakste ar dažādām Baltijas jūras reģiona pilsētām, kuras reģistrus daļēji publicējis R. Zēbergs-Elferfelds, satur ziņas par tirdzniecību, ziedojumiem, tiesu varu, bet visvairāk – mantojuma lietām. Mantojuma un parādu lietas 16.–18. gs. saistīja Tallinas sievietes ar vairāk nekā no 200 vācu pilsētām – Lībekas un Hamburgas, Ķelnes, Minsteres, Dortmuntes, Brēmenes, Braunšveigas. Reformācijas ietekmē radniecības saites mainījās – agrāko Vācijas rietumdaļas pilsētu vietā arvien ciešāki radniecības sakari veidojās ar Austrum- un Rietumprūsiju, Pommerāniju, Mēklenburgu, Brandenburgu un Silēziju. [153] Sarakste ar dažādām Baltijas jūras reģiona pilsētām atspoguļojas arī dokumentu krājumā, kas izdots, balstoties uz Prūsijas arhīva dokumentiem (1995).[154] Te gūstamas vērtīgas ziņas par sieviešu iesaisti tirdzniecībā un finansu darījumos, aizbildniecības organizāciju pār turīgākajām pilsētniecēm, un protams – par pilsētu un vidusslāņa mobilitāti 16. gs.

Tirgotāju vēstules un personīgie arhīvi pieder pie nozīmīgiem avotiem par Hanzas vēsturi, un 15.gs. pētniekiem ir plaši pazīstama sarakste un dokumenti, kas saglabājušies Tallinas arhīvā un atspoguļo Hanzas tirgotāja, no 1400. gada Brigē dzīvojošā Hildebranda Fekinhūzena saimniecisko darbību un attiecības ģimenē. Viņa vēstules un rēķinu grāmatas publicētas vairākkārtīgi. Darbā izmantots gan V.Štīdas publikācija,[155] gan M.Lesņikova darbs, kurā sastopamas ziņas par Fekinhūzena ģimenes saistību ar Livoniju.[156] Tirgotāja vēstules ir daļēji tulkotas latviešu valodā.[157]

Salīdzinoši ar vasaļu kārtas un pilsētnieku vēsturi raksturojošiem dokumentiem mazāk ir zināmi un publicēti saimnieciskās **vēstures avoti, kas attiecās uz zemnieku kārtu**. Publicētie dokumenti satur fragmentāras ziņas arī par sievietes lomu radniecībā, mantošanas īpatnībām. Tā Kuldīgas komturijas lauksargu nodokļa maksātāju sarakstā (1341) ietverti tie iedzīvotāji, kam bija jāmaksā nodoklis robežu apsardzes (lauksargu) uzturēšanai. Saraksts aptver Alsungas, Saldus un Kuldīgas pilstiesas. Līdzās ziņām, kas raksturo apdzīvotību un iekšējo migrāciju, kā arī leimaņu kārtu viduslaiku Kurzemē, atrodam arī ziņas par radniecības saitēm un netieši – par mantošanu pa sieviešu līniju. Sarakstu publicēja A.Bauers 1933. gadā Rīgas senatnes pētītāju biedrības periodiskajā rakstu krājumā.[158] Nozīmīgas avots par lauku sabiedrību ir 1492. gada vienošanās starp Bauskas, Iecavas un Mežotnes novadu zemnieku vecākajiem un zemeskungu Livonijas mestru par zemnieku tiesībām un

[153] Seeberg-Elverveldt, R. *Beziehungen der Städte Deutschlands zu Reval in den Jahren 1500–1807.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1966. 478 S.
[154] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510.* Bearb. von D. Heckmann. Köln [etc.]: Böhlau, 1995. 275 S.
[155] Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel eines deutschen Kaufmanns im 15. Jahrhunderts.* Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1921. 560 S.
[156] Kā atzīmējis autors, šis bija jau trešais mēģinājums publicēt tirgotāja saraksti, pēc Vilhelma Štīdas un Klausa Nordmana. Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes Veckinghusen.* Berlin, Akademie-Verlag, 1973. I – XL, 4 Faksimiles, 560 S.
[157] *Viduslaiku cilvēka ikdiena, svētki un ceļojumi.* Vēstures avotu krājums. Sastādījis, tulkojis un komentējis Ilgvars Misāns. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture: fonds, 2008. 197. lpp.
[158] Die Wartungsliste der Komturei Goldingen. Hg. von A. Bauer. *Mitteilungen aus der livlandischen Geschiche.* Bd. . XXV, Heft 1. Riga, 1933. S. 113–194.

pienākumiem. Šī vienošanās ir vairākkārtīgi publicēta.[159]

Zemnieku nodevu saraksti, kas ietvēra saimnieku reģistrus naturālās nodevas, naudas nodevas, kara nodokļus Igaunijas arhīvos saglabājušies no senāka laika nekā Latvijas teritorijā. Tallinas arhīvā uzglabātajā Sv. Jāņa hospitāļa lauku īpašumu vaku grāmatā, ko 1925. gadā izdevis Pauls Johansens, un tajā jau 15. gs. parādījās sievietes, kuras atraitnes statusā maksāja nodevas par savu saimniecību.[160] Zemes grāmatas 15.–16. gs. pirmajā pusē uzrādīja, cik zemes piederēja katram saimniekam, nosaucot viņu vārdā. Starp zemes turētājiem nereti nebija minēta neviena sieviete, piemēram, ordeņa Rūjienas un Helmes muižās 15.gs., kuru vaku grāmatu fragmentu norakstus no Zviedrijas valsts arhīva Stokholmās publicējis vēsturnieks P.Johansens (1938).[161] Nodevas, ko maksāja zemnieki no pagasta, sētas un atsevišķas ģimenes 16.gs. pirmajā pusē, rodamas muižnieku Aderkasu Katvaru muižas vaku grāmatā (1553). Arī te nav sieviešu vārdu, toties atrodamas interesantas ziņas par vasaļu kristībām, kur viesu skaitā uzskaitīta virkne sieviešu atraitņu.[162] Tāpat arī citi ekonomiska rakstura dokumenti, kas raksturo lauku sabiedrības iedzīvotāju saimniecību, nodevas, īpašumu maiņu un ieķīlāšanu, rāda, ka zemes attiecībās un publiskos procesos sievietes līdz 15. gs. beigām mūsdienu Latvijas teritorijā nebija iesaistītas, un sievietes, pat atraitnes, nepildīja nekādus pienākumus pret zemeskungu, kā tas redzams arī vairāku Austrumvidzemes dokumentu publicējumā krājumā "Veltījums profesoram Robertam Viperam" 1939.gadā.[163]

Igauņu zemnieku statuss, arī tai skaitā ziņas par sievietēm zemnieku sabiedrībā pamatīgi analizētas vairāku autoru darbos. Igauņu dzīves formas un saimniecību pētījis P.Johansens.[164] Viņš norādīja, ka par Ziemeļigauniju avotu klāsts daudz plašāks nekā par Dienvidigauniju, un izmantoja pieejamos avotus arī no Latvijas teritorijas, jo zemnieku dzīves apstākļi bija līdzīgi. Livonijas zemnieku statusu 15.–16.gs. pētījis Heinrihs Bosse, kura darbs iznāca kā Rīgas vēstures biedrības izdevums. Kā pielikums publicēti arī vairāki dokumenti par zemnieku bēgšanu un pirkšanu, pārrunas par zemnieku bēgļu, arī sieviešu izdošanu (1551), Jervas vaku grāmatas (1564); ordeņa vakas *Hoyküll* ieņēmumi (1565); Lehalas vaku grāmatas kopsavilkums (1565) u.c.[165] Zemnieku nodevu Igaunijā

[159] Darbā izmantots publicējums latviešu valodā: *Latvijas vēstures avotu cherstomātija 1300–1500.* Izd. A. Švābe. Rīga, 1939. Nr. 93.
[160] *Wanem Tallina Jaani haigemaja wakuraamat 1435- 1507 / Das älteste Wackenbuch des Revaler St. Johannis-Siechenhauses 1435–1507*. Hg. v. P. Johansen. Tallinn, Estländische Druckerei-Aktien-Gesellschaft, 1925. 92 S.
[161] Bruckstücke des Landbuches der Ordenmeister für Rujen und Helmet. Hg.v. P.Johansen. *Beiträge zur Kunde Estlands*. Bd. 21. Tallinn, 1938. S. 436–461.
[162] Die Wackenbücher der Güter Kadfer und Lemsüll von 1553. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga 1906*. Hg. v. H. v. Bruining. Riga, 1907. S. 12–18.
[163] Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540–1568. Izd. A. Švābe. Grām.: *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. R.Viperam* . Red. A.Stepermanis, A. Švābe, T.Zeids. Rīga, 1939. 54.–97.lpp.
[164] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter. Ein Beitrag zur estnischen Kulturgeschichte. *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft.* Bd. 23. Dorpat: Druck von C. Mattiesen, 1925. 108 S.
[165] Bosse, H. Der livländische Bauer am Ausgang der Ordenszeit bis 1561. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd.24, Heft 4. Riga: Komissionsverlag von E.Bruhns, 1933. S. I – VIII; 292.–511.

analīdze pamatā Tartu universitātes profesora Herberta Ligi (1928–1990) darbam.[166] Autors atzīmē, ka līdz 16.gs. saglabājušies tikai fragmentāri avoti, bet īpaši informācijas apjoms par zemnieku pienākumiem pieauga līdz ar poļu revīzijām, savukārt no 17. gs. jau pieejami sistemātiski avoti. Autors analizēja ne tikai Livonijas laiku, bet arī nodokļus un nodevas un pienākumus, kas radušies jau pirms 13. gs. – pienākumus iet karā katram ieročus nest spējīgam vīrietim; piedalīties nocietinājumu būvē; maksāt nodevu jeb kontribūciju par aplenkuma noņemšanu. Igaunijas zemnieku stāvokli no 1561. līdz 1650. gadam poļu un zviedru kundzībā analizējis Jirgens Heide, kura darbs izdots Baltijas vēsturnieku komisijas uzdevumā. Autors izmanto Varšavas seno aktu arhīva materiālus, Lietuvas metriku no Maskavas seno aktu arhīva, Zviedrijas arhīva u.c. materiālus. Autors analizējot zemnieku sociālās grupas, aplūko vienīgi vīriešu darbaspēku, vīriešus ģimenē, kas atbilst tā laika avotiem, tomēr atzīmē arī izņēmumu – 1627. gada arklu revīziju Tartu, kur minētas arī saimnieka meitas. Šī revīzija pamatīgi analizēta, jo sniedz kopainu par 1.877 zemnieku saimniecību un to iedzīvotājiem.[167]

16. gs. otrajā pusē nozīmīgi pieauga ekonomiska rakstura avotu klāsts par zemnieku nodevām, kur atspoguļojas sieviešu lomas pieaugums publisko pienākumu pildīšanā. Pārdaugavas hercogistes (1561–1629) laikā valdība 1582. gadā izsludināja pirmo muižu revīziju un iecēla revīzijas komisiju, kuras uzdevums bija noskaidrot, kādas muižas un kādi pagasti pieder muižniekiem, valstij, baznīcām vai klosteriem. Revīzijas nolūks bija gan tīri ekonomisks – noskaidrot Pārdaugavas hercogistes ekonomisko potenciālu, gan arī politisks – izdibināt muižu redukcijas iespējamību. Revīzija notika līdz karaļa Stefana Batorija nāvei un netika pilnīgi pabeigta. Nozīmīgas ziņas par zemnieku pienākumiem sniedz Ērgļu un Turaidas pils novadu inventāru (1582–1598) noraksti, ko veicis vēsturnieks Boļeslavs Brežgo.[168] Noraksti veikti Varšavā, bijušajā Finanču arhīvā (*Archiwum Skarbowe*) 20. gs. 30. gados. Bez tam pils inventārus detalizēti analizējis un daļēji publicējis arhīvists J. Bērziņš.[169]

Muižu revīzijas tika atjaunotas pēc karaļa Sigismunda III Vāzas nākšanas tronī, un 1589.gadā Varšavas seims nolēma sūtīt jaunu komisiju muižu inventāru un ienākumu konstatēšanai un zemnieku pienākumu noteikšanai. Komisija darbojās no 1590. līdz 1599. gadam, kad tās darbību pārtrauca poļu – zviedru karš. Revīziju dokumenti ir nozīmīgi vēstures avoti dažādā ziņā un sniedz bagātas ziņas par lauku sabiedrības grupām, zemnieku klaušām un nodevām. Revīzijas materiāli atradās galvenokārt Lietuvas metrikā, kas tagad glabājas Seno lietu arhīvā Maskavā. Daļa glabājās arī Vitebskas arhīvā un Krasņinsku bibliotēkā Varšavā. Darbā izmantoti noraksti un tulkojumi no fotokopijām Seno lietu

---

[166] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян.* Таллин: Академия Наук Эстонской ССР, 1968. 203 с.

[167] Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht. Die estnischen Bauern in Livland unter polnischer und scjwediscjer Herrschaft 1561–1650*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 2000. 378 S.

[168] Ērgļu un Turaidas pils novadu inventāru (1582–1598) noraksti ar satura rādītāju. [Varšava], [1930.gadi]. 116 lp. Noraksti Latvijas Nacionālās bibliotēkās Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas B.Brežgo personālajā fondā nr. RX 3 (Turpmāk – LNB RX 3, 11, 5).

[169] Bērziņš, J. Ērgļu un Turaidas pils saimniecība XVI gadu simteņa 80–tos gados. *Valsts arhīva raksti.* B Sērija. I.sēj. Rīga, 1935. 3.–55. lpp.

arhīvā Maskavā, kuru norakstus un tulkojumu no poļu valodas veicis tiesību vēsturnieks J.Zemzaris. Pašlai noraksti glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.[170] Daļa no Lietuvas metrikas materiālu tulkojumiem, uzglabāti arī Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā Rīgā un ir publicēti.[171] Lietuvas metrikas materiālus par Latgali oriģinālvalodā (poļu) ar tulkojumu latgaliešu valodā ir publicējis trimdas vēsturnieks Staņislava Škutāns rakstu krājumā "Acta Latgalica". Publicēti materiāli par Ludzas, Rēzeknes, Alūksnes piļu un novadu revīzijām un lustrācijām 1590. un 1599.gadā.[172] Ludzas pilsnovada revīzijas materiāli publicēti arī R.Beļaševska sagatavotajā izdevumā 1886. gadā.[173]

Baznīcu revīziju protokoli pieskaitāmi pie vērtīgiem vēstures avotiem par lauku sabiedrības un kultūras vēsturi. Baznīcas revīzijas jeb vizitācijas organizēja laicīgās varas un baznīcas augstākās pārvaldes iestādes, lai kontrolētu, kā darbojas garīdznieki un zemākie baznīcas iestādījumi. Kurzemes hercogistē pirmā baznīcu vizitācija tika izdarīta jau 1566. gadā, drīz pēc hercogistes nodibināšanās. Vizitāciju veicējiem bija jāatbild uz augstākās baznīcas vadības noteiktiem jautājumiem: kā soda iedzīvotājus, kas neapmeklē baznīcu, kā svin kāzas, kristības un bēres, kas piedalās apbedīšanā, vai ļaudis tic burvjiem un dažādām pagāniskām paražām, cik draudzē skolu utt. Atbildes uz šiem jautājumiem tika ierakstītas vizitācijas protokolos, kas daļēji saglabājušās Latvijas Valsts vēstures arhīvā 631. fondā. Uz 16. gs. beigām un 17. gs. sākumu attiecas tikai dažas vizitāciju grāmtas – Neretas vizitācija 1591. gadā (1.apr. 31. lieta), Durbes vizitācija 1609. gadā (1. apr. 8. lieta). Baznīcu vizitāciju protokolu noraksti izlases veidā, kas attiecas uz lauku sabiedrību, ir publicēti 1931. gadā Kārļa Brežģa darbā. Tajos atrodamas arī norādes par sieviešu statusu ģimenē un precību parašām.[174]

Pārdaugavas hercogistē aktīvu darbību karaļa Stefana Batorija un Sigismunda III Vāzas laikā izvērsa Jezuītu ordenis, kurš ar samērā labiem panākumiem veica kontrreformāciju. Jezuītu darbības centrs bija 1583. gadā nodibinātā jezuītu kolēģija Rīgā. Jezuītu sludinātāji sniedza sīkus ziņojumus par savu darbību zemnieku vidū un aprakstīja zemnieku paradumus 16. gs. otrajā pusē. Daļa Pārdaugavas hercogistes jezuītu ziņojumu ir publicēta Eduarda Kurca (1845–1925) darbā "Jezuītu ordeņa darbības pārskati Rīgā un Tērbatā 1583–1616", kurā ievietoti darbības pārskati oriģinālvalodā (latīņu) ar tulkojumu vācu valodā.[175]

---

[170] Krimuldas, Siguldas, Ikšķiles pilsnovadu revīzija 1590. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, J. Zemzara personālais fonds Nr. 66, lietas Nr. 102, 104. (Turpmāk – LNB RA 66, 102; LNB RA 66, 104).

[171] Turaidas pils 1582. un 1590.gada revīziju protokoli. Izd. I. Ose. Grām.: *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* Sast. I.Ose. Rīga, 1999. 152.–172. lpp.

[172] Škutāns, S. Documenta historiam Livoniae australis illustranta. *Acta Latgalica 4.* [Minhene], 1972. 493 lpp.

[173] Беляшевский, Р. Материалы по истории Прибалтийского края. *Труды археологического съезда в Риге 1886.* Том III. Москва, 1900. С. 67– 92.

[174] Brežģis, K. *Baznīcu vizitāciju protokoli.* Rīga, 1931.

[175] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583–1614*. Lateinischen Text mit deuteschen Übersetzung. Riga: Komissionvedrlag von A.Gulbis, 1925.; Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos. *Latvijas vēstures avoti* II. daļa. Sak. J.Kleitjenss. Rīga, 1940. 293. lpp.

Darbā izmantoto rakstīto avotu klāsts ir visai plašs, lai arī jāuzsver, ka sievietes statuss lielākajā daļā avotu tiek parādīts vien netieši, atklājot atsevišķas ar sievietēm saistītas detaļas. Visvairāk saglabājušies avoti par pilsētniecēm, vienpusīgi avoti – par vasaļu kārtas sievietēm, ļoti fragmentāras ziņas par zemnieku sabiedrības sievietēm. Livonijā tikai atsevišķi rakstītie avoti ir sieviešu radīti, un tie parādās tikai jauno laiku sākumā – sarakste, sieviešu rakstīti testamenti, un arī tie nespēj sniegt daudzpusīgu informāciju par sievietes statusu.

Vēstures literatūrā temats par sievietes sabiedrisko statusu Livonijā nav plaši pētīts un neatspoguļojas monogrāfijās. Sievietes statusa analīzei veltīti atsevišķi raksti, piemēram, igauņu vēsturnieces Inna Peltsamas (*Põltsam-Jürjo)* (1969–) pētījumi par sievietes statusu Jaunpērnavā viduslaikos un jauno laiku sākumā,[176] kas padziļināti analizē jau vācbaltu vēsturnieka Heinriha Lākmana (1892–1955) izvirzītos jautājumus par matrimoniālo sakaru un paradumu ietekmi uz Jaunpērnavas sociālo vēsturi.[177] Sieviešu vēstures problemātiku iezīmē igauņu izcelsmes vēsturnieks, Toronto universitātes mācībspēks Juri Kivimae[178], kurš analizējot vienu atsevišķu gadījumu Tallinas pilsētas zemākajā tiesā 1594. gadā, dod izvērstu laikmeta un problēmas raksturojumu, kā arī iezīmē pētniecības virzienus saistībā ar sieviešu statusu Baltijas jūras reģiona pilsētās. Nosacīti ar sieviešu vēstures izpēti var saistīt arī igauņu vēsturnieces Maijas Madaras pētījumu par raganām Igaunijā.[179]

Samērā liela uzmanība sieviešu un dzimtes vēsturei pievērsta jaunākajos pētījumos par 13. gs. vēsturi Austrumbaltijā, kur sieviešu loma skatīta gan politiskās, gan sociālās vēstures kontekstā.[180] Balstoties uz arheoloģijas materiālu, kā arī 13.gs. rakstītajiem vēstures avotiem, tiek risinātas arī problēmas, kas skar dzimumu attiecības un vecumgrupu un dzimumu hierarhiju. Te atzīmējami igauņu arheoloģijas Marikas Megi,[181] Heiki Valka,[182] latgaļu vēstures pētnieka Arņa Radiņa[183] u.c. autoru

[176] Põltsam, I. „Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau in der ersten Hälfte des 16.Jahrhunderts." In: B.Jähnig, K.Militzer (Hg). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90.Geburtstag.* Münster, 2004. S. 307–328.

[177] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenszeit (bis 1558).* Marburg; Lahn, 1965. 286 S.

[178] Kivimäe, J. Women, the Devil, and a Cat's head... P. 249–275.

[179] Madar, M. Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini (Hexenprozesse in Estland vom 16. bis zum 19 Jahrhundert). In: *Religiooni ja ateismi ajaloost eestis. Artiklite kogumnik III.* Tallin, 1987. S. 124–145.; 275–277.

[180] Selart, A. *Livland und die Rus' im 13. Jahrhundert.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2007. 373 S; Šnē, A. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās.* Rīga: Intelekts, 2002. 469 lpp.; Šnē, A. Sievietes sociālais statuss Austrumlatvijas sabiedrībā aizvēstures beigās (7-12.gs.) *Latvijas vēsture.* 2003. Nr. 4 (52). 9.–15.lpp.; Kala, T. Rural Society and Religious Innovation: Acceptence and rejection of Catholicism among the Native Inhabitants of Medieval Livonia. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier.* Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 169–190. u.c.; Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic Word-system in the European North (AD 1075–1225)*. Leiden; Boston: Bril, 2005. 774 p.

[181] Mägi, M. *At the Crossrouds of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9th–13th centuries AD.* Tallinn, 2002. P. 138–157; Mägi, M. From Paganism to Christianity Political changes and their reflection in the burial customs of 12th–13th Century Saaremaa. In: *Der Ostseeraum und Koninentaleuropa 1100-1600: Einflußnahme – Rezeption – Wandel.* Hg. von D. Kattinger, J. E. Olesen, H. Wernicke. Schwerin: Thomas Helms, 2004. S. 27–34; Mägi, M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the Livs. In: *Rituals and Relations. Studies on the Society and material Culture of the Baltic Finns.* Ed. By S.Mäntylä. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2005. P. 187–206.

darbi, kuros meklēta jauna pieeja arheoloģijas materiāla interpretācijā par sieviešu lomu Austrumbaltijas aizvēsturē.

Livonijas sociālo grupu vēsturei nav veltīti speciāli pētījumi, kas mūsdienu vēstures izpētes kontekstā aptvertu visu Livonijas teritoriju. Fundamentālus Latvijas vēstures izdevumus par viduslaikiem un jauno laiku sākumu, balstoties uz vēstures avotiem, sarakstījuši latviešu trimdā dzīvojošie nacionāli noskaņotie profesionālie vēsturnieki Indriķis Šterns (1918–2005), Edgars Dunsdorfs (1904–2002) un Arnolds Spekke (1887–1972).[184] Autori sniedz, cik iespējams, sistemātisku sabiedrības raksturojumu, kurā arī sievietēm atvēlēta sava loma. Sociālās dzīves aspekti parādīti Teodora Zeida (1912–1994) rediģētajā monogrāfijā par Rīgas vēsturi[185], bet Igaunijas viduslaiku un jauno laiku sākuma norises atspoguļotas padomju laika izdevumā, kurā sadaļas par viduslaiku un jauno laiku vēsturi rakstījusi H. Ligi, A. Vasars, O.Saadre, bet tautas kultūru aplūkojis arī A.Kasks un E.Epiks. Neskatoties uz padomju laika ideoloģiju, T.Zeida, igauņu vēsturnieku, kā arī jauno laiku pētnieka V. Dorošenko darbos[186] faktu apkopojuma ziņā un to izvērtējumā parādās augsta autoru profesionalitāte, sistemātiski atainojot dažādas sabiedrības grupas, un skarot arī ar sievietēm saistītus vēstures aspektus.[187]

Jau atzīmēts vācbaltu vēsturnieku devums Livonijas tiesību un sociālās vēstures avotu izpētē, kas savu aktualitāti nav zaudējuši arī mūsdienās. Te minami G.F. fon Bunges darbi par tiesību vēsturi un kārtu attiecībām Livonijā un Ziemeļigaunijā,[188] L.Arbuzova monumentālais pētījums par reformāciju Livonijā, kā arī darbi par Rīgas pilsētnieku un nevācu reliģisko un sociālo dzīvi.[189] Vācbaltu

---

[182] Valk, H. Estland im 11.–13. Jh. Neuere Aspekte aus Sicht der Archäologie. *Forschungen zur baltischen Geschichte* . Bd. 3 (2008). S. 57–86; Valk, H. Estonian Popular Religion c. 1250–1700: Sources, Research and Problems. In: *Estland, Lettlands und westliches Christentum. Estnisch – Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte.* / *Eestimaa, Liivimaa ja Lääne Kristlus: Eesti – saksa uurimusi baltimaade kirikuloost.* Hg. Von S. Rutiku; R. Staats. Kiel: Friedrich Wittig Verlag. 1988. P. 91–102.

[183] Radiņš, A. *10.–13.gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. Rīga: N.I.M.S., 1999. 199.lpp.; Radiņš, A. Apbedījumi ar sievietes rotu kompleksu "ziedojumu" latgaļu apdzīvotajā teritorijā 11.–13.gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija.* Rīga, 1996. XVIII sēj. 100.–102.lpp.

[184] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500.* Daugava, 1997. 741.lpp; Šterns, I. *Latvijas vēsture: Krustakari* 1180–1290. Rīga: Latvijas vēstures institūra apgāds, 2002. 734 lpp.
Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. [Stokholma]: Daugava. 812. lpp.

[185] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*. Rīga, 1953. 134 lpp.

[186] Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1960.

[187] *История Эстонской ССС.* Том 1. Под ред. А. Вассара и Г. Наана. Таллин, 1961. 955 с.

[188] Bunge, G. F. v. Geschichtliche Entwickelung der Standesverhältnisse in Liv-, Esth- und Curland bis zum Jahre 1561. *Forschungen auf dem Gebiete der liv-, esth- und curländischen Rechtsgeschichte.* Dorpat, 1838. 1.Beitrag. 106 S.; Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv-, esth- und curländischen Privatrechts.* St.Petersburg, 1862. 230 S.; Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark*. Gotha: Friedrich Andreas Perhes, 1877.

[189] Arbusow, L. *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*: Hälfte 1–2. Leipzig; Riga: R.Haupt und G.Löffler, 1921; Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger…S. 185–224; Arbusow, L. *und Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Bonn, L. Rohrscheid, 1951. 112 S; Arbusow, L. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhunder. *Latvijas augstskolas raksti I.* Rīga: Latvijas augstskola, 1921, 76. –100. lpp.

pētniekiem nereti bija raksturīga diezgan selektīva pieeja Livonijas vēstures problēmām, politiskās vēstures, lēņu iekārtas un bruņinieku kārtas lomas īpaša akcentēšana. Dažos gadījumos pārliecība par vācu kultūras un tiesību pārākumu attiecībā pret vietējām maztautām autorus rosināja ignorēt dažādus vēsturiskus strāvojumus un ietekmes. Tā Tartu universitātes absolventa un muižnieka Astafa Tranzē-Rozeneka (1865–1946) darbi par lēņu iekārtu Livonijā, ģeneoloģijas jautājumiem Livonijas bruņniecības vidū ir faktiem bagāti, bet arī tendenciozi, noliedzot iespēju, ka, piemēram, 13. gs. bruņniecībā varēja ieplūst vietējo maztautu virslānis.[190] Savādākās domās bija Tranzē-Rozeneka oponents Karls Šillings pētījumā par lēņu iekārtas attīstību.[191] Vācbaltu tradīcijas turpina autori, kuri 20. gs. otrajā pusē darbojās Vācijā.[192]

Sieviešu statusa pētīšanai viduslaiku un jauno laiku sabiedrībā Livonijā nozīmīgi ir Tallinas pilsētas arhīva materiāli, kuri kalpojuši par pamatu daudzām monogrāfijām, tai skaitā cieši saistītām ar sieviešu vēstures aspektiem. Piemēram, igauņu valodā iznākuši Kulikes Kaplinska darbi par Tallinas amatniekiem 14.gs., kurā pētītie Tallinas pilsētas nodokļu maksātāju saraksti.[193] Oriģinālvalodas (viduslejasvācu) lietojums tekstā un tabulās devis iespēju autorei uzzināt autora pētījumu rezultātus par statistikas rādītājiem, pie kam autors pievērsis uzmanību arī sievietēm, kuru vārdi un amats minēti sarakstos. Fundamentālu pētījumu par Tallinas viduslaiku un jauno laiku sākuma vēsturi, atspoguļot etnisko un sociālo vēsturi, veikuši vācbaltu vēsturnieki Pauls Johansens un Hanss fon cur Mīlens. Autori darbā apkopo un analizē plašu avotu klāstu no Tallinas pilsētas arhīva, izgaismojot daudzus sievietes statusa aspektus Livonijas pilsētā. Daudzi no autoru izmantotajiem avotiem ir nepublicēti, piemēram, namnieku runas no 15. gs.[194]

Līdzās rakstītajiem vēstures avotiem liela nozīme Livonijas vēstures un tieši sieviešu vēstures izpētē 13.–16. gs. ir arheoloģijas un bioarheoloģijas materiāla analīzei. Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Bioarheoloģisko materiālu krātuvē esošais plašais 14.–18. gs. osteoloģiskais materiāls ļauj izvērtēt šī perioda iedzīvotāju paleodemogrāfiskos rādītājus, tai skaitā atspoguļo dažādu Livonijas kārtu sieviešu demogrāfiskos rādītājus.[195] Tos analizējusi Gunita Zariņa[196], kā arī Guntis

[190] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*. Riga, 1903. Transehe, A. *Da Afterlehen in Livland.* Mitau, 1898. 18 S; Transehe, A. Stadtbürger als Lehnsleute des livländischen Adels. *Jahrbuch für Geneologie, Heraldik und Sphragistik 1899*. Mitau, 1901. S. 1–19; Transehe-Roseneck, A. *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts. Eine genealogische Untersuchung.* Hg. von W. Lenz. Würzburg: Holzner Verlag, 1960. 119 S.
[191] Schilling C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen* des Waldemar-Erih'schen Rechts. Mitau, [1879.] 452 S.
[192] Piemēram, Hellmann, M. *Das Lettenland im Mittelalter*. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Letgalliens. Münster; Köln: Böhlau, 1954. 624 S.
[193] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* I.–II. Tallin: Esti Raamat, 1980. 210 lpp.
[194] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen und frühneuzeitlichern Reval*. Köln, Wien: Böhlau, 1973. 560 S. S. 433–447.
[195] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g.t. pr. Kr. – 1800. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. 90. lpp.
[196] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija...* 247 lpp.

Gerhards.[197] Vērtīgi dati par sieviešu apbedīšanas īpatnībām Livonijā dažādās iedzīvotāju kārtās, visvairāk zemniecības vidē, apkopoti un analizēti Vitolda Muižnieka promocijas darbā.[198]

Aplūkojot tematu par Livonijas sievietēm, izmantoti pētījumi par dažādu kārtu sieviešu statusu Baltijas jūras reģionā un Eiropā, kuros ir aprobētas izpētes metodes, kas pielietojamas dzimumu vēstures jomā. Augstu atzinību guvuši Edītes Ennenas,[199] Sulamītes Šāras[200] darbi par viduslaikiem un sievietes statusu Rietumeiropā. Franču medievista Žorža Dibī (*Georges Dyby,* 1919–1996) darbi nozīmīgi ar savu devumu viduslaiku sievietes statusa vispārīgai izpētei. Autors pārliecinoši atklājis 12.gs. sievietes statusa aspektus un tā izmaiņas saistībā ar likumīgo laulību, ko no šī laika Baznīca ne tikai svētīja, bet arī konsekventi uzspieda un atkāpes no tās sodīja, kā arī parādījis sievietes statusa īpatnības dažādās viduslaiku sabiedrības kārtās.[201] Liela nozīme virzībā uz kontroli pār laulības dzīvi bija ceturtajam Laterānas koncilam (1215), kura lēmumi rezonēja arī ar misiju Livonijā. Kanonisko tiesību pētnieks Džeims J. Brandidžs (*Brundage*), tāpat kā Ž. Dibī uzskata, ka kanoniskajām tiesībām bija galvenā nozīme laulību un *pareizo* dzimumu attiecību organizēšanā, sākot ar 12. gs. vidu. Tad arī kanoniķi un baznīcas likumdevēji sāka ar sodu palīdzību ietekmēt ārlaulības sakarus, laulības pārkāpumus, regulēt prostitūciju.[202]

Pēdējās desmitgadēs Eiropas un Amerikas universitātes sieviešu vēsture ir pētīta padziļināti, izdoti daudzu darba grupu pētījumi, tapuši dažādi šauri specializēti darbi, kas balstās uz avotu studijām. Haides Vunderes,[203] Klaudijas Opicas,[204] Gabrielas Signori[205] konceptuālie un apkopojošie darbi par

---

[197] Gerhards, G. Promocijas darba kopsavilkums. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*. Rīga, 2003. Nr. 2. 166.–168.lpp.

[198] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs. apbedīšanas tradīcijām Latvijas teritorijā*. Promocijas darbs. I daļa. Rīga, 2011.

[199] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*. München: Beck, 1999. 320 S.

[200] Shahar, S. *The Fourth Estate: A history of women in the Middle Ages*. London; New York, 1983. 352 p.

[201] Duby, G. *Die Frau ohne Stimme. Liebe und Ehe im Mittelalter.* Berlin: Wagenbach, 2000. 393 S; Duby, G. *Eva und die Prediger. Frauen im 12. Jahrhundert*. Frankfurta am Main: Fischer Verlag, 1998. 215 S. ; Duby, G. *Love and Marriage in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1994. 231 P.; Duby, G. *Mütter, Witwen, Konkubinen : Frauen im 12. Jh.* Frankfurt am Main, 1997. 231 S.; Duby, G. *Ritter, Frau un d Priester. Ehe im feudalen Frankreich.* Frankfurt, 1985. 352 S.

[202] Brundage, A. J. *Medieval Canon Law.* London; New York: Longman, 1951, 260 p; Brundage, J.A. Christian Marriage in Thirteen-Century Livonia. In: *The Cruasades, Holy War and Canon Law.* Hampshire: Variorum, 1991. P. XVIII, 313–320 (Journal of Baltic Studies 4. Brooklyn, New York, 1973); Brundage, J.A. *Law, sex, and Christian society in medieval Europe*. Chicago: The University of Cgicago Press, 1987; Brundage, J.A. The Thirteen-Century Livonian Cruasade: Henricus de Lettis and the First Legatine Mission of Bishop William of Modena. In: *The Cruasades, Holy War and Canon Law.* Hampshire: Variorum, 1991. P. XIV, 1–9.

[203] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität“ in der Frühen Neuzeit. Überlegungen aus der Sicht der Geschlechtergeschichte. In: Ulbricht, O. (Hg.) *Von Huren und Rebenmüttern. Weibliche Kriminalität in der Frühen Neuzeit.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 1995. S. 39–61; Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip. In: P. Blickle (Hg.). *Landgemeinde und Stadtgemeinde im Mitteleuropa.* München, 1991. S. 385–402; Wunder, H. Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München: Beck,1997. S. 27–54.

[204] Opitz, C. Emmanzipiert oder marginalisiert? Witwen in der Gesellschaft des späten Mittelalters. In: *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter : Fragen, Quellen, Antworten*. Bea Lundt (Hg.). München: Wilhelm Fink, 1991. S. 25–48; Opitz, C. *Evatöchter und Bräute Christi: weiblicher Lebenszusammenhang u. Frauenkultur im*

sieviešu vēsturi vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā, kad parādās liels daudzums rakstīto vēstures avotu, rāda, ka šajā laikā, īpaši pilsētās, notiek būtiskas pārmaiņas sievietes sabiedriskajā statusā. Kā būtisks histiorogrāfijā izvirzīts uzdevums atklāt „tumšos laukus" (vācu val.: *Dunkelfeld*), slēpto un netiešo informāciju par sievietes statusu, jo rakstīto avotu sniegtā informācija par sievietēm tiek vērtēta kā tendencioza, no vīriešu skatupunkta rakstīta.

Darbā izmantoti pētījumi, kas akcentē Baltijas jūras reģiona un ģermāņu tiesību loka kopienu sieviešu vēsturi, jo Livonijā sastopamie paradumi var tikt skaidroti ar līdzīgām tradīcijām un tiesiskiem principiem. Speciālie pētījumi par sieviešu lasītprasmi,[206] personiskajiem zīmogiem,[207] kāzu tradīcijām Baltijas jūras reģionā,[208] sociālās kontroles pasākumiem pilsētās,[209] reformācijas ietekmi uz sievietes statusu,[210] sieviešu testamentiem,[211] firstu sieviešu īpašo statusu[212] u.c. tēmām ļauj vērtēt Livonijā sastopamās parādības plašākā Eiropas vēstures kontekstā. Īpaši daudz ir pētīti sievietes statusa tiesiskie aspekti vācu pilsētās, jo te apzināts plašs avotu klāsts. Piemēram, A.Grīzebnere un M. Mommerca, darbojoties darba grupā Konstancas universitātē, 1991.–2000.gadā izvērtēja kriminalitātes vēsturi un analizēja tiesību vēstures aspektus saistībā ar dzimumu specifiku.[213] Pilsētu sabiedrībā veidojās jauno laiku iezīmes un tika likts pamats modernajai saimniecības sistēmai un demokrātiskai sabiedrībai, tai

---

Mittelalter. Weinheim :Dt. Studien Verl., 1990. 233 S; Opitz, C. *Frauenalltag im Mittelalter. Biographien des 13. und 14. Jahrhunderts.* Weinheim; Basel: Beltz Verlag, 1985. 312 S; Opitz, C. Frauenalltag im Spätmittelalter (1250–1500). In: Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1997. S. 283–345.

[205] *Signori, G.* (Hg.) *Räume, Geste, Andachtformen: Geschlecht, Konflikt und religiöse Kultur im europäischen Mittelalter*. Ostfilder: Thorbecke Verlag, 2005; autore rakstījusi vairāku šķirkļus par sievietes lomu sabiedrībā „Viduslaiku enciklopēdijai" (Signori, G. Frauen in Gesellschaft; Lebenszyklus – Geburt, Erziehung, Generationen, Alter, Krankheit und Tod. In: *Enzyklopädie des Mittelalters.* Hg. von G.Melville und Martin Staub. Bd. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008. [432 S.] S. 117–123).

[206] Steinmann, M. Frauenbriefe des 16. Jahrhunderts in der Basler Univeristätsbibliotek. In: Wunder , H. (Hg) . *Eine Stadt der Frauen. Studien und Quellen zur geschichte der Baslerinnen im späen Mittelalter und uz Beginn der Neuzeit (13.–17. Jh.)* . Basel und Frankfurt am Main, 1995. S. 223–234.

[207] Stieldorf, A. Adelige Frauen und Bürgerinnen im Siegelbild. In: Signori, G. (Hg.) *Das Siegel Gebrauch und Bedeutung*. Darmstadt: Wissenschfliche Buchgesellschaft, 2007. S.158.; Stieldorf, A. *Siegelkunde. Basiswissen*. Hannover: Hahn, 2004.

[208] Tisch und Bett: Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13.Jahrhundert. Hg. von Thomas Riis. Frankurft am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien, 1998. (=Kieler Werkstücke, Reihe A, Beiträge zur Schleswig-holsteinischen und skandinavischen Geschichte. Bd. 19).

[209] Kizik, E. *Die reglementierte Feier. Hochzeiten, Taufen und Begräbnisse in der frühneuzeitlicehen Hansestadt*. Osnabrück: Fibre Verlag, 2008. 496 S.

[210] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation.* Frankfurt am Main [u.a]:Campus Verlag, 1995. 296 S; Ozment, S. *When Fathers Ruled. Family Life in Reformation Europe.* Cambrige, Massachusets; London: Harvard University Press, 1983. 238 P.

[211] Rüther, S. Zwischen Stand und Geschlecht. Weibliches Selbstverständnis im Spiegel lübeckscher Testamente des Spätmittelalters. In: *Der Blick auf sich und die anderen. Selbst- und Fremdbild von Frauen und Männern in Mittelalter und frühen Neuzeit*. Hg. S. Prühlen u.a. Gottingen, 2007. S. 67–94.

[212] Nolte, C. Christine von Sachsen. Fürstliche Familienbeziehungen im Zeitalter der Reformation, In: *Landgraf Philipp der Großmütige von Hessen und seine Residenz Kassel.* Hg. von H. Wunder, Ch. Vanja, B. Hinz, Marburg: hss. Landesamt für geschichtl. Landescunde 2004, S. 75–88.

[213] Griesebner, A., Mommertz, M. Fragile Liebschafte? Methodologische Anmerkungen zum Verhältnis zwischen historischer Kriminalitätsforschung und Geschlechtergeschichte. In: Blauert, A., Schwerthoff, G. (Hg.) *Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormodernen*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 2000. S. 205–232.

skaitā veidojās sieviešu tiesiskās līdzvērtības aizmetņi, līdz ar to pilsētu vēsture ir viens no fokusa punktiem un tiek pastiprināti pētīta un izgaismota saistībā ar sieviešu vēstures jautājumiem.

Tiesību vēsturē nozīmīgi izprast Lībekas tiesību ietekmi uz sievietes tiesībām un pienākumiem, bet tikpat nozīmīgi arī pētījumi par citām vācu pilsētām, kur var analizēt tiesību krājumos ietverto principi darbību praksē. Lībekas tiesību vēstures avotus, tai skaitā tiesu spriedumus un protokolus, savā darbā analizējis Franks Reinigers. Salīdzinot tiesiskos principus un to realizāciju, redzams, ka tiesiski saistībā ar finansiāliem darījumiem un nekustamā īpašuma apsaimniekošanu sievietes uzskatītas par „nepilngadīgām„ (*unmundig*). [214] Zēstes pilsētas tiesību statūtus dažādās izpausmēs no 12. gs. līdz 15. gs. vidum apkopo T.Šēne,[215] Konstancas arhīva materiālus pēc tiesību avotiem sievietes statusa izpētes rakursā analizē P. Šusters. Autors skaidro vairākas tiesību normas, kas tika attiecinātas specifiski uz sievietēm un sastopamas arī Livonijas pilsētās – aprakšana, dzīvai esot, skaidro pilsētu municipalitātes attieksmi pret laulību pārkāpējiem un izmaiņas pilsētas tiesību izpratnē, pārejot no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem.[216] Nirnbergas, [217] Cīrihes,[218] Duderštates [219] arhīvi pētīti saistībā ar sievietes tiesiskā statusa dažādiem aspektiem, jo tie dod iespēju salīdzināt un izgaismot dažādas vācu pilsētām viduslaikos un jauno laiku sākumā raksturīgas tradīcijas.

Sieviešu vēsture apkopota plašākos sistemātiskos sējumos, kas Rietumeiropas vēstures kontekstā skaidro dažādus aspektus. Tā aizbildniecība, garīdzniecības attieksme un citi aspekti atspoguļoti daudzsējumu izdevumā par sieviešu vēsturi Ž. Dibī un M. Perota redakcijā.[220] Viens no jaunākajiem ir K. Noltes apkopojošais darbs sērijā „*Geschichte Compact*", kur vienkopus aplūkota sieviešu un vīriešu vēsture, akcentējot jaunākos secinājumus par Eiropas sabiedrību, kas izkristalizējušies pēdējo desmitgažu vēsturnieku darbos, norādot arī uz apstrīdētiem un neskaidriem aspektiem.[221] Šie un citi darbi par sieviešu vēstures problemātiku izmantoti, lai skaidrotu dažādas parādības Livonijā, īpaši vācu vidē.

Darbā izmantos plašs literatūras klāsts, bet vēlreiz jāatzīmē, ka sieviešu vēsture Livonijā, izņemot dažus fragmentārus aspektus, speciāli nav tikusi aplūkota.

---

[214] Reiniger, F. Die Familie in der spätmittelalterlichen Stadt Lübeck. Aachen: Shaker Verlag, 1999. 134 S.
[215] Schöne, Th. *Das Soester Stadtrecht vom*… 264 S.
[216] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz*. Padeborn; München; Wien: Zürich: Ferdinand Schöningh, 2000. 353 S.
[217] Martin, H. *Verbrechen und Strafe in der spätmittelalterlichen Chronistik Nürnbergs*. Koln, Weiman, Wie, Boelhlau Verlag, 1996, 294 s. S.188.
[218] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen". Frauen vor dem Züricher Ratsgericht im späten Mittelalters (1400-1500). Z*ürich: Cronos Verlag, 2003. 379 S.
[219] Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16.Jahrhundert. Der Alltag in Duderstadt im Spiegel des Strafbuches.* Göttingen: Ruprecht, 2010.
[220] Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. 584 S.
[221] Nolte, C. *Frauen und Männer in der Gesellschaft des Mittelalters*. Hg. von K. Brodersen, M. Kintzinhger u.a. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011. 138 S.

Pirmā nodaļa. Sievietes statusa tiesiskie aspekti

Livonijas sieviešu darbībai publiskajā telpā lielā mērā bija saistoši tiesiskie principi, kuri atspoguļojās kanoniskajās tiesībās un dažādu kārtu tiesību krājumos. Tās balstījās uz pārstāvniecību un dzimumaizbildniecību, un sievietes tiesības un pienākumi bija ierobežoti saskaņā ar dzimumu lomas izpratni likumu kodificētāju vidū un sabiedrībā.

Likumu normas 13.–16. gs. bija fiksētas rakstītā veidā, un to kodificētāji bija zemeskungi, kārtu pašorganizācijas iestādes, kā arī Romas katoļu Baznīca. Tiesību principu izveidi un darbību Livonijā ietekmēja etniskās un teritoriālās nošķirtības faktori. Sabiedrība dalījās ne tikai sociālajās grupās jeb kārtās, kurām bija raksturīgi pienākumi un tiesības, bet arī divās etniskās kopienās. Vienu nosacīti var dēvēt par vācu kopienu[222], un tās piederīgie vīrieši un sievietes – pilsētnieki, vasaļi, zemeskungi – Livonijā ar tirdznieciskiem, politiskiem, matrimoniāliem, tiesiskiem sakariem bija saistīti ar vācu pilsētām, Vācu ordeņa Prūsijas atzaru un Vācu svēto Romas impēriju. Šīs kopienas ietvaros bija sabiedrības grupas ar dažādu mentalitāti un tiesību izpratni – ordeņa brāļi, vasaļu un pilsētnieku dzimtas, kas dzīvoja Livonijā daudzu paaudžu garumā, vietējo pārvācoto zemeskungu un pilsētnieku pēcteči u.c. Tikai nosacīti vāciem var pieskaitīt arī garīdzniekus, kuri varēja būt no dažādām izcelsmes zemēm, lietoja pārsvarā latīņu valodu un pārstāvēja katoliskas universālisma idejas. Vācu kopienas pastāvīgas dzīvesvietas 13.–14. gs. bija mūra sienām aizsargātās pilsētas, mūra pilis, klosteri, bet no 15.gs. arī muižas, miesti. Šī kopiena bija saistīta ar zemes pārvaldes struktūrām un ir atstājusi vislielāko skaitu rakstīto pieminekļu, arī tiesību krājumus, kas attiecas uz apskatāmo laiku un raksturo sieviešu statusu.

Otra – skaitliski lielākā etniskā grupa, kas apvienoja vietējās maztautas, no 14. gs. otrās puses, vispirms pilsētās, tika dokumentos dēvēta – nevāci (*undûdesche*, *undeudsche)*.[223] Mūsdienu Latvijas teritorijā 13.–15. gs. dzīvoja latgaļi, lībieši, sēļi, zemgaļi, kurši; Igaunijas teritorijā ugauņi, sakalieši, virumieši, sāremieši. Livonijas lauku kopienu iedzīvotāju daļa 13.–14. gs. dzīvoja nocietinātās apmetnēs, t.sk. pilskalnos, bet vairums – ciemos un retāk viensētās. 16. gs. maztautas konsolidējās, un veidojās latviešu un igauņu tautas. Līdzās lauku iedzīvotājām, kuras no 14. gs. otrās puses var dēvēt par zemniecēm, Livonijā dzīvoja nevācu pilsētnieces, leimaņiem (nevācu vasaļiem) piederīgās sievietes, retu reizi arī kāda nevācu mūķene un muižas pārvaldniece. Par Livonijas nevācu sabiedrības sievietēm, viņu tiesiskā statusa un sabiedriskās lomas izpratni Livonijā lielākoties stāsta tikai fragmentāri vēstures avoti, kas sarakstīti no Livonijas vācu kopienas skatu punkta vai rāda pāvesta

[222] Termins 'vācu' atšķiras no mūsdienās lietotā vāciešu nosaukuma. Arī ar vācu valodu parasti, ja nav skaidrots, saprasta ne modernā vāciešu valoda, bet 13.–16. gs. Livonijā lietotie dialekti.

[223] Par nevācu jēdzienu pilsētās un lauku sab. sk. Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen und frühneuzeitlichern Reval*. Köln, Wien: Bo̊hlau, 1973; arī Jordan, S. *Niederdeutsches im Lettischen. Untersuchungen zu den mittelniederdeutschen Lehnswörter im Lettischen.* Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 1995. S. 16.

kūrijas, Vācu ordeņa, pilsētu pārvaldes, kāda ārzemju vērotāja u.tml. viedokli.

Sievietes tiesisko statusu raksturo tiesu materiāli, lēņu grāmatas, sarakste, dažkārt salīdzinošam ieskatam noder arī stāstošie vēstures avoti, arheoloģiskās un mākslas liecības. Tiesiskā apziņa balstījās ne tikai rakstītos un kodificētos likumos, bet arī vērtību sistēmās, kas sakņojās tradīcijās un paražu tiesībās. Tas visvairāk attiecas uz lauku sabiedrību, visvairāk zemniekiem, savukārt pilsētās vislielākā nozīme bija rakstītajam vārdam. Analizējot sievietes statusu, jāņem vērā, ka dažādas saistošas juridiskas normas, kas bija spēkā Livonijā, nespēj pilnībā atklāt attiecības sabiedrībā un pilnvērtīgi rādīt sievietes reālo statusu. Tās tikai sniedz liecību par iespējām, kas bija dotas un kas bija liegtas sievietēm publiskā telpā, iezīmē robežas sieviešu darbības laukiem ārpus privātās sfēras. Nereti tiesību krājumos ietvertie principi 13.–16. gs. nesaskanēja ar reālo sievietes pozīciju ģimenē un sabiedrībā, īpaši ar pilsētnieču saimniecisko darbību un atsevišķu augstdzimušu sieviešu iesaisti publiskos notikumos un varas un pārvaldes struktūrās. Sievietes tiesisko nepilnvērtību un nepieciešamību pēc vīriešu kārtas aizbildņa vajadzēja skaidrot. 13.gs. izcilais Anhaltes grāfa (Ostfālene, Vācija) ieceltais šefenu tiesas tiesnesis un tiesību kodifikators Eike no Repgovas tiesību krājumā "Sakšu spogulis" pamatoja sieviešu ierobežošanu ar stāstu par kādu romieti Kalefurniju, kura tiesas priekšā uzvedusies necienīgi, līdz ar to atņemot visām sievietēm iespēju piedalīties tiesā bez aizbildņa.[224]

Lai raksturotou sievietes statusa tiesiskos aspektus Livonijā, apakšnodaļā „Kanonisko ideoloģijas un kanonisko tiesību ietekme uz sievietes statusu" analizēts kristīgās ideoloģijas iespaids Livonijā un visā latīņu kristīgajā pasaulē, izceļot kristības un laulību sakramentu nozīmi sievietes statusa vērtējumā, kanonisko tiesību iespaidu uz sievietes lomas traktējumu ģimenē un attiecībās ar vīriešiem likumīgas laulības ietvarā. Sieviešu tiesiskajai un sociālajai nepilnvērtībai lielā mērā par pamatu kalpoja kanoniskās tiesības un normas. Tās balstījās uz romiešu tiesībām, Svētajiem rakstiem un Baznīcas tēvu izteikumiem. Apakšnodaļā "Sieviete tiesas priekšā" izsekotas dažādās sievietes iespējamās lomas saistībā ar tiesas procesu, tiesības dot zvērestu, ziņas par sievieti kā cietušo un noziedznieci krimināla rakstura noziegumos, saistībā ar apvainojumiem jaundzimušo nonāvēšanā un buršanā. Sadaļa „Sievietes tiesiskā aizsardzība un pienākumi kara apstākļos" analizē sievietes rīcību kara apstākļos, īpašu uzmanību veltot sievietes karagūsteknes statusam, uzdodot jautājumu, vai pastāvēja sakars starp Livonijas hronikās minēto parašu, ka karotāji mēdza saudzēt sievietes un meitenes ar tiesisko dzimumaizbildniecības principu.

[224] Ssp, 2.grām., 63 § 1.

1. Kristīgās ideoloģijas un kanonisko tiesību ietekme uz sievietes statusu

1.1. Baznīcas skatījums uz dzimumu hierarhiju

Kanoniskās tiesības bija universālas un mērķtiecīgi realizētas dažādos reģionos. Neatkarīgi no lokālām tradīcijām saglabājās nosacījumu kopums, kas tika attiecināts uz visu kristīgo sabiedrību un līdz ar to uz visām kristīgās sabiedrības sievietēm. Livonijas veidošanās laiks nav šķirams no kristianizācijas un iekļaušanas latīņu kristīgās baznīcas ietekmes jomā, un, skaidrojot, kādas izpausmes raksturoja kristīgās ideoloģijas ietekmi uz sievietes statusu Livonijā, nozīmīgi ņemt vērā atziņas, kas paustas pētījumos par sievietes statusu Baltijas jūras reģionā un Eiropā. Histiorogrāfijā tiek parādīti daudzi piemēri, kas raksturoja Baznīcas tēvu un garīdznieku attieksmi pret sievietes lomu sabiedrībā. Šis skatījums tika iekļauts dažādās normās, kas regulēja garīdznieku un visas sabiedrības dzīvi.

Kanonisko tiesību un kristīgās ideoloģijas nozīme uz sievietes statusu sabiedrībā bija daudzpusīga. No vienas puses, kristīgās normas pieprasīja individuālu atbildību savas dvēseles glābšanā, kas lielā mērā vismaz dažos aspektos individualizēja sievietes statusu, veicināja sieviešu iesaistīšanos reliģiskajā dzīvē un pat īpašu atbalstu kristīgai ticībai, laiku pa laikam iniciējot aktīvu sieviešu reliģisko kustību veidošanos. Aizliedzot daudzsievību un konkubinātu, līgavu pirkšanu un zagšanu, pieprasot līgavas piekrišanu likumīgām laulībām, veicinot likumīgas sievas un atraitnes tiesību un mantiskā stāvokļa uzlabošanu, kristīgā baznīca būtiski ierobežoja dažkārt visai agresīvas izpausmes pret sievietēm militarizētajā viduslaiku sabiedrībā un īpaši tās augstākajos slāņos. No otras puses, Baznīca un garīdznieki ar dažiem izņēmumiem ierādīja sievietei zemāko vietu sabiedrības struktūrā un daudzu gadsimtu garumā pamatoja sievietes tiesisko pakļautību sabiedrībā un ģimenē. Reliģiskas nostādnes un Baznīcas tēvu (īpaši Svētā Augustīna) teorētiskie darbi bija pamatā viedoklim par sieviešu grēcīgo dabu un nepilnvērtību, kas vairāku gadsimtu laikā arvien tika akcentēta, līdz 15.–16. gs. sasniedza pakāpi, ko atsevišķos Eiropas reģionos var dēvēt par sieviešu dzimuma demonizāciju.[225] Kanoniskās tiesības, sākot no 12.gs., ietekmēja sievietes statusu kristīgajā sabiedrībā arī netieši. Arvien pieaugošā kanonisko tiesību ietekme uz izglītību un tiesvedību radīja situāciju, ka līdz ar jauno laiku vēsmām un profesionalizāciju sievietes kanonisko normu ietekmē tika izstumtas, piemēram, no dziedniecības Eiropas pilsētās: 14. gs. nereti sievietes tika sodītas par nodarbošanos ar medicīnu bez licences[226], bet 15. gs. pilsētās sievietes ar dziedniecību vairs nenodarbojās vai darīja to

[225] Sk. Opitz, C. *Evatöchter und Bräute Christi*…S. 8; Lundt, B. (Hg). *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter: Fragen, Quellen, Antworten.* München, 1991; Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 95: Autore atzīmē, ka atsevišķu sieviešu grupu demonizēšanu veicināja arī reformācija, īpaši mainījās attieksme pret prostitūtām un „brīvām sievietēm", kuras Mārtiņš Luters dēvējis par bērnu indētājām.

[226] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*... 197. lpp. Licence tika dota kā privilēģija kanonisko tiesību ietvaros. Līdzīgi kā citas sabiedrības grupu privilēģijas, šīs licences ļāva personām – tikai universitātes izglītību guvušiem

ļoti reti.[227] Savukārt turīgāko sieviešu brīvās gribas izpausmes paplašinājās līdz ar testamentu arvien plašāku ieviešanu praksē, ko atbalstīja garīdzniecība. Laicīgo romiešu tiesību un kanonisko tiesību ietekmē juridiski formējās dažādi sieviešu personīgā īpašuma veidi (pūrs, rīta velte).

Ar kanoniskajām tiesībām šaurā nozīmē saprot katoļu baznīcas tiesības jeb tādu tiesību un regulējošu normu kopumu, ko izveidoja vai no romiešu tiesībām adaptēja baznīcas atzītas autoritātes un kas kalpoja kristietības organizācijas pārvaldei un tās locekļiem.[228] Plašākā nozīmē kanoniskās tiesības un normas veidoja noteikumu kopumu, kristietības ideoloģiju, kas tika attiecināta uz visu kārtu kristiešiem katoļticīgajā Eiropā līdz Baznīcas reformācijai 16. gs. pirmajā pusē, kad starp garīgo un laicīgo jurisdikciju vēl nebija striktas robežas.[229] Tās tika realizētas gan kā garīgā aprūpe draudzēs un kristīgā propaganda, gan kā pārkāpumu sodīšana. Kanoniskās tiesības 13.–16. gs. paredzēja baznīcas tiesas jurisdikciju noziegumos pret reliģiju (*delicta ecclesiastica),* vērsās arī pret vispārējiem pārkāpumiem sakarā ar baznīcas mācībām (*delicta mixta*), sodīja noziegumus, kam gan trūka minēto pazīmju, bet kas bija spējīgi pazemināt reliģijas svētīto tikumību (*delicta civilia*). Sievietes dažādos veidos nonāca kanonisko tiesību uzmanības lokā un tika nosodītas kā burves, kā netikles, konkubīnes, zīdaiņu izlicējas, aborta veicējas, savukārt aizsargātas pret tādu parādību kā sieviešu laupīšana.[230] Kanonisko pārkāpumu sodīšanai bija izstrādāta noteikta sodu sistēma,[231] kas Livonijā dažādās situācijās lietota, sākot no 13. gs. līdz 16.gs.

Kanonisko tiesību avoti bija koncilu likumi, pāvesta izdoti lēmumi, t.s. apustuļu noteikumi, baznīcu provinces statūti. Saistībā ar sievietes statusu izceļami likumi, ka formēja Rietumu baznīcas uzskatu par likumīgu Baznīcas svētītu laulību – t.s. Graciāna kodekss (1140), ceturtā Laterāna koncila lēmumi 1215. gadā, kā arī pāvesta legātu un sūtņu darbība un izdotie juridiski saistošie lēmumi. Šie kanoniskie noteikumi pilnā mērā bija spēkā Livonijā un bija nozīmīgi arī laicīgo likumu normu kodificēšanā, veidojot pamatu izpratnei par sievietes statusu kristīgā sabiedrībā.[232] Par kanonisko

---

vīriešiem – par maksu veikt funkcijas, kas sabiedrības vairākumam tika liegtas – nodarboties ar medicīnu un jurisprudence.

[227] Ogilvie, M., Joy Harvey, J. (Ed.). *The Biographical Dictionary of Women in Science: Pioneering Lives from Ancient Times to the Mid-20th Century*. 2 Volume Set. Routledge (June 1999). Nr. 1006.

[228] Vārds "kanons" ir cēlies no grieķu valodas '*kanon'*– norma, praktiska norāde, sākotnēji – taisna, klūga, mērkoks Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*… 148. lpp.; Lazdiņš, J.Osipova, S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vešturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi. Rīga: Latvijas universitāte, 1996. 8.lpp.

[229] Kanoniskās normas viduslaikos skaitījās augstākas par valdnieku (karaliskajām) tiesībām un paražu tiesībām un pastāvēja tām līdzās Blūzma, V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. Rīga: Ekonomijas un kultūras augstskola, 2002. 58. lpp.

[230] *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 8.sēj. 15381. sleja.

[231] Blūzma, V. *Romas valsts un tiesības...* 56. lpp.: Sodu veidi kanoniskajās tiesības bija publiski: individuāla vai kolektīva ekskomunikācija (izslēgšana no baznīcas), interdikts (sodītajam tika aizliegta garīgo pakalpojumu sniegšana), pēršana, naudas sods, gavēnis, publiska vai privāta grēku nožēlošana, piedošanas lūgums, brīvības atņemšana, brīdinājums, rājiens, pienākums izdalīt dāvanu utt. Sevišķi bargi sodi tika piemēroti gadījumā, ja noziegums bija veikts pret reliģiju: nereti tā bija sadedzināšana uz sārta.

[232] Jaunkristītie Livonijā un Prūsijā tos zināja un centās izmantot savām vajadzībām. Kā norādīts Pamedes, Vāremes un Nātangas prūšu un Vācu ordeņa miera līgumā 1249. gadā (saukts arī Kristburgas līgums), jaunkristītie pamatoja savas prasības uz pāvestu Innocentija III, Honorija III [1225] un Gregorija IX [1227] bullām, kas kopumā

normu ietekmi uz laulībām un kristību sakramentu Livonijā var spriest tikai no rakstītajiem vēstures avotiem, kas sarakstīti no kristīgās ticības nesēju viedokļa. Zināmu ieskatu kanonisko normu ievērošanā vai neievērošanā spēj dot arī arheoloģijas materiāls, kas rāda apbedīšanas rituālu. Sava nozīme arī mutvārdu mantojumam, kas fiksēts 19. gs. un saglabājis elementus no viduslaiku tradīcijām, taču metodoloģiski grūti izmantojams. Spēcīgs izteiksmes līdzeklis kā 13.–16. gs., tā arī mūsdienās ir sakrālā māksla. Tā, tāpat kā arheoloģijas materiāls, komunicē ar mums citā valodā nekā rakstītie vēstures avoti.

Kristīgās ideoloģijas cauraustos tekstos paustās domas sarežģīti izmantot, lai raksturotu sievietes statusu un dzimumu attiecību struktūru. Kā parādījis Ā.Gurēvičs, kanoniskajos tekstos grūti gaidīt vispusīgu informāciju par ģimeni, laulību, attiecībām, sievietes un bērna stāvokli. Tautai un sievietēm adresētos spredikos tika plaši izmantotas klišejas, moralizējoši piemēri par dzimumu attiecībām, kas sakņojās nevis reālajās attiecībās, bet Svētajos rakstos un antīkajos piemēros.[233] Hronikās sieviete māte nereti tika simboliski minēta kā kristīgās baznīcas analoģija. Arī Livonijas pirmajā hronikā, ko 13. gs. sarakstīja garīdznieks Livonijas Indriķis, izmantoti salīdzinājumi, kuriem maz saistības ar reālo cilvēku pasauli, piemēram: „Igaunijas baznīca, kas bija pakļauta daudzām grūtībām, bija kā dzemdētāja sieviete, kurai ir bēdas un lielas sāpes, kamēr dzemdē, un kuras bērnu arī vajā pūķis, proti, tas behemots, kas, ierīdams straumi, vēl pārliecināts, ka viņa mutē ietek Jordāna. [..] Līvzemes baznīca [..] allaž bijusi tās īstā un pirmā māte un to dzemdējusi ar atdzimšanas kristību Jēzus Kristus ticībā, kaut gan vairākas mātes tiecās šo meitu netaisni piesavināties un allaž vilka to sev klāt ar meliem; viena no tām ir krievu māte, vienmēr neauglīga un bez bērniem."[234]

Kanonisko tiesību principi un kristīgā ideoloģija viduslaiku Eiropā bija universāli, tie bija vienlīdz nozīmīgi gan Parīzē, gan Rīgā un Tallinā. Tomēr to ievērošanā un realizācijā vērojamas arī lokālas īpatnības. Livonijā, kur kristianizācija tika veikta vēlu – 13. gs., un kaimiņos vēl ilgi dzīvoja pēdējie Eiropas pagāni – lietuvieši, nemitīgu spriedzi radīja robeža ar pareizticīgajām zemēm, ir pamats meklēt īpatnības kanonisko normu ievērošanā, arī attiecībā uz sievietes statusu.

13. gs. Baznīcas mācība bija jau piedzīvojusi vairākus attīstības posmu, tai skaitā jau gadsimtiem ilgi garīdznieku vidē bija diskutēts par dzimumu attiecībām un to vērtējumu pasaules iekārtā, balstoties uz Svētajos rakstos pausto mītu par cilvēku radīšanu un izraidīšanu no paradīzes. Centrālo vietu diskusijās ieņēma grēka un atbildības jautājums, un garīdznieku vidē līdz 12. gs. beigām izkristalizējās uzskats par sievieti kā Ievas grēka mantinieci, pieņemot, ka tieši pirmā sieviete bija vainīga pie cilvēku izraidīšanas no paradīzes, un pirmdzimtais grēks meklējams seksuālā jomā. Bērnu dzemdēšana sāpēs un mātes loma līdz ar to tika uztverta kā sods par pirmās sievietes grēku. Izveidojās ķermeņa un

---

bija labvēlīgas un aicināja jaunkristītos „Dieva valstībā". SLVA, Nr. 309, 283. lpp.; Пашуто, В.Т. Христбургский (Кшипорский) договор... С. 383.

[233] Гуревич, А. Я. *Культура и общество средневековой Европы глазами современников*. Москва, 1989. С.241.

[234] IH: XXVIII:4.

seksualitātes noliegšanas sistēma, ko maza cilvēku daļa attiecināja uz visu sabiedrību, īpaši akcentējot sieviešu grēcīgumu.[235] Daudzas garīdznieku diskusijās paustās domas par Dievmātes Marijas fizioloģiskajām īpašībām un jaunavību kā pamatu sievietes cerībai izglābt savu dvēseli un nokļūt paradīzē mūsdienu pētnieku skatījumā bija klaji naidīgas attiecībā pret sievietēm.[236] 12.–13. gs. tēma par sievieti kā Ievas grēka mantinieci no garīdznieku vides nonāca publiskā telpā. Ar spredikļu, sakrālo celtņu un mākslas palīdzību tika pamatota sievietes zemākā vieta hierarhiski veidotā sabiedrībā.[237] Sievietes radīšana no vīrieša ribas un Ievas grēks kalpoja par pamatu tēzei, ka sievietei vienmēr sabiedrībā jāpakļaujas vīrietim.[238]

Kanoniskajās tiesībās un garīdznieku uzskatos liela nozīme bija romiešu tiesībām. Eiropas universitātēs, sākot ar 12. gs., tās bija pamatā studijām, un ar laiku pārņemtas laicīgajās un kanoniskajās tiesībās. Tika akcentēti romiešu tiesību principi, kuri pamatoja hierarhiski organizētu sabiedrību un ģimeni ar izteiktu ģimenes galvas – *paterfamilia* – varu, lai arī laika gaitā romiešu tiesību principi bija krietni mainījušies. Ja klasiskajās romiešu tiesībās pastāvēja ļoti stingra aizbildniecība pār pieaugušām sievietēm, tad Romas impērijas pēdējos gadsimtos, kad par tās reliģiju kļuva kristietība, aizbildniecība pār sievietēm pastāvēja tikai daļēji.[239] Rietumeiropā, pārņemot romiešu tiesības, attiecībā uz sievietes statusu nereti radās arī pretrunīgs aizbildniecības vērtējums.

Livonijas kontekstā atzīmējams, ka pastiprināta sieviešu statusa iekļaušana dzimumu hierarhijā un tiesiskais pamatojums sievietes pakļautībai universitātēs mācītajās kanoniskajās tiesībās laicīgajā likumdošanā lielu iespaidu atstāja 13. gs. beigās – 14. gs., kad Eiropas tiesiskās domas pamatā bija Akvīnas Toma (ap 1224–1274) apcerējumi, kas balstījās uz Baznīcas tēvu un sengrieķu filozofa Aristoteļa tēzēm par sieviešu lomu sabiedrībā. Svētais Augustīns (354–430) vērtēja sievietes dvēseli kā līdzvērtīgu vīrietim, bet uzskatīja, ka sabiedrībā un ģimenē sievietes dabiskais stāvoklis ir būt vīrieša pakļautībā.[240] Sieviete nebija radīta pēc Dieva līdzības, tikai vīrietis bija veidots Dieva veidolā, tāpēc

---

[235] Le Goff, J., Troung,N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2007. S. 58–59.
[236] Meier, F. *Gefürchtet und bestaunt. Vom Umgan mit dem Fremden im Mittelalter*. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2007. S. 122–126.
[237] Dalarun, J. Die Schicht des Geistlichen. In: Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S. 36 ff.
[238] Le Goff, J., Troung,N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*... S. 59–61. Autors uzsver, ka cilvēku radīšanai Bībelē ir divas versijas. Vienā Dievs radīja cilvēkus pēc savas līdzības, otrā – Dievs radīja sievieti no Ādama ribas (I Mozus gr. 2, 21–27). Viduslaikos teologi vērsta uzmanību tikai uz vienu versiju, akcentējot svētā Augustīna viedokli, ka jau paradīzē sieviete bija pakļauta vīrietim. Cilvēce pēc viduslaiku kanoniķu domām, dalījās divās daļās – saprāts un gars – vīrieši; kā arī miesa un ķermenis – sieviete. Sieviešu pakļautībai bija ne tikai ķermeniskas saknes, bet arī garīgas. Akvīnas Toms īpaši uzsvēra Aristoteļa mācību, kas pamatoja sievietes ķermenisko mazvērtību. Viņš mazliet novērsās no Augustīna mācības un uzsvēra sievietes un vīrieša ezotērisko līdzvērtību, apgalvojot, ka gadījumā, ja Dievs būtu gribējis radīt sievietei vīrieša pakļautībā, viņš to būtu radījis no viņa kājām. Dievs radīja vīrieti pēc savas līdzības – tas ir Akvīnas Toma secinājums.
[239] Pilngadīgas brīvas sievietes varēja izvairīties no nokļūšanas vīra aizbildniecībā, brīvi pārvaldīt savus īpašumus, un māte pēc vairāku bērnu dzemdēšanas spēja vispār izkļūt no vīriešu aizbildnības.
[240] Aurelius Augustinus Hipponensis. *Confessiones* / Augustīns. *Atzīšanās*. Tulkojusi L. Hansone. Rīga: Liepnieks&Rītups, 2008. 523., 539. lpp. Atzīšanās, 13.grāmata , 23: "[..]Tu savā garīgajā žēlastībā radīji cilvēku – vīrieti un sievieti –, bet tavā žēlastībā nav ne vīriešu, ne sieviešu pēc ķermeņa dzimuma, jo n nav ne jūda, ne

sieviete, kura bija radīta vien vīriešu pēcnācēju nodrošināšanai, bija jābūt pakļautai vīriešiem, jābūt vīrieša pavadonei un kalponei.[241] Kā norāda K. Opica, daudzi izglītotie prāti un laicīgās varas realizētāji iespaidojās no Akvīnas Toma vārdiem; „*Sieviete ir nepilnīgs vīrietis, vārti uz elli; viņai trūkst saprāta, lai kontrolētu savas emocijas. Vīriešu pienākums, lai arī grūts, ir uzraudzīt sievietes.*" Šāds viedoklis noteica laicīgās un garīgās varas vērtējumu par sievietes publiskajām tiesībām un uzvedības normām.[242] Pamatojoties uz Aristoteļa paustajiem uzskatiem un svētā Pāvila vēstulēm, kā arī sava laika autoritātēm, garīdznieki ieteica sievietēm doties uz baznīcu ar nolaistām acīm, klusēt publiskās vietās, arī tiesās un baznīcās.[243] Pat sievietēm labvēlīgi teologi pieņēma par pamatu saviem spriedumiem dzimumu hierarhiju. Tā Johannesss Kartēzietis (Johannes Carthusiensis de Mantoue, 1415 – ap 1473) savā darbā "*Gloria mulierum"* uzsvēra: „*Sievietes dvēsele pieder Dievam, bet miesa – vīram*."[244] Sievietes nedrīkstēja būt garīdznieces, nevarēja mācīties universitātēs un arī lasītprasme tām nebija ieteicama.[245]

Nozīmīgākie tiesību kodeksi, kas iespaidoja Livonijas kārtu tiesības (Ssp, pilsētu tiesības), formējās 13. gs. Šajā laikā sievietes sabiedriskais statuss Baltijas jūras reģionā būtiski mainījās, kas atspoguļojās būtiskā sieviešu mantošanas tiesību izaugsmē[246] un augstdzimušu sieviešu pārvaldes iniciatīvās.[247] Ne mazsvarīga loma šajā procesā bija pāvesta kūrijas un kanonisko tiesību ietekmei, kas veicināja atraitņu tiesību pieaugumu, un atsevišķos gadījumos atbalstīja valdošo dinastiju sieviešu varas pretenzijas. Tā Dānijas karaļa atraitne Margareta Sambiria 1262. gadā panāca pāvesta piekrišanu sievietes (valdnieka meitas) tiesībām mantot Dānijas karaļa troni gadījumam, ja viņas vienīgais dēls nenodzīvotu līdz pilngadībai.[248] 13. gs. laulība kļuva par svēto sakramentu, līdz ar to sievietes statuss ģimenē nokļuva kanonisko tiesību sfērā.

Garīdzniecības attieksme pret sievieti grēcinieci viduslaikos bija zināmā līdzsvarā ar attieksmi pret sievieti kā svēto un māti. Dievmāte Marija un viduslaiku katoļu baznīcas godinātās svētās bija

---

grieķa, ne verga, ne brīvā." Atzīšanās, 13.grāmata, 32: "[..] Un, tāpat kā viņa dvēselē viens spēks ir tas, kas lemj un valda, un cits, kas ir pakļauts un paklausa, tā arī vīram ir radīta ķermeniska sievietes, kuras daba prāta un saprašanas ziņā ir vienāda ar vīra dabu, bet pēc sava ķermeņa dzimuma viņa ir pakļauta vīrieša dzimuma, tāpat kā tieksme kaut ko darīt pakļaujas saprāta noteiktai prasmei, kā darīt pareizi".

[241] Matter, E.A. The undebated Debate: Gender and the image of God in medieval theology. In: *Gender in Debate from the Earle Midle Ages to the Renaissance.* By T. S. Fenster, C.Lees, Palgrave Publicers, 2002. P. 50.

[242] Opitz, C. *Evatöchter und Bräute Christi...* S. 7.

[243] Arnolds, J. H. *Belief and unbelief in medieval Europe.* London: Hodder, 2005. P. 147.

[244] Lit. apskatu sk. grām.: Vecchio, S. Die gute Gattin. In: Duby, G. , Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S. 119–146.

[245] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau. In: Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S.114.

[246] Стикане, В. Наследственное право женщин на землю в Ливонии. *Староладожский сборник.* Выпуск 4. Санкт-Петербург; Старая Ладога, 2001. С. 32–47.

[247] Elpers, B. Während sie die Markgrafschaft leitete, erzog sie ihren kleinen Sohn. Mütterliche Regentschaften als Phänomen adeliger Herrschaftspraxis. In: Rogge, J. (Hg.) *Fürstin und Fürst. Familienbeziehungen und Handlungsmöglichkeiten von hochadeligen Frauen im Mittelalter.* Ostfilder: Jan Thorbecke Verlag, 2004. S. 153–166.

[248] Margareta Sambiria. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 20. Lepzig: Duncker&Humbolt, 1884, S. 321–322.

klātesošas cilvēku ikdienā – tām veltīja lūgšanas, ziedojumus, apmeklēja to svētās relikvijas, novēlēja baznīcām un mūķenēm ziedojumus testamentos.[249] Pastāv dažādi viedokļi par to, kāda bija Dievmātes kulta ietekme uz sievietes statusu rietumu kristiešu sabiedrībā. Dievmāte, kura atradās opozīcijā grēciniecei cilvēku pirmmātei Ievai, tika īpaši godināta, sākot ar 13. gs. Dievmātei tautas apziņā tika piedēvētas dievišķīgas īpašības, un ticams, ka tā kopumā ietekmēja sievietes, īpaši mātes, statusu pozitīvā virzienā.[250] Šādā kontekstā var atzīmēt, ka Dievmātes kulta nozīme Livonijā bija ļoti liela. Livonijas galvenā katedrāle Rīga Doms (1203) un pati Livonija (1215) tika veltīta Dievmātei Marijai, kura Livonijas Indriķa hronikā dēvēta par debesu valdnieci (*regina celi*). Livonijā viņas vara bijusi lielāka par jebkura laicīgā valdnieka varu.[251] Stāstu par Dievmātes iestāšanos par vāciešiem cīņā ar dāņiem Livonijā apraksta arī cistercietis Cēzarijs no Heisterbahas.[252] Dievmāti īpaši godināja ne tikai cisterciešu mūki, bet arī militārais ordenis – viņas vārdā saukti cietokšņi Alūksnē (*Marienburg*), Vatselīnā (*Neuhausen*, *unszer leven freouwen borch)*.[253] Tomēr Livonijā 13.–15. gs. reti sievietēm dots kristītais vārds Marija. Sieviešu kristāmo vārdu devēji – priesteri, ģimenes vai dzimtas locekļi, iespējams, jutās distancēti no šīs svētās, kura vairāk bija saistīta ar militāro sfēru nekā ģimenes dzīvi. Svarīga nozīme kristīgajā sabiedrībā bija sieviešu svēto kultam, kas gan Eiropā, gan Baltijas jūras reģionā un Livonijā uzplauka tieši 13.–15. gs. Par īpaši nozīmīgu sieviešu statusam atzīts Marijas Magdalēnas kults, kura attīstība cieši saistīta ar šķīstītavas jēdziena attīstību. Savu artavu deva svētā Katrīna, svētā Anna, svētā Birgita, svētā Margarēta, kuras bija tuvas arī Livonijas iedzīvotājiem.[254] Sievietēm Livonijā tika doti šo svēto vārdi.

Garīdzniecība uzņēmās īpašas rūpes pār atraitnēm, kuru tiesiskais statuss viduslaiku kristīgajā sabiedrībā bija cieši saistīts ar garīdznieku un kanoniķu diskusiju par grēku un šķīstītavu, kas deva cerības īpaši godājamām un tikumīgām atraitnēm, tāpat kā jaunavām, uz dvēseles glābšanu.[255]

---

[249] Wallace, P.G. *The Long European Reformation: Religion, Political Conflict and the Search for Conformity, 1350-1750 (European History in Perspective)*. Palgrave Macmillan, 2003. P. 203. Dievmātes kults garīdznieku izpratnē bija saprotams savādāk, nekā to uztvēra vienkāršie ļaudis. Garīdznieki akcentēja idealizētās eņģeļu pavēlnieces pretstatu grēcīgajam sieviešu dzimumam, tomēr tā izpausmes sakrālajā mākslā, kas bija pieejamas vienkāršai tautai baznīcās, rādīja sievieti ar mazuli vai skumstošu māti pie mirušā dēla – ainas, ko varēja asociēt arī ar reālām sievietēm. Mātes kults rada izpausmes arī svētās Marijas mātes – Annas – Jēzus vecmāmiņas, Marijas audzinātājas kultā, kas bija daudz tuvāks lielākai daļai precēto sieviešu.

[250] Le Goff, J. *The Birth of Europe*. Transl. by J. Lloyd. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell, 2007. P. 78; Le Goff, J., Troung, N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*… S. 60.

[251] IH: XXV, 2. Hronikā konkrēti domāta Dānijas karaļa vara. Svētās Marijas kults analizēts vairākos darbos, kas pēdējā desmitgadē pievēršas Livonijas kristianizācijas problēmām. Sk. Jensen, C. S. How to Convert a Landscape: Heny of Livonia and the Chronicon Livoniae. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 164.

[252] Arbusow, L. *Liturgie und Geschichtsschreibung* ... S. 65.

[253] Mänd, A. Saints' Cult in Medieval Livonia. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 197.

[254] Sk. arī Caune, A., Ose, I. *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas 12. gs. beigas – 16.gs. sākums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.

[255] Jussen, B. *Der Name der Witwe. Erkundigungen zur Semantik der mittelalterlichen Bußkultur.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2000. S. 156 ff. Agrīno kristiešu kopienās šis vārds nebija pazīstams – jūdu, grieķu vai romiešu pasaulē ir jādziens – *Vidua; chera* – nozīmēja sievieti bez vīrieša. Romiešiem „viena vīra sieva" nozīmēja

Sievietes statusa vērtējums reliģiskā un garīgā aspektā mainījās līdz ar jauno laiku sākuma garīgajām kustībām. Vienlaikus ar baznīcas reformatoru celibātam veltīto skarbo kritiku izkristalizējās jauns ģimenes definējums.[256] Jauno laiku ideoloģijā sieviete ieguva lielāku pozitīvo vērtību kā pilsoniskās sabiedrības ideāls – mājsaimniece, vīram paklausīga mājas kundzei, taču sievietes saņēma vērtējumu arī kā grēcinieces.[257] Kā norāda reformācijas ideju pētnieki, tad jauno laiku sākumā tika stiprināts "atjaunotais patriarhālisms",[258] zināmā mērā saasinājās sabiedrības negatīvā attieksme pret sievietēm ārpus ģimenes.[259] Kā uzskata H. Vundere, tieši reformācijas ietekmē pilsētās sāka tiesiski sodīt ārlaulības sakarus, kā arī saderinātu cilvēku attiecības, kas līdz 16. gs. bija vispārpieņemta prakse. Laicīgā vara ar lielu sparu vērsās pret netikumību ārpus laulības (*Unzucht*), pie kam lietojot dubultus standartus vīriešu un sieviešu sodīšanai.[260] Sodi par sieviešu vieglprātību un ārpuslaulību attiecībām atspoguļojas jauno laiku sākuma likumdošanā.[261]

Jauno laiku tendenču un reformācijas ietekmes izvērtējumā uz sievietes publisko statusu histiorogrāfijā pastāv dažādi viedokļi, un vēl joprojām diskusija par ietekmi uz dzimumu attiecībām ir aktuāla. Īslaicīgi skatoties, sievietes publiskās tiesības tika ierobežotas, bet meklējot ilglaicīgāku ietekmi, rodas cits vērtējums. Analizējot piemērus no Augsburgas, L. Ropere nonāk pie secinājuma, ka reformācija tikai pasliktināja sievietes sabiedrisko stāvokli.[262] Citu tendenci novērojis vēsturnieks un sociālantropologs R.van Dilmens. Pēc viņa uzskata jauno laiku sākumā ģimenes galvas vara tika nopietni ierobežota. Līdz ar publiskās varas iejaukšanos ģimenes konfliktos zuda patriarhālisma pamati. Tieši protestantisms ne tikai stiprināja tēva varu, bet arī to ierobežoja: patriarhāts kā pareizā kundzība tika nošķirts no tirānijas.[263]

Vienlaikus ar humānisma un reformācijas tendencēm sabiedrībā veidojās arī cita attieksme, ko pauda pašas sievietes. Piemēram, reformācijas laikā pret sieviešu pakļautību un arī pienākumu klusēt

---

monogāmiju, savukārt vidua – nebija skaidri nošķirta no jaunavas (t.i nozīmē sieviete bez vīrieša). Agrīnajās kristiešu kopienās 3.gs. bija amats, kurš saucās „vidua", bet tam bija cita jēga. Sievietes sociālo lomu ciešā saistība ar "grēkā krišanu" – nevainības zaudēšanu – bija saistīta gan ar Svēto rakstu tradīciju, gan arī ar kanoniķu interpretāciju.

[256] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*... S. 9.

[257] Culk, Michael/Knauf, Birgit: Forschungskontroverse: Auswirkungen der Reformation auf die Geschlechterbeziehungen. Aus: *Reformation sozialgeschichtlich*, in: historicum.net, URL: http://www.historicum.net/no_cache/persistent/artikel/6309/ [aplūkots: 28.02.2011]

[258] Ozment, S. *When Fahters Ruled*; Koch, E. *Maior dignitas est in sexu virii. Das weibliche Geschlecht im Normensystem des 16.Jahrhunderts*. Frannkfurt a.M., 1991; Müller, M.E. Naturwesen Mann. Zur Dialektik von Herrschft und Knechtschaft in Ehelehren der Frühen Neuzeit. In: Wunder, H. Vanja, Ch. (Hr) *Wandel der Geschlechterbeziehungen uz Beginn der Neuzeit*. Frankfurt a. M., 1991.

[259] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S.30.

[260] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 49. Netikumības dekriminalizēšana notika 18.-19.gs., lai arī lauku sabiedrībā „netiklības" tika piekoptas arī 15.–17. gs.

[261] Piemēram, sodu likumā Karolīna (1532). Wächterhäuser, W. *Das Verbrechen des Kondesmordes im Zeitalalter der Aufklärung*.... S. 59–64.

[262] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 35.

[263] Dülmen, van R. *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit. 1: Das Haus und seine Menschen.* München, 1990.

aktīvi vērsās šaurs izglītotāko un dižciltīgo sieviešu loks Viduseiropas pilsētās.[264] Vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā sievietes no turīgākajiem pilsētnieču slāņiem un dižciltīgo kārtas arvien vairāk apguva lasītprasmi. Visumā 16. gs. lasītprasme sieviešu vidū bija izplatīta dažādos slāņos, kas veicināja sieviešu iesaisti gan kultūras parādību vērtēšanā, gan personiskā viedokļa paušanā.[265] Līdzīga tendence vērojama arī Livonijā, lai arī te pilsētnieču un dižciltīgo sieviešu attieksme un vispār izmaiņas sievietes statusā, sievietes lomas traktējuma izmaiņas saistībā ar jauno laiku tendencēm un reformāciju līdz šim nav apkopotas, un vēstures avotu stāvoklis arī neļauj izvērtēt visas kopsakarības, kas raksturoja izmaiņas sievietes publiskajā tēlā un sociālajās lomās. Kopumā Rietumeiropā, tai skaitā ģermāņu tiesību loka zemē 16. gs. tika būtiski stiprināta vīra un tēva loma pilsoniskā ģimenē, kas ne tikai nostādīja sievu aizbilstamās lomā, bet lika pamatu izmaiņām, kas arvien vairāk veidoja partnerattiecības starp sievieti un vīrieti ģimenes ietvaros. Literatūrā par ģimenes dzīvi tika uzsvērta nepieciešamība pēc tuvāko mīlestības, patiesīguma, ģimenes mantas lietderīgas izmantošanas, sadarbojoties gan vīram, gan sievai.[266] Savulaik sociālās vēstures pētnieks O. Bruners[267] uzskatīja, ka tēva vara ģimenē maz mainījās līdz 18. gs., bet mūsdienās tiek meklētas un atrastas izmaiņas gan tēva varas traktējumā, gan izmaiņas ģimenes modelī, kas 15.–16. gs. aizsāka plašu transformāciju procesu attiecībās starp dzimumiem ģimenē un publiskajā sfērā.[268]

Pētījumos par reformācijas norisēm Livonijā līdz šim vairām izcelts politiskais un saimnieciskais aspekts.[269] Var atzīmēt, ka reformācijas idejas tika atbalstītas un praksē ieviestas lielākajās Livonijas pilsētās – Rīgā, Tallinā, Tartu. Livonijas landtāgs 1532. gadā nolēma paturēt spēkā jau esošās kanoniskās normas līdz tuvākajam baznīcas koncilam, neskatoties uz protestantisma izplatīšanos.[270] Livonijas pilsētas Rīga un Tallina jau reformācijas sākumā dedzīgi aizstāvēja bijušo mūku un mūķeņu precības, atsaucoties uz laulības svētumu, un norādot, ka tieši laulātas sievas statuss ir vislabākais sievietei. Tallinas pilsētas rāte 1525. gadā rakstīja: „saskaņā ar kristīgo brīvību [..] pēc dievišķa sūtījuma viņi [daži Tallinas pilsoņi] devušies laulātā kārtā un apprecējuši klostera jaunavas, jo abas puses uzskatīja, ka labāk ir precēties, nevis degt nešķīstās liesmās."[271] Iespējams, 16.gs. 20.–50.gados sievietes statusa dokumentos parādās izmaiņas sievas, laulātās draudzenes nosaukumā pilsētās un

[264] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation...* S. 8.
[265] Sk. Guggisberg, H.R. Grüße aus der Fremde. Drei Briefe des Dienstmagd Sara Castalio aus Duisburg an ihren Vormund, Basilius Amerbach, un adn Ihre Mutter in Basel, 1578–1580. In: Wunder, H. (Hg). *Eine Stadt der Frauen. Studien und Quellen zur geschichte der Baslerinnen im späen Mittelalter und uz Beginn der Neuzeit (13.–17. Jh.)* . Basel und Frankfurt am Main, 1995. S. 235–240.
[266] Lorenz, D. Vom Kloster zur Küche. Die Frau vor und nach der Reformation Dr. Martin Luthers. In: Becker-Cantarino B. (Hg) *Die Frau vor der Reformation zur Romantik. Die Situation der Frau vor dem Hintergrund der Literatur- und Sozialgeschichte.* Bonn, 1980.
[267] Brunners, O. „Das ganze Haus" und d ie alteuropäische „Ökonomik". In: Brunner, O. *Neue Wege de Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Göttingen, 1968.
[268] Wunder, H. Überlegungen zum Wandel der… S. 20–24.
[269] Sk. Arbusow, L. *Die Einfuhrung der Reformation...*; arī Kuhles, J. *Die Reformation in Livland: religiöse, politische und ökonomische Wirkungen.* Hamburg:Verlag Dr. Kovač,2007.
[270] Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts ...* S. 13.
[271] *Regesten aus zwei Missivbüchern….* S. 61.

vasaļu kārtā, kas uzkrītoši norāda uz „svētajām laulības saitēm." Reformācijas un katolicisma savstarpējās ideoloģiskajās cīņās arvien nostiprinājās likumīgas laulības jēdziens, kura obligāts noteikums bija vecāku un aizbildņu piekrišana laulībām. Pretējā gadījumā līgava skaitījās pavesta (*raptus*), pat ja tā nebija vardarbība pret sievieti.[272]

Reformācijas sekas protestantu zemēs bija ģimeni regulējošas jurisdikcijas nonākšana laicīgās varas rokās. No kanoniskajām tiesībām laicīgā vara daļēji pārņēma jau definētu īsto, pareizo ģimenes modeli. Cenšoties praksē to kontrolēt, varai nācās konstatēt, ka viens no būtiskākajiem šķēršļiem ceļā uz ideālu ir sieviešu grēcīgums, kas novēršams ar bargiem sodiem.[273] Jauno laiku sākumā 15. un 16.gs. sievietes statuss sabiedrības vērtību sistēmā piedzīvoja arī dramatiskas transformācijas, kas noveda pie daudzām raganu prāvām Eiropas reģionos,[274] kas daļēji skāra arī Livoniju.[275]

Kopumā, vērtējot kanonisko normu ietekmi visā apskatāmajā laika posmā, var secināt, ka Livonijā kanoniskās normas bija būtiskas kā viduslaikos, tā jauno laiku sākumā, bet izceļami divi periodi, kad kanonisko normu iespaids uz sabiedriskajām institūcijām bija īpaši nozīmīgs. Livonijas veidošanās laikā 13. gs. kanonisko tiesību iespaidā formējās pamats kārtu tiesībām, kas bija noteicošās līdz 16.gs. sākumam. Pilsētās būtiskas pamatnostādnes sievietes lomas izpratnē ienesa reformācija. Kristīgajā pasauluzskatā, uz ko balstījās kanoniskās tiesības, bija paredzēta pareizā pasaules kārtība. Tajā sava loma bija sievietēm, un visa sieviešu dzimuma vērtējums, neatkarīgi no sociālas un teritoriālās piederības, radīja priekšnoteikumus sievietes sabiedriskajam statusam un noteica darbības sfēras un ierobežojumus publiskajā sfērā.

1.2. Sieviete un kristību sakraments

Livonijas formēšanās laikā 13. gs. liela daļa sieviešu vēl bija pagānietes un jaunkristāmās. Viņas kristīja mūki un garīdznieki vīrieši. Sievietes kristietes, jādomā, piedalījās Livonijas misijas darbā, bet pa viņām zināms maz. Var pieņemt, ka pārsvarā no Ziemeļvācijas pilsētām ieradās sievietes svētceļnieces, un starp tirgotāju, amatnieku un krusta karotāju vasaļu sievietēm bija arī misijas darbā

[272] Wiesner, M.E. *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambrige: University Press, 2000. P. 295.
[273] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 75.
[274] Tendence, kas protestantisma un sekularizācijas procesus saista ar vēlākajām raganu prāvām vērtēta, piem, darbā Wallace, P.G. *The Long European Reformation: Religion, Political Conflict and the Search for Conformity, 1350–1750 (European History in Perspective*). Palgrave Macmillan, 2003. P. 212.
[275] Herzog Albrecht, Nr. 849, S. 278. Savā ziņā sieviešu demonizāciju un *briesmas*, kādas tās radīja garīdznieku kārtai, arī vēršanās pret katoļu rituālu atspoguļojas Rīgas arhibīskapa Brandenburgas Vilhelma vēstulē brālim Prūsijas hercogam Albrehtam. Viņš raksta (1535), ka reiz garīdznieka tērpā (*Chorrock*) stāvējis Hāpsalas baznīcā. Viņa priekšā parādījusies šausmīga sieviete (*scheußlisches Weibsbild*) baltos zīda svārkos, kas rotāti ar sarkanu samtu. Šo sievieti viņš nekad nav pazinis un vēlākie meklējumi pēc tās palikuši bez sekmēm, tāpēc viņš to uzskata par velna parādīšanos. Šis atgadījums radījis arhibīskapam nepatiku vispār apmeklēt baznīcu.

iesaistītas personas. Saistībā ar sieviešu reliģiozitātes pieaugumu Eiropā šajā laikā augstākā garīdzniecība vairākkārtīgi pamatoja, ka sievietes nedrīkst sludināt.[276]

Kristīgie misionāri 12.–13. gs. lielā mērā varēja piedāvāt Ziemeļeiropas un Austrumeiropas pagānu tautu sievietēm, īpaši no militarizētiem augstākās sabiedrības slāņiem, izdevīgāku statusu attiecībā uz dvēseles glābšanu, pēcnāves dzīves nosacījumiem nekā pagānismā, kur aizkapa dzīvē īpašs statuss tika nodrošināts vīriešiem – karavīriem.[277] Baltu un Baltijas jūras somu priekšstati par aizkapa dzīvi tikai nenoteikti atainojas arheoloģijas pieminekļos, bet nav fiksēti rakstveidā. Kā liecina Kristburgas līgums (1249), tāpat kā Skandināvijā, arī prūšu zemēs Baltijas jūras dienvidaustrumos pastāvēja paradums īpaši cildināt karavīrus.[278] Netieši tas norāda uz visai zemu sieviešu sabiedrisko statusu, jo saistība starp sabiedrības orientēšanos uz nemitīgām militārām aktivitātēm un sievietes zemu sabiedrisko statusu pastāv,[279] un ir attiecināma uz Austrumbaltijas tautām 13. gs. sākumā. Austrumbaltijā, iespējams, sabiedrības organizācijas formas bija dažādas. Jo vairāk uz dienvidiem, jo vērojama hierarhiskāk veidota sabiedrība.[280] Lietuvā, Prūsijā aizvēsturē bija lielāka nozīme militarizācijai, līdz ar to arī zemāk vērtētas sieviešu darbības sfēras.[281] Savukārt igauņu pētnieki pauž domu, ka ziemeļdaļā, mūsdienu Igaunijas teritorijā, veidojās vairāk egalitāra, ne-militāra sabiedrība. Kā liecina arheoloģijas liecības, sievišķās vērtības te bija svarīgas, un sievietes sabiedriskais statuss vērtējams augstāk nekā igauņu dienvidu kaimiņiem.[282]

Hronikas un dokumenti 13. gs. neliecina par īpašu vietējo sieviešu, arī dižciltīgu, atbalstu vai pretestību kristīgās misijas izplatībai Livonijā. Tikai kāda epizode Livonijas Indriķa hronikā varētu norādīt uz sieviešu nelabvēlīgu attieksmi pret kristīšanu: 1227. gadā sarakstītajā hronikā, aprakstot cisterciešu Teodoriha misiju pie Turaidas lībiešiem 12. gs. beigās, hronikas autors min iecirtīgās lībiešu sievas (latīņu val. – *mulieres, muliebria*), kuras negribēja ļaut izpildīt slimnieka vēlmi tikt kristītam. Slimības un nāves priekšā viņas tomēr piekāpās.[283] Sievu pretestība vīriešu kristīšanai skadrota ar to ka, saskaņā ar kanoniskajām laulību tiesībām, pieņemot katoļticību, iepriekš nodibinātās

[276] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau... S. 114.
[277] Skandināvijā Sk. Staeker. J. In artrio ecclesiae. Die Bestattungssritte der dörflichen und städtischen Friedhöfe im Norden. In: Auns, M. (ed.) Riga style? Novord style? Riga: Nordik, 2001. S. 231, 247.
[278] SLVA, Nr. 309. 283.lpp. Tautas svētnieki, tulisoņi un ligasoņi bērēs savās raudu dziesmās esot cildinājuši aizgājēju kara darbus un stāstījuši, ka redzot viņus kopā ar saviem kara draugiem jājam caur mākoņiem uz viņu sauli ar spožiem ieročiem rokā.
[279] Duby, G. *Eva und die Prediger…* S. 215. Viduslaiku sabiedrība, kurai raksturīga kristietība kā vērtību mēraukla, bija stirpi karojoša sabiedrība. Sievietes statuss sabiedrībā bija zems arī militāro vērtību dēļ.
[280] No tiesību vēsturnieka pozīcijām A. Švābe (1948), lietojot savam laikam raksturīgu terminoloģiju, norādīja uz kara nozīmi un pretstatu, kas vērojams starp „somugru demokrātisko satversmi" un baltu monarhistisko, kara vajadzībām piemērotāko". Sk. Švābe, A. Cīņa par Latvijas tiesībām. Grām.: *Latvju kultūra: Rakstu krājums*. B b.v., 1948. 117.lpp.
[281] Kasekamp, A. *A history of the Baltic states*. General ed. J. Black. [London]: Palgraves Macmillan, 2010. P. 7.
[282] Sk. hist. Valk, H. Estland im 11.–13. Jh. Neuere Aspekte aus Sicht der Archäologie. *Forschungen zur baltischen Geschichte* . Bd. 3 (2008). S. 67.
[283] IH: I, 10, 37.atsauce.

laulību saites daudzsievības gadījumā vai pārāk tuvu radinieku starpā zaudēja spēku.[284] Epizode tomēr maz ko pavēsta par lībiešu sabiedrību un sievietes reālo statusu vai attieksmi pret kristīgo ticību. Kā norāda vēsturnieks A. Šnē, sieviešu attieksme pret jauno ticību ir diezgan neskaidrs jautājums.[285] Iespējams, minētais stāsts būtu salīdzināms ar Rietumeiropas spredikļu piemēru grāmatās (*exampla*) sastopamajiem sižetiem. Spredikļotāji, minot piemērus par spītīgām sievām, vienmēr moralizēja: sievietei ir jāpakļaujas vīrietim.[286]

Akcentējami daži aspekti saistībā ar vietējo Sāremā iedzīvotāju un īpaši virsslāņa sieviešu kristīšanu, kas atklājas lietišķajā mākslā. Karmas baznīcā, kas būvēta pirms 1261. gada, uz konsoles attēlotas divas figūras – vīrietis un sieviete, kuri pēc apģērba varēja būt augsta sociālā statusa sāremieši, varbūt – zemes vecākie, kuri dzīvoja Valjalas pilskalnā un finansēja un pasūtīja mūra baznīcas būvi.[287] Karjas baznīcā, kas būvēta pirms 1297.gada, vairākas skulptūru grupas vērsās tieši pie sievietēm un vizuāli pārliecinošā veidā apsolīja dvēseles izglābšanu un nokļūšanu debesīs: ķeizariene, kuras apģērbā vērojamas vietējas iezīmes, turas pie svētās Katrīnas svārkiem un ar viņu un eņģeļiem kopā uzlido debesīs. Kāds cilnis attēlo trīs bruņinieka meitas, kuras viņš gribēja atdot par prostitūtām, bet svētais Nikolajs deva viņām iespēju iegūt pūru un stāties kristīgā laulībā. Trešais sižets, kurā pēc igauņu vēsturnieces K. Markusas domām, attēlota precēta sieviete un jauns vīrietis sāremiešu virsslāņa tērpos, norāda uz laulības pārkāpšanas grēku, jo jaunajam vīrietim uz muguras attēlots dēmons.[288] Netieši šie baznīcu rotājumi vedina domāt, ka cisterciešu misionāriem Sāremā bija stratēģiski svarīgi uzrunāt augstāko slāņu jaunkristāmo sievietes, gluži kā citviet Eiropā.[289] Kā uzskata P. Johansens, tad igauņu apgabalos jau pirms 1219. gada – t.i. pirms dāņu kristianizācijas – sabiedrības virsslānis un ģimenes sadarbojās ar gotlandiešiem tirdzniecības jomā un bija kristieši. Jau pastāvēja arī kristīgi iedibinājumi, tādēļ misionāru darbs, kas bija vērsts uz sievietēm, rada visumā auglīgu augsni.[290]

Kristīgā ticība attiecās uz katru vīrieti un sievieti personīgi, taču 13. gs. kristīšana nereti tika uztverta tikai no vīriešu viedokļa kā pāvesta Gregora IX bullā 1236. gada 24. februārī. Pāvests gan

[284] Brundage, J.A. Christian Marriage in Thirteen- Century Livonia… P. 313-320.
[285] Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma vietējo iedzīvotāju sabiedrībās Latvijas teritorijā 11.–13. gs. *Latvijas universitātes raksti*. 725. sēj. Vēsture. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 38. lpp.
[286] Гуревич, А.Я. *Культура и общество средневековой…* С. 245.
[287] Mägi, M. From Paganism to Christianity Political changes and their reflection in the burial customs of 12th – 13th Century Saaremaa. In: *Der Ostseeraum und Koninentaleuropa 1100-1600: Einflußnahme- Rezeption-Wandel*. Hg. von D. Kattinger, J. E. Olesen, H. Wernicke. Schwerin: Thomas Helms Verlag, 2004. S. 32; Mägi, M. *At the Crossrouds of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9^{t}–13th centuries AD.* Tallinn, 2002. P. 138–157.
[288] Markus, K. Zwischen Heidentum und Christentum. Die frühe Sakralkunst auf Ösel in Estland. In: *Art and the Church. Religios Art und Architecture in the Baltic Region in the 13th- 18th Centuries.* Edited by K. Kodres, M.Kurisoo. Eesti Kunstiakadeemia. 18/ 2008. S. 42; 51–54.
[289] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau… S. 93 ff.
[290] Johansen, P. *Nordische Mission Revals: Gründung und die Schwedensiedlung in Estland.* … S. 105–106.

noteica, ka kristāmi gan sievietes, gan vīrieši, taču bullā norādīts: "jaunkristītajiem paliek sievas, kas pieņemtas pirms kristīšanas."[291]

Lēmumu par kristīšanos, spriežot pēc Livonijas Indriķa hronikas, pieņēma tie vietējie vīrieši, kuru rokās bija politiskā vara un tiesības slēgt līgumus – valdnieks, vecāko sapulce, tautas sapulce.[292] Kristības pieņemšana bija politisks solis, kas bija saistīts ar jaunas zemes kundzības pieņemšanu.[293] Ne vienmēr tieši aprakstīts, kā tika kristītas sievietes. Mežotnes zemgaļu labprātīgā kristīšanās 1219. gadā notika sekojošā veidā: "Pie Mežotnes pils sasauca visus novada zemgaļus. Tie, uzticīgi savam solījumam sanāca [..] un tika kristīti ap 300 vīriešu, neskaitot viņu sievas un bērnus."[294] Vai sievietes un bērnus kristīja šķirti no vīriešiem? Pagānu tautu kristīšana pa dzimumiem atzīmēta kādā epizodē no bīskapa Oto no Bambergas dzīves apraksta par rietumslāvu pomoriešu kristīšanu Baltijas jūras dienvidu daļā 1124. gadā: tautas svētku laikā, kad bija sapulcējušies iedzīvotāji no plašas apkārtnes, misionāri individuāli kristīja atsevišķi nošķirtus zēnu, sieviešu un vīriešu pulkus.[295] Pomoriešu Piricas (*Pyryce*, Polija) pilsētā jeb cietoksnī, kad tauta bija sapulcējusies uz veči, tikuši kristīti vienlaicīgi vairāki tūkstoši cilvēku – gan vīrieši, gan sievietes.[296] Masveida kristīšanai analogi arī Svētajos rakstos, tā rāda *ideālu* kristīšanas modeli, tomēr kristīšanai vienmēr bija arī tīri individuālas iezīmes.[297] Kristīgās baznīcas pirmsākumos, kad tika kristīti galvenokārt pieauguši cilvēki, tie tika kristīti bez sīkākas sagatavošanās, bet jau no 3.gs. pastāvēja noteikta procedūra – kristāmo nozvērināja, paprasīja atteikšanos no ļaunā gara un svaidīja ar eļļām. Par lieciniekiem pieaicināja krustvecākus.[298] Teorētiski šādai kristīšanai individuāli vajadzēja notikt arī Livonijā un arī attiecībā uz sievietēm.

Igaunijas teritorijā, kur 13. gs. sākumā saskārās dāņu un vācu misionāru intereses, kristīšana pa dzimumiem ieguva atskaņas vēstures avotos kā apsūdzība dāņu krustnešiem. 1220. gadā Viru zemē dāņu un vācu misionāru sacensības rezultātā dāņi kristīja tikai dažus ciemus, bet uz citiem, kur paši nevarēja tik ātri aizkļūt, nosūtīja "savējos". Tie lika visos ciemos pagatavot lielus koka krustus un ar

---

[291] LUB Bd. 1, Nr. 162, 40.

[292] Citviet misijas apgabalos Baltijas jūras dienvidu un ziemeļu krastā uzsvērta sieviešu loma, kuras iespaidoja valdniekus. Tā Vecākā atskaņu hronika apraksta garīdznieku, ordeņa brāli, kurš kļuva par tuvu draugu lietuviešu valdnieka Mindauga sievai (AH: 6432.–6422. rinda). Var vilkt paralēles ar rietumslāvu un prūšu zemēm, kura atzīmēts, ka jaunos valdniekus nereti audzināja aukles – kristīgas sievietes, kuras bija nokļuvušas pagānu gūstā, un tas veicināja šo valdnieku pievēršanos kristietībai. Sk. Peterson, J. *Der Südliche Ostseeraum im kirchlichpolitischen Kraftspiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10. bis 13. Jh.* Köln; Wien, 1979.

[293] Дорошенко, В.В. Крестянство и государство в средневековой Ливонии XIII – XV вв. В кн.: *Итоги и задачи изучения аграрной истории СССР* . Москва, 1986. С. 204.

[294] IH: XXIII, 3.

[295] Otto, Bischof von Bamberg. Vita aus dem Kloster Prüfening … S. 161.

[296] Otto, Bischof von Bamberg. Vita aus dem Kloster Prüfening …S. 149. Uzsvērts, ka tika kristīti abu dzi mumu cilvēki – Piricā 500, *Kammin* pilsētā – 3585 abu dzimumu jaunkristītie. Sk. arī Черниловский, З. М. *Возникновение раччефоедльного государства у прибалтийских славян.* Москва, 1959. С. 69.

[297] Dinkler, E. Taufe im Urchristentum. In: *Religion in Geschichte und Gegenwart.* VI. Band. Tübingen, 1962, S.626–660. (Sk. Padberg, L.E.v. *Christianisierung im Mittelalter*, Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006. ; Padberg, L.E.v. *Die Entdeckung des "Heidentums" in Preußen Brauer, Michael. Berlin: Akad.-Verl., 2011.)*

[298] Trūps, H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992. 50. lpp.

zemnieku rokām aizsūtīja svētītu ūdeni, pavēlēdami apslacīt sievietes un bērnus. Livonijas Indriķis ziņo, ka Reineveres ciemā zemnieks teicis, ka viņi ir kristīti, t.i., ar svētītu ūdeni apslacījuši un kristījuši savu ģimeni.[299] Vācu misionāriem tas šķita nepareizi, pie kam bija arī labs ieganstsns, pārkristot ļaudis, pārņemt vairākus Igaunijas novadus savā kontrolē. Livonijas Indriķa hronikā, atšķirībā no lībiešu un latgaļu kristīšanas apraksta, par igauņu kristīšanu katru reizi tiek uzskaitīts, cik abēju dzimumu cilvēkus kristīja priesteri. Arī 1230.–1231. gada kristīšanās līgumā starp pāvesta legātu Alnas Balduīnu un kuršiem īpaši uzsvērts: "Viņi pieņems kristīgo ticību – kā vīri, tā sievietes un bērni."[300] Iespējams, ka šajā kontekstā jāvērtē jau minētā pāvesta Gregora IX bulla 1236. gadā, kuru Livonijā izziņoja legāts Gujelmo no Modenas. Tajā bija tieši norādīts, ka kristāmi ir ne tikai vīrieši, bet arī sievietes.

Kristīgās misijas sākumā sievietes kristīja ne tikai publiskās vietās – baznīcās, tautas sapulcēs pie ūdens (lībieši pēc atkrišanas nomazgāja savu ticību pie Daugavas, kur viņi to bija saņēmuši), bet arī ar ar svētīto ūdeni tika slacītas mājas un pilis. Kad igauņi 1223. gadā sacelšanās laikā kļuva par kristīgās ticības atkritējiem, viņi, saskaņā ar Livonijas Indriķa hroniku, atteicās no visiem sakramentiem – kristīgās laulības, apbedīšanas un kristības: viņi nomazgājās paši un izmazgāja savas mājas un pilis ar ūdeni.[301] Kristīšanās rituāls tika uztverts no materiālās puses, to simbolizēja gan svētītais ūdens, gan svētbildes.[302] Savukārt Kristburgas līgumā (1249) kristīšanās skaidrota kā individuāls akts, kurš gan pieaugušiem, gan jaundzimušajiem bija jāveic baznīcā.[303] Dažviet arī Livonijas Indriķa hronikā atzīmēts, ka notika gatavošanās kristības ceremonijai; vairākiem jaunkristītajiem lībiešiem bija noteikts, ka jāierodas Rīgā, lai pieņemtu kristietību.[304]

Kristianizācijas laikā 13. gs. vietējo Livonijas maztautu sievietēm tika pievērsta uzmanība – viņas minētas pāvesta bullās, hronikās, taču neviena sieviete nav minēta vārdā. Misijas darbs, jādomā sasniedza sievietes ne tikai kā sociālu grupu, bet arī individuāli. Kristietība kā atklāsmes reliģija ienāca sieviešu dzīvē tur, kur bij aktīvākie misionāri. Tā Livonijā līdzās Ikšķiles baznīcai atsegta kāda ļoti bagāta lībiešu sieviete, kura 13. gs. sākumā apglabāta pie Ikšķiles baznīcas rūpīgi veidotā mūra šķirstā. Viņa nēsājusi lībietēm raksturīgu apģērbu un rotas. Lai arī apbedījums neatradās baznīcā, tas liecina vai nu par sievietes augstu sociālo prestižu vai par īpašiem reliģiskiem nopelniem.[305]

---

[299] IH: XXIV,2; XXIV,5.
[300] LUB Bd. 1, Regestu nr. 117, S. 28. Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л.В. *Пути развития феодализма*... С. 304–306.
[301] IH: XXVI:8.
[302] Kala, T. Rural Society and Religious Innovation... P. 177.
[303] SLVA, Nr. 309; Пашуто, В.Т. Христбургский (Кшипорский) договор… С. 383.
[304] IH: IX, 7 – Sēlpilī 1208.gadā: „apmācīja viņus iesvētīšanas ticībā , apslacīja pili ar svētītu ūdeni un tornī pavēca Svētās Marijas karogu"; IH: XIV, 11 – Sakalā 1211.gadā: „[priesteri], apslacīdamai ar svētītu ūdeni visas mājas un pili, vīriešus un sievietes, un visu tautu, zināmā mērā ievadīja viņus ticībā un pirms kristības katehizēja";
[305] Caune, A. Mūra šķirsti Ikšķiles un Rīgas viduslaiku kapu iekārtojumā. *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē 2.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 146. lpp.

Livonijas robeža ar pagānisko Lietuvu un pareizticīgajām zemēm radīja fonu tam, ka Livonijā arī 14. un 15.gs. bija gan kristietes, gan jaunkristītās, gan pagānietes. Savukārt atrašanās tranzīta ceļā starp Baltijas jūra reģionu un Krievzemi noteica plašu amplitūdu dažu sociālo grupu sieviešu, īpaši verdzeņu, mobilitātei. Mūķeņu un reliģiozu sieviešu darbība neaprobežojās ar Livonijas teritoriju. Par mūķenēm Livonijā kļuva vācu pilsētās, Zviedrijā u.c. dzimušas un radniecības saitēm saistītas sievietes. Tikai daži piemēri: 1462. gadā Tallinas klostera mūķenei Elsebei bija mantojums Lībekā.[306] Savukārt 1444. gada 24. februārī bruņinieka Albrehta Andersona atraitne Elizabete Putbucke (*Elysabeth Putbutzke*) svētās Birgitas Piritas klosterī (*Mareiendahl*) sastādītajā testamentā novēlēja ziedojumus ne tikai Birgitas klosterim pie Tallinas un kādai šī klostera mūķenei, bet arī sieviešu klosterim Gotlandē, *Marienkronen* klosterim Štrālzundē, *Berghen* klosterim Rīgenas (*Rugen*) salā.[307]

Vairāki gadījumi liecina, ka Livonijā 13.–14. gs. pagānu sievietes no kaimiņzemēm tika ievestas kā karagūsteknes un kā personīgi neprīvas, nopirktas kalpones. 1300. gadā Vitebskas kņazam tika iesniegta Rīgas rātes sūdzība, kuru atveda Rīgas pilsoņi: netālu no Vitebskas Rīgas pilsonim, kurš brauca pirkt gūsteknes (*dzevki kupici*), uzbruka un viņu aplaupīja.[308] Jādomā, ka tirgotāja mērķis bija svešzemju gūsteknes pārdot, tai skaitā arī Livonijas pilsētās, kur nekristiešu izcelsmes kalpones nebija retums. Tallinas pilsoņa Ludekes Vildes (*Wilde*) mājās 1375. gadā bija pirkta [pagānu?[309]] sieviete, kura kalpoja šim tirgotājam un viņa sievai. Narvas fogts rakstīja Tallinas rātei: pārdotās sieviete vīrs bija kļuvis par kristieti un tagad esot Narvai ļoti noderīgs kā locis. Līdz ar to Narva pieprasīja Tallinas pilsonim vai viņa prombūtnes gadījumā viņa laulātajai draudzenei, lai atgriež jaunkristītajam vīram sievu. Narva apsolījās atgriezt naudu vai dot vietā divas citas nebrīvas sievietes.[310] Rīgas – Hāpsalas tiesības (1279) un Hāpsalas tiesības (1294) paredzēja sodu pilsētai – 10 mārkas sudraba, ja kāds pārdeva [uz svešām zemēm] vai padarīja par vergu brīvo – sievieti vai vīrieti.[311]

Verdzības institūta pastāvēšanas pēdējo posmu Baltijas jūras reģionā raksturo robeža starp kristīgo un pagānu pasauli gan teritoriālā, gan arī mentālā ziņā: pēc kristiešu uzskatiem varēja pārdot tikai gūstekņus un gūsteknes – pagānus.[312] Vācu ordenim neizsīkstošs abu dzimumu karagūstekņu avots 14. gs. bija nekristītā Lietuva, kā arī pareizticīgo krievu zemes. Pēdējais gadījums, kad Vācu ordeņa Livonijas atzara brāļi pārdeva pagānus un pareizticīgos karagūstekņus kā vergus, fiksēts

[306] LUB Bd. 12, Nr. 169.
[307] LUB Bd. 10, Nr. 17.
[308] *Russich – livländische Urkunden / Русско – Ливонские акты...* Nr. XLIX, S. 25–28.
[309] VĒbt (1315) par pagāniem tika saukti: lietuvieši, krievi, karēļi. *Altlivlands Rechtsbücher...* S. 56, Nr. 1.
[310] Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*… S. 268.; LUB Bd. 3, Nr. 1111.
[311] *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts...* S. 36. Rīgas statūtos un Hāpsalas statūtos interpretācija atšķirtas – Rīgas statūtā runāts par to, ka brīvu vīrieti vai sievieti padara par kalpu vai kalponi, Hāpsalā – par to, ka brīvu sievieti vai vīrieti pārdod. Hāpsalas statūtos punkts par kalponi seko aiz noteikuma, ka no pagānu gūsta izbēgušais kļūst brīvs bez kādiem nosacījumiem.
[312] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter*. Helsinki, 1949. S. 44, 45.; Švābe, A. Cīņa par Latvijas tiesībām… 204. lpp.

1411.gadā.[313] Kad žemaiši 1416. gada nosūtīja sūdzību pāvestam, viņi uzsvēra ciešo saistību starp Vācu ordeņa vēlmi kristīt zemi un paverdzināt viņu ģimenes, sievas un bērnus (*ere wibe und ere kindere eigin machen*).[314] Kaimiņzemē Lietuvas lielkņazistē karagūstekņi tika pārdoti un pirkti no tatāriem vēl 15.–16.gs. Karagūstekņu liktenis Lietuvas lielkņazistē tika atvieglots 15. gs. vidū, kad tika noteikts, ka pirkts karagūsteknis varēja kļūt brīvs bez saimnieka piekrišanas, ja bija kristietis, ko pārdeva ebreji vai tatāri. Bērni, kas piedzimuši "pirktai sievietei", atstrādāja kungam 7 gadus.[315]

Formāli no 13.gs. beigām visi vietējās izcelsmes livonieši un livonietes bija kristieši un atradās kāda draudzes garīdznieka aprūpē. Gan pilsētniekiem, gan lauku ļaudīm bija jāievēro pienākumi pret baznīcu. Kurzemes bīskapa un Livonijas mestra vienošanās 1252. gada 18. oktobrī paredzēja, ka visiem jaunkristītajiem zēniem un meitenēm, kuri bija sasniegušo 14 gadu vecumu, bija jāiziet konfirmācija un jāsāk maksāt upura nauda.[316] Iesvētību vecums pēc 1422. gadā Valkas landtāgā apstiprinātajām zemes tiesībām visiem lauciniekiem, nešķirojot dzimumus, bija 20 gadi.[317]

Dažādu iemeslu dēļ Livonijas lauku ļaudis tomēr ilgi tika dēvēti par jaunkristāmajiem (*neophitos)*.[318] Zināmi atplūdi sabiedrības kristianizācijas procesā vērojami jau drīz pēc misijas darba uzsākšanas, un Livonijas vietējo iedzīvotāju piesaiste kristīgām vērtībām kā vāja vērtēta arī turpmākos gadsimtos. M.Helmans atzīmē, ka visā reģionā pēc to zemeskungu (firstu, *principes*) nāves, kuri pieņēma kristietību, vērojams zināmi atplūdi, atgriešanās pie senajām tradīcijām.[319] Rīgas arhibīskaps Frīdrihs 1305.gadā rakstīja, ka attiecībā uz kristīgo ticību vietēji iedzīvotāji atrodas uz tā paša līmeņa kā kristianizācijas sākumā, un patiesi kristieši esot vien ienācēji. Arī Tallinā un Ziemeļigaunijā 14.gs. sākumā kristīgā ticība vēl nebija iesakņojusies. Kad pāvests 13.gs. beigās izsludināja interdiktu pār Dāniju, Tallinas bīskaps tomēr neuzdrošinājās atcelt reliģiskos rituālus – kristīšanu, laulāšanu un apglabāšanu, jo – kā viņš rakstīja pāvestam, šīs darbības veicinās šaubas jau tā vāji kristīgajai ticībai piesaistītajos vietējos pilsētu un lauku iedzīvotājos. Pāvests Bonifācijs VII piekrita šiem apsvērumiem un 1301.gada beigās atcēla interdikta darbību attiecībā uz Tallinu un dāņu valdījumiem Igaunijā.[320] Par kristiešu ienaidniekiem 14.gs. uzskatīti vietējie igauņu nemiernieki. Vācu ordeņa politikai bija izdevīgi igauņus Jurģu sacelšanās laikā atspoguļot kā kristietības ienaidniekus. Tas bija papildus arguments

[313] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage*... S. 44.
[314] Пашуто, В.Т. Христбургский (Кшипорский) договор … С. 312.
[315] Пичета, В. Образование белорусского народа. *Вопросы истории*. Москва, 1946. № 5—6. С. 54.
[316] SLVA, Nr. 252.
[317] AR Bd. 1, Nr. 299, 7. 1422.g. Valkas Zemes 4§.
[318] Piemēram, Igaunijā 1332.gadā: *Nophiti villam Wasemule inhabitentes* (LUB Bd. 3, Nr. 750 a) .
[319], M. Die geschichtliche Bedeutung des Großfürstentums Litauen. In: Hellmann, M. *Beiträge zur Geschichte des Östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Ausätze.* Amsterdam: Verlag A. M. Hakkert, 1988. S. 326–327; Līdzīgs konstatējums gan ne tieši saistībā ar paaudžu maiņu arī: Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma… 40. lpp.
[320] *История Эстонской ССС*... С. 226.

Vācu ordeņa pašleģitimizācijā, pastiprinot jaunkristīto radītā drauda kā retoriska instrumenta ticamību zemeskungu savstarpējās cīņās.[321]

15. gs. divdesmitajos gados Livonijā Rīgas arhibīskapa vadībā lauku iedzīvotāju garīgajai dzīvei tika pievērsta arvien lielāka uzmanība. Tika ierobežota un izskausta verdzība, pirmkārt, attiecībā uz kristiešiem – 1424. gada Valkas landtāga lēmumā tika nolemts turpmāk kristiešus vairs nepakļaut parādu verdzībai.[322] Šādas normas ieviešanai un galu galā verdzības (drellības) institūta likvidēšanai pamatā, jādomā, bija tieši baznīcas reformēšanas tendences.[323] Likuma norma, iespējams, bija saistīta arī ar zemnieku parādiem, kuri šajā laikā pieauga, un bija vērsta uz zemnieku pamatmasas aizsardzību.[324] Rīgas baznīcas provinces statūti (1428) par *jaunkristīto* garīgo aprūpi noteica, ka par bērnu kristīšanu un mirušo izvadīšanu baznīckungs nedrīkstēja ņemt atlīdzību naudā; baznīckungam varēja būt 1–2 kaplāni, kuri zināja vietējo valodu.[325] Pasākumiem vajadzēja stiprināt Livonijas lauku iedzīvotāju ticības izpratni.

Jauno laiku sākumā, trīs gadu desmitus pēc kristianizācijas, Livonijas zemnieki vēl joprojām tika uzskatīti par jankristītajiem. Sāremā (*Oesel*) bīskaps savai diacēzei izdotajos sinodes statūtos Hāpsalā 1505.gadā par vietējiem rakstīja: igauņi un citi jaunkristītie (*estones et alios neophotios*).[326] Par „mazajiem pagāniem" Livonijas zemniekus sauca Livonijas izcelsmes protestantu garīdznieks Tilmans Brakels 1579.gadā moralizējošā darbā, kas iznāca Antverpenē. Viņš „nabaga nevācus" nevainoja, toties bargi apsūdzēja muižniekus, kuri zemniekiem neļāva dzīvot saskaņā ar evaņģēliju.[327] Pagānus Livonijā, kuri pielūdz sauli, zvaigznes u.c., aprakstīja Sebastiāns Minsters (1544), Salomons Henings (1589), kā arī citi autori.[328] Pagānu un jaunkristīto jēdziens 16.gs. bija ne tikai reliģisks, bet drīzāk sociāls jēdziens, kurš apzīmēja zemniekus, zemāko sociālo slāni.[329] Attieksme pret Livonijas zemniekiem kā nepilnvērtīgiem kristīgās sabiedrības locekļiem tika izmantota arī tiesu lietās. 1593.gadā tiesā Cēsīs stereotipu par Livonijas pagāniskajiem zemniekiem izmantoja poļu muižnieks Podbeļskis (*Podbielski*), kurš, subjektīvu motīvu vadīts, nosauca vasaļa Rozena dzimtzemniekus par nekristiešiem (*keine Christen*), kuri līdz ar to nebija tiesīgi liecināt tāpat kā kristieši.[330]

Arheoloģiskais materiāls turpretī rāda, ka lielākā daļa jaunkristīto Livonijā jau 13.gs. iekļāvās kristīgo normu noteikumos, kas attiecās uz mirušo apbedīšanu. Vērojamas tieši Livonijai raksturīgas īpatnības – mirušo apbedīšana ikdienas vai svētku apģērbā, bet retāk līķautā; liels skaits kapsētu, kas

[321] Eihmane, E. *Rietumu kristīgās sabiedrības 14.gs. krīze Livonijā? Promocijas darbs.* Rīga, 2011. 267. lpp.
[322] LUB Bd. 7, Nr. 206.
[323] Arbusow, L. *Die Einführung der Reformation*… S. 50.
[324] Bosse, H. Der Livländiche Bauer... S. 382.
[325] LUB Bd. 8, Nr. 690. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 54. lpp.
[326] LUB II, Bd. 2., Nr. 781.
[327] Linde, M. *Das „Christlich Gesprech" des Tilman Brakel: Untersuchungen zum Weltbild und Geschichtsvertändnis*. München: Beyer-Thoma, 1998. S. 55.
[328] Ziņas apkopojis Arnolds Spekke (Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 229.lpp.).
[329] Kala, T. Rural Society and Religious Innovation ... P. 189.
[330] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618*…. Nr. 58, 335. lpp.

neatradās pie draudzes baznīcām.[331] Tomēr no pagānisma laikiem mantotas apbedīšanas tradīcijas bija marginăla parādība, kas kristietības centros bija sastopamas reti,[332] savukārt biežāk – attālinātās vietās vai sociālās grupās ar īpašu statusu.[333] Tā vietējo zemnieku vidū bija sastopamas sievietes, kuras līdz ar kopienu piekopa no senčiem mantotas *pagāniskas* paražas Kurzemē. Mirušo sadedzināšana, piedēvējot to īpašai sektai, aprakstīta Žilbēra de Lanuā ceļojuma aprakstā 1413.–1414. gadā.[334] Savukārt Livonijas dienvidaustrumos, spriežot pēc arheoloģijas materiāla, vērojama nekristīto kaimiņu – lietuviešu klātbūtne, kas atspoguļojas arī sieviešu apbedījumos ar novirzēms no kristīgajām tradīcijām.[335] 16.gs. beigās un 17.gs. arheoloģijas dati rāda zināmas atkāpes no oficiālajām apbedīšanas ceremonijām, kuras tomēr nevar uztvert par atkāpšanos no kristīgām tradīcijām.[336]

Kristības kā ģimenes svētki Livonijas pilsētnieču un vasaļu kārtas sieviešu dzīvē bija nozīmīgs notikums, un kristību tradīcijas būtiski neatšķīrās no vispārpieņemtām tradīcijām Baltijas jūras reģionā, īpaši vācu zemēs. Kristību kā svinīgu ģimenes svētku nozīme pieauga ap 13. gs., kad arvien vairāk tika godāti arī Ziemassvētki. Sakrālā māksla šajā laikā arvien biežāk attēloja māti, kura pēc bērniņa dzemdēšanas gatavojās svarīgākajam viduslaiku sakramentam – kristībām. Pēc vispārēja ieraduma jaundzimušo vajadzēja kristīt pēc iespējas ātrāk.[337] Pēc kristības sakaramenta, kas parasti notika, mātei nepiedaloties ceremonijā, sekoja apdāvināšanās, kristību svinības (*Kindelbier*). Nedēļnieces iziešana uz baznīcu notika pēc vairākām nedēļām īpašā ceremoniālā veidā.[338] Jaundzimušām meitenēm bija vairākas krustmātes, kuras nāca no tās pašas sociālās grupas kā kristāmā meitene. Viborga 1437. gadā apliecināja Tallinai, ka mantojuma saņēmējas Margaretes, Everda Balvena (*von Balwen*) meitas godīgo dzimšanu apliecināja divi pilsētas pilsoņi un divas sievietes (*Ludie*, vecā Vinkes meita, un *Margarethe Tymbermann*), pie kam abas sievietes bijušas krustmātes (*see ere paden sin*).[339] Kristības kļuva par plaši svinētiem ģimenes svētkiem, kurus 15.–16. gs. pilsētās, bet 16. gs. arī lauku sabiedrībā skāra t.s. greznības aizliegumi.

Atsevišķos gadījumos Livonijā norādīts, ka sievietes veic kristību sakramentu. Kā nosodāms paradums tas minēts 1422. gada landtāgā,[340] lai arī Rīgas baznīcas provinces statūtos 1428. gadā

---

[331] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18.gs*....252. lpp.
[332] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija* ... 78. lpp.
[333] Šnē, A. The Emergence of Livonia: The Trasnformation of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelf and Thirteenth Centuries. *The Clash of te Cultures on the Medieval Baltic fronter.* Alan V. Murray (Ed.) Farnharm; Burlington: Asghate, 2009. P. 70. Autors norāda, piemēram, uz Lejaskroga kapsētu, kurā 15.gs. 85% no apbedītajiem tika kremēti.
[334] Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland... S. 167–172.
[335] Sk. Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18.gs*... 62., 118. lpp.
[336] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18.gs*... 97. lpp.
[337] Par šādu nekristītu bērnu likteni aizsaulē daudz sprieda teologi un garīdznieki, arī Akvīnas Toms. 13.gs. slavenākie sholastiķi izlēma, ka nekristītiem bērniem iet garām paradīze. Viņi dzīvo īpašā vietā priekšdebesīs – Limbus, kur bērniem nekas nekaiš, bet viņi nav savienoti ar Dievu. Le Goff, J., Troung,N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter* … S. 112.
[338] Kizik, E. *Die reglementierte Feier.* ... S. 163.
[339] LUB Bd. 9. Riga, Moskau, Verlag von J. Deubmner. 1889. Nr. 184.
[340] AR. Bd. 1, Nr. 299, 10. S. 264.

steigas kristības tiesības bija deleģētas ne vien mācītājiem, bet arī jaundzimušā vecākiem. Statūti noteica, ka jāapmāca gan tēvi, gan mātes, ka bērni noteikti jākrista. Vislielāko briesmu gadījumā, ja bērna veselība bija īpaši vāja, paši vecāki varēja veikt kristīšanu savā valodā.[341] Saskaņā ar kanoniskajiem noteikumiem, jaundzimušā kristīšanu drīkstēja veikt arī bērna pieņēmēja, ja vien viņa bija apmācīta to darīt. Cik plaši steigas kristību prakse Livonijā realizēta, nav nosakāms, taču norādes par sievietēm kā steigas kristību veicējām sastopamas jauno laiku sākumā. Poļu revizori 1590. gadā Rēzeknes stārastijā atzīmēja, ka priesteru trūkuma dēļ bērniņi mirst bez kristības un sievietes administrē sakramentus – "cilvēki jau maz ko zina par Dievu."[342] Vidzemes konsistorija 1677. gadā uzdeva noskaidrot, vai bērnu pieņēmējas nav burves un ar lieciniekiem pierādīt, ka steigas kristības tiešām bijušas nepieciešamas, bet 1692. gadā Vidzemē sievietēm jau bija aizliegts veikt kristīšanu. Kristīšanu atļāva veikt tikai jaundzimušo tēvam, obligāti paziņojot to mācītājam.[343] Steigas kristību tiesības sievietēm – vecmātēm, kas viņām pienācās saskaņā ar kanoniskajām tiesībām, lietotas arī citviet Eiropā. 15. gs. garīdzniekiem vajadzēja apmācīt vecmātes, kā pareizi kristīt jaundzimušo: Anglijā lietoja latīņu formulu, savukārt vācu zemēs 15. gs. beigās minēti tulkojumi tautas valodā. Kā liecina Konstances liturģiju grāmata (*Ritualienbuch*), kristīšanas ceremonija atšķīrās atkarībā no jaundzimušā dzimuma.[344]

Testamenti, kas saglabājušies no 15.–16. gs., liecina, ka sievietēm Livonijā varēja būt vairākas krustmeitas, kurām tika veltīti dāvinājumi no sievietes personīgās mantas. Tā dižciltīgajai un bagātajai Margaretai Tīzenhauzenai 1535. gadā bija četras krustmeitas.[345]

Sieviešu kristāmie vārdi Livonijā bija saistīti ar svēto kultu. Vācu un nevācu vidē bija īpaši izplatīti svēto vārdi Katrīna, Magdalēna, Anna, Margerēte, Barbara.[346] A.Spekke norāda uz kādu 1507.gadā izdotu agendu, uz kuras malām bija pierakstīti sliktā latviešu valodā jautājumi saistībā ar bērnu kristīšanu, kas liecina, ka bērna vārda izvēle bija vecāku ziņā: „*sak bern warzt*" (Sakiet bērna vārdu). To izvēlējās saistībā ar kādu no katoļu baznīcas svētajiem, kuru loma saplūda ar vietējo mitoloģisko tēlu funkcijām.[347] Rīgas arhibīskapa kanclera Šturca izstrādātajā memorandā norādīts, ka zemnieki Rīgas arhibīskapijā apmeklējot baznīcu reti, tikai svētkos un svinamās dienās par godu tiem svētajiem, ko izvēlējušies par saviem aizstāvjiem.[348] Līdzās kristāmajiem vārdiem, lauku sabiedrībā, iespējams, sievietēm bija arī cits ģimenes dots vārds. Kurzemes mācītājs Einhorns 17. gs. sākumā min

[341] LUB Bd. 8, Nr. 690, § 25, S. 481–482. S. 470–494; § 25. Sk arī Šterns, I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas. *Arhīvs*. Melnburna, 1960. I. sēj. 30. lpp.
[342] Škutāns, S. Documenta historiam Livoniae … 286. lpp.
[343] Sk. Strods, H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veida un tradīciju apskats. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1970. IX sēj. 97. lpp.
[344] Signori, G. Lebenszyklus... S. 123.
[345] GU Bd. 2, Nr. 636; LVVA 5561. Fonds, 1. apr. 120. lieta (1535).
[346] Sk. Mettig, C. Alt-Rigas Vornamen. In: Mettig, C. *Das älteste Amtsbuch der Schmieden zu Riga …* S. 35.ff., Mänd, A. Saints' Cult in Medieval Livonia... P. 191–226.
[347] Sk. Biezais, H. *Seno latviešu galvenās dievietes*. Rīga: Zinātne. 2006.
[348] VTVA, Nr. 177, §XV.

vietējo zemnieku paradumu likt meitenēm putnu vārdus blakus kristītajiem vārdiem.[349] Tomēr citas ziņas par šādu tradīciju nav. Var piezīmēt, ka arī vācu sievietēm dokumentos parasti minēts tikai viens personvārds.

Apkopotā informācija par kristību sakramenta attiecināšanu uz Livonijas sievietēm 13. gs. apliecina lielu pārstāvniecības nozīmi vietējo iedzīvotāju vidū. Sieviešu personīgais lēmums pieņemt vai nepieņemt kristīgo ticību nebija no svara, jo kristianizācija Livonijas maztautām bija drīzāk politisks lēmums, ko spiestā kārtā pieņēma politiskās varas nesēji. Sieviešu attieksme pret kristīgām vērtībām paliek nezināma. Kristīgās ticības attiecināšana uz sievieti personiski bija nozīmīgs aspekts sieviešu individuālā statusa izaugsmei Baltijas jūras reģionā 11.–13. gs., īpaši sabiedrības priviliģētākajos slāņos, bet Livonijā šādu individuālu attieksmi kontatēt pēc rakstītajiem avotiem neizdodas. Var tikai atzīmēt, ka jaunkristāmās sabiedrības sievietes kā īpašu grupu uzlūkoja pāvestu kūrija. Kristību sakraments tieši vai netieši ietekmēja sievietes individuālā statusa formēšanos, jo Dieva priekšā sievietei bija jāatbild personīgi, bez aizbildņiem, kas bija raksturīgi publiskai sfērai laicīgā dzīvē. Tomēr sabiedrībā, kur bija stipri pārstāvniecības principi, arī kristīgās normas tika pielāgotas ģimenes un kopienas paražām.

1.3. Kanoniskās tiesības par sievietes statusu laulībā

Lielākais un ilgstošākais Baznīcas iespaids uz sievietes statusu bija saistīts ar tās realizēto kontroli pār ģimeni un laulību. Ietekme uz sievietes sabiedrisko un ģimenes pozīciju izpaudās vairākos virzienos. Tika stiprinātas laulātā pāra attiecības un mazā ģimene, kurā būtiski pieauga precētas likumīgas sievas un atraitnes loma.[350] Baznīcas ietekmē formējās dažādi sievietes personiskā īpašuma veidi, kuru pastāvēšana veicināja sieviešu publisko tiesību pieaugumu. Baznīcas prasība laulību slēgt pēc brīvas izvēles ietekmēja brīvas gribas jēdziena attīstību vispār, t.i., arī ārpus laulības tiesībām, un veicināja arī sievietes statusa attīstību.[351]

Baznīca uzņēmās kontroli pār laulību institūtu, izejot no laulības kā svētā sakramenta traktējuma. Kā parādījis medievists Ž. Dibī, tad izšķirošais gadsimts, kad augstākā garīdzniecība izšķīrās par aktīvu iejaukšanos ģimenes lietās un noformulēja savus kanonus, bija 12. gs.[352] Sekojot Graciāna kodeksā (1140) noteiktajām normām, garīdzniecība arī turpmāk pieturējās pie likumīgas laulības

[349] Mācītājs skaidro ar vecāku vēlmi, lai meitas lidotu, t.i., būtu raganas, pats turpat blakus apšaubot uzskatu, ka kādai tautai visas sievietes ir raganas (Einhorn, P. Historica Lettica... S. 589–590). Sāremā iedzīvotāju ticējumos jaunavu dvēseles pēc nāves paliekot par putniem (Holzmeyer, J. B. Osiliana. Erinnerungen des aus dem heidnischen Göttercultus und alte Gebräuche verschiedener Art, gesammelt unter den Insel-Esten. *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft uz Dorpat*. Bd. 7, Heft. 2. Dorpat, 1872. S. 80).
[350] Аннерс, Э. *История европейского права*... С. 186.
[351] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*… 207. lpp.
[352] Sk. Duby, G. *Love and Marriage in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1994. Duby, G. *Die Frau ohne Stimme. Liebe und Ehe im Mittelalter*. Berlin, 1989; Duby, G. *Ritter, frau un d Priester. Ehe im feudalen Frankreich*. Frankfurt, 1985.

izpratnes, ka tā sastāv no trim savstarpēji saistītiem posmiem: saderināšanās, laulības rituāla un laulāto attiecību sākuma, pēc kuriem laulība vairs nebija šķirama. Kristīgās laulības normu ieviešana bija ilgstošs, bet konsekvents process kristīgajā pasaulē. Liela nozīme virzībā uz kontroli pār laulības dzīvi bija ceturtajam Laterānas koncilam (1215), kura lēmumi rezonēja ar misiju Livonijā, kā arī 1234. gada Gregora IX dekretālijām (*Liber Extra*), kuras Livonijas apstākļiem pielāgoja Rīgas arhibīskaps Henings Šarfenbergs (amatā 1424–1448).

Par likumīgu laulību tika uzskatīta tāda, kuru abas puses slēdza bez piespiešanas pēc brīvas gribas (*consensus*).[353] Kanoniskie noteikumi ne tikai noteica aizliegumus doties laulībā, pieļaujamo laulību vecumu, pareizo laulības formu, bet centās noteikt arī uzvedības normas ģimenes dzīvē un noteikt sievietes statusu ģimenē un laulībā kristīgās dzimumu hierarhijas izpratnē. Formāli Romas katoļu baznīca pirmoreiz likumīgas laulības slēgšanai nepieciešamos nosacījumus sistematizēja Tridentas koncilā (1563), kur izdeva dekrētu, pēc kura izšķirošā pazīme likumīgai laulībai bija publiskums. Bija nepieciešams bildinājums, derības, abu pušu piekrišana priestera un vismaz trīs liecinieku klātbūtnē, kā arī laulības reģistrācija.[354] Reformācijas rezultātā laulības institūts tika sekularizēts, bet jau noformējušies pamatprincipi likumīgai laulībai izmantoti arī turpmāk kā katoļu, tā protestantu zemēs.

Kristīgās pamatnostādnes par dzimumu hierarhiju, sievietes lomu ģimenē un sabiedrībā garīdznieki centās stiprināt ar dažādu likumu normu un sodu palīdzību. Sociālās dzīves kontroles pasākumi daļēji bija labvēlīgi sievietei, bet daļēji nostādīja viņu grēcinieces lomā. Attieksme pret likumīgo laulību kā pareizo dzimumu attiecību modeli 15.–16. gs. radīja īpašu attieksmi pret netikumību, ko pilsētās kontrolēja vairāk nekā iepriekš, pie kam uzraudzība fokusējās tieši uz sievietēm.[355] Pilsētu rātes aizsargāja laulību, bet tās iekšienē lielu nozīmi ieguva mājas pārmācības vara, kas bija ģimenes galvas rokās.[356] Pēc reformācijas, kad sociālā kontrole nonāca laicīgās varas rokās, neskatoties uz kanonisko normu daļēju noliegšanu, vispirms pilsētās, bet 17.gs. arī laukos tika veicināta laicīgās jurisdikcijas attiecināšana uz laulības un seksuālās uzvedības kontroli.[357]

Par labāko viduslaikos un jauno laiku sākumā tika atzīts hierarhisks mazās ģimenes modelis, kuras galva bija vīrs un tēvs. Ne tikai teorētiski, bet arī praksē Rietumeiropā 12.gs. tradicionālo vecāku vai paplašinātās ģimenes varu pār bērniem, īpaši meitas izprecināšanu un seksualitāti, nomainīja tēva vara pār bērnu, mazinot mātes lomu.[358] Tēvam vai vecākajam vīrietim bija gan

---

[353] Lazdiņš, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland… S. 79–80.
[354] Mikat, P. Dotierte Ehe – rechte Ehe. Zur Entwicklung des Eheschließungsrechts in fränkischer Zeit. *Rheinisch – Westfälische Akademie der Wissenschaften. Geisteswissenschaften. Voträge.* Bd.36 . Heft 227 . 1878. S. 10.
[355] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 49.
[356] Brundage, A. J. *Medieval Canon Law...* P. 70ff; Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 60; Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 49.
[357] Brundage, J.A. *Law, sex, and Christian society in medieval Europe...* P. 3.
[358] Zapperi, R. *Geschichten vom schwangeren Mann: Männer, Frauen und die Macht.* München, 1994. S. 70. Atšķirībā no Rietumeiropas, Skandināvijā precību paražas saglabāja senas iezīmes – vēl 13.gs. tas vairāk koncentrējās uz ekonomisko aspektu (*dower and dowry*), bet mazāk uz konsensu. Sk. Arnórsdóttir, A. S. Marriage

aizbildniecības vara, gan pienākums audzināt un sodīt jaunākos un aizbilstamos. Baltijas jūras reģionā kopumā kanonisko tiesību iespaids uz ģimenes tradīcijām novērots vēlāk nekā kristīgās pasaules rietumos,[359] un īpaši vēlu kanoniskās normas guva rezonansi zemākajos sabiedrības slāņos.[360]

Livonijā kanonisko tiesību garā tika sastādīti likumkrājumi, kuros sievietes personiskais īpašums laulībā bija saistīts ar rīta velti (*morgengave, Morgengabe*). Šis sievietei kāzu rītā dotais dāvinājums sakņojās ģermāņu tiesību paražās, bija kanonisko tiesību atbalstīts un raksturīgs Livonijas pilsētu, kā arī vācu vasaļu sieviešu mantojuma nodrošināšanā. Savukārt vietējo maztautu vidū šāds sieviešu personiskais īpašums dažviet bija paredzēts likumīgi, bet praksē, šķiet, nebija raksturīgs.[361] Rīta velti līgava saņēma kā personīgu, brīvprātīgu dāvinājumu no vīra kāzu rītā, un pēc tradīcijas šis īpašums bija līdzvērtīgs sievietes pūram, ko viņa saņēma kā mantojuma daļu no vecākiem vai aizbildņiem. Šis personiskais īpašums kopumā veicināja sievietes ekonomiskās pozīcijas nostiprināšanos likumīgā laulībā, īpaši atraitnes statusā. Sieviete to varēja iegūt pēc vīra nāves neatkarīgi no bērnu (mantinieku) esamības laulībā. Bez tam saistībā ar šo sievietes personisko īpašumu likumīgā veidā tika paplašinātas sievietes publiskās tiesības, jo, sākot no 13.gs., par rīta velti atraitne varēja nodot likumīgu tiesu zvērestu. Tas nereti bija vienīgais gadījums, kad sievietēm vispār tika pieļauta šāda iespēja, un vērtējams kā nozīmīgs solis ceļā uz sievietes tiesību izaugsmi publiskā sfērā. Būtisks sievietes statusa attīstības katalizators, kā jau atzīmēts, bija prasība pēc līgavas piekrišanas, slēdzot laulības. Baznīcas postulētā likumīga laulība kopumā pacēla sievietes statusu, lai arī aizsargāja tikai likumīgo sievu un viņas tiesības.[362] Vienlaicīgi meitenes izprecināja, un aizbildņa vīrieša piekrišana laulībām bija būtisks priekšnosacījums to atzīšanai par likumīgām.

Austrumeiropā, tai skaitā Livonijā, mazā ģimene jau no 13.gs. kļuva par mērauklu mantošanas tiesību regulācijai, taču praksē savu lomu saglabāja plašākas radniecības apvienības, īpaši ārpus pilsētām. Arī tiesisko aizbildniecību pār sievieti publiskā telpā līdz 16.gs. veica ne viens vīrietis, bet

---

in the Midle Ages. Canon Low and Nordic Family Relations. In: *Norden og Europa i middelalderen.* Red. af P. Ingesman og T.Limdkvist. Århus: Historisk Institut, Aarhus Universitet, 2001. P. 179).

[359] Skandināvijas un Ziemeļvācijas vēsturē, pēc vairāku ģimenes tiesību pētnieku domām, kanonisko tiesību tiešs iespaids 12.–15.gs. bija laulības tiesisko akcentu pārnešana no saderināšanās un laulību izmēģinājuma posma uz vienreizēju laulību aktu, kas bija saistīts ar guldināšanas tradīciju pieaugumu un līgavas nevainības uzsvēršanu. Sk. Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte und Tacitus' Germania. *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung.* Bd. 76. Weimar, 1959. S. 231–233; Carlsson, L. Das Beilager im altschwedischen Eherecht. *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung.* Weimar, 1958. Bd. 75. S. 350–351.

[360] Viena no kanonisko normu ietekmes zonām bija saistīta ar kolektīvām dāvanu apmaiņas tradīciju precībās, ko Baznīca un valsts vara centās ierobežot, tāpat kā t.s. izmēģinājuma laulības. Saderināšanās dāvanas jeb „izpirkums" līgavas vecākiem un radiem tika nosodīts. Skandināvijas zemēs, tāpat kā Livonijā, līdz 17. gs. šāda dāvana vairs raksturīga tikai zemnieku kārtai kā senas paražas palieka par spīti kanonisko normu spiedienam. Baznīca atbalstīja individuālo rīta velti, ko vīrs deva sievai kāzu rītā kā tās materiālo nodrošinājumu. (Heikinmäki, M.L. *Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten.* Teil 1. Helsinki: Oy Weilin, 1971. S. 32.)

[361] Vīra dāvana sievai kā viņas personīgā manta minēta kuršu un sāremiešu ZT, bet tās konkrēto saturisko nozīmi grūti izvērtēt. Iespējams, šāds sieviešu personiskā īpašuma veids bija raksturīgs nevācu virsslānim vai izpaudās kā simboliska dāvana (saderināšanās sakta), taču 16.–17. gs. pie zemniekiem nebija raksturīgs.

[362] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel-Landrecht.* Frankurft am Main: Bern; New York; Paris: Verlag Peter Lang, 1987. S. 67; 80.

nereti – vīriešu grupa. Pilsētās tā varēja būt korporatīvās grupas amatu brālību ietvaros, bet lauku sabiedrībā līdz pat 16.gs. gan vasaļiem, gan zemniekiem nozīmīgi bija radi un draugi (*frunde*, *frundschop*), radi no tēva puses (*schwermage*). Likumīga laulība (*rechte echte ehe*) Livonijā bija nozīmīga, īpaši pilsētnieku un vasaļu vidū. Tā bija saistīta ar virkni dažāda veida sievietei nozīmīgu darbību precību procesā.

Kanoniskie noteikumi noteica zemāko vecumu, kad meiteni varēja izprecināt – 12 gadi, savukārt līgavainim vajadzēja būt vismaz 14 gadus vecam. Šis vecums aizgūts no romiešu tiesībām.[363] Tas nosacīti bija pilngadības sasniegšanas vecums, lai arī pastāv viedoklis, ka kanonisko un romiešu tiesību iespaidā meitenes precību vecums tika saistīts ar dzimumbriedumu.[364] Zemākā kanonisko tiesību noteiktā precību robeža viduslaikos un jauno laiku sākumā bija nozīmīga sabiedrības virsslāņa dinastiju laulību regulēšanai, kur meitenes izprecināja nereti pavisam agrā vecumā. Pilngadības sasniegšana un arī reālais precību vecums bija cieši saistīts ar mantošanas tiesībām, kuras regulēja laicīgās tiesības.[365] Livonijā VĒbt paredzēja, ka zēns varēja kļūt par bruņinieku no 12 gadiem, bet meita varēja saņemt mantojumu jeb "galvas daļu", kad viņai palika 16 gadi.[366] 1492. gada Bauskas novada zemnieku līgumā ar zemeskungu vīriešiem paredzētā pilngadība – 20 jeb 21 gads – bija saistīta ar brīdi, kad viņi sāka maksāt nodevas.[367]

Par sieviešu precību vecumu praksē liecības attiecas tikai uz jaunajiem laikiem, un, lai izdarītu vispārinājumus attiecībā uz Livonijas senāko vēsturi, trūkst rakstīto avotu. Bioarheoloģijas dati dod pamatu runāt par izpētīto Livonijas sieviešu populāciju 13.–16. gs., kad, iespējams, pirmo dzemdību rezultātā 15–23 gadu vecumā pastāvēja paaugstināta mirstība. Jauno laiku sākumā paaugstināta sieviešu mirstība zemnieku sabiedrībā arvien samazinājās, kas ļauj domāt par dažādu faktoru ietekmi, tai skaitā precību vecuma palielināšanos.[368] Zemnieku sabiedrībā Kurzemē 16.gs beigās precību vecums meitām varēja būt ap 20 gadi, jo meitas līdz šim vecumam vēl dzīvoja vecāku sētā.[369] Aptuveni šāds precību vecums bijis raksturīgs arī vēlākos gadsimtos, kad uzsvērta jaunās sievietes gatavība ģimenes dzīvei – sievietei lauku sabiedrībā saimnieces un mātes lomā bija jābūt gatavai veikt plašu spektru saimnieciska un sociāla rakstura pienākumu. Ceļotājs Lasickis 16.gs. vidū sniedz ziņas, ka žemaitietes precoties 25–30 gadu vecumā. Svarīgākais bijis meitas tikums, "dzīvības sulas" un

[363] Šāds vecuma cenzs tika formulētas romiešu klasiskajā laikmetā un pastāvēja arī impērijas laikā (Birziņa, L. *Romiešu tiesības*... 112.lpp.)
[364] Schulze, R. Eherecht. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Hg.v. H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd. 6. Berlin; New York, 1986. S. 493.
[365] Riis, Th. Die Hochzeit und ihre rechtlichen Aspekte… S.18. Gotlandē 13. gs. sākumā paredzēta pilngadība vīriešiem 18, sievietēm – 14 gados, savukārt Jitlandes tiesībās (1241) bija paredzēts, ka meiteni stādīja tinga priekšā kā brīvu, kad viņa sasniedza 18 gadu vecumu.
[366] *Altlivland Rechtsbücher*… S. 66. VĒbt, Nr. 42.
[367] *Latvijas vēstures avotu cherstomātija 1300–1500...* Nr. 93.
[368] Zariņa , G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800. g.*… 78., 82. lpp.
[369] Durbes zemnieku saraksts 1609. g., LVVA 631. fonds, 1.apr., 8. lieta, 59.–60. lp.

viņas pašas un vecāku vēlme meitu izprecināt.[370] Vēstures avoti ļauj izpētīt precību vecumu Somijā jauno laiku sākumā, kur ar likumu precību vecums atzīmēts ne agrāks kā 13–15 gadi meitenēm, praksē 16.–17. gs. vidējais sieviešu precību vecums bija 22,3 gadi.[371]

Baznīcas ietekme uz sabiedrības struktūru izpaudās radniecības pakāpju izstrādē, ar kurām nevarēja doties laulībā. Precību ierobežojumi attiecināti uz tuviem asinsradiniekiem un svaiņiem.[372] 13. gs. baznīcas tiesības aizliedza laulības asinsradinieku un svaiņu starpā līdz septītajai radniecības pakāpei ieskaitot, bet ceturtais Laterānas koncils 1215. gadā aizliegumu ierobežoja līdz ceturtajam radniecības grādam jeb celim.[373] Vēlāk tika pieļautas arī ceturtās pakāpes radinieku laulības: 1248.gadā pāvests Inocents IV noteica, ka laulības ceturtajā pakāpē slēdzamas ar īpašu atļauju. 16.gs. dižciltīgie ar īpašām atļaujām varēja slēgt laulības arī ar vēl tuvākiem radiniekiem, piemēram, saskaņā ar Dānijas 1539. un Šlēzvigas-Holšteinas 1542. gada baznīcas likumiem varēja precēties līdz trešajam un pat otrajam radniecības grādam, līdz ar ko tika leģitimizētas jau esošās aristokrātu precības.[374]

Par Livonijas jaunkristīto lībiešu laulību slēgšanas paražu atšķirību no kanoniskajām normām liecina 1201. gada 19. aprīļa pāvesta Innocenta III dekretālijas (II) par laulību: jaunkristītajiem lībiešiem esot citādas laulības tiesības kā katoļiem, tie paraduši precēties ar savu brāļu atraitnēm; senās laulības jāievēro, tās nav šķiramas, pat ja tās noslēgtas starp otrās un trešās pakāpes tuviniekiem.[375] Tiesību vēsturnieks A.Švābe šo pāvesta izdoto dokumentu skaidro kā vēršanos pie precētām sievietēm: viņām nav jābaidās, ka viņas zaudēs savus vīrus, pārejot kristīgā ticībā.[376] Pēc zviedru pētnieka N. Blomkvista domām, pāvesta Innocenta III dekretālijām ir liela nozīme ne tikai lībiešu sabiedrisko attiecību izpratnē. Tās norāda uz katoļu universālisma socio-psiholoģiskajām perspektīvām: dokumentā pāvests, starp citu, arī norāda, ka misionāriem ir jānēsā atbilstoši un reprezentabli tērpi; viņš norāda, ka jaunkristītajiem lībiešiem ir atšķirīgas precību parašas, kuras zināmā mērā jārespektē. Pēc autora domām, pāvests guva ziņas no Turaidas priestera Teodoriha, kurš neilgi pirms tam bija apmeklējis Romu. Lībiešu precību parašām pāvests atrada attaisnojumu Mozus

[370] Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 219.–220. lpp. Var piezīmēt, ka Augšzemē, žemaišu kaimiņzemēm, pēc bioarheoloģijas datiem, bijusi salīdzinoši labāka demogrāfiskā situācija nekā citos Livonijas novados. Sēlpils kapsētā sievietes 13.–15. gs. mūža ilgums bija īsāks nekā vīriešiem, taču te nekonstatēja ar pirmajām dzemdībām saistītu paaugstinātu sieviešu mirstību 15–23 gadu vecumā. Arī dažās citās Augšzemes kapsētās, piemēram, Jēkabpils rajona Leimaņu ciema Augstajos kapos 15.–17. gs. nav vērojama jaunu sieviešu mirstība, bet augstākā mirstība bija 30–34 gadu vecumā, kas netieši var norādīt uz visai vēlo precību vecumu (Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr.–1800. g*.... 117., 119., 129. lpp.)

[371] Грушина, М. Демографическийе аспекты социальной истории Прованса XII–XIV вв. В кн.: *Женщина, брак, семья: демографические и социокультурные аспекты*. Москва, 1993. С. 83–88.

[372] Schulze, R. Eherecht…S. 495.

[373] Riis, Th. Die Hochzeit und ihre rechtlichen Aspekte in Dänemark. In: Th.Riis (Hg). *Tisch und Bett. Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13. Jahrhundert.* Peter Lang, Europaischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 17.

[374] Riis, Th. Die Hochzeit und ihre rechtlichen Aspekte… S. 18.

[375] SLVA, 33; LUB 1, Nr. 13.

[376] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*.... 117. lpp.

tiesībās, un misionāriem Livonijā lika tos sākotnēji ievērot un nešķirt lībiešu laulības.[377] Savukārt igauņi 1223.gadā sacelšanās laikā paņēma atpakaļ savas sievas, kuras kristietības laikā bija aizraidījuši projām[378] – t.i. viņu iepriekšējās laulības saskaņā ar kanoniskiem principiem netika pieļautas.

Kristīgiem kanoniem neatbilstoši precību paradumi – daudzsievība un tradīcija precēt brāļa atraitni – atzīmēti jaunkristīto prūšu sabiedrībā,[379] bez tam levirāts un daudzsievība bijis raksturīgs paradums arī prūšu kaimiņu poļu dižciltīgajiem.[380] Par ģimenes formas attīstību mūsdienu pētnieki izsakās samērā uzmanīgi, vairāk pievēršot uzmanību tam, ka dažādas ģimenes formas (poligāmija/ monogāmija u.t.t.) pastāvēja blakus, ar variācijām dažādās iedzīvotāju kārtās. Augstākos slāņos nereti ģimenē ietvertas arī blakussievas, atkarīgie ļaudis, bet ierindas brīvajiem bija nelielas ģimenes. Līdz ar zemnieku kārtas izveidošanos saimes jēdziens mainījās: veidojās vienādas mājsaimniecības, monogāma laulība.[381] Monogāmas, dotētas (t.i. slēgtas līguma jeb saderināšanās ceļā, līgavai dot pūru) ģimenes izvirzīšanās par likumīgu un vienīgo bija tieši kristīgās baznīcas nopelns.[382] Arī Livonijā 13.gs. kristianizācijas laikā Baznīca izmantoja savu ietekmi, lai līgumos un tiesību kodeksos, kas tika pieņemti un apstiprināti jaunkristīto zemēs, ietvertu pamatnostādnes par likumīgu un Baznīcas atbalstītu laulību, kura tika pretnostatīta citiem precību veidiem. Viena no līnijām, kas bija pretrunā ar vietējiem paradumiem, bija svainības un asinsradniecības vienādais traktējums. Vērtējot pāvesta bullā minētās precības lībiešu sabiedrībā starp otrās un trešās pakāpes tuviniekiem, jāņem vērā, ka tās varēja būt arī radniecība svainībā, piemēram, divi brāļi varēja būt precējušies ar divām māsām, kas pēc kanoniskajiem principiem nebija pieļaujams.

Prasība neprecēties radiniekiem, kuri bija svainībā līdz „septītajam celim", sagādāja grūtības ne tikai Livonijas maztautu un zemnieku kārtas piederīgajiem. Ordeņa mestrs Brigenejs 1546. gadā ierosināja Valmieras landtāgam nosodīt tuvu asinsradinieku laulības, kas pret Dieva likumiem notiekot kā muižnieku, tā zemnieku vidū.[383] Pret zemnieku parašām, kas ļāva saradoties radiniekiem (svaiņiem), ar īpašu bardzību vērsās zviedru valdība 17. gs. Vidzemē. Vidzemes ģenerālgubernatora Dālberga noteikumi paredzēja nāves sodu "par nešķīstiem grēkiem, kas svaiņu starpā notiek." Radniecības apraksti minētajā 1699. gada likumā rāda, nereti notikušas precības savstarpēji

[377] Blomkvist, NR. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic Word-system in the European North (AD 1075–1225)*. Leiden; Boston: Bril, 2005. P. 537.
[378] IH: XXVI:8; sk. Brundage, J.A. Christian Marriage in Thirteen- Century Livonia. In: *The Cruasades, Holy War and Canon Law.* Hampshire: Variorum, 1991. P. XVIII, 313–320.
[379] SLVA, Nr. 309. Kristburgas līgums (1249) noteica: " [Prūši] atsauks veco paradumu, pēc kura par dzimtas naudu kopīgi pirkto sievu pēc tēva nāves manto dēls līdz ar pārējo mantojumu. Viņi sola bez sevišķas atļaujas neprecēt savu brāļu atraitnes, ne arī kādu citu, kas ir pirmā, otrā, trešā un ceturtā radniecības vai svainības pakāpē."
[380] Recht der Frau, Ostmitteleuropa. In: *Lexicon des Mittelalters*. Hg. u. Berater R.-H. Bautier. Bd. IV. München, Zürich: Artemis & Vinkler, 1989. Kolumne 861– 864.
[381] Бессмертний, Л. Б. Историко – культурные аспекты демографических исследований по западноевропейскому седневековью. В кн.: *Культура и общество в спедние века.* Выпуск 2. Москва, 1981. С.196–203.
[382] Mikat,P. Dotierte Ehe – rechte Ehe…S. 10–15; Wettlaufer,J. Beilager und Bettleihe im Ostseeraum... S. 17–29.
[383] VTVA, Nr. 195.

saradojušos cilvēku starpā.[384] Arī Kurzemē 17.gs. laicīgā vara vērsās pret pārkāpumiem, slēdzot laulības tuvu radinieku starpā.[385]

Iespējams, ka kanoniskās normas, kas aizliedza precēties svaiņu starpā, uz Livonijas lauku iedzīvotājiem arī 13.–16. gs. nebija atstājušas pietiekošu iespaidu un joprojām tika piekoptas. Latviešu mutvārdu folklorā sižets par jaunāko bāleliņu jeb draugu, kurš mantoja ne tikai nomirēja zirgu un appušķotu cepurīti, bet arī līgaviņu, saglabājies vēl 19. gs., neskatoties uz gadsimtiem ilgo šādas laulības aizliegumu. Šo sižetu, balstoties uz latviešu tautasdziesmām, analizējis A. Švābe, kurš uzskatīja, ka minētajā folkloras sižetā draugs jeb rads ieguva zināmas aizbildnības pienākumus attiecībā uz atraitni, ko bija vislabāk realizēt, viņu apprecot. Folklorā minēts, ka brāļi varēja apprecēt sievas, kas savstarpēji bija māsas. Savukārt par precēšanos ar sievasmāti vai pamāti, kas bija aizliegts, piemēram, pēc romiešu tiesībām, tautasdziesmas klusē.[386]

Īpašu uzmanību pelna Baznīcas un pārvaldes institūciju cīņa pret līgavu pirkšanu, zagšanu un draudiem, slēdzot laulību. Visas šīs precību formas neatbilda kanoniskajiem kritērijiem, kas paredzēja vienošanos (*consensus*) laulībā. Baznīcas pieprasītā sievietes piekrišana laulībām nozīmēja soli uz priekšu sievietes statusa paaugstināšanai Rietumu kristīgajā pasaulē, lai arī ne vienmēr šī prasība tika ievērota.[387] Laulību abpusēju labprātību Romas pāvesta legāts un Vācu ordenis deklarēja, piemēram, 1249.gada Kristburgas līgumā ar prūšiem, esot pret sievu pirkšanu.[388] Lietuviešu zinātnieks N.Veliuss uzsver, ka sižetam par sievu pirkšanu baltu tradicionālajā kultūrā izvirzās vairāki līdzvērtīgi avoti, kas pamato domu par arhaisku indoeiropiešu maiņas laulību derivātu baltu tautu parašās: tās ir gan hronikas, gan 13. gs. padošanās līgumi, gan arī lietuviešu un latviešu folklora.[389]

Vēršanās pret sievu pirkšanu Livonijā 13.–16. gs. nebija raksturīga, toties te daudzkārtīgi aizrādīts uz „nekristīgu" paradumu nolaupīt līgavas. Sieviešu laupīšana bija noziegums pret kanoniskām normām, kas bija spējīgs pazemināt reliģijas svētīto tikumību (*delicta civilia*),[390] un kanonisko tiesību iespaidā tika traktēts kā izvarošana.[391] Livonijā sieviešu zagšanu jeb varadarbīgu aizvešanu paredzēja sodīt ar vislielāko bardzību. Tā zemes tiesības, kas pieņemtas Valkas landtāgā 1422. gada 28. janvārī,

---

[384] Biezais, H. Zviedru valdības cīņa pret latviešu zemnieku pagāniskajām precību tradīcijām. *Amerikas Latviešu humanitāro zinātņu asociācija. Rakstu krājums.* Red. J. Siliņš. 2. sēj. Ņujorka, 1963. 107. lpp.
[385] Radniecības saišu iespēja starp laulātajiem un pierādījums labprātīgai laulībai bija galvenie argumenti t.s. laulības zīmju nepieciešamībai, kas bija noteikta Kurzemes hercoga muižu noteikumos 1636.gadā. Sk. Grīnbergs, V. Precēšanās ierobežojumi Kurzemes dzimtcilvēkiem. Grām.: *Veltījums Izglītības ministram un profesoram Dr. h.c. Augustam Tentelim.* Red. T. Zeids. Rīga: Ramaves apgāds, 1936. 148. lpp.
[386] Švābe, A. *Latvju kultūras vēsture.*1. sējums 1. daļa: Sabiedriskā kultūra. Dzimts satversme. Rīga, 1921. 182.lpp.
[387] Le Goff, J., Troung, N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*… S. 60.
[388] Sieviešu pirkšana bija minēta arī Norvēģijas zemes tiesībās 13.–14. gs. Ja sieviete bija pirkta par mundu, tā bija likumīgā laulība (Гуревич, А.Я. *Норвежское общество в раннее средневековье* Москва, 1977. С. 44–46).
[389] Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai… P. 211.
[390] Blūzma, V. *Romas valsts un tiesības*... 58. lpp.
[390] *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 8. sēj. 15381. sleja.
[391] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды" … С. 143.

noteica līgavas aizvedējam un palīgiem nāves sodu pakarot.[392] Līdzīgi noteikumi pieņemti arī 1428., 1437., 1513.g., 1514., 1516. gadā. Livonijas landtāgos pieņemtajiem lēmumiem praksē, iespējams, nebija lielas nozīmes, un tos biežāk pārkāpa nekā ievēroja.[393] Precību parašas regulētas Ordeņa mestra Valtera Pletenberga (*Wolter von Pletenberg*) zemnieku noteikumos (1507), kas tika apstiprināti Livonijas 1543. gada landtāgā Valmierā un tika adresēti Harjumā un Virumā iedzīvotājiem.[394] Tie paredzēja, ka nedrīkst laupīt meitu bez viņas radu un draugu un bez meitas pašas piekrišanas.[395] Dažos 16. gs. Livonijas zemeskungu lēmumos kanonisko normu pieprasītā līgavas piekrišana „aizmirsās", kā galveno kritēriju izvirzot līgavas aizbildņu piekrišanu likumīgām laulībām. Tā 1514. gada Valmieras landtāgs noteica nāves sodu par meitenes aizvešanu no sveša kunga novada bez viņas vecāku ziņas.[396] Līdzīgi arī 1543. gada landtāga lēmums par sieviešu zagšanu noteica: meitene bija salaulājama, ja bija nozagta jeb aizvesta ar aizbildņu (t.i., radu un draugu) piekrišanu, bet aizvešana bez radu ziņas bija sodāma ar "kaklu" (nāves sods pakarot).[397] Hroniku autori 16.gs. vidū un beigās stāsta par Livonijas nevācu paradumiem sagrābt līgavas ar varu, nosvinēt kāzas pēc mežonīgām tradīcijām un dzīvot kopā nelaulātiem.[398] Par līgavu laupīšanu stāsta luterāņu mācītāju un jezuītu ziņojumi, kā arī citi avoti. Sieviešu aizvešana, laupīšana un izvarošana Livonijā no likumdevēju un garīdznieku viedokļa tika skatīta vienā veselumā, atzīmējot to pretrunas ar likumīgi noteikto laulību formu. Aizliegums zagt līgavas ietverts 16.gs. igauņu zemnieku tiesību kodeksā, zemnieku likumos,[399] luterāņu baznīcas likumos.[400] No luterāņu mācītāju viedokļa, kā atzīmēts Tartu 1634.gada baznīcas revīzijā, šis bija pagānisks paradums, kuram īpašu uzmanību pievērsa baznīcu revizori.[401]

Vai precību paražās bija vieta īstai vai teatralizētai vardarbībai pret sievieti? Ja analizē kāzu tradīciju aprakstus, tie liecina ne tik daudz par reālu sieviešu laupīšanu un izvarošanu, bet par formālu aktu, precību veidu, kas vietējo iedzīvotāju izpratnē bija pietiekoši labs, lai dibinātu ģimeni, bet neatbilda izpratnei par likumīgām precībām, kas sakņojās kanoniskajās normās. Landtāgu lēmumi liecina, ka pēc reformācijas laupīšanas laulības tika daļēji atzītas. Kā kompromisu, piekāpjoties paražu tiesībām, 1543. gada landtāga lēmumu vērtē vēsturnieks T. Zeids,[402] savukārt tiesību vēsturnieks

[392] AR Bd. 1, Nr. 299, 7. S. 263.
[393] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage...* S. 233.
[394] 1543.gada landtāga lēmums. VTVA, Nr. 144: „ *Eyne gemeine verwilligung des adels overall in gantz Lyfflandt thom gemeynem landtsdage beschlotten.*" Livonijas muižniecības lēmums, kas publicēts pēc Igaunijas valsts arhīvā Tartu atrodošās 1546. gada kopijas.
[395] AR Bd. 1, Nr. 299, AR Bd. 3, Nr. 36. S. 142.
[396] AR Bd. 3, Nr. 57, 49. S. 218.
[397] VTVA, Nr. 144. 229.–230. lpp.
[398] Spekke, A. *Latvieši un Livonija...* 196., 201., 229. lpp.
[399]Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды" … С. 111.
[400] Biezais, H. Zviedru valdības cīņa pret latviešu zemnieku… 101.–123. lpp.
[401] Brežģis, K. *Baznīcu vizitāciju protokoli*… 5. lpp.
[402] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*. Rīga, 1953. 134. lpp.

J.Lazdiņš uzskata, ka Livonijā tika atzīta nereliģiskā kārtā noslēgta laulība.[403] Var piezīmēt, ka ar likumīgu laulību ģermāņu tiesību vidē saprata gan Baznīcas akceptēto, gan arī pēc citiem principiem slēgtu laulību. Likumīga laulība Dānijā Jitlandes tiesībās (1241) bija noslēgta arī tad, ja sieviete (*Friedelfrau*) bija dzīvojusi pie kāda vīram trīs ziemas, bet kopdzīvei nebija viņas aizbildņa piekrišanas. Tiesībās bija skaidri definēts, ka šīs laulības varēja akceptēt arī Baznīca.[404]

Laupīšanas imitācija pazīstama dažādu Eirāzijas tautu etnogrāfiskajā materiālā, bet tiek uzskatīts par pierādītu, ka "īstā līgavas zagšana" nekad nav bijis likumīgs un izplatīts laulību slēgšanas veids.[405] Kā atzīmējis kultūras vēsturnieks A. Spekke, tad līgavu zagšanas attēlojums vairākos 16.gs. darbos balstās uz vietējo valodu nezināšanu, savukārt kāzu rotaļai bija kāds mitoloģisks pamats.[406]

Sieviešu zagšana nebija vienīgais, pret ko vērsās kristīgās normas. Livonijas baznīcas provinces koncila lēmumos 1428.gadā sadaļā par laulību un saderināšanos (*De matrimoniis et sposalibus*) aizliedza draudus laulībā un noteica, ka par likumīgu laulību atzīstama tikai tāda, kur puses laulībā bija devušās nepiespiestas un izsakot brīvu gribu.[407] Līdzīgs aizliegums bija tipisks kanoniskiem noteikumiem arī citviet Eiropā. Draudi nozīmēja, pirmkārt, sieviešu aizvešanu bez viņas piekrišanas, otrkārt, meitenes aizbildņa vai aizbildņu draudus, kas paredzēja nepaklausības gadījumā izslēgt meiteni no mantošanas. Likumīgai laulībai vajadzēja gan vecāku (no kanonisko normu viedokļa vislabāk tēva) vai aizbildņa, gan arī pašu jaunlaulāto piekrišanu, bet faktiski savienot šīs abas prasības bieži izrādījās grūti risināma problēma. Brīvas gribas laulības bija pretrunā ne tikai ar precību un mantošanas paražām, bet arī ar hierarhiju ģimenē, kura balstījās uz ģimenes galvas autoritāti.

Sievietes brīva griba doties sev tīkamā laulībā tika regulēta dažādos kanonisko tiesību krājumos, cenšoties ierobežot aizbildņu varu, ja tā kļuva vardarbīga.[408] Teorētiski tika noteikts, ka sieviete, kura bija nolaupīta vai pārdota, varēja sūdzēties, un baznīcas tiesa varēja atzīt šādu laulību par spēkā neesošu.[409] Tiesai nebija jātic sievietei par piespiedu laulību, ja viņa tajā bija nodzīvojusi 18

---

[403] Lazdiņš, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland. *Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā Zinātne.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2007. Nr. 719. S. 78; Lazdiņš, J. Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā. *Latvijas vēsture*. 2002. Nr. 2 (46) 31.–39. lpp. Autors uzskata, ka jau 1248. gadā tika atzītas šādas nereliģiskas laulību ceremonijas, līdzīgi kā Vācijā tādas pastāvēja līdz 1563. gadam.

[404] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)…* Nr. 6, 33, S. 45. Tiesības noteica, ka vīrs, kurš grib precēties, lūdza to sievietes tēvam vai dēlam, ja viņš bija pieaudzis, vai brālim. Ja to nebija– tuvākajam radniekiem, bet ar viņas „Jā" vārdu. Noteikta laulības likumība arī gadījumā, ja sieviete apprecas bez savu tuvāko aizbildņu ziņas, t.i. likumīgi aizbilņi bija tēvs, brālis, dēls vai vectēvs, tēva brālis vai mātes brālis, tad zaudē mantu.

[405] Смирнова, Я. С. К типологии обычаев умыкания по материалам Северного и Западного Кавказа. В кн.: *Проблемы типологии культуры и этнографии.* Москва, 1979. С. 265.

[406] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*... 629. lpp.

[407] LUB Bd. 8, Nr. 690, 32§.

[408] Graciāns savā darbā „Dekrēti" 31.kāzusā (1140) izskatīja jautājumu par piespiedu laulībām. Viņš pamatoja domu, ka gadījumā, kad tēvs draudēja izslēgt meitu no mantojuma viņa precību kandidāta noraidīšanas dēļ, tas uzskatāms par tēva varas pieļaujamo robežu pārkāpšanu. Arī brāļu draudi atņemt mantojumu māsai varēja būt par pamatu atzīt laulību par spēkā neesošu.

[409] Brundage, J.A. *Medieval canon low*… P. 152–160. Praksē tiesneši varēja atsaukties uz atklātu vardarbību, bet netieši draudi galu galā netika atzīti par iemeslu laulības anulēšanai.

mēnešus.[410] Dažādos likumkrājumos tika noteikta vecuma robeža vai citi kritēriji, kad aizbildniecība pār sievieti izbeidzās. Pamats šādai tiesību normai viduslaiku likumu krājumos bija romiešu tiesības: Justiniāna kodekss (4. gs.) noteica, ka 25 gadus sasniegušai sievietei vairs nebija vajadzīga tēva atļauja precībām. Viduslaikos tēva vara pār bērniem izpaudās arī pienākumā izprecināt meitu. Meitām bija zināmas tiesības, sasniedzot kādu noteiktu gadu vecumu (14, 18 vai 25 gadi) rīkoties pēc saviem ieskatiem un nezaudēt mantojumu.[411] Livonijā formāli sievietes varēja precēties vai arī neprecēties, t.i., aiziet klosterī, vienīgi pēc pašas gribas, bet tad viņas zaudēja mantisko nodrošinājumu, kas bija paredzēts sievietēm likumīgā veidā. Tuvāko sievietes radu un mantinieku atļauja precībām un iešanai klosterī bija saistīta ar pūra lielumu un tēva, bet atraitnēm ar vīra īpašuma mantošanu. Pārstrādātās Rīgas tiesības (14. gs. sāk. –15. gs.) noteica, ka sievietes, kuras apprecējās bez radu piekrišanas, varēja ņemt līdzi tikai drēbes un radu doto. Var piezīmēt, ka Rīgas pārstrādātajos statūtos (1290) paredzēta abu vecāku vara pār bērniem – izprecināt jeb nodot klosterī savu bērnu varēja abi vecāki. Ja viens no vecākiem bija miris, par bērna likteni otrs varēja lemt tikai kopā ar radiem.[412] Livonijas vasaļu kārtas izdotie noteikumi paredzēja sodu pavedējam, bet sievietei, kura precējās bez ģimenes ziņas, tika liegtas mantošanas iespējas. 16. gs. vidū regulējošās normas kļuva stingrākas. Jau minētajā 1543. gada landtāga lēmumā norādīts, ka, muižnieku meitām un atraitnēm precoties, radu (*frunde*) atļauja bija obligāta, ja ne – meitu mantojums pārgāja tuvākajiem radiem, bet atraitnes zaudēja savas tiesības vīra mantojumā (*frewlikenn gerechtikeyt)*.[413]

Kopumā Livonijā, tāpat kā vispār Baltijas jūras reģionā, vecāku ekonomiskā vara un aizbildniecības tiesības pār pieaugušām meitām bija ilglaicīga parādība.[414] Lai arī kanoniskās normas pieprasīja sievietes pašas piekrišanu laulībām, praksē daudz lielāku nozīmi saglabāja radu pienākums un tiesības izprecināt meitu, arī nerēķinoties ar viņas gribu. Baznīcas kontrole pār laulību ietvēra vairākus faktorus, kas veicināja sievietes statusa izaugsmi – personiskā piekrišana laulībām un pieļaujamais laulību vecums ierobežoja līgavas aizbildņu varu, savukārt citi faktori noteica sievietes

[410] Klementa III dekrēts (1187–1191), sk. Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*.. 201. lpp.
[411] Geißler, F. Brautwerbung. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Hg. v. H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd.3 Berlin , New York, 1978. S. 421–425. Dažos vācu tiesību pieminekļos vēl 13. gs. ietvertas normas, ka tēvs likumīgi, īsta trūkuma spiests, varēja nodot savus bērnus kāda kunga varā vai pat pārdot, tikai ne uz bordeli. „Švābu spoguļa" (1287) normas paredzēja, ka meitene no 18 gadiem, bet pēc citām paražām no 14 gadiem, bija tiesīga atlaist savus dzimtcilvēkus, bet ar 12 gadiem varēja precēties pat pret tēva gribu. Ja līdz 25 gadiem meita nebija izprecināta, viņa varēja pastāvīgi dibināt ģimeni un nezaudēt mantojumu. Skandināvu tiesībās 11-12.gs. pilngadīga meitene pati varēja saderināties, ja aizbildnis "nepievērsa uzmanību" viņas izprecināšanai, bet hronoloģiski vēlākajās norvēģu tiesībās meitai bija atļauts pašai saderināties, ja divas precības aizbildņi bija noraidījuši. Šāda pašsaderināšanās bez aizbildņu akcepta raksturīga tieši Ziemeļeiropai, bet, piemēram, ne anglosakšu tiesību lokam.
[412] Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 171. lpp.
[413] VTVA, Nr. 144. 229.–230. lpp.
[414] Tā pastāvēja vēl Krievijas impērijas 1864. gada Baltijas guberņu civilo likumu kopojumā (1864), kas noteica, ka dēls, sasniedzot pilngadību, varēja katrā laikā atbrīvoties no vecāku varas (231p.), bet pilngadīga meita, kas nodibinājusi atsevišķu saimniecību, no vecāku varas varēja atbrīvoties tikai ar pašu vecāku piekrišanu (233.p.) Sk. Kalniņš, V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture I daļa: Feodālisma un topošā kapitālisma laikmets XI–XIX gs.* Rīga, 1972. 315. lpp.

publiskā statusa ierobežojumus.

Kanonisko normu ietekmē tika ierobežotas iespējas šķirt laulību. Rīgas bīskaps 1222. gadā sūdzējās pāvestam par vietējiem pareizticīgo priesteriem, kuri šķirot jaunkristīto laulības (*contracta inter neophitoros matrimonia dissolventes*).[415] Likumīga šķiršanās bija paredzēta Ssp gan pēc vācu, gan pēc vendu tiesībām.[416] Livonijas tiesību kodificējumos likumīgu šķiršanos pieļāva kā bruņinieku tiesības, tā arī sāremiešu ZT, saskaņā ar kuriem varēja likumīgi šķirties gan gadījumā, ja vīrs gribēja šķirties no sievas, gan arī pēc sievietes iniciatīvas: ja šķiršanās bija paša vīra vaina.[417] Šķiršanās pēc sievietes iniciatīvas jeb bēgšana no vīra Livonijā pāris reizes minēta igauņu zemnieku sabiedrībā un Tallinā kā problēma, kas no garīdznieku viedokļa bija jārisina. Pamesto sieviešu un bērnu likumīgās tiesības bija atzīmētas latgaļu zemes tiesībās: ja vīrs šķīrās (bēga) no sievas, viņš zaudēja savus laukus un visu mantu, ko turpmāk valdīja viņa dēli un meitas.[418] Vairāki vēsturnieki šo normu skata vienā kontekstā ar baznīcas cīņu par likumīgu monogāmu laulību. Somu vēsturnieks V. Nītemā caur šo aspektu skaidro arī pirmos bēgļu izdošanas līgumus 15.gs., kas radās tiešā baznīcas iespaidā, jo bija jāizdod zemnieks, kurš pametis savu sievu un bērnus.[419] Pamatā bēgšanai no ģimenes vai arī no sava kunga varēja būt citi motīvi, piemēram, politiska vajāšana vai pastrādāts noziegums. Tā Lietuvas likumdošanā uz naidnieka zemi aizbēgušā mantojums, bet Horvātijas likumos aizbēguša noziedznieka mantojums pienācās valstij.[420] Sievas pamešana pēc nozieguma izdarīšanas atzīmēta arī kādā traģiskā gadījumā Tallinā: 1439. gadā kāds Laurencis pēc slepkavības izdarīšanas bija aizbēdzis uz Zviedriju un apņēmis tur otru sievu. Kad viņam sekoja pirmā sieva, kura bija palikusi Livonijā, viņš to aizveda uz neapdzīvotu salu un nonāvēja. Par šo noziegumu – slepkavību, ko viņš pats bija izsūdzējis grēksūdzē [pēc atgriešanās Tallinā?], vīrs tika saraustīts uz rata.[421] Krietni vēlāk – 1542. gadā Tallinā kāds sāls blietētājs tika likts pie kāķa bigāmijas dēļ. Fogts noteica, ka viņam jāpaliek pie pirmās sievas, jo laulība nav šķirama, bet otrajai sievai jāatgriež viņas laulībā ienestā manta (*Brautschatz*).[422]

Iespējams, Livonijas vēstures avoti liecina par nevācu tradīciju veidot nepastāvīgas laulības, kas, pēc dažu pētnieku domām, saistāma ar senu pirmskristianizācijas laiku paradumu.[423] Laulību tiesību īpatnības Livonijas iezemiešu vidū 13.–16. gs. vēsturnieks N. Blomkvists saista ar sabiedrības organizāciju dzimumu aspektā – sievietēm, pēc viņa domām, 13. gs. latgaļu un lībiešu sabiedrībā bija

[415] SLVA, Nr. 101; Pareizticīgo priesteru klātbūtni sk. Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma ... 36.lpp.
[416] Ssp III, 74; Ssp III, 73, 3.
[417] Sāremā – Lēnemā ZT sauktas arī Sāmsalas–Vīkas zemnieku jeb zemes tiesības (igauņu val. *Saare-Lääne;* vācu val. – *Ösel-Wiek*). Arbusow, L. (Hg.) Die altlivländische Bauernrechte… S. 75–88.
[418] Latgaļu ZT, 10 b.
[419] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage.*. S. 114; 129.
[420] Пашуто, В., Шталь, И. *Корчула*. Москва, 1976. С. 40.
[421] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals* ... S. 46.
[422] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals* …S. 84.
[423] Sk. Piemēram, Mägi, M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the Livs. In: *Rituals and Relations. Studies on the Society and material Culture of the Baltic Finns.* Ed. By S.Mäntylä. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2005. P. 187–206.

spēcīgas ekonomiskās pozīcijas, iespējams, matrilokāla apmešanās vieta.[424] Iespējams, ka līdz ar to laulību saitēm tiešām nebija tik lielas nozīmes, ja ar tām nebija saistīs sievietes materiālais nodrošinājums. Par nepastāvīgām laulībām liecina norādes 13. gs. hronikās, kā arī vēlākos gadsimtos rakstos minētie gadījumi. 1422. gada Valkas landtāgā pieņemtās Zemes tiesības[425] uzlika pienākumus baznīckungiem (§5) apmācīt tautu un salaulāt vīru un sievu, kuri gribēja dzīvot kopā, jau pirms kopdzīves vai 14 dienu laikā. Nepaklausības gadījumā zemniekiem piedraudēja ar miesas sodu (kāķi). Zemes tiesības (6§) uzlika par pienākumu zemeskungam skatīties, lai nevācu laulātie pāri nešķirtos vai viens otru ļaunprātīgi neatstātu, piedraudot ar nāves sodu. Ja kāds vīrs vai sieva no laulātā drauga aizbēga un paņēma citu, pārkāpēju varēja sodīt ar nāvi pakarot, pie kam to varēja izdarīt dzimtkungs, no kura sieviete vai vīrietis bija aizbēdzis. Sodu acīmredzot varēja aizstāt ar viru – izpirkumu, kas pēc Livonijas zemes tiesībām vīrietim bija 40 mārkas. Par galveno vainīgo ģimenes sairšanā tika uzskatīti vīrieši, kuri „mainīja sievas".[426] Taču Livonijā gadījās, ka aizbēga arī sieva. Tādi gadījumi 15.gs. atzīmēti starp Ziemeļigaunijas zemniekiem, bet 1518.gadā arī tallinietim Dekenam aizbēga sieva, kuras atgriešanā iesaistījās divi priesteri un pilsētas rāte.[427] Harjumā 15. gs. pirmajā pusē kāda vācu sieviete esot pametusi savu vīru bezbērnu laulībā, bet tomēr atraitnes statusā ieguvusi mantošanas tiesības.[428] Jezuīti saskatīja laulības nepastāvības briesmas "ķeceru" (luterāņu) laulībās, un ziņoja gan par sievietēm, kas sarāvušas savas laulību saites.[429] Var atzīmēt, ka hronists un luterāņu mācītājs B.Rusovs aprakstīja Livonijas prelātu izlaidību, par piemēru liekot bīskapa mīļāko: kad viņa palika veca vai apnika, tad bīskaps viņu mainīja pret citu.[430]

Kanonisko tiesību inspirēts aizliegums, kas tika ietverts laicīgās tiesībās, bija aizliegums dubultlaulībai – bigāmijai. Livonijā tas fiksēts Tallinas pilsētas tiesībās, un par to senākajos kodeksos 13.–15. gs. pienācās naudas sods 10 sudraba mārkas**,**[431] bet saskaņā ar 1586. gada kodeksu – galvas nociršana. Bigāmija atzīmēta starp Tartu cietokšņa karavīriem, kuru veiksmīgi novērsuši jezuīti.[432] Sods par saderināšanās bigāmiju bija sastopama Baltijas jūras reģiona pilsētās 15.gs., bet ne citu kārtu likumkrājumos,[433] tāpat kā sods par saderināšanās saistību nepildīšanu. Tallinā par to pienācās naudas, kauna sodi, piespiedu laulība.[434] Tallinas fogtu piezīmes liecina, ka par saderināšanās saistību pārkāpumu kāds arī saukts pie atbildības, pie kam likumu normu mēģināts izmantot ļaunprātīgi mantkārīgos nolūkos. Kādu vīru Heinriku Stripovu (*Stryppowe*) 1437.gadā centās izmuļķot, liekot

[424] Blomkvist, NR. *The Discovery of the Baltic*... P. 546 ff.
[425] AR Bd. 3, Nr. 118, 4.
[426] Šterns, I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas. *Arhīvs.* Melnburna, 1960. I. sēj. 30. lpp.
[427] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554*... Nr. 62.
[428] Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv-, est- und curländischen Privatrechts.* St.Petersburg, 1862. S. 12.
[429] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu*… S. 180.
[430] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* …S. 28.
[431] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 122.
[432] Kurz, E. Die *Jahresberichte der Gesellschaft Jesu*... S. 17, 73.
[433] Weigand, R. *Liebe und Ehe im Mittelalter*. Goldbach: Keip Verlag, 1993. S. 270.
[434] Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības* ... 47. lpp.

samaksāt sievietei un „viņas draugiem" atlīdzību par to, ka viņš esot apsolījis tai laulību. Sieviete pa šo laiku bija precējusies, un apsūdzētais taisnojās, ka viņš savulaik „neesot to tā sapratis". Sieviete ar apsūdzēto gāja pie garīgās tiesas un tad pie pilsētas rātes. Rāte noteica, ka apsūdzētajam jāatlīdzina sievai un viņas draugiem netaisnība, ko viņš nodarījis. Sakarā ar atteikšanos maksāt apsūdzētais nokļuva cietumā, un galu galā pilsētas fogts viņu atbrīvoja. No piezīmes var noprast, ka drīzāk viņa apsūdzētāji – Klausa Vīzes (*Wyse*) sievas pārstāvji bruņu kalējs Krovels (*Krowel*) un Tidiķis (*Tidike*) – tika saukti pie atbildības.[435] Lībekas tiesību pilsētās jau 15. gs. saderināšanās tika nostiprināta arī ar līgumsodu. Ja derību līgums netika pildīts un laulības netika noslēgtas, līguma zaudētājam pienācās izmaksāt 50 mārkas (16. gs. Lībekā), ko pilsētas rātei bija iemaksājuši vainīgās puses saderināšanās līguma slēdzēji un galvotāji.[436] Laulību solījuma nepildīšana varēja iziet ārpus pilsētas lietvedības un nonākt līdz augstākajai kanonisko tiesību autoritātei – Romas pāvestam. Tā 1467. gadā Tallinas bīskaps Eberhards un Tallinas komturs Johans Spars apliecināja, ka strīds par laulību solījuma nepildīšanu starp Gesekes Helpina (*Geßeke Welpin*) atraitni un Klāvu Hāki (*Klaus Hake*) bija izlīdzināts miera ceļā. Pāvests Hākem bija uzlicis 49 dukātu tiesu izdevumu sodu.[437] Starp Livonijas vasaļiem 16. gs. iztiesātas vairākas lietas par laulības solījuma nepildīšanu no vīrieša puses.[438]

Iepretī likumīgai laulībai dokumentos sastopams arī ārlaulības un nelikumīgas attiecības. Par likumīgiem bērniem pēc kanoniskām tiesībām varēja kļūt apsolītā laulībā, kā arī putatīvā laulībā dzimušie.[439] Ceturtajā Laterānas koncilā 1215. gadā aizliedza slepenās laulības, par ko bija paredzēts sods, un slepenās laulībās dzimušie bērni tika definēti kā nelikumīgi.[440] Pēc sūdzības par garīdznieku trūkumu Livonijā pāvests Inocents IV 1248. gadā Livonijā un Prūsijā uzņemt garīdznieku kārtā arī ārlaulībā dzimušos, ja tas būtu vienīgais šķērslis, un viņi nav dzimuši no dzimumsakariem starp regulētiem kanoniķiem, ne arī asinsgrēkā vai pārkāpjot laulību.[441] Mūku un mūķeņu bērni, kuru eksistence pavisam neatbilda kanoniskām normām, bija sastopama parādība, arī Baltijas jūras reģionā.

Livonijā celibāta pārkāpumi, kuru rezultātā radās arī nelikumīgi dzimuši bērni, minēti ap 1312.gadu, kad Vācu ordeņa prokurators aizstāvēšanās rakstā norādīja uz prezbiteriem, kuri bijuši garīdznieku dēli, bet to noklusējuši, lai tiktu ordinēti.[442] 1428.gada Rīgas baznīcas provinces statūtos piedraudēts, ka gadījumā, ja baznīckungi neatlaidīs savas nelikumīgās sievas divu mēnešu laikā, tad

---

[435] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 40.
[436] Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības*… 47. lpp.
[437] TLA, 230. fonds Tallinna magistraat, 1. apr., 721. lieta.; LUB Bd. 12, Nr. 468.
[438] LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 3. lp. 1555. gadā ordeņa mestra tiesvedībā bija Ziemeļigaunijas vasaļa Andreasa Lodes sūdzība pret Otomāru Šteinbeku (*Othomar Steinbeck*) par laulības solījuma nepildīšanu attiecībā uz viņa māsu Maiju (*Maya Lode*). Sūdzība iesniegta, jo šis nodarījums bija apvainojis Maiju un viņas radus (*gantzen zubehorigen freundschft*).
[439] T.s. *matrimonium putativum*, kad viena vai abas puses neko nezina par laulību šķēršļiem un noslēpumiem. Sk. Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv-, est- und curländischen Privatrechts*... S. 9.
[440] Foreville, R. *Lateran I – IV. Geschichte der ökumenitchen Konzillen VI*, Mainz 1970, S. 433.
[441] SLVA, 302; LUB 1, Nr. CC. 259.sleja.
[442] *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā*.. . 317. lpp. Nr. 24. Nopratināšanas protokolā XVI liecinieks norāda uz diviem prezbitera dēliem, kuri noturējuši dievkalpojumus (171. lpp, Nr. 196).

garīdznieku bērni tiks izslēgti no testamenta un dēli tiks nodoti attiecīgā kleriķa baznīcas mūžīgā kalpībā.[443] Līdzīgā veidā priesteru konkubīnes un ārlaulības bērni nosodīti Sāremā bīskapa Hāpsalā izdotajos sinodes statūtos 1505.gadā, liedzot mantošanas tiesības.[444] Narvā 16.gs. sākumā garīdznieka un viņa kalpones dēli un meitas mantoja saskaņā ar testamentu, kuru apstrīdēja tuvākais radinieks. Garīdznieka dēlam bija iecerēta priestera karjera, ne bez citu kleriķu atbalstu.[445] 1513. gada Valmieras landtāgā Rīgas arhibīskaps Jaspers Linde (1509–1524) paziņoja, ka nekādi nav iespējams vērsties pret garīdznieku kopdzīvi ar neprecētām sievietēm. Ja to aizliegs, katastrofāli samazināsies priesteru skaits. Rīgas domkungiem 1561. gadā Doles pilī, kas tolaik bija četru domkungu iztikas avots, esot uzturēti četrpadsmit ārlaulības bērni.[446] Kā norāda vēsturniece I.Peltsamā, ordeņa brāļu nelikumīgās sievas 16.gs. gan pirms, gan pēc reformācijas nesaņēma nosodījumu par morāles normu pārkāpšanu un nereti kopā ar bērniem dzīvoja Livonijas mazpilsētās. Ārlaulībā dzimušie bērni tika akceptēti un saņēma mantojumu saskaņā ar testamentu.[447]

Ar likumīgu laulību bija saistītas bērnu un sievas mantošanas tiesības, kas Latvijā 14.–16. gs. kopumā bija tiesiski līdzīgas, neatkarīgi no tautības vai kārtas piederības, lai arī praksē ne vienmēr ievērotas. Likumīgi dzimušu bērnu tiesības bija noteiktas Livonijas bruņinieku un pilsētu tiesībās.[448] Īpaši likumīga laulības nozīme izcelta pilsētās, par ko liecina gan dažādi noteikumi – šrāgas[449], namnieku runas, gan virkne privāttiesisku dokumentu. Ārlaulībā dzimušie nedrīkstēja liecināt tiesā, iestāties brālībās, kā arī saņemt mantojumu. Pilsētniekiem un pilsētniecēm, kuru mobilitāte visā Baltijas jūras reģionā bija ievērojama, bija bieži nepieciešams rakstiski pamatot savas tiesības uz miruša radinieka mantojumu citā pilsētā. Tallinas arhīvā saglabājušies dokumenti, kuros pilsētu rātes apliecināja liecinieku izteikumus par sieviešu identitāti un to, ka viņu radniecības saites sakņojās likumīgā laulībā, kas atbilda Lībekas tiesībām. Radniecību varēja pierādīt ar pilnvarotu aizbildņu un arī vairāku liecinieku (3–12) palīdzību, kuru liecības apstiprināja pilsētas rāte. Tā Viborga 1424. gadā apliecināja Tallinai, ka vēstules uzrādītāja Katrīna un viņas māte, kuru kāds apvainoja nelikumīgā dzimšanā, ar 12 lieciniekiem ir apliecinājušas, ka ir likumīgi dzimušas.[450] Arī Rīgā un pilsētās, kurās darbojās Rīgas tiesības, kā arī Livonijas vasaļu kārtai šādi likumīgas laulības rakstiski apliecinājumi bija noderīgi, tai skaitā mērķiem, kas nebija tieši saistīti ar mantojuma saņemšanu. Liecības par likumīgu dzimšanu tiesas priekšā pēc Rīgas tiesībām apliecināja Limbažu rāte 1540. gadā. Liecinieki apliecināja lībiešu Jēkaba Slokas un viņa sievas Annas likumīgu dzimšanu. Anna bija nelaiķa Klāva

[443] I.Šterna tulkojums no latīņu val. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 55. lpp. LUB Bd. 8, Nr. 690.
[444] LUB II, Bd. 2, Nr. 781,14.
[445] LUB II, Bd. 2, Nr. 624, 930.
[446] Herzog Albrecht, Nr. 2872.
[447] Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau… S. 317, 319. Margaretei fon der Bergai minēts dēls *Melcher von Galen.* (LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta. 74. lpp.)
[448] Vbt, 35–36; Rīgas pārtrādātie statūti, 17a. Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282.* .. Lk. 123.
[449] Piemēram, Rīgas zeltkaļu 1360. gada šrāga (Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 30, 5.p., S. 295).
[450] LUB Bd. 7, Nr. 188.

Stefensa un viņa sievas Margaretas īsti likumīgi likumīga meita (*echte rechte rechte dochter*).[451]

Vēstulēs Tallinas rātei no Hanzas pilsētām apliecināta likumīga dzimšana (dzimšanas apliecības), lietojot noteiktu formulu, kurā juridisku svaru ieguva laulības gulta jeb līgavas gulta, kas bija arī reāls priekšmets, kas 14.–16. gs. pienācās pūrā pilsētnieču meitām. Gādebušas (*Gadebusch*) rāte ziņoja, ka ar lieciniekiem ir apliecināts, ka Tallinā mirusī sieviete un likumīgā mantiniece ir īstas māsas, kas tēvam un viņa likumīgai sievai dzimušas laulības gultā (*echte ghetekt uth eynem Erlyken brůtbedde*) (1400).[452] Dusburgas rāte apliecināja Tallinai, ka pilsētas pilsonis un māsa Cecīlija (*Cely*) bija brālis un māsa Tallinā mirušam pilsonim, dzimuši "īstā brīvā gultā" (*van enen echten vryen bedde geboiren*) (1413).[453] Švērtes birģemistrs un rāte Vestfālenē rakstīja, ka Hermana Dones sieva Ģertrūde bija māsa un tuvākā radiniece Tallinā mirušajai Elizabetei Plonijai (*Ploniesz*), kuras "radītas un dzimušas no tēva un mātes īstā līgavas gultā" (*inse echte brudbedde getogen und*) (1485).[454] Kēningsbergas Altštates[455] (*Altstadt Koningsberk*) rātes apliecinājumā teikts, ka Elizabete un Tallinā mirušais Johans Bartolds no Vēzeles „ir dzimuši likumīgā īstā laulību gultā un ir likumīgi īsti brālis un māsa no tēva un mātes pēc svētās baznīcas sakramenta" (*rechte echte ehlike bedde un Rechte echt brudere un swestere von vater [..] nach Ordnunge des Sacrametnts des heligen keren*) (1487).[456] Švērte (*Schwerte*) apstiprināja, ka Tallinā mirusī sieviete dzimusi likumīgā laulībā (*ute eynem eliken brutbedde getogen und geboren*) (1497).[457] Līdzīgas vēstules tika sūtītas arī uz Rīgu.[458] 1477.gadā mirušā Tallinas garīdznieka Mekelburga māsas un brāļa pieteikumā no Kēnigsbergas Knaiphoferas (*Köningsberg Kneiphofer*) rātes uzsvērts, ka viņi ne tikai dzimuši laulības gultā, bet laulība bijusi pēc Svētās Romas baznīcas un sakramentiem un pēc vācu mēles.[459]

Baltijas jūras reģionā 16. gs. arī dižciltīgo izcelsmi apliecināja pilsētu rātes, kas lielā mērā rāda pilsētu likumdošanu ietekmi uz laicīgo likumdošanu vispār. Tā 1527. gadā Tallinas rāte atbildēja uz sūdzību un informēja Zviedrijas karali, ka pēc Lībekas tiesībām mantiniekam, ja viņš vēlas saņemt mantojumu, tuvākajā pilsētā ir jāapliecina, ka caur dzimšanu viņš ir likumīgs mantinieks un jāsniedz rakstisks apliecinājums.[460] Pilsētu rātes 16.gs. kļuva par iestādēm, kurās no ārzemēm ieceļojušie Livonijas vasaļi varēja likumīgi apstiprināt savu izcelsmi. Rīgā 1558. gadā pēc Dītriha fon der Rekes

---

[451] VTVA, Nr. 135.
[452] TLA 230. f., 1. apr., 472. lieta; LUB Bd. 4, Nr. 1504.
[453] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510*... Nr. 97, S. 149.
[454] TLA 230. f., 1-l. apr., 814. lieta.
[455] Kēningsberga (vācu *Königsberg*, lietuviešu – *Karaliaučius*, poļu *Królewiec*, senprūšu *Kunnegsgarbs*) mūsdienās - Kaļiniņingrada. Darbā izņēmuma kārtā izmantots šīs pilsētas vēsturiskais nosaukums.
[456] TLA 230. fonds, 1-l. apr., 820. lieta.
[457] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510.,* Nr. 149.
[458] LUB II, Bd. 2. Nr. 775.
[459] TLA 230. f., 1. apr., 748. lieta: „*..rechte echte unde elichen voller gebort aus eyne elichen rechten eebette nach ordnungen under hiligen Romischen Kickem unde des sacramentes der wirdigen ehe deutscher czunge geboren synt*)."
[460] *Regesten aus zwei Missivbüchern* … S. 79, Nr. 334. Tallinas rāte atzīmēja, ka Zviedrijas karaļa padotā paustās pretenzijas, ka viņam ir grūti aizbraukt uz tuvāko pilsētu, viņi noraida, jo simtiem jūdžu attālumā Tallinā ierodas vācu pilsētu iedzīvotāji, ja viņi vēlas ko mantot. Tā līdz šim ir bijis arī ar Zviedrijas karaļa padotajiem.

(*von der Recke*), Klēves hercoga padomnieka liecības apstiprināja dzimšanas zīmi kā pierādījumu dižciltīgai izcelsmei. Tā bija nepieciešama Kurzemes vasalim Johanam Šopingam (*Schopping*), kurš bija saņēmis lēni, apprecoties ar Haides (*van der Heyde*) meitu (1538).[461] 16.gs. otrajā pusē pilsētu rātes radniecība apstiprināšanai rakstiskus apliecinājumus ar izvērstām ģeneoloģijas tabulām.[462] Arī Livonijas zemeskungi 16. gs. atsevišķos gadījumos apliecināja vasaļu likumīgo izcelšanos.[463]

Likumīgas vai nelikumīgas izcelsmes apzīmējumiem Livonijas pilsētās varēja pievienoties arī etnisks motīvs. Nevācietes un nelikumīgi dzimušas sievietes vērtētas līdzvērtīgi kā Rīgas maiznieku amata apvienības noteikumos (1392). Maiznieku amata biedriem aizliedza laulāties ar nevācietēm, tāpat kā ar sliktu slavu ieguvušām vai ārlaulībā dzimušām (*unecht oder unteutsch geboren*) sievietēm.[464] Lai arī šķiet, ka gulta kā dzimšanas vieta bija raksturīga pilsētniekiem no vācu pilsētām, tomēr retu reizi arī nevāci un pat lauku ļaudis varēja būt dzimuši likumīgā laulības gultā. 1537. gadā Tallinas bīskaps apliecināja, ka iztaujāti ļoti veci vīri par Jurģa Hennespinera (*Hennespynner*) vecākā dzimšanu, kurš bija miris kā Talinas pilsonis. Viņš esot dzimis tēva un mātes laulības gultā (*vom Vater und Moder im ehebedde*), un viņa vecākus bija salaulājis Jegelehtas mācītājs.[465] Tomēr kādā tiesu lietā 1538. gadā Tallinā nevācu tiesības liecināt tika apstrīdētas, un viens no iemesliem bija – ka viņi nevar pierādīt, ka dzimuši likumīgā laulībā.[466]

Neskatoties uz nozīmīgo baznīcas ietekmi attiecībā uz likumīgu laulību Livonijas pilsētās un lauku sabiedrībā, bija sastopamas arī ārlaulības attiecības un ārlaulībā dzimuši bērni. To mantošanas tiesības pilsētās, tāpat kā garīdznieku kārtā, nodrošināja ar testamentu palīdzību.[467] Dažkārt jauno laiku sākumā nelikumīgi dzimušiem bija iespēja ne tikai iegūt mantojumu, bet arī izdevīgu sociālo pozīciju kopienā, kā minētajai Jaunpērnavas pilsētniecei un viņas bērniem[468] vai 16. gs. otrajā pusē Kurzemes un Zemgales hercoga vasaļa Jukuma Gaiļa trīs nelikumīgiem bērniem, kuri saņēma tēva mantojumu un 17. gs. tika iekļauti dzimtas ciltsrakstos.[469]

Livonijas 15.–16. gs. rakstītajos avotos atrodamas norādes, ka zemnieki slēdza likumīgu laulību mācītāju spiediena rezultātā pēc ilgstoša kopā nodzīvota laika. Kādas mantošanas tiesības bija šādu zemnieku bērniem, kas formāli bija nelikumīgi dzimuši? Nav zināms, ka zemnieki Livonijā būtu

---

[461] KGCh Bd. 1, S. 139–140.
[462] Tallinā 1566.gadā ieradās pārstāvju no Mendes pilsētas Ķelnes bīskapijā ar apstiprinātu ģeneoloģijas tabulu, lai saņemtu testamentā novēlēto summu. Sk. Rosen von, E. B*ogislaus Rosen aus Pommern 1572–1658. Stammvater des estländishen Geschlechts des „weiszen" Rosen*. Tartu: Familienverband der „weiszen" Rosen, 1938. S. 6.
[463] 1555.gadā Livonijas mestrs apliecināja, ka Goderts Neilens (*von Neilen*) ir likumīgi dzimis, un viņa mātei Katrīnai Krīdenerei (*Kreutener*) bērni dzimuši pēc kopdzīves likumīgā un kristīgā laulībā (*nach christlicher Ordnung ehelich beigen lassen*). LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 13. lp.
[464] LUB Bd. 3, Nr. 1305. §7.
[465] TLA 230. f., 1-III. apr., 19. lieta.
[466] Tiesu lieta starp Hermani Oldenborgu un Jasperu Umminhūzenu. Sk. Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen.*. . S. 296.
[467] Piemēram, 1505.g. to veica Lamberts Otings, Reinolds Rozens (*von Rosen*). Seeberg-Eleverfeldt., R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 200.
[468] Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau... S. 317, 319.
[469] Firks, E. Die Familie Gayl in Kurland nach arhivalischen Quellen...S. 59–81.

rakstījuši testamentus. Var piezīmēt muižnieku pretinieka Tallinas mācītāja Rusova atzinumu, ka 16.gs. Livonijas zemeskungi neveicināja zemnieku iešanu baznīcā, un tiem bija izdevīgi, ja zemnieki nedzīvoja likumīgā laulībā, jo tā viņiem vieglāk atņemt zemnieku īpašumus.[470]

Spriežot pēc jezuītu ziņojumiem par misiju Livonijā 16.gs. beigās, luterāņu laulības jezuītu skatījumā nebija likumīgas, tās bija tikai vienošanās un sauktas par „ķecerīgām". Zemnieku laulības, kā atzīmē igauņu izcelsmes dāņu vēsturnieks Vello Helks, tika vērtētas citādi nekā „ķeceru" (luterāņu) laulības. Jezuīti norādīja uz igauņu zemnieku īpašo laulību rituālu, kas jezuītu skatījumā neatbilda katoļu baznīcas priekšrakstiem un vērtēts kā pagānisks.[471] Nelikumīgas attiecības – konkubināts un bigāmija – bija raksturīgas pilsētu garnizonu karavīriem. Ja var ticēt jezuītiem, tad 16. gs. beigās arī sievietes mēdza pamest savus vīrus. Tā Rīgā 1606.gadā pat vairākas sievietes, kuras bija sarāvušas savas laulību saites, tika atkal salaulātas.[472] Šie piemēri liecina, ka jauno laiku sākumā Livonijas sabiedrībā likumīga laulība nebija vienīgā kopdzīves forma, bet zemnieku laulību slēgšanas veids neatbilda ne katoļu, ne reformētās baznīcas priekšrakstiem.

Laulību nozīme sievietes dzīvē viduslaikos un jauno laiku sākumā bija liela, un sievietes statusa vēsturisko attīstību ietekmēja laulības kā publiskas institūcijas likumiskā bāze. No 13.gs. Livonijā likumīga bija monogāma, baznīcas svētīta un kontrolēta, nešķirama laulība, kas bija arī viens no svētajiem sakramentiem. Līgavas piekrišana laulībām, tāpat kā materiālais nodrošinājums, ko paredzēja likumīga (monogāma, dotēta) laulība, veidoja pamatu augstam sievietes statusam un bija būtisks faktors sievietes tiesiskā statusa attīstībai. Livonijā kanonisko tiesību iespaidu uz ģimenes dzīvi mazināja vairāki faktori – salīdzinoši vēlā kristianizācija, lielas iedzīvotāju daļas vājā iesaiste kristīgo normu ietekmes lokā. Sievietes, kuras bija cieši saistītas ar likumīgas laulību kanonisko tiesību izpratnē, bija pilsētnieces un vācu vasaļu dzimtu sievietes. Vietējo maztautu, Livonijas zemnieku kārtas sieviešu ģimenes saites Livonijas laikā atšķīrās no Baznīcas svētītās laulība, uz ko norādīja Livonijas kārtu sapulču dalībnieku lēmumi; liecības par zemnieku bēgšanu no ģimenēm; nevācu norobežošana no „likumīgi dzimušiem" pilsētniekiem. Var konstatēt radniecības pakāpju atšķirīgu traktējumu Livonijas autohtono iedzīvotāju un kanonisko tiesību priekšstatos – radniecība svainībā Livonijas maztautām netika uzskatīta par šķērsli laulībām. Livonijas zemnieku vidē ilgstoši pastāvēja precību paražas, kuras neatbilda likumīgas laulības dibināšanas principiem.

[470] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* … S. 30.
[471] Helk, V. *Die Jesuiten in Dorpat 1583–1625: ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa*. Odensee: Odensee University Press, 1977. S. 34.
[472] Kurz, E. Die *Jahresberichte der Gesellschaft Jesu.*. S. 40, 180.

2. Sieviete tiesas priekšā

Tiesiskā dzimumaizbildniecība neļāva sievietēm pilntiesīgi piedalīties tiesas spriešanā. Tiesības viduslaikos lielā mērā bija attiecināmas ne uz atsevišķu indivīdu, bet radniecisku grupu, kurai piederēja cilvēks – dzimtu, ģimeni vai grupas pārstāvi (vecāko, ģimenes galvu). Publiskās varas un tiesību subjekti bija vīrieši, un tiesāt varēja „līdzīgs līdzīgu", t.i. – savas kārtas ietvaros. Sieviete nepiedalījās karā un meslu, nodevu došanā, parasti arī neveica atriebību un nemaksāja un nesaņēma tiesu noteikto izpirkumu jeb kompozīciju. Dzimumaizbildniecība atspoguļojās t.s. barbaru tiesās (Rietumeiropā 6.–9. gs.), paražu tiesībās (13.–16.gs.), dažādu Baltijas jūras reģiona zemju tiesībās 13.–15.gs. Viduslaikos un jauno laiku sākumā sieviete tiesas priekšā, veicot pastāvīgas darbības, bija sastopama izņēmuma kārtā. Sieviete drīkstēja nodot tiesas zvērestu par savu personisko īpašumu (rīta velti), kā sūdzētāja, cietušā, apsūdzētā varēja būt lieciniece par noziegumiem, kas tieši skāra viņu kriminālllietu izskatīšanas gadījumos. Specifiskos gadījumos (piemēram, jaundzimušā nāve) – zinoša sieviete varēja būt lieciniece jeb eksperte. Tiesas procesā piedalīties kā tiesnesim jeb tiesas spriedējam sievietei nebija iespējams, izņemot iespēju muižniecei turēt tiesu pār saviem privātajiem zemniekiem (Livonijā no 15.gs.) un kāda klostera abatei spriest tiesu pār padotajām mūķenēm.[473] Mājas pārmācības vara, kas tika deleģēta ģimenes galvai, daļēji pārgāja uz viņa sievu vai atraitni. Augstāko kārtu sievietes varēja likt pērt padotos,[474] taču šīs tiesības nebija tik nepārprotamas kā ģimenes galvas vara. Tallinas fogta spriedumā 1528. gadā tika noteikts, ka precētajai maiznīcas vadītājai (meistarienei) nebija tiesību likt pērt savu kalpu līdz nāvei. Sievietei bija jāsamaksā sods par kalpa iedzīšanu nāvē.[475]

Sievietes tiesās civilprocesos vairumā gadījumu pārstāvēja aizbildnis (*Vormund, Hovetman, Vogt*), bet kriminālprocesos kā apsūdzētās sievietes stājās tiesas priekšā bez starpnieka. Sieviešu īpašais statuss tiesas priekšā bija tuvs nepilngadīgo statusam, un „sieviešu vājumam" bija sava nozīme specifisku soda veidu piemērošanai. Nozīme bija arī priekšstatam, ka sievietes vairāk pakļautas kārdinājumiem, kas saistīti ar burvībām, līdz ar to par šāda veida noziegumiem turētas aizdomās un apsūdzētas biežāk, kā arī sodītas bargāk nekā vīrieši.[476]

Darba apakšnodaļā aplūkotas sievietes tiesības un īpašais statuss dažādās situācijās Livonijā, paturot prātā sievietes tiesības un pienākumus reģionālā kontekstā. Analizētas tiesības nodot tiesas zvērestu civilprocesos, kas atspoguļojas Livonijas tiesību krājumos un tiesu praksē, tiesības liecināt un iesniegt apsūdzību tiesās. Vērtēta likumu un tiesu prakses attieksme pret sievietes nogalināšanu un ievainošanu, izvērtējot arī reģionā sastopamu parādību 13.–16.gs. – paaugstinātus sodus par sievietes ievainošanu. Apkopota informācija par noziegumu, kas tika vērsts pret sievieti – izvarošanu, kā arī

[473] Shahar, S. *The Fourth Estate*… P. 37.
[474] Opitz, C. Frauenalltag im Spätmittelalter (1250–1500)... S. 293.
[475] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals* … S. 76. Fol. 223.
[476] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 44.

specifiski miesas sodi, nāves soda veidi sievietei kriminālprocesos, kā arī sievietes iesaiste tiesas piespriesto sodu nomaksā un saņemšanā. Īpaša sadaļa veltīta sievietes atbildībai par jaundzimušo un sieviešu apsūdzībām buršanā.

2. 1. **Zvēresta tiesības un sūdzēšanās tiesā**

Tiesību krājumos tika noteikti dažādi gadījumi, kad sieviete personīgi piedalījās tiesas procesā un varēja dot zvērestu. Tiesas praksē viduslaikos darbojās sacensību princips – divas puses (personas, ģimenes, dzimtas) tiesas sēdē jeb sapulcē centās pierādīt otra vainu vai attaisnoties. Vainu vai nevainību pierādīja ar sakrālām darbībām – zvērestu (savs un līdzzvērētāju), tiesu divkauju, karstas dzelzs pārbaudi, ūdens pārbaudījumu.[477] Zvērests, tāpat kā citas juridiskas normas veidoja vienotu veselu ar atbilstošu simbolisku aktu. Abstraktā formā, ārpus rituāla, normai nemaz nebija juridiskā spēka. Tiesiskās darbībās lietoja dažādus priekšmetus un darbības: lauza zarus, cirta ar cirvi, izmantoja velēnu vai zemes sauju u.tml.[478] Tā kā zvērests bija viens no pierādījuma veidiem, tad tiesības zvērēt sievietei nozīmēja arī tiesības būt lieciniecei, sūdzētājai un savu mantisko interešu aizstāvei.

Baltijas jūras reģiona dažādu kārtu sievietēm 13.–16.gs. zvēresta tiesības saskaņā ar tiesību krājumos kodificētajām normām pienācās saistībā ar mantojuma lietām, kad vajadzēja pierādīt savas tiesības uz mirušā vīra dāvinājumu jeb rīta velti.[479] Livonijā šāda veida tiesu zvēresta tiesības sievietēm noteica bruņinieku tiesības (sieviete zvērēja ar diviem līdzzvērētājiem pie relikvijām (*sülf drüdde [.] up den hilligen*) [480] un Tallinas pilsētas statūti (1282).[481] Zvēresta tiesības sievietēm vācbaltu tiesību vēsturniekam K.Šillingam likās pilnībā neraksturīgas ģermāņu tiesību lokam, un viņš izteica domu, ka uz Livonijas vācu sievietēm netika attiecināta tik strikta dzimumaizbildniecība kā vācu zemēs.[482] Tomēr arī ģermāņu zemēs sieviete varēja zvērēt un pat "ar atlaidi" – ja parasti zvērestu drīkstēja atkārtot tikai divas reizes, tad sieviete to varēja darīt, kamēr tas bija nevainojams.[483] Atraitnes tiesības šajā laikā bija īpašas Baznīcas uzmanības kontrolē, un rīta velte jeb rīta dāvana bija viens no sievietes personiskā mantojuma veidiem, ko atbalstīja kanoniskās tiesības un Baznīca. Saskaņā ar Sbt 19.

---

[477] Karstas dzelzs pārbaudi aizliedza IV Laterānas koncils, un tā iespaidā, piemēram, Dānijas karalis Valdemārs aizliedza karstas dzelzs pārbaudījumu ap 1216.gadu, aizstājot ar 12 vīru liecību. (*Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert).* .. S. 35).

[478] Гуревич, А.Я. Индивид и общество в варварских государствах. *Проблемы истории докапиталистических обществ.* Москва, 1968. С. 395. Dānijā 1210.gadā pierakstītajā Liber legis Scaniae 36.pieprasīja, lai arī pārdod zemi, tiktu veiktas ceremoniālas darbības ar zemes galabala nodošanu no vienām rokām otrās. *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12. –20. Jahrhundert)...* S. 36.

[479] Pamedes tiesa, 62; VĒbt: Norvēģijas zemju tiesības – sk. Гуревич, А. Я. *Свободное крестьянство феодальной Норвегии*. Москва, 1959. С. 53.

[480] VĒbt 22.punkts, Sbt 17.punkts. Sk. *Altlivlands Rechtsbücher*… S. 61. Par zvēresta tiesībām sk. Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts* … S. 61–62.

[481] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks* ... Lk. 128, §19.

[482] Schilling, C. *Die Lehn– und erbrechtlichen Satzungen*... S. 365.

[483] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*... 39. lpp. Гуревич, А. Я. *Свободное крестьянство*... С. 53.

punktu sievietes varēja zvērēt kopā ar diviem līdzzvērētājiem, ka viņai bija piedzimis dzīvs bērns, lai saņemtu tiesības uz mūža nodrošinājumu pēc vīra nāves.[484] Salīdzinot ar vācu zemju paražu tiesībām, skandināvu rakstītās tiesības 11.–13. gs. pieļāva arī nedaudz plašāku sieviešu tiesisko darbību, kas laika gaitā paplašinājās. Tā Senākajos Norvēģijas rietumdaļas likumos Frostatingā sievietei bija aizliegts ievest vīrieti dzimtā (adoptēt), bet vēlākos likumos (13. gs.) Norvēģijas austrumdaļā adopcijas procedūru varēja veikt arī sieviete.[485] Sūdzības iesniegšanai vasaļu kārtas sievietēm parasti bija nepieciešams aizbildnis, bet VĒbt 88. punkts paredzēja, ka māsa pati varēja izvirzīt prasību pret brāļiem, ja viņai nebija tēva.[486]

Sievietes kā publisko tiesu dalībnieces līdz 16. gs. minētas maz, un pat gadījumos, kad sievietes saskaņā ar likumu varēja piedalīties tiesā, tradicionāli vasaļu kārtā tiesu lietas kārtoja vīrieši – sieviešu radinieki, aizbildņi, arī nozīmēti pārstāvji. Sieviešu sūdzību iesniegšana, jauno laiku sākumā arī rakstiskā veidā, notāra apstiprināta,[487] vasaļu kārtā bija sastopama, lai arī reti.[488] Vairumā gadījumu vasaļu kārtas sieviešu sūdzības un liecības Livonijas tiesās un dažādās apelācijas iestādēs ārpus Livonijas tika uzticētas sievietes aizbildnim. Tā 1446. gadā Voldemāra Lodes atraitne Margareta un viņas meitas Margareta un Ģertrūde ieradās Rakveres fogta priekšā, lai nozīmētu savu pilnvarnieku Gertu Mecentaku (*Metsentacken*), kas stātos Ordeņa mestra un Viru zemes mantāga priekšā viņu mantojuma lietu dēļ un arī nodotu tiesu zvērestu.[489] Kā liecina Harjumā un Virumā mantāga lēmumi, tiesneši noteica gadījumus, kad kā tiesu pierādījums tika pieprasīts zvērests, jo zvēresta nodošanas ceremonija prasīja lielu sasprindzinājumu gan no līdzzvērētājiem, gan paša zvēresta devēja.[490]

No 15. gs. beigām dokumentos sastopamas netiešas norādes par sieviešu piedalīšanos tiesā un liecināšanu ar vai bez zvēresta. Tā 1497. gadā Kurzemes vasaļu mantāgā robežu strīdā uzklausīja vecās „ļoti svētas sievas“ Dumpiates sacīto. Viņa liecību apliecināja ar savu sievietes godu (*by ehrenn frowlickenn ehrenn und by ehrer seel und sahlicheitt*).[491] Kā atzīmējis Livonijas muižu dokumentu krājuma sastādītājs H. Bruinings, senākais nepārprotamais gadījums Livonijā, kad zvērestu tiesā nodeva sieviete, bija 1537. gadā, kad Limbažos vasaļa Lindes atraitne liecināja "pēc pilnas formas" par vairāku ciemu iegādi.[492] Turpmāk 16.gs. sieviešu tiesu zvēresti bija sastopami, bet nebūt ne lielā skaitā un saistībā ar tradicionālajiem sieviešu īpašuma veidiem. Piemēram, 1546. gada 12.jūlijā Valmierā

[484] *Altlivlands Rechtsbücher*…. S. 61.
[485] Гуревич, А.Я. *Норвежское общество*… С. 46.
[486] Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts* … S. 61–62.
[487] LVVA 5561. f., 1. apr., 292. lieta (1518).
[488] Piemēram, TLA 230. f., 1. apr., 847. lieta (1495) – māsa iesūdzēja vainīgis par brāļa nogalināšanu un pilnvaroja savu vīru noslēgt draudzīgu izlīgumu (*freundliche Sühne uz epmfangen*); LVVA 7402. f., 2. apr. 11. lieta, 150.–155.lp. (1547, Tartu) Tartu (*Dorpt*) bīskaps un bīskapijas padome izspriež par *Gerdruth Engeder* sūdzību, ko viņa iesniedza vīra vārdā; 5561. f., 1.apr. 309.lieta. Fromholda Ermisa atraitne izsauc uz tiesu ordeņa mestru Brigeneju atbildes došanai par sūdzībām par īpašumu un par mirušo Laurensu Ermesu (1538).
[489] Brieflade, Nr. 184, S. 125.
[490] Brieflade, Nr. 388, 390, 394, 396, 404, 406, 408, 416–418, 420, 423, 424.
[491] *Datenbank Kurländische Güterurkunden,* Nr. erg0075.
[492] GU Bd. 2, Nr. 718.

ordeņa mestra koadjutora un Viljandi (*Vellin*) komtura priekšā sūdzību iesniedza neprecētā Maige Vatcela (*Mayge Watzells*) par sava pūra neizmaksāšanu. Ordeņa amatpersona noteica kārtību, kādā izmaksājams pūrs no Veldes muižas, savukārt jaunietei un viņas asinsradiniekiem (jau dzimušiem un vēl nedzimušiem) ar viņas roku un muti (*mit hande und munde*) bija jāatsakās no turpmākajām pretenzijām. Jādomā, ka šī jaunā sieviete nodeva zvērestu.[493] 1556.gadā Valmierā strīdā par mantojumu sieviete savus vārdus apliecināja „pie viņas dvēseles" (*bei ihrer Seelen Heil*).[494]

Vislielākā varbūtība, ka sieviete 16. gs. pati kārtoja tiesu lietas, bija gadījumā, ja viņa bija atraitne, savukārt precētu sieviešu rīcībai bija īpašas atrunas. Sieviešu iesaistīšana juridisku jautājumu risināšanā radīja nepieciešamību precizēt sievietes kā tiesājošās puses pienākumus. Tā robežu strīdā 1549. gadā Kuldīgas komtura uzdevumā uz tiesas sēdi ordeņa mestra nozīmētu komisāru klātbūtnē uzaicināja [atraitni] Butleršu (*Bultelresche*). Piezīmēts, ka saskaņā ar īpašu ordeņa mestra rīkojumu arī atraitnei bija daļēji jāuztur komisāri.[495] Jādomā, ka gadījumā, ja tiesājās vīrietis, nebūtu jāizdod īpašs rīkojums. Precēta sieva Anna Bloema (*Bloem*), ordeņa vasaļa Ekberta Šultes (*Schulte*) sieva Kurzemē, aktīvi sūdzējās dažāda līmeņa tiesās par robežu strīdiem 1556.gadā, pamatojot savu aktīvo rīcību ar vīra slimību. Vīra slimība saskaņā ar tiesību principiem, kuri balstījās uz Ssp, nevarēja būt pietiekošs iemesls sievai pārstāvēt vīru,[496] bet jauno laiku sākumā Livonijā tika pieļauta, jādomā, kā izņēmums. Tāpat par izņēmumu jāuzskata precētas sievietes zvērests savam zemeskungam, ko 1563. gadā no pakļautajiem vasaļiem Rīgas arhibīskapijas Lībiešu galā pieprasīja koadjutors Meklenburgas Kristofs. Sarakstā, kurā uzskaitīti jau zvērējušie vasaļi, bija viena precēta sieva, 8 atraitnes un klostera abate.[497]

Apelācijas sūdzības augstākās kārtas sieviešu pilnvarotie 15. gs. un 16. gs. pirmajā pusē iesniedza pāvesta kūrijā, Vācu svētās Romas impērijas ķeizara kancelejā, kā arī 1495. gadā dibinātajā impērijas tiesā (*Reichskammergericht*). Pēc Livonijas sabrukuma 1561. gadā tika izmantotas apelācijas un sūdzību iespējas pie Polijas-Lietuvas un Zviedrijas karaļa. Sūdzības bija saistītas ar mantojuma tiesībām un to izskatīšana nereti ilga vairākus gadus vai pat gadu desmitus. Romiešu tiesību iespaidā tapušie tiesību krājumi ietvēra normas, kas noteica stingru dzimumaizbildniecību un ierobežoja sieviešu darbību tiesas procesā. Dāvida Hilhena zemes tiesību projektā (1599) sievietei bija paredzēta tikai aizbilstamās loma.[498] Piltenes statūti (1611) paredzēja, ka gadījumā, ja nav citu liecinieku, liecināt

[493] LVVA 7402. f. 2. apr., 11. lieta, 62. –63. lp.
[494] LVVA 7402. f. 2. apr., 16. lieta, 18. lp.
[495] *Datenbank Kurländische Güterurkunden*, Nr. erg0990, erg0564. Atraitnēm adresēti uzaicinājumi uz vasaļu tiesu 16. gs. vidū bija sastopami rakstveidā. Tā robežu strīda risināšanai 1545. gada 27. aprīlī Klaus Hastfers aicināja uz vasaļu tiesu (*Dingeldage*) Oto Fītinghofa atraitni Margarēti Ikšķilu (Brieflade, Nr. 1245), bet 1557. gada 12. februārī Tartu Johans Tuve uz Tartu mantāgu (*man edder richtel tage*) – atraitni Elzebi Mellenkrudenu (LVVA 7402. f., 2. apr., 17. lieta, 75. lp.).
[496] Ssp norāda, ka pat, ja vīrs bija slims, sieva nedrīkstēja pārstāvēt viņa lietas tiesā (Ssp I, 52 §4).
[497] Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbistums Riga. EinBeitraga zur livländischen und mecklenburgischen Geschichte*. Reval, Verlag von Franz Kluge, 1898. Beilage Nr. 8, S. 318-319.
[498] Zemes tiesību projekts, lai arī bez likuma spēka, Vidzemē tika pielietots tiesās līdz 1630. gadam, bet Latgalē līdz 1677.gadam, kad to aizvietoja Lietuvas statūts (Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*… 103. lpp.).

tiesā varēja arī nepilngadīgs, bet ne sievietes, un arī Kurzemes statūtu (1617) sastādītāji uzskatīja par neiespējamu, ka sievietes un bērni paši uzstātos tiesā, jo tiem vienmēr bija nepieciešams aizbildnis.[499]

Pilsētās bija lielākā brīvība viduslaiku izpratnē, kuras augļus baudīja arī sievietes. Taču tā bija korporatīva brīvība, ne personiska. Pilsētas kopiena iepretī ārpasaulei tika pārstāvēta kā vienots kopums, un pārstāves nekad nebija sievietes. Atsevišķos gadījumos Baltijas jūras reģiona sievietēm bija dotas tiesības pašām sevi pārstāvēt tiesā. Jāpiezīmē, ka Hamburgas tiesības, kas bija Rīgas tiesību paraugs, aizliedza garīdzniekiem, sievietēm un nepilngadīgajiem līdz 18 gadiem bez aizbildņa stāties rātes priekšā kā sūdzētājam un apsūdzētajām, bet šis tiesību princips netika tiešā veidā uzņemts Rīgas tiesībās.[500] Lībekas tiesībās 13.–15.gs. sievietēm tirgotājām (vācu val. *Kauffrau*, latīņu val. *mercatrix*) nevajadzēja aizbildni tiesu lietās, viņas pašas gan liecināja, gan maksāja tiesu sodus. Līdzīgas likumdošanas normas bija vairākās pilsētās dienvidvācu zemēs.[501] Pēdējos gadu desmitos vēsturnieki apkopo arvien vairāk informācijas vēstures avotos, kas liecina, ka tirgotājsievu darbība vācu pilsētās, arī tādās, kur nebija spēkā Lībekas tiesības, bija plaši izplatīta un pat ierasta prakse.[502]

Sievietes tirgotājas (*Kauffrau*) minētas Tallinas un Rīgas pilsētu tiesībās. Tallinas tiesībās (1282) gluži kā Lībekas tiesībās, vienlaikus tika paģērēts, ka sievietes nebija pilsones un viņām mantas pirkšanā un izdošanā vajadzēja aizbildni, taču arī pieļāva, ka sievietes, kurām bija tirdzniecības vietas (*de kopschat hebben, vnde kopen vnde vorkopen*), pašas vai ar vīra starpniecību maksāja parādus.[503] Rīgas pilsētas pārstrādātie statūti (14.gs. sākums) noteica, ka par sievietes parādiem viņai var noņemt tikai augšējo apģērbu (t.i. paņemt to kā parāda ekvivalentu). Ja tirgotājsieva (*kopfrůwe*) iekļuva parādos, tos vajadzēja samaksāt viņas vīram, taču, ja sieviete pati nodarbojās ar tirdzniecību, tad viņa pati arī maksāja parādus.[504] Šī tiesību norma ir analoga pēc Ssp sastādītajās pilsētu tiesībās Hamburgā (1270) un Brēmenē (1303/1308), pie kam atspoguļo Ssp (ap 1225) ietvertā principa papildinājumu. Sākotnēji parādniekam kā dienas strādniekam bija parāds jāatstrādā privātā kreditora saimniecībā. Viņam piešķīra grābekli un kāju važas, kas padarīja viņu par apsmieklu līdzpilsoņu acīs. Savukārt 13.gs. beigās pilsētu statūtos jau bija paredzēts, ka parādniekus vīriešus ieslodzīja vai izraidīja no pilsētas, nevis lika atstrādāt parādu. Sieviešu ievietošana privātos cietumos parādu dēļ vācu pilsētās parasti netika pieļauta „viņu goda dēļ".[505]

---

[499] *Die Piltensche Kreyses Statuta* ... 208. lp.; *Statuta Curlandica*… § 314.
[500] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*... S. IX.
[501] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*. .. S. 95, 139.
[502] Engel, E., Jacob, F.-D. *Stätisches Leben im Mittelalter*. Köln: Böhlau, 2006. S. 235.
[503] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 128.
[504] Napjersky, J. G. L. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*... S. 146, II, §1–3.
[505] Breßker, S. *Schuldknechschaft und Schuldturm. Zur Personalexekution im sächsischen Recht des 13.–16. Jahrhunderts.* Berlin: Dunker&Humbolt, 2004. S. 62, 65, 119, 172, 342. Rīgas pārstrādātos statūtos vīrieti parādnieku arī varēja ieslodzīt pie maizes un ūdens (Bunge, F. G. v. *Geschichte des Gerichtswesens*... S.112).

Sīktirgotājas, kurām piederēja tirgus būdas Tallinā, par tām maksāja nodokļus pilsētai tāpat kā vīrieši.[506] Dokumentos minētas arī tāltirgotājas. Piemēram, 1423. gadā Tallinā bija mirusi Kristīne Lasse (*Christina Lasse*), kura dokumentā dēvēta par tirgotāju (*copmans*). Viņas mantinieki bija brāļu un māsas bērni, kuru izcelsmi apliecināja Parvo (*Borgå*) pilsēta Somijā.[507] Tiesās ārpus Tallinas sieviešu intereses pārstāvēja aizbildņi, pat ja viņas nodarbojās ar tirdzniecību. Pilsētas rāte, atbildot uz ordeņa mestra vēstuli, 1498. gadā norādīja, ka Tallinas pilsone, Laurensa Fridaga sieva, savu taisnību tirdznieciskajos darījumos ar Rūjienas (*Rughen, Rujen*) iedzīvotāju varot pamatot ar darījumu rēķiniem. Uz Rūjienu lietu kārtošanai pie Livonijas mestra tomēr tika nosūtīts viņas padēls.[508]

Sievietes namīpašnieces nereti 14. gs. un 15.gs. pirmajā pusē pašas, bez aizbildņa, ieradās pie „sēdošās rātes", lai kārtotu nekustamā īpašuma lietas. Piemēram 1360. gadā Tallinas rātes priekšā ieradās meita, lai nokārtotu tēva mantojumu; precēta sieva kopā ar sava dēla sievu,[509] 1361. gadā – meita lietā par tēva atstātu mūra un koka namu; kāda precēta sieva bez aizbildņa.[510] Salīdzinot 14. un 15. gadu simteņus, vērojams, ka laika gaitā aizbildņu institūts pilsētas rakstveža piezīmēs kļuva izteiktāks: sieviešu tiesības mantot un rīkoties ar nekustamu īpašumu nesamazinājās, bet rātes priekšā sievietes vairumā gadījumu 15. gs. un 16. gs. pirmajā pusē pārstāvēja aizbildņi.[511] Tas bija raksturīgi Baltijas jūras reģionam kopumā.

Sievietēm pilsētās bija tiesības sūdzēties par savu aizbildni, ko izmantoja 1516. gadā kāda meitene Tallinā.[512] Var piezīmēt, ka attiecība uz aizbildņiem, kuri pārkāpa savu aizbilstamo intereses, pilsētu statūti varēja būt nesaudzīgi. Hamburgas – Rīgas tiesību VIII nodaļas 8. pantā teikts, domājams par aizbildņiem: "Mirušo vecāku vietā par bērnu likteni jālemj abu pušu radiem. Bet, ja tas netiek ievērots, tad sods ir maksa ar savu dzīvību, vienalga vai sieviete vai vīrietis."[513] Pēc Rīgas un Lībekas tiesību principiem par nepilngadīgu aizbildni varēja būt arī sieviete atraitnes statusā, bet pēc apprecēšanās aizbildņa tiesības vienmēr pārgāja uz vīru. Pilsētu rātes regulāri sekoja līdzi nepilngadīgu bērnu un viņu aizbildņu rīcībai. Aizbildņu (arī patēva) pienākumi pret aizbilstamajiem nereti tikko fiksēti rakstveidā, tai skaitā pienākums dod pabērniem uzturu, apģērbu un apavus līdz pilngadībai. Sasniedzot savus gadus (t.i. pilngadību) gan dēliem, gan meitām pienācās tēva mantojums, kas meitenēm tika dotas kā pūrs. Parasti rakstiskos dokumentos vai nelielās zīmītēs tika pierakstīts, ka aizbildnis deva zvērestu ievērot tiesību normas un vienošanos.

Tallinā 14.gs. darbojās sieviešu līdzzvērētāju institūts. Tā 1324. gadā, kad pilsētas rāte organizēja

---

[506] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374* ...S. XLVI u.c.
[507] LUB Bd. 7, Nr. 41. Brāļa dēli bija *Mathias und Peter* Ingwaldsson, bet meitas meita – *Margaretha Lucietochter*. Spriežot pēc vārdiem – zviedri.
[508] LUB II, Bd. 1, Nr. 632; 656.
[509] *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383)...* Nr. 5; 8.
[510] *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383)...* Nr. 18; 23.
[511] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)*; *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458).*
[512] TLA 230. f., 1.apr. 842 – Bi 75 (I). lieta, 27.–28. lp.
[513] Napjersky, J.G.L. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts…* Nr. VII,2; *Latvijas tiesību avoti*... 233. lpp.

nodokļu ievākšanu no pilsētniekiem par mūra izbūvi, divas reizes precētas sievas piesauca 12 sievietes (*dominas*) kā liecinieces par vīru maksājumiem, kas jau bija samaksāti iepriekš.[514] Var pieņemt, ka 12 sieviešu liecības Tallinā bija saistītas ar senu un noturīgu tiesisku tradīciju, kas bija raksturīga Baltijas jūras, īpaši Gotlandes tirgotājiem.[515] Tā 1189. gada līguma projektā starp Novgorodu un Gotlandes tirgotājiem bija paredzēts apliecinājums ar 12 līdzzvērētāju liecībām. Pēc V.Pāvulānes domām, līguma projektā bija ieviesusies kļūda, un te vajadzēja būt tikai 2 līdzzvērētājiem.[516] Tam nevar piekrist. Divpadsimt zvēresti tiesās bija sastopami 12.–13.gs. Baltijas jūras reģionā, un bija saistīti ar tiesas spriešanas formu tautas sapulcē, kas visprecīzāk atspoguļojās skandināvu tiesību avotos. Dānijā Šēnes (*Schonen*) baznīcas tiesībās (1171),[517] Šēnes zemes likumā (1210),[518] Īirka Zēlandtes tiesībās 13. gs. pirmajā pusē tika prasīta tieši 12 vīru liecība, pie kam arī tautas sapulce (tings) bija darboties spējīga, ja tajā bija pulcējušies tieši tik daudz vīru. Laika gaitā sapulces un zvēresta likumību varēja apliecināt arī mazāks skaits: Jitlandes 1241. gada likumā bija vajadzīgi 7 vīru liecības, lai tinga lēmums un zvērests būtu likumīgs.[519] Sūdzība par grūtnieces nogalināšanu pēc Gotlandes likumiembija jāpierāda ar tuvāko radu un 12 radinieku zvērestu.[520] Vīriešu līdzzvērētāju institūts pastāvēja arī Dienvidsomijā –1424. gadā Viborgā 12 līdzzvērētāji apliecināja divu sieviešu likumīgu dzimšanu, lai viņas varētu saņemt mantojumu Tallinā.[521] Sievietes, kuras no deva tiesu zvērestu kā līdzzvērētājas, Tallinā minētas tikai vienu reizi, citviet Livonijas pilsētās šāda parādība nav zināma. Paralēles rodamas Vācu ordeņa Prūsijas atzara Pamedes zemes tiesībās, kurās vienā gadījumā bija noteikta likumīga iespēja, kad sieviete varēja pierādīt savu ievainojumus, nododot tiesas zvērestu kopā ar citām sievietēm kā pati divpadsmitā.[522] Livonijas pilsētās līdzzvērētāju institūts pastāvēja arī 16. gs., taču liecinieki bija vīrieši. Pilsētniecēm no zemākajiem slāņiem radās problēmas sagādāt nepieciešamo liecinieku skaitu. Tā 1550. gadā igauņu zvejnieka Matīsa atraitnei izdevās iegūt tikai trīs igauņu tautības lieciniekus, kas

---

[514] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)…* Nr. 1–1059.

[515] Tik liels skaits līdzzvērētāju bija nepieciešams gadījumā, ja bija sista grūtniece (*Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch…* Nr. 14,6).

[515] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals…* S. 41, 72. Arī 1189.gada līguma projektā starp Novgorodu un Gotlandes tirgotājiem bija paredzēts 12 līdzzvērētāju institūts. Pēc V.Pāvulānes domām, līguma projektā bija ieviesusies kļūda, un gadījumā, lai saņemtu nozagtos lopus, vajadzēja būt 2 līdzzvērētājiem. Pāvulāne, V. Viduslaiku tirdzniecības principi.. 8. lpp.

[516] Pāvulāne, V. *Viduslaiku tirdzniecības principi…* 8. lpp.

[517] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)…* S. 31–32. Prasība pēc 12 vīru zvēresta bija gadījumā, ja vīrs tika apvainots par zagšanu baznīcā. Radniecības un precību gadījumā no katras iesaistīto puses bija paredzēti 6 līdzzvērētāji, kuri varēja zvērēt kopā vai pa vienam.

[518] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)…* S. 36, Nr. 4., 46. Bija paredzēts 12 vīru zvērests, kas dēvēts īpašā terminā (*Tylvterede)* un noteikts, ka liecinieki zvēr nevis pie svētajām relikvijām, bet gan pie Svētajiem rakstiem un „pie savas dvēseles".

[519]*Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)…* S. 42, Nr. 5, Buch 2, XLVIII; Nr. 6, 38. S. 46.

[520] *Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch*... Nr. 14, S. 273.

[521] LUB Bd. 7, Nr. 188.

[522] Jaunās Pamedes tiesas (darbojas 16.gs.) otrais punkts noteica, ka sieviešu kārtas amatpersonai (*kamererscheе*) ievainotā sieviete rādīja savas rētas savu pavadoņu (*biderfrauen*) klātbūtnē. Nodarījumu sieviete pierādīja „ar kliegšanu" vai ar tiesas zvērestu kopā ar 11 sievām (Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"…* С. 512).

pilsētas dokumentācijā tika atzīmēts kā pārāk mazs liecinieku skaits.[523]

Tiesu fogta pieraksti no 15. un 16. gs. liecina, ka Tallinā sievietes sūdzības iesniedza ar aizbildņu starpniecību arī zagšana un sišanas gadījumos. Tā savas sievas māsas vārdā sūdzību par 9 vērdiņu nozagšanu 1438. gadā iesniedza Ludeke Kermess. Zagli par šo nodarījumu pakāra. Precētas sievas draugi (*frunde*) fogtam iesniedza sūdzību par viņas vīru 1520.gadā.[524] Pilsētu tiesas ņēma vērā sieviešu, īpaši sievas ar mazu bērnu/ bērniem vai sievas grūtnieces, lūgumus pēc apžēlošanas.[525]

No Rīgas nesēju ģildes sodu grāmatas (*Straf und Bruderbuch*, 1450–1459), var spriest, ka sievietes retāk nekā vīrieši tika saukti burggrāfa tiesas priekšā. Ne vienmēr vīrieši un sievietes uzreiz atsaucās uz tiesas uzaicinājumu. Tā 1454. gadā tika brīdināti Jēkabs Apeskaukels un viņa sieva, kā arī Gerke Huzekārs ar sievu. 1456. gadā tiesas uzlikto sodu mātes vietā samaksāja dēls, bet 1456. gadā uz tiesu pēc uzaicinājuma nebija ieradusies Hinrika Brēdena sieva.[526]

Saskaņā ar Rīgas pilsētas statūtiem arī bagātākās un ambiciozākās sievietes pārstāvēja aizbildņi. Rīgas pilsoņa Stokmana atraitne Odile (*Odilia, Odele, Odile*) 15. gs. 20.–30. gados iesaistījās vairākās tiesvedībās. Viņa kopā ar vīru, bet tad arī kā atraitne nodarbojās ar tālo tirdzniecību, veda saraksti un rēķinus ar Lībekas kompanjonu. Pēc vīra nāves viņa nonāca konfliktā ar saviem bērniem, kuri uzskatīja, ka preces (3 zvērādu mucas), kuras viņu māte nosūtīja uz Lībeku, ir viņu mantojums. Bērnu pusē nostājās arī Rīgas rāte un tiesu vara. Odile centās panākt savu taisnību un atgūt darījumos ieguldīto, meklējot atbalstu pie Vācu ordeņa amatpersonām un pāvesta kūrijā. Kad Odile Vācu ordeņa mestra tiesiskajā aizsardzībā (*unter Geleit*) ieradās Rīgā, viņas pārstāvis tiesā 1425.gadā saskaņā ar Rīgas pilsētas tiesībām bija otrais vīrs.[527] Sieviete 1432.–1435.gadā sūdzējās Romas kūrijā, un šajā tiesā, kurā pāvests bija nozīmējis par šķīrējtiesnesi kardinālu, viņu pārstāvēja īpaša amatpersona – prokurators, kas bija raksturīgs arī citu atraiņu sūdzību gadījumos ne tikai kūrijā, bet arī pilsētu tiesās.[528] 15. gs. atraitņu sūdzības nereti tika pārsūdzētas vācu ķeizaram[529] vai Romas kūrijā. Tas, iespējams, bija saistīts ar īpašo tiesisko aizsardzību, ko garīdzniecība veltīja atraitnēm. Tā 1467. gada 22. februārī Tallinas bīskaps un Tallinas komturs apliecināja, ka strīds starp Gesekes Velpina (*Welpin*)

---

[523] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 192.
[524] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*… S. 41, 72.
[525] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen”*. ..S. 319.
[526] Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger… S. 222.
[527] LUB Bd.7, Nr. 476. Sarakstē ar Vācu ordeņa virsmestru Odile norādīja, ka viņas aizbildnis ? (Erbherr) ir Vācu ordenis. (LUB Bd. 8, Nr. 426)
[528] LUB Bd. 8, Nr. 426; Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*…S. 288. 1398.gada 16.febr. Dortmuntes rāte lūdza atbalstīt atraitnes Hilgurdis prokuratorus, kuri pārņems viņas mirušā dēla Johan Stonejohans mantojumu (TLA 230. f., 1. apr., 460. lieta. 332.lp.). 1502.gada 3. okt. Stokholmas rāte Tallinai, iesaka Frau Helge prokuratoru , kura ir mirušā Pēter Bentssena atraitne, kurš Tallinā pie Hansa Kannengeter dažus īpašumus/ labumus ir turējis, un prokurators tās saņems viņa atraitnei (TLA 230. fonds, 1. apr., 889. lieta).
[529] TLA 230. f., 1. apr., 775. lieta. 1478 .gada 12.maijā ķeizara Fridriha III mandāts Tallinas rātei, ka Johana Bertheima atraitnes Margaretas mājas, ko atņēma pilsēta un rāte, pēc ķeizara pavēles atdodamas atpakaļ. TLA 230. fonds, 1. apr., 967. lieta. 1524.g. 11. janv. Pauls Stēne (*vom Stehne*), Tallinas komturs un BM un rāte apliecina, ka draudīgais strīds starp Rīgas pilsōna Gerda Simens atraitni un pilsētu līdz ar tirgotāju kopību ir nokārtots un līgumā nevainīgi cietušajai sievietei izmaksātas 1000 rīgas mārkas.

atraitni un Klāvu Hāki (*Hacke*) ir izlīdzināts miera ceļā. Pāvests Hākem bija uzlicis 49 dukātu tiesu izdevumu sodu.[530] 1484. gada 14.septembrī Tallinas bīskaps atraitnes Margaretas Parhimas lietā pret Hermanu Greiju (*Greue*) lika dekānam nopratināt (*zitieren und befragen*) atraitni, kā arī liecinieku.[531]

14. gs. pilsētnieces risināja tiesu strīdus gan ar vīriešiem, gan arī savā starpā. Pilsētu rātes, fogti, kā arī zemeskungu kancelejas apstiprināja sūdzību iesniegšanu un mierizlīgumus, kuri tika panākti tiesas ceļā. Piemēram, 1331. gadā Tartu bīskaps ziņoja par strīdu starp Arnolda Lauza (*Laus*) atraitni un Lībekas rātskunga Alvina Gropena atraitni,[532] bet 1332. gadā Tartu rāte ziņoja Tallinai par mierizlīgumu starp Frīdriha Mornveha māsu un Johanu Šimelinhu.[533] Meita varēja būt sūdzības iesniedzēja jeb tēva pilnvarniece brāļa nogalināšanas lietā.[534]

Tallinas un Rīgas tiesās 16.gs. (pēc reformācijas, kad vairs nevajadzēja zvērēt pie svētajiem?) sievietes liecība bija līdzvērtīga vīrieša liecībai. Piemēram, Tallinā sievietes liecināja 1524. un 1532. gadā slepkavības lietā[535] vai 1582. gadā sievas neuzticības lietā.[536] No Rīgas landfogtu ieņēmumu grāmatas redzams, ka sievietes liecības un sūdzības 1577.–1578. gadā Rīgas patrimoniālajā apgabalā tika pieņemtas bieži. Kā sūdzētāja sievietes sastopamas zādzību lietās – kāda sievietei Ulenbroka muižā esot nozagta un atpazīta govs; Bernta Harmena sieva savukārt atnākusi ar sūdzību par kalpu, kuru apsūdzēja sešu mārku nozagšanā, ko viņa pati atradusi u.c.[537] 16. gs. otrajā pusē sievietes parādījās kā personas, kuru iniciatīva bija pamatā kāda noziedznieka ņemšanai Tallinas pilsētas tiesiskajā aizsardzībā. Iepriekš šādas personas vai personu grupas netika norādītas, bet vēl 1559. gadā iniciators varēja būt arī visa dzimta (*frundschop*).[538] No 1552. gada Tallinā tiesiskā aizsardzība apvainotajam noziedzniekam piešķirta pēc kādas amatpersonas un viņa kalpones, atraitnes, māsas, sievas, mātes lūguma.[539]

Sievietes bija sastopamas tiesās arī kā ekspertes jautājumos, kas bija saistīti ar vecmāšu zināšanām. Nāves sods nebija piemērojams grūtniecēm, tādēļ tiesas vīri aicināja vecmātes, lai apstiprinātu vai noliegtu apsūdzētās sievietes grūtniecību. Rīgā 1584. gada 26. maijā tiesā divas sievietes aizbildinājās, ka ir grūtnieces. Tiesa tad palika pie lēmuma, ka abas sievas jāliek pārbaudīt vecmātei (*Battmuttersche*).[540] Tallinā 1578. gadā, kad tika atrasts beigts zīdainis, nevācu vecmāte (*Bademutter*) viņu liecinieku klātbūtnē apskatīja.[541]

---

[530] TLA 230. f., 1. apr., 721. lieta.
[531] TLA 230. f., 1. apr., 811. lieta.
[532] LUB 2, Reg nr. 918, S. 7. 1336. gada 28. augustā Lībekas bīskaps transsumēja dokumentu,
[533] Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*... S. 251.
[534] TLA 230. f., 1. apr., 766. lieta. (1477, Tallinas pilsone Sāremā jāmeklē brāļa nogalinātāji)
[535] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 73, 82.
[536] TLA 230. f., 1. apr , Bj 11. lieta, 1.–7. lp.
[537] 4BdLv Bd.1, S. 103, 38–41; 101,12–16.
[538] *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*... S. 200.
[539] *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*...S. 155; 179; 180; 206; 219; 228; 260; 275; 281; 296.
[540] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas… 188. lpp.
[541] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 99.

Nevācu jeb no 14.–15. gs. **zemnieku kārtas** sieviešu sūdzības bija iespējama, ja tiesā no nāca lieta par izvarošanu. Saskaņā ar lībiešu-igauņu ZT (16.punkts) sievietei, kas sūdzējās par šo noziegumu, bija nepieciešami trīs godīgi jeb krietni vīri, kas apstiprinātu viņas vārdus. Sūdzības celšana no sievietes puses, jādomā, notika līdzīgi kā citu tautu tiesās: ar skaļu kliegšanu, vaimanāšanu un savu ievainojumu rādīšanu.[542] Iesniedzot sūdzību, trīs godīgie vīri bija līdzzvērētāji, kas apliecināja sievietes personību un godīgumu.[543]

Citās Livonijas zemes tiesībās nebija iekļauts līdzīgs punkts, savukārt Lietuvas un Prūsijas tiesībās reglamentēta detalizētāk nekā lībiešu-igauņu ZT. Pirmajā Lietuvas statūtā (1529) bija paredzēts, ka meitene, kas kliegusi un pretojusies, varēja atnākt uz tiesu ar 2–3 lieciniekiem un dot t. s. miesas zvērestu.[544] Pamedes prūšu tiesībās (14. gs. sāk. – 16. gs. vidus) sievietei uzbrukums bija jāpierāda ar asinīm un zilumiem, ko viņa rādīja īpašai sieviešu kārtas amatpersonai (*kemererscheе*) un apliecināja to ar vienpadsimt sieviešu (*bidder frauen*) liecībām.[545] Pēc vēsturnieka V. Pašutas domām, minētais pārvaldnieks jeb kamerers un pārvaldniece bija sena prūšu amatpersona, ko izvirzīja pagasts.[546] Saskaņā ar 16. gs. vidū kodificēto Jauno Pamedes tiesu sieviete varēja sūdzēties pārraudzei ar kliegšanu vai ar kopā ar 11 sievietēm līdzzvērētājām.[547]

Iespējams, ka attiecībā uz lauku sieviešu iesaistīšanos vietējā pašvaldībā (pagastā) un kopienas tiesā, kas zināmā mērā turpināja baltu tautu paražu tiesību tradīcijas, var vilkt paralēles ar daudzējādā ziņā radniecīgajām Pamedes prūšu tiesībām. Prūšu sievietes parasti tiesā pārstāvēja aizbildnis, bet attiecībā uz citu sieviešu lietām sievietes varēja neierobežoti zvērēt pie svētajiem (t.i., relikvijām) un sūdzēties. Īpaša sieviešu lietu pārraudze saņēma sūdzības, novērtēja miesas bojājumus, liecināja tiesā, ņemot līdzi citas godīgas sievietes.[548] Tomēr, iespējams, ka tie bija tikai izņēmumi. Dažas liecības par sieviešu neiesaistīšanos vai iesaistīšanos tiesu lietās atspoguļojas latviešu folklorā, piemēram: „*Māsa,*

[542] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды"... С. 143.
[543] Līdzzvērētāji bija nepieciešami arī gadījumos ar zādzību (Lībiešu-igauņu tiesību 10. p.)
[544] Lietuvas statūts 1529, 7. nod, 6.
[545] Pamedes tiesa, 2.
[546] Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"*.. С. 76. Kamerersche – amats arī Frankfurtē pie Mainas 1377.gadā: Sk. *Glossar zur Geschichte der Mittelalterlichen Stadt.* Universität Hamburg. [Pieejams: http://www.glogemis.uni-hamburg.de/index.php? option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=56. Skatīts 12.09.2011].
[547] Jaunā Pamedes tiesa, 50. Jāpiezīmē, ka sieviešu tiesas spriedēju eksistence zināma lauku sabiedrībā vācu zemēs, bet šādas tiesas nav atstājušas gandrīz nekādas rakstiskas liecības. Cik var spriest no jauno laiku ziņām, t.s. ciemu tiesās vācu zemēs (*Rügerichte*) pašorganizācijas ietvaros lauku kopienā tika risinātas dažādas savstarpējās attiecības t.sk. vīriešu (*Knabenschaft*) un sieviešu tiesās (*Weibergericht*), sišana, apvainošana, lokālu konfliktu risināšana, bērnu pieņēmēju „atestācija," ieprecēšanās ciema kopienā u.c. Sieviešu tiesas pastāvēja paralēli ar vīriešu, un tajā piedalījās precētas sievietes, un sodi bija apkaunojoša, moralizējoša un pamācoša rakstura. (Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit…S. 51–52).
[548] Sieviešu lietas bija savstarpēja sieviešu vardarbība un lieta par pajūgu (iespējams, rīta velti), kurā varēja būt liecinieki kā sievietes, tā vīrieši (Pamedes tiesa, 2; 62). Par tiesu prakses, kur vīriešu un sieviešu sfēras bija daļēji šķirtas, arhaismu liecina paralēles ar Manu likumiem Senajā Indijā, kuros par sievietēm tiesā varēja liecināt tikai sievietes. Kopumā sievietēm bija liegts liecināt tiesā prāta nenoturības un slikto īpašību dēļ (Manu likumi 7. nod., 68; 8. nod., 77, sk. grām: *Indiešu literatūra: vissenākais posms*. Sast. V. Ivbulis. Rīga, 1985. 160., 161. lpp.).

naidu sacēlusi, / Sūta brāļus līdzināt"[549] vai „*Iesi tautu līdzināt / tiksi pate vaidiniece"*.[550] Kādas 1616. gada tiesu prāvas materiālos apliecināts, ka izvarošanas prāvā Vidzemē kalpone Katrīna zvērējusi *"pilnā formā"* – nometusies uz ceļiem, turot vienā rokā akmeni, otrā spieķi un izkaltušu velēnu uz galvas.[551] Iespējams, tas bija tas pats zvērests, kas paredzēts lībiešu-igauņu ZT.[552]

Dažas ziņas liecina, ka zemnieces kā liecinieces uzklausīja vasaļu tiesās un burvju prāvās 16. gs. Vairākas zemas kārtas sievietes – muižas kalpone, zemnieces – tika noklaušinātas un liecināja 1542. gadā lietā pret vasaļa sievu par vīra noindēšanu.[553] 1587. gadā lietā par astoņu karakalpu nogalināšanu Rīgas apgabalā liecināja māju saimnieces, kuras bija aplaupītas.[554] Raganu prāvā 1574. gadā nevācu sievu apsūdzēja ne tikai zemnieks Pēteris, bet arī kāda Anna no Ingofera muižas.[555]

Livonijas sabiedrībā 13.–16.gs. tiesiski aizbildniecība pār sievieti pastāvēja kā pie vietējo maztautu, tā arī vācu izcelsmes iedzīvotājiem un ietverta kā princips visos rakstītajos tiesību krājumos – pilsētu statūtos, bruņinieku un zemnieku tiesību kodificējumos. Vācbaltu tiesību vēsturnieku vidū 19. gs. pastāvēja viedoklis, ka Livonijas vācu iedzīvotāji turpināja sakšu tiesisko tradīciju, bet tajā dzimumaizbildniecība līdz 13.–15. gs. saglabāja savas pozīcijas īpaši spēcīgi, salīdzinot ne tikai ar citiem Vācijas tiesību reģioniem, kā arī Rietumeiropu un Skandināviju. Zemēs, kas pēc Livonijas kara (1558–1582) bija Livonijas mantinieces, 16. gs. vērojama romiešu tiesību recepcija, kas bija visciešākā saistībā ar aizbildniecības kā tiesiskas institūcijas attīstību. Zvēresta tiesības bija nozīmīgs rādītājs sievietes pilnvērtīgam tiesiskam statusam vai arī aizbilstamās statusam, un Livonijā sieviešu ierobežojumi liecina par dzimumaizbildniecību līdz pat 16. gs.

2. 2. Sievietes nogalināšana un ievainošana

Livonijā nav ziņu, ka likumkrājumos kaut kā speciāli tiktu skatīta sievietes slepkavības lieta un tās nogalinātājs saņemtu augstāku vai zemāku sodu nekā par vīriešu nonāvēšanu.

Sodi par sieviešu sišanu no 15. gs. dokumentēti Tallinā, bet citās pilsētās vai lauku sabiedrībā avoti līdz 16. gs. otrajai pusei nesniedz gandrīz nekādas liecības par šādu tiesisku pārkāpumu. Tallinas tiesu fogta grāmatā starp 21 "mazākiem nodarījumiem" 1438.–1439. gadā minēti 14 sodi par sieviešu sišanu vai savstarpējiem sieviešu kautiņiem, pie kam fogts pieņēma sūdzības arī par kalpoņu un bērnu

[549] LD 13765. Terminu "līdzināt" analizējis A. Švābe, salīdzinot ar senprūsu „ligint", lietuviešu „liginti", kas nozīmēja – tiesāt. Švābe, A. Latviešu tautas tiesiskie uzskati. *Straumes un Avoti.* I. sēj. Rīga,1938. 22. lpp.
[550] LD 17741.
[551] Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600…* 281. lpp.
[552] Sal. Lēvenbergs, Z. *Kriminālprocesa īpatnības Vidzemē un Kurzemē XV –XVIII gadusimteņos*. Rīga, 1936. 30.lpp. Senas zvēresta formas bija zvērēšana ar ieročiem, ar akmens mešanu ūdenī (Rīgenas salas iedzīvotāju sarunās ar dāņiem 1160.g. lietoja zvēresta formulu "lai es nogrimstu kā akmens"), simboliski nogriežot matus, uzliekot rokas uz relikvijām (*Сказания об Оттоне Брамбергском* .. С. 162–163).
[553] Brieflade, Nr. 1190–1200.
[554] Spekke, A. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586. g. 102.–104. lpp.
[555] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas... 170. Lpp.

sišanu.[556] 1438. gadā sievietes sišanas gadījums Tallinā protokolēts kopā ar smagākiem noziegumiem: Hans Balke tika atlaists un zvērējis šķīstīšanās zvērestu (*Urfehde*). Viņš bija arestēts par kādas vecas sievietes sišanu viņas pašas gultā.[557]

Pēc 1515. gada Tallinas tiesvedības reģistros rodamas norādes par vīriešiem, kuri bija nosituši sievietes, arī savas sievas, un tika ņemti pilsētas tiesiskajā aizsardzībā (*unter Geleit*). Noziegums acīmredzot tika kvalificēts kā nonāvēšana, tai skaitā aiz neuzmanības, bet ne kā slepkavība.[558] Liels šādu noziedznieku skaits liecina, ka sieviešu sišana, arī ģimenes ietvaros, bija sastopama parādība.[559]

Vairākos tiesību krājumos Livonijas tuvējās zemēs bija paredzēti īpaši dubulti sodi par sieviešu sišanu – Pamedes tiesībās,[560] Pirmajā Lietuvas statūtā 1529. gadā (61. nod., 5), kā arī turpmākajos statūtos 1566. (12. nod.) un 1588. gados (3. nod.).[561] Iespējams, Lietuvas statūta ietekme vērojam Jelgavas tiesas fogta sodu grāmatā 1576. gadā, kur minētais sods lietuvietim Jeniķim par savas sievas sišanu bija 10 mārkas. Tā bija relatīvi liela summa, varbūt pat dubultsods par sievas sišanu. Šinī pašā gadā kādam Potenim par sievietes sišanu tika uzlikts sods trīs mārku vērtībā – vismazākais sods gadā.[562] Rīgas landfogtijas ieņēmumu grāmatā (1577–1578) sods par savas sievas sišanu maksāts divas reizes, pie kam viens bija ļoti liels: 47 mārkas un 12 šiliņi, bet otrs tikai 6 mārkas. Sodi par sievietes sišanu te sastopami vēl piecas reizes, starp tiem divreiz arī sievietei ir uzlikti naudas sodi par citas sievietes sišanu. Kāda saimniece samaksājusi vienu mārku par kalpones zilo aci, bet par citas sievietes sišanu Oldermana sieva samaksājusi piecas mārkas.[563]

Lietuvas tiesību vēsturniece I. Lukšaite uzskata, ka dubults sods par sievietes apkaunojumu vārdos

---

[556] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronick Revals*… S. 37–39.
[557] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronick Revals*… S. 41.
[558] Sk. *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*. Cīrihē, kur tiesību avoti labi saglabājušies, šī tendence 15.gs. ļoti skaidra, un paša sievas nosišana tika kvalificēta kā nejauša nogalināšana (*Totschlag)*. Savukārt gadījumi, kad sieva nogalināja vīru, tika sodīti ar visu bardzību. Sk. Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen"*... S. 315.
[559] Tallinas tiesiskajā aizsardzībā (arī apcietinājumā) tika uzņemti: 1517.gadā Remigijs; 1536.gadā zemnieki, kuri bija nogalinājuši podnieci Kerstini (*tounersche Carstyn*) no tā paša ciema; 1538.gadā sievietes slīcināšanā apsūdzēts vīrs un cits zemnieks no Virumā, kurš nogalināja savu sievu; 1539.gadā Tallinas komtura zemnieks no *Rauerll* ciema, kurš bija nogalinājis savu sievu; 1541.gadā Jākobs Ukskile (*Jacob Vxule*) par nodarījumu pret kalponi *Birrieten*; 1543.gadā ieslēgts kāds igaunis par Katrīnas nogalināšanu un Pēteris Zakens par jaunavas nosišanu; 1544.gadā Andris Piksto (*Pixto*) par precētas sievietes nosišanu; 1545.gadā Kurre Mertens par nāvējošo brūču radīšanu Mora Niklasa meitai un Heinrihs Blome par sievietes nogalināšanu Vigalas (*Vickeln)* muižā; 1546.gadā Pēteris Stalbīters par nodarījumu pret paša sievu; 1547.gadā Hanss Zastēde (*Sastede*) par savas sievas nogalināšanu Lībekā, kā arī Heinrihs Hussluters par sievietes nonāvēšanu neuzmanības dēļ; 1549.gadā muižnieka Fārensbeka kalps Mertens par zemnieka meitas Magdalēnas nogalināšanu; 1550.gadā – Lepko dēls par savas sievas Kertines nāvīgu ievainošanu; 1554. gadā zemnieks par Sāremā bīskapa padotās nevācu sievas Mačas (*Matzsh*) nejaušu nogalināšanu; 1557. gadā Tallinas komtura zemnieks par Mika un viņa sievas nogalināšanu; 1568.gadā Jirgens Krīdeners no Nabalas (*Nappeln)* muižas par nāvējošu brūču izdarīšanu nevācu sievietei Annai; 1574.gadā Bertolda Meiborha zemnieks dēļ Jirgena Silepoikas (*Sylepoyck*) sievas nogalināšanu; 1579.gadā zemnieks, kurš dusmās bija nogalinājis sievieti, kura tatāriem uzrādījusi viņa mantu; 1589. gadā zemnieks, kurš bija ievainojis vagaru (*kubjas*), jo viņš bija aizstāvējis šī zemnieka sisto sievu (*Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*... S. 13; 64; 65; 83; 85; 99; 102; 107; 114; 123; 129; 131; 142; 147; 166; 196; 233; 251; 284).
[560] Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"*... С. 76.
[561] Яковкин И. И. *Законодательные акты Великого княжества*... 86–89; 126; 133; 138.
[562] Jelgavas tiesas fogta sodu grāmatas fragments 1574.–1578... 369.–373. lpp.
[563] 4BdLv Bd.1, S. 101–104.

un darbos (sišana, zagšana un nogalināšana), īpaši mājās, bija raksturīga 14.–17. gs. baltu tautu parašu tiesībām. Palielinātu sodu maksājumi par sievietes ievainošanu fiksēti Lietuvā, prūšu zemēs, kā arī kaimiņu apgabalos – Mazovijā, Mazpolijā, Ziemeļkrievzemē.[564] Arī Livonijā, ja noziegums tika paveikts mājās un pret sievieti, tas bija vainu pastiprinošs apstāklis.[565] Pamedes prūšu tiesības, kuras kodificētas 14. gs. 30-os gados, paredzēja divkāršu sodu, ja vīrietis sita vai ievainoja sievieti, savukārt pretējā gadījumā vainīgā sieviete atlīdzinājumu deva vienreiz.[566] Pamedes normu kodificēja arī tiesas vēlākās redakcijas 1340.–1433. gados, tātad tas darbojās arī praksē.[567]

Minētais dubultais sods par sievietes sišanu rod paralēles ar barbaru tiesām Eiropā 5.–9. gs., kurās bija paaugstināti sodi par sieviešu, sevišķi dzemdētspējīgu sieviešu dzīvību – t.i. nogalināšana un sišanu.[568] Lielāki sodi par sievietes aizskaršanu vēl bija sastopami 11.–12. gs. ģermāņu tautu tiesību pierakstos, bet vācu zemēs līdz 13.gs norma bija izzudusi.[569] Franku–tīringiešu tiesībās (11.–12. gs.) par sievietes nogalināšanu, bija paredzēts trīskārtīgs sods, ja sieviete jau bija māte, bet par meiteni – pilna vira. Sakšu tiesībās turpretī (11.gs.) bija paredzēta divkārša vira par meiteni, savukārt jau dzemdējušas sievietes izpirkums bija pielīdzināts vīrieša nogalināšanai. Ssp (13. gs.). par sievietes nonāvēšanu paredzēja tikai pusi no viņas vīra vai tēva viras jeb tiesu soda.[570] Arī Paplašinātajā Krievu tiesā (11. gs.) sieviete tika novērtēta kā "puscilvēks", jo par sievieti pienācās tikai puse no savas kārtas vīrieša izpirkuma.[571] Tomēr Ziemeļkrievijas apgabalos – Novgorodas zemes Dvinskas rajonā (no 1478. gada Maskavas kņazistes, mūsdienās Arhangeļskas apgabala daļa) tiesu praksē 13.–16. gs. pielietots dubults sods par sievietes aizskaršanu jeb negodu (sišanu, apvainošanu). Paraša darbojusies arī tagadējās Baltkrievijas teritorijā (Grodņas, Brestas zemes tiesās) līdz 17. gs.[572] Parašas tālākā attīstība bija saistīta ar kārtu sabiedrības un dzimtbūšanas attīstību: 17. gs. par lauku sievieti t. i. dzimtzemnieci jau bija bija paredzēta tikai puse no vīra naudas.[573] Polijā dubults sods par sievietes aizskaršanu nebija paredzēts 13. gs. tiesību normu pierakstos, bet tiesu praksē Mazovijā tie ir pielietoti līdz 16. gs.

---

[564] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа …С. 114–120.
[565] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510,* Nr. 21. 1344. gadā Tallinā bruņinieks iebruka namā nakts laikā un veica vardarbību pret sievieti un saimi. Viņš tika apcietināts.
[566] Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"...* С. 91.
[567] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа … С. 115.
[568] Divkaujā pretinieks varēja būt izvarotājs, kā arī pretinieks strīdā par mantojumu. Vīra atstāto mantojumu sieviete pēc bavāriešu tiesībām varēja iegūt ar papildinātām tiesībām, ja cīņā uzveica citus pretendentus. Trīskāršs sods par brīvu sievieti paredzēts Saliešu tiesā (XX) un Ripuāņu tiesā (XII, 1), bet Bavāriešu tiesā (8. gs.) par sievietes nogalināšanu sods bija divreiz lielāks kā par vīrieša slepkavību. Pēdējā parādījās tradīcijas motivācija: sieviete uzskatīta par vājāku būtni, tāpēc par tās nogalināšanu pienācās lielāks sods. Ja sieviete savas drošsirdības dēļ pati gribēja aizstāvēties, viņas izpirkums (vira) tika samazināta līdz vīrieša līmenim (IV, 28; 29). Tiešām, Vācijā 13.–14. gs. ir zināmas tiesu divkaujas, kur sieviete pati cīnījās ar savu pretinieku. Данилова, Г. М. *Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев: сравнительный анализ франкских, древнерусских, хорватских, сербских и польских источников*. Петрозаводск, 1974. С. 138–140.
[569] Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte … S. 49.
[570] Данилова, Г. М. *Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев*... С. 139.
[571] Paplašinātā Krievu tiesa, 88.p. (*Памятники права Киевского государства X – XII* вв. Сост. А. А. Зимин. Москва, 1952. С. 117).
[572] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа…С. 118.
[573] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа…С. 116, 120.

Paaugstinātās sodas naudas (*Poenes pepli reginalis,* poļu val.: *Ruschytza*) tika maksātas karalim.[574]

Barbaru sabiedrībai raksturīgais priekšstats, ka sievietes nogalināšana sodāma īpaši bargi, visilgāk saglabājās Baltijas jūras reģionā un Austrumeiropā. Viduseiropas un Austrumeiropas zemēs tiesības rakstiski tika fiksētas vēlāk – 14. un 16.gs., bet arī tās aizsargāja sievieti, kas saistāms ar ģimenes, mājas un mātes aizsardzību. Sievieti īpaši aizsargāja arī Skandināvijas zemju likumi 13.–14. gs., kuros bija paredzēts, ka strīds starp vīriem nedrīkst iespaidot sievieti. Sievietei bija jāpaliek netraucētai, ja viņa gāja uz sapulci vai baznīcu.[575]

Tiesisks princips par paaugstinātu sodu par sievietes nogalināšanu, sišanu un cita veida aizskaršanu agrajos viduslaikos bija raksturīga plašā reģionā, un jāuzdod jautājums: kad un kāpēc šī paraža izzuda? Daļēji var pievienoties vēsturnieces I. Lukšaites uzskatam, ka sievietes aizsardzība baltu tautu tiesībās, tāpat kā agro viduslaiku ģermāņu tiesībās, bija saistīta ar mātes statusu.[576] Līdz ar to var skaidrot paražas izzušanu viduslaiku Rietumeiropā. Urbanizētākajā, jau pārapdzīvotajā Eiropā savādāk sievietes reproduktīvā funkcija ne vienmēr tika vērtēta augstu. Dzimumaizbildniecības maiņa lielā mērā notika naudas saimniecības attīstības iespaidā. Spilgti tas atspoguļojas pilsētu tiesībās, kur jau viduslaikos, sievietes aizsardzības kriminālā aspektā nepastāvēja. Ja sieviete pati nodarbojās ar tirdzniecību, viņa pati 13.–14. gs. daudzās lielās pilsētās pastāvīgi varēja stāties tiesas priekšā un atbildēja tai kā vīrietis.[577] Sievietes īpašumtiesības paplašinājās, dažādu kārtu sievietēm parādījās iespēja nodrošināt savu dzīvi pat ārpus ģimenes un bez aizbildņa, saņemot mantojumu, gūstot peļņu tirdzniecībā vai strādājot algotu darbu. Naudas saimniecības iespaids uz aizbildniecību vērojams Lietuvas statūtos, kuros noteikts, ka divkārša galvas nauda neattiecas uz sievieti, kurai nav vīra un nekad nav bijis, bet pēc Lietuvas Trešā statūta par sievieti nepienācās dubults izpirkums, ja viņa pati tirgojās ar alkoholu, pat gadījumā, ja viņa bija šļahtiete.[578] Poļu tiesībās savukārt vispār nebija jādod nekāda atlīdzība par vieglas uzvedības sievieti – t.i., tādu, kas pelnīja sev uzturu ar prostitūciju.[579] Paraža par īpašo sieviešu aizsardzību salīdzinoši ilgi saglabājās arhaiskās, izolētās sabiedrībās, kur ilgāk pastāvēja lielā ģimene, radniecība dzimtas (klana) ietvaros, asinsatriebības paradumi, naturālā saimniecība. Piemēram, ļoti vēlu norma par sievietes pastiprinātu aizsardzību fiksēta Policas tiesā (15.–17.gs.), kas darbojās noslēgtā kopienā Dalmācijā Adrijas jūras krastā. Šinī kopienā ļoti vēlu konstatēta arī dienvidslāvu lielā ģimene (*zadruga*).[580]

Attiecībā uz paražas pastāvēšanu Livonijā izvirzās jautājums: vai īpaša sievietes aizsardzība vietējo iedzīvotāju, īpaši baltu tautu, tiesību normās līdz 13.–15. gs. vairs nepastāvēja, vai arī tā netika ietverta tiesību krājumos? Lielā mērā tas ir jautājums par dzimumaizbilniecību, kas izpaudās dažādos

[574] Recht der Frau, Ostmitteleuropa... Kolumne 861– 864.
[575] Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte... S. 49.
[576] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа…С. 114–120.
[577] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*… S. 135.
[578] Lietuvas statūts 1529, 11. nod., 3; Lietuvas statūts 1588, 12. nod., 3; Lietuvas statūts 1588, 12. nod., 6.
[579] Лукшайте И. К. Об обычае двойного выкупа…С. 119.
[580] Греков, Б.Д. *Полиця: Опыт изучения общественных отношений в Полице XV – XVII вв*. Москва, 1951. С.233.

tiesību veidos un aspektos un kuri bija savstarpēji saistīti. Sievietes darbība bija saistīta galvenokārt ar mājām, un Livonijas ZT ir normas, kas uzliek īpašu, lielāku sodu par sišanu un ievainošanu mājās. Paražu un viduslaiku tiesībās jēdzienam "mājās" bija noteikts tiesisks saturs. Tā pēc jau minētās Policas tiesas par sievietes ievainošanu bija paredzēts divkāršs, bet par sievietes ievainošanu mājās – četrkāršs sods.[581] Latgaļu ZT paredzētais sods par zobena cirtienu vai ievainošanu ar koku un spieķi bija trīs mārkas, bet par piekaušanu ar koku vai ievainošanu ar zobenu mājās bija paredzēts sods deviņu mārku lielumā. Kuršu tiesībās sods par ievainojumu ar nazi, ja nesekoja kropļojums, bija četri ozeriņi, bet par sišanu un ievainošanu paša mājās pienācās sešus ozeriņus liels sods.[582] Sāremiešu ZT par ielaušanos mājās un saimnieka vai ģimenes apvainošanu pienācās "kakls" vai nāves sods. [583] Jāpiezīmē, ka arī Hāpsalas pilsētas tiesībās (1294), ielaušanās un vardabība mājās vai iebraucamā vietā tika sodīta dubulti (*twefoldich*), tāpat kā slepkavība (*dotschlage*) paša mājās.[584]

Sieviešu dzīvībai Livonijā bija visai liela vērtība, jo zeme bija salīdzinoši mazapdzīvota un sabiedrību raksturoja augsta sieviešu mirstība fertilajā vecumā.[585] Lai arī ir maz tiešu liecību, tomēr vēstures avoti par 13.–15. gs. liecina, ka Livonijas vietējo tautu – zemnieku – dzīvē atsevišķi dzimumaizbildniecības elementi bija spēcīgi, un tie izpaudās īpašā sieviešu tiesiskā aizsardzībā sievietēm tipiskajā teritorijā – mājās. Arī citās Livonijas kārtās sievietes tika īpaši aizsargātas, tomēr sieviešu sišana un ievainošana netika traktēta kā īpaši sodāms noziegums, kas apliecina zināmu sievietes un vīrieša statusa līdzvērtību tiesas varas priekšā.

2.3. Izvarošana

Nozieguma veids, kas specifiski attiecināts uz sievieti, bija izvarošana. Sodu par to, pie kam visaugstāko, paredzēja gandrīz visas Livonijas viduslaiku, kā arī jauno laiku tiesību redakcijas.

Viens no Livonijas bruņinieku tiesību avotiem bija Ssp, kas paredzēja mājas, kurā notikusi izvarošana, noplēšanu un visas dzīvās radības, kas bijusi klāt, nogalināšanu.[586] Tādu pašu sodu noteica Vbt (§131), pēc kurām jaunavas vai sievietes (*maget edder wif*) izvarošana bija sodāma ar nāves sodu,

---

[581] Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа …С. 115. Stikāne, V. Sievietes tiesiskais statuss viduslaikos un jauno laiku sākumā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*. 2002. Nr.4. 35.–55. lpp.
[582] Latgaļu tiesības, 2., 7., 24. p.; Kuršu tiesības 2., 19.p.
[583] Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā viduslaikos un jauno laiku sākumā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls.* 2001. Nr. 4. 68. lpp.
[584] *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts*... S. 25, 21.punkts.; S. 26, 23.punkts. Rīgas tiesībās, ka tika sūtītas uz Hāpsalu, bija paredzēti 6 līdzzvērētāji.
[585] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800. g.*… 78., 82. lpp. Kā liecina, piemēram, Ikšķiles 13.–15.gs. kapsētas apbedījumi, līdz 30 gadu vecumam bija mirusi jau puse no populācijas sieviešu – 50,7%. Tas bija saistīts pārsvarā ar pēcdzemdību komplikācijām. Neskatoties uz visai lielo karadarbības ietekmi uz vīriešu mirstību, sieviešu izdzīvošanas varbūtība aktīvjā reproduktīvajā periodā no 20 līdz 44 gadu vecumam vidēji bija par 19,8% zemāka nekā vīriešiem; Mārtiņsalas kapsētā 13.–15. gs. apbedīto sieviešu demogrāfiskie rādītāji liecina par ļoti augstu sieviešu mirstību, jau sākot no 20 gadu vecuma. 16.–17. gs. sieviešu mirstība 15–34 gadu periodā samazinās, taču paliek pietikoši augsta
[586] Ssp, 3.grām., 1 § 1 . sk. Саксонское зерцало... С.80.

nocērtot galvu, turklāt šis likumkrājums (§185) paredzēja, ka jāiznīcina visa dzīvība, kas bijusi klāt pie izvarošanas.[587] Livonijas spogulī bija atstāta norma par galvas nociršanu visiem, kas bijuši klāt pie izvarošanas, bet kategriski noraidīta iespēja nopostīt ciema ēkas.[588] Tiesu materiāli, kas skar izvarošanu vasaļu kārtā, Livonijas posmā ir reti. Autorei zināms viens gadījums: 1546. gadā pavēlēts apcietināt un turēt ieslodzījumā muižnieku Johanu Borhu, kurš izvarojis savas sievas māsas meitu. Sūdzētāji bija cietušās radi (*fruntschop*).[589]

Rīgas pilsētas statūtos 1227. gadā izvarošana tika apskatīta pie ģimenes lietām, un par to draudēja galvas nociršana, bet to varēja aizstāt ar izpirkumu 40 mārku lielumā. Rīgas un senkrievu pilsētu līgumos, kā arī poļu tiesībās par šo noziegumu bija paredzēts nāves sods. Rīgas – Hāpsalas tiesības (1279) paredzēja, ka par vardarbību pret sievieti un izvarošanu, ja viņa sauca palīgā kliedzot, un vainīgo notvēra, pienācās nāves sods, savukārt Hāpsalas tiesības (1294) pieprasīja nāves sodu arī par izvarošanas mēģinājumu – vainīgajam, kurš tika notverts pēc sievietes kliedzieniem un palīgā saucieniem, pienācās nāves sods, bet viņš varēja arī attaisnoties ar 12 vīru līdzzvērestu.[590]

Tallinas pilsētas statūtos izvarošana un aizvešana pirmo reizi minēta 1586. gada kodeksā un par to paredzēts sods – galvas nociršana, ja darītājs neņemtu izvaroto par sievu.[591] Vienīgais izvarošanas gadījums Tallinas fogtu piezīmēs attiecas uz 1487. gadu, kad kāds sīktirgotājs *gribēja* izvarot savu kalponi. Viņš neklausīja vairākkārtīgiem fogta brīdinājumiem. Kad vardarbībai pakļautā sieviete iesniedza savu sūdzību, apsūdzētais viņas tēva un pamātes klātbūtnē apsolīja kalponi precēt un apgādāt. Par kādu aplaupīšanas un izvarošanas mēģinājumu (?) liecina pieraksti 1496. gadā, kad divi vīri sodīti, nocērtot galvu. Viņi vakarā nolaupīja sievieti, kura gribēja nopirkt alu, un nogāza viņi gar zemi. Sieviete sauca palīgā un tika izglābta, bet abi laupītāji aizbēga ar viņas aubi un bereti.[592]

Livonijas ZT par sievietes izvarošanu bija paredzēts nāves sods, nocērtot galvu vai pakarot (latgaļu 9. p., kuršu 13. p., lībiešu–igauņu ZT 16. p.).[593] Procesuālās normas izvarošanas gadījumā minētas vien lībiešu–igauņu tiesības, kas noteica, ka sievietei vajadzēja pierādīt izvarošanu ar trim krietniem vīriem. Nevar piekrist krievu vēsturniecei J. Nazarovai, kura uzskata, ka trīs godīgi liecinieki ietverti pēc vācu tiesību parauga un tiesājamie bija dzimtcilvēki.[594] Līdzzvērētāju institūts bija raksturīga parādība visu kārtu tiesās.

---

[587] Grīnbergs, G. Livonijas vidējo bruņinieku tiesību kriminmāltiesiskās normas. *Tieslietu ministrijas vēstnesis.* Rīga, 1940. Nr. 1. 49. lpp., Ssp. III 1: 1–2.
[588] Livonijas spogulis, 2.grām, 4; 65 § 1–2 (*Latvijas tiesību avoti*... 75., 86. lpp.).
[589] VTVA, Nr. 173. 266. lpp.; LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta, 17. lpp.
[590] *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts*.
[591] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 23–24.
[592] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*… S. 60. Vācu pilsētās 15. gs. beigās novērota tendence, ka, pieaugot seksuālās dzīves kontrolei no pilsētu varas iestāžu puses, seksuālos noziegumos arvien vairāk tika vainotas sievietes (Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht*... S. 118; Martin, H. *Verbrechen und Strafe*… S. 188).
[593] Savukārt 18.gs. Vidzemē pēc Hupela liecības, sods par izvarošanu bija trīskāršs pēriens ar 10 rīkstēm. Par slepkavību pienācās 40 rīkstes (Hupel., A.W. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland*. Bd. 1. R., 1774. S. 512).
[594] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды"... С. 143.

Livonijā izvarošana un „sievietes goda laupīšana" tiesiski nereti pielīdzināta sieviešu zagšanai, par ko arī bija paredzēts visbargākais sods. Zemes tiesības, kas pieņemtas Valkas landtāgā 1422. gada 28.janvārī, aizliedza aizvest ar varu jeb izvarot nevācu sievas un meitas. Vainīgajam kopā ar saviem palīgiem draudēja "kakls" t. i. nāves sods.[595] Līdzīga veida lēmumi pieņemti arī 1507. un 1514. gada landtāgos. Savukārt 1553. gada muižnieku lēmums pauda: meitene bija salaulājama, ja bija nozagta jeb aizvesta ar radu piekrišanu, bet vardarbīga aizvešana sodāma ar "kaklu".[596]

Izvarošana varēja būt arī šķiriska parādība. Marburgas Vīganda hronika, kas sarakstīta 1394.gadā, par igauņu sacelšanās iemesliem 1343. gadā min lielās nodevas un apspiešanu, kā arī vardarbību pret sievietēm. Vācu bruņinieki un vasaļi esot apkaunojuši igauņu sievas un izvarojuši meitas.[597] Par kalpoņu un jaunu meitu pavešanu kā "bezdievīgu parašu" Livonijā vēsta 16.gs. autori.[598]

Lai novērtētu soda normas reālo lietošanu, nepieciešams salīdzināt ar praksi, kas Livonijā avotu trūkuma dēļ gandrīz neiespējami. Zināmas pārdomas raisa salīdzinājums ar teritoriāli un hronoloģiski līdzīgiem tiesību likumu krājumiem un sodu normām. Pamedes zemes tiesībās Prūsija gadījumos, ja sieviete apvainoja vīrieti par izvarošanas mēģinājumu, viņai tas bija jāpierāda ar asinīm vai zilumiem, ko viņa rādīja īpašai sieviešu kārtas amatpersonai. Tad viņa saņēma izpirkumu, kas atbilda izpirkumam par dzīvību. Pretējā gadījumā vīrietis varēja attaisnoties no izvarošanas ar savu zvērestu.[599] Zviedru zemes likumā Uplandslagā (*Uplandslag*, 13.–14. gs.) paredzēta galvas nociršana par sievietes izvarošanu,[600] arī krievu zemju likumdošana par šo noziegumu paredzēja nāves sodu. Tomēr Krievu tiesa, dāņu un zviedru tiesības, kā arī Rīgas pilsētas noteikumi atļāva izvarošanu gandarīt ar 40 mārkām cietušajai par labu.[601] Pastāv viedoklis, ka nāves sods par izvarošanu Livonijas tiesībās atspoguļo kanonisko tiesību iespaidu,[602] taču jādomā, ka jau pirms kanonisko tiesību ietekmes izvarošana bija pielīdzināta vissmagākajam noziegumam – slepkavībai. Uz izvarošanu, tāpat kā uz slepkavību, attiecās asinsatriebības pienākums. Iespējams, ka arī Livonijā nāves sodu izvarotājam, tāpat kā slepkavam, varēja aizstāt ar viru par labu sievietei vai viņas ģimenei.

Bargie sodi, kas Livonijas laikā tika vērsti pret sieviešu izvarotājiem, norāda uz īpašu sievietes goda sargāšanu. Sociālo un morālo vērtību sistēmā sievietes gods gan tika pacelts augstākajā līmenī, un sievietes goda aizskaršana izraisīja smagas sekas,[603] taču, no otras puses, tas norāda uz aizbildniecības institūta pastāvēšanu, jo sievietes izvarošana nozīmēja pirkārt apvainojumu viņas

[595] AR Bd. 1, Nr. 299, 7 §.
[596] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*... 177. lpp.; VTVA, Nr. 144.
[597] Die Chronik Wigands von Marburg. Hg. v. T. Hirsch. *Scriptores rerum Prussicarum.* Bd. 2. Leipzig, 1863. S. 502.
[598] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības* … 16. lpp.
[599] Pēc šīm tiesībām sods par asinīm un zilumiem bija kakls t..i. galvas nociršana. (Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"*.. Nr. 50).
[600] Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte … S. 49.
[601] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*... 15. lpp. 40 mārkas jeb 10 sudraba mārkas bija Baltijas jūras reģiona tradicionālā vira, t.i., vīra nauda jeb izpirkums par brīva cilvēka nogalināšanu, ko maksāja viņa ģimenei.
[602] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды"…С.143.
[603] *Latvijas tiesību avoti*... 3. lpp.

aizbildņiem vīriešiem. Izvarošanas sodīšana kontekstā ar kanonisko tiesību vēršanos pret nepareizām laulības un precību formām, rāda, ka kanonisko tiesību ietekmei bija nozīme šī nozieguma vērtējumā – izvarošana, sieviešu pavešana un laupīšana bija vienlīdz smagi noziegumi, kas vērsās pret kanoniskajām normām. Visumā Livonijā tiesu lietās izvarošanas gadījumi, šķiet, tika iztiesāti ļoti reti.

2.4. Sievietes sodīšana

Viduslaiku un jauno laiku sākumā sieviešu fragmentārā iesaiste tiesu lietās atspoguļojas arī tiesiskās darbībās, kas saistītas ar nozieguma seku novēršanu. Sievietes tikai izņēmuma kārtā stājās tiesas priekšā, pie kam vispārēja parādība bija, ka civilprocesos sievietes pārstāvēja aizbildņi, kas realizēja sievietes tiesības, savukārt kriminālprocesos biežāk sievietes bija personīgi atbildīgas un pašas izcieta sodu.[604] Sievietes nereti bija vardarbības un netaisnības upuri, un tiesas noteikto gandarījumu parasti saņēma viņas aizbildņi (ģimenes vīrieši).[605] Tomēr situācija bija mainīga, un Livonijā, tāpat kā citviet pastāvēja gan tipiska, gan dažkārt arī atšķirīga attieksme pret sievietēm noziedzniecēm un sievietēm upuriem.

Par krimināla rakstura pārkāpumiem sievietēm pienācās sods tāpat kā jebkuram noziedzniekam. Taču sievietes sava „sievišķīgā vājuma" dēļ tika vairāk saudzētas. Uz sievietēm attiecināja gan īpašus soda veidus, gan sodīja maigāk. Pēc vairāku tiesību vēsturnieku domām, tas bija saistīts ar priekšstatu, ka sieviete bija pielīdzināma nepilngadīgajiem.[606] Bruņinieku tiesībās Livonijā izņēmumi, kad nepiemēroja nāves sodu, bija nepilngadība, vecums (pāri 60 gadiem, kad jau varēja ņemt aizbildni), garīgā nepieskaitāmība un grūtniece, kuru nevarēja sodīt vairāk kā "pie ādas un matiem" t.i. tikai ar miesas sodu.[607] 15.–16. gs. sievietēm pieļāva arī nāves un kropļojošus sodus, tikai to izpildīšanu atlika līdz dzemdībām vai noteiktam termiņam.[608] Līdzīgi principi tika attiecināti arī uz citu kārtu sievietēm, pie kam sieviešu sodīšanu iespējams vērtēt pēc pilsētu tiesu materiāliem. Dažās vācu pilsētās 15.–16.gs. grūtniecība bija iemesls sievietes atbrīvošanai no nāves soda, aizstājot to ar izraidīšanu no pilsētas,[609] savukārt citās pilsētās soda izpildi tikai atlika uz grūtniecības laiku. Tallinā 1464. gadā kādas sieviete tika turēta cietumā 32 nedēļas, jo bija grūtniece, lai vēlāk viņai izpildītu tiesas piespriesto sodu (aprakšana). Cietumā viņai piedzima meitiņa. Kāda baznīcas apzadzēja 1521. gadā Tallinā tika turēta cietumā, kur viņa dzemdību laikā nomira. Pēc nāves viņas ķermenis tika sodīts ar

---

[604] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S.44.
[605] Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16. Jahrhundert*... S. 135. Vācu pilsētās, kurās saglabājušies tiesu arhīvi (Nirnberga, Bāzenel, Cīrihe, Duderštate u.c.), šī tendence ir uzskatāmi atklāta pētnieku darbos.
[606] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht*... S. 223.
[607] *Altlivland Rechtsbücher*… S. 139, Lsp II, Nr. 67 (no turienes pārņemts Vbt. Nr. 187); sal. ar. Grīnbergs, G. Livonijas vidējo bruņinieku tiesību... 62. lpp.
[608] Grīnbergs, G. Livonijas vidējo bruņinieku tiesību… 88. lpp
[609] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht*... S. 221. Konstancā, pēc autora vērtējuma, 15.gs. sieviešu grūtniecību īpaši nepārbaudīja, bet izmantoja arī kā formālu ieganstu soda mīkstināšanai.

atbilstošo soda veidu (aprakšana).[610] Grūtniecība 16. gs. bija iemesls arī tiesu nopratināšanas un spīdzināšanas atlikšanai vai atcelšanai. Rīgas patrimoniālajā apgabalā 1584. gada 26. maijā tiesā divas sievietes aizbildinājās, ka ir grūtnieces, tādēļ viņas nevarēja iztaujāt ar spīdzināšanu.[611]

Par smagiem noziegumumiem sievietēm pienācās specifiski nāves sodi, savukārt daži nāves soda veidi uz sievietēm netika attiecināti. Tā līdz jauno lauku sākumam sievietes nesodīja ar pakāršanu, un nepakļāva nāves sodam, saraustot uz rata. [612] Tallinā, saskaņā ar pilsētas statūtiem (1282), par zagšanu baznīcā vīriešus sodīja ar nāvi, saraustot ar ratu, bet sievietēm šo noziegumu aizstāja ar aprakšanu, dzīvai esot, savukārt 1586. gada Tallinas statūts noteica atšķirīgus sodus par zagšanu: vīriešiem pakāršanu, sievietēm nāvi no zobena (galvas nociršana). Sievietes zagles Tallinā bija sastopamas. 1464. gadā ar nāves sodu tika sodītas divas tallinietes. Viena sieviete saņēma nāves sodu par mēteļa un matu lentu zādzību, otra bija baznīcas zagle, kuru apraka dzīvu, pirms tam grūtniecības laikā turot cietumā. 1489. gadā kāds pāris apzaga baznīcu. Vīru saraustīja uz rata, sievieti – dzīvu apraka. Ap 1500. gadu sieviete zagle bija sodīta ar zobenu (nāves sodu, nocērtot galvu), pie kam sods saskaņā ar tiesību normām – aprakšana dzīvai – tika aizstāts pēc vairāku pilsētnieku lūguma. Ap 1521. gadu sieviete, kura apzaga baznīcu, cietumā nomira un tika apglabāta zem karātavām.[613] Īpašā soda, kas noteica aprakt zagles zem karātavām, avots bija senākās Lībekas tiesības, un šīs soda veids sastopams vācu pilsētās 15.–16. gs. Salīdzinot ar pakāršanu, šis bija godpilnāks sods attiecībā pret ķermeni, kurš netika izlikts apskatei pēc nāves.[614] Vācu pilsētās novēroti arī sieviešu un nepilngadīgo biežāki slīcināšanas gadījumi, kas arī uzskatīta par īpašu žēlastību sievietes ķermenim. To iznīcināja ūdens, uguns vai zeme, bet ne bendes roka.[615] Kā liecina talliniešu attieksme, ap 1500. gadu viņu uzskatos žēlsirdīgāk bija aizstāt ierakšanu zemē ar galvas nociršanu, par ko lūdza deviņi pilsētas pilsoņi.[616]

---

[610] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*.. . S. 69.

[611] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas. .. 188. lpp.

[612] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht.* ..S. 223. Dažadu vācu tiesību hronikas stāsta par gadījumiem, kad pilsētās pirmo reizi sievietēm pielietoja nāves sodu pakarot. Kad 1584.gadā Nirnbergā tika pakārtas divas sievietes, tas bija sensacionāls un pirmreizējs notikums.

[613] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 52. S. 68. Apglabāšana zem karātavām – bez cieņas – tika attiecināta arī uz prostitūtām un bordeļu turētājiem . Piemēram, Rēgensburgā 1532 zem karātavām apglabāja bagāto bordeļa īpašnieku. Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*…S. 88.

[614]Šāds soda veids tika pielietots pilsētās, kurās bija šo tiesību ietekme, piemērām 1488.gadā sieviete zem karātavām apraksta Ķīlē. Sk. Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht...* S. 224.

[615] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen"...* S. 309. 310. Sieviešu ķermeņa skaidro neizrādīšanu kā tabu tēmu – sieviete ķermenis palika noslēpums. Cīrihē visvairāk uz nāvi notiesātās sievietes 15.gs tika noslīcinātas (26), astoņas sadedzinātas. Tikai uz sievieti attiecināms sods bija aprakšana dzīvai esot. Cīrihē to attiecināja 15.gs. sākumā uz bērna nonāvētāju un vīra nogalinātāju. Kropļojošie sodi netika attiecinātu uz sievieti, lai arī pēc likuma burta zaglei, kura pēc izraidīšanas atgriezās, draudēja acu izduršana.

[616] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 52, 68. Apglabāšana zem karātavām – bez cieņas – tika attiecināta arī uz prostitūtām un bordeļu turētājiem. Piemēram, Rēgensburgā 1532 zem karātavām apglabāja bagāto bordeļa īpašnieku. Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S.88.

Pilsētu vēstures pētījumi parādījuši, ka sievietes sodīšana ar nāves sodu viduslaikos un jauno laiku sākumā bija sastopama daudz retāk nekā vīriešu sodīšana.[617] To skaidro ar zemāku sieviešu iesaisti publiskos konfliktos, mazāku sieviešu mobilitāti publiskā telpā un piesaisti mājai, kā arī ar attieksmi pret sieviešu konfliktu izvērtējumu, lielā mērā atstājot dažādu pārkāpumus mājas pārmācības jomā.[618] Vīrieši biežāk nonāca līdz savstarpējiem kautiņiem un cīņām, savukārt sievietes reti lietoja ieročus, lai kādu ievainotu vai nogalinātu.[619] Ja tā gadījās, sievietes slepkavas tika sodītas tāpat kā vīrieši. Tallinā sievietes par slepkavību sodīja ar nāves sodu, nocērtot galvu. 1472.gadā ar zobenu tika sodīta kāda zemāko pilsētas slāņu sieviete Margarēte, kura nodūra savu vīru. 1478. gadā Elīna (*Elline)*, kura bija nodūrusi savu vīru, aizbēga un tika pasludināta par beztiesisku (*Friedlos*).[620] Šie gadījumi uzskatāmi parāda, ka sievietes Tallinā neizgāja no mājas, lai veiktu noziegumu. Vīra – aizbildņa un ģimenes galvas – nogalināšana jauno laiku sākumā bija vainu pastiprinošs apstāklis.

Kauna sodi. Tallinā pastāvējis īpašs sods par sievietes nepatiesu apvainošanu netikumībā un laulības pārkāpšanā, pie kam specifisks soda vieds tika attiecināts uz sievietēm. Vainīgajām vajadzēja izciest publisku kauna sodu, nēsājot kaklā kauna akmeni (*Schandstein*)[621]. Vīriešus par līdzīgu noziegumu Tallinā jau 14.gs. pirmajā pusē sodīja ar naudas sodu (40 mārkas), un nemaksāšanas gadījumā ieslodzīja, lika pie kauna staba vai izraidīja. Tallinas senākajā tiesu fogta grāmatā (1427–1439) pie "mazākiem nodarījumiem" minēti gadījumi, kad vīrieši tika sodīti par sievietes aizskaršanu ar vārdiem: Ramborhs nozākāja Andreja sievu un maksāja 20 ēras; mūrmeistars nolamāja kādu sievu un maksāja 20 ēras.[622] Tomēr par lamāšanos pilsētās, arī Tallinā, varēja tikt maksāti arī cita veida sodi, pie kam neatkarībā no dzimuma. Tā Tallinas maiznieku amata šrāgā 1438.gadā tika noteikts, ka gan cunftes brālim, gan māsai bija jāmaksā par kāda nolamāšanu sods – muca alus un viens vērdiņš. To varēja samaksāt arī sievietes vīrs vai kāds kāds cits viņas dēļ. [623] Soda nomaksa alus vai vīna veidā bija izplatīts soda mērs gan sievietēm, gan vīriešiem pilsētās un lauku kopienās, pie kam jauno laiku

[617] Konstancē laikā starp 1430 un 1460 gadu tikai 2,5% no sodītajiem ar nāvi bija sievietes, un līdzīga tendence vērojama arī vēlāk. Vērojamas arī dažādas izpausmes atkarībā un sievietes šķiriskās piederības. Ja pilsētas zemākā tiesa (*Niedergericht*) attiecībā uz miesas bojājumiem neievēroja dzimumu atšķirības, tad augstākā tiesa (*Hochgericht*) ļoti būtiski piesprieda sodus atkarībā no dzimuma. Sk. Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht…* S. 223.
[618] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 41–42. Autore norāda, ka kriminālajā statistikā jārēķinās ar lielu skaitu neizgaismotās statistikas (Dunkelziffer) par savstarpējiem konfliktiem ģimenes iekšienē.
[619] Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16.Jahrhundert* ... S. 132.
[620] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht…* S. 54, 68.
[621] Kauna akmens nešana bija sastopama vācu pilsētās. Nirnbergā 16.gs sākumā šāds sods piespriests savedējai, kas bez vecāku atļaujas bija izprecinājusi meiteni no klostera (Martin, H. *Verbrechen und Strafe*… S. 190), kā arī siera izgatavotājai un pārdevējai (Käserin), kura krāpās ar preci (Nürnberg 1502, *Glossar zur Geschichte der Mittelalterlichen Stadt.* Universität Hamburg. Pieejams: http://www.glogemis.uni-hamburg.de/index.php?option=com_content&view=category&layout= blog&id=35&Itemid=56. Skatīts 12.09.2011]).
[622] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 37–39.
[623] LUB Bd. 9, Nr. 258., S. 153-155. Nr. 17. Šrāga tika atjauno arī 1527.gadā.

sākumā tas bija jāizdzer kopīgo dzīru laikā, kurā arī ritualizētā veidā tika atjaunotas labās attiecības kopienas ietvaros.[624]

Sieviešu savstarpējās nesaskaņas publiskā telpā ar kauna sodu palīdzību Tallinā tika risinātas 15.gs. baigās un 16. gs. Kāda talliniete 1477. gadā apsaukāja kurpnieka sievu par atklātu prostitūtu, lai arī to nevarēja pierādīt, tāpēc pilsētas tiesa nolēma, ka viņai jānēsā kauna akmens cūkganu priekšā.[625] Savukārt 1521. gadā šāds sods piespriest begīnai, kura "*tā sevi sauca*" un svētā gara gājiena laikā laicīgas drēbēs bija nodarbojusies ar tirdzniecību. Viņa bija precētu sievu apsaukājusi par prostitūtu.[626] Sievietes sodīšana ar publisku kauna sodu un rituālu izsmiešanu atzīmēta dažādu pilsētu tiesu materiālos, pie kam šāda specifiska uz sievieti vērsta soda pielietošana atzīmēta saistībā ar reformāciju, kad pilsētās sievietes sodīja par netikumību (*Unzucht*), un pastāvēja paradums, ka par līdzīgiem nodarījumiem (piemēram, sīka zagšana) vīriešu sodīja bargāk, bet cieņpilniem sodiem, savukārt sievietes – ar vieglāku, bet apkaunojošāku sodu.[627] Kauna sodi 16. gs. piedzīvoja uzplaukumu par savešanu, laulības pārkāpšanu, netikumību, pie kam kopumā 16. gs. ar kauna sodiem biežāk sodīja sievietes nekā vīriešus.[628] Pilsētās jauno laiku sākumā publiskā sfērā nonāca arī dažādi goda aizskārumi no sieviešu puses – uzbrukumi vīriešiem (lamāšanās, apmelojumi, nepatiesas liecība), savstarpēja sieviešu aizskaršana ar darbiem un vārdiem (kautiņi, apvainojumi, apmelojumi).[629]

Sodi par laulības pārkāpšanu. Kanoniskās normas pievērsa ļoti lielu nozīmi monogāmai laulībai un uzskatīja ārlaulības sakarus par nepieņemamiem. Šāds viedoklis tika dažādos veidos pausts arī Livonijas maztautu iedzīvotājiem, sākot jau no 13. gs. Tā akmens skulptūru sižets Karjas baznīcā Sāremā attēlo precētu sievieti un jaunu vīrieti sāremiešu virsslāņa tērpos un norāda uz laulības pārkāpšanas grēku, jo jaunajam vīrietim uz muguras attēlots dēmons. Pētniece K. Markusa norāda uz šī sižeta saistību ar igauņiem raksturīgu fenomenu – nenoturīgām laulībām un diezgan brīvu seksuālo dzīvi,[630] uz ko vērš uzmanību arī igauņu arheoloģe M. Megi, kura analizē ziņas 12.–13. gs. igauņu sabiedrību.[631] Lai arī rakstītās liecības par Livonijas vietējo tautu attieksmi pret laulības pārkāpšanu ir nenoteiktas, tomēr reģionālā kontekstā var atzīmēt, ka laulības pārkāpšana bija smags noziegums, par kuru vainīgajai sievietei pienācās maksāt ar dzīvību. Bargi sodi par laulību pārkāpšanu bija ģermāņu

[624] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit... S. 52.
[625] Fol. 55: Šo sievieti sauca *Margarethe* un viņa bija Sv. Nikolaja draudzes ķestera sieva un kurpnieku, kura sievu viņa nozākāja, sauca *Mathis Prusse* (Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*.. S. 55).
[626] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 72.
[627] Sieviešu netikumības sodīšana, tāpat kā pastiprināta sieviešu sodīšana par buršanu, Rietumeiropā aktualizējās 15.-16.gs., bet 18.gs. pārsvarā izzuda, pie kam sākotnēji tā bija raksturīga tieši pilsētnieku kopienām. Sieviešu gods, izejot no sodu barguma, tika vērtēts kā mazāks nekā vīriešiem. Sk. Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 48, 54.
[628] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen"*... S. 312. Cīrihē sievietes publiska apsmiešana kā sods 15.gs. izzuda, bet atkal parādījās reformācijas ietekmē. 1531. gadā kādu vainīgo sievieti veda ap zivju tirgu, un viņai bija jāstāv stundu pie kauna staba dzelzs kaklariņķī.
[629] Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16.Jahrhundert*... S. 133.
[630] Markus, K. Zwischen Heidentum und Christentum... S. 54.
[631] Mägi, M. Eesti ühiskond keskaja lävel. *Eesti aastal 1200*. Tallinn: Argo, 2003. Lk. 39.

senākajā tiesībās,[632] kā arī rietumslāviem.[633] Skandināvijā 12.–13. gs. laulības pārkāpšana tika pielīdzināta smagam noziegumam,[634] kuru sodīja ar kropļojošiem[635] un ritualizētiem sodiem.[636] Arī vācu pilsētās 13.-16. gs. sodi par laulību pārkāpšanu vīriešiem un sievietēm bija bargi un biedējoši.[637]

Laulības pārkāpšana uzskatīta par smagu noziegumu Livonijas vasaļu kārtas jeb bruņinieku tiesībās. Vainīgajiem, kas noķerti nozieguma brīdī, saskaņā ar Vbt draudēja galvas nociršana.[638] Var piezīmēt, ka pirms 1477.gada Ārensburgas pilī tikusi ieslodzīta kāda sieva, vārdā Beate "smagā apcietinājumā par netiklu noziegumu". Aiz kristīgās līdzcietības viņa tika apžēlota un sods aizstāts ar izraidīšanu no Sāremā Lēnemā bīskapijas. Sievietei bija jātsakās un jebkādas garīgas un laicīgas tiesiskās aizsardzības. Lai arī nav nosakāms, kas šis bija par "netiklu" noziegumu, bet var domāt, ka tas bija noziegums pret vīru.[639] Rīgas pilsētas statūtos laulības pārkāpums apskatīts pie ģimenes dzīves lietām (*Van eschap*): ja noķēra vīrieti pie cita likumīgas sievas, sods bija galvas nociršana vai 10 sudraba mārkas un 3 mārkas pilsētai (vira jeb sods par nogalināšanu). Vainīgo sievu cietušais vīrs drīkstēja turēt ieslodzītu pie maizes un ūdens, cik ilgi vēlējās. [640] No 15. gs. Tallinā vairs nelietoja senākajā pilsētas kodeksā ietverto nāves sodu par laulību pārkāpšanu, bet to aizstāja ar naudas sodu vai

---

[632] Senākajos ģermāņu tiesību pieminekļos bija paredzēts, ka laulību pārkāpumu varēja izdarīt tikai laulāta sieviete, un vīram piederēja atriebības tiesības. Sievieti laulības pārkāpēju gaidīja apkaunojums, izstumšana no sabiedrības vai pat nāve. Pēc Tacita apraksta 1.gs. laulības pārkāpēju sievieti nekavējoties ar nodzītiem matiem izdzina visu radu acu priekšā no sētas. Viduslaikos laulības pārkāpēja Zviedrijā tika padzīta pār slieksni, tai novilka mēteli un nogrieza svārku aizmugures daļu. Dāņu zemes tiesības 12.–14.gs. paredzēja, ka zemniekam par laulības pārkāpējas nogalināšanu nepienācās sods; sievu varēja izdzīt no mājas bez viena feniņa un viņas zeme un manta pieder zemniekam tik ilgi, kamēr sieviete dzīva. Pēc viņas nāves to manto viņas mantinieki (Erbbuch und unbüßbare Sachen. In*: Germanenechte: Texte und Übersetzungen.* Hg. v. H. Frank. Bd. 8: Dänische Rechte. Weimar, 1938. Nr. II, Cap,1–2; *Quellen zur dänischen Rechts- und Vervfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)...* S. 41. *Ērika Zēlandes likums 13.gs. 1.p.: 1. grāmata, 1. J*a vīrs mira pirms laulības pārkāpējas, viņa atkal ieguva tiesības uz zemi.

[633] *Сказания об Оттоне Брамбергском...* С. 100. Laulību pārkāpējus – vīrieti un sievieti – sodīja ar apkaunojošiem nāves sodiem. Prāgā tikai 1039.gadā kristietības ietekmē sievieti, kas pārkāpa laulību, sodīja ne ar nāvi, bet izraidīšanu.

[634] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*… S. 96. Birkas salas zemes tiesībās (*Birkinselrecht*, Novēģija, 12.gs.) bija noteikts, ka vīrs drīkstēja nogalināt septiņas sievietes, ja pie viņām izlaidībā tika atrasts kāds vīrs: sievu, meitu, māsu, māti, dēla sievu, brāļa līgavu, pamāti, savukārt vēlākie likumi, kā Bergenas likums (1276), sodus mīkstināja

[635] Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte ... S. 49–51. 12.gs. vīra atriebības tiesības tika ierobežotas: ja vīrs patvaļīgi nogalināja savu sievu, tā vietā, lai sodītu, viņam bija jāmaksā izpirkums. Ja viņš to darījis ar nodomu - sods bija saraustīšana uz moku rata. Zviedru Uplandes zemes tiesībās likumīgais sods neuzticīgai sievai bija matu, ausu un deguna zaudēšana, ja vien viņa nevarēja samaksāt izpirkumu.

[636] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)…* S. 38, Nr. 4. 127.p. Šis likums bija latīniski pārstrādātas zemes tiesības, ko veica arhibīskaps. – jādomā kā mācību grāmata Lundas domskolai. Šēnes zemes likumā (Dānija) ap 1210.gadu tika noteikts, ka gadījumā, ja vīrs apvainoja sievu laulības pārkāpšanā ar diviem lieciniekiem, viņš varēja pieprasīt sievai veikt karstas dzelzs pārbaudījumu. Ja viņa to izturēja, tad varēja saglabāt laulību (t.i. saglabāja mantiskās attiecības). Ja ne – viņai bija jāatstāj zemes un vīra nams. Ne vīrs, ne sieva šādā gadījumā nedrīkstēja no jauna precēties.

[637] Nirnbergā 1470.gadā par laulības pārkāpšana vīrietim izdūra acis, bet sievietei iededzināja kauna zīmi (vēlāk arī Karolīnā). Nirnbergā par laulības pārkāpšanu līdz 15.gs. beigām sodītas tika sievietes, līdzīgi kā citās vācu pilsētās (Brambergā). Sk. Martin, H. *Verbrechen und Strafe* ... S. 189.

[638] Vbt 131.punkts; Lēvenbergs, Z. *Kriminālprocesa īpatnības*... 36. lpp.

[639] TLA 230. f., 1 L. apr., 772. lieta.

[640] SLVA, Nr. 119; Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts*. S. 11; Kalniņš, V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture*… 85. lpp.

brīvības sodu. 1586. gadā Tallinas kodeksā par šo pārkāpumu paredzēti naudas sodi, kā arī likšana pie kaunas staba un izraidīšana no pilsētas,[641] kas varēja būt ekvivalents nāves sodam, īpaši attieksmē pret sievieti noziedznieci.[642]

Tieši Tallinā 14.–15.gs. atzīmēti gadījumi, ka par laulības pārkāpšanu tika sodītas ne tikai sievietes, bet arī precēti vīrieši. 14.gs. tas noticis ģildes ietvaros: Johans Filters (*Vilter*) [1361] apsolījās svētā Olava ģildes brāļiem, ka viņš ģildei maksās 16 ½ mārkas par savu neuzticību (*haner[e]y*) laulātajai.[643] 1439.gadā pilsētas pārstāvis – tiesu fogts pieņēmis sūdzību no kādas precētas sievas par to, ka viņa pieķērusi savu vīru ar brīvām sievietēm (prostitūtām). Tallinas fogts vīru arestēja.[644] Mindihs Rolands 1471./ 1472.gadā nokļuva cietumā, jo bija pārkāpis laulību.[645]

Livonijas zemnieku tiesību kodeksos nav minēta laulību pārkāpšana kā noziegums, taču šādas lietas minētas tiesu protokolos 16.gs. beigās. Rīgas patrimoniālā apgabala zemes tiesā zemnieku tiesneši (*rechtsfinder*) lietā par laulāto neuzticību nosprieda: jānotiek kā vecā tiesā. Landfogts savukārt nebija ar to mierā un nodeva lietu tālākai izskatīšanai Rīgas rātei.[646] Kā lieta beidzas, nav zināms, tāpat kā konkrēti lietas apstākļi.[647] Starp Grobiņas tiesas spriedumiem, kas iztiesāja zemnieku kārtas lietas, 16. gs. beigās blakus klaušu nepildīšanai, nepareizai zvejošanai, kautiņiem, zagšanai sastopamas arī laulības pārkāpšanas lietas.[648]

Pēcreformācijas laikā attieksme pret laulības pārkāpējām sievietēm bija pietiekoši barga un moralizējoša, bet Livonijā cieši saistīta ar sociālo piederību. Dižciltīgiem vīriešiem, kuriem bija sieva, bija iespējas uzturēt konkubīni. Tā bijusī muižas pārvaldniece jeb meijeriene, nevāciete Magdalēna no Ikšķiles 1577. gadā tika apvainota sava kunga Harjena sievas noburšanā un sodīta ar nāvi. Viņa stāstīja, ka viņas saimnieks Harjens kopā ar viņu ilgstoši pārkāpis laulību.[649] Livonijā landtāgi pieņēma vairākus lēmumus, kas vērstās pret sievietēm, kuras pārkāpa laulību vai aizbildņu tiesības kontrolēt viņu dzīvi. 1543.gada landtāga lēmums noteica: Ja kāds labdzimis kalps vai muižnieks paveda meiteni, viņam tā bija jāaprec vai viņi abi bija jāsoda un manta jāatdod tuvākajiem draugiem. Ja meiteni paveda vienkāršs kalps, abiem draudēja nāve.[650] Mīlestības jūtu un ģimenes interešu sadursmes varēja būt visai dramatiskas. Piemēram, dižciltīgā Barbara Tīzenhauzena bijusi saderināta ar Kelles muižas īpašnieka Ēlera Krūzes dēlu, bet iemīlējusies šīs muižas sekretārā Francā Bonijā. Pēc pašas brāļa prasības viņa

[641] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 23.
[642] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen*... S. 308: Zīrihē 15.gs. nāvessods ar izraidīšanu tikai aizstāts 46% tiesāto sieviešu, bet tikai 25% vīriešu.
[643] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374*... S. 50. Nr. 483.
[644] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 44.
[645] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 54.
[646] Bulmerinqk, A. *Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga 1200–1600.* Riga, 1921. S. 24.
[647] Sal. Ar Bosse, H. Der livländische Bauer… S. 416.
[648] Dunsdors, E. Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*... 436. lpp.
[649] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas... 176. lpp.
[650] VTVA, Nr. 144. 229.–230. lpp.

par netikumību tikusi noslīcināta.[651] Notikumi risinājušies no 1556. līdz 1571.gadam un sasaucas ar reālām personām.[652] 1560.gadā ordeņa mestra Gothards Ketlers devis aizsardzības vēstuli Francim Bonijam, kas saskaņā ar šo teiku, tā viņam bija " likumīgs" pamats atriebt savas mīļākās nāvi, ko viņš arī izdarīji un arī pats kritis cīņa.[653] Neuzticīgas sievas vai sodīšana ar nāvi noslīcinot Livonijas likumu krājumos nav fiksēta, bet tāda pastāvējusi 16.gs. attiecībā uz laulību pārkāpējām, ārlaulības bērna dzemdētājām vairākās Dienvidvācijas pilsētās.[654] To piemēroja arī par daudzsievību, par ko pēc Lībekas tiesībām pienācās pakāršana,[655] indēšanu (1455, Konstanca).[656] Tiesību vēsturnieks P. Šusters skaidro īpašo noslīcināšanas sodu ar ģermāņu ticējumu kopu, kas lika sievietēm pielietot īpašus sodus (sadedzināšana, aprakšana dzīvai esot, noslīcināšana) un kā īpašu žēlsirdību.[657]

Cits tikpat dramatisks notikums 16. gs. nogalē skopi aprakstīts Tallinas grāmatā par tiesiskās aizsardzības piešķiršanu (*Geleitsbuch*): 1588. gadā pilsēta ņēma savā tiesiskajā aizsardzībā zemnieku no Komnises ciema, kas atrodas jūdzi no Padises (*Padis*) klostera. Viņš bija nošāvis vietējo vasali krievu firstu Juriju (*Jirgen, Jurij*), jo viņš bija atrasts pie viņa neuzticīgās sievas.[658] Tallina atzina par likumīgām zemnieka tiesības nošaut laulības pārkāpēju. Tallinā šajā laikā laulības pārkāpšanas lietas tika rūpīgi izmeklētas, īpaši tādas, kur vainīgie nebija pieķerti tieši. Skroderi Hans Teše (*Hans Tesche*) 1582. gadā iesūdzēja savu neuzticīgo sievu. Kamēr viņš bija slims, sieva, pildīdama meistarienes amatu, esot sagājusies ar jauno zelli. Tiesa iztaujāja vairākus lieciniekus, arī sievietes, jo lieta nebija viennozīmīga un viegli izšķirama.[659] Tallinā tiesu vara 15.–16. gs ierobežoja un tiesiski aizstāvēja arī nevainīgi apvainotas sievietes, kuras iesūdzēja un fiziski sodīja viņu vīri.[660]

Laulību pārkāpšanai tuvs pārkāpums bija sievas necienīga uzvedība. 1534.gadā Rīgas arhibīskapijas mantāgā tika sākta lieta, kas ievilkās uz vairākiem gadiem. Tika iesniegta apsūdzība pret Annu Vetbergu, Patkula atraitni, un viņas otro vīru Kerstenu Holsteferu. Sūdzība skāra Annas personisko mantu – pūru un rīta velti (*Brautschatz*) un viņas bijušā vīra mantojumu, kuru tai neesot tiesības saņemt, jo viņa laulības laikā nepiedienīgi dzīvojusi. Blakus izlaidībai viņai bija izvirzīta arī apsūdzība dokumentu un zīmogu izzagšanā un krāpšanā.[661] Livonijas landtāga lēmums 1543. gada 8.martā, iespējams, tieši iespaidojies arī no minētās prāvas. Tas paredzēja mantojuma jeb sieviešu

[651] Hupel, A.W. Neue Nordische Miscellanen: Siebentes un Achtes Stück. Riga, 1794. S. 303, 342.
[652] LVVA 7402.f., 2.apr., 15.lieta, 112. lp. 1554.gada 18.janv. ordeņa mestrs pieņēma no Johana Plettenberga un viņa piederīgajiem (*derselbigen und zugehorigen Freundschaft*) sūdzību par Franci Boniju(*Bonniur*), kurš apkaunoja kādu viņu radu jaunavu; LVVA 7402. f., 2.apr., 15.lieta: 133. lp. 1554. gada 11. maijā mestrs rakstīja Rīgas rātei par Bonija izdošanu.
[653] Schiemann, T. *Charakterköpfe und Sittenbilder aus der baltischen Geschichte.* Mitau: E. Berhes Verlag, 1877.
[654] Opitz, C. Frauenalltag im… S. 295.
[655] Martin, H. *Verbrechen und Strafe* … S. 189.
[656] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht...* S. 221. Sievietes iebāza maisā un iemeta Reinā.
[657] Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht...* S. 225. Ar noslīcināšanu Reinā sodīja zagļus, dedzinātājus u.c. – sievietes un mazgadīgus noziedzniekus.
[658] *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626...* S. 284.
[659] TLA 230. f., 1. apr , lieta Nr. Bj 11. 1.–7. lp.
[660] Piemēram, 1578.gadā. Sk. Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals...* S. 99.
[661] GU Bd. 2, Nr.623, 623a; 730; 731; 743.

tiesas atņemšanu par nepiedienīgu uzvedību.[662]

Var piezīmēt, ka laicīgās varas un Baznīcas skatījums uz prostitūciju bija mērens. Prostitūtas nebija precējušās, un kā brīvas sievietes (*lose viwe*) viņas nepārkāpa laulību. Amats uzlika tām aizliegumu strādāt svēto dienās un svētdienās. Tieši tādā aspektā vērtējams Grobiņas melngalvju statūtos (15. gs. beigas) minētais sods par brālības biedra atrašanos pie prostitūtas svētajā naktī[663] un Tallinas fogta spriedums par kāda vīra un vairāku sieviešu sodīšanu 1486.gadā par necienīgu uzvešanos – viņi bija sēdējuši un dzēruši naktī uz Palmu svētdienu.[664]

Jauno laiku sākumā sodu piemērošana atkarībā no dzimuma likuma spēku guva krimināltiesību likumā Karolīna, kas paredzēja sodus atkarībā gan no personas statusa un dzimuma.[665] Būtiski, pie kādas kārtas un tautības piederēja sodāmā persona, arī sieviete. Miesas sodi un spīdzināšana līdz 16. gs. tika lietota visās kārtās.[666] Livonijā vērojams, ka dižciltīgām sievietēm 15. gs. beigās un 16. gs. Livonijā tiesneši dažkārt nāves sodu aizstāja ar izraidīšanu un no tā izrietošu beztiesiskumu. 1477.gadā Sāremā bīskaps apliecināja, ka kāda sieva Beate kristīgās līdzcietības vārdā tika apžēlota un atbrīvota no smaga apcietinājuma Kuresāres (*Arensburg*) pilī.[667] 1542. gadā Rakveres fogta vadītajā tiesā vasaļa sievai tika piespriests nāves sods par vīra noindēšanu ar burvju līdzekļiem, taču viņas brālis „kopā ar visiem radiem, sievām un jaunavā no Rakveres Melngalvju brālības" (*sammt meiner gewanten Freundschaft, Frauen und Jungfrauen der ehrlichen Schwartzhäupter zu Wesenberg*) lūdza par sodīto. Nāves sodu aizstāja ar izraidīšanu. Vienlaikus šajā procesā figurēja citas zemākas kārtas sievietes, uz kurām tiesu atlaides netika attiecinātas, un divas sievietes tika sadedzinātas kā burves.[668] Šis gadījums iezīmē tendenci, ka, ka 16. gs. raganu prāvas vērsās galvenokārt pret lauku sabiedrības sievietēm, nabadzīgākajām pilsētniecēm un „nevācietēm". Tā 16. gs. nogalē – 1594. gadā – Tallinā izskatīta lieta par jaundzimušā nonāvēšanu, kas bija vērsta pret divām sievietēm – māti un bērnu pieņēmēju, pie kam abas turēja aizdomās par sadarbību ar nelabo un sodīja saskaņā ar tiesību krājumu Karolīna. Apsūdzētā māte bija iebraucēja zviedriete, savukārt bērnu pieņēmēja – igauniete.[669] Tartu pilsētas tiesa 16. gs. nogalē arī īpaši vērsās pret igaunietēm.[670]

Saskaņā ar Lībekas tiesībām augstas amatpersonas, augsti stāvošas sievietes, kā arī vainīgā māte varēja lūgt apžēlošanu. Šāda prakse bijusi arī Tallinā,[671] tomēr ne vienmēr šādi lūgumi tika izpildīti.

---

[662] VTVA, Nr. 144. 229.lpp.
[663] Sods – mešana ūdeni (?) vai 1 muca alus. LUB II, Bd. 1, Nr. 902.
[664] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*.. . S. 59.
[665] Martin, H. *Verbrechen und Strafe*…. S. 205.
[666] Švābe, A. Karolīnas recepcija Latvijā un Igaunijā. *Straumes un Avoti.* I. sēj. Rīga,1938. 377. lpp. Arī 17. gs. tiesās nebija atšķirības starp dzimumiem, tai skaitā arī spīdzinot. Vairāk ziņu ir par 17. gs, kad tiek spīdzināti gan slimi, gan veci (Zemzaris, J. Latvijas feodālisma perioda tiesību vēstures … 216. lpp.).
[667] TLA 230. f., 1L. apr., 772. lieta.
[668] Brieflade, Nr. 1190 – 1200, S. 656–664.
[669] Kivimäe, J. Women, the Devil, and a Cat's head... P. 249–265.
[670] Salupere, M. Maarahval olid lihtsakoelised nõiad. In: Salupere, M. *Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmu*s. Tartu: Võru Täht, 1998. Pp. 11 – 33.
[671] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen*.... S. 321.

Jau minēts, ka deviņi pilsoņi lūdza aizstāt sievietei nāves sodu – aprakšanu – ar pakāršanu. Par savu dēlu Tallinas rātei ar Mēklenburgas herocoga Albrehta starpniecību lūdza Joahima Eluera māte. Pilsēta atbildēja, ka vainotais esot divus gadus Sāremā un Pērnavā laupījis, slepkavojis, un apsūdzēts smagos noziegumos un galu galā notiesāts pēc Lībekas likumiem.[672] Savukārt 1550. gadā bruņinieks Ikšķils pēc mātes un radu lūguma tika izlaists no cietuma.[673] Vācu tiesību reģionam un īpaši pilsētām bija raksturīgi, ka tiesās darbojas žēlastības princips, pie kam kā sistēma, ne kā izņēmums, un tas lielā mērā attiecās uz sievietēm. Skaistās meitenes un grūtnieces varēja atbrīvot noziedzniekus pa ceļam uz tiesu un lūgt žēlastību. 16. gs. šī paraža mainījās.[674] Livonijā šāda paraža uzskatīta par svešu un neiederīgu. Tallinā 1536. gadā tika tiesāts kuģinieks Klauss, un kāda godīga (*schamele*) kalpone lūdza par viņu un vēlējās viņu precēt. Uz to rāte atbildēja, ka pēc Tallinas likumiem šada paraža nav spēkā.[675]

Viduslaikos savu lomu saglabāja asinsatriebība, bet vairumā gadījumu par noziegumiem pienācās izpirkums (vira) un naudas sodi. Sievietes piedalīšanās atriebībā Livonijā netiek minēta tiesību avotos, savukārt tiesību krājumos, kuri bija spēkā 13. gs. sākumā Skandināvijā un Krievzemē, principā sieviešu piedalīšanās atriebībā tika noliegta. Sievietes piedalīšanās vai nepiedalīšanās atriebībā un atriebības procesa uzsākšana precīzi aprakstīta Norvēģijas un Īslandes likumkrājumos, kas attiecināmi uz 12. gs. vidu un 13. gs. sākumu. Te paredzēts, ka vienīgi gadījumā, ja ģimenē bija vienīgā meita, kurai nebija tuvu vīriešu kārtas radinieku, varēja uzņemties iniciatīvu atriebt dzimtas goda aizskārēju. Parasti atriebības veicēji, sodu maksātāji un saņēmēji bija vīrieši. Vairākās senkrievu hronikās un skandināvu sāgā bija sastopams sižets, ka sievietes veica atriebību par sev tuvu vīriešu nogalināšanu, pie kam pētnieks S.Nikoļskis norāda, ka vērojama atšķirīga attieksme pret sievietes veiktu atriebību. Ja to veica ietekmīga sieviete ar sava kalpa vai verga starpniecību, tad atriebība bija veiksmīga un likumīga. Ja sieviete pati savām rokām mēģināja atriebties, viņa cieta neveiksmi.[676] Sievietes aktīva rīcība bija netipiska, taču – iespējama. Sievietes pienākumi un tiesības piedalīties atriebībā, izpirkuma maksāšanā vai saņemšanā bija visciešākajā saistībā ar zemes mantošanas tiesībām un radniecības sistēmām.[677] Tā Skandināvijā sodus par noziegumiem 13.gs. nereti saņēma un arī maksāja ne tikai noziegumā iesaistītie, bet gan plašs radinieku loks.[678] Savukārt vācu zemēs bija iespējams, ka 13.gs.

---

[672] *Regesten aus zwei Missivbüchern*… S. 95, Nr. 14.
[673] TLA 230. f., 1. apr., 1133. lieta.
[674] Piemēram, 1551.gadā Hofā sievietes lūdza apžēlot divus dedzinātājus. Viņu lūgumu firsta tiesa noraidīja, un pilsētnieki – vīri ķērās pie ieročiem, lai aizstāvētu senās tiesības. Sk. Shubert, E. Spätmittelalter – die Rahmenbedingungen des Lebens kleiner Leute. *In:* Althoff, G., Goetz, H. W., Schubert, E. *Menschen im Schatten der Kathedrale*. Darmstadt, 1998. S. 330.
[675] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 83.
[676] Николъский, С.Л. О характере участия женщин в кровной мести (Скандинавия и Древняя Русь). В. кн.: *Древнейшие государства Восточной Европы: Восточная и Северная Европа в средневековье.* Отв. Ред. Г.В. Глазырина; Инст. Всеобщей истории. Москва: Восточная литература, 2001. С. 160–167.
[677] Гуревич, А. Я. *Свободное крестьянство*… С. 55. Norvēģijā sievietes sāka piedalīties viras saņemšanā, sākot ar 12.gs., gadījumos, ja nebija radu vīriešu, kā vienīgā mantiniece – gredzena turētāja (*baugrygr*).
[678] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert)*... S. 33. Quelle q, p. 1. Dānijas karaļa Kunda VI likumā par nogalināšanu 1200. gadā tika noteikts, ka noziedzniekam bija jāsedz pašam 1/3 no

sievietes piedalījās pat tiesu divkaujās. Tā Dienvidvācijā 1288.gadā kādu vīrieti ieraka zemē līdz vidum, piesēja roku pie sāniem, bet otrā deva vienu collu garu spieķi vai vāli. Sieviete ņēma akmeni, ietītu lakatā, kas bija viņas ierocis cīņā ar zemē ierakto noziedznieku. Šinī gadījumā sieviete uzvarēja, un vīrietim nocirta galvu. Ja sieviete paliktu zaudētāja, viņai nocirstu roku.[679] Viduslaiku vācu parašās bija sastopamas arī vēl citas tiesību normas, kas ļāva sievietei pašai veikt atriebību. Cietusī sieviete liecināja, kā arī varēja dod pirmos trīs sitienus uz mieta uzspraustajam izvarotājam.[680] Sievietes nepiedalīšanās izpirkuma saņemšanā reglementēta salīdzinoši jaunā likuma normā - Pirmajā Lietuvas statūtā (1529). Te tika saglabāts, jādomā, arhaiskais tiesību princips, ka galvas naudu par nogalinātu radinieku saņēma vīriešu kārtas radi, lai arī meitas mantoja tēva mantojumu blakus dēliem. Ja brāļi bija miruši, meita varēja pieprasīt tiesas piespriesto galvas naudu.[681]

Livonijā ziņas par sodu maksāšanu un atlīdzības saņemšanu viduslaikos liecina, ka visātrāk sievietes spēja būt par pilnvērtīgu tiesu procesa dalībnieci akceptētas Livonijas pilsētas, īpaši Tallinā, Rīgā un tās lauku apgabalā. Tomēr arī te vēstures avoti līdz 16. gs. vidum ir skopi. No raganu prāvu materiāliem un Rīgas landfogtu ieņēmumu grāmatas 1577.–1578. gadā redzams, ka liecības, sūdzības, kā arī maksājumi par pārkāpumiem tika pieņemti, neuzsverot dzimumu. Sievietes saņēma un maksāja tiesas piespriesto sodu, bija sastopamas gan kā sūdzētājas par citām sievietēm un vīriešiem,[682] gan kā liecinieces un tiesājamās.[683] Pilsētās viduslaiku un jauno laiku krustpunktā tiesību sistēmu un dzimumaizbildniecību ietekmēja naudas saimniecības un sieviešu īpašumtiesību attīstība. Sievietes strādāja algotu darbu un līga strādniekus, maksāja nodokļus un uzņēmās personisku atbildību tiesas priekšā. Dzimumaizbildniecība kā tiesisks princips aprobežojās galvenokārt ar ģimenes sfēru.

Livonijā atzīmēta paraža, kad jaunā zemeskunga stāšanās amatā un ieceļošana pilsētā deva iespēju apsūdzētājiem iegūt amnestiju. Paraža ir aprakstīta Tallinā 15. gs., kur, ierodoties jaunajam Livonijas mestram, viņam sekoja noziedznieki, simboliski ieķērušies apģērba stērbelēs. Pilsētas laicīgā vara pēc tradīcija atbrīvoja viņus no turpmākā beztiesiskuma un apsūdzības. Starp šādiem 16 noziedzniekiem, kuri 1451. gada februārī reizē ar ordeņa mestru iesoļoja pilsētā, bija arī kāda Katrīna.[684] Tiesiskajā aizsardzībā Tallinā 1365.–1458. gadā tika uzņemtas vairākas sievietes, diemžēl par nezināmiem noziegumiem: 1365. gadā Kerstine Viperoude (*Wipperuorde*), 1374. gadā Ernests Docems (*Erneste van Dotzem*) kopā ar savu kalponi; 1387. gadā kurpnieks Olafs ar savu sievu; 1390. un 1391.gadā –

---

savas mantas, tad jāvienojas sapulcē ar tēva radiem un mātes radiem par viņu piedalīšanos viras (*buße*) nomaksā. Ja radinieki nebija ar mieru maksāt, viņus varēja mudināt uz to, bet, ja nogalinātājs gribēja viņus piespiest vai atņemt kādu mantu kā atlīdzības ekvivalentu, viņu pašu sodīja. Ja kādu apvainoja nonāvēšanā, viņš divu stundu laikā varēja dod karstas dzelzs zvērestu ; divreiz 12 vīru zvērestu vai arī samaksāt karalim 3 mārkas un cietušajam 9 mārkas. Par uzbrukumu savās mājās vai pie arkla pienācās 22 mārku sods.

679 *Deutsches Frauenleben*…. S. 8.

680 Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības* … 37. lpp.

681 Lietuvas statūts 1529, 7. nod., 13.

682 4BdLv Bd.1, S.101–103; Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas… 170. lpp.

683 1587.g. lietā par astoņu karakalpu nogalināšanu Rīgas apgabalā liecināja arī māju saimnieces, kuras bija aplaupītas (Spekke, A. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586.g. ..102.–104. lpp.).

684 *Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458*…. S. 72.

Mete Kauela (*Methe van Cauele*); 1390. gadā Meite Foela (*Meythe Voel*), 1446. gadā Millija no Kagelas (*Millie, 1 wiff uan Kaggel*). Pēc 1515. gada Tallinas reģistros rodamas precīzākas norādes, par kādiem noziegumiem apsūdzētos pilsēta ņēma savā tiesiskajā aizsardzībā vai uzņēmās noziedznieka sodīšanu. Vairāki noziedznieki bija nosituši sievietes, arī savas sievas. Tomēr šajā laikā netika minētas sievietes, kuras pilsēta ņēma tiesiskajā aizsardzībā.[685] Dažkārt dokumentos tiesiskās aizsardzības institūts (*Geleit*) minēts arī Rīgā, tai skaitā saistībā ar sievietēm.[686]

Livonijā, tāpat kā citviet kristīgajā Eiropā, sievietes retāk nekā vīrieši stājās tiesas priekšā un tika sodītas, retāk piedalījās tiesiskos procesos. Tas skaidrojams ar to, ka sievietes retāk darbojās publiskajā telpā,[687] daļēji arī īpašās attieksmes un aizbildnības dēļ. Sievietes tiesiskā aizsardzība bija daļa no vispārējās dzimumaizbildniecības, kas par galvenajiem spēlētājiem publiskajā telpā noteica vīriešus. Specifiski sodi sievietei, kas neapkaunoja viņas ķermeni, bet bija pietiekoši bargi un biedējoši, dokumentēti pilsētās. To skaidrojumā nozīmīgi salīdzināt sodu sistēmu dažādās Eiropas, sevišķi vācu pilsētās, salīdzināt ģermāņu tiesiskos priekšstatus, kanoniskās normas ar tiesu praksi Livonijā. Katrā ziņā arī Livonijā, visvairāk pilsētās, iezīmējas specifiski soda mēri sievietēm, tai skaitā par īpašiem „sieviešu" noziegumiem. No otras puses, tieši pilsētās visātrāk fiksētas sievietes, kuras iesniedza sūdzības un maksāja tiesnešu uzliktos sodus.

2.5. Sievietes atbildība par jaundzimušo

Specifisks, tieši uz sievieti attiecināms krimināpārkāpums bija jaundzimušā nonāvēšana. Tāpat kā vairāki citi tiešu uz sievietēm attiecināti „netikli" noziegumi, arī jaundzimušā nonāvēšana tika īpaši aktualizēta 15./16. gs. kā īpaši smags noziegums, par ko pienācās nāves sods sadedzinot.[688] Līdz tam atbildība par jaundzimušo nonāvēšanu ietilpa izpērkamu grēcīgu nodarījumu kategorijā.

Sods par jaundzimušā nonāvēšanu sievietei Livonijā sastopams jau kristianizācijas laikā. Kā pagānu piekopts paradums tas minēts sāremiešu padošanās un kristīšanās līgumā 1241.gadā.[689] Par puisēna jeb bērna (*pueris*) nogalināšanu bija paredzēts naudas sods 3 ozeriņu apmērā[690] un vainīgajai mātei pienācās disciplinārs miesas sods. Deviņas svētdienas pēc kārtas to atkailinātu pārmācīja baznīcā jeb kapsētā (*pro occisione pueri tres oserinch ad penam dabunt, et mater ipsa novem diebus dominicis*

[685] *Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458*…. S. Nr. 9; 263; 714; 720; 736; 1191. S.1; 16; 39; 42; 43; 71.
[686] LUB Bd. 7, Nr. 324, S. 228. 1424. gads.
[687] Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16.Jahrhundert.* ..S. 135.
[688] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 43, 48.
[689] SLVA Nr. 245; LUB 1, regestu Nr. 190, 50.lpp. Nr. CLXIX.
[690] Ozeriņi kā naudas vienība minēta arī kuršu zemnieku tiesībās. Te par vienu vīrieša sakropļotu (rokas) īkšķi paredzēta 4 ozeriņu liela atlīdzība. Ozeriņu lietošana līdzās mārkai Sāremā apliecina ciešos ekonomiskos un matrimonālos sakarus, kas 13.gs. sākumā pastāvēja starp Igaunijas salām, Gotlandi un Kurzemi. Literatūrā atrodams pieņēmums, ka varbūt pastāvēja pat plašāka kopība, kāda „jūras valsts", kas apvienoja šīs nosauktās teritorijas un arī Dienvidsomijas reģionus Sk. Лаар, М., Валк, Х., Вахтре, Л. *Очерки истории эстонского народа*. Таллин: Купар, 1992. С. 17.

nuda in cimiterio recioiet disciplinas).[691] Šis bija kanoniskais sods, par ko liecina soda veids un soda izpilde svētdienā. Līdzīga pagānu paraža minēta arī citviet Baltijas jūras reģionā – 12. gs. jaundzimušu meiteņu nogalināšana bijusi sastopama pie rietumslāviem. Sūtījumā pāvestam Kalkistam II bīskaps Oto no Bambergas kā pirmo aizliedzamo pagānu paradumu minēja tieši meiteņu nogalināšanu, kas esot ļoti izplatīta pie pomoriešiem. Ja kāda sieviete dzemdējusi daudz meitenes, dažas no tām nožņaugusi, lai būtu ērtāk pieskatīt un audzināt citas.[692] Sāremietēm 1241.gadā uzliktais sods piederēja pie īpašās grēku nožēlošanas. Baznīcas sodu virknē šī grēku nožēlošana sekoja aiz tādiem soda veidiem kā izslēgšana no baznīcas, nolādēšana, svētceļojums. Īpašā tērpā, arī ar atsegtu muguru un rīkšu kulīti katru svētdienu bija jāierodas baznīcā pie priestera, lai tas vainīgo nopērtu. Soda izciešana publiski visas draudzes priekšā baznīcā vai pie baznīcas ar atkailināšanos vai citiem pazemojošiem elementiem (matu nogriešana u.c.) bija sastopama gan viduslaikos, gan jauno laiku sākumā.[693] Livonijā tā tika praktizēta kā katoļu, tā luterāņu baznīcā.[694]

Jaundzimušo nonāvēšana minēta viduslaiku teikās, piemēram, Dusburga hronikā (1326) stāstot par galindu sakāvju iemeslu kaujās ar kristiešiem (poļiem).[695] Te minēta tieši jaundzimušu meiteņu nogalināšana. Zeme bijusi pārpildīta, un galindi nolēmuši meitenes nogalināt, bet zēnus audzināt karam. eiteņu mātes tam pretojušās.[696] Viduslaikos jaundzimušo nonāvēšana bija sastopama kā protests pret smagajiem dzīves apstākļiem, zināmā mērā – arī pret pārapdzīvotību atsevišķās vietās. Eiropas mērogā problēmas atrisināšanai trūkst avotu, arī baznīcas un likumdevēju nostāja nav īsti skaidra.[697]

---

[691] Saskaņā ar šo līgumu līdzīgs soda veids paredzēts par ziedošanu pēc pagānu parašām, savukārt par gavēņa neievērošanu bija jāmaksā pusmarka sudrabā; par slepkavību 10 sudraba mārkas. Par ozeriņa vērtību šajā laikā var spriest, ja salīdzina sodu par jaundzimuša zēna nogalināšanu ar izpirkumu par lietuviešu augstmani Lengveni, kas bija 300 ozeriņi.

[692] Bīskaps šo tradīciju raksturo kā pagānisku, tāpat kā gūstekņu mocīšanu, elku pielūgšanu un citas kristiešiem neraksturīgas paražas. *(Сказания об Оттоне Брамбергском…* C. 35; 50, 59; 115. Padberg von, L. E. *Christianisierung im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschfltlihe Buchgesellschaft, 2006. S. 154).

[693] Sudavijā pēc nekristīgām upurēšanām 1520.–1527.gadā 73 vīriem un viņu priesterim ar apgrieztiem matiem, atkailinātām mugurām, ar sakrustotām rokām pār krūtīm tiem svētku dienās bija jāstāv nožēlā pie altāra veselu gadu, līdz viņus atkal uzņēma atpakaļ baznīcā (Spekke, A. *Latvieši un Livonija…* 222.–224. lpp.).

[694] Lēvenbergs, Z. *Kriminālprocesa īpatnības* ... 13. lpp. Piemēram, 17.gs. sāk. Kurzemes hercogistē aprakstīts baznīcas sods, ko uzlika dižciltīgajam, kurš bija izlīdzis ar nogalinātā radiem, bet nebija saņēmis kriminālsodu: trīs svētdienas pēc kārtas stāvēt baznīcā visas draudzes priekšā zem kanceles, tērptam melnās sēru drānās, turot kailā rokā uz zemi pavērstu zobenu (Zemzaris, J. Latvijas feodālisma perioda tiesību vēstures avoti... 227. lpp.).

[695] *Петр из Дусбурга…* C. 50 (III, 4), Komentāri - C.275.

[696] Galindi pēc sieviešu nepaklausības nolēma nocirst sievietēm krūtis, lai viņas vispār vairs nevarētu pabarot jaundzimušos. Tad sievietes sašutušas devās pie kādas kundzes, kas pie viņiem parasti skaitījās svēta un zīlniece, un pēc kuras gribas tika veiktas visas darbības šajā zemē. Un sievietes lūdza, lai viņa dod šajā lietā saprātīgu lēmumu. Un viņa, juzdama līdzi savam dzimumam, sasauca pie sevis visus labākos zemes ļaudis un tiem teica: " Jūsu dievi vēlas, lai jūs visi bez ieročiem un bruņām vai ciem aizsarglīdzekļiem ietu uz karu ar kristiešiem". To dzirdējuši viņi visi uzreiz paklausīja un visi, kas bija derīgi karam, devās ar priecīgu prātu uz kaimiņu kristiešu zemi. No turienes viņi atveda daudz ļaudis un lopus, nerunājot par citām nodarītajām bēdām. Kad viņi atgriezās, daži no nepamanīti aizbēgušiem bēgļiem atgriezās pie kristiešiem un pastāstīja, ka pagānu karaspēkā nav nekādu ieroču un vispār nekā, ar ko aizsargāties. Tad kristieši dzinās viņiem pakaļ un uzbruka, un visus nogalināja, nesastopot nekādu pretestību. To uzzinājuši, sudavi un citi galindu kaimiņi devās uz galindu zemi un sievietes ar zīdaiņiem un pārējos, kas tur bija palikuši, aizveda mūžīgā verdzībā, un tā galindu zeme palika tukša.

[697] Nolte, C. *Frauen und Männer in der Gesellschaft des Mittelalters*… S. 11–13.

Tomēr kopējās tendences rāda, ka 15. gs. jaundzimušo nonāvēšanas vērtējums būtiski mainījās, un tas atspoguļojās arī Livonijā. Tallinā saskaņā ar Lībekas tiesībām jaundzimušā slepkavība, kad māte nogalina nevēlamu jaundzimušo, uzskatīta par radinieka nonāvēšanu (*parricidium*) un no 15. gs. paredzēja vainīgā sodīšanu ar uguni. Tallinas tiesu fogta grāmatās 15. gs. minēti trīs sieviešu sadedzināšanas gadījumi par jaundzimušā apzinātu nogalināšanu.[698]

Baltijas jūras reģiona pilsētās jau 15. gs. beigās sodi par jaundzimušo nogalināšanu bija līdzīgi kā jauno laiku krimināltiesību krājumā – Karolīnā.[699] Livonijas pilsētās šī likumkrājuma normas bija noteicošās 16. gs. beigās, pie kam jaundzimušo nonāvēšana tika tieši saistīta ar apsūdzībām buršanā un bērnu pieņēmēju īpašu kontroli zemāko slāņu vidū.[700] Karolīnā par jaundzimušo nonāvēšanu paredzēti sodi sievietēm (*Weib; Weibβbild*), sievietēm par vieglprātību (*leichtvertigkeit*), kā arī neprecētām sievietēm (*dirn*). Tiesību norma tika vērsta pamatā pret ārlaulību sakaros iesaistītajām mātēm, kuras slēpa savu grūtniecību un dzemdēja bērnu slepeni. Tādā gadījumā tiesai bija pamats apvainoto sievieti drīzāk uzskatīt par vainīgu jaundzimušā nāvē īsi pēc piedzimšanas, pat ja viņa uzstātu uz dabisku nāvi. Jāpiezīmē, ka noziegumā apsūdzētas arī precētas sievietes, kā Tallinā 1575. gadā, kur kādu Annu par jaundzimušā nonāvēšanu apsūdzēja viņas vīrs, par ko sieviete divas dienas pavadīja cietumā.[701]

Sods par jaundzimušo nonāvēšanu sievietēm dažādās vācu pilsētās bija sadedzināšana, kā arī noslīcināšana. 17.gs. arvien vairāk noslīcināšanu aizstāja ar nāves sodu ”caur zobenu.[702] Praktizēja arī ierakšanu zemē.[703] Tallinā 17.gs. zviedru pārvalde aizstāja vainīgās sadedzināšanu ar nāves sodu, nocērtot galvu, ko uzskatīja par humānāku sodu. Tomēr vainīgās ķermeni pēc nāves sadedzināja.[704]

Lai izprastu šī nozieguma vēsturisko attīstību un attieksmes maiņu par sievietes atbildību, izskatīsim divus jautājumus: pirmkārt attieksme pret jaundzimušo nāvi nekristītiem; otrkārt – attieksme pret sievieti kā noziedznieci un grēcinieci.

Kristības bija svarīgāks notikums ar sabiedrisku nozīmi, kurus pie tam regulēja kanoniskās tiesības. Bērnu kristīšana par vispārēju parādību kristīgajā Eiropā kļuva no 3. gs.[705] Jaundzimušo kristīšana agrajos viduslaikos Eiropas zemēs tika veikta divreiz gadā un tai nepiešķīra lielu nozīmi. Attīstītajos viduslaikos 13.–15. gs. attieksme pret jaundzimušo kristīšanu mainījās saistībā ar pēcnāves

---

[698] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals...* S. 28.
[699] Ulbricht, O. Kindsmord in der Frühen Neuzeit. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart.* München: Beck, 1997. S. 241–242.
[700] Kivimae, J. Women, the Devil, and a Cat's head…. P. 270.
[701] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*.. S. 94.
[702] Wächterhäuser, W. *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalalter der Aufklärung. Eine rehtgeschichtliche Untersuchung der dogmatishen, prozessualen und rechtssoziologischen Aspekte.* Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1973. 182 S. 61–63; 68.
[703] Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen"*...S. 314. 1215. Zīrihē 15.gs. jaundzimušo slepkavas apraka dzīvas, tāpat kā sava laulātā nogalinātājas, vai aizstāja to ar "žēlsirdīgāku" soda veidu – noslīcināšanu. 16.gs. Cīrihē dzīvaprakšanu vairs nepraktizēja.
[704] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals.* .. S. 28. Šādā gadījumā bieži vien sievietes ķermeni pēc nāvessoda izpildes sadedzināja, bet galvu uzsprauda uz mieta.
[705] Trūps, H. *Katoļu baznīcas vēsture.* .. 50. lpp.

dzīves uztveri, un doma, ka nekristītu bērnu dvēsele nonāca sātana varā, mudināja pievērst lielāku uzmanību jaundzimušajiem un viņu mātēm. Līdz reformācijai nekristītus bērnus kopumā apglabāja vai nu īpašās vietās kristīgajā baznīcā vai arī ārpus kristīgās kapsētas, jo viņi nepiederēja pie kristiešu kopienas.[706] Pēc reformācijas laicīgā vara uzskatīja par savu uzdevumu novērst bērnu nekristīšanu, gan nozīmējot mācītājus un ceļot baznīcas, gan pielietojot stingrākus kontroles pasākumus. Prūsijas sūtnis 1555./ 1556. gadā rakstīja Dānijas karalim, ka Rīgas arhibīskapijā attālākās vietās nav neviena mācītāja: „..tur ir zināmi ļaudis, kas trīsdesmit, četrdesmit un vairāk gadu vecumā vēl nav kristīti. Tāpat bērniņi nožēlojamā kārtā mirst [nekristīti], un viņu dvēseles Dievam tiek nolaupītas".[707] Saskaņā ar protestantu uzskatiem arī šādi bērni bija jāapbedī kopā ar citiem kristiešiem, kā to pieprasīja arī Kurzemes 1570. gada evaņģēliski luterāņu baznīcas nolikums.[708] Nekristītu bērnu nāve jauno laiku sākumā ieguva īpašu pieskaņu saistībā ar izplatītajām raganu un burvju prāvām. Kaitēšana cilvēkiem, īpaši maziem bērniem un lopiem, bija viens no apsūdzības punktiem, kurā piespieda atzīties burvestībās un raganībā apsūdzētās sievietes un vīriešus.[709] Jaundzimušie tika uzskatīti par raganu iekāres objektu, jo tie noderēja burvībām – zēna pelni pēc sadedzināšanas bijis labākais dēmona amulets, bet to dvēseles nonāca tieši velna rokās. Arī Livonijā priekšstats bija sastopams. Rīgas lauku novadā 1574.gadā nevācu sievu apsūdzēja trīs nedēļas veca bērna nonāvēšanā, bet 1584. gadā vairākas raganas spīdzināšanā atzina, ka lidojot nogalējušas mazus bērnus.[710]

Nekristīta bērna nāve kā ļaunums Livonijā minēta dažādos kontekstos. Tallinā 1536. gadā kāds vīrs tika apvainots par draudu izteikšanu savai sievai, kura bija stāvoklī un no izbīļa esot priekšlaicīgi dzemdējusi. Bērns pirms nāves tika kristīts, kas šo vīru izglāba no smagākas apsūdzības.[711] Jezuīti kādā ģimenē Rīgā 1605. gadā saskatīja tiešu velna darbu ietekmi, jo sieva un vīrs, kuri dzīvoja kopā dažus gadus protestantu laulībā, bija zaudējuši divus nekristītus bērnus.[712]

Attieksme pret sievieti kā grēcinieci un noziedznieci bija cieši saistīta ar Baznīcas cīņu par likumīgu laulību un ārlaulības sakariem.[713] Sieviešu dzimuma „kriminalizēšanā" viena no iezīmēm bija vēršanās ar sodiem pret sieviešu „netikumību" (*Unzucht*). Šī parādība tika aktualizēta 15.–16. gs., vispirms pilsētās, bet 18. gs. lielākoties netikumība vairs netika sodīta ar nāves sodu un izzuda arī no likumdošanas. Jaundzimušo nonāvēšana biežāk tika piedēvēta neprecētām sievietēm, kuras mēģināja

[706] Bochsler, S.U. Glaubenvorstellungen und religiöse Praktiken im archäologischen Befund. *Mitteilungen der Arbeitsgemeinschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 9*. Wien, 1998. Arī latviešu folklorā uzskats, ka nekristīto bērnu un pašnāvnieku dvēsels tiek velnam.
[707] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*... 692. lpp.
[708] Sehling, R. *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI Jahrhunderts*. Leipzig, 1913. Bd. 5 S. 96.
[709] Гуревич, А. Я. Ведьма в деревне и перед судом – народная и ученая традиция в понимании магии. В кн.: *Языки культуры и проблемы переводимости*. Москава, 1987. С. 23.
[710] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas... 170. lpp169.–170, 186. lpp.
[711] *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*... Nr. 446, S. 66.
[712] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu*... S. 167.
[713] Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit… S. 48; Wächterhäuser, W. *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalalter der Aufklärung. Eine rehtgeschichtliche Untersuchung der dogmatishen, prozessualen und rechtssoziologischen Aspekte.* Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1973. 182 S.

slēpt savas netikumības sekas.

Sievietes atbildība par jaundzimušo nonāvēšanu sakņojās normās un tiesiskos priekšstatos, kuri radās ārpus Livonijas, bet jau to formēšanās laikā tika akceptēti un ieviesti gan kanoniskajās tiesībās, gan pilsētu likumdošanā. Livonijas kristianizācijas laikā jaundzimušo nonāvēšana tika pieskaitīta pie pagāniskām paražām, par kuras pastāvēšanu var spriest vien no viena padošanās līguma (1241) un netiešām liecībām. No 15. gs. beigām tas bija viens no lielākajiem grēkiem, par ko tika tiesātas sievietes, nereti ar nāves sodu sadedzinot. Cik lielā mērā paradums ļaunprātīgi nogalināt jaundzimušos bija izplatīts Livonijā, nevar precīzi noteikt, bet var vērot, ka apsūdzības par šo noziegumu jauno laiku sākumā tika uzrādītas zemākajiem sabiedrības slāņiem, pie kam Tallinā – vairākām zviedru un nevācu izcelsmes sievietēm. Atšķirībā no citiem noziegumiem un nodarījumiem, par kuriem sievietes tika sodītas, iespējams, maigāk nekā vīrieši, par jaundzimušo nonāvēšanu jauno laiku sākumā pret sievieti vērsās visbargākie sodi. Vienlaikus vēršanās pret jaundzimušo nonāvēšanu bija arī uzmanības fokusēšana uz ārlaulības sakaru nosodīšanu un zināmā mērā tieši vērsta pret sievietēm ārpus likumīgas laulības, t. i., arī ārpus tradicionālās dzimumaizbildniecības.

2.6. Sievietes sodīšana par buršanu

Tāpat kā citās Baltijas jūras reģiona daļās, arī Livonijā sievietes statusu ietekmēja aspekti, kas bija saistīti ar raganu prāvām un Baznīcas tiesas procesa jeb inkvizīcijas (latīniski *inqusitio*, izmeklēšana) attīstību. Ja viduslaiku kārtu tiesām raksturīga akuzāla procesa forma un tā balstījās uz apsūdzību un divu pušu – apsūdzētā un sūdzētāju tiesu sacensību, tad inkvizīcijas tiesas process balstījās uz publisku apsūdzību, kas, tāpat kā spīdzināšana, bija aizgūta no romiešu tiesībām. Kanoniskā tiesa ņēma vērā ne formālus pierādījumus (zvērēšanu, ordālijas), bet arī nozieguma izdarīšanas apstākļus, vainu pastiprinošus un mazinošus apstākļus.[714] Kanonisko tiesību un universitāšu attīstība, kā arī vācu ķeizaru kā likumdevēju un tieslietu reformatoru darbība veicināja inkvizīcijas procesa attīstību, kas Livonijā tika lietots, sākot ar 16. gs.[715] Tiešs turpinājums tiesu sistēmas reformēšanas darbam vācu zemēs bija sodu likums Karolīna, kura normas tika piemērotas arī Livonijas zemeskungu tiesās.[716] Inkvizīcijas jeb izmeklēšanas tiesas procesā apsūdzības tiesības ieguva zemes kungs un tā tiesu varas realizētājs, bet nepievilcīgā puse bija spīdzināšana kā procesa elements.[717] Sievietes tiesiskā statusa attīstībai nozīmīgi, ka inkvizīcijas tiesās nebija nozīmes sievietes aizbildnim vai aizbildņiem.

[714] Blūzma, V. *Romas valsts un tiesības*... 56. lpp.
[715] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*.. 277. lpp.
[716] Švābe, A. Karolīnas recepcija Latvijā un Igaunijā... 377. lpp. Ķeizara Kārļa V 1532.gada sodu likums, t.s. Karolīna (*Constitutio Criminalis Carolina*) pēc A. Švābes domām, iezīmēja viduslaiku beigas un jauno laiku sākumu krimināltiesību vēsturē. kura pamatā bija ne tikai romiešu tiesības un inkvizīcijas process.
[717] Meier, F. *Gefürchtet und bestaunt*... S.112. Karolīna paredzēja nežēlīgus nāvessodus, kuri sieviešu dzimumam tika mazliet atviegloti, piemēram, valsts nodevībā apvainotās sievietes varēja ne sacirst četros gabalos, bet gan noslīcināt.

Kārtu tiesās Livonijā vēl līdz 16. gs. beigām joprojām palika spēkā dzimumaizbildniecības princips, un aizbildņi uzturēja apsūdzību, liecināja, zvērēja sievietes vietā pat saistībā ar kriminālietu izskatīšanu, taču inkvizīcijas process un tā elementi jau 16. gs. otrajā pusē atstāja lielu iespaidu uz tiesu praksi, īpaši zemāko kārtu sieviešu sodīšanu.

Buršana tika sodīta neatkarīgi apsūdzētā dzimuma, tomēr praksē vairāk piedēvēta sievietēm – raganām, lai arī tika sodīt arī vīrieši burvji. Burvju un ķeceru sodīšana bija paredzēta lībiešu-igauņu ZT, pie kam dažādos tiesību norakstos uzsvērta tieši sieviete kā burvestību veicēja (*Zauberinsche*, *Hexe*). Par buršanos pienācās nāves sods sadedzinot.[718] Šis princips radījis diskusiju vēsturnieku vidū par laiku, uz kuru laiku tas attiecināms – izteikts viedoklis, ka tas ir 16.gs. iespraudums tiesībās[719], vai arī šī norma ietverta saskaņā ar teologa un pāvesta legāta Gujelmo no Modenas darbību Livonijā 1255.–1226. gadā un atbilda viņa personiskajiem uzskatiem, nevis tiesu praksei Livonijā. Līdzīgi nāves sods par buršanos sadedzinot bija paredzēts Livonijas bruņinieku tiesībās, vienīgi bruņinieku tiesības "Livonijas spogulis" (14.–16. gs.) noteica nāves sodu, nocērtot galvu, tāpat kā par asinsgrēku un izvarošanu. Bez tam Livonijas likumkrājumos bija ietverts nāves sods sadedzinot arī ķeceriem.[720] Tallinas pilsētas tiesības jeb 1586. gada kodekss nosauca buršanos par nāves grēku kopā ar noindēšanu un par to paredzēja nāves sodu sadedzinot, ar zobenu vai arī arestu.[721]

Katoļu baznīcas viedoklis par buršanu Livonijā saglabāja mērenību: maģisko darbību veicējam pienācās baznīcas sods. Tikai 15. gs. radās stingrāka attieksme: Rīgas provinces statūtos 1428. gadā noteiktais sods par t.s. kabalu un buršanu bija ekskomunikācija – t.i. izslēgšana no baznīcas. Pret burvībās apvainotajiem šajos baznīcas statūtos bija aizliegts lietot dzelzs un ūdens pārbaudījumu.[722]

Raganu prāvu tiesiskie pirmsākumu meklējami ārpus Livonijas un ārpus Baltijas jūras reģiona.[723] 14.–15. gs. tapa teorētiskais pamatojums un pāvesta kūrijas akceptēta likumīga bāze raganu vajāšanai.[724] Raganu prāvas vairumā tika vērstas pret zemākas kārtas sievietēm un tautas kultūru,[725] īpaši 16.–17.gs, kad valsts vara un baznīca aktīvi sāka regulēt tiesiskus u.c. konfliktus, kas kopienā līdz

---

[718] Назарова, Е. Л. « Ливонскийе Правды» ... С. 195, Nr. 33. (t.s. redakcija T); С. 197, Nr. 33. (redakcija TM).
[719] Arbuzow, L. Die altlivländische Bauerrchte… S. 60–61.
[720] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*... 27.lpp. *Latvijas tiesību avoti*… Vispārējās ZT 32, 33. punkts un komentāri; Bosse, H. Der livländische Bauer… S. 393; Straubergs, K. Raganu prāvu idejiskie pamati... 216. – 217.lpp. *Latvijas tiesību avoti*… 75. lpp; Grīnbergs, G. Livonijas vidējo bruņinieku tiesību ... 48. lpp.
[721] Tallinas kodekss: II, 217: Fol. 217.
[722] LUB Bd. 8, Nr. 690.
[723] Bologne, J.C. *Von der Fackel zum Scheiterhaufen: Magie und Aberglaube im Mittelalter*. Solothurn und Düsseldorf, 1993. S. 133; Dinzenbacher, P. *Heilige oder Hexen? Schiksale auffälliger Frauen in Mittlelater und Frühneuzeit*. Reinbek bei Hamburg, 1997; Baroja, J. C. *Die Hexen und ihre Welt.* Stuttgart: Ernsts Klett Verlag, 1967. S.86.
[724] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*…S. 248–249. Pāvesta Johana XXII rīkojumi, īpaši 1326. gada konstitūcija "*Super illus specula*" ļāva pret burvjiem un raganām pielietot visus ķeceru prāvās ierastos paņēmienus un pratināšanas līdzekļus. Teoloģisko pamatu raganu vajāšanai deva pāvesta Inocenta VIII bulla "*Summa desiarantes affectivus*" (1484), kā arī 1487.gadā Strasbūrā pirmoreizi iznākušais darbs „Raganu veseris" (*Malleus Maleficarum)*, kas akcentēja kaitīgo maģiju un izteikti vērsās pret sievietēm. Darbs 1530.gadam piedzīvoja vēl 13 izdevumus.
[725] Signori, G. Frauen in Gesellschaft... S. 117.

šim bija atstāti pašregulācijai un tika aplūkoti, balsoties uz mutvārdu tradīciju.[726]

Sodīta tika kaitīgā buršana, pie kam Rietumeiropā priekšstats par to, ka kaitīgā buršana jeb kaitīgā maģija jāsoda, veidojās 13.–15.gs., un vērsta pret sievietēm kā maģisku līdzekļu lietotājām.[727] Livonijā bija sastopama dažāda veida maģija, kur ne vienmēr tika bargi nosodīta. Tā Tallinas tiesu fogta grāmatā minēts kāds gadījums, ka 1526. gadā tika publiski pērtas divas brīvas (*lose*) sievietes Dārta un Grieta (*Dorty, Grete*) par maģijas lietošanu – ietērpās no karātavām noņemtās zagļa drēbēs, viņas cerēja labāk pārdot alu. Pakārtā drēbēm saskaņā ar ģermāņu ticējumiem tika piedēvēta maģiska iedarbība, bet šādas izdarības Tallinā netika novērtētas kā kaitīgā maģija.[728] Pērnavā 1638. gadā kāda sieva stāstījusi, ka kurpnieka sieva nesusi nekristītu zīdaini pie zīlnieces un sāls pūtējām (*saltzpausterschen*), par ko mātei uzlika trīs nedēļas ilgu baznīcas sodu.[729]

Gaisotne raganu vajāšanai Livonijā izveidojās 16. gs. pirmajā pusē. Raganu sodīšanā, ūdens proves un spīdzināšanas izmantošanā vietējās tiesas un tiesneši balstījās gan uz zemes tiesībām, gan arī vācu impērijas tiesībām – Karolīnu (1532).[730] Taču jau pirms šī likumkrājuma nāve sārtā paredzēta Sāremā Lēnemā bīskapijas baznīcas noteikumos 1519. gadā,[731] un šinī gadā veiktās Sāremā baznīcas vizitācijas laikā tika noskaidrots, vai draudzēs ir burvji un raganas.[732] Ragana Livonijā sadedzināta 1527. gadā Tallinas tuvumā ar muižnieka Johana Rozena rīkojumu.[733] Ziemeļigaunijā 1542.–1544. gadā Rakverē divas sievietes bija sadedzinātas kā burves. Šajāl lietā par muižnieku tēva un dēla Meku noindēšanu ar apburtu sāli apsūdzība tika izvirzīta atraitnei Annai Cēgei (*Zoyge*) un balstīta uz jau sadedzināto sieviešu – muižas kalpones un sīkzemnieces liecībām. Vasaļu kārtas sievietei netika uzrādīta apsūdzība buršanā, un nāves sodu aizstāja ar izraidīšanu.[734] Šis gadījums iezīmē tendenci, ka 16. gs. raganu prāvas un privātas apsūdzības vērsās galvenokārt pret lauku sabiedrības sievietēm, nabadzīgākajām pilsētniecēm, arī nevācietēm. Tā 16. gs. nogalē – 1594. gadā – Tallinā izskatīta lieta par jaundzimušā nonāvēšanu, kas bija vērsta pret divām sievietēm – māti un bērnu pieņēmēju, pie kam abas turēja aizdomās par sadarbību ar nelabo un sodīja saskaņā ar tiesību krājumu Karolīna. Apsūdzētā

[726] Гуревич, А. Я. Ведьма в деревне и перед судом… С. 45.
[727] Robeža starp kaitniecisku buršanu un brīnumainu spēku izpausmēm, piemēram,dziedināšanā, bija trausla. Var uzskatīt, ka tikai ar Luisa Pastēra (1822–1895) atklājumiem medicīna kļuva racionāla. SK. Bologne, J.C. *Von der Fackel zum Scheiterhaufen: Magie und Aberglaube im Mittelalter*. Solothurn und Düsseldorf, 1993. S. 133.
[728] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*...S. 23; 74-75; Madar, M. Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini…. Lk. 126.
[729] Brežģis, K. *Baznīcu vizitāciju protokoli*... 7. lpp.
[730] Švābe, A. Karolīnas recepcija… 380. lpp.
[731] Sk. Arbusow, L. *Die Einführung der Reformation*... S. 128.
[732] AR Bd. 3, Nr. 93.
[733] Sk. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga.* 1912 . Riga, 1914. S. 141.
[734] Brieflade, Nr. 1190–1200, S. 656–664.

māte bija iebraucēja zviedriete, savukārt bērnu pieņēmēja – igauniete.[735] Tartu pilsētas tiesa 16. gs. nogalē arī pastiprināti vērsās pret raganām – igaunietēm.[736]

Latvijas teritorijā raganu prāvas sāka izplatīties mazliet vēlāk nekā igauņu zemēs. Raganas pratināšana minēta Cēsīs (*Wenden*) 1548. gadā, bet pirmais raganas dedzināšanas gadījums Latvijā ir 1559. gadā Grobiņā, pie kam tās tiesāšanā piedalījās mūks Deibels – "speciālists raganu lietās". Tika apvainota māte un meita par to, ka viņām neuzbrūk vilki un labi padodas lopi. Viņas notiesāja par lopu kaitniecību un slimības pieburšanu pilskundzei.[737] Arī vēl 17.gs. Kurzemē valdīja nedalīta ticība raganām, pie kam lopu ārstēšana, tāpat kā 1559. gadā, varēja būt par iemeslu apsūdzībām. Tā Kurzemes hercogienes muižā Zīli apsūdzēja par saistību ar velnu, ārstējot lopus (1638).[738] Rīgas raganu prāvās sievietes, kuras bijušas burves slavā, atzinās savos ļaunajos darbos spīdzināšanā, un pēc viņu liecībām, sākotnēji vairākas sievas nodarbojās ar dziedniecību un ārstēja dažādas.[739] Savulaik par spīdzināšanā mirušas sievietes apbedījumu uzskatīts 1975. gadā Māra Atgāža vadītajos izrakumos Tērvetes Sapņu senkapos atklātais apmēram 30 gadu vecas sievietes apbedījums nedabīgā pozā. Var piezīmēt, ka apbedītās sievietes kaulu saaugumi liecināja, ka viņa vai viņas tuvinieki bija pietiekoši zinoši dziednieki, lai veiktu kaulu iestiepšanu un šinēšanu.[740]

Raganu tiesāšanā 16. gs. izmantoto tiesību principu avoti ir neskaidri un te savijās dažādas ietekmes. Tipiska burvju prāva Livonijā 16.–17. gs. ietvēra t.s. ūdens provi. Cēsinieki 1548. gadā lūdza atļauju Livonijas mestram pielietot ūdens pārbaudījumu pret apsūdzēto nevācu sievieti. Nav zināms, vai mestrs deva atļauju, bet lūgums norāda uz to, ka te bija zināms t.s. Karolīnas likums (1532).[741] Tomēr var atzīmēt, ka t.s. ūdens prove nebija paredzēta 16. gs. laicīgajos likumkrājumos, arī Karolīnas likumā, bet 16. gs. nogalē prāvās pret sievietēm burvēm tika lietota. Ja spriež pēc Kēningsbergas universitātes pirmā rektora Georga Sabīna liecības, kas atrodamas piezīmēs par 1588.gada ceļojumu no Prūsijas uz Livoniju, tad ūdens pārbaudes šai laikā bija pat ļoti izplatītas. Kurzemē kāds muižnieks gatavojies sadedzināt raganu un pēc ziņkārīgā rektora lūguma pielietoja pret šo raganu ūdens pārbaudi. Ragana nogrima, kas it kā apliecinātu viņas nevainību, bet muižnieks paziņojis, ka tai nevarot ticēt. Pirms tam viņš esot izmēģinājis ūdens peldi pret sešām raganām un visas nogrimušas, lai arī bijušas vainīgas.[742]

---

[735] Kivimäe, J. Women, the Devil, and a Cat's head.. P. 249–265.
[736] Salupere, M. Maarahval olid lihtsakoelised nõiad. In: Salupere, M. *Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmu*s. Tartu: Võru Täht, 1998. Pp. 11 –33.
[737] Straubergs, K. *Latviešu buramie vārdi*. 1. daļa. Rīga, 1939. 48. lpp.
[738] Kvaskova, V. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. *Venspils muzeja raksti VI.* Ventspils, 2009. 39.–40. lpp.
[739] Augstkalns, A. Dažas 16. gs. Rīgas raganu un burvju prāvas… 167.–197. lpp.
[740] 7.kaps. Sieviete līdzās citiem nenormāliem apbedījumiem bija apbedīta aiz kapsētas žoga, neiztaisnojot nedabiskā pozā sarauto ķermeni. Sk. Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*. Rīga, 1988. 101. lpp.
[741] Švābe, A. Karolīnas recepcija Latvijā un Igaunijā.. 375.–404. lpp.
[742] Sk. Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 243. lpp.

Par ūdens pārbaudījumu liecina Soda grāvja nosaukums Rīgā, kā arī tiesu protokoli. Rīgā un lauku apgabalā laikā no 1577. līdz 1590. gadam notiesātas 12 raganas nāvē uz sārta, iepriekš veicot ūdens pārbaudi.[743] Par raganas ūdens pārbaudi kā sabiedrisku notikumu, pat izklaidi pilsētniekiem, liecina Rīgas pilsētas 1577.–1578. gada izdevumu saraksts. Pie izdevumiem tiesu lietām (*Ausgaben. Gerichtswesen*) minēta raganas ūdens pelde (*Wasserprobe*) un izraidīšana no pilsētas. Pilsētas izdevumi šajā procedūrā bija ne tikai viena mārka un 12 šiliņi tiesnesim un sūtnim par raganas nogādāšanu pārbaudes vietā un izraidīšanu, bet arī viena mārka par alu tiesnesim un tautai (*dem Scharfrichter und dem Volk 12 Stof Landbier*), divas mārkas fūrmanim par sieviešu un meiteņu vizināšanu ar laivu, kā arī lielākā summa – 8 mārkas un 18 šiliņi par cienastu birģemestram, diviem landfogtiem, kamereram, Lielās ģildes eltermanim (lasi, zivīm, vistām, sviestu).[744]

Vairāku Rietumeiropas darbos liecības no Livonija kalpoja par pierādījumu raganu un it īpaši vilkaču eksistencei.[745] Šķiet, ka Livonijas vācu uzskatos par buršanos vairāk bija atbildīgas sievietes, par ko muižnieki apvainoja zemnieces, bet nevācu vidū valdīja citi priekšstati. Teorētiskajā darbā par raganu un burvju lietām luterāņu mācītājs H.Samsons gan jautāja (1626.): vai vīrieši vien ir burvjos, vai ir arī sievietes? Pēc Bībeles ziņām, šķiet, ka vairāk sievietes, bet ir esot arī vīrieši.[746] Praksē jauno laiku sākumā kā Vidzemē, tā arī Igaunijā tiesāja apmēram tikpat daudz vīriešus, kā sievietes.[747] Latviešu tautas ticējumi, kas pierakstīti, sākot ar 18. gs., liecina, ka dzimumu līdzsvaru nodrošināja paradums, ka burvim vai dziedniekam bija jānodod savas zināšanas par burvju mākslām tikai pretējā dzimuma pārstāvim.

Ziņas par sievietēm, kuras tika 16. gs. tika sodītas par buršanu, norāda uz inkvizīcijas procesa aizsākumiem Livonijā, kur pastiprināta uzmanība tika veltīta zemāko slāņu lauku sabiedrības un pilsētu sievietēm. Īpaša vēršanās pret sievietēm kā raganām tika daļēji ietverta likumdošanā un darbojās neilgu laiku (15.–18. gs.), lai arī kanoniskās tiesības un laicīgā jurisdikcija vērsās pret buršanos kā noziegumu neatkarīgi no vainīgā dzimuma. Par noziegumu pienācās specifisks nāves soda veids – pārsvarā sadedzināšana. Livonijā sievietes sodīšana par buršanu netiešā veidā ietekmēja sievietes publisko statusu un tiesisko aizbildniecību pār sievietēm, to pazeminot. Tomēr 16.gs. vērojams, ka tikai zemāko slāņu sievietes pēc apvainojumiem buršanā stājās tiesas priekšā nepastarpināti, bez aizbildņa, kamēr vasaļu kārtas sievietes vainu arī tādā smagā noziegumā kā vīra noindēšana ar sliktās maģijas palīdzību vērtēja vasaļu tiesa, kurā joprojām bija spēkā aizbildniecība.

---

[743] Augstkalns, A. Dažas 16. gs. Rīgas raganu un burvju prāvas… 167.–197. lpp.
[744] 4BdLv Bd. 1, S. 254.
[745] Zemzaris, T. Vilkaču prāvas Vidzemē. Grām: *Latviešu vēsturnieku veltījums Robertam Viperam.* Rīga, 1939. 115.–141. lpp.
[746] Straubergs, K. Raganu prāvu idejiskie pamati... 215. lpp.
[747] Statistika par Igaunijas prāvām 17. gs. apkopojusi Maija Madara: Madar, M. Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini …. Lk. 124–145; 275 –277.

3. Sievietes tiesiskā aizsardzība un pienākumi kara apstākļos

Tiesību normas, kas regulēja ģimenes dibināšanu un pastāvēšanu, dažādus mantošanas gadījumus un kriminālus noziegumus, vislabāk darbojās stabilitātes un miera apstākļos. Livonijā viduslaikos un jauno laiku sākumā bija ilgstoši laika periodi, kad sabiedrībai vajadzēja mobilizēties militārām cīņām. Šajā darba sadaļā izvirzīts jautājums par Livonijas sieviešu tiesībām un pienākumiem kara laikā, apkopotas ziņas par sieviešu piedalīšanos militārās darbībās, sievietes dzīvības un goda vērtējumu, karagūsteknes likteni.

Tiesiskā dzimumaizbildniecība balstījās uz principu, ka sievietei nebija publisko pienākumu – viņa nepiedalījās karā un nodevu maksāšanā. To var arī pateikt savādāk – sievietes negāja karā, līdz ar to viņas nebija publisko tiesību subjekti. Epizodes, kas rakstītajos vēstures avotos stāsta par Livonijas sievietēm karā, ir skatījums uz „vājo dzimumu", kā arī skatījums uz pagāniem, vēlāk uz nevāciem vai nabaga zemniekiem; skatījums no stāstnieka viedokļa uz romantisku vai intriģējošu sižetu. Neviena no autorei zināmajām kara epizodēm, kur iesaistītas sievietes, Livonijā nerādīja sievieti ar ieroci pilnvērtīgi cīnāmies pret vīriešiem. Livonijā nav zināmas arī teikas vai hronikās pierakstīti stāsti par leģendārām karotājām, kura kā teiksmaini tēli bija raksturīgi viduslaiku un jauno laiku sākuma vācu kultūrai.[748] Ļoti populāri sižeti – vairāk nekā citos reģionos – vācu zemēs izografikā bija sieviešu karotāju un atriebēju tēli.[749]

Sieviešu pienākums kara laikā, tāpat kā vīriešiem, bija mobilizēties. Vajadzēja nokļūt patvēruma vietā, kur pašas, bērni un manta būtu drošībā. Aizsardzību kara laikā pilsētnieces meklēja aiz pilsētu mūriem, kura būvēšanā un uzturēšanā regulāri piedalījās visi pilsētnieki, arī sievietes namīpašnieces, maksājot īpašus nodokļus un izbūvējot drošas mūra ēkas. Rīgas un Tallinas pilsētu kopienas nemitīgi rūpējās, lai uzbrukuma gadījumā varētu organizēt efektīvu aizsardzību un lai pilsētā visu laiku būtu ūdens un pārtikas krājumi. Livonijas laikā šo lielo pilsētu militārā aizsardzība palika nepārspēta, atšķirībā no citām Livonijas pilsētām.[750]

---

[748] Sieviete karotāja kā leģendārs tēls piederas vācu viduslaiku kultūrai. "Nībelungu dziesmā" karotāja Brunhilde (islandiešu val. – *hildr* – "cīņa", "divkaujā iesvētītā, nožogotā vietā" un *brūnne* – "krūšu bruņas"), "Sāgā par Volsungiem" valkīra Sigrdriva (*Женщины в легендах и мифах*. Ред. К. Ларрингтон. Перевод О. Перфилева. Москва: Крон-пресс, 1998.С. 205–207; 210–211.) Hronikās tika minētas leģendārās amazones – sieviešu karotāju tauta. Antīkie autori tās saistīja ar sarmātiem Piedonā un Pieazovā. 15.–16. gs. atstāstīja antīkās leģendas par sieviešu – karotāju tautām, kuras audzināja tikai meitas, bet dēlus nogalināja vai atdeva audzināšanā tēviem. Senie grieķi teikās par amazonēm ietvēra moralizējošus elementus, kur nosodīja sievietēm doto pārāk lielo varu Spartā, bet vienmēr uzsvēra, ka sievietes karotājas piekāpās karavadoņu vīriešu priekšā. (SK. *Lielā simbolu enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 2002. 36., 37. 539. lpp.)

[749] *Women and Death.* Vol. 2. Warlike Women in the German Literary and Cultural Imangination since 1500. Ed. By S. Colvin, H.Watanabe-O'Kelly. Rochester, New York: Camden House, 2009. p. 3–5.

[750] Piemēram, sk. LUB II, Bd.1, Nr. 468: Rigā paradā par pils būvi bija atraitnes (*de Snytkereen; de Veldesche, de Trerersche* (1497)).

Livonijas maztautas ierīkoja īpašas patvēruma vietas, kas hronikās minētas gan 13. gs. –14.gs. vidū. Hronists Hermanis no Vartberges, ordeņa mestra kapelāns, 14. gs. min, ka Harjumā nemiernieki 1343. gadā purvu vidū būvēja nocietinājumus (latīņu val. *fortalicium* – vāja pils vai vienkārša nocietināta vieta), kur paslēpt sievietes un bērnus.[751] Vēlāk šādi nocietinājumi Livonijā vairs nebija raksturīgi, tika celti mūra cietokšņi, kuru būvē bija jāpiedalās lauku iedzīvotājiem, veicot publiskās klaušas. Kara gadījumā tādos varēja paglābties vasaļu kārtas sievietes, piļu piepilsētu un miestu iedzīvotāji. Bet vai sievietes no lauku apmetnēm – ciemiem un sētām varēja patverties mūra pilīs vai pilsētās karadarbības laikā?[752] Drīzāk vietējie meklēja glābiņu citā veidā. Sakarā ar kariem starp ordeni un Rīgas pilsētu, kā arī bīskapijām, vērojama zemnieku bēgšana. 1453. gada decembrī ordeņa mestrs sarakstē ar virsmestru ziņoja: kad vietējie iedzīvotāji uzzināja, ka pilī tika pievesta pārtika un ieradās cilvēki, viņi emigrēja. 1479. gada 19. augusta pāvesta bullā ziņots par to, ka ordenis uzbrucis arhibīskapijas Gulbenes pilij. Vietējie iedzīvotāji bailēs pametuši savas sētas un devušies uz kaimiņu tautas zemi.[753] Iedzīvotāju bailes, iespējams, bija saistītas ar karotāju patvaļu, tai skaitā pret sievietēm, jo zemnieki bija pilnīgi neaizsargāti.

Sieviešu aktīva, bet margināla piedalīšanās kaujās kā dažas epizodes minētas 13.–16. gs. hronikās un tiesu aktīs, bet daudz retāk nekā pasīva upuru – karagūstekņu – loma. Livonijas Indriķis piemin sāremiešu sagūstītās jerviešu sievietes – kristietes, kuras kaujas laikā „izlēca laukā" un ar rungām sita sāremiešus, sacīdamas: „Lai sit tevi kristiešu dievs!"[754] H.Vartberge, aprakstot 1343. gada igauņu Jurģu nakts sacelšanos, min satrakojušās sievietes (latīņu val. – *furiose mulieres*), kuras nežēlīgi nogalināja vāciešus, kurus vīrieši bija saudzējuši.[755] J.Renners 16.gs., pamatojoties uz Honekes hroniku, par Jurģu nakts sacelšanos 1343. gadā rakstīja, ka igauņu mērķis bijis nogalināt visus vāciešus. Nevis vīrieši karavīri nogalināja vācu sievietes un bērnus, bet nevācu sievietes tās *nosita*. Arī aprakstot Livonijas karu, Renners minēja epizodi par kādu nevācu (latviešu) meiteni, kura, atriebdama mātes nāvi, 1560. gadā sekoja krievu karavīriem un sašautos nosita ar bomi.[756] Sieviešu atriebība kā motīvs minēta tiesu protokolā Rīgas patrimoniālajā apgabalā (1578). Sievietes izrēķinājušās ar aplaupītājiem – nosita un pabāza zem ledus karakalpus, kuri bija aplaupījuši sievietes, izmetuši no šūpuļa 14 dienas vecu bērnu, draudējuši sievietēm ar ieročiem. Tiesā sievietes tika sauktas kā liecinieces, bet ne kā apsūdzētās.[757] Sieviešu rīcība pret vardarbīgajiem karakalpiem vērtēta vismaz daļēji kā taisnīga atriebību.

---

[751] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika... 80.*–81., 212. lpp.; *История Эстонской ССС...* С. 233.
[752] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян...* С. 73. Pēc 1222. / 1224.gada sacelšanās ugandiešiem bija noliegts uzturēties pilīs, kas būtu attiecināms arī uz citiem zemniekiem.
[753] LUB Bd. 11, Nr. 318, 321. Biļķins, V. *Sēlija un Dienvidkursa*. B.v., 1992. 34. lpp.
[754] IH: XXIII:9.
[755] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika...* 80.–81. lpp.
[756] Renner, J. *Livländische Historien...* S. 89, 93.
[757] Spekke, A. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586.g… 104. lpp.

Dažas epizodes rāda sieviete kā spiedzes vai ziņotājas. 1343. vai 1345.gadā igauņu zemnieki, paslēpušies maisos ar labību, centās iekļūt Viljandi cietoksnī un to ieņemt. Kāda sazvērnieka māte, gribot nosargāt savu dēlu, viņus nodeva. Hronikas (Rusova un Rennera) šo gadījumu piedēvē te sakaliešiem, te harjumiešiem. Šī epizode, pēc vēsturnieka A.Vassara domām, balstījās drīzāk uz ceļojošu vācu stāstu, ne uz reālu notikumu.[758] Sievietes spiedzes bijušas arī Tallinā, kur pilsētas fogts [1458. gadā] atzīmēja, ka divas sievietes Alhaida (*Alheid*) un Magdalēna (*Magdalene*) esot nodevušas pilsētu un apcietinātas.[759] Livonijas kara laikā 1560. gada februārī krievi sarunājuši divas nevācietes, kuras izspiegoja Ērģemes pili. Pils aizstāvji lielākoties arī bijuši nevāci. No spiedzēm uzzinājuši par pils stiprumu, krievi trīs dienas pēc kārtas uzbruka pilij.[760]

Kara aprakstos sievietes vairāk sastopamas kā pasīvi upuri, karagūsteknes, kuras bija arī vērtīgs kara laupījums. Tikai dažreiz mazas meitenes no karalauka tika cildeni izglābtas, un tas notika ticības zīmē. Krusta karotājs 1270. gadā Heinrihs no Meklenburgas (*Magnopolensis*) Livonijā atrada kaujas laukā pagānu meitenīti (*paganorum ancillulam*), kuru aizveda uz Renē (Rene) klosteri, lai uzaudzinātu kristīgā garā.[761] Savukārt, kā minēts 1620.gada tiesu protokola pārstāstā, poļu-zviedru kara (1601–1621) laikā 1601. gadā kaujas laukā esot atrasta maza meitenīte, ko Turaidas pils rakstvedis tolaik poļu pārvaldītajā un kontrreformācijas pārņemtajā Vidzemē licis kristīt luterāņu ticībā un uzaudzināja kā īstu luterāni.[762]

Karagūsteknes liktenis ir vienīgā sievietei atvēlētā loma vairākās Livonijas hronikās, kuras attiecas uz 13.–15. gs. Par pagānu gūsteknēm varēja kļūt gan Baltijas jūras reģiona kristietes, gan pagānietes. Sievietes no Gotlandes un Zviedrijas 13. gs. sagūstīja sāremieši, kuri "vienmēr mēdza nodarīt gūsteknēm – sievietēm un jaunavām – daudz bēdu un nelietību, lika tās kaunā un dažas paņēma sev par sievām, katrs trīs vai divas, vai vairāk, un atļāvās neatļauto, jo [..] nav pieļaujamu sakaru starp pagānu un kristīgu sievieti; un viņi mēdza tās pārdot gan kuršiem, gan citiem pagāniem." Gūstekņu nokļūšana sāremiešu rokās pašiem gotlandiešiem tomēr nebija pietiekams iemesls, lai pievienotos krusta karam pret sāremiešiem.[763]

Livonijas hroniku autori atzīmēja, ka karaspēks mēdza saudzēt sievietes, īpaši meitenes. Bieži sastopama formula Livonijas Indriķa un Atskaņu hronikā: veiksmīga karagājiena gadījumā vīriešus nonāvēja, sievietes un bērnus ņēma gūstā. Tā darīja gan vietējo maztautu pārstāvji, gan krusta karotāji,

---

[758] *История Эстонской СССР*... С. 244. Sk. Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345... S. 55– 69.
[759] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*. .. S.49. Fol. 4.
[760] Renner, J. *Livländische Historien*... S. 78.
[761] LUB Bd. 1, Nr. CDXIX, 531. sleja.
[762]Das Mädchen May aus T. *Mitteilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprozess in Livland, Esthland und Kurland.* Hg. von M. von Volffeld. Bd. 2,.Theil 2, Mitau un Leipzig, 1848, S. 210–222. Tiesu asesora Magnusa fon Volffelda publicētie tiesu aktu tulkojumi jeb pārstāsti modernā vācu valodā pēc publicēšanas 1848.gadā kļuva par pamatu romatiskiem literātiem darbiem. Sižeta ticamība kā pārāk romantiska apšaubīta, arī Volfelda izmantotie dokumenti vēlāk pazuduši.
[763] IH: XXX,3 329; 1227. gada febr.; IH: 1993, XXX,1 321; 1226. gada pavasaris.

gan arī lietuvieši.[764] Jaunkristīto karavīru rīcība saistībā ar iekļaušanos kristīgo vērtību pasaulē 13. gs. pirmajā pusē šo gūstekņu ņemšanas formulu mainīt nespēja. 13. gs. beigās –14. gs. hronikas formulu par sieviešu gūstīšanu lietoja, stāstot par lietuviešiem un krieviem. Rīgas sabiedrotie lietuvieši veda sagūstītos vīriešus un sievietes (ķīlniekus?) uz Rīgu, kur pēc ordeņa uzsāktās karadarbības nogalināja.[765] 1334. gadā lietuviešu karavadonis Ķeistuts siroja pie Daugavas un nevienu nesaudzēja, bet aizveda uz savu zemi sievietes un bērnus. 14. gs. 40-os gados lietuvieši izsiroja Zemgali un Piedaugavas apgabalus, aizvedot neskaitāmas sievietes un bērnus.[766] Pēc Honekes hronikas no Siguldas 1343. gadā aizveda ap 2600 cilvēkus, kā arī lopus,[767] savukārt Vartberges Hermaņa hronika stāsta, ka 1345. gadā no Siguldas un Krimuldas uz Lietuvu aizveda ap 2000 gūstekņus.[768]

Hronikās aprakstītais gūstekņu ņemšanas veids 13. gs. bija atkarīgs no vietas, kur sievietes tika sagūstītas: ja viņas tika sagūstītas mājās jeb ciemos, viņas tika saudzētas. Darbā jau iepriekš atzīmēts juridiskais saturs, ko paražu jeb barbaru tiesības ietvēra termins „mājās". Sievietes dzīvība saskaņā ar paražu tiesību principiem bija īpaši aizsargājama. Livonijas zemes tiesībās nepastāvēja juridiskas normas, kas īpašu aizsardzību nodrošinātu sievietēm, taču vairākas normas attiecās uz ievainošanu mājās. Citi noteikumi par gūstekņu ņemšanu bija spēkā, ja sievietes bija patvērušās kādā cietoksnī, bet tomēr arī šajos gadījumos sievietes minētas kā saudzējamas. Tartu ieņemšanā 1224. gadā parādās retorika, ka vajag pretinieku pārmācīt, un hronists rasta, ka iebrūkot pilī, tika nogalinātas arī dažas sievietes. Kuršu Dzintares pilī Ordeņa brāļi pēc aplenkuma saudzēja tikai sievietes un bērnus, kas jaunāki par 11 gadiem, bet pārējos, kas glābās no liesmām, nogalināja. Sievietes un bērni tika aizvesti no Lažas pils; no Dobeles; ar visām mantām aizvesti no Kretingas pils. Jāpiezīmē, ka ticības karotāji pret ienaidniekiem spēja rīkoties nežēlīgāk. Vācijā krusta karā pret ķeceriem – Štēdingas zemniekiem – 1234. gadā pilsētu ieņēma un nogalināja pilnīgi visus iedzīvotājus, ieskaitot sievietes un bērnus. Ko atrada dzīvus, tos vēlāk sadedzināja.[769]

Hronikās, kas apraksta igauņu Jurģu nakts sacelšanos, savukārt uzsvērta *nekristiešu* nežēlība pret sievietēm un mūķenēm. J. Renners rakstīja, ka igauņi sacēlās galvenokārt pret vāciešiem un gribēja iznīcināt vācu jaunavas, sievas, kalpus, kalpones, dižciltīgos un vienkāršos, jaunus un vecus vāciešus, pie kam tika nogalinātas arī 28 mūķenes Padises (*Padis*) klosterī Harjumā.[770] Savukārt Marburgas Vīganda hronikā (1394) tieši cietušo igauņu atriebības pienākums par sieviešu izvarošanu pamatoja nemieru (kara) uzsākšanu 1343. gadā. Hronikā teikts, ka bruņinieki un vasaļi apkaunoja viņu (igauņu) sievas, izvaroja meitas, atņēma viņiem īpašumu un izturējās pret tiem kā pret vergiem..[..] igauņi,

[764] IH: XI,5 ; XII,6 123.; XI,5; XVI,8. AH: 5961; 6837; 9161. rinda.
[765] *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312.gadā...* 333. lpp., Nr. 112.
[766] Die Chronik Wigands von Marburg. .. S. 502; 505. Saskaņa ar Honekes hronikas sniegtajām ziņām no Siguldas 1343. gadā aizveda ap 2600 cilvēkus, kā arī lopus (*Die jungere Livländische Reimchronik* …. S. 33).
[767] *Die jungere Livländische Reimchronik*.. S. 33.
[768] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika* ...84., 85. lpp.
[769] *Deutsches Frauenleben* …S. 9.
[770] Renner, J. *Livländische Historien* ... S. 89.

harjumieši un sāremieši sūtījuši ziņnesi pie karaļa, lai sūdzētos par savu jūgu, taču sūtniecība tika atklāta un sūtņi sagūstīti.[771] Par karadarbību Sāremā un vardarbību no Vācu ordeņa puses stāstīja Veseris no Turaidas 1312. gadā, norādot, ka vairākus tur sagūstītos viņš vēlāk redzējis dažādos Livonijas apgabalos.[772]

Par pagānu prūšu nekrietnībām un vardarbību pret sievietēm stāstīts Dusburgas Pētera hronikā, pamatojot Vācu ordeņa misijas nepieciešamību Prūsijā. Uzbrukumos, ko nekristītie prūši veica poļu zemēs, vīrieši tika nogalināti, bet sievietes un bērni aizvesti mūžīgā verdzībā. Gadījās, ka sieviete stāvoklī (dzemdējot) nespēja sekot tiem, un tad tie viņu nogalināja. Karotāji esot izrāvuši zīdaiņus no mātes rokām, un nereti nogalinājuši, uzsēdinot tos uz mieta. Prūši uzbruka arī klosteriem, un „jaunavas, kas bija paredzētas dievam, izmantoja savu iegribu apmierināšanai".[773] Šādas nekristiešu vardarbības pret zīdaiņiem aprakstītas arī dažās citās hronikās, kurām nav sakara ar Prūsiju, bet gan ar svēto karu Palestīnā.

Sievietes un bērnus kā karagūstekņus min krievu hronikas, un sieviešu gūstīšana un atbrīvošana parādās kā sirojumu karu būtisks struktūrelements.[774] Novgorodas hronika, runājot par kariem 12.–13. gs., rāda dažādu attieksmi pret sievietēm. Vietējas, lokāla mēroga karadarbība saudzēja vājo dzimumu. 1066.gadā Novgoroda tika ieņemta „ar visām sievietēm un bērniem"; 1130. gadā kņazs Vsevolods ar novgorodiešiem devās uz somugru zemi (*Чюдь земЂ*), un no karagājiena pārveda sievietes un bērnus; 1200. gadā no Lukiem karaspēks Latgalē atrada 40 vīrus mājās, tos nogalināja, bet sievietes un bērnus aizveda; 1210. gadā kņazs karagājienā uz Rjazaņu – paņēma sievietes un bērnus, bet pilsētu nodedzināja.[775] Pavisam cita aina attēlota 1238. gadā, kad Rjazaņas zemei uzbruka tatāri. Tad pie vietēja valdnieka ieradusies sūtne sieviete[776] ar diviem pavadoņiem. U uzbrukuma laikā Maskavai, kad tatāri ieņēma pilsētu, viņi nesaudzēja sievietes. Nogalināta tika kņaziene, sievas un bērni; sievietes tika piesmietas savu māsu un māšu priekšā.[777]

Karošanas veids, kad "vīriešus nogalina, sievietes un bērnus ņem gūstā", t.i., sieviešu un bērnu dzīvības karā saudzēja, kā formula tika lietota arī daudzās citās hronikās ārpus Baltijas jūras reģiona un Austrumeiropas, piemēram, aprakstot kristiešu cīņas ar austrumniekiem krusta karu laikā; burgundiešu karošanas veidu 6. gs.; vikingiem raksturīgu parādību svētā Anskara dzīves aprakstā; Ziemeļamerikas indiāņu parašas 18. gs. Pēc šo tautu piemēriem var pieņemt, ka sievietes – gūsteknes – tika pārdotas, dāvinātas u.c., ņemtas par blakussievām, retāk par sievām, kā arī par kalponēm, nereti atkarībā no

[771] Die Chronik Wigands von Marburg.. S .505.
[772] *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā…* 307. lpp. , XXIV:29.
[773] *Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской. …* С. 17–18.
[774] Sk. Фроянов, И. Я. *Рабство и данничество у восточных славян VI – X вв.* Санкт-Петербург, 1996. С. 35. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов …* С. 4, 45, 74.
[776] Sieviete kā sūtne, līgumu slēdzēja Baltijas jūras austrumdaļā nav minēta. Toties mongoļu impērijā sievietes no hana ģimenes bija karaspēka vadones un 13.gs. devās karagājienos. Sk. Nicola de, B. Women's Role and Participation in Warfare in the Mongel Empire. In: *Soldatinnen. Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalter bis heute*. Padeborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 2011. S. 107.
[777] *Новгородская первая летопись...* С. 123–124. *Галицко-Волынскайа летопись*. 1237.

sievietes izcelsmes.[778] Par kristīgu skandināvu sievieti, kas jaunībā nolaupīta un aizvesta uz Baltijas slāvu pilsētu Ščecinu, stāstīts bīskapa Otona dzīves aprakstā. Bīskaps šo sievieti sastapa 12.gs. pirmajā trešdaļā, kad viņa bija ietekmīga sieviete pilsētā ar vairākiem dēliem, jo labas izcelsmes skaistā karagūstekne kļuva par bagāta un dižciltīga vīra Domislava sievu.[779] Liela skaita karagūstekņu pārvietošana bija raksturīga arī antīkajai pasaulei, bet Rietumeiropā līdz ar kristietību šī paraža izzuda. Ne vienmēr karošana gāja rokrokā ar lielu vardarbību pret, mūsdienu valodā runājot, civiliedzīvotājiem, kā arī ar sieviešu izvarošanu.[780] Karagūstekņi (latīņu tekstos – *captivi, carcertai, incarcerati, detenti*, arī *obsides* (ķīlnieki)) parasti tika turēti atsevišķi no citiem ieslodzītajiem, dižciltīgie kopā ar dižciltīgajiem, karavīri ar karavīriem. Itālijas pilsētvalstīs jau 14. gs., bet vācu zemēs tikai 17. gs. parādījās uzskats, ka karagūstekņi pieder valstij, nevis privātam karavīram.[781]

Sieviešu izvarošana kara laikā viduslaiku hronikās pamatā bija "tabu" tēma. Tipiski tā tika piedēvēta pagāniem, barbariem, līdzīgi kā karošana pūlī, slepenu slēptuvju rīkošana mežā u.c. Izvarošanas tika saistītas ar vardarbību no nekristiešiem, svešajiem – svētceļniecēm draudēja saracēņi vai pagāni.[782] Izografikā Eiropā tikai 15.gs. karu aprakstos parādās vairāk detaļu, kas stāsta arī par kristīgu karavīru vardarbību pret svētceļniecēm, par svešu karaspēku vardarbību pret sievietēm kā laupīšanas kara sastāvdaļu.[783] Savukārt jauno laiku sākumā, kad arvien lielāku nozīmi ieguva antīkās teikas, temats par sievietēm karā ieguva jaunus akcentus, un fantastikā veidā tika atainots karš, kura rezultātā tika ne tikai iekarota teritorija, bet arī radīta jauna tauta.[784] Vīrieši kā agresori un sievietes kā upuri – šāda nostādne bija formulēta jau romiešu tiesībās, un tā atdzima jauno laiku sākumā.[785]

Atgriežoties pie Livonijas 13.–14. gs., jāatzīmē, ka gūsta veids, kas akcentēja sieviešu un bērnu aizvešanu, hronikās nebūt nebija vienīgais. Cits gūsta veids ļāva dzīvot arī vīriešiem. Padošanās

---

[778] Capelle, T. Beute. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflag. Hg. von H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd.2. Berlin; New York, 1976. S. 323–331.

[779] *Сказания об Оттоне Брамбергском ..С.* 44.

[780] Knödler, J. Vergewaltigung und Krieg im Mittelalter. *Themenschwepunkt Krieg im Mittelalter*. Hg. von Arbeitskreiz Militärgeschichte e.V. Jg. 10 (2005). Nr. 2. S. 22–26.

[781] Zug Tucci, H. Kriegsgefangenschaft im Mittelalter. Probleme und erste Forschungsergebnisse. In*: Krieg im Mittelalter.* Hg. von Kortüm. Berlin: Akademie Verlag, 2001. S. 127. Autore – analizē viduslaiku Dienvideiropas pilsētas. Īpaši Venēcijā bija daudz karagūstekņu – patriciešu kalpu. Vispār – te nav runa par sievietēm – par karakalpiem svešinieka gūstā.

[782] Ohler, N. *Krieg und Frieden im Mittelalter*. München, 1997. Izvarošanai bija nozīme musulmaņu kara taktikā krusta karu laikā, jo pēc viņu uzskatiem, tas, ka vīrieši nespēja nosargāt savas sievietes, radīja viņiem vislielāko apkaunojumu. Tomēr sieviešu karagūstekņu liktenis, kas pavīd saistībā ar krusta kariem, rādās savādāks nekā Eiropas ziemeļaustrumu meža joslā. Daži avoti apliecina, ka, piemēram, Skotijā 15. gs. pēc senas tradīcijas tika uzskatīts, ka sievietes karā paliks neskartas, taču iebrucējiem angļiem šāda pārliecība bija sveša, un skotu hronikas sieviešu izvarotājus dēvē par barbariem.

[783] Knödler, J. Vergewaltigung und Krieg im Mittelalter. *Themenschwepunkt Krieg im Mittelalter*. Hg. von Arbeitskreiz Militärgeschichte e.V. Jg. 10 (2005). Nr. 2. S. 22–26. Piemēram, 1444.gadā Elzasā.

[784] Bernau, A. *Mythos Jungfrau. Die Kulturgeschichte weiblicher Unschuld*. Berlin: Pathas Verlag, 2007. S. 137. Līdzīgi arī 16.gs. beigās un 17.gs. izvarošana tika asociēta ar kādas teritorijas iekarošanu; Sk. Perko, G. Pechriggl, A. *Phänomen der Angst. Geschlecht – Geschichte – Gewalt.* Wien: Wiener Frauen Verlag, 1996. 188 S. S. 163. Mīts par citas tautas vīriešu nogalināšana un sieviešu nolaupīšanu svarīgs Hērodotam, Titam Līvijam u.c.

[785] Ozment, S. *When Fathers Ruled*…P. 11.

gadījumā visi iedzīvotāji zaudēja savu kārtas brīvību, bet saglabāja savu dzīvību. 13. gs. beigās Kursā un Zemgalē ordeņa brāļi kā kara laupījumu "sveikus un veselus" vai "labi sargātus" veda vīrus, sievas, meitas, bērnus un zirgus, kā arī vēršus no Grobiņas, Mežotnes un Dobeles uz Kuldīgu; no Sidrabes uz Jelgavu; zemgaļus uz Rīgu.[786] Abu dzimumu gūstekņu pārvietošana bija raksturīga Vācu ordenim un tā Livonijas atzara. Oreņbrāļiem neizsīkstošs abu dzimumu gūstekņu avots 14. gs. bija nekristītā Lietuva, kā arī Krievzeme. Par veiksmīgu karagājienu uz Pleskavu 14. gs. pirmajā pusē, kur piedalījās daudzi latgaļi, lībieši un igauņi, stāsta Honekes hronika. Rēzeknes fogts ar jaunkristītajiem devies uz Polocku un atgriezies ar laupījumu, kurā bija arī sievietes. Īpaši daudz 14. gs. bija karu ar Lietuvu – mestrs ar ordeņa brāļiem un kuršiem izsiroja žemaišu zemes, kur vīriešus nogalināja, bet sievietes un bērnus ņēma gūstā (1341),[787] karoja un atgriezās ar lielu laupījumu no Lietuvas (1348); Kuldīgas komturs izsiroja Lietuvu, atveda abu dzimumu karagūstekņus un zirgus (1370). Livonijā savukārt bieži bija lietuviešu iebrukumi, un gūstekņi tika aizvesti uz Lietuvu: 1403. gadā Vītauts devās atbildes karagājienā, ieņēma Daugavpili, saņēma gūstā komturus un 500 citus gūstekņus.[788] Iedzīvotāju pārvietošana piederēja pie Ordeņa kara taktikas arī Prūsijā un Žemaitijā, kā rezultātā līdz 15.gs. sākumam tika iznīcināti senie varas centri, lieli novadi palika gandrīz tukši. Pēc Magdeburgas Vīganta hronikas šādu militāru taktiku pielietoja arī lietuvieši.[789]

Baltijas jūras reģionā 13.–16. gs. gūstā aizvesto sieviešu un bērnu turpmākais statuss palika saistīts ar izcelšanos. Hronikās, aprakstot sieviešu ņemšanu gūstā, minēti vai nojaušami arī viņu dzimtas vai ģimenes vīriešu pienākumi: doties sievietes un bērnus glābt vai atriebt, izpirkt tos no gūsta. Šis pienākums daļēji balstījās uz asinsatriebības principu un bija viens no strukturējošiem elementiem sirojumu karos. Hronikās sagūstītās sievietes netika tieši sauktas par verdzenēm.[790] Augsti dzimušas sievietes bija politiska prece, kā, piemēram, ķīlnieces Livonijā Jersikas valdnieka Visvalža sieva ar meitenēm, iespējams, arī Kokneses kņaza Vetsekes meita Sofija[791], kā arī 14. gs. dižciltīgo lietuviešu ģimenes locekles. Lietuvieši savstarpējos karagājienos 13. gs. sagūstītās pretinieku sievietes izmantoja

[786] AH: 6875; 8034-8; 11600. rinda.
[787] Nyenstädt, F. Livländische Chronik… S. 19.
[788] Biļķins, V. *Sēlija un Dienvidkursa*. B.v., 37.lpp. Autors atsaucas uz Toruņas Franciska hroniku.
[789] Die Chronik Wigands von Marburg ..S. 550. 1365. gadā tie siroja kuršu kāpās, un vietējie iedzīvotāji padevās to kundzībai. Viņi pieņēma reliģiju, bet vīri, sievas un bērni tika aizvesti uz leišu zemi. Šādu kara taktiku, kuras rezultātā veseli novadi pie valsts robežām palika mazapdzīvoti, Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē piekopa arī jau kristīgie poļi 12.gs.: Boļeslava III laikā (1102–1139) viņi ieņēma Pomorjes slāvu pilsētas, tās nodedzināja un nogalināja 18 tūkstošus karavīru. Astoņus tūkstošus pomoriešus ar sievām un bērniem poļi aizveda gūstā uz savu zemi, kur izmitināja robežpilsētās un cietokšņos, dodot tiem aizsardzību pret ārējiem ienaidniekiem, kā arī lika pieņemt kristietību.
[790] Tarvel, E. Gesellschaftsstruktur in Estland zu Beginn des 13. Jahrhunderts. In: *The Feudal peasant in the Eastern and Northern Europe.* Tallin: Academy of Sciences of the Estonian SSR, 1983. S. 157. Autors kā nepamatotas noraida hipotēzes, kas īpaši izceļ verdzības pastāvēšanu Igaunijas rietumdaļā, balstoties uz valodniecības materiālu.
[791] Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes im Erzstift Riga in älterer Zeit. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga.* 1934. Bd. XII. S. 58.

kā ķīlnieces, pat ja viņas bija radinieces.[792] 1377. gadā kā izcilu laupījumu Vācu ordeņa hronikas autors minēja lietuviešu bajāra Kantalga sievu un ģimeni un dižciltīgā Villegales sievu ar bērniem.[793] Ģimenes locekļu un brālību biedru – vīriešu un sieviešu – izpirkšana no pagānu gūsta minēta Livonijas pilsētu ģilžu statūtos un bruņinieku tiesībās.[794]

Karagūsteknes, kuras tika atvestas uz svešu zemi un pārdotas, vēlāk tika sauktas arī par kalponēm vai verdzenēm, viduslejasvācu valodā – dreļļiem. Blakus nosaukumam *'drelle'* bija sastopams vārds arī sieviešu dzimtā „*drevel*".[795] Lībekas rātes hronikā 1481. gada februārī sakarā ar tatāru uzbrukumu Pērnavai minēts, ka gūstā uz Krievzemi tika aizvestas dižciltīgas sievietes un meitenes. Viņas tur tika pārdotas par verdzenēm: (*ryddermatische vrowen und vele erer unterstate, de se ok en part myt siik voerden im Russen myt grotem nadele vroweliker unde juncvroweliker ere, unde vorkoften erer vele vor drelle unde drevel).*[796] Jēdziens drellis (no skandin. *Thrall*) apzīmēja personīgi atkarīgu personu, pārsvarā paverdzinātu karagūstekni; arī par smagiem noziegumiem notiesātu un apžēlotu noziedznieku; parādu vergu.[797]

Par sieviešu karagūstekņu likteni, kuras ieveda Livonijā vai arī izveda no tās, zināms maz. Tās pārpirka pilsētu tirgotāji. 1300. gadā minēts Rīgas tirgotājs, kurš uzpirka nebrīvas sievietes,[798] bet 1375.gadā – Narvas tirgotājs, kurš pārdevis Tallinas pilsonim ar pagānu precētu sievieti.[799] Kara laupījumu, arī sievietes un bērnus, sadalīja pa kvotām, un sava daļu saņēma karagājiena dalībnieki. 1375.gadā Livonijas mestrs atgriezās no Lietuvas un sadalīja 15 abu dzimumu karagūstekņus.[800] Pēc sadales karagūstekni – vīrieti vai sievieti – varēja pārdot vai paturēt nebrīvē. Karagūstekņi nonāca kāda kunga jeb kundzes personīgā atkarībā gan pilsētās, gan lauku sabiedrībā. Tādi iespējami vietējo nevācu vasaļu un bagātāko saimnieku saimniecībās. Latviešu tautas dziesmās minētas kara meitas malšanai, apģērba gatavošanai u.c. smagiem darbiem. Minēta leišu meita velētāja (LD 7514), malējiņa (LD 3843,1); dziesmās sastopama krieviete, kas maizi cep (LD 8118). A. Švābe šīs dziesmas saista ar vēsturisku elementu slāni folklorā, kas radies par kara meitām *ordeņa laikos.*[801] Sievietes verdzenes kļuva arī par savu saimnieku blakussievām vai konkubīnēm, lai arī šai parādībai bija sava hronoloģiskā

---

[792] Tā Polockas ievēlētā kņaza Daumanta sagūstītā Gerdeņa sieva (*княгиня Герденевия*) bija viņa tante Jevpraksija. Сказания о Давмонте… С. 57. Savukārt Mindaugs esot apprecējis sakautā augstmaņa Višelga sievu.
[793] *Vertberges Hermaņa Livonijas hronika*... 113; 116. lpp.
[794] Piemēram, LUB Bd. 1, Nr. 242.
[795] Švābe, A. Cīņa par Latvijas tiesībām... 205. lpp.
[796] Švābe, A. Cīņa par Latvijas tiesībām… 205. lpp.
[797] Bosse, H. Der Livländiche Bauer... S. 382; Skandināvijā likumos un sāgās latīņu termini 'servus' un 'ancilla' tulkoti kā '*thiœnisto swen'* un '*thiœnista qwinna'* (vergs vīrietis un verdzene sieviete). Sk. Karras, R. M. *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. New Haven; London: Yale University Press. 1988. P. 42.
[798] LUB Bd. 4, Nr. 3059.
[799] Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*... S. 268; LUB Bd. 3, Nr. 1111.
[800] *Vertberges Hermaņa Livonijas hronika* ...107. lpp.
[801] Švābe, A. Kara dziesmas. *Latviešu tautas dziesmas.* 10. sēj. Kopenhāgena, 1956. 373.–378. lpp.

robeža – Skandināvijā sievietes verdzenes saskaņā ar senu tradīciju līdz 14. gs. pirmajai pusei bijuša konkubīnes, un viņu bērni nebija pilnvērtīgi mantinieki, taču vēlāk šī parādība izzudusi.[802]

Vācu ordenis saglabāja ieražas izmantot karagūstekņu – drelļu darbu savās muižās.[803] Vēstures literatūrā pastāv viedoklis, ka līdz 15. gs. Livonijas pilīs un muižās vairāk izmantoja nebrīvu sieviešu (karagūstekņu) darbu. Viens no fiziski smagiem darbiem bija graudu malšana rokas dzirnavās. Tā rīdzinieki apgalvoja, ka 1298. gadā vācu ordeņbrāļi sagūsto pretiniekus sievas gluži kā verdzenes piespieda malt ar rokām.[804]

Livonijas kara (1558–1582) laikā sieviešu gūstītāji bijuši gan krievu karotāji, gan livoniešu aizstāvji – lietuvieši un poļi. 1558. gadā, kad Tartu un Narvai uzbruka krievu karaspēks, kura sastāvā bija tatāri, viņu attieksme pret karagūsteknēm aprakstīta kā īpaši nežēlīga, netipiska. Kā stāsta toreizējais Livonijas mestra sekretārs Z. Hennings, kurš pats piedalījās kara darbībā, daļu sagūstīto sieviešu kā lopus aizveda izpriecām, daļu pārdošanai uz tatāru zemēm. Daļu grūtnieču un slimu sieviešu iebrucēji atlaida, un tās rīta agrumā nožēlojamā stāvoklī ieradās ordeņa karaspēka nometnē. Tatāru karavīri īpaši nežēlīgi izturējušies pret zīdaiņiem un grūtniecēm.[805] Ja karotāju mērķis bija radīt šausmas un bailes, to viņi lielā mērā panāca. Starp gūstekņiem, ko iekarotāju karaspēka uz Krievzemi, bija arī vīrieši, tomēr hronisti J. Renners[806] un B. Rusovs, aprakstot krievu karaspēka rīcību, uzsver, ka gūstā tika aizvestas sievietes, norādot viņu ģimenes statusu – sievas, meitenes, kalpones.[807] Garīdznieks T. Brakels, kurš pats bija sabijis gūstā Krievzemē, savā darbā apraksta notikumu Sāremā krievu iebrukuma laikā 1576. gadā. Zemnieki, viņu sievas un bērni centās no maskaviešu uzbrukuma paglābties Pihu baznīcas tornī. Brakels, tāpat kā Rusovs, raksta, ka ienaidnieki ar zobenu un uguni visu izpostīja, netaupot ne grūtnieces, ne bērnus, ne dievnamus.[808]

Krievu un to sabiedroto karaspēks Livonijā neaprobežojās ar zemnieku gūstīšanu. Tika sagūstītas gan pilsētnieces, gan dižciltīgas sievietes. Lielā skaitā krievu karaspēks uz Maskavu aizveda Livonijas austrumdaļas bagāto vasaļu ģimenes locekļus. Daudzus ilgstoši turēja gūstā, gaidot izpirkumu. Kā piemēru var minēt Bērzaunes un Kalsnavas īpašnieka Heinriha Tīzenhauzena *(von Tiesenhusen*) (ap 1520–1600) ģimenes vēsturi. Viņš bija laulājies ar Doroteju Rozenu (*von Rosen*). Livonijas kara laikā

---

[802] Karras, R. M. *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. New Haven; London: Yale University, 1988. p.73–75.
[803] Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture.* Rīga, 2009. 131. lpp.
[804] *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312.gadā*... 231. lpp.
[805] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica* …. S. 31, 32. Sieviešu uzšķēršana un no viņu miesām izkritušo bērnu caurduršana ar šķēpiem, kā arī bērnu nežēlīga nogalināšana minēta arī kā „barbaru", nekristieši igauņu rīcība 1343.gadā (*Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*... 79.–81. lpp.)
[806] Renner, J. *Livländische Historien*... S. 230. No Smiltenes 1559. gadā krievu armija aizvedusi visus vāciešus, arī jaunavas un sievas (*jungfern und frouwen*), bet pēc tam aizdedzināja pilis, kurā bija patvērušās dažas sievietes.
[807] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*... S. 123. Autors norāda, ka daudzas sievietes gūstā pavadīja ilgu laiku, arī pret savu gribu dzīvojot kopdzīvi ar maskaviešiem un tatāriem.
[808] Linde, M. *Das „Christlich Gesprech" des Tilman Brakel*... S. 79. Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* … S. 123: autors uzskaita vai visu Livonijas sabiedrību – karotājus, zemniekus, sievietes (Frouwen), jaunavas (Junckfreouwen) , bērnus, kalpus, kalpones (Megeden), kurus aizveda gūstā, pie kam sievietes bija spiestas pret pašu gribu dzīvot ar maskaviešiem un tatāriem kopdzīvi.

muižnieka īpašumu nopostīja krievu karspēks, tika sagūstīta viņa ģimene. Savā testamentā (1591) H.Tīzenhauzens izklāstīja, ka viņa sieva un pieci bērni tika sagūstīti krievu karagājiena laikā 1577. gada augustā, no tām trīs bija meitas – Elizabete, Margareta un Barbara. Viņa sieva gūstā pavadīja 10 gadus, līdz vīrs viņu un jaunāko meitu Margaretu izpirka no gūsta par ievērojamu summu.[809] Divi bērni gūsta laikā mira, savukārt 1593. gadā bezvēsts pazudis jau 17 gadus skaitījās dēls, bet krievu gūstā joprojām tika turēta meita Barbara.[810]

Zemnieki kara laikā cieta ne tikai no krievu iebrucējiem. 1563. gadā Prūsijas hercoga sūtņi un pilnvarnieki ziņojumā rakstīja vēstulē hercogam, ka no Polijas-Lietuvas karaļa ļaudīm bija tādas pašas briesmas kā no ārzemju ienaidniekiem. Viņi ķerot un aplaupot nabaga ļaudis, kā arī viņu sievas un bērnus sūtot strādāt uz saviem īpašumiem Lietuvā.[811] Līdzīgi arī Talllinas rāte 1567. gadā rakstīja Minskas kastelānam, poļu augstmanim un Daugavpils hauptmanim, ka poļu karaspēks laupīja un dedzināja, zemniekiem aizveda bērnus, jo īpaši meitenes.[812]

Saistībā ar sievietes pienākumiem kara laikā jāmin, ka senākais nodevu veids, kas vēstures dokumentos fiksēts kā tieši uz sievietēm attiecināts individuāls maksājums, bija kara nodeva. Rīgas landtāga lēmumā par kontribūciju (*gemeine Contributionn*) un zirgu dienestu (*Rossdienst*) 1559. gada 25.jūlijā bija iecerēts kara nodevu iekasēt ar muižnieku starpniecību no visām zemnieku sētām, tai skaitā arī no sievietēm. Nodevas lielums bija atkarīgs gan no dzimuma, gan no sociālā stāvokļa – attiecībā uz šo nodevu saimnieci vērtēja kā pusi no saimnieka. Ja saimniekam būtu jāmaksā 1 mārka, tad saimniecei – pusmārka. Kalpiem, kalponēm (*megden*), bērniem no 12 gadiem bija jāmaksā 1 vērdiņš (1/4 mārkas). [813] Kā norādījis Renners, arī pilsētnieces maksāja šo ārkārtas kara nodevu.[814]

Individuāli aprēķinātu kara nodevu jeb kontribūciju ievāca lietuviešu-poļu valdība 1590. gadā, attiecinot to ne tikai uz zemniekiem, bet arī uz muižniekiem. Arī šīs nodevas lielums bija atkarīgs gan no maksātāja dzimuma, gan viņa vietas sociālajā struktūrā. Straupes dzimtkungam bija jāmaksā 8 guldeņi, Straupes dzimtkundzei – pusguldenis, savukārt dzimtkungu meitai – pusflorīns. Saimnieks maksāja divus grašus, bet saimniece novērtēta tāpat kā kalpi un bērni: viņai jāmaksā 1 grasis.[815] Sievietes kā kara nodevu jeb kontribūciju maksātājas Livonijā bija jauna parādība, tāpat kā visā Baltijas jūras reģionā.[816]

---

[809] *Vidzemes saimniecības vēstures*.. 319. lpp. Margareta tika izprecināta savam brālēnam, Kurzemes un Zemgales hercoga padomniekam, kancleram Georga Rozena no Nabes. (KGCh NF, S. 18.)
[810] *Vidzemes saimniecības vēstures*.. 333. lpp.
[811] Herzog Albrecht, Nr. 3142.
[812] *Regesten aus zwei Missivbüchern* .. Nr. 261.
[813] Bienemann, F. *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562. Aus in ländichen Archiven.* Bd. 3. Riga: N.Kymmel, 1868. Nr. 470–472, S. 117–123.
[814] Renner, J. *Livländische Historien*... S. 249.
[815] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*... 46. lpp.
[816] Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip… S. 387. Šinī laikā mainījās viduslaiku saimes (*famila*) jēdziens, dodot vietu mazajai ģimenei (vācu val. – *Familie*).
[816] *Phraseologia Lettica*… S. 167.

Sievietes tiesības un pienākumi karadarbības laikā nebija fiksēti rakstveidā, un sadaļā aplūkotie gadījumi norāda vien uz tendenci, ka sievietes dzīvība karā tika vērtēta salīdzinoši augsti, lai arī vardarbība pret sievietēm bija neatņemama karu sastāvdaļa. Sievietes statuss karagūsteknes lomā bija cieši saistīts ar sociālo piederību un mantiskiem apsvērumiem, skatoties uz sievieti karagūstekni kā ķīlnieci, par kuru varēja iegūt materiālo atlīdzību. Dažādu sociālo grupu sievietes karagūstā varēja nokļūt visu darbā aplūkojamo laika posmu. Netieši liecības par sievietēm kara apstākļos norāda uz visai lielo dzimumaizbildniecību, kas raksturoja Livonijas sabiedrību.

**

Apkopojot darbā aplūkotos tiesiskās dzīves aspektus, var secināt, ka viduslaikos un jauno laiku sākumā visu Livonijas kārtu un sociālo grupu sievietes tiesiski atradās īpašā statusā. No vietas puses, sievietes tiesiski aizsargāja, no otras puses, sievietēm tika atvēlētas ierobežotas publiskās tiesības. Vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā kopējā sieviešu dzimuma tiesiskā aizsardzība būtiski mainījās. Dažos sociālos slāņos, īpaši pilsētās, iegūstot lielāku tiesību apjomu, izzuda sieviešu īpašā aizsardzība, dodot vietu lielākai sieviešu tiesiskai līdztiesībai. Sieviešu līdztiesībai tiesas priekšā jauno laiku sākumā bija arī nepievilcīga puse, jo likumdošana pastiprināti vērsās pret dažiem specifiskiem uz sievieti attiecinātiem noziegumiem.

Liela nozīme sievietes tiesiskā statusa attīstībā bija kanoniskajām tiesībām un kristietības ideoloģijai. Garīdznieku akcentētais viedoklis par sieviešu īpaši grēcīgo dabu un nepilnvērtību bija pamatā to statusam ierarhiski organizētās varas un ģimenes struktūrās. Tas bija cieši saistīts ar katoļu baznīcas realizēto ģimenes kontroles politiku, ko jauno laiku sākumā pārņēma arī laicīgās varas struktūras.

Aizbildniecības institūta pastāvēšanu apliecina ziņas par sievieti jaunkristāmo sabiedrībā 13. gs. Livonijas kristianizācijā iezīmējās dzimumu hierarhiju un pārstāvniecību, kas nonāca pretrunā ar kristīšanas būtību, kas prasīja arī sievietei individuālu piedalīšanos kristietības rituālos. Kanoniskās tiesības pamatoja sievietes pakļautības statusu hierarhiski organizētā ģimenes modelī, tomēr no otras puses, atbalstīja arī dažas sieviešu brīvas gribas izpausmes. Jauno laiku sākumā mainījās kristīgas laulības traktējums. Ģimene vēl joprojām bija organizēta pēc hierarhijas principa, taču arvien lielāku lomu ieguva sieva kā laulātā partnere. Notika zināms sievietes statusa pārvērtējums sabiedrībā, tomēr juridiski aizbildniecība pār sievieti tiesiski pat tika stiprināta, savukārt ārpus ģimenes esošu sieviešu vērtējums sabiedrībā ieguva vairākas negatīvas iezīmes, kas viskrasāk izpaudās sieviešu dzimuma pastiprinātā saistībā ar t.s. raganu prāvām.

Kanonisko tiesību noteikumi par laulībām noteica vecuma un radniecības ierobežojumus, postulēja īsto, likumīgo laulību un cīnījās pret laulības šķiršanu un laulāto neuzticību. Baznīcas pieprasītā sievietes piekrišana laulībām, cīņa pret līgavu zagšanu, pirkšanu un draudiem laulībā

vērtējama divējādi – ne vienmēr šīs prasības ievēroja, tomēr laika gaitā attieksme un līdz ar to sievietes lomas vērtējums mainījās. Īpaši liels kanonisko tiesību iespaids uz ģimenes dzīvi vērojams, sākot no 15. gs., kad augstākās garīdzniecības paustās pamatnostādnes par cilvēku dzimumiem, aizbildniecību un tēva varu ģimenē uztvēra un praksē realizēja universitātēs juridiskās zināšanas (t.i. kanoniskās tiesības) guvušie zemeskungu un pilsētu rakstveži, notāri, kā arī amatpersonas, kas realizēja tiesu varu. Jauno laiku vēsmas un reformācija 16. gs. prasību pēc „pareizā„ ģimenes modeļa vēl pastiprināja, tomēr radīja arī idejisku pamatu sievietes statusa tālākai attīstībai pilsoniskas vienlīdzības virzienā. Atbalsts mazajai ģimenei, abu laulāto piekrišana laulībām (*consensus*), testamentu sastādīšanas tiesības, personīgā atbildība par dvēseles glābšanu ar laiku veicināja sieviešu sabiedriskā statusa izaugsmi. Kanoniskās tiesības nebija vienīgais faktors, kas iespaidoja sievietes statusu un procesus sabiedrībā. Tomēr tās mērķtiecīgi, visā Eiropas kontekstā vienoti centās ietekmēt procesu, un šīs ietekmes rezultāts bija ilgstošs.

Livonijas tiesību krājumos bija formulēta dzimumaizbildniecība, kas izpaudās, pirmkārt, kā ierobežotas iespējas nodot tiesas zvērestu un stāties tiesas priekšā. Sievietes piedalīšanās tiesas procesā, tiesas zvērestu došana, sūdzību un liecību sniegšana dokumentēta vēlu – tikai 15.–16. gs. un arī tad tikai retos gadījumos. Tas var būt saistīts ar avotu bāzes nepietiekamību, bet, no otras puses, arī rāda, ka praksē aizbildniecībai pār sievieti bija ļoti liela nozīme un tā kā formāls institūts tika ievērota gan pilsētās, gan vasaļu kārtā, gan zemnieku vidē. Dzimumaizbildniecības kā tiesiska institūta sākotnējā jēga bija saistīta ne tik daudz ar sievietes rīcībspējas ierobežošanu, bet gan aizsardzību, par ko atbildīgi bija ģimenes (dzimtas) vīrieši. Viens no tiesiskās dzimumaizbildniecības aspektiem bija palielināts sods par sievietes sišanu un ievainošanu, kas spilgti izpaudās vairākos Eiropas agro viduslaiku tiesību pieminekļos, bet 16. gs. bija sastopams lauku sabiedrībā Latvijas kaimiņzemēs – Lietuvā, Prūsijā, Ziemeļrietumkrievijas novados. Uz sievietes īpašu aizsardzību Livonijas lauku sabiedrībā netieši norāda lielākie sodi par ievainošanu mājās, kas pienācās saskaņā ar Livonijas zemnieku tiesībām. Par spēcīgo dzimumaizbildniecību dažādās Livonijas kārtās liecina tas, ka par sievietes izvarošanu Latvijā pienācās tiesiski ļoti strikti formulēts nāves sods jeb pilns izpirkums, kā arī tiesību aktos paredzētais nāves sods par sievietes zagšanu. Lauku iedzīvotāju paradumu zagt līgavas var saistīt ar īpašu precību veidu, kurā vardarbība pret sievieti bija ritualizēta un izspēlēta kā kāzu svinību sastāvdaļa, daudzējādā ziņā uzsverot sievietes – aizbilstamās, pakļautās – statusu. Jāņem vērā, ka rakstīto avotu sastādītāji lauciniekiem piedēvēja pagānu un barbaru iezīmes, kas varēja arī neatainot reālās attiecības sabiedrībā.

Epizodes, kas rakstītajos vēstures avotos stāsta par Livonijas sievietēm karā, var vērtēt kā skatījumu no pretēja dzimuma skatu punkta. Rakstīto avotu stāstījums ir dziļi subjektīvs, šablonisks un tikai daļēji spēj atklāt pilnīgu ainu un darbības motīvus, kā arī nespēj raksturot sieviešu pienākumus un tiesības kara laikā. Livonijā sievietes pašas neņēma rokās ieročus, lai cīnītos. Dažādu kārtu sievietes, jādomā, nebija apmācītas rīkoties ar ieročiem, un viņu aktīva darbība varēja izpausties vien rīcībā ar

bomi vai sieviešu ieroci – viltu. Sieviete karā, tāpat kā miera laikā, lielā mērā bija aizbilstamā gan nevācu / zemnieku sabiedrībā, gan Livonijas pilsētās un vasaļu kārtā. Ar pastiprinātu aizbildnību pār sievietēm un palielinātiem sodiem par sievietes nogalināšana miera laikā, kas raksturīga paražu tiesībām, var mēģināt skaidrot sieviešu dzīvības saudzēšanu kara apstākļos, kas atzīmēta 13. gs. un arī vēlākās hronikās kā tradīcija. No otras puses, sievietes bija karadarbības upuri, vērtīgs kara laupījums, ko varēja pārdot vai izmantot kā darbaspēku. Vardarbība pret sievieti karā, tāpat kā miera laikā, 13.–15. gs. rosināja uz viņas radinieku atriebību vai arī uz līguma slēgšanu, gūstekni izpērkot.

Aizbildniecība pār sievieti bija vēsturiska parādība, kas paražu tiesību laikā dabiski iekļāvās kopējā tiesību sistēmā un bija cieši saistīta ar pastiprinātu sievietes aizsardzību lielās ģimenes un dzimtas ietvaros, bet viduslaikos un jauno laiku sākumā piedzīvoja būtiskas izmaiņas un ieguva jaunas formas. Baznīcas atbalstītajā un jaunajiem laikiem raksturīgajā mazajā ģimenē veidojās pamats sievietes statusa attīstībai uz komplementāru – t.i. tādu, uz kuru attiecās pienākumi un atbildība, kā arī salīdzinoši līdzīga tiesiska aizsardzība ar vīrieti.

Otrā nodaļa. Sievietes statusa sociālie un ekonomiskie aspekti

Livonijas sabiedrība veidojās no dažādām sociālām grupām, kuru sievietēm bija atvēlētas dažādas tiesības, pienākumi, privilēģijas, vara, atbildība un atšķirīgas attiecības ar publisko varu. Izvērtējot sievietes sociālo un ekonomisko statusu atbilstoši izcelsmei, nodarbošanās veidam, ģimenes stāvoklim un vecumam hierarhiski organizētā Livonijas sabiedrībā, darbā pievērsta uzmanība kritērijiem, kas ļauj raksturot sievietes publiskā statusa īpatnības. Tās ir mantošanas tiesības un tiesības nodot mantojumu pēc saviem ieskatiem, īpašuma lietošanas tiesības, tiesības pārvaldīt un lietot personīgos zīmogus, ieņemt vietu rangu struktūrā un pildīt amatus, nodarboties ar pastāvīgu saimniecisko darbību un gūt no tās ienākumus. Ar sabiedrisko statusu saistītās privilēģijas, spējas, tiesības un pienākumi savijās ar citām pazīmēm – etnisko piederību, amata prasmēm, ienākumu līmeni, dzīves veidu un prestižu sabiedrībā.

Analizējot sievietes statusa sociālos un ekonomiskos aspektus, izdalītas vairākas apakšnodaļas, kuras veltītas dažādām sieviešu grupām. Vienpersoniskas valdnieces kādas noteiktas sociālās hierarhijas virsotnē un viņu darbības vīriešu aizbildniecībā, pastāvības izpausmes, mantošanas īpatnības dažādās ģimenes pozīcijas, pieejamās vara apjoms pārvaldē kalpo par zināmu atskaites punktu pārējo sabiedrības sieviešu statusa vērtējumam. Liela vērība veltīta šīs grupas sieviešu statusam dinastiju attiecībās, kas bija saistīts ar politiskiem notikumiem un savienībām, zemes kundzību maiņas leģitimizēšanu un formēšanos.

Salīdzinoši plaši, bet vienpusīgi vēstures avoti raksturo vasaļu sieviešu grupu. Lēņu iekārta bija zemes pārvaldes forma, ko vācu zemeskungi ienesa Livonijā 13. gs. Pirmais izlēņojums minēts jau Rīgas bīskapa Alberts laikā 1201. gadā, savukārt beigu datējums lēņu iekārtas pastāvēšanai iziet ārpus Livonijas vēsturiskajiem rāmjiem.[817] 13.–15. gs. lēņu iekārta bija nonākusi jau vēlajā attīstības formā, ko vēsturnieks I. Šterns definē kā "divu brīvu vīru personiskās attiecības viņu dzīves laikam, kuru ietvaros viens kļuva par otra kungu – feodālo senjoru jeb lēņa kungu, bet otrs – par lēņa vīru, kunga vīru jeb vasali un saņēma no sava kunga kādu labumu – benefīciju, feodu, lēni – iztikai vai par gaidāmajiem pakalpojumiem."[818] Sadaļā, kas veltīta vasaļu kārtai, meklētas atbildes uz jautājumiem, vai sievietes bija lēņu turētājas un kādas iedzīvotāju grupas izšķiramas starp vasaļu kārtai piederīgajiem un piederīgajām. Vērtējot sievietes sociālo un ekonomisko statusu dažādās vasaļu grupās, izdalīta sieviešu grupa, kurai bija īpašas saites ar zemeskungiem – amatpersonu radinieces un sievas. Sadaļā par sievietēm priviliģēto Livonijas vasaļu kārtā analizētas ziņas par sieviešu dzīves kvalitāti, ikdienas dzīvi, demogrāfisko situāciju, ģimenes svētkiem, dzīvesvietām sociālo prestižu,

[817] Uluots, J. *Grundzüge der Agrargeschichte Estlands*. Tartu, 1935. S. 61–62; Zutis, J. *Baltijas jautājums 18. gs.*. Rīga, 1951. 20. lpp. Lēņi lielā daļā Livonijas teritorijas alodizējās jau 16. gs. otrajā pusē, bet lēņu tiesības tika atceltas Kurzemes hercogistē 1776., Vidzemes un Igaunijas guberņās 1783.gadā.
[818] Šterns, I. *Latvijas vēsture . Krustakari*… 291. lpp.

ekonomisko nodrošinājumu un aizbildniecību pār sievietēm vasaļu kārtas ģimenēs. Skatot sievietes statusu saimniecisko un etnisko lēņu turētāju sociālajā grupā, iztirzāta informācija par sieviešu iesaisti lēņu sistēmas ietvaros, kas vairāk raksturīga 15. un 16. gs., kad relatīvi lielam skaitam sieviešu tieši vai kopā ar ģimenes locekļiem tika piešķirti dažādi saimnieciski objekti, bieži krogi, kā atalgojums par dienestu vai pret renti. Viena no nepriviliģētām vasaļu grupām bija nevācu vasaļi, kuriem no 15. gs. lēņi tika doti arī pēc īpašām lībiešu un kuršu tiesībām. Atsevišķos gadījumos nevācu lēņos nozīme bija arī meitu mantošanai. Šīs grupas sievietes bija pārsvarā integrētas lauku sabiedrībā.

Darbā izvērtēts pilsētnieču īpašais sociālais, ekonomiskais un tiesiskais statuss, noskaidrojot sieviešu mantošanas tiesības un saimnieciskās dzīves nosacījumus Livonijā Baltijas jūras reģiona kontekstā. Tie balstījās uz pilsētu statūtiem, kas bija adaptēti no Baltijas jūras reģiona pilsētām un veidoja īpašu, savam laikam progresīvu ietvaru sieviešu statusam, ļāva sievietei darboties dažādās jomās kā līdzvērtīgai vai daļēji līdzvērtīgai partnerei atbilstošas kārtas vīrietim. Vienlīdzīgā mantošana tomēr bija cieši saistīta ar tiesiski noformulēto aizbildniecības principu. Izvērtējos sieviešu sociālā statusa un saimnieciskās darbības aspektus, izdalīti trīs pilsētnieču sociālie slāņi ar dažādu dzīvesveidu. Tirgotāju kārtai piederīgās sievietes nereti realizēja iespējas, ko sniedza pilsētu statūtos noteiktā sociālā loma – tirgotājsieva (*Kauffrau*), kura tika atbrīvota no aizbildniecības un varēja uzņemties finansiālas saistības. Vēstures avotos kā īpaša grupa izceļas rātskungu atraitnes, kuru ekonomiskais nodrošinājums bija par pamatu augstajam sociālajam prestižam, un tieši atraitnes vēstures avotos nereti min kā aktīvas pilsētu saimnieciskās dzīves dalībnieces.

Sadaļā par pilsētu vidusslāni analizētas amatnieku sievu iespējas un ekonomiskais nodrošinājums, apkopotas ziņas par sievietēm, kuras darbojās amatā gan pastāvīgi, gan brālību un cunftu ietvaros. Zemāko pilsētnieču slāni veidoja kalpones, kalpotājas un t.s. brīvās sievietes, ar kurām saprata sievietes bez konkrētām darba attiecībām, sievietes ārpus likumīgas laulības, kā arī prostitūtas. Šī pilsētnieku sociālā grupa piedzīvoja būtiskas izmaiņas – ja 13.–14. gs. Livonijas pilsētās vēl bija iespējams nopirkt nebrīvu kalponi, tad 15.–16. gs. kalpones un algota darba strādnieces ieguva samērā lielu personisko neatkarību un daļēji atbrīvojās no dzimumaizbildniecības, jo pašas nodrošināja sev iztiku.

Livonijas lauku sabiedrības sievietes veidoja sabiedrības vairākumu. Darbā analizētas fragmentārās un dažādi interpretētās liecības par sieviešu mantošanas tiesībām, kas noformulētas t.s. zemes jeb zemnieku tiesībās un padošanās līgumos 13. gs. un darbojās, iespējams, līdz 16. gs. Analizēti sieviešu mantošanas aspekti saistībā ar nodevu par meitas izprecināšanu, sieviešu mantošanas principi lauku saimniecībās un to attīstība Baltijas jūras reģiona kontekstā, izceļot meitas mantošanas tiesību paplašināšanos, kā arī atraitnes tiesības uz nekustamu īpašumu. Sadaļā par Livonijas zemnieces sociālā statusa aspektiem pievērsta uzmanība ziņām par lauku iedzīvotāju sociālajām grupām un to dinamiku 13.–16. gs., demogrāfiskajiem rādītājiem, dzīves veidam, apbedīšanas īpatnībām, sociālā statusa izpausmēm apģērbā, aizbildniecībai tradicionālās precību parašās, darba dalīšanai zemnieku

saimniecībās un meitu audzināšanai mutvārdu kultūras apstākļos. Analizēti arī saimnieces statusa aspekti zemeskunga un zemnieku attiecību griezumā saistībā ar dzimtbūšanas attīstību un piesaisti zemei, nodokļu maksāšanu, kā arī vērtēta dažādu Livonijas lauku sieviešu iesaiste kopienas sabiedriskajā dzīvē. Sadaļā par sievietēm klaušu darbā un algotā dienestā izvērtētas ziņas par t.s. pils dienestu, sākot no 13. gs.; atsevišķu lauku sabiedrības sieviešu grupu iesaiste klaušu darbos 16. gs.; jauno laiku parādība lauku sabiedrībā algota darba iespējas sievietēm.

Hierarhistiskais skatījums uz sievietēm sabiedrībā nespēj izsmelt visas sabiedriskās attiecības, kādas veidojās un bija no svara Livonijā – pēc vecumposmu, dzīves vietas, etniskās un teritoriālās piederības, dzīves stila un citiem kritērijiem. Sabiedrisko attiecību tīklojumi starp dažādām savstarpējā mijiedarbībā esošām statusa pozīcijām rāda arī citu sabiedrības grupu gradāciju. Piemēram, kā kritēriju izmantojot sieviešu dzīves un apbedījuma vietas un dzīves veidu, atklājas, ka tiesiski vienā grupā esošās vasaļu sievietes, atkarībā no piederības pie dažādām etniskām grupām bija saistītas ar pilsētām vai arī bija lauku kopienas daļa. Sociālo grupu attiecībās Livonijā bija liela nozīme etniskajai piederībai, un īpaši jauno laiku sākumā sieviešu tiesības pilsētās, lēņu valdījumos un zemnieku zemes turējumos tieši bija atkarības no piederības vācu vai nevācu sabiedrībai. Laikā no 13. līdz 16. gs. dažādu sociālo grupu sieviešu statuss piedzīvoja izmaiņas, kuras saistītas gan ar sabiedriskās domas pārmaiņu ietekmi uz sievietes statusa vērtējumu, gan ar tendencēm saimniecībā, politiskajā dzīvē un kārtu attiecībās.

1. Sievietes Livonijas varas hierarhijas virsotnē

1.1. 13. gs. valdnieku sievas un meitas

Livonijas lielākajā daļa kristianizācijas rezultātā laicīgā vara nonāca garīgo zemeskungu rokās, un te nebija laicīgu valdnieku, kas realizētu vienpersonisku varu. Izņēmums bija Ziemeļigaunija, kura no 1219. līdz 1343. gadam bija Dānijas karaļnama pakļautībā. Livonijas veidošanās un sabrukuma laikā garīgo zemeskungu valdījumi tika sekularizēti, un dažos Livonijas reģionos ārvalstu valdnieku vasaļatkarībā veidojās īslaicīgākas vai pastāvīgas hercogistes, kuras virsotnē sava loma bija laicīgajām valdniecēm.[819] Kristianizācijas gaitā 13. gs. maztautu vecākie un viņu tiešie pēcteči vismaz vienas paaudzes laikā, slēdzot padošanās vai vasalitātes līgumus, saglabāja varu un statusu. Viņu pēcnācēji savas mantošanas tiesības realizēja ietvarā, ko noteica Livonijas tiesiskie principi. Detalizēti noskaidrot vietējo maztautu virsslāņa sievietes statusu Livonijas sabiedrībā 13. gs. un lomu kristianizācijas periodā diemžēl nav iespējams avotu trūkuma dēļ, taču to izpēte plašākā viduslaiku sabiedrības un Baltijas jūras reģiona kontekstā ļauj analizēt dažādas sievietes statusa izpausmes sabiedrībā.

Livonijas krusta karu laiku hronikās minēts liels skaits vietējo maztautu vīriešu, kuri piedalījās 13.gs. militāros un politiskos notikumos un pārstāvēja sabiedrību vai tās virsslāni. Livonijas Indriķa hronikā līdzās sazarotam sabiedrības virsslānim minēta Jersikas valdniece (*regina*), Jersikas valdnieka (*rex*) sieva.[820] Lai arī nav zināmi kritēriji, pēc kādiem vīrietis[821] vai sieviete tika pieskaitīts vecākajiem, labākajiem vai arī valdniekiem, var pieņemt, ka tāpat kā Baltijas jūras reģionā un Krievzemē šajā laikā virsslāņa statuss vīriešiem daļēji balstījās uz iegūto varu, daļēji – uz izcelsmi jeb dižciltīgām/ labām senču asinīm, savukārt sievietes statuss bija cieši saistīts ar viņas izcelsmi un precību rezultātā iegūto sociālo lomu, kas tika pielīdzinātas vīra statusam. Arheoloģijas avoti apliecina, ka Baltijas jūras austrumu piekrastē ar 11. gs. apbedīšanas paražās iezīmējas sabiedrības mantiskā un sociālā diferenciācija, taču līdz 13. gs. apbedīšanas parašās saglabājās egalitārisma iezīmes, pie kam Livonijas ziemeļdaļā tās bija vairāk izteiktas. Līdz ar to veidojas uzskats, ka Livonijas maztautu vidū sabiedrības virsslānim, arī valdnieka institūcijai, bija mazāka nozīme nekā Baltijas jūras reģiona rietumos.[822]

Jersikas valdnieka sieva ir vienīgā rakstos minētā Livonijas maztautu valdniece, kurai 13. gs. hronikās šis tituls piedēvēts tieši. Viņa, tāpat kā Jersikas valdnieks Visvaldis, minēta vienīgi Livonijas Indriķa hronikā un nav saukta vārdā – kā pasīva ķīlniece pēc uzbrukuma Jersikai 1209. gadā valdniece

[819] Termins lietots kā apkopojošs jēdziens zemes kungu sievām un meitām, kas vēstures avotos un histiorogrāfijā latviešu valodā sauktas arī par kņazienēm, firstienēm, karalienēm, hercogienēm, princesēm u.c.
[820] IH: XIII, 4.
[821] Aprakstot sabiedriskās attiecības Livonijas sākumosmā – jeb aizvēstures beigās, vēsturnieki un arheologi nereti raksturo sabiedrības sociālās grupas kā dažādu kategoriju vīriešu kopienas, kurām bija raksturīgas noteiktas pazīmes. Piemēram, grām. Vasks,A., Vaska, B., Grāveres, R. *Latvijas aizvēsture*. Rīga, 1997, 179.–180. lpp.
[822] Valk, H. Estland im 11.–13. Jh. Neuere Aspekte aus Sicht der Archäologie. *Forschungen zur baltischen Geschichte*. Bd. 3 (2008). S. 57–86.

kopā ar sievietēm, meitenēm un visu mantību nonāca gūstā (*regina capte est et episcopo presentata cum puellis et mulieribus et omni substancia sua*).[823] Ja terminu valdnieks, karalis jeb kņazs (latīnu val. *rex*) Livonijas Indriķa hronikā veltīja kristīgiem valdniekiem, pie kam par lielo karali jeb lielkņazu (*rex magnus)* sauca Kijevas, Novgorodas un Polockas kņazu, par valdnieku jeb kņazu (*rex)* – arī Pleskavas kņazu,[824] tad terminu „*regina*" hronikā uz šo kņazu sievām neattiecina. Hronikā vairākkārtīgi minēta Pleskavas kņaza sieva, bet ne viņas tituls.[825] Vecākā Livonijas atskaņu hronika Jersikas valdnieci nepiemin vispār, un tieši nelieto valdnieces titulu attiecība uz Austrumbaltijas vietējām tautām, lai arī uzsver kristītās Lietuvas valdnieka sievas statusu.[826] Arī senkrievu zemju hronikas Jersiku nemin, savukārt Lietuvas valdnieka sievu sauc par kņazieni (*княгиня*).[827]

Latgaļu valdnieku varas apjoms historiogrāfijā vērtēts dažādi, taču pamatā var uzskatīt, ka viņu vara bija vienpersoniska un statuss, iespējams, mantojams.[828] Šajā pašā laikā 13.gs. sākumā Pleskavā un Polockā kņaza amats vai tituls bija daļa no pārvaldes struktūras, kas manifestēja vienpersoniska valdnieka varu un kuras otra puse bija zemes vecāko – bajāru sapulce (veče). Kņazi piederēja pie augstdzimušiem, taču viņiem arī varēja nebūt savas domēnes.[829] „Suverēna valdnieka" vara šajā laikā nepastāvēja arī Baltijas jūras reģiona rietumdaļā – dāņu, zviedru, vācu zemēs, lai arī vienpersoniska valdnieka un īpaši kronētā valdnieka un valdnieces simboliskā nozīme bija liela. Nepastāvēja kāda šo valdnieku „galvaspilsēta" – vara tika realizēta ceļojot no vienas rezidences uz citu (*Reisekönigtum*).[830]

Vēsturnieki dažādi interpretējuši latīņu tekstu Livonijas Indriķa hronikā par Jersikas valdnieces sagūstīšanu.[831] A. Švābe tulkoja jēdzienu „*substancia sua*" nevis kā „mantība", bet gan kā „valdnieces pavadonība",[832] savukārt I.Šterns uzskatīja, ka tika sagūstīta „karaliene ar galma dāmām."[833] Arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā liecina, ka te – visplašākajā zināmajā pilskalnā Latvijas teritorijā – koka ēkās dzīvoja vietējie iedzīvotāji, arī latgaļu sievietes, kas līdz ar citiem jersikiešiem nodarbojās ar lauksaimniecību, amatniecību, lopkopību. Pilskalnā līdz šim nav atklātas liecības par

---

[823] IH: XIII, 4.
[824] Tas apliecina hronikas autora subjektīvo attieksmi par šī reģiona sociālo struktūru. Sk. Šnē, A. The Emergence of Livonia: The Trasnformation of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelf and Thirteenth Centuries. *The Clash of te Cultures on the Medieval Baltic fronter.* Alan V. Murray (Ed.) Farnharm; Burlington:Asghate, 2009. P. 62.
[825] IH:XVIII,1; XV:13; XVI:7; XVII: 4, 6.
[826] Nepārprotami minētā valdniece Marta (Martha) hronikā netiek titulēta, bet vienmēr saukta par sava vīra (*kunig*) sievu. Sk. AH: 3545–3546; 3561, 6364. rinda
[827] Галицко-Волынская летопись… С. 184–357.
[828] Izsmeļošs histiorogrāfijas apskats sniegts Anti Selarta monogrāfijā (2007), te arī analizēti viedokļi par šo valdnieku etnisko piederību, attiecībām ar Polockas kņazu u.c. (Selart, A. *Livland und die Rus'…* S. 62–66; 94).
[829] Par krievu kņazu varas apjomu un funkcijām ir plaša histiorogrāfija, Sk. Арекчеев, В. А. *Средневековий Псков. Власть, общество, повседневная жизнь в XV–XVII веках.* Псков: Псовская областная типография, 2004. С. 39 .
[830] Sk. Piemēram, Nyberg, T. Skandinavien im Ostseeraum in der Zeit von 12. bis zum 14. Jh. In: *Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext*. Vilnius: Savas takas, 2005. S. 49; 56.
[831] .. tika sagūstīta valdniece un kopā ar meitenēm un sievietēm un visu mantību nodota bīskapam (*regina capta est et episkopo presentata cum puellis et mulieribus et omni substancia sua*). IH: XIII, 4.
[832] Švābe, A. Jersikas karaļvalsts. *Senatne un Māksla*. Rīga, 1936. Nr.1. 9. lpp.
[833] Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari*… 187. lpp.

kādu ļoti greznu valdnieka rezidenci, kur būtu vieta galma dāmām.[834] Iespējams, ka, turpinot izrakumus, tāda var tikt atklāta, taču pagaidām var pieņemt, ka sievietes un meitenes, kas tika sagūstītas līdz ar valdnieka sievu, bija pilskalna pastāvīgās iemītnieces, starp kurām varēja būt arī personīgas valdnieces pavadones vai ģimenes locekles.[835]

Atšķirībā no Livonijas, Baltijas jūras reģionā un Krievzemē, neskatoties uz varas koncentrāciju vīriešu rokās, rakstītajos avotos un arheoloģijas materiālā "varenās sievietes" atspoguļotas plašāk.[836] Sievietes no senkrievu kņazu ģimenēm spēja ieņemt redzamu vietu sabiedrībā. Līdzās vīram tās pārsvarā veica vien nosacītas reprezentatīvas pārvaldes funkcijas[837], taču pietiekoši novērtēta tika kņazieņu labā izcelsme un politiskās saites, ko sniedza precības ar tām, kā arī viņu reproduktīvā funkcija. Senkrievu hronikās tiek minētas arī bajāru dzimtu sievietes, piemēram, par belozeriem stāstot, hronikas autors runāja arī par labākajām sievām (*лучшие жены*)[838], kuras iesaistījās politiskajos notikumos. Polockas kņazistē vairākas kņaza ģimenes sievietes jau 12. gs. lietoja personīgos zīmogus un dibināja klosterus,[839] savukārt 13. gs. arī citās krievu kņazistēs izvirzījās diezgan daudz enerģisku augšlāņa sieviešu, kuru dzīves detaļas atspoguļotas sava laika annālēs.[840] Polockā dižciltīgām sievietēm bija aukles un barotājas (zīdītājas), kā arī savi personīgie kalpi jeb vergi.[841] Kā liecina 1229. gada līgums starp Smoļenskas kņazu un Rīgas un Gotlandes tirgotājiem, kņaza sieva pildīja arī zināmas reprezentatīvas funkcijas. Ja pilsētā (Smoļenskā) ieradās 'latīņu' tirgotājs, viņam bija jāpasniedz kņazienei gabals vadmalas.[842]

Kņazu sievas un viņu radinieces pildīja vīriešu un sieviešu mirušo apraudāšanas rituālu, kas kā īpaša sieviešu funkcija atzīmēta senkrievu hronikās attiecībā kā uz Kijevas kņazu, tā Lietuvas karali.[843] Par sievas ietekmi uz Lietuvas valdnieku teiku veidā vēstīts vairākās hronikās.[844] Baltijas jūras reģionā

---

[834] Vilcāne, A. *Senā Jersika*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 15.–69., 73. lpp.

[835] Sieviešu pārvietošanās un atrašanās pulkā ar citām sievietēm raksturīga parādība gan dzīvesvietās, gan apmeklējot publiskas vietas, piemēram, baznīcas, bija vispārēja parādība viduslaikos, vismaz kristīgajā Eiropā. (Sk. Schleif, C. Men on the Right – Women on the Left: (A)symmetrical Spaces and Gendered Places. In: *Womens Space. Patronage, Place and Gender in the Medieval Curch.* Ed. By V.C.Raguin, S. Stanbury. New York: State University of New York, 2005. P. 237).

[836] Pētnieki velk tiešas paralēles par Senās Krievzemes un Skandināvijas visslāņa sieviešu statusu 11.–13. gs., jo ciešās saistes starp šiem reģioniem apliecina rakstītie avoti (piemēram, Никольский, С. Л. О характере участия женщин в кровной мести (Скандинавия и Дпевняя Русь. В кн: *Древнейшийе государства Восточной Европы*: *Восточная Европа и Северная Европа*... Отв. ред. Е.А. Мелникова; Ин-т всеобщей истории. Москва: Восточная литература, 2001. С. 160.

[837] Штыхов, Г. В. *Древний Полоцк. IX – XIII вв*. Минск: Наука и техника, 1955. Autors uzskata, ka sievietes pārvaldē neveica nekādas funkcijas.

[838] Повесть временных лет… С. 117.

[839] Янин, В. Л. Полоцкий матриархат. *Знание-сила.* Москва, 1970. Nr. 12. С. 17–19. Personīgie zīmogi gan tika lietoti vien no mūķeņu puses.

[840] Пушкарева, Н. Л. *Частная жизнь русской женщины* ... С. 6.

[841] Штыхов, Г. В. *Древний Полоцк. IX- XIII вв*. Минск: Наука и техника, 1955. С. 15. Zīdītāja minēta Polockas svētās Jevrosijnijas (Евросинья) dzīves aprakstā 1161.gadā.

[842] Ivanovs, A. Kuzņecovs, A. *Smoļenskas – Rīgas aktis 13.gs. – 14.gs. pirmā puse*… Nr. 2, 394.lpp.

[843] Kā atzīmē franču medievists, tad kalpot mirušajime bija viena no augstdzimušu sieviešu jomām arī Rietumeiropā. Duby, G. *Mütter, Witwen, Konkubinen*... S. 105.

[844] AH: 6448-6452. rinda; Галицко-Волынская летопись... С. 184–357.

– dāņu, zviedru un vācu zemēs šajā laikā arvien paplašinājās sieviešu mantošanas tiesības un līdz ar to politiskās varas apjoms; viena no politiskās nozīmes pieauguma pazīmēm bija valdnieces, kuras 13. gs. pārvaldīja zemes savu mazgadīgo dēlu troņmantinieku vārdā.[845] Augstdzimušas sievietes un zemeskundzes dibināja klosterus, ierīkoja sev un saviem ģimenes locekļiem monumentālas kapenes, kur tiktu godināta karaliskās ģimenes piemiņa, kā arī nereti lietoja savus personīgos zīmogus, lai apstiprinātu dāvinājumus un pārvaldes dokumentus.[846] Turpretī Livonijas hronikās nav īpaši izceltas virsslāņa sievietes, nav minēta sieviešu līdzdalība politisku lēmumu pieņemšanā, un neviena Livonijas maztautu virsslāņa sieviete nav saukta vārdā.

Par virslāņa sievietēm, viņu dzīvesveidu, sociālā statusa simboliem Baltijas jūras reģiona austrumos aizvēstures un vēstures krustpunktā vairāk nekā rakstu avoti varētu liecināt lietiskās liecības, kas iegūtas arheoloģiskajā izpētē kapulaukos un dzīvesvietās, kā arī dzīvesvietu izpēte. Šis apjomīgais, teritoriāli un hronoloģiski daudzveidīgais materiāls par dažādu sociālo grupu sievietes statusu vēl nav pietiekoši izvērtēts, un sociālās vēstures un metodoloģijas jautājumu risināšana atrodas izstrādes procesā. Sieviešu rotas un apģērbs vismaz no dzelzs laikmeta satur norādes par sociālām lomām saistībā ar sieviešu vecumposmiem, pie kam vairāku gadsimtu garumā līdz 13. gs. vērojams liels konservatīvisms gan sieviešu apģērbā, gan apbedīšanas rituālā.[847] Salīdzinot ar vīriešu apbedījumiem, vecumposmu simbolika sieviešu kapos ir noturīgāka: ja latgaļu vīriešu un zēnu apbedījumos dzelzs laikmetā izdalās apbedījumi, kurus var vērtēt kā bagātākus un piederīgus augstākajai sociālai kategorijai, tad sieviešu vidū vērojama lielāka vienlīdzība. Viens no sociālā statusa rādītājiem ir kapa piedevu bagātība. Aizvēsturē gan Latvijas, gan Igaunijas teritorija ir atklāts daudz ar rotām īpaši bagātu sieviešu apbedījumu, taču to interpretācija nedod iespēju izdalīt atsevišķas sievietes, kuras apģērbs un rota ļautu to pieskaitīt pie īpašas – valdnieku kategorijas. Sociālās arheoloģijas perspektīvā A. Šnē atzīmē, ka arheoloģiskās liecības interpretēt ir sarežģīti, un nereti to skaidrojumā nevar izmantot etnogrāfisku materiālu no vēlākiem gadsimtiem. 13. gs. sievietes sociālā statusa raksturojumam būtiskas būtu tādas pazīmes, kas sastopamas jau iepriekšējā laika posmā: ieroču likšana sievietes kapā, īpašas apbedīšanas tradīcijas, piemēram, sadedzināšana, ļoti bagātas rotas, kas raksturoja augstas kārtas sievietes vai arī veiksmīgāko bagātāko ģimeņu pārstāves.[848] Arī arheologs V. Urtāns savulaik atzīmēja, ka sievietes, kuru apbedījumos kā ziedojums tika likti ieroči, varēja veikt kādus noteiktus pienākumus saimniecībā, kultā, varbūt arī cīņā.[849] Kā norāda antropoloģe G.Zariņa,

[845] Elpers, B. Während sie die Markgrafschaft leitete, erzog sie ihren kleinen Sohn. Mütterliche Regentschaften als Phänomen adeliger Herrschaftspraxis. In: Rogge, J. (Hg.) *Fürstin und Fürst. Familienbeziehungen und Handlungsmöglichkeiten von hochadeligen Frauen im Mittelalter*. Ostfilder: Jan Thorbecke Verlag, 2004. S. 153–166.
[846] Stieldorf, A. *Siegelkunde. Basiswissen*. Hannover: Hahn, 2004. S. 56.
[847] Leinasare, I. Meiteņu vecuma grupas Latvijas senvēsturē. *Latvijas universitātes raksti.* Rīga, 1990. 589. sēj.: Vēsture. Feodālisma problēmas Baltijā . 62.–78. lpp.
[848] Šnē, A. Sievietes sociālais statuss Austrumlatvijas sabiedrībā aizvēstures beigās (7.–12. gs.) *Latvijas vēsture.* 2003. Nr. 4 (52). 11. lpp.; Šnē, A. *Sabiedrība un vara*… 194.–201. lpp.
[849] Urtāns, V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.–9. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 1970. IX sēj. 61.–85. lpp. 73. lpp.; Ieroču un citu „vīriešu piederumu" likšana sieviešu

Salaspils Laukskolas kapulaukā 10.–13. gs. pēc demogrāfisko rādītāju atšķirības varētu domāt, ka ugunskapos apbedītajām sievietēm, iespējams, bija salīdzinoši augsts sociāls statuss sabiedrībā, par ko liecina arī bagātīgais rotu materiāls šajos apbedījumos, kā arī ilgāks prognozējamais mūža ilgums.[850] Par iespējamu pazīmi piederībai pie sabiedrības virsslāņa no bioarheoloģijas viedokļa tiek izvirzīts arī indivīda garums un fiziskā attīstība.[851] Sabiedrības virsslāņa sievietes un vīrieši bija fiziski attīstītāki un garāki.[852] Iespējams, ka uz sievietēm tika attiecināti citi priekšstati par pēcnāves dzīvi nekā uz vīriešiem. Militarizētā sabiedrībā īpašs gods un statuss pēcnāves valstībā tika veltīts karavīram, savukārt sievietes pēcnāves dzīvē aizvadīja, lielā mērā pārvarot sociālos pretstatus.[853]

Palielinoties informācijas apjomam par apbedīšanas parašām, pētnieku darbos tiek koriģēti arī viedokļi par sociālā statusa liecībām sieviešu apbedījumos. Tā par sociālā statusa simbolu uzskatīta Rjūrikoviču zīme – trapecveida piekariņš, kuram vienā pusē bija Kijevas kņaza Vladimira Svētā, otrā pusē Jaroslava Gudrā kaltajām monētām raksturīgie attēli. Līdz 1994. gadam Latvijā atrasti 27 tādi piekariņi, no tiem 20 bija atrasti teritorijā starp Ikšķili un Salaspili.[854] Tiek uzskatīts, ka piekariņu izcelsme meklējama 11. gs. beigās–12. gs. sākumā, bet lietošanā tie bijuši vēl 13. un 14. gs. Sākotnēji piekariņam varēja būt saistība ar dzimtas vietu kādā rangu sistēmā. Pēc igauņu arheologa Ē.Tenisona

---

apbedījumos vienlaicīgi ar sieviešu rotu „ziedojumiem" 12.–13.gs. bija raksturīga somu tautām, tai skaitā – lībietēm un sāremietēm. Sk. Mägi, M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the Livs. In: *Rituals and Relations. Studies on the Society and material Culture of the Baltic Finns*. Ed. By S.Mäntylä. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2005. P. 203.

[850] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr. – 1800.g*.... 67. lpp. 7% no ugunskapos apbedītajām sievietēm mirušas 50–60 gadu vecumā, bet skeletkapos apbedīto sieviešu lielākais vecums bija 45–59 gadi. Kremēto sieviešu izdzīvošanas varbūtība līdz 30 gadu vecuma ir tikpat liela vai pat augstāka nekā vīriešiem, tikai 35–50 gadu periodā tā bija par 14 % zemāka nekā vīriešiem. Savukārt skeletkapos ap bedītajām šajā vecumā tā bija par 20 % zemāka. Rezultātā kremēto sieviešu prognozējamais mūža ilgums bija par 3,4 gadiem īsāks nekā vīriešiem, bet skeletkapos apbedītājām – par 5,7 gadiem īsāks nekā te apbedītajiem vīriešiem.

[851] G. Gerhards atzīmē, ka vienas etniskās un teritoriālās grupas ietvaros apbedīto augstākā sociālā slāņa vīriešu vidējais ķermeņa garums varēja būt līdz septiņiem centimetriem lielāks salīdzinājumā ar zemākā sociālā slāņa indivīdiem. Izvērtējot Latvijas iedzīvotāju ķermeņa garuma izmaiņu dinamiku, antropologs secina, ka vīriešiem salīdzinājumā ar sievietēm šī svārstību amplitūda bija lielāka, kas apstiprina antropoloģiskajā literatūrā izteikto viedokli, ka sievietes organisms ir vairāk rezistents pret nelabvēlīgu apstākļu ietekmi, tai skaitā tādu, ko nosaka sociālais un mantiskais statuss (labāki vai sliktāki dzīves apstākļi, pārtikas pieejamība u.c.). Gerhards, G. Promocijas darba kopsavilkums. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*. Rīga, 2003. Nr. 2. 166. –168. lpp.

[852] Kā piemēru var minēt divus apbedījumus Lejasžagaru kapulaukā, kuri datēti ar 11.gadsimtu. Viens no vīriešiem varētu tikt vērtēts kā valdnieks – liela auguma labi fiziski attīstīts vīrietis, guldīts kapulauka visbagātākajā apbedījumā (nr. 16). Savukārt īpatnējs sievietes apbedījums šajā pašā kapulaukā nebūt netiek viennozīmīgi vērtēts kā valdniecei piederīgs: liela auguma latgaļu sieviete guldīta kapā (nr. 28) bez galvas, viņas tērpa un rotas bija grezni, bez tam kapā līdzi tika doti vairāki ziedojumi, ieroči un darbarīks – sirpis pie pleca un cirvis un šķēps pie kreisās kājas ar nolūku sabojāti. Šinī kapulaukā sieviešu apbedījumus raksturo ļoti bagāts kapu inventārs, uz kura fona bagātības ziņā šī sieviete neizceļas. Galva nereti militārās sadursmēs, bija uzvaras zīme, ko paņēma no uzvarētā sāncenša, tā ka var pieņemt, ka viņa bija saistīta ar karadarbību (Urtāns, V. Aizkraukles arheoloģiskās ekspedīcijas 1972. gada darba rezultāti. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1973. 70. lp.).

[853] Мяги–Лигас, М. Захоронение путешественников Восточного пути в Дании. *Восточный путь (Austrveg)*. Таллин, 1995. Вып. 1. С. 40–42.

[854] No piekariņu kopskaita 4 atrasti pilskalnos: Turaidas, Daugmales, Kokneses, pārējie apbedījumos: 10 sieviešu un 6 bērnu kapos (Mugurēvičs, Ē. Piekariņi ar t.s. Rjurikoviču cilts zīmi Latvijā 11.–13. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1994. XVII sēj. 76.–83. lpp.)

domām, šīs zīmes vēlajā dzelzs laikmetā liecina par tiešiem lībiešu radnieciskiem sakariem ar Skandināvijas vikingu dzimtām un Krievzemes sabiedrības virsslāni.[855] Viduslaikos šādi piekariņi vēl sastopami sieviešu un bērnu apbedījumos, piemēram, 14. gs. Ikšķiles baznīcas kapsētā un Mārtiņsalas kapsētā Doles salā,[856] kas vēsturniekus apbedītās sievietes, kuras rotāja Rjūrikoviču zīmes, rosina saukt arī par Salaspils karalienēm.[857] Pēdējās desmitgadēs, arvien palielinoties šāda veida senlietu atradumiem, Rjūrikoviču zīmes klātbūtne sievietes rotās kā sociālā statusa simbols tiek apšaubīts.[858]

Pēc arheologa A.Radiņa domām, augsta ranga latgaļu sievietes 13. gs. nav meklējamas bagātos apbedījumos, kur kā piedevas likti darbarīki. Latgaļu sievietēm apbedījumos liktie sirpi, īleni, vārpstu skriemeļi bija saistīti ar reālu darba procesu, ko sievietes veica ikdienā, bet valdniece cauru dienu nepavadīja lauka darbos vai vērpjot. Analizējot kādu ļoti bagātu 13. gs. latgaļu sievietes apbedījumu Kauguru Beitu kapulaukā, autors nonāk pie secinājuma, ka bagātās kapu piedevas nav galvenais kritērijs. Neskatoties uz bluķa zārku, bagātīgo bronzas rotu klāstu un grezno apģērbu, autoram šaubas par sievietes piederību visaugstākajai sociālajam rangam rada īlena un dzelzs dzirkļu, kā arī sārtā šīfera vērpšanas skriemeļa klātesamība ziedojumā. Autors gan atzīmē, ka vācu zemēs, Skandinavijā u.c. agro viduslaiku literatūras pieminekļi rāda, ka dižciltīgas sievietes nodarbojās ar mājas darbiem, īpaši audumu gatavošanu, bet nesaista to ar Livonijas maztautu sieviešu apbedījumiem.[859] Var piezīmēt, ka apģērba gatavošanas process lielā mērā bija vai īpašos mirkļos varēja kļūt simbolisks, mitoloģisku motīvu caurausts. Ja darbarīks bija kaut kādā veidā īpašs (materiāls, noformējums, paredzēts īpašu apģērbu gatavošanai, ar maģisku nozīmi), tas varēja iederēties arī virsslāņa sievietes apbedījumā, īpaši, ja to prasīja tradīcija.[860] Bez tam atsevišķas mājsaimniecības lietas varēja pildīt "mājas varas" simbola lomu, noteikt vietu ģimenes / dzimtas sieviešu savstarpējā hierarhijā, kā arī norādīt uz kādām īpašām tiesībām. Kristīgajā tradīcijā visu sieviešu, neatkarīgi no sociālā statusa, piederums bija vērpšanas rīki, jo saskaņā ar Svētajiem rakstiem pēc izraidīšanas no paradīzes Ādams apstrādāja zemi, bet Ieva vērpa

---

[855] Tõnisson, E. *Die Gauja-Liven und ihre Materielle Kultur (11.Jh.–Anfang 13.Jhs.): ein Beitrag zur ostbaltischer Frühgeschichte.* Tallin, 1974. S. 170.

[856] Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilskalnā 1965.gadā. *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1965. gada pētījumu rezultātiem.* Rīga: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1966. 26.lpp.; Par Doles salas apdzīvotību sk. Mugurēvičs, Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. 56 lpp. Autors šajā darbā gan nepieskaras „Salspils karalieņu" jautājuma, bet norāda uz nosaukuma Insula Regis vēsturisko attīstību.

[857] Белецкий, С. Подвеска с знаком Рюриковичей. *Восточный путь.* Том 2. Таллинн, 1996. С. 32. Autors pamatojas uz to, ka Dole saukta arī par Karaļu salu, un 13. gs. tās vecākais bijis lībietis Ako, bet viduslaikos šeit dzīvoja t.s. Salaspils ķoniņi – iedzīvotāju grupa ar īpašu tiesisku statusu , ko 17.gs. sākumā skaidroja ar viņu senču karalisko izcelšanos.

[858] Назарова, Е. Л. Русско-латгальские контакты в XII – XIII вв. в свете генеологии князей Ерсике и Кокнесе. В кн.: *Древнейшие государства на территории СССР*. Москва: Наука, 1995. С.186.

[859] Radiņš, A. *10.–13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. Rīga: NIMS, 1999. 138. lpp.

[860] Tā sievietei karotājai no Lejasžagaru kapulauka (sk 44.atsauce) līdzās sabojātam cirvim un šķēpam pie kājām kapā blakus galvai novietots arī cirvis un kapā ir arī sieviešu darbarīku piedevas. Pat kareivīgās senkandināvu un vācu valkīras nodarbojās ar aušanu, gan ne visai ikdienišķu. "Derruda dziesmā", kas ietverta islandiešu "Sāgā par Njalu" , vēstīts, ka kaujā pie Klontarfas (1014) starp vikinigiem un īru karadraudzēm divpadsmit valkīras auda audumu no cilvēku zarnām (*Mitoloģijas enciklopēdija.* Redkol. R. Akmentiņš u. c. 1. sēj. Rīga, 1993, 274. lpp.)

un audzināja bērnus. Līdz ar to vērpšana viduslaiku un jauno laiku sākuma ikonogrāfijā un dažāda veida teoloģiskos apcerējumos tika tverta kā metafora, kas raksturoja sieviešu dzimuma vietu pasaules iekārtojumā. Kristīgajā ikonogrāfijā svēto Mariju, īpaši pasludināšanas brīdī, bieži attēloja ar vārpstiņu rokā, tāpat kā visu cilvēku ciltsmāti Ievu. Sievietēm piederīga bija t.s. vērpšanas lūgšana – strādājot un lūdzoties sieviete neatkarīgi no izcelsmes varēja sasniegt lielāko tikumību, kāda vien sievietēm bija pieejama.[861] Vārpsta simbolizēja apcerīgu dzīvi un novērsa no sliktām domām.[862] Bez tam vairāku Baltijas jūras reģiona tautu leksikā ar vārpstiņas radiem apzīmēja sieviešu puses radu kopību, kamēr zobena radi bija vīriešu līnijas radi. Latgaļu vai to kaimiņtautu sabiedrībā pastāvošie priekšstati par darbarīku simbolisko nozīmi un apbedīšanas rituāla garīgās dimensijas mums nav zināmas. Kopumā apbedīšanas tradīcijas liecina, ka vismaz attiecībā uz aizsaules dzīvi starp sievietēm neizdalījās vienpersoniska statusa nesējas iepretī citām virsslāņa (bagātāko, karotāju kārtai piederīgo, labas izcelsmes) sievietēm.

Atgriežoties pie vienīgās rakstos minētās valdnieces, jāmin, ka ziņas par hronikā ir skopas. Valdniece kopā ar kara laupījumu un gūstekņiem 1209. gadā tika aizvesta pie bīskapa uz Rīgu. Livonijas Indriķa hronikā, kas bija sarakstīta ap 15 gadus pēc šiem notikumiem, teikts, ka sievas un gūstekņu atgūšanas noteikumus bīskaps paziņoja Jersikas valdniekam līdz ar miera noteikumiem, starp kuriem bija prasība atteikties no savienības ar lietuviešiem t.i. sievas radiem.[863] Jersikas valdnieka sieva bijusi kaimiņzemes valdnieka – lietuviešu augstmaņa Daugerūta (*Daugeruthe, Dangeruthe*) (?–1214) meita.[864] Daugerūts pēc Lietuvas vēsturnieku atzinuma bija Nalsenes zemes vecākais, iespējams, ar pārvaldes centru Senajā Daugelišķu (*Senasis Daugėliškis*) pilskalnā netālu no tagadējās Ignalinas pilsētas.[865] Pastāv pieņēmums, ka Daugerūts varēja būt pirmā Lietuvas kristītā valdnieka Mindauga (ap 1200–1263) tēvs.[866]

Lai arī Jersikas valdnieces personības raksturojums un dzīves gaitas nav zināmas, var izdarīt dažus vispārējus vērtējumus. Tas, ka Jersikas valdnieka sieva bija kaimiņu augstmaņa meita, liecina, ka šī zemeskunga precības vismaz vienā aspektā bija līdzīgas matrimoniāliem sakariem, kas raksturoja virsslāņa ģimenes Austrumeiropā un Baltijas jūras reģionā 13. gs. sākumā. Precības, kas apvienoja

---

[861] Schwan, T. Kontinuität in der Abweichung? Réécritures französischer Autorinnen des XVIe siécle: Topoi-Metaphern-Myten. In: *Geschlechtervariationen: Gender-Konzepte im Übergang zur Neuzeit.* Hg. von J.Klinger, S.Shiemann. Postdam: Universitätsverlag, 2006. S. 5–21.
[862] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau… S. 111.
[863] IH XIII, 4.
[864] IH XVII, 3.
[865] Kiaupa, Z., Kiaupienė, J., Kunevičius, A. *The History of Lithuania Before 1795* (English ed.). Vilnius: Lithuanian Institute of History, 2000. pp. 50–51. Gudavičius, E. Lietuvos istorija. I Tomas. Nou senausiu laiku iki 1569 melu. Vilnius: Lietuvos rašitoju sajungos leidykle, 1999. P. 35.
[866] Gudavičius, E. Mindougas ir Morta – pirmoji krikščionių šeima Lietuvoje. In: *Mindaugas karalius*. Sudare S. Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2008. P. 32; Насевіч В. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12-18 стагоддзяў. Минск: БелЭН, 1993. [pieejams: http://vln.by/node/52. [aplūkots: 15.06.2011]. Biežāk sastopams viedoklis, ka Mindauga tēvs bija leģendārais Ringolds, kura vārds pirmo reizi parādās 16.gs. otrajā pusē izveidotajā Lietuvas valdnieku sarakstā. Sk. Rowell, S. C. *Lithuania ascending: a pagan empire* .. Genealogical tables Nr. 2; AH, 338. lpp., 229.atsauce; Пашуто, В.Т. *Образование Литовского государства*... С. 492.

divas zemeskungu ģimenes, dibinot varas tīklojumu un dzimtu alianses, kalpoja diplomātiskiem mērķiem, kā arī palīdzēja koncentrēt varu īpašu ģimeņu rokās. Firstu slānis, karaliskās ģimenes, sākot no 11. gs., Baltijas jūras reģionā un Austrumeiropā tieši ar precību politiku veidoja varas struktūras, kas nostiprinājās iepretī dzimtas aristokrātijas varai. Koncentrējot varu, šī slāņa darbības lauks bija viss Baltijas jūras reģions.[867] Divu dzimtu precības gandrīz vienmēr nozīmēja arī militāru sadarbību, kas stiprināja šo ģimeņu spēku. Pētījumi liecina, ka Skandināvijā, kur vikingu laikmetā vara bija balstīta uz klana iekšējām attiecībām, personiskajām un ģimenes saitēm,[868] laikā ap 11.–13. gs. precību rezultātā nodibinātie sakari pakāpeniski ieguva lielāku nozīmi nekā asinsradniecības saites, jo tie labāk kalpoja politiskajām interesēm un ļāva slēgt izdevīgas savienības.[869] Skandināvu valdnieki, vācu ķeizari un dižciltīgie zemju kungi šajā laikā vairāk ievēroja dinastiskās, ne valstiskās intereses,[870] un etniskajai piederībai valdošajā slānī nebija izšķirošas nozīmes.[871]

Livonijas Indriķa hronika apliecina, ka Jersikas valdniekam bija noturīga militāra savienība ar lietuviešiem, kas balstījās uz precībās iegūtajiem sakariem: viņš vadīja apvienoto latgaļu un lietuviešu karaspēku.[872] Vai uz svainību dibinātu savienību bija vienkārši pārtraukt, kā to pieprasīja vācu krustneši? Krievu kņazu politiskās savienības varēja būt nenoturīgas,[873] taču radniecības saites saglabāja savu nozīmi, pat ja radi naidojās, ja vien ģimenē bija pēcnācēji. Radniecības saišu nozīmi latgaļu 13. gs. valdošajās dzimtās vēsturnieki atzīmē kā vispārzināmu faktu, un dzimtas attiecības kā sociālās kārtības kritēriju.[874] Tomēr kādas īsti bija šīs radniecības saites, vai ir iespējams salīdzināt svainībā iegūtās un asinsradniecības nozīmi Livonijas maztautu virsslānī? Hronika bez Jersikas valdnieka un lietuviešu augstmaņa sadarbības min vēl dažus gadījumus, kad zemeskunga un znota attiecības radīja saites pārvaldes/ militārās struktūrās. Pleskavas kņazs uz laiku kļuva par Idumejas fogtu uz laiku sava aizceļojošā znota vietā[875]; savukārt Turaida vecākā Kaupo znots karoja kopā ar savu sievastēvu un sievas brāli.[876] Sieviešu kārtas radinieces bija pietiekoši nozīmīgas arī iebraucējiem

---

[867] Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic Word-system in the European North (AD 1075-1225).* Leiden; Boston: Bril, 2005. 774 p.

[868] Varas iegūšanas līdzekļus un politiskās stratēģijas aizvēsture posmā un plašo histiorogrāfiju par to analizējis A.Šnē, uzsverot arī lielo viedokļu dažādību par sabiedrības diferenciāciju, sociālās struktūras vai statusa grupas jēdzieniem (Šnē, A. *Sabiedrība un vara...* 362. lpp.).

[869] Джаксон, Т. Н. Брачные связи в средневековой Скандинавии (датские правители XI – середины XII века но «Саге о Кнюткингах». В кн: *Древнейшийе государства Восточной Европы*: *Генеология как форма исторической памяти.* Отв. Ред. Е. А. Мелникова; Ин-т всеобщей истории. Москва: Восточная литература, 2004. С. 95.

[870] Nyberg, T. Skandinavien im Ostseeraum … S. 49.

[871] Urban, W. The fornter Thesis and the Baltic Crusade. In: *Crusade and conversion on the Baltic frontier, 1150–1500.* Ed. By A. Murray. Burlington: Ashgate, 2001. P. 50–51.

[872] IH: VII, 5; XIII, 4; XVII,4, 9.

[873] Savienība, kas precību rezultātā tika nodibinātas starp Rīgas bīskapa Alberta brāli un Pleskavas kņazu 13.gs. sākumā, beidzās neveiksmīgi (IH: XVIII, 2).

[874] Šnē, A. Stammesfürsten und Egalität: die sozialen Beziehungen auf fem Territorium Lettlands am Ende der prähistorischen Zeit (10.–12. Jh*.). Forschungen zur baltischen Geschichte*. Bd. 3 (208). S. 48.

[875] Iespējams, arī otrādi: znots saņēma pārvaldes tiesības – t.i. nodokļu ievākšanas tiesības kādā apgabalā.

[876] IH: XIV,8.

no rietumiem – tā 1257.gadā izlēņojumā Ziemeļigaunijā starp lieciniekiem kādam Johanam kā atpazīšanas pazīme minēts, ka viņš bija dāņu karaļa ieceltā Tallinas vietvalža Sakša (*Saxo*) meitas vīrs.[877] Bez tam attiecībā uz Livonijas dienviddaļas maztautu zemgaļiem daži fakti rāda, ka arī meitas bērni bija cieši saistīti ar tēva dzimtu un mantoja zināmu daļu varas un statusa. Tā kaujā kritušo māsas dēlu īpaši apraudāja zemgaļu karavadonis.[878] Svainības kā militāras un politiskas savienības veidojoša faktora ir nepārprotami pausta senkrievu hronikās par lietuviešu virsslāni, tai skatā uzsvērta valdnieku māsu vīru nozīme varas mantošanā 13. gs.[879] Var pieņemt, ka gadījumā, ja Daugerūta meitai – Jersikas valdniecei – būtu dēli, viņi būtu pietuvināti citiem Daugerūta tiešajiem pēcnācējiem. Spriežot pēc Livonijas Indriķa hronikas, Jersikas Visvaldis turpināja sadarboties ar sievas radiem. Pēc miera slēgšanas un vasaļattiecību dibināšanas ar Rīgas bīskapu Jersikas valdnieka savienība ar sievastēvu Livonijas Indriķa hronikā vēl minēta kā spēkā esoša un kalpoja par ieganstu atkārtotam iebrukumam Jersikā pēc Daugerūta nāves (1213/1214).[880] Kokneses bruņinieki apsūdzēja Jersikas valdnieku par padomu un palīdzību (*consilium et auxilium*) sniegšanu lietuviešiem.[881]

Saskaņā ar Livonijas Indriķa hroniku, Jersikas valdnieks bija pareizticīgais, savukārt viņa sievas tēvs – pagāns. Šajā laikā precības ar nekristiešiem kā pareizticīgajiem, tā katoļiem bija pretrunā ar kanoniskajām normām, savukārt konfesionālām atšķirībām starp pareizticību un katolicismu nebija izšķirošas nozīmes.[882] Lietuviešu virsslānim pagāniskā ticība tomēr netraucēja, kā visvairāk liecina liecības no 13. gs. otrās puses un 14. gs., slēgt precības ar pareizticīgajiem un katoļu kņaziem.[883] Precību alianses no kristīto firstu puses tika pamatotas ar nepieciešamību saglabāt labas kaimiņu attiecības, lai izvairītos no lietuviešu uzbrukumiem.[884]

Var tikai pieņemt, ka Baltijas jūras austrumdaļa sievietes pēc kāzām dzīvoja sava vīra zemē un pielāgojās vīra reliģijai un konfesijai, dzīves ieradumiem un ģērbšanās paradumiem, kā arī mainīja savu vārdu, kā bija ierasts Krievzemē un skandināvu zemēs. Tomēr daži gadījumi, drīzāk izņēmumi, kas apstiprina likumsakarību, liecina, ka sieva saglabāja savu ticību / konfesionālo piederību. Kā stāstīts bīskapa Oto no Bambergas dzīves aprakstā 11. gs., tad slāvu pilsētvalsts Štetīnes vecākais Domaslavs mīlestības dēļ apprecējis pagānu sievieti, un viņu bērni kļuva pagāni.[885] Savukārt jau krietni

[877] Brieflade, Nr. 10, S. 15; LUB Bd.1, Nr. 270, 299. Pats saksis savukārts saukts par *Agonis* dēlu.
[878] IH: XXIII,4.
[879] Kādu laiku Mindauga dēls Voišelks labprātīgi dalīja varas grožus ar savas māsas vīru – Galičijas Volinijas kņazu. Hellmann, M. Die geschichtliche Bedeutung des Großfürstentums Litauen... S. 326; Selart, A. *Livland und die Rus'*... S. 232; Галицко-Волынская летопись… С. 297.
[880] IH: XVII, 3.
[881] IH: XVIII, 4.
[882] Hellmann, M. Die Heiratspolitik Jaroslavs des Weisen. In: Hellmann, M. *Beiträge zur Geschichte des Östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Ausätze.* Amsterdam: A. M. Hakkert, 1988. S. 159; 175.
[883] Padberg von, L.E. *Christianisierung im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschfltlihe Buchgesellschaft, 2006. S. 158.
[884]Tā Lietuvas kunigaiša Traideņa sieva bija Ludmila no Polijas, bet viņa meita Gaudemante tika izprecināta Mazovijas kņazam un pēc kristīšanās kļuva par Sofiju. Sk. Rowell, S. C. *Lithuania ascending: a pagan empire*... P. 5; Hellmann, M. Die geschichtliche Bedeutung des Großfürstentums Litauen... S. 329.
[885] Otto, Bischof von Bamberg. Vita aus dem Kloster Prüfening... S. 155.

vēlāk Maskavas cara Ivana III meita Jeļena, neskatoties uz vairākkārtēju spiedienu no Lietuvas karaļa ģimenes un pāvesta puses, pēc precībām ar katoļticīgo Lietuvas dižkunigaiti palika pareizticīgā un nevēlējās nomainīt sievas galvassegu kokošņiku pret atbilstošu lietuviešu tērpa sastāvdaļu.[886]

Jersikas valdnieka sieva un viņas iespējamie pēcnācēji vēstures avotos pēc 1209. gada tieši vairs nav minēti. Livonijas atskaņu hronikā, kas sarakstīta 13. gs. beigās, Jersikas uzbrukuma kontekstā netiek minēts ne valdnieka, ne valdnieces vārds, vien tas, ka Aizkraukles komtura vadībā esot nogalināti sešsimt krievu (pareizticīgo), bet viņu sievas un bērni padzīti.[887] Arī citās hronikās, kuras pēc krietnas laika distances apraksta notikumu saistībā ar Jersikas ieņemšanu, valdniece nav minēta.

Lai izprastu valdnieces statusu un viņas pēcnācēju tiesības, nozīmīgas ir liecības, kas saistāmas ar Jersikas valdnieka un valdnieces mantojuma likteni. Visvalža un Rīgas bīskapa sarunu laikā 1209.gadā no bīskapa puses tika izvirzīta būtiska prasība: dāvināt savu karaļvalsti (*regnum*) Rīgas baznīcai. Tas arī tika izdarīts un noformēts kā senjora un vasaļa jeb kā tēva un dēla attiecības.[888] Šajā laikā vēl nebija ierasts izlēņojumus fiksēt rakstveidā, taču par šo lēni 1209. gada beigās Rīgā tika sastādīts rakstīts dokuments, kurā apliecināts, ka Rīgas bīskaps deva Jersikas Visvaldim tā mantotos īpašumus *"urbem Berzika, hereditario iure"* kā trīs karogu lēni, neminot mantošanas kārtību un vasaļa pienākumus.[889] Vēsturnieks M. Helmans skaidro, ka Jersikas valdnieks palicis dubultā vasaļatkarībā, kas nebija retums arī vācu zemēs, taču viņš nespējis izprast atgrieztā lēņa jēgu un savus pienākumus pret lēņu kungu.[890] Atgrieztie lēņi (*feodum oblatum* – aloda nodošana lēņu kungam un atpakaļsaņemšana lēņu valdījuma formā) un brīvlēņi (*Freilehen*) bija raksturīgi kā vācu zemēs, tā arī Livonijā kristianizācijas un zemes kundzības maiņas posmā.[891] Jersikas atgrieztā lēņa mantošana minēta vēlākos lēņu dokumentos: 1224.gadā bīskaps Alberts pēc Visvalža lūguma nodeva pusi no Jersikas pils Konrādam, Ikšķiles bruņiniekam no Meijendorfas ar norunu, ka gadījumā, ja viens no viņiem nomirtu agrāk, neatstādams mantinieku, tad viss benefīcijs paliktu otram.[892] Šāds izlēņojuma veids, kur minēta savstarpēja mantošana, liecina, ticamāk, par radniecību svainībā – t. i., meitas

---

[886] Maskavas cara meita bijusi ļoti apvainojusies, ka pēc kāzām 1495. gadā ar lietuviešu dižkunigaiti saskaņā ar vīra priekšstatiem viņai vajadzēja novilkt krievu apģērbu – precētās sievas kokošņiku un ģērbties pēc lietuviešu paražām. Пушкарева, Н. Л. *Женщины Древней Руси*. Москва, 1989. С. 62–69; Козаченко, А. И. К истории великорусского свадебного обряда. *Советская Этнография.* Москва, 1957. Том 3. С. 57–71.

[887] AH: 669.–679. rinda.

[888] Terminoloģijā vērojama Bizantijas tiesību skolas ietekme. Sk. Selart, A. *Livland uns Rus'*... S. 91.

[889] GU Bd.1, Nr.2. Lēņu līgums analizēts Arveda Švābes rakstā. Švābe, A. Jersikas karaļvalsts.. . 15.–22. lpp.

[890] Ar dubulto atkarību šajā gadījumā domāta vasaļatkarība no Rīgas bīskapa un Polockas kņaza, kas piedēvēta arī Kokneses kņazam. Sk. Hellmann, M. *Das Lettenland im Mittelalter*... S. 131–133. Arī ar lietuviešu dižciltīgo Jersikas valdnieku saistīja svainības attiecības un savienība, kuru apzīmēšanai lietoti termini padoms un palīdzība (*consilium et auxilium*), kurus viduslaikos attiecināja uz senjora un vasaļa attiecībām.

[891] Sk. par vācu lēņiem Henn V. *Das ligische Lehnswesen im Westen und Nordwesten des mittelalterlichen Deutschen Reiches*. München, 1970. S. 33; Дембо, Л.И. «Саксонское Зерцало» – выдающийся памянник истории германского феодального права. В кн: *Саксонское зерцало: памятник, комментарии, исследования.* Москва, 1985. С. 202; par atgrieztajiem lēņiem Livonijā – Šterns, I. *Latvijas vēstures 1290–1500*… 461. lpp.

[892] GU Bd. 1, Nr. 4.

mantojuma daļa kā pūrs lēņa veidā tika nodots Jersikas valdnieka znotam.[893] 1239. gada 19. aprīlī Rīgas bīskaps Nikolajs dokumentā pieminēja pils vietu un tās likumīgos mantiniekus, bet pats lēnis tika sadalīts – pusi saņēma Vācu ordenis, bet bīskaps uzņēmās apmierināt mantinieku prasības, kuras varētu būt nākotnē.[894] Pamatojoties uz šiem dokumentiem un Ikšķilu dzimtas leģendu no 16. gs., vācbaltu vēsturnieks M. Taube secināja, ka Jersikas valdnieka Visvalža meita apprecējās ar dižciltīgo bruņinieku Ikšķiles Konrādu, saņēma kā mantojumu daļu no tēva mantojuma, un tādēļ šis bruņinieks kļuva par Visvalža koproci. 1239. gadā mantiniece bija atraitne ar mazgadīgiem bērniem, bet vēlāk apprecējās atkārtoti ar bruņinieku Johanu no Bardevikas, kurš līdz ar to saņēma savas sievas zemi kā lēni no Rīgas bīskapa. M. Taube uzskatīja, ka Visvalža meita ienesa laulībā ne tikai tēva, bet arī mātes mantojumu no lietuviešu puses – t.i. sēļu zemes pili Kalvi un lietuviešu mantojumu ar Mežotnes pili. Lai kā šīs zemes nonāca Ikšķilu dzimtas rokās, tomēr kopā ar citiem piļu kompleksiem tas bija milzīgs mantojums, kas palika nedalītā koprokas īpašumā apmēram 100 gadus. Tikai 1348. gada 10.maijā notika koprokas lēņa dalīšana. Šinī gadā domkapituls apstiprināja Heinriha Ikšķila atteikšanos no koprokas tiesībām par 250 mārkām uz lielām teritorijām, t.sk. Jersiku, Ikšķili, Dubbenu, Kalvi, Mežotni par labu radiniekam, arī Ikšķilam.[895]

Vēsturnieka M.Taubes darbos izteikta doma, ka 13. gs. atgrieztos lēņos bija īpašas paplašinātas lēņa mantošanas tiesības gan sakšu zemes tiesību, gan krievu firstu (pēc autora domām, Rjūrikoviču pēcteču) tiesību garā. Ja šie pieņēmumi ir pareizi, tad mantošana *caur sievieti* sasniedza vispilnīgāko veidu – meita mantoja kā tēva, tā mātes mantojumu; kā sieva minētā sieviete un viņas bērni mantoja vīra mantojumu, bet atraitnes statusā nodeva visus šos mantojumus otrajam vīram un bērniem. Lai arī šī ir tikai konstrukcija, tā visumā atbilst pētījumiem par Rietumeiropas un vācu zemju atgrieztajiem un brīvlēņiem, kuros tika respektēti agrākā zemes īpašuma – aloda – mantošanas principi.[896] Tomēr šajā laikā sieviešu iesaistīšana aloda mantošanā nebija vispārēja norma. Meita mantoja zemes īpašumus, ja tēvam nebija dēlu. Savukārt atraitnes mantošana prasīja kādas īpašas privilēģijas.[897]

Jersikas lēnis bija viens no 13. gs. „atgrieztajiem" lēņiem Livonijā.[898] Citu rakstos minēto lēņu mantošana nav īsti zināma, lai arī meitas mantošanas tiesības uz lēni 14. gs. bijušas spēkā Idavas pils vecākā Maneginta izlēņojumā (1207, 1327).[899] Iespējams, ka samērā plašas sieviešu mantošanas tiesības saistāmas ar Rīgas bīskapa Nikolaja žēlastības darbību (iespējams, darbojās 13. gs. 30.–50.

[893] Šādu iespēju neizskatīja A. Švābe, analizējot šo lēņu grāmatu, bet par ticamāko atzina vēsturnieki H.Lākmans, Ē.Mugurēvičs, M. Taube, A. Selarts. Sk. Mugurēvičs, Ē. Kāda bija Senā Jersikas valsts? *Kultūras fonda avīze.* Rīga, 1991. Nr. 10. 4.–13.lpp.; Taube, M. Russische und litauische Fürsten. S. 440 ff.; Selart, A. *Livland und die Rus'* … S. 96; Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes... S. 53–55.
[894] LUB Bd. 1, Nr. 163; SLVA, Nr. 234. A.Tranzē-Rozeneks pēdējo dokumentu uzskata par viltojumu.
[895] Sal. ar GU Bd. 1, Nr. 24; GU Bd. 1, Nr. 69. Taube, M. Russische und litauische Fürsten .. S. 470.
[896] Henn, V. *Das ligische Lehnswesen*...S. 33; Дембо, Л.И. «Саксонское зерцало» – выдающийся памятник… С.202.
[897] Stikāne, V. Sieviete barbaru sabiedrībā... 20.–25. lpp.
[898] Indriķa hronikā minēti Kokneses kņazs Vetseke (1207), Jersikas karalis Visvaldis (1209), Tālavas vecākā dēli (1214), nojaušams, ka lēni saņēmis Kaupo (ap 1203), kā arī Lamekins (1230, SLVA, Nr. 162), Manegints (1207) (GU Bd.1, Nr. 1), Kretinas pilskungi (1253, SLVA, Nr. 363) (Švābe, A. *Livonijas senākās*... 115.lpp.).
[899] GU Bd.1, Nr. 1; 59a.

gados). Jersikas lēņa sākotnējie mantinieki Ikšķilu dzimta 1477. gadā ieguva īpašu koprokas privilēģiju ne tikai nedalītā īpašumā, bet arī pēc dalīšanās.[900] Šādas koprokas privilēģijas 15.–16.gs. bija arī vairākām citām Rīgas arhibīskapijas vasaļu dzimtām, kurām, tāpat kā Ikšķiliem, senči Livonijās valdīja lēņus no 13. gs.

Livonijā var minēt vēl dažas zemeskungu radinieces, vārdā nenosauktas sievietes, kuru darbības neizgāja ārpus ģimenes sfēras, taču radniecības saites caurvija zemes kundzības struktūru Livonijas veidošanās procesā. Rīgas bīskapa Alberta Bukshevdena māsa un brāļa sieva, kā arī brāļa sievas māte kādu laiku uzturējās Livonijā un ir minētas Livonijas Indriķa hronikā. Bīskapa māsa bija precējusies ar bruņinieku Engelbrehtu Tīzenhauzenu (*von Tisenhusen*).[901] Šim bruņiniekam, Livonijas vasaļu dzimtas ciltstēvam, Gaujas lībiešu zemēs tika ierādīts ienesīgais fogta amats (*advocatus* – laicīgs tiesnesis, nodokļu iekasētājs, novada pārvaldnieks), un vēlāk arī plaši lēņu valdījumi Dienvidigaunijā. Lai arī nav tiešas norādes, ka arī viņa sieva patstāvīgi apmetās dzīvi Livonijā, tas ir ticams. Alberts uz Livoniju aicināja savus brāļus, un viens no tiem – Teodorihs no Bukshevdenas kļuva par fogtu Idumejā un apprecējās ar Pleskavas kņaza Vladimira meitu. Livonijas Indriķa hronika stāsta, ka tieši precību dēļ 1212. gadā pleskavieši sacēlās pret savu *kņaziņu*, kuru kopā ar saimi padzina no pilsētas. Jādomā, ka ar izraidīšanu Pleskavas bajāri protestēja pret militāro savienību, kas izveidojās precību rezultātā vai arī ar meitai doto pūru, kas, iespējams, varēja būt nodevu ievākšanas tiesības kādā apgabalā.[902] Pēc padzīšanas Pleskavas kņazs aizbēga uz Polocku, tad devās uz Rīgu, kur viņa znots un bīskapa saime viņu „godam uzņēma". Pleskavas kņazs Livonijā uzturējās vairākus gadus, arī ieņemot sava znota amatu Idumejā, kad viņš kopā ar bīskapu Albertu un savu sievu devās uz Vāciju.[903] 1213./1214. gadā Pleskavas kņazs Vladimirs apmetās Metimnes pilī[904], savukārt kņaza sieva (*uxor Woldemari*) ar saimi 1214.gadā uzturējās Rīgā pie Raceburgas bīskapa. Livonijas Indriķis norāda, ka, neskatoties uz pretenzijām pret viņas vīra darbību, visi pret viņu izturējās laipni.[905] Pēc samilzušajām nesaskaņām ar vācu krustnešiem Pleskavas kņazs ar savu saimi atgriezās Krievzemē, un 1216.gadā atkal iesaistījās cīņās pret krustnešiem. Izprecinātā kņaza meita ar savu vīru Teodorihu pirms 1213. vai 1214.gadā bija devusies uz Vāciju un vēstures avotos vairs nav minēta. Viņas vīrs atgriezās Livonijā visai drīz, un vēl ilgi piedalījās cīņās Livonijā, vairākkārtīgi nokļuva gūstā un tika atbrīvots, karoja un saņēma lēņus. Ar precībām nostiprinātās sākotnējās draudzības saites ar Pleskavas kņazu viņa znotam vairākās kaujas

[900] Stikāne, V. Lēņu mantošanas tiesības Livonijā 13.–15. gs. *Latvijas vēsture*. 1997/ 3 (27). 17.–26. lpp.
[901] Bīskapa Alberta raduraksti sk. Gneigel-Weitsches, G. *Bischof Albert von Riga. Ein Bremener Domherr als Kirchenfürst im Osten*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1958. S. 27.
[902] Šādas tiesības kā pūra daļa un atraitnes nodrošinājums minētas, piemēram, Ipatija hronikā, savukārt Livnijas Sbt īpaši norādīts, ka sievietes „kustamā manta" nav nodevas.
[903] IH: XV,13; XVI,7. Sākumā Vladimirs fogts Autīnē, tad pēc bīskapa un ordeņa īpašumu apmaiņas (1/3 Kokneses pret Autīni) kņazam Vladimiram ierādīja fogteju Idumejā.
[904] IH: XVII,4, 6.
[905] IH: XVIII,1.

epizodēs bija no svara, taču pēc 1214. gada viņi cīnījās kā naidnieki.[906] Par Pleskavas kņaza meitas un Teodoriha Bukshevdena pēcnācējiem uzskata vācbaltu vasaļu Ropenu dzimtu, kā arī uz dedukcijas pamata Rozenu dzimtu. Viena no Bukshevdena meitām 13. gs. vidū tikusi izprecināta lietuviešu izcelsmes Polockas kņazam.[907]

Savulaik plaši zināma un savā korporatīvajā grupā līdz 19. gs. vidum akceptēta bija Livonijas vasaļu Ungernu (18. gs. baronu fon Ungernu Šternbergu) dzimtas nostāsts, kas ticis nodots no paaudzes paaudzē, bet nav atspoguļots Livonijas posma rakstītajos vēstures avotos: dzimtas sencis Johans apprecējis Turaidas lībiešu valdnieka Kaupo meitu Hedvigu. Viņai bijušas arī citas māsas – vecākā Sofija, jaunākās – Doroteja un Magdalēna. Viņu māte – Kaupo sieva Barbara jeb Baba kādā ģimenes ģeneoloģijas variantā (1734) dēvēta par Pleskavas kņaza meitu.[908] Mūsdienās stāstu par ķēniņa meitām, kas īpaši populārs bija romantisma laikā 18.–19. gs., uzskatāms par nepierādāmu leģendu. Tomēr var atzīmēt, ka savas dzimtas vēsture Ungerniem bija svarīga arī 16. gs., lai uzsvērtu savu ievērojamo lomu Livonijas politiskajā dzīvē. Georgs Ungerns (*von Ungern*) no Ungurgpils (*Pürkel*) vācu ķeizara kancelejai Špeierā pasūtīja 1251. gada dokumenta kopijas izgatavošanu, kas ir senākais dokuments, kurš apliecina Ungernu klātbūtni Livonijā.[909] Savukārt Heinrihs Ungerns 1592.gada landtāgā demonstrējis zināšanas par savas dzimtas vēsturi un izteicies, ka lēņi Ungernu dzimtai Livonijā bija no 1232. gada.[910] Iespējams, ka vietējo vasaļu dzimtas leģendas, kas zināmas no 16. gs. otrās puses, radās tieši šajā laikā, lai pamatotu radniecību ar krievu firstiem Livonijas kara kontekstā un pretenzijas uz alodizētajiem lēņiem[911] vai saistītas ar interesi par leģendārajiem Rjūrikiem,[912] tomēr jau šajā laikā Livonijā bijušas arī cita veida teikas, kas min valdnieku meitas. Tā nostāsts par lībiešu valdnieka Kaupo neprecēto jaunāko meitu Magdalēnu saistībā ar Madlienas Sv. Marijas Magdalēnas baznīcu minēts jau 1555. gadā: baznīca esot celta viņas kapa vietā.[913] Bez tam stāsti par senčiem un dzimtu teikas bija saistīta gan ar mirušo pieminēšanu, gan nepieciešamību

[906] Cīņas kopā – vienā kardraudzē – liecina par sabiedrotajiem un, iespējams, radniecīgām saitēm, kas vienoja viņu ar ar kristīto lībieti Kaupo (1211–1212) (IH: XV,1; XVI, 13). Pēc atgriešanās no Vācijas 1215. gadā viņš karoja kopā ar Tālibalda dēliem un zobenbrāļiem. 1224.gadā viņa brālis Igaunijas bīskaps Hermanis aicināja Teodorihu uz Otepē pili kopā ar svaini Engelbertu no Tīzenhauzenes, Helmoldu no Līneburgas, Johannesu no Doles (Dolenes), un piešķīra viņiem lēņus (IH: XXVIII, 8).

[907] Arī I.Šterns norāda, ka nevar pierādīt, bet tikai pieņemts, ka Voldemārs Rozens, kurš bija Rīgas arhibīskapa vasalis 13.gs. beigās, bija Pleskavas kņaza pēctecis. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari*… 314. lpp.

[908] LVVA 214. f., 4. apr., 14. lieta, 129.–134. lpp.

[909] Ungern-Sternberg, J. *Neue Nachrichten über das Geschlecht Ungern-Sternberg* (1251–2001). Basel, 2001. Minētais vīrs Svētās Roms impērijas ķeizara galmā 1527. gadā centās iegūt vācu impērijas brīvkunga titulu, savukārt pie Romas pāvesta 1533.gadā apstiprināja savu papildināto ģerboni, acīmredzot, gatavojoties Rīgas arhibīskapijas sekularizācijai.

[910] *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, *Teil Estland*. Görlitz, 1930. S. 439.

[911] *Генрих Латвийский. Хроника Ливонии*. Введение, перевод и комментарии С.А.Аннинского. Москва, Ленинград, 1938. С. 484.

[912] Tõnisson, E. *Die Gauja-Liven und ihre Materielle Kultur*… S. 172. Var atzīmēt, ka 16.gs. Rjūriks kā sencis nebija tik aktuāls kā 17.gs. Maskavas kņazi un Lietuvas kunigaiši savus leģendāros senčus meklēja starp Senās Romas imperatoriem.

[913] Caune, A., Ose, I. *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas*... 211. lpp. Rīgas arhibīskapijas draudžu saraksts (1555) rokrakstā bijis zināms vācbaltu vēsturniekam K. G. Zontāgam (1765–1827).

pamatot savu sociālo pozīciju. Viduslaikos mirušo senču piemiņai bija sociālās attiecības iedibinošs raksturs. Piemiņa bija tā, kas radīja dažādas sociālas grupas, arī aristokrātiju, jo savu senču pieminēšana deva iespēju veidot pamatu tiesībām uz varu. Kopumā stāsti par senčiem uzskatīti par senāko kolektīvās atmiņas formu, no kuras vēlāk cēlušās visas pārējās.[914] Jauno laiku sākumā joprojām senču apzināšanu veicināja tiesiskie nosacījumi, jo dižciltības apliecināšanai bija nepieciešami vismaz četru paaudžu dižciltīgi senči.

Dzimtas leģendas 16. gs. bija arī Rīgas arhibīskapijas koprokas vasaļu Tīzenhauzenu dzimtai. Bērzaunes muižnieks Heinrihs Tīzenhauzens rakstīja, ka viņu dzimtas sencis Rīgas bīskapa Alberta māsas dēls ieguva tiesības uz Kokneses pili, apprecot Sofiju no Kokneses, kura bija cēlusies no valdnieka Vetsekes (*Wiszeka, Wiedseka*) un viņa sievas Babas ģimenes.[915] Sofija no Kokneses vairākkārtīgi minēta lēņu dokumentos 13. gs., savukārt viņas vīra tēvs Tīzenhauzens arī Livonijas Indriķa hronikā. Sofijas izcelsme un vecāki nav zināmi. Versija, ka viņa varēja būt Kokneses valdnieka meita jeb pēcnācēja, histiorogrāfijā pastāv, jo Sofija minēta vairākos lēņu dokumentos saistībā ar Kokneses lēņa mantošanu.[916] Kokneses lēnis, mantojot to *caur sievieti* nonāca Tīzenhauzenu dzimtas valdījumā: 1269. gadā ar Sofijas atļauju (*et expresso consensu predicte Sophie*) tika izlēņots bruņiniekam Johanam Tīzenhauzenam, viņas otrajam vīram, ar norādi, ka iepriekš Koknese koprokas lēnī bija dota bruņiniekam Teodoriham un viņa sievai Sofijai (*Thidericus miles dictus de Kokenus et uxor ejus Sophia*).[917] Sofija bija saistīta arī ar pavisam citu vietu, proti, Holšteinas grāfi Johans un Gerhards Oldenburgas (*Holdeborch*) pilī izlēņoja viņai lēni Šauenburgas novadā (Vācija), ko līdz šim turējis Bernards no Hoijes (*de Heye*) (1254).[918] Tas vācbaltu vēsturniekam A.Tranzē-Rozenekam šķita izšķirošs arguments, noraidot viņas izcelsmi no Kokneses. Pēc autora domām, Sofija bija ministeriāļu dzimtas piederīgā Bernarda no Hoijes meita. Viņš pieņem, ka Sofijas dēls – vienreiz avotos minētais Bernhards no Kokneses[919] – turpmāk lietojis savas mātes vectēva vārdu – bruņinieks no Hoijes.[920] Ar Hoijes grāfisti pie Vēzeras upes bija saistīta arī Tīzenhauzenu dzimtas izcelsme. Iespējams, ka Sofija

[914] Strenga, G. Piemiņa un atmiņa: divas parādības vēlo viduslaiku Livonijas reliģiskajā un laicīgajā dzīvē. *Latvijas universitātes raksti.* 725. sēj. Vēsture. 62. lpp.
[915] Hasselblatt, R. *Des Bannenherrn Heinrich von Tiesenhausen de Aelteren von Berson ausgewählte Schriften und Aufzeichnungen*. 1890, S. 7; Hasselblatt, R. *Ritter Bartholomäus von Tiesenhausen. Ein livländisches Vasallenleben aus dem 14. Jahrhundert.* Reval, 1888 (Sonderdruck). S. 623–688; Taube, M. Russische und litauische Fürsten .. S. 428; Mugurēviča komentāri IH, 363, 26; 400. lpp; Heinriha Tīzenhauzena sastādītā Rīgas arhibīskapijas vēsture „*Gewisse und Wahrhaffte Beschreibung, wenn und zu welcher Zeit die Lande Liiffland angefangen durch teutsche Kaufleute aufzusegelen, etc*.", ko 19. gs. pārrakstījis H. Hildebrands (1843–1890) no 17. gs. sastādītā Rīgas rātskunga Johana Vites noraksta. LVVA 4038. f., 2. apr., 401. lieta, 207. lp.
[916] Sk. Mugurēviča komenrāri IH: 363, 26; 400.
[917] GU Bd. 1, Nr. 31. Dokuments tika izdots Rīgā un kā pergamenta oriģināls saglabājies Tīzenhauzenu ģimenes dokumentu arhīvā Varšavā līdz 19. gs.
[918] LUB Bd. 1, Nr. 416, 529. sleja; Nr. 261, 343–344. sleja; Nr. 264. 349. sleja. 1254. gadā, kad doti šie lēņi, Holšteinas grāfs Gerhards (*Gerardus comes Holstiae*) atradies Livonijā. Viņš aprīlī piedalījies Rīgas arhibīskapa un Vācu ordeņa līguma sastādīšanā par Zemgales dalīšanu, kurš, iespējams, izdots Rīgā, bet izblēņojumi Sofijai doti 2.februārī un 22.martā.
[919] 1257, LGU Bd. 1, Nr. 24.
[920] Transehe-Roseneck, A. *Die Ritterliche Livlandsfährer des 13. Jhs.* Würzburg: Holzner Verlag, 1960. S. 89.

no Kokneses tiešām nebija saistīta ar šī lēņa tiešo mantošanu, un izlēņojums viņai kopā ar vīru neliecina par radniecību ar Kokneses valdnieku.[921] No otras puses, nav izslēgts, ka gadījumā, ja Sofija tiešām bija Kokneses valdnieka pēctece, viņa tika izprecināta jau mazgadīga un uzaudzināta sava nākošā vīra dzimtenē vai kādā Ziemeļvācijas klosterī.[922]

Kokneses valdnieka jeb kņaza radniecības saites tiek saistītas ar Polockas kņazu dzimtu.[923] Viens no netiešiem pierādījumiem šādai saistībai no ievērojamā krievu vēsturnieka V. Tatiščeva (1686–1750) laikiem ir bijis kāds līdz mūsu dienām nesaglabājušās Polockas hronikas fragments, kuru vēsturnieki uzskata par viltojumu – 18. gs. radītu stāstu. Saskaņā ar to, Polockas kņaza sieva un pomoriešu valdnieka Kazimira meita Svjatočna neieredzējusi savus padēlus. Viņa gribējusi, lai kņaza titulu mantotu viņas īstais dēls, tādēļ ap 1217. gadu padēlus padzinusi – vienu uz Daugavas lejteci, otru uz Pleskavu. Galu galā polockieši sacēlušies pret kņazienes un viņas katoļticīgo pavadoņu varu un tos padzinuši. Padzītos dēlus krievu vēsturnieks Tatiščevs uzskatīja par Jersikas un Kokneses kņaziem.[924] Pat ja nepastāvēja dinastiska saistība starp Koknesi un Polocku, tad Kokneses saistību ar Polocku rāda daži arheoloģiski atklāti priekšmeti. Kā atzīmējis krievu arheologs B.Jaņins, tad Kokneses senpilsētā 1962.gadā atrastais svina bullas jeb zīmoga fragments ir tieši tāds, kāds atrasts Novgorodā, savukārt attēls uz tā līdzīgs Polockā atrastajam piekarināmajam apaļam svina zīmogam ar uzrakstu UEPFOSIHЯ. Šāds zīmogs piederējis kņaza meitai Predslavai, kura kļuva par mūķeni Eifroksiju (ap 1110–1173) un bija viena no pazīstamākajām senkrievu sievietēm 12. gs. Iespējams, Koknesē atrastais svina zīmogs bija kādas šīs sievietes radinieces personīgajā lietošanā. Tā kā Polockas Eifroksija tika kanonizēta, [925] tad viņas simboliskā attēla lietošanai varētu būt arī cita nozīme. Tā varēja būt arī svina bulla vai preču zīme.[926]

Livonijas vēstures kontekstā pieminama Lietuvas kunigaiša Mindauga sieva Marta jeb Morta Mindaugiene, (ap 1210 / 1215–1262). Viņas izcelsme dažkārt tiek saistīta ar latgaļu apdzīvoto teritoriju un Madalānu pilskalnu.[927] Neskatoties uz vēsturiski nepierādāmo teiku, to ar savas vietas

---

[921] Tā Livonijā Livonijā minēts arī cits vasalis no Kokneses – Dītrihs (*Tiderich von Kokenhus*), kurš 13.gs. otrajā pusē Virumā kā vairāku lēņu turētājs (Brieflade, Nr. 1, S. 5).

[922] Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes... 53; Selart, A. *Livland und Rus'*… S. 96.

[923] Detalizēs histiorogrāfijas apskats sk. Назарова, Е. Л. Русско-латгальские контакты … С. 182.

[924] Par šo sižetu histiorogrāfiju sk. Selart, A. *Livland und Rus'*… S. 63. Daļa vēsturnieki vēl joprojām izmanto sižetu kā Polockas vēstures sastāvdaļu.

[925] Янин, В.Л. Полоцкий матриархат. *Знание- сила.* Москва, 1970. Nr. 12. С. 17–19. Polockā arheoloģiski konstatēts arī 12.gs. kņaza Mihaila sievas zīmogs. Eifroksijas nozīme Polockas vēsturē saistāmaar klosteru dibināšanu, baznīcu būvēšanu, kā arī Sofijas katedrāles grāmatu norakstu veikšanu un tulkošanu. Viņa mirusi svētceļojuma laikā uz Jeruzalemi un kanonizēta. Viņas kauli kā svētā reliktvija no 1187. gada tika glabāti Kijevā. Senākais šīs svētās dzīves apraksta noraksts zināms jau no 14. gs. pirmās puses.

[926] Arheologs A. Stubavs šo priekšmetu nodēvēja par preču zīmi. Koknesē izrakumos atrasta svina bulla. Tā atrasta 12.gs. slānī, priekšpilī, kur kā 12., tā 13. gs. dzīvoja latgaļi un sēļi. Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilskalnā …18.–20. lpp.

[927] Pamatojoties uz luterāņu mācītāja Johana Frīdriha Rīvija (1528–1596) hroniku. Tajā esot aprakstīta kāda līdz mūsdienām nesaglabājusies kapa plāksne Aglonā, kurā iekaltais teksts esot vēstījis, ka karalis Mindaugs devies pie savas mirušās sievas radiem un te kopā ar dēliem nogalināts. Šī hronika, ko publicējis lietuviešu vēstures avotu vācējs Teodors Narbutas (1784–1864) 19. gs. pirmajā pusē, lietuviešu vēsturnieku vidū uzskatīta par viltojumu, lai

vēsturi saista Aglonas bazilika.[928] Lietuvas pirmās kristītās valdnieces dzimtene nav zināma, bet viņas minējums vēstures avotos ir būtisks Livonijas vēstures kontekstā. Vienīgā hronika, kurā minēts šīs sievietes (*kunige Myndowen und Marthen sine vrowen*[929]) [kristāmais] vārds, ir Livonijas Vecākā atskaņu hronika. Hronikā uzsvērta pirmās kristīgās Lietuvas valdnieces loma, kas izgāja ārpus ģimenes sfēras.[930] Lietuvas kunigaišu ģimenē bija ierastas vairākkārtējas precības, arī laulības šķiršana un kanoniskajām tiesībām nepieņemamas precības ar sievas māsu. Marta, iespējams, bija Mindauga otrā sieva,[931] savukārt viņa trešā sieva bijusi Martas jaunākā māsa.[932] Viņas apprecēšana esot izraisījusi vēlākā Polockas kņaza Daumanta (1266–1299), viņas vīra, atriebību pret Lietuvas valdnieku.[933]

13. gs. vietējo maztautu valdnieču dzīvesvietas Baltijas jūras austrumkrastā varēja bija nocietināti pilskalni.[934] Livonijas un Austrumbaltijas teritorijā vērojama parādība, ka līdz 13. gs. radīto nocietinātu dzīvesvietu skaits bija reģionāli atšķirīgs. Tā Igaunijā vēlajā dzelzs laikmetā zināmi ap 100, Latvijā ap 200, bet Lietuvas teritorijā – 700 pilskalni. Pilskalnu skaits tiek traktēts kā viena no pazīmēm, kas liecināja par militārisma un sociālās hierarhijas nozīmi sabiedrības dzīvē. Jo vairāk uz dienvidiem, jo hierarhiskāk bija veidota sabiedrība, un te arvien lielāka nozīme bija karošanai, kurā iesaistīti vīrieši.

---

arī norādīts, ka Narbuta publicētā hronika, kuras autors parakstījies ar iniciāļiem J. F. R., iespējams, nemaz nav saistāma ar Rīviju. Sk. par viltojumu Dubonis, A. The Case of the Rivius Chronicle. *Lituanistica. 12.* Vilnius, 1997. P. 4; Urbanavičius, V. Vilniaus Perkūno Šventovės klausimo. *Iš baltų kulturos istorijos.* Red. V. Kazakevičisu, A. Girininkas. Vilnius: Dieimedžio, 2000. P. 20.

928 2013. gadā Aglonā paredzēts uzstādīt karaļa Mindauga un karalienes Martas piemiņas skulptūru pēc lietuviešu skulptora V. Gikļa meta . *Sk. Karaļa Mindauga un karalienes Martas pieminekļa metu konkursā uzvar Lietuvas skulptori*. Pieejams: http:// http://www.aglona.lv/aktualitates/karala-mindauga-un-karalienes-martas-pieminekla-metu-konkursa-uzvar-lietuvas-skulptori/ [aplūkots: 15.06.2011]

929 AH: 3545–3546, 3561, 6364. rinda, sk. arī 6448.–6452. rinda.

930 AH: 6545.–6585. rinda. Saruna ar vīru atainota diezgan loģiska un emocionāla, taču drīzāk uzskatāma par autora fantāziju, vismaz detaļās.

931 Gudavičius, E. Mindougas ir Morta… P. 31–49. Kā uzskata lietuviešu vēsturnieks, tad Mindaugs apprecējis Martu kā atraitni pēc kristiešu paražām pēc 1251. gada. Viņas pirmais vīrs šajā laikā bija miris. Savukārt Mindaugs bija atraitnis vai šķīries no savas pirmās sievas. Pastāv arī citi viedokļi par Mindauga sievu jeb sievām, jo pieņēmums, ka viņam bija iepriekšējā sieva, balstās uz viedokli, ka 13. gs. vidū minētais pieaugušais Mindauga dēls Voišelks nebija Martas dēls. Ipatija hronikā minēts, ka Mindaugs 1215. gadā paņēma par sievu nogalinātā Vismunda (Višimuta) sievu. (Галицко-Волынская летопись…. С. 201).

932 Галицко-Волынская летопись…. С. 296–297; Selart, A. Livland und Rus'… S. 231; sk. arī Насевіч В. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12–18 стагоддзяў. Минск: БелЭН, 1993. [pieejams: http://vln.by/node/52. [aplūkots 15.06.2011] Marta mirusi neilgi pēc 1262.gada, kad Lietuvas valdnieks jau bija atteicies no militāras sadarbības ar Vācu ordeni un no kristietības. Saskaņā ar krievu hroniku sniegtajām ziņām, Mindaugs patvaļīgi apprecēja trešo sievu – Nalsenes kunigaiša Daumanta sievu, kura bija uzaicināta apraudāt māsu. Savu vēlmi šis varas uzurpators (krievu hronikā pret viņu klaji negatīva attieksme) melīgi pamatojis ar savas iepriekšējās sievas vēlmi, lai tieši viņas māsa kā pamāte rūpētos par bērniem. Kad Daumants uzzinājis par notikušo, viņš nolēmis sievas atņemšanu atriebt. Sadarbībā ar Mindauga māsas dēlu Treniotu 1263. gada 5. augustā viņš nogalināja Lietuvas karali un divus viņa mazgadīgos dēlus. Pēc tam, atšķirībā no Treniota, cīņās par varu neiesaistījās un, kā raksta Ipatija hronika, aizbēga. Par sievietes likteni hronikas klusē.

933 Сказания о Давмонте… С. 56–63. Vācbrāļi Livonijā vai nu nebija informēti par šo notikumu, vai viņiem bija cits viedoklis par kristītā lietuviešu karaļa ģimenes likteni. Tā 1312. gadā Vācu ordeņa prokurators norāda, ka Mindaugs kristījies Romā kopā ar dažiem saviem kalpiem un visi kristieši esot nogalināti uzreiz pēc atgriešanās no Romas. Sk. *Franciska no Moliana izmeklēšanas protokols 1312.gadā…* 355. lpp., Nr. 243.

934 Rakstu avoti un arheoloģijas pētījumi par Igaunijas un Latvijas pilskalnu apdzīvotību liecina, ka tie drīzāk nebija rezidences, kuras piederētu kādai ģimenei vai dinastijai. Dažādu sociālu grupu iedzīvotāji te dzīvoja vai izmantoja būves militāriem mērķiem. Sk. Tarvel, E. Gesellschaftstruktur in Estland uz Beginn des 13. Jahrhunderts... S. 154.

Mūsdienu Igaunijas teritorijā līdz 13.gs. sabiedrībā, pēc arheologu vērojumiem, bijusi samērā nemilitāri organizēta un egalitāra. Arī vīriešu un sieviešu binārā opozīcija, kas vērojama igauņu dienvidu kaimiņu apbedījumos, nebija tik izteikta.[935] Šādā sabiedrībā par kopienas pārstāvjiem (saimes, ciema) vecākajiem, arī par teritorijas vecāko teorētiski varētu kļūt arī sievietes. Rakstītos avotos tādas liecības gan nav atrodamas. Livonijas Indriķa hronika attiecībā uz igauņu vecākiem tikai vienu reizi lieto terminu „*nobiles*" attiecībā uz vīrieti, bet vairumā saskata igauņu zemju vecākos, arī bagātākos par kopienas izvirzītiem vecākajiem.[936]

Zemes vecāko jeb valdnieku ģimenes sieviešu līdzdalību sava laika notikumos mūsdienu Igaunijas teritorijā var meklēt cita veida avotos. Igauņu arheoloģe M. Megi, sintezējot vēsturiskas ziņas, ko sniedz Sāremā arheoloģiskais un arhitektūras mantojums, secinājusi, ka zemes vecākie, arī sievietes, kuras dzīvoja Valjalas pilskalnā, iespējams, finansēja un pasūtīja mūra baznīcas būvi 13.gs. Šāda celtne, kas kalpotu kā valdošās dzimtas kapenes, radītu iespaidīgu pārākumu pār citām varenākajām kopienas ģimenēm un nodrošinātu ļoti ilglaicīgu piemiņu.[937] Baltvācu vēsturnieks P.Johansens norādījis, ka kristianizācijas laikā Ziemeļigaunijā vairākos vietējo jaunkristīto zemes turējumos bija ierīkotas baznīcas un kapsētas, iespējams, kā privāti nodibinājumi, kuras vēlāk tika lietoti vien kā zemnieku kapsētas.[938] Ziedojumi baznīcām un garīgi nodibinājumi bija nozīmīgi valdošo slāņu sieviešu darbībās Baltijas jūras reģionā kristianizācijas laikā. Tā bija sfēra, kurā izpaudās daudzas valdnieces jaunkristītajās zemēs, un bieži vien tieši šādu darbību dēļ vēstures avotos zināmi senkrievu, poļu un citu tautu valdnieču vārdi.[939]

Daļa no iespējamām Livonijas maztautu valdošā slāņa sieviešu dzīvesvietām – pilskalniem – ir pētīti ne tikai arheoloģiski, bet arī citos aspektos. Proti, vēsturiskās teikas par pilskalniem liecina, ka tie kā nozīmīga ainavas sastāvdaļa bija saistīti ar teikām, ko cilvēki stāstīja no paaudzes paaudzē, un kurās sava vieta bija atvēlēta leģendārām pilskalnu valdnieku meitām, retāk sievām. Tā jau pieminētais Madalānu pilskalns ir pētīts kā nozīmīgs arheoloģijas piemineklis. Tā intensīvā apdzīvotība, stiprie

---

[935] Kasekanp, A. *A history of the Baltic states.* General ed. J. Black. [London]: Palgraves Macmillan, 2010. P. 7. Sk. Lang, V. Baltimaade pronksi- ja rauaaeg. Tartu: University of Tartu Press, 2007. p. 179, 233.
[936] Tarvel, E. Gesellschaftstruktur in Estland… S. 150.
[937] Mägi, M. From Paganism to Christianity Political changes and their reflection in the burial customs of 12th–13th Century Saaremaa. In: *Der Ostseeraum und Koninentaleuropa 1100–1600: Einflußnahme- Rezeption-Wandel.* Hg. von D. Kattinger, J. E. Olesen, H. Wernicke. Schwerin: Thomas Helms Verlag, 2004. S. 29. Autore savos darbos norāda, ka nav pamata runāt par egalitāru sabiedrību Sāremā 13.gs., kas būtu tai skaitā vienlīdzīgāka par sauszemes igauņu sabiedrību, bet gan par klanu organizāciju (Mägi, M. Ösel and the Danish Kingdom: Revisiting Henry's Chronicle and the Archeological Evidence. In: *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. By M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen. Burlington: Ashgate, 2011. P. 331.
[938] Tādi bijuši *Clemes Esto*, ar lielu zemes valdījumu pie Tallinas (34 arkli), un kristītaias vārds Klemess; kā arī zemes turētājs ar igauņu pagānu vārdu *Hildelempe*, kura 17 arklus lielajā zemē tika ierīkota kristīgā baznīca un kapsēta Saahe (*Saha*) ciemā. 1241.gadā te vairs nebija baznīcas, tikai kapsēta. Arī cita igauņa Villelemp vai Uldelempe dēlam Johanam blakus ciemā 1274.gadā piederēja *curia in castro Revalensis*. Viņš novēlējā savu īpašumu Daugavgrīvas klosterim. Sk. Johansen, P. *Nordische Mission Revals* … S. 105.
[939] Sach, M. Stiftungs- und Schenkungsakte als Formen von Herrschaftslegitimaton und religiöser Selbstvergewisserung im mittelalterlichen Polen (10.–12. Jahrhundert). *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge.* Bd. 55. Heft 4. Wiesbaden: Franz Steiner, 2007. S. 491.

nocietinājumi 12.–13. gs., kā arī tuvumā esošās senkapu vietas un arheoloģiskās liecības norāda, ka te pastāvēja nozīmīgs latgaļu centrs, kuram, iespējams, bijušas arī novada pārvaldes funkcijas. Par pilskalna valdnieci un viņas meitām kā dēlu/ brāļu strīda un mantkāres upuriem stāsta 20. gs. pierakstītas teikas.[940] Teikas par Latgales pilskalniem fiksētas jau 19. gs., piemēram, par mantojuma dalīšana starp pilskunga meitām Mākoņkalna (Volkenbergas) pilī.[941] Kaut gan nereti vēsturiskās patiesības atbalsojums teikās ir vājš, tomēr šiem vēstījumiem tiek piedēvēta arī vēsturiska ticamība – teikas vēstī par to, kas tautas atmiņā atstājis visdziļākās pēdas. Vēsturiskās teikas radās noteiktās vietās, atspoguļojot ar šo vietu saistītos notikumus un ietvēra atziņas un spriedumus par dažādām sabiedriskās dzīves parādībām, konkrētiem notikumiem, atsevišķu personu vai sociālu grupu savstarpējām attieksmēm. Saistībā ar pilskalniem stāstītās vēsturiskas teikas skaidrojot piļu „nogrimšanu", min dažādus iemeslus, starp kuriem nereti arī kāds ētiska rakstura pārkāpums.[942] Kādā teikā pilskalna nogrimšanas iemesls izrādās valdnieka meitas precības ar kaimiņzemju princi, jo tās nonāca pretrunā ar vietējā vietējā burvja gribu, kurš [saskaņā ar senāku tradīciju?] gribēja izprecināt valdnieka meitai savu dēlu.[943]

Teikas un nostāsti par vietējo valdnieku pēctecēm bija zināmi jau 16. gs. Piemēram, D. Fabrīcijs (1610) Daugavas lejtecē un Kurzemē dzīvojošo iedzīvotāju grupu ar īpašām tiesībām (t.s. Salaspils un kuršu ķoniņi) saista ar seno pagānu laika valdnieku pēctečiem.[944] Par kuršu ķoniņa un ordeņa karaspēka vienības vadītāja un karognesēja izcelsmi no senajiem valdniekiem stāsta J. Renners, kurš 1556.–1560.gadā dzīvoja Livonijas Igaunijas daļā un kalpoja ordeņa kancelejā,[945] kā arī 17. gs. sākumā Rīgas birģemistrs Fridrihs Nīštede savā hronikā, kas beidzas 1609. gadu.[946]

Viduslaiku un jauno laiku sākuma hronikās, tāpat kā teikās, [kristītas] valdnieces vizuālais kods jeb priekšstats par to Livonijā un kaimiņzemēs bija klasiskas vērtība – karalienes kronis. Tādus kristīgā valdnieka un valdnieces kroņus ar prieku gatavoja Vācu ordeņa brāļi saistībā ar lietuviešu valdnieka un valdnieces kristīšanu: „Tad mestrs lika līksmuprāt/ divus kroņus darināt, / krāšņus, zeltā mirdzošus,/

---

[940] *Kalnā bija stalta pils. Latvijas pilskalni un to teikas*. Izd. Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs. Sast. J. Urtāns, I. Pīgozne, R. Treija, I. Vītola. Rīga: Tapals, 2007. 155.–156. lpp.

[941] Mugurēvičs, Ē. Rēzknes pils un novada vēsture 9.–17. gs. *Latvijas viduslaiku pilis VII: Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm.* Sast. I.Ose. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 249 lpp.; Radiņš, A. *10.–13. gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā ...* 146. lpp.

[942] Ancelāne A. *Ievadam. Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas.* Rīga, 1988.

[943]Tā teika par Tukuma pilskalnu sākas ar stāstu par pilī dzīvojošo karali un viņa skaisto meitu, kura bija apsolīta kaimiņu princim. Netālu no pils dzīvoja burvis, kurš ķēniņa meitu bija izraudzījis savam dēlam. Precību dēļ burvis nolēma atriebties. Kāzu priekšsvakarā viņš apbūra visus pils iedzīvotājus, bet pils nogrima. Sk. *Kalnā bija stalta pils...* 50. lpp. Teika pierakstīta ap 1938. gadu.

[944]Dionisii Fabri. *Historia Livonica ...* P. 11–12; Autors raksts, ka vietējai tautai kādreiz bijuši savi karaļi, kuri saukušies par Vidzemes un Kurzemes karaļiem. Pirmais bijis lībiešu un latgaļu karalis, un dzīvojis starp Salspili un Ikšķili, kur vēl tagad dzīvojot vairāki viņa pēcteči ar vārdu Keningi jeb Ķēniņi. Savukārt ķēniņš, kas valdīja pār Kursu, dzīvojot Grobiņas apkārtnē, kur vēl tagad ir vesels ciems ar viņa pēcnācējiem, kam dota visu pārējo starpā šī brīvība: viņi hercogam nemaksā citas nodevas kā vien pienākumus izbarot dažus kara zirgus, kad tas nepieciešams karagājienu gadījumā.

[945] Renner, J. *Livländische Historien*… S. 8; 15; 26–27.

[946] Nyenstädt, F. Livländische Chronik…. S. 9.

bagātīgi rotātus."[947] Arī vēlāk vainags jeb kronis tika uzskatīts arī par sociālā statusa simbolu. D. Fabrīcijs stāstīja, ka vainadziņi ar apkalumiem esot raksturīgi sievietēm, kuras pēc nostāstiem esot pie Daugavas dzīvojošo lībiešu valdnieku pēcteces.[948] Par četriem igauņu zemnieku karaļiem 1343. gada sacelšanās laikā stāstīts Honekes hronikā. Pieņemot šos titulus, viņi apvilkuši īpašu apģērbu – zelta jostas, mēteļus, un galvā uzlika „jaunavu zelta kroņus".[949] Šis simbols bija vienojošs varas simbols vīriešiem un sievietēm, lai arī etnogrāfiskajā materiālā un viduslaiku rakstu liecībās kronis jeb vainags bija neprecētu sieviešu galvasrota.

Apkopojot ziņas par 13.gs. valdnieku sievām un meitām, jāsecina, ka latgaļu un lībiešu teritorijās titulētās sievietes statuss un loma sabiedrībā, skatot tās sava laika Baltijas jūras reģiona kontekstā, bija gan līdzīga, gan atšķirīga. Matrimoniālo sakaru loma bija liela, bet dižciltīgu sieviešu darbība lauki publiskā sfērā – visai šauri. Vienpersoniska valdnieka varai Latvijas un Igaunijas teritorijā bija mazāka nozīme nekā Baltijas jūras rietumdaļā vai pie austrumu kaimiņiem, tomēr arī tur valdniekam šajā laikā nebija kontroles pār pārvaldes institūcijām un lielas varas. Reģionālā kontekstā valdnieču loma bija simboliska un reprezentatīva, nozīmīga bija labā izcelsme un reproduktīvā funkcija, nododot savas un vīra asinis mantiniekiem, kā arī politiskās saites, ko sniedza precību rezultātā izveidotā politiskā un militārā savienība ar kaimiņu valdnieku. Reģionālā kontekstā izdalās valdnieku ģimenes sieviešu loma mirušo pieminēšanā, taču arheoloģiski Latvijas un Igaunijas teritorijā nav atklātas liecības par īpašiem apbedījumiem jeb kapenēm, kuras būtu veltītas tieši varas struktūras virsotnē esošām sievietēm. Nav zināmas arī īpaši greznas vai prestižas dzīvesvietas, kur dzīvotu valdniece ar savu galmu. Pētītie pilskalni drīzāk liecina par egalitārismu sabiedrībā.

Livonijā, uzdodot jautājumu par sievietes statusa saistību ar izcelsmi un precību rezultātā iegūto sociālo lomu, var secināt, ka tā dažos aspektos bija līdzīga citu reģiona valdnieču un kņazieņu statusam. Livonijas Indrīķa hronikā minēta Jersikas valdniece (*regina*), Jersikas valdnieka (*rex*) sieva, kura bija lietuviešu augstmaņa meita. Viņas tituls pielīdzināts vīra statusam hierarhistiski organizētā sabiedrībā, bet precību alianse bija nozīmīga ar to, ka radīja noturīgu militāru savienību. Tituls „valdniece" Livonijas 13. gs. hronikās nav attiecināts uz citām Austrumbaltijas un krievu kņazistu zemeskungu sievām vai meitām, pat uz Lietuvas valdnieka kristīto dzīvesbiedri, savukārt krievu hronikās tituls „*княгиня*" veltīts lielkņaza sievai un radiniecēm.

Sieviešu klātbūtne publiskā telpā nozīmēja viņu klātbūtni ģimenē, kuras vieta hierarhizētā sabiedrībā simbolizēja vienpersonisku varu. Livonijā, atšķirībā no kaimiņtautām, nav zināmas kādas vadošo ģimeņu sieviešu aktivitātes ārpus ģimenes. Nav zināmi sieviešu zīmogi, pārvaldes iniciatīvas, dibināti klosteri. Austrumbaltijas arheoloģiskais materiāls, īpaši baltu apdzīvotajās teritorijās, liecina, ka sieviešu ārējā izskatā, neatkarīgi no piederības sociālam slānim, noteicošie simboli daudzu gadsimtu

[947] AH: 3541.–3544. rinda.
[948] Dionisii Fabri. *Historia Livonica*... P. 11–12.
[949] *Die jungere Livländische Reimchronik*... S. 20.

garumā bija saistīti ar vecumposmiem, ar bināro opozīciju (vīrietis/ sieviete) un var domāt par sieviešu vienlīdzību aizkapa pasaulē. Pagaidām nav izdevies identificēt vizuālos kodus vai apbedīšanas tradīcijas, kas raksturotu sievietes pozīciju rangu hierarhijā. Kristīgās ticības un pagānisma, kā arī konfesiju mijiedarbībai bija nozīme Austrumbaltijas virsslāņa mantrimoniālajos sakaros – apprecoties, Jersikas valdniece, šķiet, bija kļuvusi pareizticīga, savukārt Rīgas bīskapa Alberta brāļa sieva 13. gs. sākumā no pareizticīgās kļuva par Romas katoļu baznīcai piederīgo.

Par sieviešu mantošanas tiesībām meitām un atraitnēm, īpašuma pārvaldes iespējām precētas sievas statusā ir vairāk netiešas liecības, taču zemes turējumu mantošanā sieviešu līnija bija spēcīga. Dižciltīgie bruņinieki precību rezultātā ieguva lēņu valdījumā teritorijas, kuras saistāmas ar pirmajiem kristīgajiem zemeskungiem Livonijā, un viņu pēcteči daudzu gadsimtu gaitā baudīja īpašas, priviliģētas zemes turējuma tiesības. Spriežot pēc lēņu dokumentiem, sieviete 13.gs. varēja iegūt mantojumu kā meita, iegūt kopīpašumu ar vīru, nodot kā atraitne mātes un tēva mantojumu saviem bērniem un otrajam vīram. Vai šī mantošana turpināja iepriekšējās mantošanas tradīcijas, vai arī bija saistīta ar jaunu mantošanas principu ieviešanu jaunkristāmā zemē, kur mantošana tika izmantota varas leģitimizācijai? Domājams, ka priekšstats par varas mantošanu caur meitu Livonijā bija spēcīgs un pamatojās vietējā tradīcijā.

Sabiedrības attieksme pret šīs sociālās pozīcijas sievietēm atspoguļojas mutvārdu mantojumā, kas ticis pierakstīts dažādos laikos – 16.–17. gs. hronikās, 19.–20. gs. tautas teikās. Vairākas vēsturiskās teikas, kuras no „viltotām" hronikām nonākušas vēsturiskos darbos, iespaido gan Austrumbaltijas vēstures histiorogrāfiju, gan lokālās vēstures un kultūrtūrisma objektu kopējus vēl šodien. Izejot no teorētiskiem pieņēmumiem par valdošās šķiras sieviešu statusu un lomu sabiedrībā, teikas par nogrimušo pilskalnu karaļmeitām, Pleskavas kņazienes varas ambīcijām un Piedaugavas valdnieku meitu precībām nevar vienkārši noraidīt kā vēsturiski nepierādāmas. Tās ieņem nozīmīgu vietu vēstures apziņā. Stāsti par valdniecēm daudzu gadsimtu laikā bija svarīgi ģimenes leģendas potenciālajiem valdnieču pēctečiem, kā arī lauku iedzīvotājiem, kuri teikās skaidroja savas tautas un kultūrvides objektu vēsturi.

Par valdniecēm un zemeskundzēm varas hierarhijas virsotnē Livonijā 13. gs. var runāt tikai vienpersoniski vienā paaudzē, pārejas posmā, pirms zemes kundzība nonāca garīgo zemes kungu rokās. Detalizēti noskaidrot virsslāņa sievietes statusa tiesiskos, ekonomiskos un sociālos aspektus Livonijas sabiedrībā 13. gs. un lomu kristianizācijas periodā diemžēl ir neiespējami avotu trūkuma dēļ, taču valdnieču sabiedriskais statuss liecina par stipru aizbildniecības un pārstāvniecības ievērošanu sabiedrībā, tai skaitā ietverot aizbildniecību pār ģimenes sievietēm.

1.2. *Domina Estoniae* – Dānijas valdniece Margareta Sambiria Ziemeļigaunijā

Ziemeļigaunija pēc 1219. gada nonāca Dānijas karaļa pārvaldē. Kādu laiku te saimniekoja Zobenbrāļu ordenis[950], tomēr 13. gs. otrajā pusē Livonijas ziemeļdaļas pārvaldē nozīmīga vieta bija Dānijas karalienei Margaretai (1259–1282), pomoriešu kņaza Sambira II (*Sambor* II) un obodrītu kņaza pēcteces Mēklenburgas Mehtildes (? – pēc 1270) meitai, Dānijas karaļa Kristofa sievai.[951]

Margareta (dāņu val.: *Margrethe Sambiria, Sprænghest*) 1248.gadā apprecēja dāņu princi Kristofu (ap 1219–1259, karalis no 1252). Kristofers tika ievēlēts un kronēts par karali pēc sava brāļa nogalināšanas. Viņa valdīšanas laikā dāņu zemēs, kā arī Romas kūrijā visai aktīvi darbojās arī viņa sieva. Pēc karaļa nāves Margareta nepilngadīgā dēla Ērika V Glippinga (*Eryk Glipping*) (1249–1286) vārdā pildīja reģentes funkcijas no 1259. līdz 1264.gadam. Šajā laikā dāņu karaliste bija bez regulētas pārvaldes un stingrām varas struktūrām, bez ierēdņu hierarhijas.[952] Margareta raksturota kā gudra politiķe, kura iesaistījās cīņās un karos, kas viņas laikā risinājās Jitlandes pussalā, izmantojot Lundas arhibīskapa un pāvesta kūrijas atbalstu.[953] Jau vīra dzīves laikā 1253./1254.gadā viņa apmeklēja pāvestu Inocentu IV, un centās panākt dāņu karaļa Ērika Plopgpenninga pasludināšanu par svēto. Iespējams, pēc viņas iniciatīvas tika rakstīta dāņu karaļnama ģeneoloģija, kurā nostiprinātu viņas dēla tiesības uz troni, par ko karalienei nācās nopietni cīnīties.[954] Šajā laikā citi pretendenti uz troni bija militāri spēcīgāki, un Margareta pati vadīja karaspēku, bet tika saņemta gūstā.[955] Nodrošinot savu bērnu tiesības atrasties varas hierarhijas virsotnē, izmantojot Baznīcas palīdzību, Margareta 1262. gadā panāca pāvesta piekrišanu sievietes (valdnieka meitas) tiesībām mantot Dānijas karaļa troni.[956]

Kā valdniece Margareta personīgi apstiprināja izlēņojumus, noteica vasaļu tiesības lēņu īpašumos Igaunijā, papildināja Tallinas pilsētas tiesības. Lai arī visi dokumenti, kas tika izdoti attiecībā par Igauniju, tika izgatavoti ārpus tās teritorijas, daļa no tiem nonākusi Tallinas pilsētas arhīvā. Dokumentos minēto liecinieku vārdi sastopami arī citos ar Livoniju saistītos dokumentos, kas pieļauj iespēju, ka Margareta arī pati personīgi ir pabijusi Igaunijā.[957] Viņas darbības Ziemeļigaunijas pārvaldē vērtētas dažādi. Tās vājināja karaļnama ietekmi uz lielāko pilsētu. 1265. gadā valdniece apsolīja

[950] Selart, A. *Livland und Rus'...* S. 166.
[951] Rymar, E. *Rodowód książąt pomorskich*. Tom 1, Szczecin, 1995, S. 307–309; Rymar, E. *Rodowód książąt pomorskich. Suplement*, Gdańsk, 2003. S. 75–76. Majkowski, A. *Historia Kaszubów.* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubo-Pomorskie, 1991. S. 133.
[952] Nyborg, T. Skandinavien im Ostseeraum… S. 49. Autors šo valstiskuma raksturojumu attiecina uz 12. gs. beigu situāciju, bet atzīmē, ka 13.gs. dāņu valstiskums vēl vairāk pavājinājās.
[953] Fonnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*. Leiden; Boston: Brill, 2007. 287 P.
[954] Hill, Th. *Könige, Fürsten und Klöster. Studien zu den dänischen Klostergründung des 12. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang, 1992. S. 141–142.
[955] Margareta Sambiria. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 20. Lepzig: Duncker&Humbolt, 1884, S. 321–322.
[956] Vienlaikus pastāvēja interdikts attiecībā uz Dāniju – no 1257. līdz 1274. gadam. Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark*. Gotha: Friedrich Andreas Perhes, 1877. S. 40.
[957] LUB Bd. 1, Nr. 395 (1266); 435 (1273); 463 (1279); 480 (1282); LUB Bd. 3, Nr. 439a, (1279); LUB Bd. 6, Nr. 2754 (1280).

Tallinai nenozīmēt fogtu pret rātes gribu. Tādā veidā pilsēta pavisam atbrīvojās no fogta varas, un nu Tallinā galvenā vara bija pilsētas maģistrātam.[958] No otras puses, Margareta 1265. gada rudenī pavēlēja visiem Tallinas iedzīvotājiem – gan Olava draudzei piederošajiem skandināvu pārceļotājiem, gan vācu Nikolaja draudzei un augstdzimušajiem – apvienoties un nostiprināt pilsētu. Kā uzskata P. Johansens, apkārtmūra būve bija nozīmīgs solis pilsētas tālākā attīstībā, jo etniski nošķirtās draudzes un kopienas varēja pastāvēt arī vēl ilgāk un mazināt pilsētas aizsargspējas.[959]

Jau pēc dēla pilngadības 12 gadu vecumā, kad viņš kļuva par pilntiesīgu karali, Margareta 1266.gada 12. maijā saņēma dāvinājumā uz viņas dzīves laiku brīvā lietošanā Ziemeļigauniju (*terras Estia et Vironia*).[960]1260. gadā no dāņu karaļa domēnes bija atlikuši tikai 717 arkli, lai arī ap 1241.gadu Ziemeļigaunijā karaļa domēnes veidoja ap 20% no pakļautās teritorijas (1083 arkli). Turpmāk domēnes saruka vēl vairāk, un 1346. gadā bija tikai 188 arkli.[961] Novada pārvaldi organizēja vietvalži, kuri kopā ar ģimenēm te apmetās uz dzīvi. Zemes pārvaldē un dokumentos par Ziemeļigaunijas izlēņošanu laikā no 1262. līdz 1282. gadam Margareteta lietoja personisko zīmogu un titulu „Margareta, no Dieva dāņu un slāvu karaliene, Igaunijas kundze" *(Margareta, Dei Gratia Danorum Sclavorumque regina, domina Estoniae*).[962]

Margaretas personiskais zīmogs bija spicovālas formas, lietots dzeltenā vai zaļā vaskā un attēloja tronī sēdošu Jaunavu ar Kristus bērnu, labajā rokā – lilija. Blakus uz ceļiem karaliene, ko kronē eņģelis.[963] Karalienes personīgajā ģerbonī nebija ietverta ne viņas tēva, ne vīra simbolika. Baltijas jūras reģiona dienviddaļas un Rietumeiropas dižciltīgu sieviešu personīgajos zīmogos, kas apliecināja viņu tiesības pārvaldē, 13.–14. gs. parasti bija attēlotas zīmoga īpašnieces – sievietes figūras, bieži ar kādu simbolu – ziedu, piemēram, liliju, kas simbolizēja sievietes reproduktīvo lomu; grāmatu; medību piekūnu, bet visbiežāk sieviešu zīmogos tika attēloti vairogi ar ģerboņiem. Atraitnes statusā vai precoties no jauna, iepriekšējais zīmogs tika nomainīts ar citu, jaunajam statusam atbilstošu.[964] Margaretas Sambirias lietotais, iespējams, bija tieši atraitnes zīmogs, pie kam tā forma bija drīzāk raksturīga garīgām personām. Šādi zīmogi nebija tipiski augstdzimušām sievietēm.[965] Margaretas

[958] *История Эстонской СССР*… С. 214.
[959] LUB Bd. 1, Nr. 468; 469. Precizēto datumu sk. Johansen, P. *Nordische Mission*... S. 36.
[960] LUB Bd. 1, Nr. 395.
[961] *История Эстонской ССС*… С. 187. Ap 5 % zemju piederēja baznīcai.
[962] 1265. gada 13. aug. (LUB Bd. 1, Nr. 390.)
[963] Toll, R. Siegel und Münzen der weltlichen un geistlichen Gebietiger Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegel einheimischer Geschlechter mit 87 Tafeln. Hg. von J.Sachsendahl. In: *Est- und Livländische Brieflade*. 4.Teil. Reval, 1887. Nr. 2b, S. 4.
[964] Stieldorf, A. *Siegelkunde*... S. 56.
[965] Iespējams, te var saskatīt paralēles ar Reinas grāfistes valdnieces Mehtildes no Sainas (*Sayn*) (†1284) zīmogiem. Kā tēva novada mantiniecei un grāfa Heinriha III sievai viņai bija zīmogs ar sievietes figūru, kurai uz rokas medību piekūns, savukārt mūža otrajā pusē viņas zīmogā bija attēlota grāfiene uz ceļiem svētās ģimenes priekšā. Šai īpašai ticīguma izpausmei zīmoga attēlā vēsturniece A. Štīldorfa meklē viņas personībā un reālos dzīves notikumos, jo šis nebija tipisks tā laika zīmogs. Sk. Stieldorf, A. Adelige Frauen und Bürgerinnen im Siegelbild. In: Signori, G. (Hg.) *Das Siegel Gebrauch und Bedeutung*. Darmstadt: Wissenschfliche Buchgesellschaft, 2007. S. 158.

Sambirias zīmoga augšdaļā attēlots krusts, kura formas līdzīgas Templiešu jeb Vācu ordeņa simbolam. Tas liek domāt, ka viņa, tāpat kā viņas tēvs, uzturēja labas attiecības gan ar pāvesta kūriju, gan ar spēcīgām garīgi militārām brālībām, kuras šajā laikā bija ievērojamākais militārais spēks Baltijas jūras reģionā.[966] Laikā 1227. līdz 1238. gadam Tallina un Ziemeļigaunija bija Zobenbrāļu ordeņa īpašums, un ordeņa nozīme te saglabājās arī 13. gs. beigās.[967]

Karalienes mātes reģentes tiesības tiek uzskatītas par fenomenu valdnieku praksē, kas Baltijas jūras reģiona dienvidos uzplauka 12.–13. gs. Firstu slānī nozīmīgi pieauga mātes nozīme, un tā nebija šķirama no meitas, māsas un citām lomām, kas valdnieci saistīja ar reģiona pārvaldes un radniecības struktūrām.[968] Parasti valdnieces tituli nemainījās ne pēc vīra nāves, ne dēla pilngadības sasniegšanas. Firstu ģimenēs darbojās princips, ka aizbildnība pār nepilngadīgo dēlu bija jāveic vīra tuvākajam vīriešu kārtas radiniekam, taču izņēmuma kārtā, sākot ar 13. gs., aizbildniecības institūts tika attiecināts arī uz dižciltīgajām atraitnēm. Nepilngadīgā troņmantinieka aizbildņa piekrišana bija nepieciešama dokumentu sastādīšanā.[969] Margaretas Sambirias ciešās saites ar sava tēva un mātes radiem apliecina tas, ka viņa tika apglabāta ne kapenēs, ko kopā ar vīru bija ierīkojusi Ringstedas klosterī, bet Doberānas klosterī Rostokā. Tur tika guldīta viņas māte Mechtilde no Mēklenburgas, obodrītu kņaza Borvina II meita (mirusi pēc 1270), kā arī vectēvs Pribislavs (miris 1178), kurš bija Doberānas klostera dibinātājs un pirmais kristīgais pomoriešu valdnieks.[970] Margaretas kapaplāksne ar polihromi apgleznotu plastisku sievietes attēlojumu arī pašlaik apskatāms Rostokā. Šajā pilsētā viņa pati arī dibināja Svētā krusta klosteri, kur uzturējās dzīves nogalē. Pēc kādas leģendas viņa 1270. gadā turp no Romas atveda gabaliņu svētā krusta.[971] Viņas kopējā valdīšana ar dēlu apliecina mātes lomu dēlu – varas pretendentu dzīvē, kas 13.gs. valdošajos slāņos bija izteikti spēcīga.[972]

Margaretas Sambirias personība jau 13. gs. kļuva leģendāra, un Dānijas hronikās viņa dēvēta par „Melno Grietu" (*Swarte Gret*) vai „Margaretu zirgu", jo viņai piemitušas lielas spējas panākt iecerēto.

---

[966] Maijkowsky, A. *Historia Kasczubow*… S. 133. Autors norāda, ka Margaretas tēvs un brāļi bija vistiešākā veidā saistīti ar Vācu ordeņa ienākšanu reģionā.

[967] Margaretas tēvs pomoriešu kņazs Sambirs II pavadīja savu dzīvi, cīnoties par varu ar savu brāli Svanepolku II (*Siwetopelk*), pie kam viņš aktīvi sadarbojās ar Vācu ordeni un, tāpat kā viņa meita, enerģiskis izmantoja pāvesta kūrijas atbalstu (Urban, W. *The Prussian Cruasade*. Chicago, Illinois: Lithuanian Resersch and Studies Center, 2000. pp. 348–349).

[968] Arī Kijevas lielkņaza atraitne kņaziene valdīja kā savu mazgadīgo bērnu reģente 13.gs. sākumā (1204–1208), bet 1213.gadā – kļuva mūķene. (*Галицко-Волынскайа летопись*… Pieejams: lib.pusjkinsijdom.ru/Default.aspx?tabid =4961#_endref35. [aplūkots: 29.09.2011.]

[969] Juttas no Meisenes dēla aizbildnis (*tutor*) 1220/ 1221 bija viņas brālis. Viņa apprecējās otrreiz, nenoliekot aizbildņa funkcijas. Hronikās parādās, ka šie romiešu tiesību termini, kuri tika daļēji pārņemti, nebija īsti skaidri un tika uztverti dažādi. Sk. Elpers, B. Während sie die Markgrafschaft leitete, erzog sie ihren kleinen Sohn... S. 153–166.

[970] Hill, Th. *Könige, Fürsten und Klöster. Studien zu den dänischen Klostergründung des 12. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Peter Lang, 1992. 392 S.

[971] *Allgemeine Deutsche Biographie*... S. 322.

[972] Opitz, C. *Frauenalltag im Mittelalter.* .. S. 75.

Viņas stilizēts portrets kā manuskripta iluminācija saglabājies Tallinas pilsētas arhīvā kopā ar vīra attēlu. Tas rotā senāko Tallinas tiesību pierakstu – 1282. gada Lībekas tiesību kodeksu.[973]

Margaritas dēls Ēriks Klippings apprecējās ar Agnesi no Brandenburgas (1258/61–1304). Abu dēlam un pretendentam uz troni Ērikam VI Mengvedam (1274–1319) bija 12 gadi, kad viņa tēvs 1286.gadā tika nogalināts. Valdniece Agnese kļuva par māti–reģenti kopā ar savu un dēla aizbildni,[974] taču Livonijā viņas valdīšanai lielas nozīmes nebija, lai arī viņa, šķiet, apmeklēja arī Tallinu.[975] 1287.gadā Nīburgas zemes sapulces laikā viņa kā Dānijas karaliene un karaļa sieva apstiprināja Tallinas sieviešu cisterciešu klostera tiesības pirkt zemi, pati dokumentu neapzīmogojot.[976] Var atzīmēt, ka pirmajā laulībā karalienei Agnesei bija septiņi bērni, un viņa apprecējās otrreiz.[977]

Vērtējot Ziemeļigaunijas valdnieces statusu un lomu Livonijas sabiedrībā un darbību un klātbūtni publiskā telpā, var secināt, ka viņas statuss bija cieši saistīts ar sava laika vadošo ģimeņu diplomātiskajām un militārajām attiecībām reģionā, un ietekmēja sieviešu, vismaz virsslāņa, tiesības un statusu pārvaldītajā apgabalā. Margaretai, pomoriešu un obodrītu kņazu pēctecei, Dānijas karaļa sievai un mātei bija pārvaldes tiesības Livonijas daļā, kur sievietes statusam sabiedrībā bija savas īpatnības arī vēlāk – 14.–16. gs. Vai šīs valdnieces statusu var salīdzināt ar 13. gs. sākumā un vidū minēto Livonijas maztautu zemeskungu sievu un meitu statusu? Vēstures avotu sniegtās ziņas par Baltijas jūras reģiona rietumdaļas valdnieci ir informatīvi bagātākas, un tās rāda plašākus sabiedriskās darbības laukus, kuros iesaistījās Dānijas valdniece. Kopēji aspekti meklējami valdnieku kārtas sieviešu un matrimoniālo sakaru nozīmē – precības ar kaimiņtautas zemeskunga meitu un ar to saistītā militārā savienība būtiski ietekmēja attiecības ar citiem zemes vecākajiem un bija neatņemama sava laika politiskās dzīves sastāvdaļa. Valdnieces pēc apprecēšanās bija cieši saistītas ar saviem asinsradiniekiem. Vienpersoniska valdnieka vara 13. gs. gan Baltijas jūras austrumkrastā, gan arī dāņu un krievu zemēs nozīmēja arī milzīgu konkurenci uz šo vietu, neskaidrus vienpersoniskās varas mantošanas principus. Būtiska nozīme varas realizēšanā bija valdnieka un valdnieces personiskajām īpašībām.

Margaretas izpausmes kā valdniecei bija atšķirīgas no Livonijas virsslāņa sieviešu vēstures avotos minētās bezdarbības. Margaretas pastāvīga darbība pārvaldē un publiskā sfērā dažādās jomās bija ievērojama, un tā neaprobežojās ar šauru ģimenes funkciju pildīšanu. Valdniecei bija nozīmīgi stiprināt savu bērnu statusu, tai skaitā ar senču piemiņas sakralizēšanu un prestižu karaļnama ģeneoloģiju izstrādāšanu. Varas stiprināšanā un koncentrācijā nozīmīga loma bija pāvesta kūrijas atbalstam,

[973] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 48.
[974] Valdemārs no Šlēzvigas, sk . Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark*... S. 42.
[975] Kad cisterciešu klosterim Gotlandē 1290. un 1291.gadā karalis Lundā un Tallinā apstiprināja zemes valdījumus, atzīmēts, ka klāt bijusi arī māte (LUB Bd. 1, Nr. DXXXVI).
[976] LUB Bd. 1, Nr. DXVI; Brieflade, Nr. 21, S. 21.
[977] 1293. gadā ar Holšteinas Plones grāfu Gerhardu; pāvesta atļauja 1295.gada 3.augustā. Sk. komentārs Brieflade, Nr.25–26.

personīgai iesaistei politiskās un militārās cīņās. Nozīmīgs rādītājs sieviešu augstajam statusam, tai skaitā mantošanas tiesību augstajam attīstības līmenim 13. gs. Baltijas jūras reģionā bija Margarētas panāktais pāvesta akcepts valdnieka meitas tiesībām mantot Dānijas karaļa troni gadījumam, ja ģimenē nebūtu dēlu (1262). Valdnieču varas apjoms ietekmēja arī sieviešu statusu sabiedrībā vispār, lai arī valdnieces statusā sievietēm bija iespēja iegūt prasmes un tiesību apjomu, kas citu kārtu sievietēm bija liegtas. Var domāt, ka Ziemeļigaunijā šajā laikā un vēlāk akceptētās plašās sieviešu mantošanas tiesības bija saistītas ar dāņu karalienes realizēto ģimenes politiku un priekšstatu, ka meita var būt varas un īpašuma mantiniece.

Margareta valdīja bez dzimumaizbildniecības pazīmēm, pamatojoties uz dēla – troņmantinieka reģentes statusu, bet pēc viņa pilngadības pārvaldīja Ziemeļigauniju kā atraitnes mantojumu. Neatkarīgi no tā, vai Margareta pati personīgi ir pabijusi Igaunijā un arī no tā, cik lielas bija karaļnama domēnes šajā laikā, nozīmīgi, ka valdniece pārvaldīja šo teritoriju un lietoja personisko zīmogu un titulu, realizējot savu varu visā teritorijā – arī pilsētā un vasaļu valdījumos. Vērtējot no sieviešu tiesību viedokļa, karalienes mātes reģentes valdīšana, kas Baltijas jūras reģiona dienvidos uzplauka 12.–13.gs., nozīmēja arī nozīmīgu mātes lomas pieaugumu valdošajā sabiedrības slānī. To apliecina arī tas, ka pati Margarēte tika apglabāta klosterī, kur tika guldīta viņas māte māte – pirmā kristītā pomoriešu valdnieka mazmeita. Viņas kapenes, darbība klosteru dibināšanā un relikviju godināšanā atbilst sava laika priekšstatiem par sievietes darbībām varas hierarhijas virsotnē,[978] bet šķiet, ka valdnieces dzīvē bija liela personīgās izvēles brīvība. Laikabiedru vērtējumā Margaretas Sambirias personība kļuva leģendāra. Mazāka nozīme viņas vedeklai, kura, realizējot līdzīgu varu Ziemeļigaunijā, neatstāja iespaidu uz tās pārvaldi.

Ziemeļigaunijā 13. gs. beigās tika likts pamats īpašajai sabiedrības struktūrai un virsslāņa sieviešu mantošanas tiesībām, kas 14.–16. gs. atšķīra Ziemeļigauniju no citiem Livonijas novadiem. Lēņu valdījumos un pilsētās, pirmkārt Tallinā, līdz ar sava laika nozīmīgāko tiesību krājumu recepciju sievietes baudīja tās priekšrocības un ierobežojumus, kas bija raksturīgi daudzām Baltijas jūras reģiona zemēm un pilsētām. Izvērtējot Margaretas Sambirias nozīmi Livonijas vēsturē, jāuzsver, ka, skatot sievietes statusu Austrumbaltijā kontekstā ar šīs valdnieces plašo un pamanāmo darbību publiskā jomā ārpus aizbildnības rāmjiem, tiek dots zināms atskaites punkts. Vērtējot sievietes statusu sabiedrībā, jāņem vērā, ka praksē 13. gs. augstas kārtas sievietei personīga iniciatīva un ambīcijas ļāva būtiski paplašināt savas darbības laukus. Bez tam uzkrītoša ir Margaretas Sambirias balstīšanās uz pāvesta kūrijas atbalstu, kas vairākos aspektos vecināja sieviešu tiesību pieaugumu un publiskā statusa nostiprināšanos.

[978] 13.gs. dižciltīgām sievietēm bija savi dzīves standarti, un pārlieku liela nodarbošanās ar labdarību arī tika uzskaīta par atkāpi no normas, kā gadījumā ar dižciltīgo, vēlāk kanonizēto Elizabeti no Tīringenes, kura pati esot mazgājusi nabagu drēbes, griezusi matus un veikusi citas augstdzimušai sievietei netipiskas darbības. Sk. Опиц, К. Женщина в зеркале позднесредневековой агиографии. В кн.: *Женщина, брак, семья: демографические и социокультурные аспекты*. Москва, 1993. С. 58.

1.3. Laicīgo Livonijas valdnieku sievas un meitas 16.gs. otrajā pusē

Livonijā zemeskundzību realizēja zemeskungi – bīskapi, Livonijas mestrs, un loma valdniecēm jeb hercogienēm Livonijas sabiedrībā atkal bija 16. gs., kad Livonijas kara rezultātā zemes tika sadalītas un sekularizētas, veidojot jauno laiku hercogistes. Livonijā jauno laiku iezīmes valstiskuma aspektā 16.gs. bija tikai iedīgļa stadijā. Politiskās sadrumstalotības un kaimiņvalstu valdnieku vasaļatkarībā esošās laicīgās hercogistes daudz cieta kā no iekšpolitiskā saspīlējuma ar vietējo muižniecību, tā arī starptautiskām intrigām un karadarbības.

Livonijas kara laikā precību alianses, tāpat kā viduslaikos, bija lielvalstu politikas daļa, dalot Livonijas mantojumu. Par zviedru, poļu lietuviešu vai krievu princešu pūru kalpoja Livonijas teritorijas, un neprecēto Livonijas zemeskungu cerības uz mantojumā nododamas hercogistes nodibināšanu bija visciešākajā veidā atkarīgas no precību projekta veiksmīga iznākuma. Gados jaunā Rīgas arhibīskapa koadjutora Mēklenburgas hercoga Kristofa (*Christoph, Herzog zu Mecklenburg*, 1537–1592), kā arī Sāremā Lēnemā, Kurzemes un Tallinas bīskapa, Šlēzvigas Holšteinas hercoga Magnusa (*Magnus von Schleswig-Holstein,* 1540–1583) potenciālie valdījumi Livonijā pārmaiņu laikā bija apdraudēti. Precības pašsaprotami bija potenciāla iespēja gūt materiālu nodrošinājumu un politiskus un militārus sabiedrotos.

Polijas-Lietuvas karaļa māsu izprecināšana, kā arī Dānijas, Zviedrijas un Krievijas karaļnamu piederīgo precības tieši ietekmēja Livonijas politisko situāciju. Pēc karaļa Sigismunda II Augusta māsas Katrīnas (*Katarina Jagellonica,* 1526–1583) rokas tīkoja gan Krievijas cars Ivans IV, gan Zviedrijas karalis Ēriks XIV. Galu galā zviedru karaļa pusbrālis, Somijas hercogs Juhans (*Johan III Vasa*) bez sava brāļa akcepta apprecēja viņa iecerēto līgavu, kas saasināja viņu attiecības un vecināja karadarbību Livonijas teritorijā.[979] Hercogs Juhans kopā ar sievu vairākus gadus (līdz 1567) gadus pavadīja ieslodzījumā,[980] taču galu galā iekšpolitisko cīņu rezultātā laulātais pāris kļuva par Zviedrijas valdnieku un valdnieci, pie kam Johans 1586. gadā ieguva arī igauņu Livonijas hercoga titula.[981]

---

[979] Polijas Lietuvas karalis savam svainim Johanam uz astoņiem gadiem ieķīlāja Livonijas pilis un novadus – Paidi, Helmi, Karksi un Tarvastu Igaunijā un Burtniekus, Trikātu, Ērģemi un Rūjienu Latvijā. Johans cerēja izveidot no Zviedrijas neatkarīgu valsti un šos ieķīlātos apgabalus pievienot Somijai. Kad Zviedrijas karalis Ēriks XIV 1563. gadā saņēma Johanu un viņa sievu gūstā, arī minētie pilsnovadi tika okupēti, un izcēlās karš starp zviedriem un poļiem. Šajā laikā Maskavas cars Ivans IV joprojām gribēja apprecēt poļu princesi Katrīnu, un par to bija gatavs tirgoties ar zviedru sabiedroto Mēklenburgas Kristofu. Sk. Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600...* 156. lpp.

[980] Herzog Albrecht, Nr. 3558. 1568. gada janvārī Herzogs Albrehts vēstulē izteica prieku par hercoga un viņa sievas atbrīvošanu.

[981] *История Эстонской ССС*... С. 381. Pēc kronēšanas karalis Juhans III 1586. gadā savi titulēja: "Mēs Juhans Trešais no Dieva žēlastības zviedru, gotu un vendu karalis, lielhercogs Somijā, Karēlijā, Votu piektdaļā un Ingrijā Krievijā un igauņu Livonijas hercogs." (zviedriski: *Wij Jahan then Tridie medh Gudz nåde Sverigis, Göthes och Wendes Konung, Storfurste till Finland, Carelen, Wåtzski Petijn och Ingermanland i Rysland, och öffuer the Eester i Liffland Hertigh.*) Igaunijas hercogistē ietilpa Tallina, Harjumā, Virumā un Jervamā – zemes, kas zviedriem bija padevušās jau 1561. gadā.

1561. gada decembrī Zviedrijas karalis Ēriks XIV piedāvāja Mēklenburgas Kristofam precēties ar māsu Elizabeti, kura pēc diviem vai trim gadiem sasniegtu precību vecumu. Līgavas pūrs bija Rīgas arhibīskapijas teritorija, bet precību nosacījums – hercoga Kristofa vasaļa zvērests Zviedrijas karalim, kurš tiktu dots pēc arhibīskapijas pakļaušanas. Tika sastādīts un parakstīts laulību līgums. Zviedrijas karalis piedāvāja arī militāru palīdzību līgavas pūra atkarošanā, jo šajā laikā daļa arhibīskapijas teritorijas bija Polijas-Lietuvas pārvaldē. Precību projekts un militārā savienība sākotnēji nebija veiksmīgi, un starpvalstu attiecības turpinājās neatkarīgi no tiem.[982]

Cits pretendents uz Livonijas mantojumu bija jau minētais hercogs Magnuss, kura precību politika un sievas statuss Livonijā tiks aplūkoti detalizētāk. Viņa precības uzsāka vecākais brālis Dānijas karalis un māte, izsakot piedāvājumu Polijas-Lietuvas princesei Annai. Precību projekts netika īstenots,[983] un Magnuss realizēja savu pastāvīgu politiku.[984] Krievijas cars Ivans IV Bargais kopā ar saviem Livonijas vācu padomniekiem piedāvāja Magnusam izveidot visu Livoniju par Krievijas vasaļvalsti. Magnuss pieņēma sūtņu priekšlikumu, 1570.gada vasarā pats ieradās Maskavā pie cara un vienojās par politisku un militāru sadarbību un šīs alianses nostiprināšanu ar savstarpēju saradošanos.[985] Sadarība ar caru Magnusam deva titulu „Livonijas karalis" (latīņu val: *Divines Gratia Rex Livoniae Dominus Esthoniae at Littiae*), ko viņš lietoja no 1570. līdz 1577. gadam, kā arī iespēju un pienākumu apprecēt tuvāko cara radinieci. Sākotnēji (1570) viņam bija noslēgts laulību līgums[986] par kāzām ar cara brālēna meitu Eufēmiju Staricku, kura negaidot nomira, tā arī nepaguvusi apprecēties. Krievijas cars piedāvāja viņam precības ar Eufēmijas jaunāko māsu Mariju, kura tiko bija sasniegusi precību vecumu.[987]

Marijas Vladimirovnas Starickas (1560–1597 vai 1612) un Magnusa kāzas pēc luterāņu un pareizticīgo paražām notika Novgorodā 1573. gada 12. aprīlī. Sievu pie vīra kāzu ceremonijas laikā izdeva vienīgais līgavas brālis, kurš nebija gājis bojā cara represijās – mazgadīgais Vasīlijs Starickis.

---

[982] Pats precinieks pēc savas Livonijas epopejas beigām un atbrīvošanās no gūsta Polijā uzskatīja par pienākumu izteikt bildinājumu saderinātajai līgavai .Viņš gan sākotnēji tika skarbi atraidīts, bet mūža nogalē galu galā apprecējās ar Elizabeti Vāzu. Sk. Bergegrün, A. Herzog *Christoph von Mecklenburg*... S. 183–185.

[983] Herzog Albrecht, Nr. 3346; 3565. 1568. gada 20. martā. Var piezīmēt, ka laikabiedri aprakstījuši Magnusu ne tikai kā izlaidīgu uzdzīvotāju, bet devuši norādes par viņa netradicionālo seksuālo orientāciju. (Adamson, A. *Hertsog Magnus ja tema "Liivimaa kuningriik"*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, 2009. P. 120–121.)

[984] Renner, U. Herzog Magnus als Vasall des Zaren Ivan Groznyj. In: *Deutschland- Livland- Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17.Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg*. Hg. von N. Angermann. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1988. S. 142.

[985] Zeļenkovs, A. Dānijas prinča Magnusa (1540–1583) darbība Livonijā. Grām.: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2000. 15.–30. lpp.

[986] Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.*... С. 179 (55.piezīme); E.Dunsdorfs savulaik rakstīja, ka viņi arī apprecējās jau 1570.g., atsaucoties uz Anglijas diplomātiskajiem dokumentiem. (Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 160. lpp.) Kāzu norise pēc Novgorodas pārvaldes dokumentiem, kā parāda A.Adamsons, tiešām notika 1573.gadā (Adamson, A. *Hertsog Magnus ja tema* ... P. 121).

[987] Magnus von Holstein. *Neue Deutsche Biographie*. Hg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen akademie der Wissenschaften. Bd. 15. L–M. Berlin: Duncke&Humbolt, 1986. S. 666. Citviet teikts, ka cars lika viņam salaulāties ar māsu, kura vēl spēlējās ar lellēm (Dunsorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 161. lpp.).

Faktiski kņazienes aizbildņa funkcijas realizēja pats cars, kurš noteica, cik lielu pūru un kādu mantojuma daļu no dzimtas īpašumiem saņems līgava. Saglabājies kāzās ielūgto viesu saraksts un kāzu norises apraksti. Neskatoties uz to, ka līgavainim tika solīts bagātīgs pūrs, arī piecas mucas ar zeltu, viņam Maskavas cars esot ierādījis vien vietu dzīvei Kuresāres (*Arensburg*) pilī. Livonijas cara līgava nesaņēma savu mantojumu, kas viņai pienācās no dzimtas īpašumiem Krievijā.[988] To visu cars kompensēja, apsolot Magnusam daļu Livonijas kā mantojamu īpašumu.[989]

Magnusa precības un militārā savienība ar Maskavas caru izraisīja radu un īpaši brāļa Dānijas karaļa negatīvu attieksmi. Dānijas karaļnams bija informēts par Magnusa gaitām. Kādā vēstulē Magnusa brālis Frederiks II ar indīgu ironiju norādīja, ka dzīvojot Peltsamā (*Oberpahlen*) un Karkus (*Karkus*) pilīs, Magnusam bieži bijis jāķeras pie ābola ar cukuru, lai nomierinātu savu 13 gadīgo sievu.[990] Citā vēstulē viņš rakstīja, ka cars dusmojoties uz Magnusu, jo viņš sievas līdzatvestās kleitas licis pāršūt vācu modē, un šādās drēbēs viņu laida pareizticīgo baznīcā. Hercoga sieva Marja (*Mańja*) un viņas galms saglabāja savu konfesiju un apmeklēja pareizticīgo baznīcas Peltsamā, Karksi,[991] Tartu.[992] Politisko notikumu rezultātā 1577. gadā Magnuss atteicās no savas sadarbības ar caru un ar sievu bēga uz Pilteni, pirms tam nodrošinoties ar Kurzemes un Zemgales hercoga un viņa ģimenes labvēlību. No Helmes 5. aprīlī viņš sūtīja Kurzemes un Zemgales hercogam Gothardam Ketleram zīmīti, ar kuru novēlēja jeb uzticēja (*verehrte*) Gotharda meitai 20 000 guldeņus, kurus hercogs līdz šim bija parādā Dānijas karalim.[993] Kurzemes un Zemgales hercogs bija ieinteresēts pievienot Piltenes apgabalu saviem valdījumiem, tomēr dažādu motīvu dēļ atbalstīja Magnusu, iesakot viņu Polijas-Lietuvas karalim Stefanam Batorijam,[994] par kura vasali Magnuss solījās kļūt.[995] Kurzemes un Zemgales hercogs zināmā mērā darbojās kā starpnieks starp Magnusu un viņa radiem, kuriem bijušais Livonijas karalis bija spiests lūgt materiālu palīdzību.[996]

Piltenē dižciltīgajam laulātajam pārim bija niecīgas iespējas vest firstiem raksturīgu dzīvi. Kurzemes bīskapijas zemes bija izšķērdīgi izdalītas lēņos, tai skaitā arī sieviešu līnijas mantojumā.[997]

---

[988] Renner, U. Herzog Magnus als Vasall des Zaren Ivan Groznyj. .. S. 143.
[989] Krievijas dienestā esošais angļu ceļotājs un diplomāts Džeroms Horsejs savās atmiņas rakstīja, ka Magnusam tika piešķirtas kā pūrs Livonijas pilis un pilsētas, 100 labi aprīkotu zirgu, 200 tūkstošu rubļu jeb 600 tūkstoši tāleru, zelta un sudraba traukus, iedzīve, dārgakmeņus un rotas; viņiem tika sūtīts līdzi liels pavadītāju pulks, tai skaitā dižciltīgas dāmas, kuru pavadīja 2000 jātnieki, lai palīdzētu nostiprināties savos valdījumos ar centru Tartu pilsētā. Sk. Джером Горсей. *Записки о Россиии. XVI – начало XVII в.* …С. 61.
[990] 1573. gada 19 .dec. Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder*… S. 91
[991] Angermann, N. *Studien zur Livlandpolitik Ivan Groznyjs*. Marburg; Lahn: J.G.Herder Institut, 1972. S. 59.
[992] Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder*... S. 99.
[993] LVVA 5759. f., 2. apr., 1304. lieta, III d. 248. lp.; Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder*... S. 92.
[994] Vienlaicīgi Ketlers panāca Polijas Lietuvas karaļa apstiprinājumu savām tiesībām uz Piltenes apgabalu (1579). Sk. Dybaś, B. *No obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717.* Torún: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004. S. 24.
[995] Arbusow, L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben im Stift Kurland (1582/ 83). *Latvijas Universitātes raksti*. X sēj. Rīga, 1924. 165. lpp.
[996] Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder*… S. 102: 1580.gada 15.martā Hercogs Ketlers rakstīja Magnusa radinieka kamerjunkuram, lai as ātrāk sūta hercoga dāvāto sudraba traukus.
[997] KGCh NF, Bd 1, S. 221, 222; Bd. 2, S. 70.

Sudraba trauki, pērles apģērba rotāšanai – viss bija jāiegūst kā bagāto radu aizņēmums un dāvanas,[998] vai izlēņojot jau tā maz palikušās domēnes.[999] Jādomā, ka lielas pūles pārim sagādāja meitas kristību organizēšana tādā greznības līmenī, kā bija pieņemts ne tik vien firstu, bet arī Livonijas muižnieku vidū. Uz kristībām 1581. gada janvārī tika aicināti, piemēram, vietējie muižnieki, Magnusa padomnieki un naudas aizdevēji Zakeni (*von Sacken*).[1000]

Pēc vīra nāves 42 gadu vecumā (Piltenē, 1583. gada 18. martā) atraitne Marija kādu laiku uzturējās Dundagā, tad „slimības dēļ" tika pārvesta uz Pilteni, vēlāk uz Rīgu.[1001] Viņai bija viena vai divas mazas meitas, ar kurām kopā Marija kādu laiku dzīvoja poļu-lietuviešu administrācijas uzraudzībā Rīgas pilī. Atraitnei nekādas mantošanas tiesības Piltenes apgabalā nebija vai arī netika realizētas. To var skaidrot ar to, ka Magnusam un Marijai nebija dēla,[1002] lai arī pastāv iespēja, ka pamatā bija Magnusa rīcība, līdz galam nenoformējot savas vasaļattiecības ar Polijas-Lietuvas karali. Saskaņā ar dižciltīgas atraitnes tiesībām, Marijai Starickai pienāktos mūža uzturs vīra īpašumos. Atraitne Rīgas pilī dzīvoja no viņai piešķirtās pensijas (ap 1000 tāleru gadā). Iespējams, šī pensija bija ekvivalents viņas "atraitnes tiesībām". Piltenes novadā un pilī 1585. gada 20.augustā tika veikta inventarizācija, kurā aprakstītas pils telpas, nocietinājumi un postījumi. Šajā laikā Piltenes domēne bija niecīga – 30 zemnieku sētas Piltenes iecirknī; 13 sētas Valtaiķu (*Neuhausen*) iecirknī, 40 sētas Ēdoles (*Edwalen*) iecirknī un 93 jūrmalnieku sētas Ģipkā.[1003]

Atraitnes apmeklējumam Rīgas pilī bija nepieciešama kardināla Radzivila mutiska un rakstiska atļauja. Viņai nebija kalpotāju un reprezentācijas telpu, taču vismaz viena dižciltīga pavadone, kuras uzraudzībā atstāt meitu.[1004] Pastāv viedoklis, ka Stefans Batorijs viņu turēja kā ķīlnieci, cerot izmantot diplomātiskās sarunās ar Krievzemes valdniekiem. Marija teikusi, kā norādīts angļu diplomāta Horseja atmiņās, ka viņu tur gūstā un cer izmantot viņas dižciltīgās asinis, it kā viņa būtu kāda ēģiptiešu dieviete.[1005]

Atraitne Marija Staricka pēc Krievijas cara Fjodora I lūguma tika izdota Krievijai.[1006] Angļu diplomāts Džeroms Horsejs savās atmiņas gan stāsta, ka tieši viņš pārliecināja jauno atraitni doties uz savu dzimteni. Viņa esot slepeni, ar vairākiem pasta zirgiem, bēgusi uz Krieviju, noticot solījumiem,

---

[998] 1578.–1580.gadā Magnusam izdodas aizņemties no sava radinieka Saksijas kūrfirsta un saņemt dāvinājumā sudraba trautkus no Holšteinas hercoga. Sk.: Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder* … S. 94; 102.
[999] Arbusow, L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben… S. 166.
[1000] Schiemann, Th. *Charakterkopepfe und Sittenbilder* … S. 102. Piltenes bīskapijas fogts bija Johans Bērs (*Behr*).
[1001] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica*... S. 90. Iespējams, ka šī slimība bija saistīta ar grūtniecību.
[1002] Arbusow, L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben… S. 166.
[1003] Arbusow, L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben… S. 175; Caune, A., Ose, I. *Latvijas 12.gs. beigu – 17.gs. vācu piļu leksikons*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. 367. lpp.; Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*... 236.lpp.
[1004] Zalomons Henings savā hronikā piemin, ka atraitne esot aizvedusi sev līdzi dažus dižciltīgus vācu kalpotājus no Kurzemes. Sk. *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica*... S. 90.
[1005] Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.* … С. 94–96.
[1006] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica*... S. 90.

ka dzīvos bagātībā un varēs atkal apprecēties. Marija zināja par likteni, kas piemeklē karalienes – atraitnes: viņas nokļuva klosterī. Taču Horsejam esot izdevies viņu pārliecināt, ka Krievijā šī paraža mainījusies, un tagad atraitnes atstājot laicīgajā dzīvē audzināt un skolot bērnus. Horsejs raksta, ka kādu brīdi tā arī esot bijis – Marija dzīvojusi kādā Piemaskavas muižā atbilstoši savai izcelsmei. Taču apmēram pēc diviem gadiem Boriss Godunovs viņu kā iespējamo Krievijas cara troņa pretendenti piespieda kļūt par mūķeni.[1007] Daudzas neskaidras detaļas no Maskavas cara radinieces un troņmantinieces dzīves vedinājušas veidot dažādas vēsturiskas konstrukcijas, kurās netrūkst kaislību un leģendām raksturīgu elementu. Tiek pieļautas romantiskas jūtas, kas šai sievietei bijušas pret sava tēva brālēnu Maskavas caru Ivanu IV Bargo, gan Polijas-Lietuvas karali Stafanu Batoriju, minēti arī viņas audžubērni vai ārlaulības bērni.[1008]

Dānijas un Polijas-Lietuvas pretenzijas uz Kurzemes bīskapiju izraisīja tā saukto Piltenes mantojuma karu, pēc kura 1585. gadā Kroneborgas miera līgumā Dānija pilnībā atteicās no šīs teritorijas par labu Polijai-Lietuvai. Stefans Batorijs ieķīlāja šo apgabalu Prūsijai. Kā ķīlas valdījumu to ieguva Brandenburgas markgrāfs, kurā uz testamenta pamata 17. gs. sākumā mūža uztura tiesības bija viņa atraitnei markgrāfienei.[1009] Tikai Kurzemes hercoga Vilhelma precības ar Prūsijas hercoga meitu Sofiju 1612. gadā ļāva pievienot šo apgabalu kā sievas pūru Kurzemes hercogistei.[1010]

Viena no ievērojamākajām sievietēm 13.–16. gs. Livonijā bija **pirmā Kurzemes un Zemgales hercogiene**. Mēklenburgas Anna (1533–1602) uzskatāma par pirmo sievieti Livonijā, kuras biogrāfija ir samērā labi zināma, sākot no agras bērnības līdz nāves brīdim.[1011] Tāpat kā trīs vecākie brāļi, Mēklenburgas princese, sekojot tradīcijai, tika audzināta savas mātes radinieku galmā.[1012] Pēc tēva nāves aizbildnību pār jaunākajiem dēliem un māsas izprecināšanu saskaņā ar īpašu līgumu nonāca vecākā brāļa Johana Albrehta rokās.[1013]

Bijušais Vācu ordeņa Livonijas mestrs Gothards Ketlers (1517–1587), kļūstot par Kurzemes un Zemgales hercogistes valdnieku un atsakoties no savas garīgās kārtas (1562),[1014] kļuva par laicīgu zemeskungu, Vācu impērijas firstu un Polijas-Lietuvas valdnieka vasali. Viņam precības bija ne vien

---

[1007] Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.…* С. 96–97; 194 (157. piezīme) Klosterī neskaidros apstākļos mira viņa meita jeb divas meitas Eidokija un Marija. Magnusa atraitne kā mūķene Marfa nomira pirms 1612.gada.

[1008] Viens no tiem esot bijis par Viltus Dimitrijs – cara troņa pretendents 17. gs. sākumā. Norādīts, ka no angļu diplomāta un ceļotāja Džeroma Horseja daudzus sižetus aizguvis dramaturgs Šekspīrs, starp kuriem bija arī skaisas krievu princeses aizliegtās mīlas stāsts ar ienaidnieku valdnieku.

[1009] KGCh Bd. 1, S. 29.

[1010] Arbusow, L. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben… S. 167. Citviet minēts arī 1609. gads.

[1011] Annas tēvs bija Mēklenburgas hercogs Albrehts VII Skaistais, māte Anna – kūrfirsta Joahima I Nestora no Brandenburgas meita. Ģimenē piedzima desmit bērni, no kuriem viena meita un 5 brāļi kļuva pieauguši. Annai bija trīs vecāki un divi jaunāki brāļi.

[1012] Kļava, V. Ziemeļvācijas firsti reformācijā: mērķi un iespējas (Mēklenburgas piemērs). *Latvijas Universitātes raksti.* 725. sēj. Vēsture. 78. lpp. – te norādīts, ka viņu sekojot dianstisko attiecību tradīcijām, nosūtīja uz hercoga sievastēva galmu.

[1013] Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg*… S. 3; 118.

[1014] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti V*. Rīga, 2006. 200. lpp.

brīvas gribas izvēles jautājums, bet arī nepieciešamība, lai nodibinātu dinastiju un pilnvērtīgi veiktu ordeņa zemju sekularizāciju. Jau 1560. gada aprīlī Rīgā tika parakstīta Gotharda Ketlera vienošanās ar vairākiem ordeņa pavēlniekiem, kurā bija teikts: „veselīgi derīgs pretendents draudzību, palīdzību un naudu iegūst caur precībām, un Ketlers šim nolūkam pārvērš ordeņa zemi par dabisku mantojumu hercogisti; vairāki ordeņa virspavēlnieki saņēma zemes mantojamā lēnī. [..] Ja Ketlera precības nenotiks un ordenis turpina pastāvēt, šis raksts zaudētu spēku."[1015]

Precības starp Ketleru un Mēklenburgas princesi tika organizētas rakstveidā, taču Gothards savu iecerēto līgavu Annu esot jau iepriekš saticis, ceļojot uz Vāciju. Ketlera uzticamības persona un starpnieks „precību projektā" bija Prūsijas hercogs Albrehts.[1016] Precības organizēja arī Annas aizbildnis vecākais brālis Johans Albrehts. Jau sākotnēji iecere tika saskaņota ar plašāku radinieku loku – „dažādiem firstiem", kā arī ar Polijas-Lietuvas karali. 1564. gada septembrī Ketlers bija saņēmis apstiprinājumu no līgavas mātes,[1017] kura citā veidā precību norisē un kāzās nepiedalījās vai arī viņas darbība nav zināma.[1018] Jāpiezīmē, ka Prūsijas hercoga sūtņi Mēklenburgas firstiem izteica precību piedāvājumu ne tikai Kurzemes un Zemgales hercoga, bet arī Polijas-Lietuvas karaļa vārdā.[1019]

Precības kā instrumentu savu interešu realizācijai uzlūkoja gan Prūsijas, gan Mēklenburgas hercogs. Pēdējais šajā laikā, neskatoties uz Mēklenburgas Kristofa neveiksmēm, cerēja iegūt Mēklenburgai bijušo Rīgas arhibīskapijas teritoriju. Starptautisko attiecību samērs bija Polijas-Lietuvas pusē. Lai arī precību politika tika vesta saskaņā ar sava laika tradīcijām un nodibināja dzimtu aliansi, tomēr Livonijas piemērs gan attiecībā uz hercoga Magnusa precībām, gan uz Kurzemes un Zemgales hercoga sievas radu cerībām uzskatāmi parāda, ka jaunajos laikos dzimtu un karalisku dinastiju attiecību vietā stājās attiecības starp valstīm. Precībām vēl bija nozīme politisku savienību dibināšanā, bet tās bija tikai viens no aspektiem starpvalstu attiecībās.

Jaundibinātās hercogistes valdnieks Gothards Ketlers salaulājās ar Mēklenburgas princesi Annu 1566.gadā pēc četrus gadus ilgušām precībām. Pēc Prūsijas hercoga ierosinājuma kāzu svinības rīkoja nevis līgavas dzimtenē, bet Kēningsbergā. Te ar Prūsijas hercoga starpniecību tika slēgts laulību līgums, kurā ar Polijas-Lietuvas karaļa atļauju tika noteikts pirmskāzu dāvinājums nākošajai hercoga sievai. Hercogs dāvināja sievai personisko īpašumu – 30 000 tālerus kā mūža nodrošinājumu (*Leibgedinge*), 10 000 reiha tālerus kā rīta velti (*Morgengabe*), vairākus īpašumus – Jelgavas pili,

[1015] Herzog Albrecht Nr. 3161/2.
[1016] Mēklenburgas hercogs Johans Albrehts bija precējies ar Prūsijas hercoga meitu no pirmās laulības. Prūsijas hercogs jau iepriekš 1561.gadā bija rosinājis Zviedrijas karaļa Ērika IV un Mēklenburgas Annas precības. Sākot ar 1564.gadu, precību temats starp Gothardu Ketleru un Annu bija regulāri sastopams Prūsijas hercoga sarakstē. Sk. Hubatsch, W. *Albrecht von Brandenburg*. Ansbach, Heidelberg, 1960. S. 256.
[1017] Herzog Albrecht Nr. 3310 17.jūl; Nr. 3320. 1564.gada 25.aug.
[1018] Herzog Albrecht, Nr. 3326. 1564. gada 28. sept. Jelgavā rakstītā vēstulē Ketlers izteica prieku par Mēklenburgas atraitnes Annas (mirusi 1567) piekrišanu laulību projektam.
[1019] Herzog Albreht, Nr. 3331. Neuhhausen, 1564. gada 23. okt. Kanics ziņojumā minēja, ka hercogs Johans Albrehts liekot lielas cerības uz precību izdošanos. Par precībām esot ziņots dažādiem firstiem, par ko rakstiskas atsauksmes saņems pats Kurzemes heocogs, bet citi saņems norakstu. Polijas-Lietuvas karalim par precībām apņēmās ziņot Prūsijas hercogs.

Jaunpili (*Neuenburg*), Viskaļu un Svirlaukas muižas (*Kaltenhof*, *Bergfried*), Zaļenieku muižu (*Greuhof*), Sesavu, Mežmuižu (mūsdienās Augstkalne, *Grenzhof*) kā atraitnes nodrošinājumu (*Witthum*). Pirms tam Mēklenburgas sūtņi līgumā minēto muižu stāvokli bija pārbaudījuši praksē.[1020]

Kāzas notika pēc ilgām precībām, kas tiek skaidrots ar dažādiem motīviem. Iespējams, princeses radinieki negribēja viņu izprecināt, jo jaundibināto hercogisti neuzskatīja par īsti drošu alianses dibināšanai.[1021] Precību ilgums Mēklenburgas Annas brāļiem arī bija dažāds. Ātras precības bija drīzāk netipiskas, savukārt vairāki gadi bija nepieciešami, lai nodibinātu dinastiju sakarus, rakstveidā vienotos starp firstu namiem.[1022] Kurzemes hercoga precībām traucēja gan karadarbība, gan sērgas. Prūsijas hercogs sarakstē ar Ketleru norādīja, ka Mēklenburgas Anna, tāpat kā Prūsijas hercoga ģimene, 1564. gada nogalē esot slimojusi ar sērgu (mēri).[1023] Savukārt karadarbība iespaidoja gan precību procesu, gan arī kāzu norisi. Jau sākotnējā vienošanās par precību organizēšanu starp Kurzemes un Prūsijas hercogiem 1563. gadā notika kara nometnē, bet pirms kāzām līgava un augstie viesi Kēningsbergā gaidīja 13 dienas, jo līgavainis nevarēja ierasties no Livonijas kara lietu dēļ.[1024]

1566. gada pavasarī pēc kāzām jaunais pāris vairāku dižciltīgu firstu pavadībā aizceļoja uz Klaipēdu (*Memel*) un tad tālāk uz Livoniju, kur sākotnēji apmetās Kuldīgas pilī,[1025] bet vēlāk Rīgā un citās hercoga rezidencēs. No Kuldīgas Anna pašrocīgi rakstīja vēstules uz Prūsiju hercogienei Marijai[1026] un hercogam Albrehtam. Starp vēstulēm bija kāds slepens sūtījums.[1027] Vēlāk sarakste turpinājās arī no citām vietām – jūnijā hercogiene bija Rīgā, kur izslimotas slimības dēļ nevarēja vēstuli rakstīt pašrocīgi.[1028]

Kāzās neradās nekādas pretrunas laulāto konfesionālās piederības dēļ – abi bija protestanti, lai arī jaunās sievas tēvs bija katoļticīgs un arī māte pēc apprecēšanās (1524) bija spiesta kļūt katoliete. Pēc Mēklenburgas hercoga Albrehta VII nāves 1547. gadā viņa tuvākie piederīgie bija kļuvuši par aktīviem protestantiem.[1029]

[1020] LVVA 554. f., 1.apr, 19. lieta; Anschlag aus dem Leibgeding… S. 167; Herzog Albrecht, Nr. 3530; 3536. 1566. gada 21. Martā, bet vēl gadu pēc kāzām 1567.gada septembrī Polijas-Lietuvas karalis lūgumu nebija apstiprinājis, un Prūsijas hercogs mudināja Ketleru to nokārtot. Vēlāk Ketlers pateicās par to, ka kamerers Kanics esot nogādājis šo līgumu karalim.

[1021] Cruse, K.W. *Kurland unter den Herzögen*... S. 41.

[1022] Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg*... S. 276–277: hercoga Kristofa ļoti ātro saderināšanos un salaulāšanos ar Dānijas karaļa Fridriha II tanti Doroteju 1572. gadā uzskatīja par ļoti steidzīgām.

[1023] Herzog Albrecht, Nr. 3337. 1564. gada 1.decembrī Prūsijas hercogs Albrehts min Mēklenburgas Annas slimību un mēra plosīšanos Prūsijā.

[1024] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica*... S. 54.

[1025] Cruse, K.W. *Kurland unter den Herzögen*... S. 42–43.

[1026] Herzog Albrecht, Nr. 3426. 1566. gada 4. apr.

[1027] Herzog Albrecht, Nr. 3429. 1566. gada 24. apr.; Nr. 3438–3439. 1566. gada 3. un 5. maijā Kuldīgā.

[1028] Herzog Albrecht, Nr. 3447. 1566. gada 17. jūnijā Rīgā. No Rīgas sūtīta vēstule arī 1567. gada 23. febr. (Nr. 3509) Hercogs pārcēlās uz pārbūvēto Jelgavas pili kā galveno rezidenci 1578. gadā (Caune, A. Ose, I. *Latvijas 12.gs. beigu*… 225. lpp.)

[1029] Kļava, V. Ziemeļvācijas firsti reformācijā… 80. lpp.

Herzogieni pavadīja galms un kalpotāji. Plašs sieviešu kalpotāju un galminieču skaits uzskaitīts precīzi nedatētā sarakstā, kas, iespējams, domāts galma pārtransportēšanai no vienas hercoga rezidences uz citu.[1030] Kurzemes hercoga galminieču sarakstā (*Frauen hoffgesint vnd frawenzimmer*) minētas gan galma pārvaldniece (*Hofmeisterin*) ar vairākiem kalpiem un divām kalponēm, gan piecas neprecētas meitenes jeb, spriežot pēc to statusa, drīzāk galma dāmas (*Jungfern*), gan divas istabenes (*kamermegde*), gan citi sieviešu amati. Sieviešu galmā bija 23 personas un divi zirgi.[1031] Hercogienes galmā, iespējams, bija Kurzemes un Zemgales muižnieku un „nevācu vasaļu" sievas, jo personu uzskaitījumā, kam Jelgavas pilī nodrošināts uzturs, minēti nevācu laulāti pāri – Peniķis ar sievu un Magdalēna ar vīru (*Peniki mit sein Weibe, ..Magdalene mit ihrem Manne*).[1032] Kopā ar vīru un bērniem hercogiene ceļoja ne tikai no vienas rezidences uz otru, bet arī apmeklēja savus brāļus Mēklenburgā. Saglabājies hercogienes portrets, ko 1584.gadā gleznojis nezināms mākslinieks Hofestades pilī Vācijā.[1033]

Laulību līgumā noteiktā rīta velte un atraitnes nodrošinājums teorētiski bija vairāk domāts kā personīgais īpašums atraitnes statusā, tomēr hercogiene Anna vēl vīra dzīves laikā personīgi ar vīra akceptu pārvaldīja šos un citus īpašumus. Var piezīmēt, ka hercogu ģimenes ienākumi nebija milzīgi. Hercogistē domēnes, lai arī nebija tik mazskaitlīgas kā Piltenes apgabalā, nebija visai lielas, un sastādīja tikai ap 1/3 no hercogistes teritorijas,[1034] tāpēc ienākumi no ikvienas muižas un krogus vietas bija pietiekoši nozīmīgi. 1567. gadā Anna vēstulē Prūsijas hercogam norādīja, ka nevar aizsūtīt pietiekoši labu zirgu (*Zelters*), jo labākos zirgus viņas vīrs paņēmis līdzi pie Polijas-Lietuvas karaļa.[1035] Kā izteikti saimnieciska rakstura vēstules ar personīgu parakstu var vērtēt lūgumu Prūsijas hercogam atsūtīt vīnu uz pirmā dēla svinībām, jo pietrūkst laika to pasūtīt Gdaņskā (*Danzig*).[1036] Cita saimnieciska rosība atainojas 1568. gadā Prūsijas hercogam sūtītajā ziņā. Kurzemē bija slikti padevusies labība, bet krogā un saimniecībā labība hercogienei bija ļoti vajadzīga, tādēļ viņa pasūtīja auzas Kēningsbergā. Ar hercoga atbalstu vairākām amatpersonām bija jānogādā līdz Švābes (*Schwaben*) krogam Kurzemē. Hercoga atbilde bija tikpat saimnieciska.[1037] Sarakstē minētas arī hercogienes Annas finansiālas attiecības ar kādu Margretu Klenoviru, Hamburgas pilsētu u.c.[1038]

[1030] Hercoga galms uzturējās arī Sēlpilī, bet no 1578. gada pārsvarā Jelgavas pilī.
[1031] Herzog Gotthards Hoff-Ordnung. In: *Monumenta Livoniae Antiqua*. Bd. II. Beilage Nr. 2. S. 13–24.
[1032] Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts... 373.–374. lpp. Dunsdorfs, E. Spekke, A. *Latvijas vēsture*… 235., 561. lpp.
[1033] *Die Kurländische Herzogsgruft.* Red. I. Lancmanis. Rundāles pils muzejs, 2010. 20. lpp.
[1034] Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1960. С. 71.
[1035] Herzog Albrecht, Nr. 3547, 1567. gada 19. novembrī Jelgavā.
[1036] Herzog Albrecht, Nr. 3511, 1567. gada 14. martā Rīgā. Uz kristībām hercogs atsūtīja ģimenes portretus un briežu galvas.
[1037] Atbildes dokumentā hercogs atbildēja, ka visi nabagie ļaudis, ko varētu nosūtīt ar kravu, esot aizņemti ar hercoga ēku būvēšanu, un hercogienei jāpagaida auzas līdz pavasarim, kad tos nosūtīs pa jūru un līdz pašam Švābes krogam. Hercogs lūdz viņai pašai tad arī dot norādījumus viņa padotajiem.
[1038] Herzog Albrecht, Nr. 3559, 3560.

Hercogiene pastāvīgi vai kopā ar aizbildni izdeva pārvaldes dokumentus, kurus apstiprināja ar personīgo zīmogu.[1039] Uz tā bija uzraksts, kas daļēji atklāja viņas titulu – *„A(nna)- H(erzogin) Z(u) – C(urland"*, bet dokumentos viņa lietoja titulu „No Dieva žēlastības Anna dzimusi Mēkleburgas firstiene, Kurzemes un Zemgales hercogiene Livonijā" (*von Gottes Gnaden Anna geborne Fürstin zu Mecklenburg in Livland zu Curland un Semgallen Herzogin*). Hercogienes personīgajā zīmogā, ko viņa lietoja gan sava vīra dzīves laikā, gan kā atraitne, bija attēlots Mēklenburgas hercogistes ģerbonis.[1040] Vēl vīra dzīves laikā viņa izdeva zemnieka no Zaļās muižas brīvlaišanas dokumentu – t.i. atbrīvoja zemnieku no klaušām, pret medus un vaska nodevu un pienākumu gādāt zirgu un apzīmogoja dokumentu ar pašas roku *(Vnser eigen hant)*.[1041]

Kurzemes un Zemgales hercogs Gothards Ketlers nomira 1587. gadā, pirms tam sastādījis jau trešo testamentu.[1042] Laulībā bija dzimuši septiņi bērni: trīs dēli nomira mazgadīgi, dēli Frīdrihs un Vilhelms mantoja valsti, bet divas meitas tika izprecinātas. Testaments pieminēja kādreiz slēgto laulību līgumu (*Heirats Notel*), par ko arī īpaši norādīts, ka to ir apstiprinājusi karalis. Arī testamentā hercogs lūdza Polijas-Lietuvas karalim apstiprināt atraitnes „sirdsmīļās laulātās draudzenes" (*herzliebten Gemahel*) mantojuma daļu. Tā sastāvēja no muižu kopuma, kurā ietilpa ne tikai noteiktajā atraitnes daļā (*Witthum*) ietilpstošās, bet arī viņu dzīves laikā nopirktās Talsu, kā arī Annas un Misas muižas.[1043] Atraitnes daļā bija arī kustamais īpašums (*res mobiles*) – sudraba un zelta rotas, iedzīves piederumi, zelta un sudraba trauki, nauda. Šī mantojuma daļa saskaņā ar testamentu pēc mātes nāves pienācās meitām, pie kam neatkarīgi no viņu pūra, kura lielums noteikts laulību līgumos. Pēc hercoga nāves atraitne kopā ar dēlu Fridrihu piedalījās savu īpašumu[1044] un zemes pārvaldē, tai skaitā izdodot dažāda veida pārvaldes dokumentus. Piemēram, 1591. gada 23. februārī hercogiene atraitne Anna un dēls Fridrihs izdeva Jelgavas un citu pilsētu luksus noteikumus,[1045] savukārt 1591. gada 8. martā apstiprināja Rīgas patrimoniālā apgabala zemniekiem bišu koku, zemes gabalu, pļavu lietošanas brīvību Kurzemes hercogistes daļā.[1046] Hercogistes pārvalde šajā laikā sagādāja nopietnas grūtības Kurzemes bruņniecības lielās pretestības un pretenziju dēļ, tomēr hercogienes atraitnes tiesības netika apšaubītas ne no Polijas-Lietuvas karaļa, ne muižniecības puses. Hercogienes izdotie pārvaldes

[1039] Piemēram, zīmogs sarkanā lakā vaska kapsulā. LVVA 5561. f., 2. apr., 88. lieta:1586.gada 3.jūnijā sastādīts pirkšanas-pārdošanas līgums, ar kuru hercogiene Anna nodeva brāļiem Usingiem zemnieku sētas ar kroģēšanas, tirgošanās u.c. tiesībām Zaļajā muižā.
[1040] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos... 200. lpp.
[1041] LVVA 5561. f., 4. apr., 680. lieta "Kurzemes un Zemgales hercogienes Annas brīvlaišanas grāmata Zaļās muižas zemniekam Georgam Stūrim. 1584. gada 13. novembris."
[1042] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum*…. S. 104–118.
[1043] Cruse, K.W. *Kurland unter den Herzögen*… S.78.
[1044] 1587.gadā tika vilkta robeža starp Kurzemi un Lietuvu, arī hercoga atraitnes Annas īpašumu (Mežmuiža, mūsdienās Augstkalne) un Žagares muižu, no Kurzemes puses piedalās seši komisāri. LVVA 5759. f., 2. apr., 1366. lieta, 7., 13.–14, 17.–19. lp.
[1045] LVVA 554. f., 3. apr., 1837. lieta 46.–49. lp., *Aus baltischer Vergangenheit*…. S.21
[1046] LVVA 554. f., 3. apr., 22. lieta, 1.–2. lp. Minēts Jakovļeva, M. Grenzen des Herzogstums Kurlands und Semgallen. In: *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft.* Bd. 2. Hg. E. Oberlander. Luneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 77.

dokumenti neraksturojās ar lielu atvēzienu politiskajā dzīvē, neieviesa reformas zemes pārvaldē, drīzāk turējās pie senām tradīcijām un savam laikam tipiskām normām. Piemēram, greznības likums, kas tika attiecināts uz birģeriem, ne tikai aizliedza nēsāt samta cepures ar sabuļādām un uzlika cita veida ierobežojumus,[1047] bet savam laikam raksturīgo sociālās kontroles likumu garā noteica nepieciešamību turēšanos pie sociālās hierarhijas gan pilsētas iekšienē, gan ārpus tās.[1048]

Savos personīgajā īpašumā nodotajos valdījumos hercogiene veica pārvaldi arī bez dēla līdzdalības un aizbildnības. Gan kā sievai, gan kā atraitnei viņai savās muižās piederēja zemākā un augstākā tiesas vara.[1049] 1630. gadā hercogs Fridrihs atsaucās uz kādu hercogienes Annas 1599. gada 14. jūlijā izdoto mantošanas privilēģiju saviem brīvzemniekiem (*freypawren*) Butteniem. Hercogs šo privilēģiju atcēla.[1050] Mantinieku piekrišana dažādiem ar īpašumu saistītiem darījumiem, ko veica atraitne, bija vispārēja prakse Livonijas turīgajos slāņos un balstījās uz tiesisku principu, ka atraitnei bija tikai mūža uztura tiesības nekustamos īpašumos un darbības jāsaskaņo ar "īsto" mantinieku, kuram viņas daļa pienāksies pēc nāves.

Hercogiene Anna nomira 1602. gada 4. jūlijā un tika apglabāta līdzās savam vīram Jelgavas pils kapenēs. Anna apprecējās 34 gadu vecumā, viņai piedzima divas meitas un pieci dēli, no kuriem trīs mira agri. Hercogiene nodzīvoja līdz 69 gadu vecumam. Uz sarkofāga iegriezti vairāki uzraksti un ģerboņi, kas izcēla viņas tēva un mātes senčus, bet vāka augšējā plāksnē uzraksts latīņu valodā vēstīja par viņas dzīvi, uzsverot laulības nozīmi hercogienes dzīvē.[1051] 1884. gadā, veicot kapeņu izpēti, tika atklātas vairākas zelta rotaslietas, kuras bija klāt, kad hercogieni apbedīja. Starp tām arī zelta atraitnes gredzens ar iegravētiem burtiem.[1052]

Herzogienes Annas dzīve un darbība kā Kurzemes un Zemgales pirmās hercogienes statusā nav izpelnījusies lielu ievērību histiorogrāfijā. Ir maz liecību, kas ļauj viņu vērtēt kā valdnieci un

[1047] Kvaskova, V. Sadzīves reglamentācija Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumos. *Ventspils muzeja raksti V / Acta Historica Vindaviensa V*. Sast. M.Jakovļeva, A.Vijups, atb. red. A.Vijups. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 2006. 98.–99. lpp. Pilsētnieces, arī pirmajā vietā izvirzītās rātskungu ģimeņu sievietes, nedrīkstēja nēsāt firstu, dižciltīgo un ārzemju apģērbu, jo firstu un ārzemnieku apģērba nēsātāja hercogistē bija tikai pati hercogiene.

[1048] Kizik, E. *Die reglementierte Feier*…. S. 38. Var piezīmēt, ka pret greznību un luksusu vērsti likumi bija raksturīgi šajā laikā visam Baltijas jūras reģionam, un bija īpaši nozīmīgi protestantu vidē. Tie tika adresēti pārsvarā pilsētniekiem, lai arī Gdaņskā 1591.gadā tika izdoti greznības likumi arī zemniekiem.

[1049] LVVA 554. f., 1. apr., 19. lieta.

[1050] Anschlag aus dem Leibgeding… S. 169.

[1051] Sānu plāksnēs zem Bībeles tekstu uzrakstiem iegriezti vapeņi: labajā pusē Mēklenburgas un Pomerānijas – Volgastes, kreisajā pusē – Brandenburgas un Dānijas. Latīņu uzrakstu vāka augšējā plāksnē tulkojis P. Ārends: „Kādreiz ļoti slavenā firstiene un kundze, kundze Anna. Viņas tēvs bija Mēklenburgas hercogs Alberts un māte Anna, Brandenburgas kūrfirsta Joachima un Elīzabetes, kas bija cēlusies no Dānijas ķēniņa cilts, meita. Viņa bija precējusies ar Livonijas firstu Gothardu, pirmo Kurzemes un Zemgales hercogu, kam viņa laulībā dāvāja piecus dēlus un divas meitas. Vislabākā saskaņā viņa nodzīvoja ar savu laulāto draugu 21 gadu un 2 mēnešus. Pēc tā nāves 15 gadus, 1 mēnesi un 19 dienas viņa palika atraitne. Sava mūža 69. gadā, 1602. gada 4. jūlijā viņa mierā aizgāja. Ar tikumiem, godbijību, ticību, laipnību pret visiem, ar visu savu brīnišķīgo dzīvi viņa atstāja nemirstīgu piemiņu. Tagad pie Dieva viņa bauda mūžīgu svētlaimi." Ārends, P. *Kurzemes hercogu kapene Viestura piemiņas pilī Jelgavā*. Rīga: Pieminekļu valdes izdevums, 1940. 9.–11. lpp.

[1052] Tāpat kā citas zelta rotas, arī šī no nāca Kurzemes provinces muzejā. Sk. grām: *Die Kurländische Herzogschaft.* Red. I. Lancmanis. Rundāles pils muzejs, 2010. 20. lpp.

zemeskundzi. Kādas bija iespējas 16. gs. vidū un otrajā pusē sievietēm valdnieces statusā iesaistīties pārvaldē un realizēt savas ambīcijas? Dažās Rietumeiropas zemēs šajā laikā sievietes valdnieces spēja realizēt nozīmīgu personīgo varu, savukārt Baltijas jūras reģionā dižciltīgas un ambiciozas sievietes zemju pārvaldē un politikā drīzāk nepiedalījās vai arī tika no tās atstumtas.[1053] Reformācijas laikā augstdzimušu sieviešu iesaistīšanās garīgās dzīves un intelektuālu strāvojumu atbalsta organizēšanā bija raksturīga parādība. Tomēr sievietes maz iesaistījās darbībās ar sabiedrisku nozīmi, jo viņu pastāvība bija ierobežota ar ciešu piesaisti ģimenei. Liela nozīme radniecības sakaru dibināšanā bija tituliem, dižciltībai, kā arī sievietes pūram, ko deva viņas tēvs vai brālis. Par galveno dižciltīgas valdnieces dzīvē uzskatīja vīru un bērnus,[1054] precību organizēšana bija daļa no zemeskungu politikas, ko organizēja vīrieši.[1055] Piemēram, Dānijas karaļa meita un "Livonijas karaļa" Magnusa māsa Anna, Dānijas un Norvēģijas princese (1532–1585), apprecoties kļuva par Saksijas kūrfirsti. Laulībā viņai piedzima 15 bērni, no kuriem 11 nomira jau mazi. Viņa tika saukta "māte Anna," bet nemitīgā mātes loma viņai netraucēja mēģināt iegūt varu zemes pārvaldē. Šie mēģinājumi bija neveiksmīgi, un galminieki viņu izsmēja, dēvējot par "ginekokrāti" – sieviešu varas realizētāju. Savas spējas viņa pārliecinošāk realizēja citās jomās – dziedniecībā, personisko muižu apsaimniekošanā, izglītībā un reliģijā.[1056] Cits piemērs, kas raksturo neveiksmīgu valdnieces iesaistīšanos politikā, bet publiski atzītu un ienesīgu saimniecisko darbību savos personīgajos īpašumos, saistīts ar Kurzemes un Zemgales hercogienes Annas brāļa Ulrika meitas, Dānijas karalienes Mēklenburgas Sofijas (1557–1631**)** vārdu. Pēc vīra nāves viņa kā sava dēla aizbildne valdīja valstī un ieguva nozīmīgu politisku lomu kā reģente,

[1053] Wiesner, M.E. *Women and Gender in Early Modern Europe...* P. 201–202. Jauno laiku sākuma laika ievērojamākās valdnieces bija troņa mantiniece Kastīlijas Izabella (1474–1504), atraitne Marija I Tjūdore (1516–1558) un Marija Stjuarte (1542–1587), neprecētā Anglijas karaliene Elizabete I (1558–1603). M. Vīzenere norāda uz darbiem, kas bija izplatīti 16.gs. vidū un vērsti pret sievietēm valdniecēm, tai skaitā protestantu un katoļu cīņu kontekstā, īpašu uzmanību pievēršot Džona Knoksa (*Knox*) darbam 1558. gadā, kā arī Žana Bodēna apcerējumiem (1576), kuros tika pamatota vīrieša – ģimenes tēva un valsts pārvaldnieka dabīgā priekšrocība un sieviešu nedabiskā rīcība, vadot valsti.

[1054] Nolte, C. „Ir seyt ein frembs weib, das solt ir pleiben, dieweil ihr lebt". Beziehungsgeflechte in fürstlichen Familien des Spätmittelalters. In: *Geschlechterdifferenz im interdisziplinären Gespräch. Kolloquium des Interdisziplinären Zentrums für Frauen- und Geschlechterstudien an der Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald*. Hg. von D.Ruhe. Würzburg: 1998, S. 11–41.

[1055] Nolte, C. Christine von Sachsen… S. 75–88.

[1056] Keller, K. *Kurfürstin Anna von Sachsen. Von Möglichkeiten und Grenzen einer „Landesmutter"*. In: Hirschbiegel,J., Paravicini, W. (Hg): *Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. 6. Symposium der Residenzen- Komission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen.* Stuttgart: Thorbecke 2000. S. 263–287. Anna aktīvi sarakstījās ar tuviniekiem un sava laika inteliģences pārstāvjiem, tai skaitā lietojot arī slepeno saraksti, vērpa dažādas intrigas, bija saistīta ar izrēķināšanos galminieku vidū. Nozīmīgā Annas darbības joma bija saistīta ar dziedniecības praksi. Māte viņu bija mācījusi šūšanas darbus, ārstniecības augu pārzināšanu, mājsaimniecību un lauksaimniecību. Dzīves laikā viņa pati personīgi nodarbojās ar lauksaimniecību savās personīgajās muižās, kā arī iekopa dārzus, nodarbojoties ar medicīnas un farmācijas eksperimentiem. Viņa izdeva ārstniecības augu maisījumu recepšu grāmatas, sarakstījās ar slaveniem ārstiem un izglītoja jaunas meitenes dziedniecībā, dibināja vairākus garīgus iedibinājumus.

bet pēc konflikta ar dāņu valdošajiem slāņiem tika izsūtīta un no varas atstumta. Atraitne kļuva pazīstama ar finansiāli veiksmīgo saimniekošanu personīgajās muižās.[1057]

Jauno laiku sākumā sievietes spējas iegūt politisko varu bija ierobežotas un saskārās ne tikai ar tradīciju, bet ar sava laika nostāju, ko pamatoja teorētiski darbi par politiku, varu un tiesībām – sievietēm nebija politisko tiesību, jo kā precētas sievietes viņas bija pakļautas vīram, līdz ar to – nepilntiesīgas.[1058] Tas kopumā tika attiecināts arī uz dižciltīgām sievietēm, kurām atvēlētās nišas bija reliģija, izglītība, saimniekošana. Šādā kontekstā Kurzemes un Zemgales hercogienes Annas saimnieciskā darbība savā krogā nebūt nešķiet izņēmums vai nejaušība, tāpat kā viņas ambīciju realizācijas meklējumi mecenātismā un mākslinieku atbalstīšanā. Arī citas Kurzemes hercogienes 17.gs. pašas nodarbojās ar saimniecisko darbību, tā realizējot savas ierobežotās tiesības pārvaldē.[1059]

Kā jau minēts, hercogienei bija divas meitas, kurām pēc viņas nāves pienācās saņemt kustamo mantu – rotas, iedzīvi u.c. Tikai vecākā meita nodzīvoja ilgāk par māti, un nav ziņu, ka viņa tiešām šo mantojumu saņēma. Vecākā hercogienes meita Anna dzimusi 1571. gada 29. aprīlī.[1060] Viņa 1586.gadā apprecējās ar gados vecāku vīru – Olikas un Ņesvežas firstu, Lietuvas galma maršalu un Kauņas pārvaldnieku, kardināla brāli Johanu Albertu Radzivilu (1558–1592). Kāzu līgums un svinības (*sponsalia*) tika rīkotas Jelgavā.[1061] Kā precēta sieva Anna bija galma dāma un bieži uzturējās Krakovā.[1062] Viņai bija vairāki bērni, pār kuriem aizbildnību pēc vīra nāves uzņēmās Polijas-Lietuvas karalis Sigismunds III. Viņš arī piešķīra jeb apstiprināja Annai vairākas muižas uz dzīves laiku kā atraitnes nodrošinājumu.[1063] Kādu laiku sieviete kā atraitne uzturējās arī Kurzemē, un, kā ziņoja jezuīti, tad 16.gs. beigās ieradās arī Rīgā un citviet Vidzemē. Lai arī izaudzināta kā luterāne, savas laulības laikā viņa kļuva par katolieti. Atraitnes statusā kopā ar galminiekiem Radzivila atraitne savu katoļticību demonstratīvi izrādīja, uzaicinot uz Kurzemi sev un galminiecēm (*weibliche Hofstaat*) katoļu jeb jezuītu priesteri, kā arī apmeklējot katoliskā procesijas Rīgā. „Jaunākā hercogiene" ar savu galmu izbrīnījusi un saniknojusi pretotestantiski nosakaņotos rīdziniekus, kuri pieprasījuši mātei atsaukt savu katoļticīgo meitu. Īpaši iespaidīga, dārga, skaista pēc jezuītu vērtējuma bija hercoga

[1057] Sophie (Sophia), Königin von Dänemark. In: *Neue deutsche Biographie*. Bd. 24. Berlin: Duncker & Humbolt, 2010. S. 590–1591. Var piezīmēt, ka viņa au 14 gadu vecumā viņa tika izprecināta 23 gadus vecākajam Dānijas karalim, vēlāk nereti aizdeva naudu Eiropas valdniekiem.
[1058] Wiesner, M. E. *Women and Gender in Early Modern Europe...* P. 296–301. Tomass Smits 1583. gadā veltīja īpašu darbu sievietēm valdniecēm Anglijā. Jauno laiku sākumā filozofi diskutēja par sieviešu politisko līdztiesību , bet tomēr kā norādīja Žans Bodēns – labs vīrietis bija labs pilsonis, bet laba sieviete – laba kristiete.
[1059] Kvaskova, V. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. *Venspils muzeja raksti VI.* Ventspils, 2009. 39.–40. lpp
[1060] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum* ... S. 105, piezīme nr. 5.
[1061] *Salomons Henning's Liefflendische Churlendische Chronica*... S. 92.
[1062] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VI.* Ventspils, 2009. 190. lpp.
[1063] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti V*. Rīga, 2006. 206.lpp.

meitas un viņas galma dāmu (*Hofdamen*) piedalīšanās katoļu ceremonijā Limbažos 1599.gadā.[1064] 17.gs. sākumā hercoga meita atraitne ar saviem bērniem pārsvarā uzturējās Polijā vai arī ceļoja, apmeklējot meitu Barbaru dziedniecības kūrortos un dēlu, kurš studēja Boloņas universitātē. Hercoga meitai par godu izlaistas vismaz divas zelta medaļas, uz kurām aversā bijis attēlots viņas krūšutēls, kam visapkārt leģenda – tituls „*no Dieva žēlastības Anna dzimusi Kurzemes un Zemgales hercogiene, Olikas un Ņesvežas firstiene*", uz vēlākās medaļas – firstiene atraitne, savukārt reversā atradies Kurzemes ģerbonis. Saglabājusies kāda vēstule, kuru viņa apzīmogojusi sarkanā lakā. Uz viņas personiskā zīmoga bija attēlots tēva Gotharda Ketlera ģerbonis.[1065] Annas mirusi 1617. vai 1619.gadā,[1066] visticamāk – 1617. gadā svētceļojuma laikā uz Romu, un apglabāta vai nu Krakovā vai Tikocinas bernardīniešu klosterī.[1067]

Kurzemes un Zemgales hercogienes otrās meitas Elizabetes dzimšanas datums 1574/1575. gadā nav precīzi zināms.[1068] Viņa tika izprecināta savam vienaudzim Tešenas un Lielglogovas hercogam protestantam Ādamam Vencelam (1574–1617), kurš nāca no Silēzijas Pjastu dzimtas ar īpašumiem netālu no Krakovas. Atbilstoši sava laika tradīcijai, par viņas pūru 1594.gadā tika slēgts pirmslaulību līgums. 1597. gadā Tešenas hercogs un viņa sieva parakstījās un ar saviem zīmogiem apstiprināja dokumentu par mantojuma saņemšanu.[1069] Kā atzīmē J.Baltiņš, tad šo dokumentu precētā hercogiene pārsteidzošā kārtā apzīmogoja ar sava tēva – hercoga Gotrarda Ketlera zīmogu, kas bija spēkā līdz 1579. gadam. Jādomā, to viņa bija saņēmusi mantojumā.[1070] Elizabete mira divdesmit septiņu gadu vecumā 1601. gada 19.novembrī.

Kāda bija Livonijas sabiedrības attieksme pret hercogieni, kura ieņēma vienpersonisku pozīciju varas hierarhijā? Georgs Mancelis (1593–1654), Kurzemes un Zemgales hercogistes galma mācītājs, savā 1638.gadā izdotajā latviešu valodas vārdnīcā pie „goda vārdiem pie pasaules ļaudīm" līdzās „zemes tēvam – „*Fürst*" lika arī titulu „zemmāte, liela māte –„*Fürstin*", kam analogi nosaukumi vācu zemēs minēti, sākot ar 16. gs.[1071] Jādomā, šāds tituls tika attiecināts tieši uz hercogienēm. Kā pirmā laicīgā hercogiene Mēklenburgas Anna ieņēma īpašu pozīciju Livonijā. Lai arī ar viņas vārdu nesaistās īpašas pārvaldes reformas un vispār aktīva līdzdalība zemes pārvaldē un iesaistīšanās publiskā sfērā, tomēr, atšķirībā no vietējām Livonijas dižciltīgo kārtas sievietēm, viņa un viņas meitas lietoja personiskos zīmogus. Vislielākā nozīme, šķiet bija pašam precību faktam un radniecības saišu

[1064] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu.* .. S. 125; 136.
[1065] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos... 206. lpp.
[1066] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum*… S. 105.
[1067] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos.. 205. lpp.
[1068] 1574. gada 23. oktobrī vai 1575. gada 3. oktobrī. Sk. Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum* ... S. 105, piezīme nr. 5.
[1069] Tešenas hercoga laulību līgums ar Kurzemes princesi Elizabeti datēts ar 1594. gada 3. februāri. LVVA 554. f., 1. apr., 51. lieta.
[1070] Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos... 192. lpp.
[1071] *Phraseologia Lettica, das ist täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache verfertigt durch Georgium Mancelium.* 2.Teil. Riga, 1638. S. 182; Keller, K. *Kurfürstin Anna von Sachsen...* S. 264.

dibināšanai starp Mēklenburgu un jaundibināto Kurzemes un Zemgales hercogisti, kas deva jaunajam hercogam pietiekoši prestižu vietu starp citiem reģiona firstiem, ko apliecina arī meitu izprecināšana sava laika magnātu Radzivilu un Pjastu dinastijām. Pašas valdnieces sociālo lomu izvērtēt ir grūtāk.

Analizējot sievietes statusu hierahizētajā Livonijas sabiedrībā jauno laiku sākumā, aplūkota hercogieņu klātbūtne un darbība publiskā telpā, lai izgaismotu dažāda līmeņa varas piramīdu virsotnē esošu sieviešu statusu. 16. gs. otrajā pusē hercogieņu statusā iezīmējas gan atšķirības, gan kopīgas iezīmes. Precības bija militāras un matrimoniālas savienības sastāvdaļa gan hercoga Magnusa un Maskavas cara attiecībās, gan Kurzemes un Zemgales hercoga valsts dibināšanas projektā, taču līgavu statusā bija arī atšķirības. Abos gadījumos iesaistītā sieviete bija lielā mērā darījumu objekts viņas aizbildņu rokās, tomēr Mēklenburgas Annas gadījumā precības būtiski nostiprināja viņas sociālo pozīciju, dodot pamatu ekonomiskai un tiesiskai pastāvībai mātes un atraitnes statusā. Labi izglītotās, ne vairs jaunās Mēklenburgas Annas precības stiprināja vācu firstu solidaritāti un tika slēgtas protestantu starpā, kuras ideoloģijā sakņojās gan ierobežotās sievietes publiskās tiesības, gan komplementārā pozīcija ģimenē. Savukārt agrā vecumā izprecinātā Marija Vladimirovna Staricka palika cieši saistīta ar saviem asinsradiniekiem, un viņas izcelsme cara ģimenē izrādījās daudz nozīmīgāka par precoties iegūto statusu. Viņa bija pareizticīga un tāda palika pēc kāzām ar luterāni, savukārt atraitnes statusā nesaņēma ne ekonomiskās garantijas, ne tiesības pati lemt savu likteni. Atšķirībā no Rietumeiropas, Maskavas kņazistē neatbalstīja karalisko ģimeņu atraitņu atkārtotas precības. Līgavu izprecināšanā 16. gs. otrajā pusē abos gadījumos darbojās viņu formālie aizbildņi – jaunākais un vecākais brālis, taču faktiski noteicēji bija augstāka līmeņa figūras, kuru primārā interese bija politika. Livonijas piemēri rāda, ka precības starp karaļnamiem joprojām bija politikas daļa, taču vairs neieņēma centrālo vietu attiecībās starp jauno laiku valdniekiem.

Ja Mēklenburgas Annas ekonomiskā pozīcija bija spēcīga un balstījās gan uz laulību līgumu un testamentu, gan titula mantinieka mātes statusu, tad Marija Staricka kā atraitne sava mantošanas tiesības Piltenes apgabalā nerealizēja. Tas, ka māte atraitne neko nemantoja no vīra valdījuma, bija drīzāk neraksturīgi. To var skaidrot ar pilntiesīga mantinieka dēla trūkumu, nenokārtotām vasaļattiecībām ar Polijas-Lietuvas karali, vai arī izņēmuma stāvokli, kādā atradās šī sieviete varas hierarhijas virsotnē un politisko attiecību krustpunktā. Neskatoties uz to, ka domēne Piltenes apgabalā bija neliela, tā tomēr kā teritorija un īpašums interesēja vairākus zemeskungus. Kurzemes un Zemgales hercogienes ekonomiskais nodrošinājums balstījās uz sieviešu personiskā īpašuma veidiem, kuri bija raksturīgi arī citām dižciltīgām sievietēm Livonijā un vācu zemēs, kā arī pilsētniecēm (mūža nodrošinājums, rīta velte, atraitnes daļa), pie kam no svara bija arī dzīves laikā pirktās muižas un vispār aktīva sievietes saimnieciskā darbība savā personiskajā īpašumā. Atraitne ieguva savu daļu kā nekustamu īpašumu, lai arī tradicionāli lomu saglabāja sieviešu līnijas mantojums. Vācu firstu namu sievietēm raksturīgi, bet Livonijā ne visai bieži sastopama parādība bija hercogienes aktīvā sarakste. Valdnieces dzīvesvietas bija pilis hercogistes domēnēs, un pirmo reizi Livonijas vēsturē valdnieka

galmā bija pārstāvētas galma dāmas un galma pārzine. Ar vīra akceptu, bet atraitnes statusā ar dēla piekrišanu, hercogiene personīgi pārvaldīja savus personīgos īpašumu, un kā atraitne izdeva arī uz hercogisti kopumā attiecināmus pārvaldes dokumentus. Dokumentus viņa apstiprināja ar personīgo zīmogu ar Mēklenburgas hercogistes ģerboni, savukārt meitas mantoja zīmogus no tēva.

Noskaidrot jauno laiku hercogieņu lomu Livonijas sabiedrībā un pārmaiņas attieksmē pret valdnieci, pārejot no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem, kā arī izvērtēt Livonijas hercogieņu īpašo lomu Baltijas jūras kontekstā ir sarežģīti. Livonijas hercogu precību projekti balstījās uz vēlajiem viduslaikiem raksturīgo pieņēmumu, ka precības bija iespēja gūt materiālu nodrošinājumu un politiskus un militārus sabiedrotos, pat nonākot konfliktā ar saviem asinsradiniekiem un aizbildņiem.
Pēc sekularizācijas zemeskungiem Mēklenburgas Kristofam, Holšteinas Magnusam, Gothardam Ketleram līgavu meklēšana Zviedrijā, Krievijā, Polijā-Lietuvā un Mēklenburgā gāja koprokā ar politiskām un militārām stratēģijām Livonijas kara apstākļos. Aizbildniecība pār sievietēm precībās saglabāja savu formālo spēku. Pūram – no vecākiem mantotai proporcionālai mantojuma daļai vispār nebija nozīmes, savukārt atraitnes nodrošinājumam tika piešķirta liela nozīme. Par zviedru, poļu lietuviešu vai krievu princešu pūru kalpoja Livonijas teritorijas. Livonijas valdniecēm bija īpaša loma Baltijas jūras reģiona kontekstā 16.gs. ar to, ka Livonija joprojām bija robeža starp konfesijām, vēl vairāk – te ne tikai pareizticība, bet arī katolicisms un protestantisms spēlēja lomu ģimenes attiecībās. Valdnieču sociālā loma Livonijā neizgāja ārpus ģimenes rāmjiem, un nesasniedza pat to ierobežoto potenciālu, kāds bija pieejams publiskā sfērā dižciltīgām sievietēm Baltijas jūras reģionā jauno laiku sākumā 16. gs.

**

Apkopojot dažādās ziņas par Livonijas valdniecēm 13.–16. gs., var izšķirt dažus kopsaucējus saistībā ar šo sieviešu sociālo statusu un lomu Livonijas sabiedrībā un attieksmi pret šīs kārtas sievietēm. Valdniece reprezentēja simbolisku statusu, kas bija pastiprināts ar to, ka viņa bija ieprecēta kaimiņu vai pavisam tālu dzīvojoša valdnieka meita. Valdnieks jeb zemeskungs nekad neapvienoja visu Livonijas teritoriju. Politiskā vara bija sadrumstalota un ierobežota. Tomēr zemeskungs – kņazs, karalis, valdnieks – personificēja vienpersonisko, simbolisku varu, kuras leģitimizācijā liela nozīme bija arī precību rezultātā nodibinātai radniecībai un politiski militārai aliansei. Valdniece atradās kādas varas struktūras hierarhijas virsotnē līdzās savam vīram, kur vieta bija tikai vienam valdniekam un vienai valdniecei. 13.–16. gs. valdniekiem vajadzēja savas valdīšanas laikā izcīnīt un paturēt savu pozīciju konkurencē ar citiem pretendentiem, savukārt valdnieka atraitne varēja saglabāt un izcīnīt sava dēla / dēlu tiesības uz troņmantinieka titulu vai zaudēt valdnieces sociālo pozīciju gadījumā, ja dēla nebija vai konkurenti bija spēcīgāki. Sievas pūrs bija kustamā manta, kam bija mazāka nozīme nekā politiskajai savienībai, kas izveidojās ar precībām. Ieprecēto valdnieču statuss bija cieši saistīts ar politisko nozīmi, ko viņai piešķīra no senčiem mantotā dižciltība un vara. Ja zināms, kādus titulus

lietoja valdnieces, tad tie bija saistīti ar tēva un vīra tituliem, savukārt personiskos zīmogus 16. gs. Kurzemes un Zemgales hercogiene un viņas meitas mantoja no tēva. Valdnieces personīgi pārvaldīja īpašumus, kuriem liela nozīme atraitnes statusā.

Ja precību rezultātā izveidotā militārā un politiska savienība izjuka (Pleskavas kņaza un znota, Krievijas cara un Magnusa), tad sieva palika pie vīra. Jauno laiku sākumā precības un dinastiju attiecības starp valdnieku ģimenēm bija vairs tika daļa no savienību veidošanas procesa un nebūt ne izšķirošā. Ja zināms, kas bija valdnieču izprecinātāji, tas uzkrītoša ir formālā brāļa loma, kas jauno laiku sākumā bija vien aizsegs varenāku radinieku rīcībai. Mātes nozīme precību procesā atklājas maz. Ja sabiedrības virsslāņa sieviete devās no Baltijas jūras reģiona uz Livoniju, viņa 16. gs. ceļoja pa sauszemi caur Prūsiju, savukārt 13. gs., dāņu valdnieces, ja viņas ceļotu uz Ziemeļigauniju, būtu spiestas to darīt pār jūru. Livonija bija robežteritorija starp kristīgo Eiropu un pagānisko Lietuvu, starp katoļticīgo un pareizticīgo, bet 16. gs. arī luterānisko un katoļticīgo Eiropu, kas atspoguļojās arī sieviešu statusā, kad nācās mainīt konfesiju. Maskavas cara radiniece 16. gs. to nedarīja.

Gan savas dzīves laikā, gan pēc nāves viduslaiku valdnieces tautas (līdz ar to arī hroniku rakstītāju) uztverē bija ari teiksmainas personas. Sabiedrības vērtējums par viņu lomu un darbību tika ietverts teikās, kas skaidroja ainavas vai arhitektūras objektus, kā arī dzimtu leģendās un sava laika hronikās.

2. Vasaļu kārtas sievietes

Livonijā 13. gs. sāka veidoties iedzīvotāju grupa, kas savu tiesisko un ekonomisko statusu balstīja uz lēņu tiesībām un vismaz no 14. gs. vidus noformējās kā sociāli un tiesiski nodalīta kārta ar savu tiesu, tiesnešiem (manrihteriem), pašpārvaldes institūcijām, bet no 15. gs. tika pārstāvēta Livonijas landtāgos.[1072] Livonijas vasaļu kārtas sievietes dokumentos apzīmēja par dižciltīgām sievietēm,[1073] bet vairumā – par sievietēm, vasaļa meitām, sievām, atraitnēm, mātēm.[1074]

Pie vasaļu kārtas piederīgo sieviešu dalījums jau Livonijas laikā un arī vēstures literatūrā veikts pēc teritoriālā, tiesiskā un etniskā principa. Autorei šķiet lietderīgi izvirzīt arī vēl kādu citu kritēriju – sievietes piederību zemeskungu un to iecelto amatpersonu ģimenēm un izsekot ziņas par šo sieviešu statusu un darbību publiskā sfērā. Lēņi jau no 13. gs. bija mantojami, un uz to lietošanu tiesības bija ne tikai visiem vasaļa dēliem, bet ar vasaļa sievai, meitai, atraitnei. Dzimtu matrimoniālie sakari un mantošanas tiesības, tai skaitā attiecībā uz sievietes tiesībām mantot nekustamu īpašumu, bija ļoti būtiskas vasaļu kārtai piederīgajiem. Ziemeļigaunijas vācu un skandināvu izcelsmes, kā arī Livonijas bīskapiju vasaļu sievietes bija apveltītas ar augstu sociālo prestižu. Ordeņa zemēs pastāvēja nelielu saimniecisko lēņu un mazskaitlīgāka t.s. „nevācu vasaļu" jeb leimaņu grupa, kas izmantoja lēņu valdījumus pēc kuršu un lībiešu lēņu tiesībām 14.–15. gs.

Būtiskas izmaiņas vasaļu kārtā un tās sociālajā gradācijā aizsākās jauno laiku sākumā – pieauga vācu vasaļu un lēņa muižu apsaimniekotāju nozīme ne tikai bīskapijās, bet arī ordeņa zemēs; notika strauja muižu veidošanās; par lēņa muižu turētājiem kļuva arī bagātākie pilsētnieki un pilsētnieces. 16. gs. otrajā pusē par lēņu turētājiem Livonijā kļuva arī lietuvieši, poļi, krievi, tomēr šajā laikā Livonijā jau bija izveidojusies noslēgtas bagātāko un varenāko vasaļu grupas, kuras veidoja savu pašpārvaldi un aizstāvēja privilēģijas. Kā jau atzīmēts, sieviešu darbība un klātbūtne publiskā telpā rakstītajos avotos atspoguļojas vienveidīgi, pārsvarā ar viņu piederību lēņu dokumentā minētajam vīrietim, kā arī iesaisti mantošanā. Tomēr arī šie dokumenti dod pamatu analizēt sievietes statusu un attiecības ar aizbildņiem, parādīt sieviešu iespējas darboties publiskā telpā, kā arī vērtēt sievietes sociālās lomas, kas bija saistītas ar ģimenes pozīciju un vecumposmiem.

No 13. gs. vācu tiesību loka piemineklis un paraugs Livonijā Ssp noteica, ka bruņiniekam, lai viņu uzskatītu par dižciltīgu, vajadzēja labu izcelsmi četrās paaudzēs, kas nozīmēja vismaz brīvus senčus (*schepenbäre vry*). Viņam bija jābūt turējumā zemes īpašumam, kas būtu vismaz ½ sēta un pagalms, kurā var iebraukt pajūgs. Šie principi bija pārņemti arī Livonijas bruņinieku tiesībās. Prasība pēc četru

[1072] Bunge, F. G. v. Geschichtliche Entwickelung der Standesverhältnisse in Liv–, Esth– und Curland bis zum Jahre 1561. *Forschungen auf dem Gebiete der liv–, esth– und curländischen Rechtsgeschichte.* Dorpat, 1838. 1.Beitrag. S. 42. Jau šajā laikā autors uzsvēra vācu tiesību noformēšanos uz vietas Livonijā, lai arī vēlāk – 19.gs. beigās pastiprināti meklēti tiesību avoti ārpus Livonijas, īpaši sakšu tiesību reģionā.
[1073] Latīņu val. – *nobilis mulieris, domicielle Rigensi diocesis* (1352, 1357) (GU Bd. 1, Nr. 77; Nr. 81).
[1074] GU Bd. 1, Nr. 629. 1494. gadā – „mūsu bīskapijas sievietes" (*unszes stichtes vruwen*).

paaudžu dižciltīgiem senčiem Livonijā palika spēkā līdz 16. gs., kad bruņinieka/ muižnieka statuss un ekonomiskā situācija jau bija būtiski mainījusies. Dižciltīgi senči bija nepieciešami gan no mātes, gan tēva puses.[1075] Kā atzīmē vēsturnieks J. Zutis, tad Livonijas laika bruņniecības privilēģijas saglabāja likuma spēku arī 18.gs. Krievijas impērijā.[1076] Par pierādījumu dižciltīgai izcelsmei līdz 16. gs. kalpoja ne tik daudz rakstītas liecības, bet šīs sociālās kārtas ietvaros publiski akceptētas dzimtu ģeneoloģijas jeb leģendas. Bija gadījumi, ka Livonijā 16. gs. dižciltīga izcelsme tika apliecināta arī rakstiski.

Sievietes ekonomiskajam un sociālajam statusam mantošanas tiesības bija būtiskas, un to attīstībā vērojamas tendences, kas saistās ar kopējo sieviešu tiesību paplašināšanos un ietekmi uz sieviešu lomas izpratni sabiedrībā. Sabiedrības augstāko slāņu sieviešu tiesības mantot, iegādāties un izmantot nekustamus īpašumus iztikas nodrošināšanai un peļņas gūšanai gadsimtu gaitā arvien paplašinājās. Vasaļu kārtas sievietes Livonijā iesaistījās lēņu mantošanā jau 13.gs., lai arī mantošanas tiesības bija nepilnīgas salīdzinot ar vīriešu tiesībām. Vispārējais sieviešu tiesību pieaugums nekustamu īpašumu mantošanā 13.–16.gs. bija ievērojams, taču, īpaši izdalot atsevišķas vasaļu sieviešu sociālās un ģimenes lomas (meita, sieva, atraitne ar bērniem, bezbērnu atraitne) un to mantošanas tiesības, var novērot atšķirības. Laika gaitā meitas mantošanas tiesības tika gan paplašinātas, gan dažos aspektos ierobežotas, tāpat kā atraitnes mantošanas tiesības. Sieviešu mantošanas (arī vīriešu mantošana *caur sievieti)* paplašināšana bija vairāku zemeskungu izdotu speciālu lēņu mantošanas privilēģiju 13.–16.gs. galvenā būtība. Jauno laiku sākumā Livonijā lēņu valdījumos veidojās mantojamas muižas, kas kļuva par tirgus preci un to ieķīlāšanā, pirkšanā un pārdošanā iesaistījās arī sievietes.

Visai maz saglabājušās rakstītas ziņas par sieviešu piedalīšanos publiskos pasākumos, tai skaitā reprezentatīvo pasākumos saistībā ar senjoru – zemeskungu (galma dienests, svinīga zemeskunga sagaidīšana u.c.), kā arī ģimenes svinībās – kāzās, kristībās u.c. Arī tiešas un precīzas ziņas par sieviešu ikdienas dzīvi, sadzīves apstākļiem, izglītību un dažādu dzīvei nepieciešamo prasmju iegūšanu ir maz, savukārt liecības par demogrāfiskajiem rādītājiem nav pietiekošā mērā pētītas un apkopotas. Sieviešu mantošanas tiesības un dažādi mantojuma veidi, kuri precību un kāzu laikā sekoja sievietei laulībā un bija nododami mantojumā, ir centrālās tēmas lēņu mantošanas un muižu dokumentos. Sastopami sieviešu testamenti, un atsevišķos gadījumos dokumenti par tiešu iesaisti īpašumu pārvaldē, iegādē, dokumentu apliecināšanā. Sievietes loma atklājas arī ģeneoloģiska rakstura materiālos, kā arī saistībā ar pēcnāves dzīves piemiņu. Vecumposmu griezumā visvairāk liecības publiskā telpā ir atstājušas vasaļu atraitnes, kuru tiesību apjoms deva iespējas rīkoties salīdzinoši pastāvīgāk nekā meitām vai precētām sievām.

[1075] 1524. gada bruņniecības pretenzija, kam sekoja Sāremā Lēnemā bīskapa Johana Kīvela atbildes raksts. Bruņniecība prasīja, lai personām, kas cēlušies no pilsētniekiem un zemniekiem, atņemtu tiesības būt muižniekiem, jo muižnieki ir tikai dižciltīgie 4 paaudzēs. (Zutis, J. *Baltijas jautājums*... 20. lpp.) Mātes līnijas radi gan praksē viduslaikos ne vienmēr bija dižciltīgi arī titulētiem un ar lielu varu apveltītiem aristokrātiem.
[1076] Zutis, J. *Baltijas jautājums*… 20. lpp.

2.1. Sieviešu mantošanas tiesības lēņu valdījumos

2.1.1. Sieviešu mantošana pēc Livonijas bruņinieku tiesībām

Sieviešu lēņspēja bija ievērojami atšķirīga dažādos Eiropas reģionos. Vācu zemju lēņu tiesības, kas bija noteicošās Baltijas jūras reģiona dienviddaļā 13.–16. gs., šī laika perioda sākumā neatzina sieviešu lēņu valdīšanas tiesības. Tā bija būtiska atšķirība no Rietumeiropas. Tiek uzskatīts, ka šajā laikā Francijā, Anglijā, Itālijā dižciltīgām sievietēm bija pilnīga tiesiska lēņspēja,[1077] dižciltīgas sievietes iesaistījās zemes pārvaldē, vadīja karaspēku un pildīja plašas pārvaldes funkcijas.[1078] Sieviešu plašāka iesaistīšanas lēņu sistēmā tika arī ierobežota – Francijā 12. gs. otrajā pusē, bet vācu zemēs 12.–14. gs. zemeskungi mēģināja atgriezties pie īstās lēņu būtības un "vīra lēņa". Stingrākas lēņu sistēmas atjaunošanas prasībai pievienojas arī Ssp sastādītājs Eike no Repgovas, kurš 13. gs. 20.–30.gados Lēņu tiesību 4.un 5. punktā deklarēja, ka garīdznieki, sievietes, zemnieki, tirgotāji u.c. nevar turēt lēņus.[1079] Livonijā lēņu mantošanu regulēja lēņu (bruņinieku) tiesības, kuras tika veidotas pēc Eikes no Repgovas sastādīto tiesību parauga, bet būtisku pienesumu lēņu mantošanas attīstībā deva arī zemeskungu žēlastības – mantošanas privilēģijas vasaļiem vai vasaļu grupām.

Livonijā lēņu mantošana izvirzījās par galveno atšķirības kritēriju 14.–15. gs. lēņos, un diferencēta mantošanas kārtība un dažādas sievietes tiesības mantot lēni saglabājas līdz 16. gs. vidum. Bez vīra lēņiem, koprokas lēņiem, žēlastības lēņiem izšķirami arī atgrieztie, apakšvasaļu, dotie jeb dienesta, lēņi pēc vācu, kuršu un lībiešu tiesībām, vīra lēņi, kuri atšķīrās gan pēc mantošanas kārtības, gan arī citām pazīmēm. Pamatprincipi sieviešu mantošanai un mantošanai *caur sievieti* Livonijā tika noformulēti t.s. bruņinieku tiesībās.[1080] Kā lēņu tiesībām pienākas, likumīgs mantinieks lēņa vīram Livonijas bīskapijās bija tikai dēls. Lēņa vīram saskaņā ar bruņinieku tiesībām bija pienākums slēgt līgumu ar savu senjoru un nodot vasaļa zvērestu, piedalīties karaspēkā, kārtas pašpārvaldē, senjora un vasaļu tiesā u.c. Ja dēla nebija, tad „vīra lēņa kundzību mantoja bīskaps, bet ne sieva, ne meita, ne māsa, ne māte *(de manschop ervet up den bischop, unde nicht up wif, of up dochter, noch up suster, noch up moder).*"[1081] Meita bija tēva mantiniece, bet viņa nedrīkstēja saņemt lēņu turējumu un veikt lēņu dienestu (*de dochter darf nen gut etvangen unde nen manschop plegen*), savukārt sieviete kā atraitne/ dēlu māte varēja veikt dienestu (*se schal schepen denst erem herem van erem gude*), nodod zvērestu „pie svētajiem" t.i. zvērēt, uzliekot roku svētajām relikvijām (*up den hilligen*),[1082] saņemt lēni no zemeskunga; viņa nedrīkstēja pārdod lēņu valdījumu bez lēņu kunga piekrišanas. Sieviete ar

[1077] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*… 127. lpp.
[1078] Shahar, S. *The Fourth Estate*… P. 128.
[1079] Дембо, Л.И. «Саксонское Зерцало» – выдающийся памянник ... С. 152–224.
[1080] Par bruņinieku tiesībām, datējumu un darbības teritorijām sk. avotu apskatā. Saīsinājumi un publikācijas norādes sk. avotu aprakstā.
[1081] *Altlivlands Rechtbücher* … S. 66. VĒbt Nr. 41; S. 85. Sbt Nr. 38. Kādā tiesību norakstā piemetināts, ka nevar mantot arī brāļi.
[1082] *Altlivlands Rechtbücher*… S. 78, Sbt Nr. 16, 17.

bērniem varēja izvēlēties, vai viņai būs aizbildnis, vai viņa pati paliks lēņu valdījumā un pildīs lēņu dienestu.[1083]

Še principi bija raksturīgi ne tikai Livonijā, bet daudzviet Baltijas jūras reģionā, kur vērojama Ssp ietekme. Saskaņā ar šo likumu krājumus atraitnei, kas mantoja vīra īpašumu kā mūža uzturu, bija vajadzīgs aizbildnis, ko viņa pati varēja izvēlēties.[1084] Pēc šī likumkrājuma sieviete atstāja aiz sevis divu veidu mantojumus: vienu mantojumu nodeva radiem – vīriešiem un sievietēm; otru – sieviešu daļu – precoties mantoja tuvākā radiniece.[1085] Sieviešu daļas mantojums naudas izteiksmē ne vienmēr bija liels, taču pastāvēja iemesli, kādēļ nereti arī bagātāko vasaļu sievietēm tika uzskaitīti viņu mantotie sadzīves priekšmeti, kā arī katra rota – daudzām no šīm lietām sākotnēji bija simboliska nozīme, to mantošana nozīmēja arī noteiktu tiesību pārmantojamību vai sievietes statusa leģitimizāciju. Galds, gulta, alus gatavošanas panna, līgavas un sievas rotas – šie priekšmeti bija simboliski un saistīti gan ar sievietes „mājas varu", gan dažādu vecumposmu simboliku.

Livonijas bt, atšķirībā no Ssp, atraitne varēja būt māte, kura pilda aizbildnes funkcijas attiecībā pret saviem bērniem. Šāda parādība bija sastopama jau 13. gs. Dienvidvācijā, kur bija stipra romiešu tiesību ietekme, bet Ziemeļvācijā drīzāk nebija raksturīga.[1086] Pat gadījumā, ja sieviete kļuva par „lēņu sievu", šis it kā pastāvīgās lēņu sievas statuss zuda, ja viņa apprecējās atkārtoti, jo tad visas vasaļa funkcijas pārņēma vīrs.

Visas bruņinieku tiesības Livonijā paredzēja sievas, meitas, atraitnes mantošanas tiesības lēņu valdījumā (*frawelike Gerechtigkeit*).[1087] Šis mantojums tika noformulēts kā mūža uzturs, pūrs jeb galvas daļa un rīta velte. Meitas tiesības uz tēva lēņu valdījuma mantošanu salīdzinājumā ar saviem brāļiem būtiski neatšķīrās dažādos tiesību kodeksos. Pamatprincips noteica, ka brālim bija priekšroka lēņa mantošanā.[1088] Tēva nāves gadījumā par dēlu un meitu aizbildni līdz laikam, kad viņi kļuva pilngadīgi (*to eren jaren komen*), kļuva lēņu vīrs, tuvākais radinieks (*negeste swertmach*), bet ja tāda nebija – zemeskungs vai māte (atraitne, lēņu sieva).[1089]

Dēls 12 gados varēja nodot vasaļa zvērestu un saņemt tēva mantojumu. Meitas vecums, kad viņa kļūtu pilngadība, t.i. būs sasniegusi savus gadus, Livonijas bruņinieku tiesībās netika noteikts, jo sieviete faktiski nekad nekļuva tik tiesiski „pilngadīga". Jēdziens „savu gadu sasniegšana" nozīmēja precību vecumu. Noteikts vasaļu meitas vecums saistībā ar mantojumu lēņu īpašumā noteikts VĒbt –

[1083] *Altlivlands Rechtbücher*… S. 61–64. VĒbt Nr. 21, 22, 25, 29, 32.
[1084] Ssp I, 23,2.
[1085] Ssp I 45; I 73,1; I 27,2; I 5,2; I 24,3.
[1086] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel-Landrecht*… S. 65.
[1087] Sk. Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts.* St.Petersburg, 1862.
[1088] Meitas nedrīkst ne lēnis saņemt, ne vasaļos iestāties, jo viņām pienākas tikai mūža uzturs no viņu mantojuma"; „Meita manto no tēva, māsa no brāļa, ja viņa nav izgājušas pie vīra vai (un) atdalījušās" Sbt Nr. 12, 4; 30, 1; Vbt Nr.10; VĒbt Nr. 15; 36.
[1089] VĒbt Nr. 13; 21; Sbt Nr. 12.

meita varēja saņemt mantojumu jeb "galvas daļu", kad viņai palika 16 gadi.[1090] Tas bija paredzēts gadījumā, ja viņas tēvs jau bija miris, bet brāļi vai radi negribēja viņu izdot pie vīra un dot pūru (*beraden*). Tad meita pati varēja izvēlēties aizbildni un panākt brāļiem līdzvērtīgas mantojuma daļas nodalīšanu. Vasaļa meitas vai atraitnes nodotais zvērests saistībā ar izlēņojumu Livonijā praksē nebija raksturīgs,[1091] un izpratne par sievietes tiesisko nepilnvērtību bija raksturīga Livonijas vasaļu sabiedrībai visā tās pastāvēšanas laikā un būtiski neatšķīrās no pilsēta statūtu sastādītāju uzskatiem.

Sievietes lēņu dienests, kas viņām „lēņu sievas" statusā bija jāveic senjoram saskaņā ar bruņinieku tiesībām, Livonijā netika veikts personīgi, kā tas bija iespējams, piemēram, Francijā 13.–14. gs., kur sieviete pati kalpoja militārā dienestā vai pildīja administratīvu amatu.[1092] Livonijā sievietes lēņu kunga priekšā, tiesā u.c. pārstāvēja kāds pašas izvēlēts aizbildnis. VĒbt paredzēja atlīdzību no lēņa ienākumiem, ja aizbildņiem šajā sakarā būtu radušies zaudējumi, taču noliedza aizbildnim tiesības atsavināt (pārdot) savu aizbilstamo lēņu valdījumus.[1093] Sbt ierobežoja aizbildņa tiesības patvaļīgi pārdod vai atsavināt aizbilstamās sievietes vai mazgadīgo lēņu valdījumus, bet arī norādīja, ka no aizbildnības var atteikties, kad aizbildnis to vēlas.[1094] Atšķirībā no sakšu lēņa tiesībām, Livonijā nedarbojās tiesību paradums „*anavelle"*, t.i. kad lēņu kungs izmantoja lēni bērnu mazgadības laikā.[1095] Faktiski lēņu valdījums atradās mazgadīgo un pilngadīgo – 12 gadus sasniegušo – mantinieku mātes pārvaldē.

Praksē sievietes nereti saņēma lēņus, taču uzskats, ka tiesiski sievietes nav lēņspējīgas, Livonijā bija dzīvotspējīgs ilgstoši, un arī 16. gs. pirmajā pusē sieviešu lēņi tika apstrīdēti. Tā, kādā tiesu lietā atraitnei dotu Rīgas arhibīskapa lēņu grāmatu vasalis Tīzenhauzens apstrīdēja kā nederīgu, jo sievietēm nevarot dot lēņu grāmatas (*ock plecht maen frawen nicht lehenbrieve thogeven*).[1096]

Visās Livonijas bruņinieku tiesībās meitu mantojums – mūža uzturs vai pūrs – bija brāļiem līdzvērtīga daļa.[1097] Mūža uzturs meitai tika regulēts arī salīdzinājumā ar māti (atraitni): meita saņēma mūža uzturu līdzīgi mātei.[1098] Pūra daļa senākos likumkrājumos vai zemnieku vidē netika stingri noteikta: brāļiem bija jādod tik liels pūrs, cik viņi varēja atļauties. Meitu jeb māsu mantojuma daļas precīza noteikšana bija civiltiesisks mantojuma dalīšanas veids, kas reģionālā kontekstā ir saistāms ar valsti un baznīcu kā likumdevēju – krievu zemēs,[1099] Zviedrijā,[1100] Gotlandē,[1101] Dānijā.[1102] Livonijas

[1090] *Altlivland Rechtsbücher*… S. 66. VĒbt Nr. 42.
[1091] Sk. Bunge, F. G. v. *Gescichte des Gerichtsewesens*… S. 54; 60.
[1092] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*.. 137. lpp.
[1093] VĒbt Nr. 16, 17.
[1094] Sbt Nr. 14, §5.
[1095] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehenswesen*… S. 56
[1096] GU Bd. 2, Nr. 652.
[1097] Sbt, Nr.15. Ja brāļi, kam ir ir māsas, grib dalīties, viņiem jādod māsām pūrs, vai arī tās līdzīgi dalās ar saviem brāļiem, bet māsu daļas atkal manto brāļi.
[1098] Sbt Nr. 4 un 29; VĒbt Nr. 69 un 70.
[1099] Пушкарева, Н.Л. *Частная жизнь русской женщины*... С. 129. Krievzemē pēc Vsevoloda baznīcas nolikuma 12. gs. pirmajā pusē māsas daļa bija līdzīga brāļa daļai, lai arī Krievzemē praksē liecības par tādu mantojuma dalīšanu saglabājušās tikai no 13.gs. beigām–14. gs.

Sbt bija paredzēts, ka brāļiem, kuri gribēja izdalīties, bija jādod māsām pūrs, vai arī tās līdzīgi dalījās ar saviem brāļiem. Māsu daļu atkal mantoja brāļi. Tās bija mūža uztura tiesības koprokas lēni, ko viņa varēja mantot no tēva un brāļa, bet nenodeva tālāk saviem mantiniekiem.[1103] Livonijā meitu mantojuma daļa tika noformulēta kā pūra tiesības māsām, kas parasti bija brāļu mantojuma daļai proporcionāli liela naudas summa. Šī tendence radīja priekšnoteikumu tam, ka lēņu valdījums jau 13.–14. gs. tika aprēķināts naudas izteiksmē. Ar mantošanu cieši bija saistīta parādu maksāšana no [ieķīlātā] lēņu valdījuma.

Atraitnes statusā mantošanas tiesības bija tieši atkarīgas no bērnu, visvairāk dēlu esamības, kā arī vīra un vīratēva savstarpējām attiecībām. Ja vīrs neatradās sava tēva aizbildnībā un atraitnei bija dēls, viņa ieguva vislielākās mantošanas tiesības. Kā nepilngadīgu dēlu aizbildne māte varēja izmantot lēni, kā pilngadīgu dēlu māte varēja iegūt daļu no vīra lēņa mūža lietošanā. No tiesību vēsturnieku viedokļa sieviešu mantošana bruņinieku tiesībās bija formulēta pretrunīgi.[1104] Sieviešu mantojuma daļas bija apzīmētas ar aprakstoši un ar īpašiem terminiem, kuri nebija konsekventi.

Tab. *Atraitnes mantojuma veidi Livonijas bruņinieku tiesībās*

Mantojuma veids	*Mantošana*	*Mantošanas priekšnosacījumi*	*Mantotājas pienākumi*
Viss lēņu valdījums uz laiku	Manto visu savu mazgadīgo bērnu vārdā	Ja vīrs ir pats saņēmis lēni (t.i. brāļi sadalījuši tēva mantojumu un neatrodas tēva aizbildnībā),[1105] ja ir mantinieki – dēli	Sieviete paliek bērnu aizbildne un veic lēņu dienestu,[1106] maksā parādus[1107]
Daļa no lēņa, kas vienāda ar visu bērnu kopējo daļu; kustamā manta (*varende have*) (neietilpst nodevas no ciemiem)[1108]	Atraitne/ māte bijusi bērnu aizbildne un veikusi lēņu dienestu, bet tad dala mantu ar bērniem; Viņas daļu savukārt pēc sievietes nāves manto dēls	Bērni pieauguši, precas; atraitne precas otrreiz	Sieviete vairs nebija bērnu aizbildne; maksā parādus vienlīdzīgi ar bērniem
Mūža uzturs – tikpat liela daļa no vīra mantojumā kā meitām – vai rīta velte	Manto vīra īpašumu uz pusēm ar meitām; viss sievietes mantojums pēc	Ja vīrs ir pats saņēmis lēni; Ja sievietei ir bērns, kas	Saskaņā ar Senākajām un Vidējām

[1100] Ковалевский, С. Д. *Образование классового общества* ... С. 124. Jarla Birgera laikā (1247–1266) ieviesa jaunu mantošanas kārtību: dēls mantoja divas trešdaļas, meita vienu trešdaļu neksutamā īpašuma.
[1101] Erbbuch und unbüßbare Sachen... Teil I, Nr. 24,4; 28,5. Mūža uztura tiesības meitai jeb māsai paredzētas Gutalagā radu uzraudzībā, un zemi, kas deva nomas maksu viena marka gadā, varēja dot meitai kā pūru (*haimfylgi*).
[1102] Erbbuch und unbüßbare Sachen. *Germanenrechte. Bd. 8: Dänische Rechte. Texte und Übersetzungen.* Hg. v. Dr. H. Frank. Weimar, 1938. Teil I, Nr. 1; 52; 53. Dāņu tiesībās 12. gs. meitas mantojuma daļa jeb ķīla bija zeme, ko nedrīkstēja pārdot līdz viņas precībām.
[1103] Sbt 15; 30,1.
[1104] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens* ... S. 252.
[1105] Sbt Nr 16;VĒbt Nr. 2, §1. Bruņinieka mantojuma dalīšana parasti notika pēc viņa nāves.
[1106] Sbt Nr. 12 §1; VĒbt Nr. 25. Aizbildnis ir arī vīrietis no zobena puses (*swertmach*) VĒbt Nr. 13, §1–2;
[1107] Saskaņā ar Sbt, sievai un bērniem palika muiža, ja vasalis tiek notiesāts (Sbt Nr. 52, §5); VĒbt Nr. 27.
[1108] VĒbt Nr. 27.

(*liftucht edder morgengabe*[1109]) jeb atraitnes daļa (*Weddergave, dat is de morgengave*[1110]), kas dota „līgavas krēslā"[1111] un apliecināma ar atraitnes zvērestu	viņas nāves tiek nodots mantojumā vīra mantiniekiem vai saņem mantojumā nododamu daļu (rīta velti)	varēja piekliegt 4 sienas, t.i. atraitnei ir meitas, bet nav mantinieka – dēla Neprecētās meitas saņem mūža uzturu vienādi ar māti[1112]	bruņinieku tiesībām, bija jāizvēlas aizbildnis
Mūža uzturs (*sittet in eres manes gude alle ere dage*)[1113]	Ja pati apsaimnieko, maksā parādus un izvēlas aizbildni – nodod mantojumā vīra radiem vai karalim	Nav bērnu, nav dota rīta velte[1114]	Paliek īpašumā un maksā parādus[1115]
Uztura tiesības gadu un vienu dienu pēc vīra nāves[1116]	Pēc šī termiņa ir tiesības saņemt savu rīta velti	Nav bērnu	Nemaksā parādus; Šajā laikā nedrīkst izdot vairāk kā saņēmusi pūrā (*als ere medegifte was*)
No vecāku mājām ienestā iedzīve (*ingedom unde wat se de kleinodes heft van hus gebracht*) [1117]	Pēc sieviete nāves to manto viņas māte	Nav bērnu	

Mantojuma daļas saņemšana notika „atdaloties". Sieviešu gadījumā tas visbiežāk nozīmēja, ka lēņa valdījuma mantinieks izmaksāja naudas ekvivalentu par pienākošos mantojumu, vai arī deva daļu no lēņa zemes sievietes lietošanā. Pūrs bija sievietes personīgā manta un simboliski tika dotas no vecāku puses – apģērbs, rotas, sadzīves priekšmeti. Bruņinieku tiesībās minētie sieviešu mantojuma veidi bija līdzīgi visās Livonijas teritorijās ilgstošā laika posmā, kā arī citās kārtās Livonijā.[1118] Sieviešu mantojuma daļa varēja būt nekustamais īpašums – ciemi, muižas, pagasti jeb vakas ar zvejošanas tiesībām, bišu dravas (*Honigweide*) (1386, Tartu vasaļa atraitnes Margaretes un viņas meitas Elzebes dalīšanās),[1119] daļa no ieķīlātas muižas, kas kā procenti bija izmaksājama ne uzreiz, bet ilgākā laikā, noteiktos termiņos un pamatojoties uz parādzīmēm. Tāda veida mantojums minēts jau Tartu vasaļa Oto Ikšķila testamentā, kas sastādīts Tartu 1417. gadā,[1120] bet īpaši bieži rente kā sievietes

[1109] VĒbt Nr. 6, §3.
[1110] Sbt Nr. 7, § 3; VĒbt Nr. 24, §3.
[1111] Sbt Nr. 17 §1.; VĒbt Nr. 22. Par Rīta velti nekustamā vai kustamā mantā zvērests ir – pati trešā pie relikvijām (*sülf drüdde* [..] *up den hilligen*).
[1112] Sbt Nr. 21, §1; VĒbt Nr 6, §4.
[1113] Sbt Nr. 11; Sbt Nr. 19.
[1114] Kröger, L. *Über den Einfluss der Abteilung auf die Erbfolge, nach livländischem Landrechte.* Riga,1857. S.10.
[1115] VĒbt Nr. 12, §1.
[1116] Sbt Nr. 18.
[1117] Sbt Nr. 23; VĒbt Nr. 29.
[1118] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*…141., 452. lpp. Autors uzsver, ka vienīgā būtiskā atšķirība starp ordeņa lēņiem un Rīgas arhibīskapijas lēņiem līdz 15.gs. beigām bija tiesas varas neizlēņošana pār padotajiem.
[1119] GU Bd. 1, Nr. 119; Brieflade, Nr. 68.
[1120] GU B d.1, Nr. 197. Vasalis novēlēja savai sievai (*myn wyeff, myneme wive , myn wieff)* 400 Rīgas mārkas, ko viņš bija viņai devis kā rīta velti (*morgen ghave*), kuri viņai bija jāgūst no viņa muižas un ciemiem, kuri bija ieķīlāti brālim Hermanim un viņa bērniem. Vēl vasalis novēlēja sievai visu labību, kas bija muižā un kas bija

mantojums sastopama 15.–16. gs., kad bija sastopami arī laulību līgumi, kas detalizēti aprakstīja sievas pūru, kam nākotnē bija jāpāriet vīra īpašumā.[1121] Biežāk atraitnei, atkārtoti precoties un dalot kopīpašumu ar bērniem, mantojuma daļa tika izmaksāta naudā. Bruņinieku tiesībās minētā atraitnes daļa „*widerlage*“, pēc tiesību vēsturnieka K. Fegezaka domām, bija sens mantojuma veids ģermāņiem – dāvana sievai, ko drīkstēja dot bez dzimtas atļaujas, kura nozīme Livonijā nav fiksēta dokumentos, bet praksē šis vācu tiesībām tradicionāli raksturīgais mantojums bijis spēkā līdz pat 16. gs., tāpat kā sieviešu līnijas mantojums (*Aussteuer*). Livonijas bruņinieku tiesībās tā nozīmēja rīta velti, ko devis jaunais vīrs publiski sievai kāzu rītā pirms iešanas pie svinību galda. Parasti tā bija manta, ko sieva brīvi lietoja kā personīgo īpašumu. Pēc Ssp šāda manta varēja būt sēta, bišu dārzs, istabas, divi kalpi, zirgi un mājlopi.[1122]

Atraitņu mūža tiesību realizācija, dažādu sieviešu mantojumu daļu izdalīšana un savstarpēju daļu izkalkulēšana bija sarežģīta un aizņēma diezgan lielu daļu, piemēram, no vasaļu mantāgos risināmiem jautājumiem. Vasaļu tiesneši un zemeskunga amatpersonas sekoja līdzi un kontrolēja šo lietu izpildi. Piemēram, ordeņa vasaļu Valmieras mantāgā 1501. gadā tika regulēts tiesisks strīds par atraitņu tiesībām, kurā kā liecinieki un tiesneši sieviešu mantojuma lietu kārtošanā bija iesaistīts liels skaits asinsradinieku un svaiņu. Nelaiķu brāļu Ermisu mantojumā sava daļa pienācās abām atraitnēm. Viena bija mirusi bez bērniem, un viņas brāļi pieprasīja viņas likumīgo daļu (rīta velti). Šo daļu katru gadu noteiktos termiņos kā gada renti bija jāizmaksā otrai atraitnei, kurai palika lēņu valdījumā kā pilntiesīga mantiniece, jo viņai bija bērni. Sieviete piedalījās mantāgā, taču tiesu lietas veda viņas noteikti aizbildņi.[1123] Atraitņu mantojuma daļas izmaksu vai lēņa daļas ierādīšanu mūža uzturam apstiprināja zemeskungs vai vasaļu tiesneši, pat ja nekādi tiesiski strīdi sākotnēji neradās. Tā Sāremā 1445. gadā vasaļu mantāgā apstiprināja vienošanos, ka atraitnei izmaksās 150 mārkas kā mūža nodrošinājums no vīra brāļu Dītriha un Klausa Idveneru mantojuma.[1124] Augstākais aizbildnis 15. gs. bija zemeskungs, nepilngadīgajiem bērniem bija aizbildņi (radi, bruņniecības pārstāvji), savukārt sievietes mantojuma lietas kārtoja viņas „draugi” – ne tikai vīrs, ar kuru viņa kā atraitne precējās, bet arī citi bruņinieki, kuri bija saistīti ar sievieti gan radnieciskām saitēm, gan citā veidā. 1452. gadā

---

iesēta, visu kustamo mantu, rotas, mājas iedzīvi (*ingedome, husgerade*), kā arī testamentā atļauj lietot muižu un ciemu, līdz brāļa bērni samaksās 100 Rīgas mārkas, kā arī novēl 800 mārkas, ko viņai jādabū no citas mužas un dzirnavām (*Haselau*, Kambi draudze, Tartu).

[1121] VTVA, Nr. 72; 89, 95.

[1122] Vegesack, C.v. *Vermögens – Verhältnisse der Ehefrau und Wittwen nach dem livländischen Adelsrechte bis zum Ende des 15–ten Jahrhunderts*. Berlin, 1846. S. 18–20.

[1123] Brieflade, Nr. 613, S. 324–332. Aizbildņi bija draugi un vīra brālēns, kopā septiņi bruņinieki, no otras puses arī tika pārstāvēti septiņi bruņinieki.

[1124] LVVA 5561. f., 1.apr. 20. lieta.

Rīgas arhibīskapijā, bet 1492. gadā Harjumā atraitnes vīrs jeb likumīgais aizbildnis nosaukts par atraitnes pavēlnieku (*hovetman*), kurš saņēma sievas naudu, apzīmogoja darījumus.[1125]

Pastāv viedoklis, ka publiskās varas aizbildniecība pār sievietēm 13.–14. gs. ļāva sievietēm iegūt plašākas tiesības un pastāvību, iziet ārpus ģimenes. Tā ietekmēja tiesu praksi un sievietes iespējas pastāvīgi rīkoties ar īpašumiem un mantojumiem. Šī atziņa attiecināma arī uz daļu vasaļu kārtas sieviešu, lai arī vasaļu vidūs līdz pat 16. gs. beigām ģimeņu apvienību vīriešu realizētā aizbildniecība pār sievietēm palika spēcīga. Vīriešu tiesisko varu pār ģimenes sievietēm 16. gs. veicināja vīra varas ģimenē nostiprināšanās, kas saistāma ar romiešu tiesību ietekmi.[1126] Piemēram, brāļu Ermisu dalīšanās dokuments 1549. gadā rāda, ka sievas pūrs pilnībā nonāca vīra pārvaldē. Vecākais no brāļiem un lēņa mantinieks liela pulka draugu un radu klātbūtnē (*Frundschop und blotsverwanten*) nolēma savas sievas pūru (3500 un papildus 180 mārkas) pievienot pārējo brāļu daļai ar noteikumu, lai neizprecinātajai māsai un abiem jaunākajiem brāļiem palielinātu mantojuma daļu.[1127] 16. gs. beigās atraitnes otrais vīrs varēja lietot iepriekšējā vīra mantojumu noteiktu laiku pēc sievas nāves.[1128]

Bruņinieku tiesības vairākos punktos noteica kārtību, kādā lēņa mantinieki maksāja parādus. Ja vīrietis iekļuva parādos, tad ģimenes sieviete varēja izņemt savu daļu pirms kreditoriem. Tā ordeņa lēņa vīrs Kurzemē Heinrihs Hattenike 1407. gadā ieķīlāja savu lēni Kuldīgā Livonijas mestram, izņemot namu un divus arklus un 3 pļavas, kuri paredzēti viņa mātei mūža lietošanā un ieķīlājami tikai pēc viņas nāves.[1129] Dažādi ķīlu veidi, arī muižu zaudēšana parādu dēļ bija sastopama Livonijā. 1546.gadā Rīgas arhibīskapa vasalis Hanss Koškils testamentā savai otrajai sievai novēlēja uz mūža laiku muižu, ko viņš bija paņēmis kā ķīlu,[1130] savukārt Ziemeļigaunijā 1549. gadā Gerts Zoije (*Zoie*) reizē ar maksājuma kvīti apstiprināja, ka savas sievas rīta velti un sievietes uzturu ir atdalījis no sava īpašuma,[1131] bet 1553. gadā Tartu bīskapa vasalis Johans Kavers (*Kawer*) ar sievas Idas Tuves un piecu dēlu, asinsradinieku un svaiņu (*blodes und leves erven*) piekrišanu pret parādiem atdeva kreditoram *Agill* muižu un īpašumu, vispirms izņemot no mantojuma sievas rīta velti un citas mantojuma daļas 4500 mārku apmērā.[1132]

[1125] GU Bd. 1, Nr. 352. Dalīšanās dokumentā Bartolomeja Persevala atraitne Margareta vairākkārt dēvēta par jauno māmiņu (*junge moder Margarete*), un viņas vīrs viņas vārdā saņēma mantojuma daļu (*vrowelicke rechtigkeit [..] von der vrowen wegen entfangen hevet*); Brieflade, Nr. 406. Šinī gadījumā aizbilndis Bernds Tuve bija Aleitas vīrs.
[1126] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht*... S. 47, 66.
[1127] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 81. lp. Mantojuma dalīšana *Sallis* muižā. Uzsvērts, ka visi brāļi *grib* kopā dot māsai drēbes, nepieciešu, rotas, un nodrošināt 15 mārku uzturu gadā savai mātei.
[1128] KGCh NF, Nr. 115. 1585. gadā Dītrihs Fārensbeks jaunākais salaulājās ar Elizabeti Švarchofu, kura iepriekš precējusies ar Fromholdu Pletenbergu; Pletenberga bērnu radi un aizbildņi vienojās, ka bērnu mātei viena vīra muiža paliek uz mūžu un vīrs var lietot to vēl 2 gadus pēc sievas nāves. Savukārt otru vīra muižu pārņem Pletenbergu dzimtas vīrietis, lai saglabātu to bērniem.
[1129] KGCh NF, S. 161.
[1130] LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta. 82.–90. lp.
[1131] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 89. lp.
[1132] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 92.–93. lp.

Bruņinieku tiesībās ietvertās sieviešu mantošanas tiesības Livonijā darbojās līdz 16. gs. otrajai pusei, arī t.s. alodizētajos lēņos. Pēc citu lēņa tiesību noformēšanās (žēlastības, koprokas) šāds izlēņojums tika dēvēts par vīra lēni (*manleen recht; manlehngudes recht*), un no 15. gs. lietots agrākā nosaukuma *jus feodali* vietā.[1133] 16. gs. tās nereti sauktas par vecajām vīra tiesībām vai vācu lēņa tiesībām. Šajā laikā sieviešu mantošanas tiesības šādos zemākas raudzes lēņos bija visneizdevīgākās, un nereti burtiski balstījās uz bruņinieku tiesību normām, kas ierobežoja sieviešu tiesības turēt lēņu valdījumus. Atbilstoši tam vīra lēņi tika doti vasaļiem, kuri piederēja pie šīs iedzīvotāju kārtas zemākajiem slāņiem.

2.1.2. Sieviešu mantošanas evolūcija saskaņā ar zemeskungu dotajām privilēģijām

Livonijā 13./14. gs. formējās lēņi, kuros tiesības bija ne tika vasaļiem, bet arī plašākam sieviešu un vīriešu lokam. Privilēģija, žēlastība jeb imunitāte bija zemes kunga izdots tiesisks akts, kas kādai personai vai personu grupai radīja tiesisku izņēmuma stāvokli attiecībā pret vispārējo kārtību. Īpašu nozīmi privilēģijas ieguva lēņu sistēmā, to saturs tieši skar sieviešu lēņu mantošanas tiesības. Starp žēlastībām ir tādas, kuru darbība bijusi īslaicīga vai apšaubīta kā Nikolaja žēlastība (13.gs.), kā arī ilglaicīgas privilēģijas kā Jungingena (1397) un Stodevešera žēlastība (1457). Pēdējās līdz 18.gs. uzskatītas par stūrakmeni vācu bruņinieku kārtas (*Ritterschaft*) privilēģiju virknē.[1134] Bez tam pastāvēja privātas privilēģijas, no kurām nozīmīgās bija koprokas privilēģijas. Tādas tika piešķirtas vairākām dzimtām Rīgas arhibīskapijā un Tartu bīskapijā, un tika apstiprinātas arī ārpus Livonijas vācu ķeizara vai pāvesta galmā. Tāpat vasaļi varēja iegūt atsevišķas privātas privilēģijas par sieviešu mantošanu. Vācu ķeizars Frīdrihs III (1440–1493) 15. gs. 40. gados apstiprināja dažādas mantošanas privilēģijas Livonijas vasaļu dzimtām, piemēram, 1442. gadā mantošanas tiesības ieguva Ropu dzimtas sievietes, bet 1488. gadā tika dota īpaša privilēģijas Klausa Ikšķila meitai Margaretai.[1135]

Nikolaja žēlastība. Hronoloģiski senākā privilēģija par sieviešu mantošanu bija Rīgas bīskapa Nikolaja fon Nauena (1229–1253) noteiktās mantošanas tiesības, kas bija adresētas visiem bīskapa vasaļiem un kodolīgā formā ietvēra sieviešu mantošanas principus lēņu valdījumā:

„Atraitnei bez bērniem no lēņa pienākas mūža uzturs, kas pēc viņas nāves kā vakants krīt atpakaļ bīskapam. Atraitne ar mazgadīgiem dēliem īpašumu tur kopā ar tiem, līdz apprecas otrreiz. Otrai laulībai vajag dēlu un radu piekrišanu; ja apprecas bez tās, zaudē jebkādas tiesības uz vīra lēni. Apprecoties atraitne iegūst rīta velti vai, ja vīrs to nav devis, labāko bērna daļu. Ja atraitne grib aiziet no īpašuma, tā gūst uzturu no vīra īpašuma. Visi dēli manto vienādi. Ja ir tikai meitas, tās manto kā

[1133] Šterns, I. Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā. *Arhīvs*. Melnburna, 1975. II sēj. 50. lpp.
[1134] Zutis, J. *Baltijas jautājums*… 18. lpp.; Stikāne, V. Lēņu mantošanas tiesības Livonijā … 17.–26. lpp.
[1135] GU Bd. 1, Nr. 308, 333; Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland* …S.116. Margareta Ikšķila bija divreiz precējusies un nodeva savu mantojumu dēliem, tomēr viņas mantojumu arī turpmāk dēvēja par koprokas lēni.

dēli. Ja vasalim ir meitas un dēli, tad manto dēli un dot meitām pūru, kāds pienākas no īpašuma. Ja mirst visi dēli, lēni var mantot meitas".[1136]

Par Nikolaja žēlastību vēstures literatūrā izteikti dažādi uzskati. Praksē nav saglabājušāstiešas liecības par mantošanu tieši pēc Nikolaja žēlastības, tāpēc 19. gs. otrajā pusē tā skatīta kā apšaubāma. Tā kā žēlastības neatbilda koncepcijai par lēņu sistēmas pārņemšanu no vācu zemēm pēc sakšu principiem, tad tiesību vēsturnieks A.Tranzē-Rozeneks to kā neatbilstošu sakšu lēņu principiem pilnībā noraidīja. Viņš 14. gs. norakstu, kas atradies ordeņa arhīvā, uzskatīja par viltojumu.[1137] Par dokumenta autentiskumu nešaubījās lēņa tiesību vēsturnieks K. Šillings, kurš paplašinātu mantošanu Livonijā saistīja ar Vestfālenes ministeriāļu tiesību ietekmi. Viņš kā vienu no argumentiem par labu Nikolaja žēlastībai minēja vairākus kopizlēņojumus ar sievu, kas bija doti Rīgas bīskapijā bīskapu Alberta un Nikolaja laikā, bet nebija sastopami vēlāk.[1138]

Vispamatīgāk šo žēlastību analizējis vēsturnieks un arhivārs N. Bušs. Viņš secināja, ka mantošana tika attiecināta uz Kurzemes teritoriju un tās atcelšana Vācu ordeņa Livonijas atzara zemēs notikusi 1258. gadā, bet dokumenta kopija ap 1340. gadu nokļuvusi Ordeņa arhīvā Kuldīgā. Saistībā ar Nikolaja žēlastību autors analizē kādu lēņu grupu, kurā 13.gs. 30. gados tika pieļauta sieviešu mantošana. Tā attiecās uz pilsētniecēm jeb ārzemju tirgotāju ģimenes loceklēm. Par Nikolaja žēlastības darbību N.Buša viedoklim pievienojas arī A.Švābe, atzīmējot, ka šajā žēlastībā noformulētā mantošanas kārtība „namnieku lēņos" (1231) tika apsolīta tiem Rīgas pilsoņiem, kuri pēc 1226. gada vienošanās piedalījaš krusta karagājienos pret pagāniem.[1139] Pāvesta legāta Alnas Balduīna darbības laikā minētie lēņu īpašnieki – 70 Rīgas pilsētas vasaļi (no tiem daļa ārzemju tirgotāji) 1233. gada 30.jūlijā no lēņiem publiski atteicās,[1140] un vēlāk, kad kuršu zemes tika dalītas starp Vācu ordeni un Kurzemes bīskapu (1253), pieciem Ordeņa un bīskapa vasaļiem kā likumīgie lēņu mantinieki minēti brīvi pēcnācēji (*liberis),*[1141] savukārt Kurzemes bīskaps pēc zemju dalīšanas apstiprināja, ka zemi izlēņoja ar jau apsolītām mantošanas tiesībām.[1142] Iespējams, ka te vēl bija runa par mantošanas tiesībām abu dzimumu mantiniekiem. Tomēr izmantot šīs iespējas mantinieki nepaspēja jeb liecības par to nav saglabājušās. Ordenis ar pilsētnieku un tirgotāju lēņiem īpaši nerēķinājās, 1258. gadā tie tika pārņemti ordeņa kontrolē, un vēlāk piedāvāts izpirkums. N.Bušs uzskata, ka ordenis līdz ar to anulēja agrākās vasaļu tiesības, t.sk. abu dzimumu mantošanas tiesības. Līdzīga attīstība notika arī Sāremā.[1143]

[1136] LUB Bd. 1, Nr. 111; SLVA , Nr. 169.
[1137] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland* …S. 247–258.
[1138] Schilling, C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen...* S. 366.
[1139] Švābe, A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības...* 158. lpp.
[1140] Jau atcelts no legāta amata, 1234.gadā Alnas Balduīns ar Saksijas hercoga pārstāvja ziņu atjaunoja lēņus 56 Rīgas namniekiem ar īpašām tiesībām, kas tiks piešķirtas citiem Kursas vasaļiem (SLVA, Nr. 168; 199; 200)
[1141] SLVA, Nr. 361. Starp šiem vasaļiem atrodams arī atgrieztā lēņa turētājs kursis Hermanis Pilāts.
[1142] SLVA, Nr. 362.
[1143] Busch, N. Das Kopialbuch aus dem XIV Jahrhundert im Kurl. Provinzialmuseum zu Mitau und der sogenannte Gnadebrief des Bischofs Nicolaus von Riga. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd. 17. Riga, 1899. S. 398–406.

Dažos ordeņa lēņos arī vēlāk saglabājās īpašas mantošanas tiesības jeb lēņu privilēģijas. Līgumā ar zemgaļiem 1261.g. cita starpā pieminēti vasaļi, kuri turēja savus lēņus pēc žēlastības (*de jure gratia sua feoda contignat).* Tāpat īpašas privilēģijas, gan neprecizējot, vai tās saistītas ar sieviešu mantošumu, minētas arī vēlāk.[1144] Nikolaja žēlastību kā netipisku parādību Livonijas lēņu sistēmā nedaudz analizējis L.Arbuzovs jun., kurš to atzina par šaubīgu, bet ne neiespējamu.[1145] Vēsturnieks I. Šterns min Nikolaja žēlastību kā faktu, bet uz 15. gs. sākuma dokumenta pamata secina, ka turpmāk šāda mantošanas kārtība netika ievērota.[1146]

Nikolaja žēlastības pastāvēšanai par labu liecina tas, ka Baltijas jūras reģionā tieši 13. gs. pirmajā pusē un vidū zemeskungi izdeva līdzīgas vai daļēji līdzīgas privilēģijas. Meitu iesaistīšana mantošanā, paplašinot līdz tam pastāvošās mantošanas tiesības, sastopama Baltijas jūras dienviddaļā. 1249.gada Kristburgas miera līgumā starp Vācu ordeni un prūšiem bija noteikts, ka prūšu nobiļi varēja novēlēt savu mantojumu dēliem un meitām, lai arī iepriekš bijis paradums to atstāt tikai dēliem.[1147] Poļu bruņinieku mantošanas tiesības tika paplašinātas valdnieka Mazpolijas hercoga un nominālā Polijas valdnieka Boļeslava Kaunīgā (1243–1279) laikā: ar 1252. gada privilēģiju vasaļa dienesta, pirkto un dzimtas zemi varēja mantot abu dzimumu mantinieki. 14. gs. poļu bruņiniekiem šāda mantošana nostiprinājās un bija izplatīta, kamēr zemnieku zemes mantošana bija ierobežota, un zemi mantoja tikai dēli.[1148] Arī vācu vasaļiem mūsdienu Polijas teritorijā no 13.gs. bija iespējams nodot mantojumu meitai, bet atraitne varēja mantot, ja viņai bija dēli.[1149]

Atšķirībā no Livonijas bruņinieku tiesībām, atraitnei Nikolaja žēlastība paredzēja plašāku tiesību apjomu gadījumā, ja lēņu vīra atraitnei nebija bērnu, kā arī deva iespēju lēni mantot meitām. Kopīgas pazīmes Nikolaja dotajā mantošanā vērojamas ar pilsētu statūtiem, īpaši ar Baltijas jūras reģionā nozīmīgajiem Lībekas statūtiem, kuru juridiska noformēšanās saistāma ar 13. gs. vidu, gan ar Livonijas ZT, kā arī ar t.s. atgriezto lēņu (*feodoum oblatum*) un alodu mantošanu.[1150] Tās balstījās uz Baltijas

---

[1144] LUB Bd. 1, Nr. 344. 1397. gadā Ordeņa mestrs Vennemars fon Brigenejs Kuldīgas komturejā pie Durbes pils minēja vasali, kuram bija kāda speciāla privilēģija: "*De speciali etiam gratia nostra*..." Ordeņa vasaļa Johana Treidena senčiem pie Jelgavas jau no 14.gs. bijušas īpašas, priviliģētas mantošanas tiesības. Šādi priviliģēti lēņi jeb žēlastība (*gratia*) nereti ietvēra paplašinātas mantošanas tiesības meitām un atraitnēm. Baltvācu tiesību vēsturnieks K. Šillings mēģina skaidrot šo sekojoši: nav runa par divām dažādiem lēņu veidiem, bet mantošanas kārtību lēņos, kur dēliem mantošana ir "*in posterum optinere*"– ar tiesībām, bet meitām un atraitnēm *"gratia"*– žēlastība, kas nav ietverta parašās. (Schilling C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen*…S. 128).

[1145] *Liv-, Est- und Kurländische Urkundenregisten bis zum Jahre 1300.* Von F. G. v. Bunge, mit Ergänzungen von L.Arbusow jun. neu herausgegeben von F. Benninhoven. Hamburg, 1959. S. 49.

[1146] Šterns, I. Feodālisma loma Rīgas arhibīskapijās iekarošanā 13.gs. *Akadēmiskā dzīve*. Linkolna, 1983. Nr. 25. 16.–29. lpp.

[1147] SLVA, Nr. 309.

[1148] Греков, В. Д. Польскайя Правда... С. 328–331.

[1149] Wensky, M. Die Frau in der städtische Gesellschaft. In: *Lexicon des Mittelalters.* Hg. u. Berater R.-H. Bautier. Bd. IV. München, Zürich: Artemis&Vinkler, 1989. Kolumne 864.

[1150] Стикане, В. Наследственное право женщин... С. 32–47; Стикане, В. Правовой статус женщин в средневековой Латвии: наследственное право на землю. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli: Vēsture.* VI sējums, II daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2003. 50. –55.lpp.

jūras reģionam un ģermāņu tiesību reģionos apskatāmajā laikā raksturīgu principu, ka visiem mantiniekiem pienākas „galvas daļa" no ģimenes mantas.

13. gs. pirmajā pusē vēl nepastāvēja paradums lēni apstiprināt ar dokumentu, tad ziņas par sieviešu iesaisi lēņu sistēmā ir netiešas. Rīgas bīskapu Alberta un Nikolaja laikā lēņi doti vienlaicīgi sievai un vīram. Piemēram, no 1240. gadā no vienošanās starp Rīgas domkapitulu un Vigera atraitni Mergardis uzzinām, ka bīskaps [Alberts] devis lēni koprokā arī vasaļa sievai (*dominam Margardim viduam*). Domkapituls, kuram bīskaps Nikolajs bija piešķīris lēni pēc vasaļa nāves, atraitnes tiesības uz mūža uzturu (*usum vite*) un daļu no lēņa sakarā ar viņas labprātīgo vēlmi atgriezties dzimtenē (*repatriare in Teutoniam*) pārdeva par 16 sudraba mārkām.[1151] Cits bīskapa Nikolaja laikā dots koplēnis bruņiniekam Teodoriham no Kokneses un viņa sievai Sofijai (*uxor ejus Sophia*) minēts 1269.gadā, kad Rīgas arhibīskaps Alberts (1253–1273) ar Sofijas piekrišanu izlēņoja šo lēni viņas otrajam vīram.[1152]

Par sieviešu iesaisti lēņu mantošanā pie Daugavas (t.i. vieni no pirmajiem izlēņojumiem Livonijā) 13.–14.gs. ir netiešas liecības. Sieviete koprokā ar saviem dēliem lēņu valdījumā minēta Rīgas parādu grāmatā 1289. gadā – atraitne Alhaida Ikšķila koprokā (*conjuncta manu*) ar dēliem – Johannu un Villekinu Bardevikiem.[1153] Netieši par abu dzimumu mantošanu Tīzenhauzenu lēnī liecina Rīgas arhibīskapa Engelberta Aviņjonā dotā restitūcija 1342. gada 17. augustā. Lēņa kungs atjaunoja mantiniekiem Rīgas arhibīskapa Fridriha (1304–1341) no baznīcas un lēņa tiesībām izslēgtos Johana Tīzenhauzena īpašumus, jo Johans un visi viņa mantinieki vīriešu un sieviešu līnijā līdz ceturtajai pakāpei (*Johannem et heredes suos in perpetuum ab ipso per masculinam et femininam lineam descendentes*) uz mūžīgiem laikiem bija krituši neželastībā un uzskatīti par nespējīgiem saņemt lēņus no Rīgas baznīcas.[1154] Sieviešu tieša iesaistīšana mantošanā Rīgas arhibīskapa vasaļu lēņos neguva attīstību un tika ierobežota, jādomā, arhibīskapa un viņa vasaļu savstarpējo cīņu laikā par stratēģiski nozīmīgiem lēņiem pie Daugavas, kas īpaši saasinājās 14. gs. sākumā.[1155] Līdz ar senjora un vasaļu attiecību noregulēšanu līgumu ceļā[1156] nostiprinājās lēņu mantošana saskaņā ar bruņinieku tiesībām, kas paredzēja stingrāku mantošanas kārtību nekā atgrieztajos lēņos vai, iespējams, saskaņā ar Nikolaja žēlastību. Arī citi Daugavas lēņi, kuri bija doti bīskapa Alberta laikā 13.gs. sākumā – Dole, Lielvārde,

[1151] GU Bd. 1, Nr. 18; LUB Bd. 1, 164; SLVA, Nr. 237.
[1152] GU Bd. 1, Nr. 31.
[1153] Taube, M. *Die von Uxkull: Geneologische Geschichte des Uradeligen Geschlechts der Herren, Freiherren und Grafen von Uxkull 1229–1929*. Berlin, 1930. S. 14; Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352*.
[1154] GU Bd. 1, Nr. 65.
[1155] Arhibīskaps Johanness III no Šverinas (1294–1300) gribēja pievienot pili bīskapa galda īpašumiem, bet vasalis Tīzenhauzens neatdeva "savu tēvu mantojumu" un pēc bruņotiem konfliktiem palika Koknesē. Sk. Hasselblatt, R. *Ritter Bartholomäus von Tiesenhausen. Ein livländisches Vasallenleben aus dem 14. Jahrhundert.* Reval, 1888 (Sonderdruck). S. 627.
[1156] Pēc t.s. Dancigas izlīguma 1397.gadā Tīzenhauzeni minēto lēni zaudēja. Transehe-Roseneck, A. *Die ritterlichen Livlandfahrer*... S. 41.

Ikšķile –14.gs. bija „nedalītas koprokas" lēņi, kas ap šo laiku izslīdēja no vasaļu rokām.[1157] Ap 1400.gadu pie Daugavas bija tikai viena nozīmīga vasaļa pils – Lokstene.[1158] Pēdējais vasaļu Ikšķilu Daugavas lēnis tika pārdots pirms 1405.gada.[1159] Vēl var piezīmēt, ka meitas mantošanas tiesības 14.gs. bija Tīzenhauzenu apakšvasaļiem (*Aftervasasallen).* Mantojuma dalīšanas līgumā (1382) starp Bartolomeju un Johanu Tīzenhauzeniem starp vasaļiem (*manschaft*) Ērgļos minētā Hinrika Rigena meita (*Hinrich Rigen' Tochter)* un kāda Gobelše (*Gobelsche*), jādomā atraitne.[1160] Vēlāk 15.–16.gs. meitas starp apakšvasaļiem kā tiešas lēņa mantinieces vairs nav minētas.

Lai arī sieviešu iesaisti lēņu mantošanā 13.gs. nevar saistīt tikai ar Nikolaja žēlastību, kura, iespējams, darbojās neilgu laiku, var domāt, ka ivonijā sieviešu mantošanas tiesības 13.gs. bija plašas un mantošanas attīstība virzījās līdzīgā paplašināšanās virzienā kā Baltijas jūras reģionā. Līdz ar Livonijas pārvaldes un sociālās struktūras nostabilizēšanos 14.–15.gs., sieviešu mantošanas tiesības ieguva citas formas, zināmā mērā tika sašaurinātas par labu ģimenes vīriešiem.

Jungingena žēlastība. Igaunijas teritorijas ziemeļdaļā lēņu sistēma formējās citos apstākļos nekā Rīgas arhibīskapijā – te starp vasaļiem 13.gs. bija kā vācu, tā dāņu izcelsmes vasaļi. Ziemeļigaunijā visagrāk veidojās vasaļu kārta, un jau ap 1252.gadu minēta vasaļu kopiena (*Communitas vassalorum regi par Estoniam constituta)*, kura 1315.gadā panāca VĒbt apstiprināšanu. Tiesības tika sastādītas, iespējams, jau 1241.– 1248.g., un to ievadā minēts, ka tās ir ieraduma tiesības, kas lietotas Rīgas, Tartu, Sāremā Lēnemā bīskapijās un ordeņa zemēs.[1161] No 60 VĒbt punktiem dažādi sieviešu mantošanas veidi un gadījumi tika aplūkoti 21 punktā – t.i. vairāk nekā trešdaļa no bruņinieku tiesībām bija veltīta sieviešu mantošanai, taču sieviešu mantošanas tiesības nebija apkopotas vienkopus un sistematizēta. VĒbt, tāpat kā citas Livonijas bruņinieku tiesības, paredzēja visu dēlu un meitu tiesības uz mantojumu (*Kopfteil*). Sava daļa sievietei bija tikai mūža lietošanā un tika nodota mantojumā brāļiem, ne sievietes mantiniekiem. Līdz ar to iespēja mantot lēņu īpašumu netika dota ne sievietes bērniem, ne vasaļa meitas vai atraitnes vīram, kas vasaļu ģimenes neapmierināja. 1329.gadā Dānijas karalis paplašināja vasaļu mantošanu, daļēji pielaižot pie pilnas mantošanas arī vasaļu meitas, t.i., meitas mantojuma daļu turpmāk mantoja ne brāļi, bet viņas bērni un vīrs.[1162]

Īpaša nozīme sieviešu mantošanas tiesību attīstībā Ziemeļigaunijā bija nekustamam īpašumam, kas jau no 13. gs. nebija lēņu valdījums, bet t.s. pirktā zeme, kas tika noformēta izlēņojuma veidā.[1163] Pērkot, pārdodot, mainot un citādi atsavinot sākotnēji pirktus lēņu valdījumus, bija jāievēro sieviešu

[1157] Sieviešu mantojuma daļas 1386. gadā Tartu bīskapa vasaļu Ikšķilu lēņos bija daļa no koprokas lēņa, arī nekustams īpašums, kas atbilda bruņienieku tiesību principiem. GU Bd. 1, Nr. 119; Brieflade, Nr. 68, S. 53.
[1158] Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes ... S. 10.
[1159] GU Bd.1, Nr. 162 (Hermaņa Ikšķila (*van Uxcule*) testaments, Ance, 1405. Runa par bīskapijai pārdoto Dubenas ciemu (*Dubbena*, mūsdienās Līvāni).
[1160] Brieflade, Nr. 66, S. 49. Transehe, A. *Das Afterlehen in Livland.* Mitau, 1898, Reg. Nr. 7.
[1161] Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*... 61. lpp.
[1162] LUB Bd. 2, Nr. 737.
[1163] LUB Bd. 1, Nr. CDXXII, 534. sleja; Brieflade, Nr. 13, S. 16; LUB Bd. 1, Nr. DXXII.

piekrišana, kas tika norādīta dokumentos un acīmredzot prasīja arī personīgu sievietes līdzdalību, slēdzot šādus darījumus. Līdz ar to sievietes vairāk tika iesaistītas publiskā sfērā.

14. gs. otrajā pusē, kad Ziemeļigaunija nonāca Vācu ordeņa pārvaldē, tiesiska spiediena rezultātā vasaļa meitu mantojums tika traktēts kā pūra tiesības un tiesības uz mūža uzturu, bet ne kā tiesības uz daļu no lēņa valdījuma.[1164] Piemēram, 1395. gadā bruņinieka Otto Rozena meita Marija nodeva ordenim savas tiesība uz mūža uzturu, kas tai bija Virumā koprokas dēļ.[1165] Ziemeļigaunijas vasaļu mantošanas tiesības Vācu ordenis uzskatīja par pārāk plašām, un sākotnēji sieviešu mantošanas tiesības nemaz negribēja pieļaut. Vācu ordenis ieguva Ziemeļigauniju pēc igauņu t.s. Jurģu nakts sacelšanās (1343–1345). Zemeskunga un kārtu attiecības prasīja, lai bruņniecība izteiktu uzticību jaunajam zemeskungam, bet viņš savukārt apstiprinātu iedzīvotāju tiesības. Tam bija jānotiek jau 1347. gadā, bet attiecību nodibināšana starp Vācu ordeņa mestru un vasaļiem nevedās. Vācu ordenis atteicās apstiprināt vasaļu lēņu tiesības. Gandrīz piecdesmit gadus abas puses nespēja vienoties, nonāca pat līdz militāram konfliktam (1396.–1397), kurā vasaļu sabiedrotais bija Tartu bīskaps. Dažādu iemeslu dēļ (diplomātiskas neveiksmes, Kalmāras ūnijas un Polijas ārpolitiskie draudi) ordenis bija spiests piekāpties saviem vasaļiem un būtiski palielināja vasaļu mantošanas tiesības.[1166]

Vācu ordeņa virsmestrs Konrāds no Jungingenas Gdaņskas (*Danzig*) sanāksmē 1397. gada 13.jūlijā vienlaicīgi apstiprināja VĒbt un deva Ziemeļigaunijas vasaļiem paplašinātas mantošanas tiesības.[1167] Žēlastības tiesības bija it kā tiesisks starpposms starp klasisko izlēņošanas kārtību un pilnīgu zemes alodifikāciju.[1168] Saskaņā ar tām lēni mantoja kā dēli, tā meitas, un miruša bezbērnu vasaļa lēņus varēja mantoto radinieki līdz pat piektajai radniecības pakāpei abos dzimumos.[1169] Jungingena žēlastība bija spēkā līdz pat lēņu alodifikācijai 1783. gadā. Tā bija lokāla privilēģija, kā atzīmē J.Uluots, bija liela veiksme vasaļiem, kas atstāja iespaidu uz lēņu tiesībām, kārtu un zemeskungu attiecībām visā Livonijā.[1170] Jungingena žēlastība kļuva par paraugu līdzīgām lēņtiesiskām privilēģijām Tartu bīskapijā (1454) un Rīgas arhibīskapijā (1457).[1171]

Paplašināta lēņu mantošana nebija raksturīga Vācu ordeņa zemēm, jo visizplatītākais izlēņojums ordeņa zemēs 14.–15. gs. bija t. s. vīra lēnis, kurā mantinieku loks aprobežojās ar vīriešu kārtas tiešajiem pēcnācējiem. Harjumā un Virumā vasaļu mantošanas tiesības ilgu laiku bija visplašākās Livonijā, un tieši te straujāk nekā citos Livonijas novados izveidojās bruņniecība kā korporatīva kārta, kurā sievietēm bija spēcīgas ekonomiskās pozīcijas. Ziemeļigaunijā vērojams visstraujākais muižu,

---

[1164] Transehe- Roseneck., A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*… S. 78.
[1165] LUB Bd. 6, Nr. 79.
[1166] Transe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*.. S.252; Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unterd den Könogen von Dänemark*… S. 241ff; Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*.. 181.–182. lpp.
[1167] Jungingena žēlastība. *Latvijas konversācijas vārdnīca.* 8. sēj. Rīga, 1932. 14580. sleja.
[1168] *Latvijas tiesību avoti*. .. 125. lpp.
[1169] Stikāne, V. Lēņu mantošanas tiesības... 17. lpp.
[1170] Uluots, J. *Grundzüge der Agrargeschichte Estlands*. Tartu, 1935. S. 61–62.
[1171] Stikāne, V. *Komentārs. Jungingena žēlastība: tulkojums latviešu valodā*. Pieejams. http://www.historia.lv Ievietots: 15.01.2002.

klaušu darba un dzimtbūšanas attīstības process, kurā jau agri tika iesaistītas sievietes – gan kā dzimtmuižnieces, gan dzimtzemnieces.

Jungingena žēlastība saglabāja dēlu priekšrocība mantošanā. Tās teksts attiecībā uz sieviešu mantojumu bija visai īss:

„*Ja vīrs nomirst un atstāj bērnus, dēlus un meitas, ja kāda no meitām ir precējusies, tad tā nekādā veidā nedrīkst iegūt tēva mantojumu vai mantu, kamēr dzīvo dēli un neprecētas meitas; tāpat arī neprecētajām meitām nevajag un viņas nedrīkst ne ar kādām tiesībām iegūt tēva gruntsgabalu un mantu, kamēr dzīvi dēli, turpretim dēliem jāpatur sava tēva manta un gruntsgabals un jādod neprecētajām meitām pūrs no sava un no tuvāko radu īpašuma. Bet, ja nomirst vīrs bez dēliem un atstāj neprecētas meitas, meitām jāpatur sava tēva gruntsgabals un cita manta, un tuvākajiem aizbildņiem jādod meitām pūrs, pēc Livonijas valdnieka gribas un padoma.*

Tālāk, ja vīrs nomirst bez bērniem, tātad (bez) dēliem un meitām, manta jāmanto tam, kas ir viņa tuvākais radinieks, vai tas ir vīrietis vai sieviete, no zobena vienas vai no otras puses, un jāmanto viņa manta ar šādām mantošanas tiesībām līdz piektajai pakāpei.

Un sievas, kuras kļūst atraitnes un negrib palikt pie saviem bērniem, tās jāatstāj pie tādām tiesībām un ieradumiem, kādas tās no senatnes bijušas šajā zemē.

Kura atraitne vai jaunava nomirst bez pūra, visu tās tēva mantojumu un pārējo mantu jāmanto tās tuvākajam radiniekam, vai tas būtu vīrietis vai sieviete, līdz piektajai pakāpei, tātad tā, kā tas augšā rakstīts." [1172]

Jungingena žēlastībā sieviešu mantošanas tiesības bija līdzīgas VĒbt normām, tikai tās bija apkopotas un sistematizētas vienviet. Saskaņā ar žēlastību brāļu priekšrocība kā nekustama īpašuma mantotājiem vairs nepastāvēja. Meitas vīrs varēja iegūt mantojumu, arī, ja viņai bija brāļi, kuri varēja atteikties no tēva mantojuma par labu māsai. Šādi gadījumi ir arī fiksēti dokumentos. Tā 1489.gadā Tallinas komturs Harjumā mantāgā apstiprināja Hansa Frēzes (*Frese*) atteikšanos no tēva mantojuma par labu māsas vīram.[1173] Savukārt iespēja vasaļa mantojumu saņemt vīrietim vai sievietei līdz piektajai radniecības pakāpei būtiski paplašināja lēņa mantotāju loku, un iespēja, ka lēnis mantinieku trūkuma dēļ varētu atgriezties lēņu kungam, faktiski izzuda. Zemi pārdot un ieķīlāt bez zemeskunga atļaujas līdz 16.gs. sākumam nedrīkstēja.

Ieguvēji no sieviešu plašajām mantošanas tiesībām bija galvenokārt vasaļu kārtas vīrieši, jo tiesības rīkoties ar īpašumu bija sievietes aizbildnim – vīram, kuram tika izlēņots caur sievietes mantojumu iegūtais īpašums. Sievietēm joprojām nebija pilnu tiesību turēt lēņus. 1512.gadā Harjumā Virumā mantāga spriedumā tika noteikts, ka māsām nav jādod mantojums zemes veidā, bet gan kā ķīla

[1172] Žēlastības teksts tulkots latviešu valodā (*Latvijas tiesību avoti*… 123.–124. lpp.); publicēts arī LUB Bd. 9, Nr.1756, S. 180–181.
[1173] Brieflade, Nr. 366.

(*Pfandgut*), kurā ir viņu iztika.[1174] Ziemeļigaunijas vasaļi 15.gs. beigās un 16.gs. sākumā dalot mantojumu, sliecās dot meitām proporcionāli lielāku mantojuma daļu nekā dēliem. Ja likumīgā „galvas daļa" māsām un brāļiem bija līdzīga, tad māsu mantojumu vēl papildināja tradicionāli sieviešu izprecināšanai paredzētais nodrošinājums. Tā 1533. gadā ordeņa Virumā novadā katras māsas saņemtās pūra naudas lielums bija vienlīdzīgs brāļa daļai, kurš nemantoja muižu. Māsas bez tam vēl saņēma naudu par rotām, drēbēm un precību izdevumiem, t.sk. lopiem, vēršiem, sīklopiem.[1175]

Sieviešu mantošana līdz piektajai radniecības līnijai radīja tiesu strīdus, kuru risināšana caurvija Ziemeļigaunijas vasaļu sapulces 15.–16. gs. un skāra arī kaimiņu teritorijas. Piemēram, 1451.gada 22.jūnijā Virumā mantāgā par Heinriha Meka atstāto mantojumu savas mātes dēļ tiesājās Hanss Rozens kopā ar Klausu Meku pret Arndu Fītingu un viņa sievu. Hanss Rozens uzstāja, ka viņa māte bija tuvāka radiniece nekā Arndta Fītinga sieva. Otra puse atbildēja, ka Jungingena žēlastība attiecas tikai uz Harjumā un Virumā, bet ne uz tiem, kas dzīvo ārpus šiem novadiem. Pat brāļiem bija jāpērk īpašums Ziemeļigaunijā, lai varētu kļūt par likumīgiem mantiniekiem vai mantot pēc testamenta. Tiesa atzīmēja, ka tikai gadījumā, ja Hana Rozena mātei būtu kāds īpašums Harjumā vai Virumā, viņa varētu mantot pēc Jungingena žēlastības. Hanss Rozens tam nepiekrita un iesniedza tālāk apelāciju pāvestam.[1176] Zemju pirkšana Ziemeļigaunijā, tai skaitā, lai izmantotu Jungingena žēlastības priekšrocības, bija vispārēja parādība Livonijas vasaļu vidū. Pirktu zemi pārdeva ar mātes un vecmāmiņas[1177], sievas, radinieku un viņu ģimenes sieviešu piekrišanu. Ar pirktu zemi sieviete varēja rīkoties bez aizbildņa atļaujas, piemēram, 1450. gadā Hansa Revelsa sieva (atraitne?) Doroteja par 400 mārkām ieķīlāja ciemu Dītriham Aserim uz 15 gadiem, savukārt neprecēta vasaļa meita Margarēte 1482. gadā ieķīlāja Jirgenam Mecentakam zemnieku sētu ar diviem arkliem zemes, pretī saņemot gada renti sešu mārku apmērā.[1178] Šajos gadījumos darījumu ar savu zīmogu apstiprināja vienīgi darījuma partneris. Līdzīgu aizdevuma zīmi, kas rakstīts „es" formā un ieķīlāja zemnieku saimi ar trim arkliem Tallinas birgintīniešu klostera abatei, pretī saņemot gada renti, 1488.gadā Ģertrūdes Dēnhofas vārdā ar zīmogu apliecināja viņas brālis Klauss Dēnhofs.[1179]

16. gs. Ziemeļigaunijā muižu mantošana *caur sievieti* bija plaši izplatīta, tomēr sievietes starp lēņa muižu turētājām bija sastopamas reti. Joprojām pastāvēja dažādi sieviešu mantojuma veidi – sievietes turēja savu zemes daļu kā atraitnes nodrošinājumu (mūža uzturs), kā meitas mantojuma daļu, tādēļ sieviešu mantojumi varēja būt nelieli. Tā 16. gs. beigās Hāpsalas pilstiesā (*haus Hapsel*) lēņu valdījuma daļu lietoja divas atraitnes un viena vasaļa meita (*Marfa dochter* – 4 arkli). Rakveres pilsnovadā 16 arklus liela lēņa turētāja bija Margareta Aurepa, savukārt Katrīna Lode lietoja vienu

[1174] Brieflade, Nr. 774.
[1175] GU Bd. 2, Nr. 577.
[1176] Brieflade, Nr. 203, S. 136–137.
[1177] Brieflade, Nr. 39, S. 32 (*Odward von Lode*, 1336.gads). Dokumentam ir viens – Dītriha Asera – zīmogs.
[1178] Brieflade, Nr. 344. Viens – Jirgena Mecentaka (*Metzentacken*) zīmogs.
[1179] Brieflade, Nr. 363.

arklu līdzās savam radiniekam Mihaelam Lodem, kura rīcībā bija 16 arkli. 16.gs. beigās Otepē (*Odenpehe*) neliels lēņu valdījums bija Annai Kēferei (*Käfer*). Sieviešu pašu lietotās muižas, kā redzams, varēja būt viss īpašums kā Margaretai Aurepai, vai arī tikai daļa no kāda mantojuma kā Katrīnai Lodei. Starp lēņu turētājiem Hāpsalas pilstiesā nospiedošā vairumā bija vīrieši.[1180]

Rīgas arhibīskapijas vasaļu tiesības un privilēģijas. Rīgas arhibīskapijā 1422. gadā par likuma grāmatu apstiprināja Vidējās bruņinieku tiesības (Vbt), kurās sieviešu mantošana tika pārņemta no Sbt, bet daļa no tiesību krājuma „Livonijas spogulis", daļa tiešā veidā no Ssp. Sieviešu tiesības līdz ar to tika skaidrotas vēl vairāk punktos nekā Sbt, nereti tie bija savstarpēji pretrunīgi. Mantinieki bija gan brāļi, gan māsas; atraitnes daļa bija rīta velte vai arī mūža uzturs vīra īpašumā, gadījumā, ja bija dēli. Ja atraitnei bija tikai meitas, viņa saņēma rīta velti; ja bija piedzimis dēls, bet miris, pienācās mūža uzturs muižās; ja dēls bija dzīvs – māte palika muižā kā likumīga mantinieka pārstāve. Tika paredzēti arī gadījumi, ja sievai bērns piedzima pārāk ātri pēc kāzām vai kā atraitnei jau pēc vīra nāves – tad tiesības palikt lēnī sprieda vasaļu tiesa. No Ssp zemes tiesībām tika pārņemti regulējumi par meitu (*maget*) tiesībām sūdzēties par aizbildni un viņu tiesības savu mantojuma daļu ar aizbildņu atļauju pārdot.[1181] Attiecībā uz zemes valdījumu, arī uz sievas īpašumu Vbt lietoja terminus „eigen", „gude", „gut" – t.i. uz lēņa valdījumu tika attiecinātas mantošanas tiesības kā uz ģimenes īpašumā esošu zemi. Vbt darbojās Rīgas arhibīskapijā ilgstoši, un 1537. gadā tās tika arī iespiestas grāmatas formātā. Zviedrijas karaliene Kristīna (1626–1689) tās 1648. gadā atzina par Vidzemes zemes tiesībām.[1182]

15. gs. stiprākās vasaļu dzimtas Rīgas arhibīskapijā ieguva privilēģijas pielietot koprokas mantošanas tiesības, kuras bija nostiprinājušās un paplašinājušās, ne tikai nedalītā īpašumā, bet arī pēc dalīšanās. Mantinieki bija plašs vīriešu asinsradinieku loks, savukārt sievietes tiešā veidā bija no mantošanas bija izslēgtas. Tīzenhauzeniem šādu privilēģiju zemeskungs deva 1417., Rozeniem –1428., Ungerniem 1455., Ikšķiliem 1477. gadā. Šajā laikā šādas privilēģijas ieguva arī dažas vasaļu dzimtas ordeņa zemēs.[1183] Sieviešu mantošanas tiesības koprokas lēņos balstījās uz bruņinieku tiesību principiem, ka meitas mantojuma daļa bija tikai pūrs kustamas mantas veidā, bet ne zeme. Atraitnei pienācās mūža uzturs vai rīta dāvanas tiesības. Dalot tēva mantojumu Tartu bīskapijā 1551. gadā, brāļi Tīzenhauzeni vienojās par turpmāko mantošanu, ja kādam no viņiem nākotnē būs tikai meitas, bet ne dēli. Tad meitām jādod mantojumā nauda, savukārt jānodrošina, lai zemi saņemtu tuvākie asinsradinieki vīrieši.[1184]

Koprokas vasaļu dzimtas savas tiesības aizstāvēja kopīgi un dažāda līmeņa tiesās vērstās pret sieviešu iesaistīšanu mantošanā savu dzimtu lēņu valdījumos. Rets bija gadījums, kad koprokas vasalis vēlējās savus lēņu valdījumus pārvērst par citu tiesību lēņu zemi. Tā 1554. gadā nolēma darīt Straupes

[1180] Schiemann, Th. *Der älteste schwedische Kadaster*... S. 21, 33, 47.
[1181] Vbt ietvērtie papildinājumi no Lsp. Sk. *Altlivland Rechtsbücher*… S. 95–119; 120–158.
[1182] Švābe, A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības*... 120. lpp.
[1183] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland* …S. 75.
[1184] Tartu, 1551. gada 8. aprīlī. LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 17. lp.

kungs Johans Rozens. Viņa vēlmi apstiprināja tiešais lēņu kungs Rīgas arhibīskaps,[1185] kurš savukārt izteica rakstisku lūgumu par tiesību maiņu vācu ķeizaram Kārlim VI.[1186] Kādi bija Johana Rozena rīcības motīvi, nomainot tiesības, nav skaidrs. Katrā ziņā viņam bija gan dēli, gan meitas, un tiešie lēņu mantinieki palika dēli.

Silvestra žēlastība bija viens no nozīmīgākajiem Rīgas arhibīskapa izdotiem tiesību aktiem par lēņu mantošanu. Sieviešu mantošanai šajā žēlastībā bija atvēlēta centrālā loma, bet tikpat svarīgi, ka vasaļu kārtai dotā privilēģija paplašināja lēņa mantošanas tiesības vispār, kā arī kārtoja vasaļu un kleriķu mantošanu pēc zemes un lēņa tiesībām. Žēlastība daļēji pielīdzināja lēņus alodiem un nekustamu mantu kustamai, nosakot, ka gan kustamu mantu, gan nekustamu mantu (lēņus) var mantot vasaļa dēli, meitas un abu dzimumu sānu radi līdz piektajai radniecības pakāpei ieskaitot. Žēlastība ieviesa arhibīskapijā jaunu lēņu tipu – žēlastības lēņus. Šī privilēģija jeb imunitāte turpināja lēņu alodifikācijas procesu. Privilēģijas paraugs lēņu mantošanas ziņā bija Jungingena žēlastība (1397), bet tās tapšana saistīta ar arhibīskapa Silvestra Stodevešera (?–1479) vārdu, kurš bija amatā no 1448. līdz savai nāvei 1479. gadā. Silvestra darbošanos Livonijā raksturo politiska godkārība un mēģinājumi sabalansēt attiecības ar ordeni, saviem vasaļiem, domkapitulu.[1187] Arhibīskaps Silvestrs saskārās ar sev padotās bruņniecības prasību pēc paplašinātas lēņu mantošanas kārtības jau 1454.gadā, kad mantošanas privilēģiju saņēma Tartu bīskapijas vasaļi. Iedarbīga bija arī pateicība par mantošanas privilēģiju paplašināšanu – ievērojama naudas summa no vasaļiem, lai atbrīvotu ieķīlātās arhibīskapa pilis un muižas. Bez tam vasaļi apsolījās sniegt palīdzību piļu nocietināšanai un celtniecībai. Mantošanas tiesību paplašināšana, tai skaitā sieviešu tiesību pielīdzināšana Ziemeļigaunijas vasaļiem, Rīgas arhibīskapijas bruņniecībai acīmredzot bija ļoti nozīmīga.

Privilēģija tika izziņota landtāga priekšā 1457. gada 6. februārī Raunā. Vienlaicīgi tika izdots cits dokuments, kas papildus regulēja arhibīskapijas lēņu un galda muižu tiesisko statusu. Bez arhibīskapa un domkungiem dokumenta sastādīšanā piedalījās arī Sāremā Lēnemā un Tartu bīskapijas vasaļi, kuri arī bija ieguvēji no žēlastības, jo tā paredzēja savstarpēju mantošanu Livonijas bīskapijās.[1188]

Privilēģijas pirmās daļas pamatā idejiski bija Jungingena žēlastība, tomēr Silvestra privilēģija bija arī apjomīgāka un detalizētāk skaidroja dažādus variantus, kas bija iespējami, kad mira lēņu vīrs:

"*[..] Pirmkārt, ja mirst vīrs un atstāj likumīgus bērnus, un tie ir tikai dēli, tad dēliem jāmanto tēva atstātais īpašums, kā arī mātes īpašums, ja viņa mirst neatdalījusies [vēlreiz neapprecas]. Ja vīrs pēc nāves atstāj meitas un neviena dēla, meitas manto tēva īpašumus tāpat kā dēli un manto arī mātes*

[1185] Turaidā 1554. gada 26. novembrī. LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 241.–244. lp.
[1186] 1554. gada 20. decembrī. LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 245. lp.
[1187] Stikāne, V. Silvestra žēlastības" (1457.g.) tapšana un darbība: ieskats arhibīskapa un vasaļu attiecībās 15.gs. vid. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIII Zinātnisko lasījumu materiāli: Vēsture.* VII sējums, II daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2004. 188.–193. lpp.
[1188] Visus Rīgas arhibīskapijas vasaļus pārstāvēja viens cilvēks – "varenais un drošsirdīgais bruņinieks Konrāds Ikšķils".

īpašumus, kā jau iepriekš minēts, un jaunavas saņem pūru ar mūsu un mūsu pēcnācēju ziņu un padomu un ar jaunavu (neprecētu meitu) un viņu tuvāko radu piekrišanu.

Ja mirst vīrs un atstāj likumīgus bērnus – dēlus un meitas, un ir meitas, kas jau ir saņēmušas pūru, tad tās nekādā ziņā nepiedalās mantošanā tēva mantojumā un muižās, kamēr dzīvo dēli un neizprecinātās meitas. Tāpat neizdotās meitas nevar nekādi piedalīties tēva mantas un muižu mantošanā, kamēr dzīvo dēli, bet dēliem ir jāsaņem tēva manta un muižas, un neizprecinātām meitām jādod pūrs saskaņā ar mantojuma lielumu, un pēc viņu aizbildņu un tuvāko radu padoma ar pašu jaunavu piekrišanu.

Ja notiek tā, ka vīrs mirst un neatstāj dēlus, bet tikai meitas, no kurām daļa ir izprecināta, bet daļa – ne, tad gadījumā, ja izdotās meitas grib dalīt mantojumu ar neizprecinātajām, izprecinātas meitas atgriež mantojumā sava pūra vērtību – naudu, rotas, iedzīvi un apģērbus, un tad dalās ar neizprecinātajām meitām līdzīgās daļās.

Ja vīrs mirst un atstāj īsto sievu, bet nevienu viņu kopīgo bērnu, tad viņa pēc tiesībām patur visu kustamo mantu, iedzīves lietas, apģērbu un visu labību, kas atrodas muižās, bet to labību, kas vēl atrodas uz lauka, iegūst mantinieki. Un viņai paliek īpašumā viņas rīta dāvana (velte), un viņa pieliek muižā gadu un vienu dienu, un viņai pienākas visa nauda, iedzīve un īpašums, kas atrodas muižā, bet pārējā nauda paliek mantiniekiem. Un kad ir pagājis gads un viena diena, viņai mantinieki dod rīta dāvanu, kas viņai pienākas. Ja tas nenotiek, tad atraitne paņem rīta dāvanu no tām muižām, kas ir mantojumā un paliek šajā īpašumā tik ilgi, kamēr viņai tiek izdalīta rīta dāvana. Ja notiek tā, ka atraitne pēc laika muižas, kuras viņai bija dotas kā rīta dāvana, nesaņem, jo tās izput (izmirst), tad viņai tās tomēr pienākas un ir jāpatur, it kā viņa tās mantotu. Un no savas daļas viņai ir jāizdala bruņinieka kara apbruņojums pēc mūsu bīskapijas paražām.

Ja vīrs mirst un atstāja savu likumīgo sievu un likumīgos bērnus, un viņa atraitne negrib palikt pie bērniem, tad viņai pienākas mantojumā bērna daļa no nekustamā īpašuma viņas mūža uzturam. Novāktā labība, kas palikusi muižā pēc vīra, pienākas atraitnei, un viņa patur labību no ziemas un vasaras izsējuma, kas atrodas muižā, vai arī, ja muižā ir nauda, tad sievai pienākas nauda atbilstoši bērna daļai no mantojuma. Un viņa patur visu kustamo mantu, mājas iedzīvi un apģērbus, un tādā gadījumā mantiniekam ir pienākums dot bruņinieka kara apbruņojumu. Ja ir palikuši viņas vīra atstāti parādi, tad tie jāatdod no bērna daļas pēc mantojuma sadales.

Ja vīrs mirst bez bērniem, tad muižu manto tuvākais radinieks vai nu no sieviešu līnijas vai vīriešu līnijas līdz piektajai radniecības pakāpei ieskaitot.

Ja atraitnei vai jaunavai, kas mirst neizprecināta, ir bijušas muižas, vai viņa manto muižu un nomirst, to manto viņas tuvākie radi kā no vīriešu, tā no sieviešu puses līdz piektajai radniecības pakāpei, kā jau iepriekš noteikts."[1189]

[1189] LUB Bd. 9, Nr. 644, S. 513–516.

Dokumenta nobeigumā privilēģija nosaukta par "jaunajām vīra lēņu tiesībām", akcentējot, ka sievietēm nebūt netika piešķirta tiesiska lēņspēja. Būtisks žēlastības devums lēņu mantošanas attīstībā bija abu dzimumu sānu radu iesaistīšana kustamā un nekustamā īpašuma mantošanā līdz piektajai radniecības pakāpei. Vēstures avotu trūkuma dēļ nav precīzi nosakāmi tie radinieki, arī pa sieviešu līniju, kas bija iesaistīti mantošanā.[1190] Silvestra žēlastība saglabāju brāļu priekšrocību attiecība pret māsām tēva mantojumā, taču ļāva arī meitām pilntiesīgi turēt lēņu īpašumus. Atraitnes tiesības Silvestra žēlastība būtiski neizmanīja, tomēr tika stiprinātas sievietes tiesības uz vīra mantojuma daļu – rīta velti, ko varēja nodot arī mantiniekiem.

Silvestra žēlastības otrajā daļā minēta vesela virkne ierobežojumu.[1191] Žēlastība nedarbojās koprokas muižās, kur mantošana jau tā bija pietiekoši plaša. Reizē ar privilēģiju Silvestrs izdeva citu dokumentu, kas papildināja žēlastību un vēl precīzāk noteica lēņus, uz kuriem neattiecās žēlastības tiesības.[1192] Tie bija jau minētie daļa iepriekš dotu lēņu, kā arī muižas vairākos pilsnovados, kas no 13.gs. bija arhibīskapa domēnes.[1193] Par žēlastības lēņiem kļuva liela daļa muižu arhibīskapijas Lībiešu galā, kas piederēja lielajiem vasaļiem Gutslefiem, Ikšķiliem, Koskuliem, Krīdeneriem, Orgesiem (*Orghes*), Pāleniem, Patkuliem, Persevaliem, Zalciem un Fitinghofiem.[1194] Tagad žēlastības lēņus varēja iegūt arī tādi radinieki, kuri nebija Rīgas arhibīskapa vasaļi. Žēlastībā tika stingri uzsvērts, ka pienākumi pret senjoru līdz ar šo privilēģiju nekādi nemainās, tomēr var pieņemt, ka kopumā garīdznieku, sieviešu un citu Livonijas valstiņu vasaļu iesaistīšana muižu mantošanā mazināja aktīvo arhibīskapa vasaļu loku, kuriem bija jāpilda vasaļa karadienests, jāpiedalās mantāgos un jāveic citi pienākumi attiecībā uz senjoru.

Blakus žēlastības un koprokas muižām arhibīskapijā saglabājās arī citi lēņu un zemes turējuma veidi – jau minētās "vecās vīra tiesības", arhibīskapa un domkapitula galda muižas un lēņu veidā noformētie dzimtsnomas līgumi, kas bija raksturīgi pilsētu lauku novadiem, krogiem, tirgiem u.c.

[1190] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*... S. 98.

[1191] Tie attiecās uz rakstītu lēņa grāmatu īpašniekiem. Tiem vasaļiem, kuriem nebija rakstītu lēņu grāmatu, saskaņā ar Silvestra žēlastību nebija tiesību uz jauno lēņu mantošanas kārtību. Silvestra privilēģijā sastopam viduslaiku dokumentiem raksturīgo ievadu: "kas šo dokumentu redz, dzird vai lasa", tomēr no tālākā ir skaidrs, ka šinī laikā galvenā loma mantošanas un vispār tiesisku lietu kārtošanā jau bija rakstītam dokumentam. Uz iepriekšējā arhibīskapa Heninga Šarpenberga (1424–1448) savā laikā izšķērdīgi izlēņotajām arhibīskapijas galda muižām tika attiecināti visstingrākie lēņa mantošanas noteikumi, lai rastos iespēja, ka tie atkal atgriežas pie arhibīskapa galda muižām. Par šādu lēņu atgriešanu pie domēnēm rūpējas arhibīskapa fogti.

[1192] LUB Bd. 9, Nr. 645.

[1193] Stikāne, V. Silvestra žēlastības" (1457. g.) tapšana un darbība… 119. lpp. Žēlastība nedarbojās Turaidas, Smiltenes Smiltenes, Raunas, Piebalgas, Dzērbenes, Cesvaines, Gulbenes, Bērzaunes, Krustpils, Ļaudonas, Kokneses, Lielvārdes, Ikšķiles, Suntažu un Madlienas pilsnovados, kuros bija arī daži izņēmumi – vasaļa Aderkasa, Rozenu, Tīzenhauzenu, Ungernu kopīpašumi un Igates (*Idesell*) muiža.

[1194] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*... S.110. Žēlastībā tika noteikts, ka Sāremā Lēnemā un Tartu bīskapiju vasaļi, kā arī ordeņa Ziemeļigaunijas Harjumā un Virumā novadu vasaļi ar savu senjoru atļauju varēja iegūt mantojumā muižas Rīgas arhibīskapijā. Arī domkungiem un augstākajai garīdzniecībai varēja piederēt žēlastības muižas, ko pēc viņu nāves mantoja tuvākie radi. Jāpiezīmē, ka domkungi saskaņā ar vispārīgiem lēņu principiem, šādi mūku regulai piederošie principā nevarēja turēt lēņus. Silvestra žēlastība atkāpās no šī principa, un tika noteikts, ka garīdzniekiem, kuriem bija lēņu muižas, pašiem vai, nozīmējot pārstāvi, bija jāveic lēņu dienests.

Arhibīskaps Mihaels Hildebrants, stājoties amatā, mēģināja atcelt Silvestra žēlastību, taču tas viņam neizdevās, jo vasaļi bija pietiekoši spēcīgi, lai spētu aizsargāt savas privilēģijas. Izspriežot lietas mantāgā, arhibīskaps 1492. gadā attiecībā uz sieviešu mantošanas lietu kārtošanu labprātāk atsaucās uz arhibīskapa Johana IV Ambundi Limbažos recipētajām Vbt (1422).[1195] Arī Hildebranta pēcteči arhibīskaps Jaspers Linde un Johans VII Blankenfelds saskatīja žēlastībā savas varas apdraudējumu, savukārt pēc reformācijas arhibīskapi izmantoja domēnes, lai piešķirtu daļu no tām kā atalgojumu sev uzticamiem amatvīriem, tai skaitā pēc žēlastības tiesībām.

Dažādu lēņu veidu un sazaroto radniecības saišu dēļ radās diezgan daudz strīdu par mantojumiem. Tā 1497. gadā Rīgas arhibīskapijas mantāgā tika iztiesāta lieta par Hermaņa Tīzenhauzena atstātajām muižām starp Jirgenu Fītinghofu un Fromoldu Švarchofu no sieviešu līnijas radiem (*van der spildiiden*) un visiem Tīzenhauzeniem. Arhibīskapa domas par mantošanu pilnīgi saskanēja ar koprečiem Tīzenhauzeniem: mantot varēja tikai vīriešu līnijas radi. Arhibīskaps izmantoja izdevību, lai deklarētu, ka sievietes nevar saņemt lēņus, jo nevar tos atkalpot, un vīriešu priekšrocība lēņu mantošanā saglabājas visos, t.sk. žēlastības lēņos.[1196] Laika gaitā koprokas vasaļu pārsvars pār citiem arhibīskapijas vasaļiem kļuva arvien izteiktāks. Acīmredzot mantošanas rezultātā daudzas muižas pārgāja koproku dzimtām, tādēļ žēlastības vasaļi 1523. gada 20. martā Limbažos slēdza vienošanos, kuru ar saviem zīmogiem apstiprināja 35 vasaļi. Vienošanās mērķis bija novērst žēlastības lēņu nonākšanu koprokas vasaļu rokās, tādēļ tika noteikts, ka žēlastības lēņus nedrīkst ieķīlāt vai pārdot koprečiem, pirms tie nav piedāvāti žēlastības muižu īpašniekiem. Ja vasaļa meita precējās ar koprokas vasali, tad viņai nedrīkstēja dot pūrā žēlastības muižas, bet gan ekvivalentu naudas summu. Vasaļu vienošanos apstiprināja arhibīskaps un 1528. gadā arī Vācijas impērijas ķeizars Kārlis V.[1197] Žēlastības muižas turpmāk saglabāja savu tiesisko statusu, ja nonāca koprokas vasaļu rokās kā sieviešu pūra daļa. Piemēram, koprocim Johanam Tīzenhauzenam 1531. gadā Pāles lēnis, kuru saņēma mantojumā Tīzenhauzena sieva, tika atjaunots pēc žēlastības tiesībām.[1198]

Tiesu lietas, kas rastos saistībā ar mantošanu, pēc Silvestra žēlastības bija jāizšķir arhibīskapijas mantāgā. Vasaļiem nebija tiesību iesniegt apelācijas sūdzības kādās citās tiesās. Ar citām tiesām vai instancēm jāsaprot ne tik daudz Livonijas kārtu sapulce landtāgs, bet pāvesta kūrija un īpaši Vācijas impērijas institūcijas, kur apelāciju iesniegšana no Livonijas 16. gs. bija raksturīga parādība.

Piemērs žēlastības darbībai rodams darījumā starp Persevala atraini un Volmāru Ikšķilu 1477.gadā. Atraitne mainīja pusi no Rozbeķes pils un Ķelpenes muižu pret Kulles ciemu un noteiktu naudas summu.[1199] Jādomā, ka puse no Rozbeķes pils bija viņas atraitnes mantojuma daļa, ko viņa tagad varēja lietot un pārdot, ne tikai saņemt par šo daļu kompensāciju naudā no vīra radiniekiem.

[1195] GU Bd. 1, Nr. 608.
[1196] GU Bd. 1, Nr. 629.
[1197] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*... S. 110.
[1198] LVVA 5561. f., 1. apr, 298. lieta.
[1199] LVVA 5561. f., 1. apr, 38. lieta

Ikšķilu meitām arī tika dotas iespējas izdalīt mantojuma daļas – 1498. gadā Voldemāra Ikšķila meitas ar bīskapa, aizbildņu un brāļu atļauju pārdeva savu mantojuma daļu (*junkfrouwen pardt*) – pusi no Rozbeķu muižas.[1200] Tomēr liecības, ka sieviešu paplašinātās mantošanas tiesības radītu īpaši labvēlīgus apstākļus lēņu nonākšanai sieviešu rokās līdz 16.gs. vidum, nav.[1201]

Mantošanas tiesības paplašināja sieviešu vispārējās tiesības un paaugstināja publisko statusu, taču sieviešu iesaiste publiskajā sfērā būtiski nemainījās. Sievietes mantojuma lietas risināja vīrieši. Atraitnes tiesības uz rīta velti kā nekustamu īpašumu daļu bieži bija pamatā tiesu strīdiem. Tā 1492.gadā Rīgas arhibīskapijas mantāgā Frederiks Plāters sūdzējās savas sievas Dorotejas vārdā par viņas rīta velti (*fruwenn mogengave*), kas bija jāizņem no Doroteja pirmā vīra nelaiķa Gotšalka Pālena mantojuma. Arhibīskaps, atsaucoties uz Limbažos 1422. gadā pieņemtajām tiesībām, citējot Sbt, kā arī VĒbt normas, izšķīra strīdu, nosakot, ka atraitne var palikt muižās tik ilgi, līdz viņai rīta velte tiks pilnībā izmaksāta. Lai arī atraitnei nebija bērnu, viņai bija tiesības uz daļu no vīra īpašumiem.[1202]

Viena no skaļām Livonijas tiesu prāvām 16. gs. pirmajā pusē bija saistīta ar Annas Vetbergas tiesībām pēc vīra nāves. Cik noprotams, Anna apprecējās pavisam jauna ar gados vecu vīru Andreasu Patkulu. Anna, viņas brālis un otrais vīrs pēc Patkula nāves paturēja savā pārvaldē vairākas muižas, un tika apsūdzēti dažādos nodarījumos – tai skaitā testamenta un dokumentu viltošanā, blēdībās ar dokumentiem, nelikumīgās darbībās ar vairākām no vīra mantotām muižām, kurās atraitnei bija tikai mūža uztura tiesības, kā arī netikumīgā dzīvesveidā (1534).[1203] Vēlāk apsūdzībai pievienojās arī pretinieku puses dzīvības apdraudējums. Lieta no Rīgas arhibīskapijas mantāga nonāca Vācijas impērijas tiesā (*Reichkammergericht*), un tikai 1554. gadā advokāts un licenziāts A. Volfs rakstīja kopsavilkumu, kurā norādīja uz nepareizu tiesas vešanu. Sūdzība 1548. gadā impērijas tiesā lieta bija iesniegta nepareizi, un slēdzienu prāvinieki šajā lietā nepanāca.[1204]

Vēstures literatūrā Silvestra žēlastība tiek traktēta kā liela vasaļu uzvara un politiskais panākums,[1205] lai arī žēlastību var vērtēt arī kā arhibīskapa politisku panākumu.[1206] Šķiet, ka žēlastības mērķis bija arī novērst dažādas neskaidrības un pretrunas, kas mantojumu lietās rosināja daudzas tiesu prāvas starp atraitņu aizbildņiem un viņu vīru radiniekiem. Bez tam vēlreiz jāuzsver, ka gan Silvestra laikā, gan vēlāk Rīgas arhibīskapijā visbagātākie un visietekmīgākie bija koprokas vasaļi. Viņu lēņu īpašumos mantošanas paplašināšanās bija notikusi ar citām privilēģijām. Vērtējot Silvestra žēlastības nozīmi un ietekmi uz sievietes statusu Livonijā, jāņem vērā žēlastībā sastopamie ierobežojumi, kā arī prakse, kādā veidā sieviešu paplašinātās mantošanas tiesības izmantoja. Tiesu strīdi par muižu

[1200] GU Bd. 1, Nr. 667.
[1201] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500…* 444. lpp.
[1202] GU Bd. 1, Nr. 608.
[1203] GU Bd. 2, Nr. 623, 623a; 730; 731; 743.
[1204] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 126. lp.
[1205] Piemēram, Zutis, J. *Baltijas jautājums …* 18. lpp.; Zeids, T. *Feodālisms Livonijā...* 89. lpp.
[1206] Lazdiņš, J. Komentārs. Bruņinieku tiesības. Grām.: *Latvijas tiesību avoti : teksti un komentāri.* 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. Rīga, 1998. 126. lpp.

izmantošanas tiesībām notika lēņa vīra radu un atraitnes otrā vīra starpā, jo muižu apsaimniekošana bija ienesīga. Silvestra žēlastība bija solis lēņu alodifikācijas virzienā.

Sieviešu statusu vasaļu kārtas ietvaros žēlastība paaugstināja, paplašinot mantošanas un īpašumtiesības, lai arī būtiski nemanīja šīs kārtas sieviešu lomu sabiedrībā un tikai daļēji veicināja iesaisti publiskos procesos. Sievietes palika ģimenes vīriešu aizbildnībā, un zemeskungu skatījumā publisko tiesību un pienākumu sfērā vasaļu ģimeņu sievietes tieši nebija iesaistītas. Vasaļu kārtas sapulcēs un tiesās, kā arī Livonijas kārtu sapulcēs sievietes nepiedalījās vai piedalījās vien kā savu aizbildņu pavadones. Vasaļu sieviešu mantošanas tiesībām attīstoties, tās tika arvien pielāgotas tiesiskai aizbildniecībai, kas bija noteikta jau Livonijas bruņinieku tiesībās. Tomēr sieviešu mantošanas tiesības, kas attiecībā uz kopējo īpašumu – gan kustamo, gan nekustamo, bija vienādas ar vīrieša tiesībām (brāļu un māsu tiesības uz galvas daļu), deva pamatu augstajam sievietes statusa vērtējumam savas kārtas un Livonijas sabiedrības ietvaros.

Sieviešu mantošanas paplašināšana Sāremā Lēnemā bīskapijā un Vācu ordeņa Livonija atzara zemēs (izņemot Harjumā un Virumā). Salīdzinoši vēlu – tikai 1524. gadā – mantošanas privilēģiju saviem vasaļiem apstiprināja Sāremā Lēnemā bīskaps Johans Kīvels (amatā 1515–1527). Saskaņā ar to lēņu valdījumu varēja nodod mantojumā vīriešu un sieviešu līnijas radiniekiem, tāpat kā Rīgas un Tartu bīskapijās, savukārt no domēnēm izlēņotos varēja nodot tikai vīriešu līnijā.[1207] 1557.gadā testamentā Sāremā vasalis Johans Fārensbeke noteica savu igauņu un zviedru muižu dalīšanu, nosakot pienākumu savam dēlam paturēt muižā gan māti, gan māsu, pie kam pēdējai dodot arī pūru. Gadījumā, ja māte dalītos ar dēlu, viņa saņemtu daļu no muižām un viņas pienākums būtu maksāt arī vīra parādus pēc Livonijas muižniecības privilēģijām (*nha luede und Inholde des gemeinen Adles privilegia unde frigheit hir in Lifflanth*). Ja dēls nomirtu bez mantinieka, tad muižu dalītu viņa trīs māsas saskaņā ar Sāremā Lēnemā bīskapa privlēģiju.[1208] Tātad sievietes saskaņā ar šo testamentu mantoja pēc dažādām Livonijas privilēģijām – atraitne pēc senajām Livonijas paražām jeb bruņinieku tiesībām, bet meitas pēc jaunās Sāremā Lēnemā bīskapa izdotās privilēģijas. Šāda prakse, spriežot pēc Livonijas vasaļu dokumentos lietotajiem izteicieniem, bija ierasta visā Livonijā, un tika uzskatīts, ka atraitnes tiesības ir gandrīz vai dabiskas „sieviešu tiesības" (*frawelicke Gerechtigkeit*), kuras bija sena, nemainīga Livonijas paraža, savukārt meitas tiesības bija mainīgs jēdziens.

Livonijas mestrs savu vasaļu sievu un meitu mantošanu lēņu valdījumos tīri formāli tā arī neatzina, mantošanu caur sieviešu līniju bija atzīta vienīgi kā pūra došana meitai, pie kam tas nemitīgi tika atgādināts arī varenākajiem – Ziemeļigaunijas vasaļiem. Visplašākajā ordeņa privilēģijā saviem

[1207] Seresse, V. *Des Königs „arme weit abgelegenne Vbtterthanen" . Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/ 84 – 1613.* Frankfurta am Main: Eiropäischer Verlag der Wissenaschaften. S.83. Pēc trīs gadiem šo privilēģiju apstiprināja arī vācu ķeizars Kārlis V. Nākošais Sāremā Lēnemā bīskaps Reinolds Bukshavedens 1537. gadā mantošanas tiesības saviem vasaļiem ne tikai apstiprināja, bet arī vēl vairāk paplašināja. Kad Sāremā tika nopirkta, jaunais zemes kungs Dānijas karalis Frederiks II līgumā Niborgā (*Nyborg*) 1559.gada novembrī uzsvēra bruņniecību kā partnerus un apstiprināja šīs divu bīskapu dotās privilēģijas.
[1208] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 210.

vasaļiem ārpus Ziemeļigaunijas tika dota 1546. gadā. Gadījumā, ja vasaļa meitai nebija brāļu, viņa savu pūru varēja iegūt arī kā nekustamu īpašumu – zemi.[1209]

Sieviešu mantošanas tiesības lēņu valdījumos bijušajās ordeņa zemēs paplašināja divas 16. gs. privilēģijas jau citos politiskos apstākļos – Sigismunda Augusta (1561) un Gotharda (1570) privilēģijas.[1210] Sigismunda Augusta privilēģija bija muižniecības lūgums 26 punktos, no kurām daļa prasīja garantēt mantošanu; regulēja apelācijas iespējas; noteica, ka dižciltīgajiem tiks atjaunoti hospitāļi un sieviešu klosteri kā patversmes trūcīgajām dižciltīgo ģimeņu sievietēm bez aizbildņiem. Muižniecība lūdza apstiprināt lēņu mantošanu Igaunijas hercogistē, Harjumā un Virumā, kā arī Rīgas arhibīskapijā pēc principa, ka lēņus manto vīrieši, un sievietes saņem pūru, bet gadījumā, ja nav vīriešu kārtas pēcnācēja, arī sieviete var saņemt visu mantojumu.[1211] Gotharda privilēģiju deva Kurzemes un Zemgales hercogs Gothards Ketlers saviem padotajiem. Tās sestais punkts, atsaucoties uz karaļa akceptu, alodificēja lēņus, t.i. agrāk piešķirtās muižas, un izlēņotie valdījumu turpmāk pārgāja to valdītāju īpašumā. Dižciltīgajiem savukārt bija jādod uzticības un lojalitātes zvērests hercogam. Kā atzīmē E. Dunsdorfs, tad muižu alodifikācijā šī privilēģija gāja tālāk nekā Sigismunda Augusta privilēģija.[1212] Tomēr attiecībā uz sieviešu mantošanas tiesībām privilēģija nebija devīga. Tika norādīts, ka vīriešu kārtas radiem (*swertseite*) ir priekšrocība uz muižām, bet sievietes (*spillseite*) pēc paraduma saņem savu daļu naudā, lai dzimtas nepaliktu „nespēcīgas" (*halbselig*).[1213] Arī Kurzemē 16. gs. beigās atraitnes precējās atkārtoti, un viņu vīri ieguva pārvaldes tiesības arī viņu iepriekšējo vīru muižās, tomēr likumīgie mantinieki bija tikai bērni, bet ne atraitne un ne patēvs. Tā Kurzemē muižnieka Noldes meita 1570. gadā Ellegarte Nolde, precējusies ar Ebertu Nettelhorstu, ieguva muižu ar noteikumu, ka tā, izņemot dažus gabalus, paliek viņas bērniem, bet, ja izmirs vīriešu un sieviešu pēcnācēji, tad muiža atgriezīsies „mantiniekiem" – t.i. viņas tēva radiem.[1214]

Pēc A. Tranzē-Rozeneka atzinuma abas privilēģijas vienādoja muižnieku mantošanas tiesības dažādos Livonijas novados, taču sieviešu mantošanu praksē 16. gs. otrajā pusē un 17. gs. būtiski nemainīja, jo meitas tiesības uz nekustamo īpašumu palika kā bijušas. Atraitnes tiesības nostiprinājās, un attiecībā uz gruntsgabalu mantošanu nostiprinājās arī mantošana ar testamentu. Polijas-Lietuvas pārvaldē esošajos apgabalos sieviešu mantošana netika atbalstīta. 1590. gada revīzijā Ludzas apgabalā Filipa Hobergera meita pretendējusi uz tēva lēni, ko viņš saņēmis no ordeņa 1554. gadā, un atsaucās uz

[1209] LVA VII, Nr. 202 (*Welck man vorsterveet unde leet ock dochter na unde nene sones, de dochter emfangen ere medegave na landes wyse. unde ervet de gudere van sick)*; Sal. ar dokumentiem, kad zeme dota kā pūrs, vai noteikts pienākums pēc apprecēšanās līgavainim zemi atkalpot. GU Bd. 2, Nr. 320 (*vor ene medegave vorschreven*); LVA VII, Nr. 162 1546.g.; GU Bd.2., Nr. 174; 283.
[1210] Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 152. lpp. Sigismunda Augusta privilēģija tika iesniegta Polijas-Lietuvas karalim vienlaicīgi ar lēņu līgumu, ko karalis slēdz ar pēdējo Livonijas mestru Gothardu Ketleru 1561. gada 28. novembrī. Vēlāk 17.–19. gs. privilēģijas likumība tika apstrīdēta, jo bija saglabājušās tikai tā kopijas. Gotharda privilēģija dota 1570. gada 25. jūnijā.
[1211] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum...* S. 83.
[1212] Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 158.,159.lpp.
[1213] Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum* ... S. 101.
[1214] KGCh NF, S. 212.

Sigismunda Augusta privilēģiju. Revīzijas komisijas loceklis Georgs Rozens šai sakarā apgalvoja, ka šādas tiesības viņai nebūt nepienācās, bet likumīgas bija tikai pūra tiesības meitai.[1215] Dāvida Hilhena sastādītajā zemes tiesību projektā (1599), tāpat kā Trešajā Lietuvas statūtā noteikts, ka neizprecinātām meitām, dalot tēva īpašumu, bija tiesības uz ¼ daļu no muižas. Tā kā šis princips nesaskanēja ar bruņinieku tiesībām, tas Livonijā nedarbojās, un arī 17.gs. meitas saņēma brāļiem proporcionālu daļu no mantojuma precību laikā kā pūru.[1216]

**

Sieviešu mantošanas tiesību attīstībā lēņu valdījumos Livonijā, tāpat kā lēņu kungu un vasaļu attiecībās, iezīmējas vairāki posmi, kurus nevar raksturot kā attīstību no stingra vīra lēņa uz sieviešu lēni. Vācu un dāņu ieceļotāji ienesa Livonijā lēņu sistēmu, kur tiesības uz mantojuma daļu bija visiem dēliem, kā arī meitām un atraitnei. Bez tam jau bija nostabilizējies priekšstats par pilsētnieku lēņiem, dienesta lēņiem un sievietes iesaistīšanu lēņu sistēmā kā koprocei ar savu vīru, kā tēva lēņa mantiniecei. Iespējas sievietei lēņu mantojumu vai tā daļu pārdot un ieķīlāt pastāvēja jau 13. gs., pie kam Ziemeļigaunijā šīs iespējas saglabājās un paplašinājās, bet Rīgas arhibīskapijā drīzāk nostabilizējās un pat sašaurinājās. Sieviešu tiesības mantot nekustamu valdījumu Ziemeļigaunijā gāja rokrokā ar stipras bruņniecības veidošanos, kas jau 15. gs. kļuva par dzimtmuižniekiem. Rīgas arhibīskapijā zemeskungi realizēja mērķtiecīgu attiecību kārtošanu ar saviem vasaļiem 14. gs. sākumā, kura ietvēra arī lēņu konfiskācijas politiku un sieviešu mantošanas tiesību t.s. atgrieztajos lēņos sašaurināšanu. Šajā laikā vasaļu politiskās varas pieaugums nenoveda pie lēņu pieauguma uz domēņu rēķina, tieši otrādi – tika palielināts domēņu muižu skaits, īpaši stratēģiski svarīgajos Piedaugavas apgabalos.[1217] Sieviešu mantošanas tiesību attīstība ar zemeskungu žēlastībām – Jungingena, Silvestra un citām – notika atsevišķās Livonijas daļās Ziemeļigaunijā un Livonijas bīskapijas, kamēr pārējos Vācu ordeņa novados visilgāk saglabājās mantošana ar vīriešu priekšrocību. Kopumā, pirmkārt, paplašinājās meitas tiesības mantot tēva mantojumu. Sākotnēji tas bija iespējams meitai bez brāļiem, bet no 1327. gada Ziemeļigaunijā – arī meitai (t.i meitas vīram) ar brāļiem. Sākotnēji meitas mantojums tika uzskatīts vien par mūža uzturu, kuru mantoja tēva radi, bet 15.–16. gs. to varēja nodot mantojumā arī vīram un bērniem. Saņemt tēva lēņu turējumu pastāvīgi līdz pat 16.gs. beigām meitai nebija iespējams. Otrkārt, atraitnes tiesības bija plašas jau no 13. gs. Atraitnei ar bērniem pienācās ne tikai pūrs vai rīta velte, bet noteikta daļa no lēņa, kas kalpoja kā iztikas avots mūža garumā. Saskaņā ar Nikolaja žēlastību atraitnes mantojuma daļa bija nododama arī viņas otrajam vīram un bērniem no otrās laulības, savukārt Livonijas bruņinieku tiesības to nepieļāva. Atraitnes statusā nozīme bija mantiniekiem – bērniem jeb dēliem, kas saskaņā ar bruņinieku tiesībām, ļāva kļūt par bērnu aizbildni

[1215] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*... S. 278.
[1216] Kröger, L. *Über den Einfluss der Abteilung auf die Erbfolge, nach livländischem Landrechte.* Riga,1857. S. 27.
[1217] Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes… S. 59.

un „lēņu sievu". Treškārt, ar zemeskungu privilēģijām paplašinājās sānu radu sieviešu mantošanas iespējas, kas bija vienlīdzīgas ar vīriešiem. Vai sieviešu mantošanas tiesības paplašināja arī viņu publisko darbību, un atraitnes bieži izmantoja bruņinieku tiesībās paredzētās iespējas kļūt par „lēņu sievu" ar plašākām tiesībām un pienākumiem nekā bruņinieka/ vasaļa laulātajai draudzenei? Drīzāk uz šo jautājumu jāatbild negatīvi, jo publiskajā sfērā sievietes arī ar plašām mantošanas tiesībām pārstāvēja vīrieši. Sievietes tiesās un kā zvēresta devējas drīzāk bija izņēmums. Savukārt atkārtotas atraitņu laulības bija vispārpieņemta un izplatīta prakse.

Dažādiem mantošanas principiem bijusi izšķirošā nozīme Livonijas vasaļu kārtas iekšējā gradācijā gan Livonijas laikā, gan vēstures historiogrāfijā. 14.–16. gs. Livonijas vasaļu pašidentifikācijā izšķirošā nozīme gan teritoriālai piederībai, gan saistībai ar t.s. koprokas, žēlastības vai vīra lēņiem. Vasaļu kārtas sieviešu sociālā prestiža pamats bija ievērojamās mantošanas tiesības savas kārtas ietvaros, kā arī vasaļu kārtas nozīme Livonijas sabiedriskajā dzīvē. Sieviešu mantošanas kārtošanai bija vīrieši veltīja daudz laika vasaļu tiesās un kārtu sanāksmēs. Plašākas mantošanas tiesības bija Ziemeļigaunijas un Rīgas arhibīskapijas vasaļiem, bet no 16. gs. vidus privileģētas vasaļu kārtas sievietes bija visā Livonijas teritorijā. Visumā, tāpat kā pilsētās, mantojuma daļa pienācās visiem ģimenes locekļiem, tikai sievietes to saņēma savādākā veidā nekā vīrieši. Sieviešu mantojums bija dažādi un raksturīgi ģermāņu tiesību areālam – pūrs, rīta velte, kas varēja būt nekustams īpašums, mājas iedzīve, rotas, apģērbs un cita veida kustamais īpašums.

Sieviešu mantošanas tiesības sašaurināja aizbildniecība, kas bija paredzēta bruņinieku tiesībās. Liela nozīme tika pievērsta pienākumam maksāt parādus, kas radušies, ieķīlājot zemes turējumus un sieviešu tiesībām izņemt savu „sievietes daļu", ja kreditors pārņēma ķīlu. Jāņem vērā, ka Livonijā tiesību jomā bija raksturīgs liels partikulārisms, un pastāvēja dažādi zemes turējumi. Lēņu ietvarā tika pavienota pirktā, mantotā, no sievas vecākiem kā pūrs saņemtā zeme, tēva un mātes mantojums, kuriem bija pielāgojami arī īpaši mantošanas principi, pie kam sieviešu mantošanā to vēl papildināja varianti, kas saistījās ar dēlu vai meitu esamību laulībā, ar atraitnes otrreizējām precībām. Aizbildniecība pār sievietēm Livonijas vasaļu kārtā bija spēcīga, un to jauno laiku sākumā 15.–16. gs. nemazināja arvien pieaugošās sieviešu mantošanas tiesības uz nekustamu īpašumu.

2.2. Sievietes sociālais un ekonomiskais statuss dažādās vasaļu grupās

2.2.1. Zemeskungu radinieces un amatpersonu sievas

Sieviešu dzīves kvalitāti un prestižu sabiedrībā noteica ne tikai mantošanas tiesības un dzimstot iegūtā kārtas piederība, bet arī dzīves laikā iegūtā identitāte, kas vislielākajā mērā bija saistīta ar nodibināto ģimeni vai ar tuvāko ģimenes locekļu karjeras izaugsmi. Sievietēm, kurām bija radnieciskas saites ar zemeskungiem un amatpersonām, veidojās īpašs statuss, kas paplašināja Livonijas vasaļu kārtas sievietēm pieejamos darbības laukus publiskā sfērā.

Livonijas zemeskungi vienlaikus realizēja gan garīgu, gan laicīgu varu savās teritorijās, kurās nereti nodrošināja iztiku arī saviem ģimenes locekļiem – brāļiem un māsām. Rīgas bīskaps Alberts 13.gs. sākumā aicināja uz Livoniju māsu un viņas vīru. Arī citu zemeskungi savas precētās vai neprecētās radinieces nodrošināja ar iztiku Livonijā. Daļa no bīskapu radiem bija pilsētnieki, un arī Livonijas vasaļu rindas papildināja dažas pilsētnieces. Tā Rīgas arhibīskaps Johans no Lūnes 1277.gadā izlēņoja savas radiniekam pa sieviešu līniju Johanam no Lūnes (*Johannis de Lune, sororio nostro*) vairākus ciemus Rīgas arhibīskapijas lībiešu galā. Pēc A. Tranzē-Rozeneka pētījumiem, šī dzimta bija cēlusies no Dortmundes vai Zēstes patricināta.[1218] Savukārt Rīgas arhibīskaps Silvestrs Stodevešers 1458.gadā izprecināja māsu, Toruņas (*Torun*) rātskunga Matiasa Vaizes atraitni, Livonijas bruņiniekam Bertramam Ikšķilam. Arhibīskaps aktīvi iesaistījās māsas Toruņas īpašuma pārvaldīšanā un maksāja parādus, kas bija radušies saistībā ar viņas mirušā vīra darbību.[1219] Silvestra radiniece (*Muhme*) Barbara Storma paguva būt divu Rīgas arhibīskapijas fogtu sieva. Viņa bija precējusies ar Pēteri Borhu (Turaidas fogta amatā 1454–1460), bet pēc viņas nāves gan fogta amatu, gan lēņu zemes, pilis un muižas, gan arī ģimenes saistības pārņēma Voldemārs Ikšķils (fogta amatā līdz 1468).[1220] Rīgas arhibīskapijas fogta amats daudzām vasaļu dzimtām nodrošināja prāvus ieņēmumus, ļāva saņemt lēņu muižas uz dienesta laiku un arī mantojumā, līdz ar to nostiprināt savas pozīcijās starp citiem sev līdzīgiem.

No pilsētniekiem, tikai šoreiz jau livoniešiem, nāca Tallinā dzimušais Rīgas arhibīskapa Mihaela Hildebranda (1484–1509) māsas Margarēte un Alhaida, kuras bija precējušās ar Tallinas rātskungiem. Arhibīskaps sekmēja māsu un viņu bērnu mantojuma un saimniecisko lietu kārtošanu, viņu vārdā nereti vērsās pie Tallinas rātes vai citām tiesu instancēm. Piemēram, viņš rakstīja Tallinai par māsas

[1218] GU Bd. 1, Nr. 37. Transehe, Roseneck, A. *Die ritterlichen Livlanddfahrer*… S. 81. Vēlāk daļa no lēņa Vidriži (*Vidersele*), Kaugas ciems (*Kausele*), Murkuži (*Morikas*) atkal kļuva par arhibīskapa domēnēm, iespējams, tāpēc, ka ģimenē nebija dēlu, bet daļa ietilpa Turaidas fogta dienesta lēnī. Sk. arī Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari*… 311.lpp.
[1219] LUB Bd. 12, Nr. 534; 559; 632 (1469. gada 12.martā), 676 (1469. gada 7. aug.).
[1220] *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil Livland*. Görlitz, 1929. S. 503-506; *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften. Teil Estland*… S. 475–476.

padoto, kuram neveicas ar precēm Rīgā.[1221] Arhibīskaps pildīja aizbildņa pienākumus gadījumos, kad māsas jau kā atraitnes kārtoja mantojuma lietas vai kāda cita radiniece precējās. Ievērību pelna viņa sastādītā ģimene ģeneoloģija, kurā arhibīskaps ar savu roku iezīmējis dzimtas senčus sieviešu līnijā, kas viņam bija nepieciešama, škiet, galvenokārt mantojuma lietu skaidrošanai. No šiem radurakstiem izriet, ka arhibīskapa senākā zināmā ciltsmāte 14. gs. sākumā bijusi pilsētniece no Visbijas.[1222] Viņš 1499. gadā sastādīja arī sava māsas vīra ģeneoloģiju, pierādot viņa mantošanas tiesības pa sieviešu līniju.[1223] Šī ģeneoloģijas tabula, iespējams, tika izmantota tiesu prāvā saistībā ar arhibīskapa svaini Jasperu Notkenu,[1224] kas no Tallinas 1499.gadā bija nonākusi apelācijas iestādē Lībekā.[1225] Bez tam tieši saistībā ar savu radinieču mantojumu kārtošanu arhibīskapa sarakstē atzīmēta arvien pieaugošā romiešu tiesību ietekme uz sieviešu statusa izpratni tiesu lietās, kas saistītas ar mantošanu: vēstulē Tallinas rātei 1503.gadā viņš norādīja, ka viņa māsas, Tallinas rātskunga Johana Supera atraitnes mantojuma lietās nozīme esot ne tikai Lībekas, bet arī romiešu tiesībām.[1226]

Ar Kamenas pilsētas rātskungu aprindām radnieciski bija saistīts arhibīskaps Jaspers Linde (amatā 1509–1524).[1227] Arhibīskapa radiniece (brāļa meita) Ģertrūde Linde Livonijā atzīmēta kā viena no pirmajām sievietēm, kura 1537. gadā Limbažos deva tiesu liecību "pēc pilnas formas".[1228] Apzinot vēstures avotus par sieviešu piedalīšanos tiesu procesos Livonijā, šis viedoklis var tikt koriģēts, un parādīties ziņas par agrākiem sieviešu dotiem tiesu zvērestiem. Tomēr gadījums liecina par to, ka zemeskungiem tuvākām sievietēm bija vieglāk veikt dažādas tiesiskas un sociāli nozīmīgas darbības publiskā sfērā. Ģertrūde Linde bija Turaidas fogta (1514–1534) Georga Krīdenera (*von Krüdener*, *Kreutener*) sieva. Pāris kopā saņēma vairākus nozīmīgus izlēņojumu no arhibīskapijas domēnēm ar īpašām mantošanas tiesībām, pie kam izņēmuma kārtā uz Turaidas pilsnovada muižu Knīderos tika attiecinātas t.s. žēlastības tiesības.[1229] Šai sievietei kopā ar vīru 1534. gadā tika izsniegts arī īpašs

---

[1221] LUB Bd. 12, Nr. 261.

[1222] TLA, 230. f., 1. apr., 1170. lieta , 30. lp. Ciltskoks sastādīts 1498.gadā: Sākas ar tēvu un māti Gotlandē – tad tikai sieviešu līnija , kuras tad ir precējušās ar saviem vīriem.

[1223] TLA 230. f., 1. apr., 858. lieta. Atklātā vēstulē Tallinas rātei arhibīskaps 1499.gada 4.aprīlī apliecina, ka viņa svainis zvērējis, ka visa radniecība nāk no Jirgena Hestedena mātes**.** No locekļa uz locekli no gāda uz grādu viņš ir ar paša roku uzzīmējis ģeneoloģisku tabulu, kas pievienota šai vēstulei un apzīmogojis ar savu zīmogu.

[1224] Notkenu lēņu īpašumi 16.gs. bija arī arhibīskapa domnēnēs – piemēram, Raunas pilstiesā. (GU Bd. 2, Nr. 819.). Vai vasaļu Notkenu dzimtas saknes arhibīskapijā būtu saistāmas ar zemes kunga izlēņojumiem savam svainim vai viņa pēctečiem, autorei nav zināms.

[1225] Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde (1364–1549).* Marburg: Tectum Verlag, 2000. Mikrofiche-Ausg., Zusammensetzung der Kurzbiographien: van Bercham.

[1225] GU Bd. 2, Nr.718. . Rīgas bīskaps piedalījās sava svaiņa pusē, savukārt pretinieku pusē šajā prāvā uzstājās Brēmenes arhibīskaps. Tiesas izlīgums lietā, kas bija sākusies 1486.gadā ar Hansa fon Berhama atraitnes iesniegto sūdzību par viņas aizbildņa nelikumīgu rīcību ar īpašumiem, tika panākts tikai 1532.gadā.

[1226] LUB II, Bd. 2, Nr. 460; LUB II, Bd. 2, Nr. 462.

[1227] Lenz, Wilhelm, „Jasper Linde“, in: Neue Deutsche Biographie 10 (1974), S. 360 f. [Onlinefassung]; Pieejams: http://www.deutsche-biographie.de/pnd136270557.html [aplūkots: 15.09.2011.] Viņa brālis Gerts Linde ieradās Livonijā, kad Jaspers vēl bija domkungs, un bija Kokneses fogts no 1497. gada.

[1228] GU Bd.2, Nr.718.

[1229] LVVA 5561. f., 1. apr., 126. lieta; VTVA, Nr. 129. arhibīskaps Vilhelms atjauno izlēņojumu 1542. gada 9. martā; LGU Bd. 2, Nr. 880.

dokuments (*Pasbrieff*) ceļošanai uz ārzemēm.[1230] Ceļojuma mērķis bija Krīdenera ārstēšanās Lībekā. Pa ceļam laulātais pāris kādu laiku pavadīja galmā pie Prūsijas hercoga.[1231] Šajā pašā gadā tika sastādīts Krīdenera testaments bezbērnu gadījumā, ko apstiprināja Rīgas arhibīskaps.[1232] Atraitnei bija salīdzinoši plašas mantošanas tiesības lēņu valdījumā, kurš tieši viņas dzīves laikā pārtapa no dienesta lēņa par mantojumu dzimtmuižu. Tomēr bezbērnu laulība noteica arī ierobežojumus, un muižās, kuras kā mantojums krita vīra radiem un kuras varēja lietot atraitnes statusā gadu un vienu dienu, atraitnes aktīvās darbības izsauca pretreakciju. Vīra svaiņi Mengdens un Klots iesniedza sūdzībai par Krīdenera atraitni, jo viņa 1535. gadā esot nelikumīgi ieķīlājusi zemniekus, kustamo īpašumu un lopus.[1233]

Livonijas bīskapi 15.gs. beigās un 16.gs. pirmajā pusē bija arī vietējo vasaļu dzimtu un pilsētnieku pēcnācēji. Viena no sievietēm, kura pēc izcelsmes bija saistīta ar pārvaldē iesaistītiem vīriešiem, bija Katrīna Orgesa (?–1518). Šī sieviete bija Kokneses fogta Oderts Orgesa (1424–1444) meita. Viņas brālis Johans pēc studijām Boloņas un Rostokas universitātēs un doktora grādu kanoniskajās tiesībās (*decretorum doctor*) iegūšanas no 1464. gada ieņēma dažādus amatus arhibīskapijā, bet no 1492. līdz 1515.gadam bija Sāremā Lēnemā bīskaps Johans III. Katrīna bija divkārt precējusies, bet dokumentos līdz mūža beigām saukta sava tēva uzvārdā. Pirmās laulības viņai bija ar gados vecāko Jirgenu Ikšķilu (1469), kuram jau bija bērni no pirmās laulības. Viņas otrā laulība ar Sāremā Lēnemā bīskapa vasali Hercenrādi ilga četrus gadus (1480–1484), un tās laikā Katrīna kopā ar vīru dibināja svētā Laurenča un Erasma vikāriju Limbažos, kurai novēlēja ienākumus no savas pūra zemes (9 arkli Umurgas muižā). Hāpsalā 1509.gadā sastādīto testamentu viņa lūdza apzīmogot savam brālim Sāremā Lēnemā bīskapam, kā arī trīs testamenta izpildītājiem – draugiem un radiem.[1234] Kā liecina vēlāks, 1518. gadā sastādīts Rīgas arhibīskaps oficiāla izdots dokuments, viņas mantinieki nav bijuši apmierināti ar ziedojumu vikārijai, kā arī ar testamentu, un atraitne bija spiesta divu liecinieku klātbūtnē apliecināt, ka apvainojumi par it kā slepeni sastādītu netaisnīgu testamentu ir nepatiesi.[1235]

Vācu ordeņa brāļi un Livonijas mestri arī veicināja savu radinieču, dižciltīgas izcelsmes sieviešu no Vestfālenes un Reinzemes, ieceļošanu Livonijā. Tā Vācu ordeņa mestra Vinrika no Kniprodes (1351–1382), Reinzemes dižciltīgo dzimtas pārstāvja, iespējamais radnieks Sāremā Lēnemā bīskaps Vinriks no Knipenrodes (amatā 1385–1419) nodrošināja lēņus savai māsai.[1236] Rīgas pilsēta 1406./1407. gadā uzņēma ordeņa mestra māsu, par kuras apģērbu un ½ baķi auduma samaksāja

[1230] VTVA, Nr. 112. Arhibīskaps norādīja, ka fogts Georgs un viņa cienījamā dzīvesbiedre ceļos kopā ar kalpiem, ceļojuma zirgiem, mantu un labumiem viņu pavadoņu grupā (*Zug*).
[1231] Herzog Albrecht, Nr. 683 (1534. gada 24. jūnijā Hāpsalā brālim rakstīta Brandenburgas Vilhelma vēstule).
[1232] GU Bd. 2, Nr. 607; LVVA 5561. f., 1. apr. 116. lieta.
[1233] LVVA 5561. f., 1. apr., 303. lieta. 1535. gada 20 . sept.
[1234] LUB II, Bd.1., Nr. 334; LUB II, Bd. 3. Nr. 551; Sk. arī *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften . Teil Kurland*. Görlitz, O.J., S. 667.
[1235] LVVA 5561. f., 1. apr., 292. lieta. 1518. gada 17. martā.
[1236] Brieflade, Nr. 137. Bīskaps māsas dēls nonāca konfliktā ar nākošo zemes kungu – bīskapu Kasparu, kurš 1421.gadā vērstās pret viņu ar tiesisku izraidīšanu (*Bann*).

skroderim 11 mārkas.[1237] Livonijas mestrs šajā laikā bija Konrāds no Fītinghofas (amatā 1401–1413).[1238] Uz Livoniju savu māsu Annu aicināja Vācu ordeņa brālis, Kurzemes un Sāremā Lēnemā bīskaps Johans fon Minhauzens,[1239] kuras vīras Dītrihs Bērens no Hanoveres ieguva Ēdoles (*Edwalen*) lēni.[1240]

Livonijas mestra Voltera fon Pletenberga brāļa sieva Barbara Todvena[1241] atraitnes statusā ieguva zināmas privēģijas, dzīvoja, šķiet, atšķirīgu dzīvesveidu nekā Livonijas vasaļu kārtas sievietes. Viņa pievērsās saimnieciskai darbībai, un turēja apbūvētu iebraucamu vietu (*Hoffstelle*) Valkā. Mestrs Volters fon Pletenbergs apstiprināja viņai arī 3 zemnieku pirkumu.[1242] Kā atzīmē vēsturnieks T. Zeids, tad cits Pletenberga dāvinājums savai svainei 1527. gadā[1243] – 13 iebūviešu un vaļinieku saimes ar sievām un bērniem, bija pirmais zemnieku maiņas gadījums Livonijā, kad bezzemnieki kļuva par lēņa objektu un ar tiem attiecināja dzimtcilvēku statusu.[1244] Atraitne nodzīvoja ilgu mūžu un viņas meitas bija izprecinātas varenākajām Livonijas vasaļu dzimtām. 1546. gadā viņas mazdēls Volters Tīzenhauzens pārdeva mantojumu, ko vecmāmiņa viņam bija novēlējusi testamentā – *Wallik* krogu Valkā par 300 mārkām.[1245]

Ordeņa mestra Brigenejs, saukts Hāzenkamps, 1543. gadā izlēņoja māsas vīram Heinriham Mumpenrokam lēņus Bauskas pils apkārtnē no domēņu fonda. Izlēņojums tika dots pēc stingrajām lēņa tiesībām uz lēņa vīra mūža laiku, bet vēlāk arī atraitnei, kura 1559. gadā tika saukta par Annu Hāzenkampu – tēva un brāļa uzvārdā.[1246]

Pēdējais Livonijas mestrs un Kurzemes un Zemgales hercogs Gothards Ketlers aicināja uz Livoniju savu māsīcu brīvkundzi (*Freiin*) no Švarcenbergas. Viņš pats arī piešķīra viņai atraitnes nodrošinājumā Daudzevas un Nartišas muižas un izlēņoja tās radinieces nākošajam vīram Esernam (*von Essern*) ar noteikumu, ka viena muiža paliktu atraitnei arī pēc vīra nāves, bet otru mantotu vīra radi, ja pāris mirtu bez bērniem. Ja ģimenē būtu pēcnācēji, tad atraitne paliktu īpašumos netraucēti, savukārt atkārtotu precību gadījumā muižas būtu nododamas mantojumā pēc Livonijas zemes tiesībām vai vīra pēdējās gribas. Kāzu svinības notika līgavas dzimtenē Vestfālenē (*Mutz*), kur 1564. gadā 11.jūlijā laulību kontraktu parakstīja un apzīmogoja arī pati Angese. Līgumā tika ietverts noteikums,

[1237] Bulmerincq, A. *Kämmerei Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1404–1474*. Bd. … S. 83.
[1238] *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil Livland*... S. 214. Viņa laikā Livonijā ieradās arī bruņinieks Henrihs Fītinghofs (*Hinrick von Vytunkhovve*), kuram arhibīskaps Johans no Vallenrodes 1403. gadā izlēņoja Liepupi un deva iespēju izpausties Kokneses fogta amatā (1403–1435).
[1239] Mühlen, H. von zur, Münchausen, Johannes. In: *Neue Deutsche Biographie 18 (*1997). S. 522 f. [Onlinefassung]; [Pieerjams: http://www.deutsche–biographie.de/pnd137889100.html [aplūkots: 16.06.2011].
[1240] KGCh, Bd. 2, S. 120.
[1241] Iespējams, ka viņa bija vietējas – Livonijas izcelsmes.
[1242] KGCh NF, S. 112.
[1243] GU Bd. 2, Nr. 464.
[1244] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*... 122. lpp.
[1245] LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta, 80. lp.
[1246] KGCh NF, S. 2–3. Kaucminde.

kas raksturo kādu Livonijas dižciltīgu sieviešu dzīves aspektu šajā laikā – tika tiesiski noteikts, ka viņai pienākas arī ērta dzīvesvieta Rīgā vai Koknesē.[1247]

Zemeskungu radinieces bija īpaši priviliģētas, bet atsevišķi gadījumi liecina, ka Livonijā 13.–16.gs. arī nozīmīgu amatvīru sievām tika izrādīta īpaša, pat demonstratīva cieņa. Zināmā mērā šo var attiecināt uz Pleskavas kņaza – Idumejas fogta – sievu, kura 1214. gadā uzturējās Rīgā, kamēr viņa vīrs pildīja amata pienākumus iekšzemē, kā arī uz Dānijas karaļa padomnieku sievām Ziemeļigaunijā 13. gs. beigās.[1248] 1491. gadā Lēnemā (*Wiek*) fogta Vetberga sievu uz Lēnemā pavadīja visi Tallinas (*Reual*) vīri, pilsoņi un iedzīvotāji, izrādot viņai īpašu godu.[1249] Šādas pastiprinātas uzmanības apliecinājuma iemesls nav īsti skaidrs. Lēnemā fogta ģimenes sieviešu saite ar Tallinu parādās, piemēram, 1333. gada dokumentā. Lēnemā fogts Johannes no Lodes (*de Lode*) un viņa brālis Oto apliecināja, ka viņu māte Eilike (*Eylike*) no Tallinas rātes uz dzīves laiku ieguva nelaiķes bruņinieka atraitnes Sofijas Zēges (*de Zaghe*) mantojumu, samaksājot 15 mārkas ar noteikumu, ka pēc viņas nāves tā jāpārdod un jāvelta viņas un devēja dvēseļu svētībai. [1250] Tallina bija sieviešu, īpaši dižciltīgu atraitņu dzīvesvieta.

Zemeskungu radinieces un amatvīru atraitnes nonāca sava lēņu kunga aizbildniecībā, jo nereti nebija radniecības saitēm saistītas ar vietējo vasaļu dzimtām. Dažas šādas sievietes pašas iegādājās zemes īpašumus, rakstīja testamentus, dibināja vikārijas, taču, šķiet, ka tieši zemeskungu radinieces un amatvīru sievas / atraitnes bija vienas no retajām Livonijas sievietēm, kuras lietoja savus personīgos zīmogus. Sava personiskā zīmoga lietošana, apstiprinot dokumentus, Livonijas vasaļu kārtas sievietēm nebija raksturīga. Sievietei parasti bija vajadzīgs kāds radinieks, pašas izvēlēts vai augstākais aizbildnis (*oberster Vormund*), kurš apzīmogotu to viņas vietā.[1251] Tallinas arhīvā uzglabāts dokuments, kuru ne tikai savā vārdā izdeva, bet apzīmogoja Ziemeļigaunijas Harjumā novada vasaļa atraitne. 1431. gadā Helēna (*Eline*), Johana Traidena (*von Treyden*) atraitne, ar sava aizbildņa Viljandi komtura atļauju, ieguva no Tallinas rātes Johana hospitālim piederošo Patikas ciemu mūža lietošanā, izmaksājot Jāņa hospitālim 800 vecās Rīgas mārkas. Viņas zīmogs līdzās Viljandi komtura un Tallinas pārstāvja

[1247] KGCh NF, S. 97–101. 1563.gada 25. decembrī Jelgavā izdotajā dokumentā minēts, ka „notikusi kristīga laulība starp [..] Vilhelmu fon Essernu un mūsu dižciltīgo un tikumīgo radinieci draudzeni Agnesi von Švarcenbergu un laulībai Dievs devis svētību". Jau iepriekš Gothards Ketlers Rīgā 1561 gada 29.augustā izdeva dokumentu, kur Aizkraukles hauskomturam Vilhelmam fon Essernam un viņa vīriešu un sieviešu kārtas mantiniekiem izlēņoja īpašumu Aizkraukles pilsnovadā, ar zemi un ļaudīm, ar augstāko tiesas varu. Izlēņojumu dokumentos no domēnēm dotā Daudzevas muiža saukta arī pirkto muižu. Atraitnes nodrošinājums – rīta velte (*Brautshatz*). Kāzu svinībās piedalījās arī līgavas māte, Gotharda Ketlera mātes Sibillas māsa Katrīna fon Nesselrāde, kura bija atraitne un ieņēma galma pārzines (*Hofmeistarinne*) amatu. Vīrs laulātajai draudzenei deva īsto laulības mantu (*Eheteuer*) un līgavas velti (*Brautschatz*), savukārt sievas brālis kā īpašu labvēlību deva viņai mantiski nenozīmīgu pūru (apģērbu un iedzīves lietas (*Kleidnodien*) atbilstoši viņas kārtai.
[1248] Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark...* S. 41.
[1249] *Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458*... S. 74, Nr. 1243.
[1250] TLA 230. f., 1. apr., 96.lieta; Sal. Ar *Revaler Stadbücher, III. Folge I. Bd, nr. 1317 un LUB Bd. 3, Reg. nr. 922a, S. 54:* Helmolds Zēge (*von Sahge*) apliecina, ka ar sievas *Alheydis* piekrišanu pārdod dzirnavas Padis klosterim; *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)*. Nr. 98.
[1251] Bunge, F.G. v. *Geschichte des Gerichtswesens*… S. 71.

pilsoņa Dēnhofa zīmogiem iespiests melni zaļā vaskā un rāda burtu e (?) ar uzrakstu: *s.elene. her. Iohans. vif. van. Treiden.*[1252] Harjumā bruņniecības pārstāvja Johana Traidena sievas izcelsme nav zināma, taču tas, ka viņas aizbilnis bija komturs, bet ne vīra radi, liek domāt par ģimenes saistību ar amatiem zemes pārvaldē.

Sieviešu tiesības kā jauno laiku vēsmu „katalizatori" parādās dažās epizodēs Rīgas arhibīskapijā, kur pēc reformācijas 16. gs. 30. gados no Prūsijas reizē ar Rīgas arhibīskapa koadjutoru Brandenburgas Vilhelmu ieradās vairāki viņam un Prūsijas hercogam uzticami amatvīri ar savām ģimenēm. Starp tiem bija Meineke Šīršteds (*Schierstedt*) ar sievu. Vairākus gadus viņš bija koadjutora galma pārzinis, saņēma izlēņojumus no domēnēm, pirka muižas, tomēr viņa ģimenes sievietes nebija ar dzīvi Livonijā apmierinātas. Šādas sievietes vācu zemēs šajā laikā apzīmēja arī par galma pārzinēm, jo viņām ne tikai bija jāvakariņo pie viena galda ar savu vīru un viņa kungu, bet jātur rūpe arī par šī galda saturu, kā arī dažādām citām organizatoriskām lietām. Šādi pienākumi saskatāmi arī Rīgas arhibīskapa koadjutora galma pārziņa Meinekes Šīršteta amata apstiprinājuma vēstulē (1530),[1253] tomēr pēc vecāku nāves Šīršteda meitas kategoriski pieprasīja savam aizbildnim Rīgas arhibīskapam nogādāt viņas prom no Livonijas pie viņu radiem Prūsijā. Par to, ka viņas negrib precēties Livonijā, savu izbrīnu izteica Prūsijas hercogs, taču viņu aizbildņa Rīgas arhibīskapa lūgums par divu neprecēto meitu uzņemšanu tika izpildīts.[1254] Var piezīmēt, ka arī citi arhibīskapa dienesta ļaudis nebija apmierināti ar atalgojumu par dienestu, kā arī viņu ģimeņu sieviešu izredzēm Livonijā. Arhibīskapa kanclers Kristofs Šturcs 1552. gadā rakstīja Prūsijas hercogam Albrehtam, ka viņam piešķirtie ienākumi un lēņi nenodrošinot viņam nekādus ienākumus, un pēc 10 gadus dienesta arhibīskapa labā viņam nebūs, ko atstāt sievai un bērniem.[1255]

Sieviešu ekonomiskā nodrošinājuma problēma no ārzemēm iebraukušiem dienesta ļaudīm radīja zemeskunga domēnēs pastāvošā stingrā lēņu mantošana vīriešu līnijā, domēņu salīdzinoši nelielais apjoms, kā arī zemeskungu varas vājums, salīdzinot ar vasaļu ietekmi. Tas nespēja nodrošināt zemeskunga prasības pēc arvien pieaugošās greznības, kur nu vēl padoto vēlmes. Dienesta lēņu saņēmēji saskārās ar tiesisku tradīciju, kas stājās pretī vēlmēm domēnes padarīt par dzimtmuižām. Raksturīgs ir izlēņojums no arhibīskapa domēnēm, ko Brandenburgas Vilhelms 1540. gadā deva lēņos savam galma pārzinim no Prūsijas Mihaelam Rusenam (*von Rossen*). Piebalgas pilsnovada Rankas (*Ramke*) vaka jeb pagasts tika dots viņam un viņa nākamajai sievai (*zukomenden ehelichen*

[1252] LUB Bd. 8, Nr. 414; TLA 230. f., 1. apr., 595. lieta.
[1253] Herzog Albrecht, Nr. 142. 1530.gada 12. novembris, Rauna. Amats paredzēja, ka par dienestu nākamā arhibīskapa labā galma pārzinim un viņa saimei pienācās uzturs senjora pilī Raunā, pie kam laulātais pāris ik reizi pie ēdienreizes dabūšot arī vīnu. Visai smalki tika atrunātas atraitnes mantošanas tiesības, tai skaitā papildus nodrošinājumu sievai: zirgu personiskajā lietošanā (*Packpferd*) u. [..] "galma meistara atraitne un palikušie bērni saņems, cik vien viņi ilgi paliks šai zemē, ik gadus trīs lastus rudzu un miežu un 100 Rīgas mārkas no novada, līdz viņi saņems lēnī brīvo muižu; ja atraitne pametīs zemi, tad viņa saņems ik gadu 100 Rīgas mārkas un pavadoņus līdz 10 vezuma ratiem (orēm, bruņotiem ratiem) uz Kēningsbergu".
[1254] Herzog Albrecht, Nr. 2212 (1558).
[1255] Herzog Albrecht, Nr. 1549. 1552. gada 9. februārī, Limbaži.

hausfrawen) viņu abu dzimumu mantiniekiem.[1256] Arhibīskapa galma pārzinis 1556. gadā nopirka vēl kādu papildus lēni – muižu un krogu pie Rankas baznīcas. Pārdošanas dokumentā ietverta sievas piekrišana, kā arī norādīts uz vācu ķeizara izdotu atļauju sievietēm nodarboties ar tirdzniecību (*vonn Romischen Keiser das weibliche Geschlecht, einen handel [..] zu wider treiben*).[1257] Vēlāk par šo lēni mantinieces bija spiestas ilgstoši tiesāties. Livonijā galma pārzinis Rusens apprecējās ar Ģertrūdi Ikšķilu no Vigulas (*Fickel*), kura savā testamentā atbilstoši žēlastības (?) tiesībām[1258] novēlēja Rankas muižu savai māsai Marijai Ikšķilai (*May Uxcuell*), Dīteriha Tīzenhauzena atraitnei. 1577. gada 25.aprīli Pārdaugavas hercogistes karaliskie kastelāni (vietējie muižnieki) Cēsīs izskatīja Marijas Ikšķilas caur znotu Ēlertu Krūzi (aizbildni) iesniegto sūdzību pret Raunas hauptmani Ādamu Timu (*fon Thym*), kurš bija vardarbīgi ieņēmis muižu. Par to Krūze mutiski ziņojis Polijas-Lietuvas karalim, kurš lika lēni restituēt.[1259] Pārdaugavas hercogistes administrācija un zemes tiesneši Polijas seimam paskaidroja, ka muiža atradās apgabalā, kurā Silvestra žēlastība nedarbojās. Tiesvedība lietā turpinājās ilgstoši, un savus spriedumus paguva izteikt gan Pārdaugavas hercogistes vietvaldis Georgs Radzivils (1583), gan Polijas-Lietuvas karaļa ģenerālkomisārs Livonijā Staņislavs Penkolavskis (1586), līdz lieta 1588. gadā atkal tika izskatīta Cēsīs. Karaliskie komisāri bija poļu muižnieki, kuri uzklausīja divu sieviešu liecības. Ēlerts Krūze bija miris, un tiesā ieradās Krūzes atraitne Katrīna Tīzenhauzena un viņas māte Marija Ikšķila no Vigulas. Viņas sūdzējās par vardarbīgo uzbrukumu un lūdza karalisko aizsardzību. Karaliskie komisāri lietu neizlēma un ieteica abām vērsties tieši pie karaļa, kam arī rezultātu nebija. Zviedru pārvaldē Krūzes atraitne par šo muižu atkal iesniedza apelācijas sūdzību – nu jau citam augstākajam atraitņu aizbildnim – Zviedrijas karalim.[1260]

Uz Livonijas sabrukuma sliekšņa dažādas raudzes amatpersonu sievas arī ordeņa zemēs līdz ar vīru saņēma īpašas tiesības uz nekustamo īpašumu Livonijas domēnēs. Pēdējais Livonijas mestrs 1554. gadā izlēņoja savam padomniekam Mihaelam Brunovam lēni pie Daugavpils ar paplašinātām mantošanas tiesībām, kas bija pavisam netipiskas Livonijai: vīriešu un sieviešu mantiniekiem ar tiesībām arī uz koproku ar brāli, Pomērānijas muižnieku. Vēlāk Brunovs bija padomnieks un kanclers Kurzemes un Zemgales hercogistē, un pēc viņa lūguma Ketlers 1568. gadā apstiprināja viņa muižās ne tikai augstāko un zemāko tiesu varu, bet arī atkārtoti mantošanas tiesības sieviešu un vīriešu līnijā un

[1256] GU Bd. 2, Nr. 819, 1540. gada 19. sept.
[1257] LVVA 5561. f., 1. apr., 336. lieta; noraksts LVVA 7402. f., 2. apr., 16.lieta, 4. lp. Lēni pirka no Jirgena un viņa sievas Kates (*Katze Papenndorffsche*) un sievas māsas Eddes, kura no pirkuma summas saņēma 100 mākas. Kate Papandorfa dokumentā liecināja savā vārdā (*Ich, Katze* .[..]), un pie sava sievietes goda (*bei freulichen meiner ehren*).
[1258] Staņislavs Penkolsvskis (1586) raksta, ka Matiass Dembinskis esot uzrādījis dokumentu, kur māsas novēlējumu pēc Kulmas tiesībām apstiprinājis Brandenburgas markgrāfs Georgs (LVVA 5759. f., 2. apr., 1302. lieta, 20. lpp., Nr. XIV). Rankas lēņus viņš pēc vienošanās bija devis lietošanā koadjutora Mēklenburgas Kristofa padomniekam, un bijusi noslēgta vienošanās par lēņa izmantošanu uz noteiktu laiku. Livonijas kara notikumi radīja situāciju, ka vienošanās netika pildīta.
[1259] 1577. gadā Viļņā Ēlerta Krūzes lūgumu apstiprināja arī Johans Hodkevičs, hercogistes administrators. (LVVA 5561. f., 1. apr., 336. lieta.18. lp, Nr. IX, X.
[1260] LVVA 5759. f., 2. apr., 1302. lieta; LVVA 7402. f., 1.apr., 18. lieta, 21. lp., Nr. XX.

tiesības īpašumu novēlēt ar testamentu.[1261]

Jauno laiku sākumā Livoniju sasniedza paradums amatpersonas sievu rakstītā veidā saukt vīra amata vārdā. Tā Margaretu Tīzenhauzenu sauca arī par kanclerieni (*Frau Kanzlerin*), jo viņa bija precējusies ar Kurzemes un Zemgales hercoga padomnieku, no 1587. gada – kancleru Georgu Rozenu no Nabes.[1262] Arī viņas tēvs bija amatvīrs Pārdaugavas hercogistē.[1263]

Tā kā pēc reformācijas laulātās draudzenes nozīme dažādos aspektos tika arvien akcentēta,[1264] tad sievas nozīme arī līdzās vīram arī augstā amatā arvien pieauga. Tas atspoguļojās apbedīšanas tradīcijās – no 16. gs. vidus Livonijā arvien vairāk apbedījumos baznīcās vīram līdzās uz kapaplāksnes attēlota arī sieva. Šajā laikā apbedījumi baznīcās kļuva par īpaši prestižiem, jo vietu trūkuma dēļ tos varēja atļauties tikai patiesi bagātākie, amatos ieceltie ar savām sievām. Attēlos uz kapaplāksnēm reliģisku motīvu vietā ar 16. gs. beigām arvien vairāk tika uzsvērti mirušā augstais statuss, dzimtas saknes un nopelni dienestā. Var uzskatīt, piemēram, ka Margarētei Dobinai (*Dobbina*), kura bija Kurzemes un Zemgales hercogistes kanclera Zalomona Henniga sieva (miris 1589) bija augsts statuss, kas atspoguļoja viņas pēcnāves apbedījumā kopā ar vīru Vānes baznīcā. Augsts materiālais nodrošinājums, grezns dzīvesveids, prestiža un bagātīga pēcnāves piemiņa raksturoja 16. gs. beigās–17. gs. Zviedrijas karaļa iecelto amatvīru un vietvalžu sievas Ziemeļigaunijā, kuras pie tam nereti bija vietējas izcelsmes bagātas un dižciltīgas sievietes. Izteiksmīgs bija zviedru karavadoņa De la Gardija un viņa sievas kapa piemineklis Rīgas domā (1595), tēlnieka Ārenta Pasera roku darbs.[1265] Zviedrijas karaļa vietvalža Bugislava Rozena[1266] un viņa sievas Magdalēnas Stampelas (*Stampehl*) epitāfija (1651) Tallinas Nikolaja baznīcā bija kokamatniecības mākslas meistardarbs 7 m augstumā un 4,3 m platumā. Citas piemiņas vietas bija pieticīgākas, piemēram, zviedru karavadoņa Karla Heinrihsona un viņa sievas Agneses Delvigas (*von Delwig*) kapa plāksne Tallinas domā vai Reinholda Ikšķila-Padeborna un sievas kapa plāksne Hāpsalas baznīcā.[1267]

Vīra vieta zemes pārvaldē 16. gs. beigās varēja nozīmēt arī nopietnu garantiju ekonomiskām pretenzijām un mantojuma saglabāšanai. Tā Oto no Emūtes (*Otto von Amboten*) atraitne Elizabete fon Osten-Zakena apprecējās ar Matiasu fon Haudringu, Piltenes bruņniecības pārstāvi un vasaļu tiesnesi, un neskatoties uz bērnu trūkumu, palika bijušā vīra muižās. Pa to laiku Nikolauss fon Korfs pieteicās

[1261] KGCh Bd.1, S. 161.
[1262] KGCh NF, S. 18. Sieva bija sava vīra māsīca (*cousine*).
[1263] Arī vēsturnieks – ap 1575.gadu viņš sarakstījis Tīzenhauzenu dzimtas vēsturi, 1587.gadā pabeidza savu Rīgas arhībīskapijas vēsturi (*Gewisse und Wahrhaffte Beschreibung, wenn und zu welcher Zeit die Lande Liiffland angefangen durch teutsche Kaufleute aufzusegelen*, noraksts LVVA 4038. f., 2. apr., 401. lieta), kā arī pēc Baltazara Rusova hronikas iznākšanas sarakstīja tās atspēkojumu.
[1264] Wiesner, M. *Women and Gender in Early Modern Europe*… P. 26.
[1265] Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien*... S. 100; 101; 69.
[1266] B. Rozens Ieradās Tallinā jau ap 1566. gadu kā tirgotājs, karjeru veidoja 16. gs. beigās. Sk. Rosen von, E. *Bogislaus Rosen aus Pommern 1572–1658… S. 5.*
[1267] Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien* …. S. 81; 102.

uz lēni, un 1589. gadā panāca no Polijas-Lietuvas karaļa Sigismunda III izlēņojumu. Tomēr Korfs nevarēja atraitni un amatpersonas sievu "izkustināt" no muižas.[1268]

Zemeskungu radinieces un amatpersonu sievas 13.–16. gs. veidoja mazskaitlīgu daļu no Livonijas vasaļu kārtas sievietēm, taču to klātbūtne publiskā telpā ir pamanāma. Šīs sievietes spēja dzīves laikā paaugstināt savu statusu hierarhizētā viduslaiku sabiedrībā, kļūstot, piemēram, no pilsētnieces par vasaļa un amatvīra sievu. Viņu vīri saņēma benefīcijus ar dažādiem noteikumiem, bija pietuvināti zemeskungiem ar iespējām ieņemt amatus un gūt ekonomisko nodrošinājumu savai ģimenei. Šis grupas sievietes ienesa dažas Livonijas vasaļu kārtai neraksturīgas tendences sievietes publiskajā statusā. Tā kā šo sieviešu asinsradinieki ne vienmēr bija pārstāvēti Livonijas vasaļu kārtā, tad sieviešu aizbildnis dabiskā veidā bija zemeskungs. Tas zināmā mērā iespaidoja aizbildniecību pār sievietēm. Zemeskungs kā sieviešu aizbildnis bija viena no jauno laiku iezīmēm gan Livonijas, gan Baltijas jūras reģiona vēsturē.[1269]

Savu radinieku, arī sieviešu aicināšana uz jauniegūto garīgās un laicīgās pārvaldes teritoriju zemeskungiem bija raksturīga jau no Livonijas dibināšanas laika. Sievietes iespēja mainīt kārtas piederību, no pilsētnieces kļūstot par vasaļa sievu, šajā gadījumā tika akceptēta arī sabiedrībā, un viņas pēcnācēji kļuva par pilntiesīgiem bruņiniekiem. Atzīmējamas ziņas, kas apliecina, ka augstdzimušo dzīves un pēcnāves atdusas vietas daudzos gadījumos bija Livonijas ar mūriem aizsargātās pilsētas. 16. gs. otrajā pusē, attīstoties muižām un baznīcu celšanai par muižnieku līdzekļiem, situācija mainījās, un kapenes tika ierīkotas arī muižnieku baznīcās. Pieaugot greznas dzīves nozīmei, dažādu amatpersonu un vietvalžu sievas sabiedrībā ieguva vēl lielākas iespējas izcelties.

No ārzemēm uzaicinātās sievietes ne vienmēr izturējās atbilstoši Livonijas tiesiskajiem nosacījumiem, kas tika attiecināti uz sievietēm un paplašināja to darbības laukus, lietoja paplašinātas mantošanas tiesības, sastādīja testamentus. Īpaši atzīmējami retie gadījumi, kad sieviete apzīmogoja dokumentus ar savu personīgo zīmogu – tas bija Livonijas sievietēm neraksturīgi. Sieviešu tiesības apzīmogot dokumentus liecināja par viņu tiesisko neatkarību, jādomā, bija cieši saistīti arī ar citām sieviešu pastāvības izpausmēm tiesību sfērā – tiesībām nodot zvērestus, izdot dokumentus savā vārdā, bez aizbildņa. Sieviešu personīgie zīmogi bija biežāk sastopami Baltijas jūras reģiona rietumdaļā, no 15. gs. lietoti arī pilsētnieču vidū. Jauno laiku sākumā Livonijā lielu cieņu baudīja amatpersonu, arī kaimiņvalstu vietvalžu laulātās draudzenes, un vietējo bagāto dzimtu sievietes, apvienojot mantojumu un vīra statusu, paaugstināja savu prestižu sabiedrībā.

[1268] KGCh Bd 1, S. 81.
[1269] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel-Landrecht*… S. 47.

2.2.2 Lielvasaļu kārtas sieviešu statuss

Sieviešu mantošanas tiesības un kārtas piederība deva iespējas Livonijas bīskapiju un ordeņa vasaļu kārtas sievietēm sasniegt dzīves kvalitāti, kas lielākai daļai pārējo sieviešu nebija pieejama. Tomēr jāatzīmē, ka par vasaļu kārtas sieviešu ikdienas dzīvi, demogrāfisko situāciju, ģimenes svētkiem zināms pārsteidzoši maz. Par 13. un 14. gs. mēs zinām vien to, ka vācu lēņu vīriem bija sievas un meitas. Augstāko sabiedrības slāņu sievietes šajā laikā varēja ierasties Livonijā no vācu zemēm vienīgi ar kuģiem, savukārt 15.–16. gs. minēti arī sauszemes ceļojumi. Jau 13. gs. kopā ar saviem vīriem Livonijā ieradās dižciltīgas sievietes, kuras piedalījās krusta karos, piemēram, grāfa Ādolfa IV no Holšteinas sieva. Pleskavas kņaza meitu no Livonijas devās uz vācu zemēm ar kuģi, un iespējams, atgriezās tādā pašā ceļā. Kā atzīmē I. Šterns, tad vēstures avoti nav saglabājuši daudz ziņas par Livonijā ieceļojošām dižciltīgām vācu sievietēm, un var domāt, ka Livonijas vasaļi ņēma par sievām iezemietes.[1270] A. Tranzē-Rozeneks šajā sakarā norādīja, ka Livonija tās iekarošanas laikā bija tik neattīstīta un nabaga, ka nebija interesanta vācu bruņiniekiem un viņu kārtas sievietēm. Tādēļ ieceļotājiem zemeskungi deva izdevīgākas mantošanas tiesības nekā vācu zemēs, tai skaitā arī sievietēm,[1271] bet arī tās neveicināja lielu vācu sieviešu pieplūdumu Livonijā.

16. gs., kad parādās vairāk ziņas par sievietēm, kuras ceļoja, minēts sauszemes ceļš no vācu zemēm uz Livoniju caur Prūsiju un Klaipēdu. Pa to no Livonijas uz Lībeku 1534. gadā ceļoja Ģertrūde Linde kopā ar savu vīru.[1272] Savukārt 1559. gadā Livonijā caur Klaipēdu ieradās Mēklenburgas hercoga atraitne Anna ar dažiem pavadoņiem, tai skaitā galma pārziņa sievu, lai apmeklētu savu dēlu Mēklenburgas Kristofu.[1273] Vasaļu kārtas sieviešu pastāvīga ceļošana nebūt nebija tipiskākā sieviešu nodarbe. Tā Mēklenburgas atraitnei Annai par ceļošanu bez galma un aizbildņiem savus pārmetumus izteica gan Rīgas arhibīskaps, gan Prūsijas hercogs, atzīmējot, ka dižciltīgas sievietes ceļošana uz svešu zemi bez pavadoņiem ir neparasta un bīstama parādība.[1274] No otras puses, pašsaprotami bija sieviešu ceļojumi, apmeklējot radiniekus un ģimenes svētkus. Tieši tajos mainījās sievietes sabiedriskais statuss, kurš bija nozīmīgs arī viņas pārstāvētajai sabiedrības grupai. Visas izmaiņas sievietes dzīvē, kas saistītas ar vecumposmiem, kā arī pārejas rituāliem un intīmo dzīvi – laulība, nevainības zaudēšana, bērna dzimšana – bija publiskas un uzraudzītas no viņas aizbildņu puses un bija cieši vienotas ar sievietes ekonomisko un tiesisko situāciju. Tās bija ne tikai vienkārši paražas,

[1270] Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari*… 318. lpp.
[1271] Transehe-Roseneck, A. *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts*… S. 10., 24.
[1272] Rīgas arhibīskaps Tomass Šēnings Koknesē 1534.gada 10.jūnijā izdod Turaidas fogtam Georgam Krīdeneram un viņa sievai Ģertrūdei Lindei. VTVA, Nr. 112.
[1273] Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg*…. S. 3; 118.
[1274] Herzog Albrecht, Nr. 2372; 2373, 2381, 2415, 2447. Vēstulē, ko Prūsijas hercogs 1559. gada 24. febr. rakstīja Mēklenburgas Kristofam, viņš norādīja uz dažādām briesmām, kas draud sievietei ceļojumā uz Livoniju, kā arī uz izsmieklu, kam sevi un visus savus radus pakļauj atraitne, slepeni, bez savu vecāko dēlu, brāļa un Prūsijas hercoga ziņas, ceļojot. Atraitne gadīja ceļojuma dokumentu Klaipēdā vairākus mēnešus, no februāra līdz maijam, līdz Prūsijas hercogs viņai piešķīra ceļošanas tiesības. Viņu pavadīja jaunākais dēls un galma pārzinis ar sievu.

bet likumīgi noteica sievietes publisko un ģimenes statusu, ekonomiskos ieguvumus tagadnē un nākotnē.

Vasaļu kārtai 14.–16. gs. bija ierasts precēties savas grupas ietvaros. Īpaši koprokas vasaļiem tas nereti nozīmēja precības tuvu radu starpā, par ko liecina vairāki laulību dispensi – atļaujas no pāvesta slēgt laulības tuvu radu starpā – 1352. gadā starp dižciltīgajiem (*nobiles*) Rīgas arhibīskapa vasaļiem Oto Rozenu un Margaretu Tīzenhauzenu; 1357. gadā starp dižciltīgajiem Tartu bīskapa vasaļiem Nikolausu Ikšķilu un Hildegundi Tīzenhauzenu, savukārt 1361. gadā starp „vienkāršajiem" Tartu bīskapa vasaļiem Gerhardu Firksu un Elizabeti Verdenu.[1275]

Par ģimenes dzīvi un svētkiem detalizētākas ziņas parādās jauno laiku sākumā, kad vasaļu ģimenes svētki ar daudzu viesu piedalīšanos aprakstīti Rusova hronikā. Kāzas tikušas izziņotas visiem Livonijas muižniekiem trīs mēnešus pirms šī notikuma. Tās rīkotas pilsētās ģilžu namos, jo pēc Rusova sprieduma, muižās nepietika vietas. Kāzās tika aicināts liels skaits muzikantu. Pirms lielā mielasta sestdienā kāzām priekšvakarā notika līgavas un līgavaiņa radu „parāde", izjājot grezni rotātiem zirgiem pa pilsētu un ārpus tās un veicot dažāda veida bruņniecisku izrādīšanos, un, iespējams, arī simboliskas darbības divu dzimtu savienības stiprināšanai. Līgava ar citām dāmām tikmēr gaidīja mielasta vietā. Pēc Rusova apraksta, viņa bija izgreznota ar pērlēm, zelta rotām, augstu kroni galvā, ka tika ar mokām zem šāda smaguma varēja noturēties kājās. Līgava un dāmas noraudzījās uz bruņinieku izjādēm no augstajām ģildes nama trepēm. Muižnieku paražas humānisma garā izglītotais Rusovs uzskatījis par mežonīgām, arī tādā ziņā, ka mielasts, kurš esot bijis greznības un pārpilnības paraugs, bija pasniegts ļoti vienkārši – bez sudraba karotēm un sudraba vai alvas kausiem, kā ar bez vīna, vien lielos daudzumos patērējot alu.[1276]

Dzīves izsmalcinātība šajā laikā, šķiet vēl nebija pazīme labai un bagātai dzīvei, atšķirībā no 17.gs., kad galda kultūra muižnieku vidē bija krietni attīstījusies.[1277] Ēšana no vienkāršiem traukiem tad jau kalpoja par pierādījumu nabadzībai, piemēram, kādas atraitnes atrunām pie parādu nemaksāšanas. 1655. gadā trīs muižnieki un Straupes mācītājs apliecināja, ka Adelhaida Krīdenere no Rozbeķes pils esot nabadzīga: „viņa neēd no vara un nedzer no sudraba, bet no koka un akmens traukiem."[1278] Kāzās galda kultūrai varēja būt arī apzināti arhaiskāka, ņemot vērā senākas tradīcijas un mielasta rituāla raksturu, kā arī pasniegto ēdienu īpatnības.[1279]

[1275] GU Bd.1, Nr. 77, 81, 87.
[1276] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*… S. 29.
[1277] Šādā kontekstā, iespējams, ka 16. gs. vidū sieviete ar greznu dakšiņu, ko varēja pārveidot par karoti, būtu pieskaitāma pie pilsētniecēm, nevis muižniecēm. Tā Cēsu pils arheoģiskajos izrakumos pagrabā atklātai sievietei klāt bija arī dakšiņa, pārveidojama par karoti. (Apala, Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti. Grām.: *Quo vadis Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai*. Cēsis, 2007. 55.–57. lpp.)
[1278] *Archiv Katalog des Verbandes der Freiherrn und Grafen von Rosen*. Flensburg: Rosenscher Familienverband, 1977. S. 46. Dokuments saglabājies Maszstraupes brīvlādē.
[1279] Arhaisks ēdienu pasniegšanas veids 16.gs. minēts Austrumbaltijas zemnieku dzīrēs, kas bija veltītas mirušo piemiņai. Maļecka 1551./ 1582. g. aprakstā teikts, ka divas sieves pasniegušas īpašu mielastu: neceptus plāceņus, ceptas un vārītas aukstas zivis, ēšanā netika lietots nazis. (Spekke. A. *Latvieši un Livonija*… 219.–220; 228. lpp.).

Kāzu svinību izmaksas nodrošināja līgavas aizbildņi. Praksē tas nozīmēja, ka pūrs, precību vecuma rotas un apģērbs, arī kāzas bija jārīko tēvam vai līgavas brāļiem, savukārt mātei vienīgi gadījumā, ja iepriekšminēto nebija, un māte atraitnes statusā bija kļuvusi par īpašumu mantinieci. Livonijā tas bija retums. Kāds vasalis 1548. gadā iesniedza Harjumā un Virumā vasaļu tiesā sūdzību par savu pamāti, kura nemaksājot parādus, tai skaitā par māsas kāzu izdevumiem (*Giftgulde, Gildestubenheuer, Spiel*). Pamāte tiesā atbildēja, ka mātei nav jāizprecina meita, bet gan tēvam, un tēva mantiniekiem jāapmaksā gan pūrs, gan kāzas. Viņa savukārt apsūdzēja savu padēlu, ka tēvs jau iepriekš esot maksājis par meitas kāzām un dāvanu krekliem.[1280] Šajā tiesu lietā pieminētā „tradīcija", ka brāļi izprecina māsu, tika arī tiesiski pamatota ar Livonijas bruņinieku tiesību normām. Dokumentā minētā dāvanu nauda (*Giftgulde*) un dāvanu krekli (*Gifhemden*) liecina par apdāvināšanās tradīcijām vasaļu kāzās, kas 16. gs. pirmajā pusē atzīmētas arī Livonijas pilsētās, bet etnogrāfiskajā materiālā 19.gs. tiek saistītas vien ar zemnieku tradīcijām.[1281]

Livonijas neprecētās sievietes no precētām atšķīra galvassegas – sievām raksturīgas aubes (*Fruwen haube*), kuras 16.gs. tika greznotas ar pērlēm, sudraba vai zelta rotājumiem. Par jaunu meiteņu rotām sauktas matu lentas,[1282] kuras koprokas vasaļu Rozenu dzimtā bija rotātas ar pērlēm (*junckfrauwen perlen bendelen*) un platas jostas (*junckfrauen leggen*). Rozenu meitas esot saņēmušas dāvanā no saderinātajiem sudraba jostas, ar piekarinātu grezni rotātu naža maksti,[1283] savukārt dzimtas vīrieši šajā laikā nēsāja zelta jostas un zelta ķēdes.[1284] Rotas, kas bija dārgas, saturēja simbolisku nozīmi – bija tādas, ko mantoja no paaudzes paaudzē asinsradinieki, citas savukārt varēja dot kā rīta velti līgavai.[1285] Līgavu tērps bija greznais jaunavas tērps, kā norāda Rusovs, ar bagātām rotām un īpašu līgavas kroni (*hogen Krone*). Reģionā parasti līgavas kāzu tērps 15.–17. gs. bija meitenes svētku tērps, taču 16. gs. veidojās arī tradīcija, ka līgavai līdzās īpašai rotai bija arī, piemēram, sarkana vai

[1280] Brieflade, Nr. 400 (1321) Harjumā Virumā rātes spriedumi 1548.gada 24. jūnijā.
[1281] Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut* ... S. 80–84, 91, 100. Pilsētu greznības noteikumi Tallinā un Rīgā ierobežoja dāvanu došanu 16.gs. pirmajā pusē. Spēcīgas un sazarotas dāvināšanas tradīcijas, apdziedāšanas dziesmu dziedāšana saderināšanās, kāzu sagatavošanas un norises laikā bija cieši saistītas ar "2 partijām" un to savstarpējo simbolisko sacensību. Bagātu etnogrāfisku materiālu 19. gs. par t.s. dziesmu kāzām var atrast Baltijas somu, baltu, kā arī slāvu tautu kāzās.
[1282] Neprecēta dižciltīga meitene varēja būt arī „neapsegtu galvu" (1585) (Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.*… С. 95–97.)
[1283] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*… Nr. 74, 349. lpp. Arī Livonijas pilsētās sudraba jostas bija meiteņu rotua, bet Baltijas jūras reģionā atzīmēta kā saderināšanās dāvana, ko līgava aplika laulājoties (Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut* ...S. 32*;* Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 3 (1376).
Savukārt Rēgensburgā 15.gs. saderināšanās zīme bez sadošanās rokās un savstarpējās uzticības solījuma bija arī cimda (*camisia*) vai jostas dāvināšana līgavainim (Weigand, R. *Liebe und Ehe im Mittelalter*. Goldbach: Keip Verlag, 1993. S. 270).
[1284] *Archiv Katalog des Verbandes*… S. 26. Tiesu strīdā par zelta ķēdes piederību noprotams, ka tā bija nozīmīga mantojuma daļa, kuru pārdodot, varēja iegādāties māju.
[1285] Brieflade, Nr. 1302. Harjumā Virumā vasaļu tiesā 1547.gadā Çilzena atraitne un Fifhūzena atraitne tiesājās par zelta saktu, kas no paaudzes paaudzē bija jānodod asinsradiniekam. Tiesneši nolēma, ka rīta velte nebija dota likumīgi un sakta pienācās māsai.

melna kleita.[1286] Iespējams, arī Livonijā šajā laikā parādījās līgavu tērpi. Tīzenhauzenu mantu vidū 1577. gadā atzīmēti līgavas svārki (*braut rocke*).[1287]

Vasaļu ģimenēs ar lielu vērienu atzīmēja kristības (*Kindelbier*). Uz tām tika aicināti spēlmaņi, kuri šādā pasākumā varēja labi nopelnīt.[1288] Bērnu kristīja, klātesot daudziem kūmām,[1289] bet, iespējams, bez mātes, kura kristību laikā vēl bija nedēļniece un uz baznīcu negāja.[1290] Svinības, atšķirībā no kāzām, 16.gs. vidū tika rīkotas vasaļu muižās. Katvaru muižas vaku grāmatas pielikumā uzskaitīti viesi, kuri apmeklēja muižnieka Koškila bērna kristības Katvaru muižā (1553). Starp vīriešiem minēti kā jauni, tā veci, tēvi un dēli, bet starp sievietēm – tikai atraitnes.[1291] Tas vedina domāt, ka publiskus pasākumus, arī ģimenes svētkus, vairāk apmeklēja atraitnes, nevis vasaļu sievas un meitas. Livonijā sievietes ārpus saviem īpašumiem, šķiet, izgāja retu reizi un vienmēr mērķtiecīgi, apmeklējot baznīcu, ģimenes un gadskārtu jeb Baznīcas svētkus pilsētās u.c. Sievietes dažkārt ieradās vasaļu sanāksmēs un tiesās kopā ar savas ģimenes vīriešiem, pie kam tas bija visvairāk iespējams tieši atraitnes pozīcijā.[1292] Vasaļu kārtai piederīgās izgāja sabiedrībā arī kopā ar citām savas kārtas sievietēm. Tā Rusovs raksta, ka muižnieks „pēc vecā Livonijas paraduma un sabiedriskā likuma" 16.gs. vidū, satiekot dižciltīgas kundzes un meitenes, nedrīkstēja paiet garām, nenoskūpstot visām pēc kārtas roku. Ja gadījās sastapt citu sieviešu pulku, tas bijis jādara atkal.[1293]

Vasaļu kārtas sieviešu dzīvesvietas bija lēņu īpašumi – kungu sētas un mūra pilis, gan arī pilsētas. Livonijas pastāvēšanas sākumposmā, jādomā, lielākā daļa sieviešu, kas piederīgas pie vasaļu kārtas, dzīvoja pilsētās. Kā parādījis vēsturnieks I.Šterns, tad līdz 15. gs. pirmajai pusei dokumentos minētās kungu sētas Latvijas teritorijā saistāmas ar vietējas izcelsmes vasaļiem. Autors 14.gs. saskata Latvijas teritorijā tikai trīs vācu lēņu muižas, kurā nepārprotami bijusi apdzīvota kunga sēta: Kokneses pilsmuiža (1382), kura piederēja Tīzenhauzeniem; Kalnmuiža (*Karsberg*, 1387) – Koškiliem, Rozbeķe (1399) – Rozeniem. Citos izlēņojumos, kas doti vācu vasaļiem (21 gadījums) nevar konstatēt, vai pie lēņa piederēja arī dzīvojamā ēka.[1294] Cita situācija jau 13.gs. veidojās Ziemeļigaunijā, kur lēņu muižās ārpus pilsētu un piļu mūriem dzīvoja vasaļu sievas un meitas. Par šādām sievietēm stāsta hronikas, kuras apraksta igauņu saceļšanos 1343. gadā, piemēram, Rusova hronikā: „*daži* dižciltīgie vīrieši,

[1286] Kizik, E. *Die reglementierte Feier*... S. 88. 16.gs. Nirnbergā bija raksturīga sarkana kleita un pērļu kronis; Dancigā 17.gs. – melna kleita.
[1287] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*… 184. lpp.
[1288] Herzog Albrecht, Nr. 1054. 1540.gada 6. janvārī Raunā Rīgas arhibīskaps rakstīja, ka trompetisti Livonijā varot labi nopelnīt dažādos svētkos un kristībās.
[1289] Russow, B. Chronica der Prouintz Lyfflandt... S. 34.
[1290] Parasti pilsētās Baltijas jūras reģionā bija paradums svinēt kristības bez mātes, savukārt pirmo jaunās mātes došanos uz baznīcu vairākas nedēļas pēc dzemdībām atzīmēt ar īpašu rituālu. Sk. Kizik, E. *Die reglementierte Feier*. .. P. 15.
[1291] Die Wackenbücher der Güter Kadfer und Lemsüll von 1553. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga 1906*. Hg. v. H. v. Bruining. Riga, 1907. S. 12–18.
[1292] Piemēram, Turaidā pie Rīgas arhibīskapa ieradās divu brāļu Rozenu atraitnes (1469) kopā ar dēliem un vairākiem lieciniekiem, lai izspriestu strīdu par daļu no mantojuma – pļavu (GU Bd.1, Nr. 408).
[1293] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* … S. 31.
[1294] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*... 480.–483. lpp.

sievas un jaunavas, pilnīgi kaili, bez apģērba un basām kājām, pa krūmiem un purviem atbēga uz Paides pili (*Weißenstein*) un Tallinu."[1295] Harjumā un Virumā 14. gs. beigās bija izveidojušās 35 vasaļu muižas, bet 15.gs. to skaits pieauga līdz 156.[1296]

Livonijā vasaļi nereti nocietināja savas dzīvesvietas, būvējot mūra pilis. Igaunijas teritorijā 14.–16. gs. tika uzceltas 18 vasaļu mūra pilis,[1297] Latvijas teritorijā – 15.[1298] Sieviešu dzīves apstākļi pilīs, īpašās sieviešu telpas (*Frauenzimmer*), kuras vācu zemēs bija nošķirtas no vīriešu telpām, Livonijā pētītas maz, rakstu ziņas un arheoloģiskās liecības šajā aspektā vēl būtu apkopojamas.

Vairākos dokumentos 14.–16. gs. norādīts, ka atraitnes dzīvoja pilsētās, kur vasaļiem bija nami. Tā Tartu bīskapijas vasaļa atraitne Magdalēna Ikšķila 1547. / 1458. gadā vienojās ar padēlu, ka viņai pienākas atraitnes mūža uztura tiesības, personīgais pavārs un kučieris, kā arī iespēja uzturēties Tartu mājā, ko pēc viņas nāves mantos padēls.[1299] Šajā pašā gadā brāļi Ungerni slēdza līgumu par muižu Rīgas arhibīskapijā un Virumā, kā arī māju Vecpērnavā, kurā bija uzturējusies viņu māte.[1300] 1555.gadā bruņinieks Johans Tīzenhauzens no Ērgļiem novēlēja sievai namu Limbažos.[1301] Rīgā 1577.gadā dzīvoja koproča Kristofera Tīzenhauzena māsa Marija (*Maye*) ar savu meitu un mazbērniem.[1302] Sievietes no vasaļu kārtas tika apglabātas pilsētu baznīcās. Tā Rīgas domā Kaspara Tīzenhauzena un viņa sievas Marijas Effernas (mirusi 1611) apbedījumu rotāja grezna epitāfija.[1303]

Sievietes tika izglītotas klosteros Rīgā, Tallinā u.c, kuru pastāvēšanā, liela loma bija vasaļiem. Sieviešu klosteros vasaļi saskatīja meitu izglītošanas un alternatīvas dzīves vietas, ja viņas neapprecējās. Kad 1468. gadā Hanss Tīzenhauzens ar sievas Birgitas atļauju[1304] pārdeva Aijažu lēni Lēdurgas draudzē Rīgas cisterciešu sieviešu klosterim, klostera abate un priore apsolījās uzņemt vienu vai divas Hansa meitas klosterī, dodot tām istabu, brīvu iztiku un skološanu. Ja viņas izšķirtos palikt klosterī, tad priorei viņas bija jāuzņem par mūķenēm bez pūra pieprasīšanas. Kā redzams, meitām tika dota iespēja izvēlēties starp ģimenes dzīvi vai dzīvi klosterī. Vasaļu meitu skološana Livonijā ietvēra gatavošanos ģimenes dzīvei, iespējams, ka tāpat kā citu kārtu sievietes, viņas mācījās vērpt un aust.[1305] Parasti bruņinieku meitām bija jāapgūst arī dziedniecības iemaņas.

[1295] Russow, B. Chronica der Prouintz Lyfflandt... S. 5.
[1296] *История Эстонской СССР*… С. 246.
[1297] *История Эстонской СССР*… С. 283.
[1298] Caune, A., Ose, I. *Latvijas 12.gs. beigu* ... 19. lpp.
[1299] LVVA 7402. f., 2. apr. , 12. lieta, 28.–31.; 144.–145. lp.
[1300] LVVA 7402. f., 2. apr. 11. lieta, 121.–122. lp.
[1301] LVVA 7402. f., 2. apr. 16. lieta, 43. lp. Sievai Margarētei Mengdenai (*Gerdecken von Mengden*) tika nodotas nama pirkšanas kvītis, bet uzstādīts noteikums, ka gadījumā, ja viņa gribēs namu pārdot, tas vispirms jāpiedāvā Johana dēlam.
[1302] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*... 185. lpp.
[1303] Attēlota sieviete labajā pusē no krusta lūdzoties, vīrs – kreisajā. (Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen* .. S. 76).
[1304] Arī ar savu brāļu un brālēnu, Rīgas arhibīskapa kā lēņu kunga atļauju. GU Bd. 1, Nr. 440. Raunā, 1468.gada 10. janv.
[1305] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau.... S.111.

Sievietēm bija kalpones un istabmeitas, bet ar savu bērnu audzināšanu vasaļu ģimeņu sievietes lielā mērā nodarbojās pašas, pieturoties pie savai kārtai raksturīgiem standartiem. Rīgas arhibīskapijas vasaļu mantāgā 1552. gadā Engelbrehts Tīzenhauzens no Sausnējas izvirzīja apsūdzību savas māsas Ģertrūdes vīram Georgam Vīgantam par to, ka viņš savu bērnu neaudzināja atbilstoši kārtai. Ģertrūde Tīzenhauzena bija mirusi dzemdībās, un bārenis bija nodots audzināšanā ciemā pie zemnieku sievām (*solch arm nagelaten whesekenn ungeschicklich und ovel im dorpe mack de burwyven upgetagenn, geholden und gewachtet wurde*), kur pieskatīšana esot briesmīga un radot draudus dzīvībai un veselībai (*und dat sulftige hir baven durch bose wachtung tho spilde und dode kweme*). Tīzenhauzens piedāvāja labāku pieskatīšanu un aicināja tēvu uzticēt bērnu viņa sievai.[1306]

Dižciltīgo kārtā ilgstoši pastāvēja uzskats, ka dēlu audzināšanā māte pēc noteikta vecuma sasniegšanas neko labu dot nevar. Pat jaunajos laikos pārāk liela pieķeršanās savam dēlam sastapa pretestību no tuvinieku puses, kā Rīgas arhibīskapa koadjutora Mēklenburgas Kristofa attiecībās ar māti.[1307] Ne tikai dēlu, bet arī meitu audzināšana pēc 7–8 gadu vecuma bieži notika ārpus ģimenes – klosteros, radinieku ģimenēs, valdnieka galmā.[1308] Viduslaikos meiteņu izglītībai nevar iezīmēt kādu noteiktu kārtību vai tradīciju,[1309] bet jauno laiku parādība, kura Baltijas jūras reģionā vispirms parādījās pilsētās, bet pēc reformācijas bija raksturīga firstu un muižnieku slānī, bija meitu izglītošana augstā līmenī humānisma garā, kas tomēr palika ģimenes ietvaros un neizgāja publiskā telpā.[1310] Vācu sabiedrību ietekmēja Itālijas piemērs, kur jau 15. gs. dižciltīgās ģimenēs dažkārt meitas tēva vadībā tika nopietni izglītotas, zināja svešvalodas, pārzināja antīkās kultūras mantojumu.[1311] Par sieviešu izglītošanu Livonijā maz ziņu, taču nojaušams, ka 15.–16.gs. otrajā pusē vasaļu ģimeņu sievietes mācēja lasīt un arī rakstīt. Piemēram, ietekmīgā Livonijas vasaļa un amatvīra Georga Ungerna no Pirķeles atraitne Gudila 1536. gadā ar Brandenburgas Vilhelma starpniecību izteica lūgumu uzņemt viņas dēlu Prūsijas hercoga galmā un audzināšanā, un arī pati rakstīja Prūsijas hercoga sievai

[1306] LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 106.–107. lp.
[1307] Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg*... S.6.
[1308] Sk. Opitz, C. *Frauenalltag im Mittelalter*... S. 312.
[1309] Opitz, C. *Frauenalltag im Mittelalter*… S. 64.
[1310] Vecchio, S. Die gute Gattin… S. 143. Humānisti 15.gs. atsaucās uz svētajiem rakstiem, Aristoteli u.c. un 15.gs. pat vairāk nekā agrāk pastāvēja uz sievas pilnīgu pakļaušanos vīram, bet tomēr nenoliedza mātes lomu bērnu audzināšanā un to, ka māte viedo bērnu dvēseles.
[1311] Schwan, T. Kontinuität in der Abweichung? Réécritures französischer Autorinnen des XVIe siécle: Topoi-Metaphern-Myten. In: *Geschlechtervariationen Gender-Konzepte im Übergang zur Neuzeit.* Hg. von J.Klinger, S.Shiemann, Potsdam ; Universitätverlag, 2006. S. 28. Jaunas neprecētas zinātnieku meitas dažkārt tika uztvertas kā līdzvērtīgas diskusiju dalībnieces, bet apprecēšanās vai vecums pilnībā izstūma viņas no diskusiju pasaules. Pastāvēja viedoklis, ka sievietes tieši sava dzimuma un ķermenisko īpašību dēļ nespēj izglītoties un nodarboties ar zinātni. Sieviešu izglītošanā 16.gs. parādās arī intelektuālas ievirzes ar pamatojumu, ka sievietes var mācīties lai novērstu domas no grēcīgām lietām. Lai arī sievietes ideāls bija klusējoša, mājās dzīvojoša, vīra pakļautībā esoša pavarda aprūpētāja, atbilde uz jautājumu, kāpēc sievietes jāizglīto, šajā laikā bija: sievietei piemērotas mācības pasargā no grēka, uz ko tiecas vājais dzimums.

Dorotejai. Atšķirībā no Prūsijas hercogiem un sava ārvalstu universitātēs izglītotā vīra, viņas vēstule rakstīta viduslejasvācu valodā.[1312]

Ja vasaļu meitas varēja izvēlēties starp ģimenes dzīvi un dzīvi klosterī, tad izvēle laicīgajā dzīvē starp ģimenes dzīvi vai neprecēšanos, šķiet, nepastāvēja. Kā atzīmējis A. Tranzē-Rozeneks, tad katoliskajos viduslaikos vispār nepastāvēja jēdziens "vecmeita", jo meitenes tika izprecinātas diezgan agri vai gāja klosterī.[1313] Klosteros tika ievietotas slimas vai laulībām nepiemērotas meitas, bet pēc reformācijas viņas nereti uzturēja muižu mantinieki.[1314] Neprecētu un nabadzīgu Livonijas muižnieku meitu un atraitņu problēma bija diezgan aktuāla bruņniecībai, jo īpaši Livonijas kara laikā, kad daudzas sievietes palika bez likumīgajiem aizbildņiem un bez iespējām apprecēties. 1561. gada 28.novembrī Livonijas kārtas t.s. Sigismunda Augusta privilēģijā pieprasīja atjaunot sieviešu klosteri kā patversmi trūcīgajām dižciltīgo meitām un atraitnēm. Šajā prasībā bija ietverts princips, ka tiesisko aizbildniecību pār bāreņiem un atraitnēm uzņēmās valsts vara jeb zemeskungs. Iepriekš sievietes vērsās arī pāvesta kūrijā, ja izcēlās konflikti ar radiniekiem. Vasaļu meitas, kuras bija palikušas bez aizbildņiem, saskaņā ar priekšstatiem par sievietes lomu sabiedrībā un ģimenē pašas nevarēja ne strādāt, ne pārvaldīt no saviem vecākiem mantotos īpašumus, pat ne likumīgi apprecēties, jo tam visam vajadzēja aizbildņa akceptu. Ja nebija radinieku, tad aizbildni līdz šim nozīmēja zemeskungs vai par to kļuva zemeskunga ieceltās amatpersonas, ko Livonijas muižnieki tagad sagaidīja no Polijas-Lietuvas karaļa. Jautājumu risināja arī Kurzemes un Zemgales hercoga izdotā Gotharda privilēģija (1570). Tajā zemeskungs apsolīja nodrošināt dižciltīgām meitenēm uzņemšanu klosterī Rīgā. Viņš apsolīja arī atjaunot un paplašināt hospitāļus un nabagmājas dižciltīgajiem un ierīkot viņu bērniem skolas.[1315]

Vasaļu kārtas sieviešu līdzdalība zemeskungu galmā Livonijā maz atspoguļota avotos. Nav zināms, ka ārpus pilsētām rīkotu turnīrus, arī galma dzīve garīgo Livonijas kungu pilīs vismaz līdz jauno laiku sākumam nebija saistīta ar lielu greznību un sieviešu līdzdalību. Detalizēti savu ierašanos Rīgas arhibīskapijā un sagaidīšanu Rīgā 1449. gada jūnijā aprakstīja Rīgas arhibīskaps, bijušais Vācu ordeņa virsmestra kanclers un kapelāns Silvestrs Stodevešers (amatā 1448–1479). Gan pilsētnieki, gan arhibīskapijas vasaļi sarīkoja krāšņu uzņemšanu Rīgā. Rīgas doma baznīcā vasaļi svinīgi zvērēja uzticību jaunieceltajam arhibīskapam, bet ģildes namā sarīkoja divu dienu dzīres, kurās pie galda lēņu kungu apkalpoja viņa vasaļi. Dzīru otrajā dienā arhibīskapu ar savu klātbūtni pagodināja arī vasaļu

[1312] Herzog Albrecht, Nr. 857, 858, 859. Var piezīmēt, ka šajā laikā vīrieši no Livonijas sarakstē jau nereti lietoja augšvācu valodu. Viduslejas vācu valoda jauno laiku vēsturē Livonijas pilsētās dažviet apzīmēta kā „sieviešu valoda", jo to vairāk lietoja ikdienā.
[1313] Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland...* S. 31.
[1314] Brieflade, Nr. 1489. 1559.gadā Jirgens Vrangelis dalīja Padis muižu starp meitām. Vecākā meita Marija (*Maye Wrangell*) mantoja muižu un no tās deva pūru citām meitām. Tā kā viņa bija saderinājusies ar Rinholdu Kuddelinu, tad noteikts, ka viņš dos jaunākajai meitai dos 2500 mārkas, apģērbu un rīkos kāzas. [..]. Ar rotām Marija un Anna esot jau apgādātas, bet tās jāgādā arī Mehtholdai (Mechtholdai) un Magdalēnai. Abas *gaudenās* meitas Alhaida un Doroteja jāuztur muižā uz mūža laiku, vai arī līdz viņas ies klosterī.
[1315] Dunsdors, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 152.; 158.lpp.

sievas un meitas. Šajās dzīrēs bez mielasta bija sarīkotas arī dejas.[1316] Sievietes, iespējams, uzturējās zemeskungu galmā 16.gs. trīsdesmitajos gados, kad arī citviet Baltijas jūras reģionā atzīmēts galma dzīves uzplaukums renesanses stilā. Rīgas arhibīskapa koadjutors Brandenburgas Vilhelms 1539. gadā norādīja, ka arhibīskaps Tomass Šēnings miris Koknesē maltītes laikā pie galda "sieviešu un jaunavu sabiedrībā".[1317] Sieviešu klātbūtne Kurzemes un Zemgales hercogienes galmā 16. gs. otrajā pusē minēta vairākos dokumentos,[1318] jādomā te galma dzīve bija nepieciešama, lai izceltu jaundibinātās laicīgās valsts nozīmi, un arī sieviešu līdzdalība galmā ieguva pastāvīgāku raksturu. Hercoga Magnusa atraitnei Marijai un viņas meitai bija pavadones sievietes, kuras nāca no dižciltīgām ģimenēm.[1319] Rīgas pilī minēta vismaz viena dižciltīga neprecēta pavadone, (1585).[1320]

Livonijas vasaļu sievietes 14.–16. gs. līdz reformācijai sastādīja testamentus un dibināja vikārijas. Tā kā sieviešu īpašumtiesības bija ierobežotas, tad viņas to darīja ciešā saskaņā ar mantiniekiem, arī rīkojoties ar savu personīgo mantu (pūru, rīta velti, sieviešu līnijas mantojumu). Parādībai, ka sievietes personīgais īpašums īpaši bieži tika veltīts vikāriju dibināšanai, bija dažādi iemesli.[1321] Vikārijas Livonijā tika dibinātas pilsētu baznīcās, nereti tieši sieviešu mūķenes izvēloties par dvēseļu aizlūdzējām. Tā 1390. gadā Vike Vrangelis (*Vicke von Wrangel*) ziedoja savas mātes, savas sievas un paša dvēseles piemiņai mūžīgu vikāriju svētā Venclava baznīcas māsām Tallinā. Ziedojums – 150 mārku apmērā bija viņa mātes pūrs (*medegave*), kas iegūts no viņas mantotiem ciemiem.[1322] 1399.gadā pilsētas rāte apstiprināja arī nelaiķa Hinkes Tuves sievas Verludgardes Mekas (*Verludgard von Meke*) ziedojumu Vranģeļu vikārijai Tallinā par godu Jānim Kristītājam.[1323] 1411. gadā Tallinas domkungi apņēmās veikt ikdienas aizlūgumus pie Svētās Katrīnas Antonija altāra par bruņinieku Dītrihu Fītinghofu, viņa sievu Annu, visiem viņa dzimtas locekļiem un arī pirmo sievu Alhaidu.[1324] Dažkārt ziedojumi tika veikti kopīgi ar vīru vai pēc vīra lūguma kā saskaņā ar Oto Pitkevera testamentu 1388.gadā: viņš noteica ieguldīt 200 mārkas abu laulāto piemiņai, kur vien sieva pati vēlas.[1325]

Sievietes pašas varēja ziedot personīgo mantu klosteriem un baznīcām. Oto Šarfera atraitne Abele 1438. gadā novēlēja Rīgas domkapitulam ciemus Virumā, ko viņa bija mantojusi no sava tēva un

---

[1316] LUB Bd.10, Nr. 628.
[1317] Herzog Albrecht, Nr. 1033. Koadjutors uzzinājis par arhibīskapa nāvi 1539.gada 12.augustā Raunā, lāču medību laikā.
[1318] Herzog Gotthards Hoff-Ordnung. . S. 13–24; Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts… 373.–374. lpp.; Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu* .. S. 125; 136.
[1319] *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica…* S. 90; Джером Горсей. *Записки о Россиu. XVI – начало XVII в.* … С. 94–96.
[1320] Джером Горсей. *Записки о Россиu. XVI – начало XVII в.*… С. 95–97.
[1321] Sieviešu personīgais īpašums – rotas, apģērbs – kristīgā sabiedrībā vairs netika dots līdzi apbedījumā, bet sākotnēji arī ne mantojumā. Drīzāk tas tika novirzīts garīgiem mērķiem, izdalīts ziedojumos. Sk. Duby, G. *Mütter, Witwen, Konkubinen…* S. 105.
[1322] TLA 230. f., 1. apr., 412. lieta; *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510.,* Nr. 49.
[1323] Brieflade, Nr. 91, S. 70.
[1324] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510*...Nr. 89.
[1325] LUB Bd. 3, Nr. 1255, S. 156. Testamentā uzsvērts, ka viņš deva šādu naudas summu, jo *uzticējās* sievai.

brāļa,[1326] bet Elzebe Pucbuske (*von Putbuske*) 1444. gadā Svētās Birgitas klosterim pašas pirkto ciemu.[1327] Sievietes samērā brīvi varēja rīkoties arī ar savām rotām, kas bija personiskais īpašums. Tā 1439. gadā Bartolomeja Vrangeļa sieva ieķīlāja sudraba rotas 20 mārku vērtībā.[1328]

Tāpat kā pilsētnieces, arī vasaļu kārtas livonietes no 15. gs. beigām sastādīja savus testamentus. Tie nav zināmi lielā skaitā, un šķiet, ka likumīga mantošana bija spēcīgāka par sieviešu novēlējumiem. Rīgas arhibīskapa fogta Šīršteda sieva Margareta Tīzenhauzena 1535. gadā sastādīja savu testamentu un novēlēja savas rotas, tērpus un iedzīvi, t.i. savu personisko mantu, vairākām sievietēm. Visvairāk novēlēts savai māsai Dorotejai (*Dortyken*), kā arī krustmeitām Annai Aderkasai, Maijai Koškilai (*Meye Koskull*), Hedvigai Drolshāgenai (*Hedwich Drolsganen*), Judītei Šīršteda (*Judith Schierstedt*), kā arī citām sievietēm. Rotas, dārgakmeņi, rotāti apģērbi, arī melnais koferītis ar dārglietām veidoja iespaidīgu bagātību – te bija gan Livonijas sievietēm raksturīgā sudraba josta, gan zelta ķēdes un gredzeni ar dimantiem un safīriem, gan pērles u.c. dārglietas, kuru novēlējumu apstiprināja Rīgas arhibīskapa koadjutors Brandenbrugas Vilhelms, kā arī Margaretas vīrs un vīra brālis.[1329] Sieviešu testamenti tika apstrīdēti. Tā Cēsis Livonijas mestrs rakstīja Dideriham Rozenam un Reinholdam Fītingshofam par rotām, ko viņi bija mantojuši no vecmāmiņas saskaņā ar testamentu (1554). Cita pēcnācēja mazgadīgo bērnu aizbildņi, skatot vecas vēstules un dokumentus, nolēmuši, ka sieviete darījusi nepareizi, nosakot rotu mantotājus testamentā, tādēļ mestrs kā augstākais tiesnesis pieprasīja atpakaļ rotas vai to, kas no tām palicis pāri.[1330]

Sievietes no vasaļu kārtas nelietoja savus personiskos zīmogus**.** Ja tika sastādīti dokumenti „es formā“ (testamenti, parādzīmes u.c.), tajos tika ietverta teksta formula par to, kuru no radiem (dēlu, brāli, znotu) vai zemeskungu sieviete lūdz apzīmogoto dokumentu. Piemēram, Dītriha Mētaka atraitne Dorotejas Firksa (*Virx*), 1559. gadā izdotajā dokumentā rakstīja: "Apzīmogojis mans dēls Marks (*Marx*) kā pilntiesīgs (jeb pilngadīgs – *mundig*), par sevi un mani un saviem brāļiem".[1331] Pat varenāko koprokas vasaļu sievietes pašas neapzīmogoja dokumentus. Ģertrūde Tīzenhauzena, Ungerna atraitne 1546.gadā mainīja īpašumus ar Johanu Plāteru un pēc izdevējas lūguma maiņas dokumentu apzīmogoja Rīgas arhibīskaps un viņas vecākais dēls Kristofers Ungerns.[1332] Kerstena Tīzenhauzena atraitne Gese Pletenberga (*Goscha von Plettenberch*) 1553. gadā izdeva savam dēlam kvīti par parādu nomaksu un lūdza to apzīmogot savam znotam.[1333]

Dažādos darījumos ar pirktu nekustamu īpašumu, kā arī sastādot novēlējumus, vīram bija nepieciešama sievas vai mātes piekrišana. Kā notika vai kā bija jānotiek šādiem darījumiem, rāda divas

[1326] Brieflade, Nr. 168, S. 118.
[1327] Brieflade, Nr. 182, S. 181.
[1328] Brieflade, Nr. 171, S. 119.
[1329] GU Bd. 2, Nr. 636; LVVA 5561. f., 1. apr. 120. lieta.
[1330] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 166. lp.
[1331] Brieflade, Nr. 1484.
[1332] Brieflade, Nr. 1273.
[1333] 1553.gada 29.jūnijā, Tartu. LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 47.–48. lp.

tiesu lietas Tartu bīskapijā 16. gs. 40. gados. Tartu mantāgā 1547. gadā, pamatojoties uz nelaiķa Bartolomeja Koškila novēlējumu, kuru viņš bija apzīmogojis savā un sievas vārdā, tika pieprasīts nodot mantojuma daļu Jēkabam Mekam. Pēc Koškila nāves viņa atraitnes aizbildnis paziņoja, ka šāds novēlējums, kas nozīmē adopciju, nav spēkā. Testaments juridiski neesot pareizs, jo novēlējumam bija jānotiek zemeskungu priekšā un ar laulātās draudzenes piekrišanu, bez tam zemes kungam šādi dokumenti bija reģistrē. Tiesa pēc dokumenta apskates turpretī nolēma, ka novēlējuma dokuments ar zīmogu ir īsts un realizēts ar sievas piekrišanu.[1334] Šī tiesu prāva ir īpatnēja ar to, ka prasību pret Koškila atraitni uzturēja prasītāja sieva Ģertrūde Engedera, kura savā tiesas runā ne tikai pamatoja sūdzību, bet arī lietoja dažādus juridiskus terminus latīņu valodā. Kad Ģertrūdei Engederai un viņas vīram Jēkabam Mekam Tartu bīskaps 1549. gadā apstiprināja muižas pirkumu, sievas vārdā darījumu kārtoja vīrs, taču sieva bija klāt un pirkuma vēstuli apstiprināja. Dokumentā norādīts, ka vīrs un sieva atbildēja uz jautājumu, vai darījums ir viņu abu griba, ar „jā", tikai tad bīskaps pieņēma vasaļa zvērestu un iegrāmatoja to reģistrā (*Denkelbuch*).[1335] Sievietes piekrišana darījumam tiesas priekšā Livonijā, iespējams, bija nepieciešams daudz biežāk nekā tas minēts dokumentos,[1336] tomēr gadījums Tartu mantāgā 1547.gadā apliecina arī stipru formālismu un aizbildniecību pār sievieti. Vīra apliecinājumam bija izšķirošā nozīme, bet sievas mutiskā piekrišana bija drīzāk formāla.

Līdz ar muižu attīstību vasaļi arvien vairāk ierīkoja pastāvīgas dzīvesvietas muižās, piedalījās to apsaimniekošanā, un arī vasaļu sieviešu klātbūtne muižās bija pašsaprotama. Sievietes iesaistījās naudas darījumos. Tā Hermaņa Ikšķila testamentā 1405. gadā minēti vairāki viņa parādnieki, starp tiem arī Roles Ungerna (*von Ungeren*) parāds 40 mārkas viņa māsas un Voltmana sievas (*Woltmans Weib, de ik beret)* dēļ, savukārt Pālena sievas (*von der Pale*) parādzīme eso samaksāta.[1337] Cik lielā mērā šie parādi bija saistīti ar sieviešu pašu saimniecisko darbību, cik bija parādi no īpašuma, ko viņas mantoja, nav nosakāms. Sievietēm testamentos tika novēlēta nauda, nereti ar norādi, ka viņām pašām tā būs jāiegūst no muižām vai dzirnavām. Tā bruņinieks Oto Ikšķils 1417. gadā norādīja, ka sievai pienākas 500 mārkas, kas viņai dotas kā rīta velte, bet viņai tās „jāmeklē" muižā un ciemos. Vēl viņš novēlēja 800 mārkas, kas iegūstamas no dzirnavām.[1338] Saistības, apsaimniekojot mantotus īpašumus, bija jāpilda sievietēm mantiniecēm – tas bija dienests zemeskunga labā, domājams, sūtot apbruņotus kara kalpus nepieciešamības gadījumā, kā arī parādu atmaksa par ieķīlātu īpašumu, par neizmaksātām mantojuma daļām, rentes maksājumi.[1339] Nodevas zemeskungam atraitnes nemaksāja, lai arī 16. gs.

[1334] LVVA 7402. f. 2. apr. 11. lieta, 150.–155. lp.
[1335] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 8.–9. lp.
[1336] 15. gs. Tallinā sieviešu brīvas gribas izpausmes pārbaudīja pilsētas amatpersonas, par ko liecina vien dažas norādes. Piemēram, rātes uzdevumā 1429.gadā tika iztaujāta precēta sieviete, lai noskaidrotu, vai tēva mantojuma novēlēšana vīram bija viņas brīva griba. Sk. arī Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde* .
[1337] GU Bd. 1, Nr. 162.
[1338] Brieflade, Nr. 122, S. 89.
[1339] Piemēram, Tallinas Sv. Mihaila klostera abate apliecina, ka saņēmusi renti par 1556. gadu no Mejas Firksas (*Mey Virx*), Roberta Lodes atraines. Apzīmogoja izdevēja (Brieflade, Nr. 1442).

beigās, tāpat kā citu kārtu sievietēm, arī muižniecēm uzlika individuāli aprēķinātu kara nodevu (1590).[1340]

Jauno laiku sākumā vasaļu kārtas sievietes izmantoja naudas saimniecības sniegtās iespējas muižu apsaimniekošanā. 1493. gadā Harjumā un Virumā zemes bruņinieku tiesā tika iesūdzēta Hansa Revala sieva, par to, ka izcirtusi no ordeņa mežiem 300 asis malkas un likusi iecirst kokos īpašumzīmes (*becrusinge*).[1341] Tartu bīskapijā 1551. gadā brāļi Fifhūzeni iesūdzēja Johanu Harjenu (*Harrien*) par nelikumīgām darbībām ar vairākām muižām Tartu bīskapijā, ko pēc liecinieka ziņām drīzāk veikusi viņa sieva, kura muižās rīkojoties vairāk nekā pats lēņa turētājs.[1342] Sievietēm bija savi personīgie kalpi, kā arī īpaši viņām piederoši zemnieki. 1550. gadā Johans Pletnebergs ar sievu Ģertrūdi Tīzenhauzenu pārdeva kāda brīvzemnieka zemi, bet ar noteikumu, ka viņa sievai (*Ehegemahl*) Ģertrūdei Tīzenhauzenai uz viņas dzīves laiku šis brīvais paliks „lietošanā", jādomā, kā kučieris.[1343]

Jauno laiku sākumā Livonijā nereti sievas slēdza laulību līgumus, pieprasīja vīriem sastādīt testamentus, lai viņu materiālais nodrošinājums būtu drošs un ietvertu visplašākās iespējas. Iespējams, ka tas bija saistīts ar nedrošo situāciju, kurā varēja nonākt atraitne, ja šādas lietas nebija nokārtotas. Tā 1554.gadā vīrs un sieva Orgesi (*Orges*) Rīgas arhibīskapa manrihtera un piesēdētāju priekšā apliecināja, ka pēc arhibīskapijas tiesībām pēc viņa nāves „viss mantojums" piederēs sievai – rotas, zelts, apģērbi, mājas iedzīve, spilveni un kastes,[1344] lai arī šīs mantojuma daļas sieviete varēja mantot arī likumīgā ceļā.

Pēc reformācijas protestantu vidē arvien tika uzsvērta laulības nozīme, vīra un sievas laulības saites tika uzskatītas par svētām, tika uzsvērta nepieciešamība pēc tuvāko mīlestības, patiesīguma, sadarbības.[1345] Arī pēc nāves laulības saites saglabāja savu nozīmi un tas atspoguļojās muižnieku pēcnāves pieminekļos. Viena no agrākām zināmām kapa plāksnēm, kur muižnieks attēlots uz kapaplāksnes kopā ar sievu, bija Gramzes muižas dzimtīpašnieks Gerhards Nolde. Viņam 1567. gadā uzstādīta kapaplāksne Gramzes baznīcā, pie kam tajā viņš bija attēlots starp divām sievietēm – savām laulātajām draudzenēm. Ļoti reti Livonijā jauno laiku sākumā tika uzstādītas kapaplāksnes tieši sievietei. Viens no šādām ir Annai Dorotejai Tīzenhauzenai Dobeles baznīcā uzstādītā plāksne (pēc 1648), kur viņa attēlota lūdzoties kopā ar saviem bērniem.[1346]

[1340] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*... 46. lpp. Straupes dzimtkungs maksāja 8 guldeņus, Straupes dzimtkundze – pusguldeni, Straupes dzimtkungu meita – pusflorīnu.
[1341] Brieflade, Nr. 442, S. 256.
[1342] LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 2. lp.
[1343] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 213. lp. Pajūgi, kā arī kučieri, kas palika atraitnes rīcība, arī citkārt minēti mantojuma dalīšanas līgumos.
[1344] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 160.–161. lp.
[1345] Lorenz, D. Vom Kloster zur Küche. Die Frau vor und nach der Reformation Dr. Martin Luthers. In: Becker-Cantarino B. (Hg) *Die Frau vor der Reformation zur Romantik. Die Situation der Frau vor dem Hintergrund der Literatur- und Sozialgeschichte.* Bonn, 1980.
[1346] Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien*… S. 102–104.

Vasaļu kārta bija ekonomiski labi nodrošināta, un vērojama līdzīga tendence kā citviet Eiropā: bagātākajiem un dižciltīgākajiem bija kuplākas ģimenes.[1347] Sievietēm bija kalpones, istabenes un zīdītājas. Iespējams, ka bija pieejama labāka medicīniskā apkope. Turīgākajos sabiedrības slāņos tika mazināti riski, kas bija saistīti ar reproduktīvo slodzi un ne vienmēr pietiekami kvalitatīvo pārtiku. Liecību par to, ka Livonijas periodā lauku sabiedrībā sociāli ekonomiskās atšķirības būtiski ietekmēja sieviešu dzīves apstākļus, sniedz, piemēram, Mārtiņsalas kapsētas un Mārtiņsalas baznīcā apbedīto sieviešu salīdzinājums. Baznīcā apbedīto sieviešu mūža ilgums 13.–15. gs. bija par 9 gadiem ilgāks nekā šajā pašā laikā Mārtiņsalas kapsētā apbedītajām. Tā bija būtiska atšķirība un liecina, ka baznīcā apbedītas sabiedrības augšslāņa sievietes, iespējams, vasaļu ģimenes locekles.[1348] Garu mūžu nodzīvoja vasaļu izcelsmes sievietes Marijas Magdalēnas cisterciešu klosterī Rīgā 16. gs. – Anna Tēpele (*Töppel,* mirusi 1589) un Anna Notkena (*Notken,* mirusi 1591). Viņas bija pēdējās cisterciešu mūķenes protestantiskajā Rīgā, kuras savā aizgādnībā ņēma jezuīti, piefiksējot arī viņu mūža garumu. 1589. gadā viena mūķene nomira 101 gada vecumā, arī otra sasniedza vismaz 90 gadu vecumu.[1349]

Vasaļu testamentos un mantas dalīšanas dokumentos nereti minēti daudzi bērni. Tā Tartu mirušā bruņinieka Pētera Tīzenhauzena bērnu pulks 1442. gadā bija 4 dēli un 7 meitas,[1350] savukārt Heinriham Tīzenhauzenam (ap 1520–1600) bija dzimuši 9 dēli un 8 meitas, no kuriem vismaz pieci bija dzimuši otrajā laulībā ar Doroteju Rozenu.[1351] Gan vīrieši, gan sievietes precējās atkārtoti, un nereti tēvs kā savējos skaitīja ne tikai visus bērnus no vairākām sievām, bet arī ārlaulības bērnus. Rusovs savā hronikā muižnieku dzīvesveidu aprakstīja kā bieži vien netikumīgu – vasaļiem bija sakari ar savām kalponēm vai saimniecēm (ekonomēm). Arī cita veida avoti no 16. gs. apliecina, ka konkubīnes un ārlaulības bērni bija sastopami. Tā Reinolds Rozens 1564. gadā savā testamentā novēlēja visu īpašumu savai nabaga Maijai (*armen Meye*), kas viņam vadīja saimniecību un, uzticīgi kalpojot, dzemdēja viņam bērnus, no kuriem daži vēl esot dzīvi. Viņš sagaidīja no savām meitām un znotiem, ka viņi Maiju un viņas bērnus kā viņa miesu un asinis (*de ock min flesch und blot sin*) neizdzīs no viņa mantojuma. Kalpones dzīvesvieta bija pilsēta, un par testamenta izpildītājiem bija nozīmēti ne vasaļu pārstāvji, bet Tallinas pilsoņi.[1352] Rīgas arhibīskapijas vasalis Hanss Koškils 1546. gadā testamentā novēlēja mantojumu gan saviem likumīgajiem dēliem un meitām no pirmās laulības,

[1347] Dižciltīgo ģimenēs lielāks bērnu skaits bija raksturīgs, ko skaidro ar agro sieviešu precību vecumu šajā kārtā, lielākām rūpēm par bērniem. Raksturīga parādība, ka dokumentos minēts vairāk dēlu nekā meitu (Shahar, S. *The Fourth Estate*… P.138).
[1348] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800.g*.... 63., 82., 84. lpp.
[1349] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu*... S. 31; piezīme nr.1.
[1350] LUB Bd. 9, Nr. 24.
[1351] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*… 319. lpp.
[1352] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 222, S. 200. Reinolds Rozens paskaidroja, ka viņa likumīgie un dabiskie bērni jau saņēmuši mantojumu un viņa muiža ir nonākusi znota Oto Ikšķila (*Vxkuel*) īpašumā. Kara laikā viss viņa īpašums izlaupīts, un to, ko viņš novēl kalponei, ir no jauna sagādāts.

gados jaunajai sievai, kā arī pieminēja ārlaulībā dzimušos dēlus.[1353] Kalpones, meijerienes kā vasaļu nelikumīgās sievas un ārlaulības bērnu mātes ieguva dāvinājumus, novēlējumus testamentos.

Livonijā plašu rezonansi guva vairākas koprokas vasaļu ģimeņu lietas, kurās sieviešu darbības un vēlmes nonāca pretrunā ar sava laika morāli un tiesisko kārtību. 16. gs. 30.gados Tartu bīskapa vasaļa Fromholda Tīzenhauzena sieva Anna Maidela (*Anna Meydell*) uzsāka strīdu ar savu vīru, kurā viņas tiesiskie aizbildņi sastādīja suplikāciju Tartu bīskapa tiesai, kurā bija ietverts arī apgalvojums, ka Tīzenhauzeni nav līdzvērtīgi Maideliem pēc sava statusa.[1354] Cits skandalozs gadījums bija saistīts ar Tartu bīskapijas vasali Jirgenu Tīzenhauzenu no Rendas, kura māsa bez radinieku atļaujas saderinājās ar rakstvedi. Viņš bija licis savu kaunā kritušo māsu Barbaru pēc ģimenes tiesas lēmuma noslīcināt. Vasaļu sūdzība par radu jaunavas apkaunotāju Franci Boniju 1554. gadā tika iesniegta Livonijas mestram. Pavedējs no vasaļu atriebības patvērās Rīgā,[1355] bet vēlāk ordeņa mestra tiesiskā aizstāvībā pameta Livoniju.[1356] Saderināto pārāk tuvās attiecības un vasaļu ģimenes sievietes „krišana kaunā" atzīmēta arī dažās tiesu prāvās, kurās tika apsūdzēti dižciltīgi vīrieši par laulības solījuma neturēšanu attiecībā uz savas kārtas sievieti. Ziemeļigaunijā 1555. gadā Maijas Lodes (*Maya Lode*) un viņas radu (*gantzen zubehorigen freundschaft*) vārdā sūdzību iesniedza viņas brālis.[1357] Tomēr, šķiet, ka ārlaulības bērni vasaļu sievietēm bija reta parādība, tāpat kā ārlaulības sakari.

Livonijas vasaļu kārtas sievietes bija neliela daļa no Livonijas sievietēm, tomēr viņu sociālais statuss, tiesības mantot īpašumu un pastāvīgi lemt par savu dzīvi iespaidoja visu Livonijas sieviešu sabiedrisko statusu. No vienas puses, sievietēm bija plašas mantošanas tiesības, tomēr to izmantošanu noteica gan lēņu iekārtas īpatnības, gan stiprā aizbildniecība pār sievietēm ģimenes un sociālās grupas ietvaros. Sieviešu dzīves līmenis bija augsts, kas atspoguļojās demogrāfiskajos rādītājos. Par augsto aizbildniecības līmeni liecina tas, ka sievietes pastāvīgi nerīkojās ar saviem īpašumiem, nelietoja savus personīgos zīmogus, lai arī 13.–16. gs. dižciltīgu sieviešu zīmogi Rietumeiropā nebija retums. Toni attiecībā uz sievietes aizbildniecības saglabāšanu un pat stiprināšanu jauno laiku sākumā, šķiet noteica bagātākās un ietekmīgākās Livonijas koprokas vasaļu dzimtas. Sieviešu statuss bija cieši saistīts ar mantošanas tiesībām, kas Livonijas laikā arvien vairāk attīstījās, lai arī vasaļa ģimenes sieviešu – meitu, atraitnes – mantošana bija stabila. Princips, ka sieviete var vai nevar pilntiesīgi turēt lēņu valdījumu, Livonijā, izņemot Ziemeļigauniju, bija strīdus objekts līdz pat 16. gs. Viduslaiku un jauno

[1353] LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta. 82.–90. lp. Tiek minēta arī ārlaulības bērnu māte: "*sick nicht anders den einer ehrlicken, uprichtigen fruwen gethemet, geeignet und geborett, de tydt eres levendes by my erholden*."
[1354] Herzog Albrecht, Nr. 869. 1535.g. 6.nov. Limbažos rakstīta Brandenburgas Vilhelma vēstule.
[1355] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 133. lp. 1554.gada 11. maijā Livonijas mestrs Cēsīs rakstīja Rīgas rātei par Francu Boniju, pieprasot izdot bezgodi (*ehrenkranker*), kurš slēpās pie diviem Rīgas pilsoņiem.
[1356] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 112. lp. Sūdzības iesniedzējs bija Johans Pletenbergs visu piederīgo vārdā (*derselbigen und zugehorigen Freundschaft*); Herzog Albrecht, Nr. 2379/1. Noslīcināšana no piederīgo un draugu puses minēta tiesiskās aizsardzības vēstulē; par šo notikumu rakstīja arī Baltazars Rusovs. Sk. Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*... S.94.
[1357] LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 3. lpp.

laiku mijā, kad Livonijā veidojās muižas un uz peļņu vērsta saimniekošana, balstoties uz dzimtcilvēku darbu, sieviešu rīcība pastāvīgi rīkoties ar īpašumiem bija ierobežota.

2.2.3. Sīkās bruņniecības un leimaņu sieviešu statuss

Livonijā līdzās priviliģēto vasaļu kārtas sievietēm sava nozīme bija lauku iedzīvotājām, kuru zemes turējums tiesiski bija noformēts kā zemeskunga dots lēnis, bet faktiski bija vietējā zemes turētāja vasaļa jeb leimaņa (no vācu val. – *Lehnmann*) mantojums, pirkta zeme vai neliels saimniecisks objekts. Pie sīkās bruņniecības piederēja terminēto dienesta lēņu turētājas, kurām vienām pašām vai kopā ar vīriem tika doti dienesta lēņi zemeskungu domēnēs uz noteiktu laiku vai mūža lietošanā pret dienestu zemeskunga labā vai renti. Būtiskāka atšķirība starp nelielajiem lēņiem un priviliģēto vācu vasaļu lēņiem bija tiesas varas neizlēņošana pār zemniekiem,[1358] sievietes personīgā iesaiste īpašuma apsaimniekošanā, dzīvesveida un patēriņa atšķirības, kā arī lēņu lieluma un lēņu dienesta īpatnības.[1359] Sievietes mantošanas tiesības šādos lēņos balstījās uz vispārējiem principiem, kas izteikti bruņinieku tiesībās. Laikā, kad lielvasaļi ieguva dažādas privilēģijas, sīkās bruņniecības un leimaņu grupas sieviešu mantošanas tiesības nepaplašinājās, bet saglabāja stingra „vīra lēņa" īpašības. Ar šādu lēņu tiesību attīstības virzienu var saistīt arī tieši atraitnēm 15. gs. beigās un 16.gs. sākumā dotus lēņus.[1360]

Rīgas arhibīskapijā senākie izlēņojumi vīram un sievai zināmi 13. gs., un tiek saistīti ar pilsētniekiem dotiem lēņiem, kā arī pirktas un mantotas dzimta zemes noformēšanu lēņu formā.[1361] Kopizlēņojums pēc vācbaltu vēsturnieka K. Šillinga domām, bija nepieciešams, lai radītu atraitnes mantojuma likumīgu nodrošinājumu, kas 13. gs. sākumā Rīgas bīskapa Alberta laikā vēl nebija fiksēts bruņinieku tiesībās. Pāreju no izlēņota atraitnes mūža uztura uz likumīgu mantojumu, pēc Šillinga domām, iespaidoja Vestfāles zemes un dienesta tiesības.[1362] Kopizlēņojumi ar sievu nebija sveši arī dažādiem lēņu mantošanas masīviem Rietumeiropā.[1363] Pirkta zeme sievai un atraitnei – līdzīpašniecei – tika izlēņota Ziemeļigaunijā 13.–14.gs. Tā dāņu karalienes Margaretas vasaļa Kristiāna no Skerembekes *(de Scerembeke)* sieva Helēna (*Elena*) kopā ar vīru un dēliem saņēma koprokā (*samende hant*) pirktu zemi Ziemeļigaunijā (1271).[1364] Pēc vīra nāves zemeskundze izlēņoja šo lēni atkārtoti atraitnei un viņas dēliem pēc koprokas tiesībām (*manu coadunata*), bet 14. gs. šos lēņus mantoja

[1358] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 452. lpp.
[1359] Starp sīkajiem Livonijas vasaļiem bija ne tikai karadienesta veicēji, bet arī citu zemes kungam nepieciešamu darbu darītāji – ziņneši, pasta pārvadātāji, tulki, amatnieki, iebraucamo vietu turētāji u.c.
[1360] Transehe, A. *Das Afterlehen in Livland...* S. 1–18.
[1361] Sk. par lēņu mantošanu pēc Nikolaja žēlastības.
[1362] Schilling, C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen…* S. 274.
[1363] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt: Untersuchungen zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte.* Weimar, 1933. S. 167.
[1364] LUB Bd. 1, NR. CDXXII, 534.sleja; Brieflade, Nr. 13, S. 16.

Skrembekes vīriešu līnijā.[1365] Izlēņojums sievai un vīram līdz 15. gs. beigām bija reta parādība, un tā bija pirkta zeme vai vietējo „nevācu" mantoti zemes valdījumi,[1366] kurus zemeskungs noformēja kā lēņa turējumu. Livonijā dažādu iemeslu dēļ nav pietiekoši labi saglabājušies rakstītie vēstures avoti, bet jāņem vērā, ka izlēņojumus ne vienmēr apstiprināja ar dokumentu. 15.–16. gs., kad izlēņojumu dokumentu jau bija vairāk, vērojams, ka pirktie zemes gabali jeb objekti bija nelieli, līdz ar to atraitnei bija iespējams tajos saimniekot pastāvīgi. Atšķirība starp pirkto, dienesta un mantoto lēni tika ievērota, nosakot mantošanas kārtību un pienākumus. Tā Rīgas arhibīskaps 1426. gadā vasalim Fogtam un viņa sievai izlēņoja nelielu pirktu muižiņu uz mūža laiku,[1367] savukārt par dienestu deva lēni ar mantojuma tiesībām vīriešu līnijā.[1368] 15. gs. arhibīskapijā bija spēkā "vācu lēņu tiesības" ar sašaurinātām mantošanas tiesībām pirktā zemē.[1369]

Nelielus lēņus **Rīgas arhibīskapijas** pilsnovados, kuros nedarbojās Silvestra žēlastība (1457), tieši sievietēm deva Rīgas arhibīskaps Jaspers Linde. Viņš Josta Šultes atraitnei un dēlam piešķīra pusarklu zemes pēc vācu lēņu tiesībām pie Salacgrīvas (1516),[1370] trīs sētas jeb saimes pēc vācu lēņa tiesībām vasalim Horstam, sievai un diviem dēliem pie Smiltenes (1521),[1371] Jēkaba Aderkasa atraitnei Margarētai (*unser leven besonderin Margarethen*) pirktu zemi (1522),[1372] Branda Koškila atraitnei un bērniem pēc vecajām vīra tiesībām pusarklu zemes ar vienu saimi Cesvaines pilsnovadā Dzelzavas pagastā (1524).[1373] Pēdējais Rīgas arhibīskaps Brandenburgas Vilhelms vairākiem saviem dienesta ļaudīm un viņu sievām izdeva lēņos arhibīskapijas domēnes, pārsvarā liela izmēra zemes valdījumus, kā arī nostiprināja dienesta vasaļu īpašumā nelielus pirktus zemes gabalus.

Arī Rīgas domkungu valdījumos sastopami kopizlēņojumi vīram un sievai. Rīgas domkapitula prāvests 1519. gadā izlēņoja muižiņu Skujenes draudzē vecākajam (*Elderen*) Notkenam un viņa sievai ar pienākumu sūtīt karā vienu bruņotu karakalpu,[1374] bet 1552. gadā izlēņoja Hermanim Videvisam, viņa sievai un mantiniekiem (*Hermanno Wedeviss ejusque uxori et amborum hereditatibus*) divus arklus zemes Suntažu pilsnovadā.[1375]

Rīgas arhibīskapijas vasaļi Tīzenhauzeni deva ne tikai pilntiesīgus, mantojumus apakšlēņus, kurus vairākas vasaļu dzimtas turēja gadsimtiem ilgi, bet arī t.s. dienesta lēņus kā atalgojumu drēbniekam, kurpniekam un citiem amatniekiem. Viens no senākiem sieviešu pieminējumiem saistībā ar apakšlēņiem un saimnieciskiem lēņiem ir Tīzenhauzenu īpašumos Ērgļos 1382. gadā – starp

[1365] LUB Bd. 1, Nr. DXXII.
[1366] Tos dēvē par alodiem.
[1367] Šī muižiņa vēlāk dēvēta apar Nēķēnu muižu. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 488. lpp.
[1368] LVVA 5561. f., 1. apr., 16. lieta; GU Bd. 1, Nr. 256, 231.
[1369] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 –1500*… 434. lpp. Lēņu dokumentos minēta naudas maksāšanu par tā piešķiršanu. Tieši sievietēm lēņi pēc vācu tiesībām netika doti.
[1370] GU Bd. 2, Nr. 210.
[1371] GU Bd. 2, Nr. 351.
[1372] GU Bd. 2, Nr. 361.
[1373] GU Bd. 2, Nr. 403; 5561. f., 1. apr, 294. lieta.
[1374] GU Bd. 2, Nr. 305.
[1375] LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 197. lp.

apakšvasaļiem minēta Hinrika Rigena meita un Gobelše, jādomā atraitne.[1376] 16. gs. sīko dienesta vasaļu lēņu turējumā sieviešu mantojuma tiesības bija nestabilas. Tīzenhauzenu apakšvasaļa Perēna lēni pēc viņa nāves zemeskungs uz 15 gadiem izlēņoja drēbniekam Volderam, kurš vienojās ar atraitni par tās daļu – govi, noteiktu labības daudzumu ik gadu u.c. Pēc vairākiem gadiem 1550. gadā Volders un citi vasaļi vērstās pie lēņu kunga Tīzenhauzena, lai aizdod pūra naudu Perēna meitām Maigai un Dorotejai, ko vēlāk viņu brālis iegūtu no tēva īpašuma. Bez pūra meitas esot tik nabagas, ka neviens uz tām pat nepaskatās.[1377] Te vēl var minēt sīko nepriviliģēto Rīgas arhibīskapa vasali Smiltenē Matīsu Stencleru, kurš 1537. gadā pārdeva zemnieku sētu ar pusarklu zemes, lai dotu meitai pūru.[1378]

Vasaļiem Rozeniem lēņa valdījumos un Straupes pilsētā bija vairākas apakšvasaļu dzimtas, kuras izmantoja lēņus gadsimtiem ilgi, bet no 16. gs. zināmi arī dienesta lēņi, kas tika doti uz laiku un ar stingrām mantošanas tiesībām. Johana Rozena apakšvasaļa atraitne Anna Karlīne 1569. gadā sakarā ar nespēju veikt lēņa dienestu atgrieza lēni kungam, lai arī tā bija māja un zeme, ko turējis jau viņas vīra tēvs, bez tam sieva 1556. gadā minēta lēņu dokumentā kā lēņa saņēmēja blakus vīram Pēterim. Lēņu dienests šinī gadījumā bija karadienests.[1379] Šis pats lēņa kungs izlēņoja zemes gabalu uz 12 gadiem kā samaksu drēbniekam Melhioram Bakhauzenam 1589. gadā, nosakot, ka atraitne varētu lietot zemes gabalu vien tad, ja viņa spētu pildīt dienestu kunga labā.[1380]

Dažāda veida un statusa lēņi sievietēm 16.gs. zināmi arī **Tartu bīskapijā**. 1554. gadā bīskaps un domkapituls izlēņoja par uzticamo dienestu Paulam Bukam un viņa sievai Annai Bekmanei (*Beckmans*) vienu arklu zemes,[1381] 1555. gadā – Hansam Vesterhofam (*Westerhoff*) un sievai Margaretei Ķēniņai (*Gertken König*) un viņas meitai dzirnavas un divus arklus zemes mūža lietošanā.[1382] Lēņu valdījumi uz noteiktu termiņu vai dzīves laiku par īpašiem nopelniem tika doti arī vācu tautības pilsētniekiem.[1383] Igauņi varēja saņemt nelielus dienesta lēņus no bīskapa vai lielākajiem vasaļiem, par kuriem bija jāveic militārs dienests, tomēr pastāvēja tiesiska atšķirība: 16. gs. otrajā pusē šādi lēņi tika uzskatīti par zemnieku zemi ar militārām klaušām, atšķirībā no vāciešu zemes turējuma pēc vīra lēņu tiesībām.[1384] Tartu bīskapijā saimnieciskus lēņus sievietēm uz mūža laiku deva arī lielie vasaļi. Atalgojums kalponei kā zeme vai krogus vieta nozīmēja ne tikai īpaši dāsnu samaksu, bet arī cita, augstāka sociālā statusa iegūšanu, kas tomēr nebija sevišķi stabils. Voldemārs Ungerns 1503.gadā pēc īstajām vīra lēņa tiesībām savai kalponei Margaretai, viņas vīram un mantiniekiem izlēņoja zemi

[1376] Brieflade, Nr. 66, S. 49. Transehe, A. *Das Afterlehen in Livland...* Reg. Nr.7.
[1377] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti* … Nr. 330.
[1378] VTVA, Nr. 124.
[1379] LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 22., 24. lp.; Transehe, A. Stadtbürger als Lehnsleute des livländischen Adels... S.19, Nr. 12; 16.
[1380] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti* … Nr. 45, S. 312.
[1381] LVVA 7402. f., 2. apr. 11. lieta, 148. lp.
[1382] LVVA 7402. f., 2. apr. 16. lieta, 66. lp.
[1383] Piemēram, 1503.gada 28.martā Tartu bīskaps izlēņoja muižiņu Tartu pilsētniekam un viņa sievai uz dzīves laiku ar noteikumu, ka viņš dos zirgu un bruņas kara laikā (TLA 230. f., 1. apr., 92. lieta).
[1384] Тарвел, Э. *Фольварк, пан и подданный: аграрные отношения в польских владениях на территории южной Эстонии в конце – начале века.* Таллин, 1964. С. 272.

un krogus vietu. Ja Ungerna mantinieki šo izlēņojumu gribētu saņemt atpakaļ, tiem būtu jāmaksā Margaretai vai tās mantiniekiem 40 Rīgas mārkas.[1385] Tartu bīskapa vasalis Jirgens Tīzenhauzens no Rendas ar sievas Ģertrūdes Neilenas (*Gerdke von Neylen*) atļauju 1546. gadā izlēņoja kā īpašu žēlastību dzirnavas Kiriarijam Kongam (*Ciriarius Kongg*) un viņa sievai Annai.[1386] Arī savai radiniecei (*myner leven susticken*) Idai Tuvei viņš deva ķīlas valdījumu divas zemnieku saimes (1555),[1387] kā arī apmaiņā pret zvejas tīklu un zvejas vietu personīgā lietošanā dzirnavu vietu un zemes gabalu (1557).[1388] Atraitne Ida Tuve pati izdeva saimnieciska rakstura kvītis, no kurām vienu apzīmogoja vairāki Tartu bīskapijas vasaļi, arī viņas brālis Tartu bīskapijas manrihters Johans Tuve (1555).[1389]

Pēc vēsturnieka A.Bulmerinka domām, izlēņošana uz noteiktu termiņu bija radusies no nomas jeb dzimtsnomas tiesību (*Pachtrecht*) līgumiem, kas bija plaši izplatīti **pilsētu patrimoniālajos apgabalos** 14.–15. gs. un zināmi vēl 17. gs. Pēc šīm tiesībām Rīgas pilsēta devusi zemes pilsoņiem, kā vāciešiem, tā lībiešiem, retāk citas etniskās grupas iezemiešiem, tai skaitā arī zemniekiem.[1390] Rīgas pilsēta lietoja lēņu formulu nomas līgumos 16. gs., tieši sievietei izlēņojot krogu[1391]; dzirnavas,[1392] pārceltuvi uz 15 gadiem gadiem.[1393] Zemes gabali Rīgas pilsētas patrimoniālajā apgabalā 1490.–1583.gadā tika izlēņoti pēc lēņu tiesībām (*Lehngutrecht*) uz mūžu lēņu vīram, sievai, bērniem pret dienestu 16 reizes, un vienreiz brīvi, bez dienesta. Lēņu objekti bija muižiņas, pļavas, dzirnavas, ēkas. Bez tam 1504.–1690. gadā zeme izdota daļēji kā privātīpašums (*Erbe und Eigen*), daļēji kā lēnis – 118 reizes, tā plaši laista apgrozībā, īpaši rosīgi 1590.–1620. gadā. Meitas zemes mantojums minētajā apgabalā 15.–16. gs. sastopams bieži, bet uzreiz nonāca meitas vīra (*Tochtermann*) īpašumā, vai arī tika noformēts kā mantojums sievas dēļ vai arī kā pūrs (*Brautschatz, Medegift*).[1394] Rīgas patrimoniālajā apgabalā arī Livonijas zemeskungi izlēņoja saimnieciskos lēņus: Rīgas arhibīskaps sievietēm 1508. gadā un pirms 1542. gada,[1395] Rīgas domkapituls – krogu Elizabetei Mollerei (1542),[1396] dzirnavas Jasperam

[1385] GU Bd2, Nr. 15. H. Bose domām, ka kalpone Margareta bijusi konkubīne (Bosse, H. Der livländische Bauer ... S.320). Iespējams, ka nelikumīga sieva vai konkubīne bija arī Pirķeles muižas kalpotāja Ingebura (Inghebur) ar tās Valentīnu, kas minēta Tallinas pilsoņa Gerta Švartvolta testamentā ap 1500. gadu. (LUB Bd. 1, Nr. 896.)
[1386] LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta, 78. lp.; LVVA 7402. f., 2. apr., 17. lieta, 93. lp. (1557. gada 19. maijā atraitne Anna Zasa (Szasse) zemes kunga un priesteru klātbūtnē pārdeva dzirnavas par 420 mārkām, līdzi dodot arī apzīmogoto Jirgena Tīzenhauzena doto lēņu grāmatu, savukārt lūdzot diviem priesteriem apzīmogot viņas pārdošanas dokumentu).
[1387] LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 17.–18. lp.
[1388] Brieflade, Nr. 1468. Darījumā puses vienojās, ka dzirnavas mantos Jirgens Tīzenhauzens. Vienošās saturēja arī sievietes rakstīto: „Es Ida – par šo dod pretī tīklu un zvejas vietu un lūdzu apzīmogot svainim (*Bolen*)."
[1389] LVVA 7402. f., 2. apr., 16. lieta, 40. lp. Sieviete izdeva kvīti Tonijam Vedvaisam (*Wedtveissen*) par īpašuma pārdošanu un par saņemto maksājumu; LVVA 7402. f., 2. apr., 17. lieta, 93. lp. (1557. gadā pirka dzirnavas)
[1390] 1510., 1511., 1560.g. (Bulmerinqk, A. *Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga 1201–1600.* Riga, 1921. S. 32 – 33; 51; Liepiņa, Dz. Par Rīgas markas muižām un to attīstību līdz XVII gs.sākumam. *Vēstures problēmas II* . Rīga, 1951. 62. lpp.)
[1391] GU Bd. 2, Nr. 922.
[1392] 4BdLv Bd. 1, S. 289.
[1393] 4BdLv Bd. 1, 42. Beilage, S. 320
[1394] 4BdLv Bd. 1, S. 71– 71.
[1395] GU Bd. 2, Nr. 66; LVA Bd. 7, Nr. 141.
[1396] GU Bd. 2, Nr. 922.

Meijeram, viņa sievai un bērniem Hansam un Barbarai (1564),[1397] pārceltuvi uz 15 gadiem Martina Sprengera atraitnei un viņas nākamajam vīram (1589).[1398] Ordenis sievietēm Pierīgā kā dienesta lēņus izlēņoja uz dzīves laiku krogu,[1399] kalnu un pļavu,[1400] vīram un sievai uz mūžīgiem laikiem – zemi un pļavu.[1401] Grūti novilkt robežu starp lēni un nomas jeb dzimtsnomas līgumu. Dažādi saimnieciski objekti Livonijā 16. gs. tika arī pirkti un pārdoti bez iesaistes lēņu attiecībās, bet kā lēņi tika doti pēc līdzīgiem principiem kā dižciltīgiem, tā vienkāršiem lēņu turētājiem un pilsētniekiem. Rīgas patrimoniālajā apgabalā, kā redzams no 1551. gada tiesas lēmuma, atraitnes un meitas mantošanā darbojās tie paši principi, kas lēņu turējumos. Tiesā tika noregulēts strīds starp Rīgas patrimoniālapgaba zemes turētāju Bullenu un viņa pameitu. Tiesvedība skāra īpašumu, kurā pēc dzīvoja Bullena atraitne ar savu otro vīru, kā arī viņas vienīgā meita ar vīru, linaudēju Francu Hinriku. Pēc asa strīda trīs gadus pēc kāzām saskaņā ar tiesas spriedumu patēvs un māte apsolījās dot meitai viņas mantojuma daļu: kāzu izdevumus (*thor ee – koste und kledinge*) un 300 marku naudā (*Brautschatz*), bet znotam ar sievu no īpašuma jāaiziet. Pēc mātes nāves visas mantojuma tiesības palika īpašuma mantiniecei meitai (*des haves ingeborene dochter*, 1543).[1402]

Ordeņa zemēs hronoloģiski senākā vasaļu zemju nodošana mantojumā pa sieviešu līniju saistās ar iezemiešu vasaļiem. Jauno laiku sākumā „nevācu vasaļi" veidoja vienotu sociālo grupu ar brīvzemniekiem un dažāda veida brīvajiem lauku iedzīvotājiem, kuri tiesiski piederēja pie vasaļu kārtas, bet, atšķirībā no vācu priviliģētajiem un nepriviliģētajiem vasaļiem, bija integrēti lauku sabiedrībā un pēc dzīvesveida neatšķīrās no bagātākajiem saimniekiem.[1403] Ja sieviešu iesaistīšana dienesta lēņu mantošanā īpaši raksturīga 15. gs. beigām un 16. gs., tad iezemiešu vasaļiem jeb leimaņiem bija cita situācija. Sieviešu mantošanas īpatnības daļai no vietējiem leimaņiem tiek meklētas jau 13. gs., jo vietējiem zemju turētājiem tika piešķirti lēņi gan mūsdienu Igaunijas un Latvijas teritorijā gan vispārīgā veidā, gan arī pēc t.s. lībiešu (1380, 1466), kuršu (1292, 1301, 1333) un jerviešu (1507) tiesībām, norādot, ka viņu lēņu zeme bija brīva no nodevām un klaušām.[1404] Daļa no 13. gs. vietējas izcelsmes virsslāņa pārstāvjiem dotajiem lēņiem bija t.s atgrieztie lēņi, daļa – dienesta lēņi. Līdzīgus izlēņojumi Vācu ordeņa zemēs bija arī prūšu zemēs.[1405] Histiorogrāfijā, kas veltīta šai

[1397] 4BdLv Bd. 1, Nr. 27, S. 289.
[1398] 4BdLv Bd. 1, Nr. 42, S. 320
[1399] GU Bd. 2, Nr.185.
[1400] GU Bd. 2, Nr. 475; 684.
[1401] GU Bd. 2, Nr. 744; 860; 981.
[1402] 4Blv Bd. 2, S. 291, I, 22. Beilage. Tā kā trīs liecinieki tiesā bija linaudēji ar latviskiem uzvārdiem, ģimeni var uzskatīt par „nevāciem".
[1403] Brīvzemnieku, labiešu, bajāru pienākums attiecībā uz zemes kungu un pagastu bija pagasta dzīru ("gesterie", plegratio") rīkošana, kā arī izpirkums par pagasta brīvzemi (Švābe, A. *Pagasta vēsture*. Rīga, 1926, 116.lpp.).
[1404] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten… S. 11.
[1405] Матузова, В. И., Назарова, Е.Л. Жалованные грамоты местным нобилям в Пруссии и Ливонии XIII в. (сравнительное исследование). *Восточная Европа в древности и средневекоье. Проблемы источниковедения.* Москва,1990. С. 72–74.

grupai, nevācu vasaļi analizēti kā sociāls slānis, kurš Livonijā 14.–16. gs. pastāvēja līdzās lauku sabiedrības grupām ar savām tiesībām, pienākumiem un dzīvesveidus.[1406]

Vēstures literatūrā lielas pūles pieliktas, lai meklētu šīs sociālās grupas saknes, tai skaitā pēctecību ar pirmskristietības laika sabiedrības virsslāni. Pat baltvācu vēsturnieki, kuri akcentējuši šādu vietējo lēņu mazvērtīgāko raksturu, salīdzinot ar vācu lēņa tiesībām 14.–15. gs.,[1407] nešaubījās, ka vismaz daļa no Livonijas laika leimaņiem bija cēlušies no 13. gs. avotos minētajiem vecākajiem (*seniores*); dižciltīgajiem (*nobiles*); bagātākajiem (*divides*), labākajiem (*meliores, gude lude*).[1408] Tas bija sociāli sazarots sabiedrības virsslānis, labieši, kas ietvēra seno dzimtas aristokrātiju, teritoriju vecākos, karotāju un tirgotāju kārtu ar tās īpašām pazīmēm[1409] un pastāvēja no 11. gs.[1410] līdz jauno laiku sākumam. Tiem bija īpašs tiesisks statuss to zemes turējuma dēļ.[1411] Šī lauku sabiedrības maztautu virsslāņa sievietes atšķīrās no parastajām saimniecēm, nemaz nerunājot par sociālā skalā vēl zemāk stāvošām sievietēm – nebrīvām sievietēm, kalponēm. Viņu statuss atspoguļojās greznākā apģērbā, bagātākās ģimenes tradīcijās un, iespējams, īpašās detaļās apģērbā.

Histiorogrāfijā valda vairāki viedokļi par meitu mantošanu leimaņu zemes turējumā. Vācbaltu autori balstījās uz pieņēmumu, ka, saņemot zemi lēnī un kļūstot par vasali, vietējam zemes turētājam matošanas tiesības tika ierobežotas uz vīriešu līniju, un zemniekiem 13.–14. gs. bija plašākas mantošanas tiesības nekā „nevācu vasaļiem". Šādu viedokli pauda K.Šillings un O.Štāfenhāgens, savukārt A.Tranzē- Rozeneks vispār neatzina t.s. nevācu lēņus pat kā zemāku tiesību lēņus.[1412] Pēc M.Hellmana domām, vietējo lēņi 13. gs. bija līdzvērtīgi bruņinieku lēņiem, bet 14.–16. gs. var vilkt paralēles ar Vācu ordeņa mazajiem dienesta lēņiem Prūsijā un t.s. prūšu brīvajiem.[1413] Līdzīgi argumenti bija arī I.Šternam un E.Dunsdorfam: pārejot vasaļu kārtā, vietējiem vecākajiem mantošana tika ierobežota uz vasaļiem raksturīgo vīriešu līniju,[1414] un viens no galvenajiem leimaņu zemes turējuma iznīkšanas iemesliem bija dēlu trūkums.[1415] A. Švābe uzskatīja, ka 13.–14. gs. zemnieku mantošana bija labāka par šauro vasaļu t.sk. nevācu vasaļu mantošanu,[1416] savukārt citi autori pamato

[1406] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten … S. 11. 13.gs. Ziemeļigaunijā Vēsturnieks P.Johansens saskaitījis 4 vai 5, A. Vassars – 7–8 igauņu leimaņus. Tā bija neliela daļa no uzskaitītajiem 120 lēņu vīriem.
[1407] Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 310; Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten.. S. 11.
[1408] HC I, 14; XII,6; XV,7; HC XXX,5; HC XV,7.HC II,2; IV,4; X, 14.
[1409] Biļķins, V. Mūsu dižciltīgie 13.gs. brīvības cīņu laikā. Latvijas *vēstures institūta žurnāls.* Rīga, 1940. Nr.2. 197–206.lpp.
[1410] Аунс, М. Социально экономическая и политическая структура древней Латгалли XII – XIII вв. Рига , 1985. С. 12; Švābe, A. Latviešu sociālais stāvoklis. *Latviešu tautas dziesmas*. X sēj. Kopenhāgena, 1956. 255. lpp. Labie ļaudis (labinieki, labieši) minēti aptuveni 500 tautas dziesmās, tiem varēja pavēlēt tikai Dievs. Sk. dziesmas nr. 8514, 9126, 5577, 40, 8767, 8869, 29819–29822, 27466. Virsslāņa problēmu risinājumu jaunākajā vēstures literatūrā sk. arī A.Selarta, A. Šnē darbos.
[1411] Sk. par kuršu ķoniņiem Švābe, A. Kuršu ķoniņi un novadnieki. *Straumes un Avoti I.* Rīga, 1938. 115.– 348. lpp.
[1412] Transehe, A. *Das Afrterlehen in Livland*… S. 8.
[1413] Hellmann, M. *Das Lettenland im Mittelalter*... S. 217.
[1414] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 231. lpp
[1415] Šterns, I. Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā. *Arhīvs II*. Melnburna, 1975. 88. lpp.
[1416] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības.* Rīga,1927. 29. lpp.

viedokli, ka iezemiešiem apmēram līdz 14. gs. beigām saglabājās mantošana, kas balstījās uz zemes tiesībām atgrieztajos lēņos, un lēņu valdījuma mantošanā varēja iesaistīties arī sievietes. Šī mantošana bija izdevīgāka kā vācu vasaļu mantošana. Ar laiku paplašinātā leimaņu mantošana tika ierobežota, un 15. gs. vairs netika atjaunota ar īpašām privilēģijām kā citām vasaļu grupām.[1417] 13. gs. leimaņiem lēni izlēņoja līdz ceturtajai radniecības pakāpei, un lēņa īpašumu mantot varēja arī meitas. Tikai 14. gs. otrajā pusē zemeskungi, sevišķi arhibīskaps, sāka ierobežot mantošanas tiesības, bet ordeņa zemēs līdz pat 16. gs. pirmajai pusei vietējās izcelsmes vasaļiem bija izdevīgāka (paplašināta) mantošana teritorijās, kur nedarbojās Jungingena žēlastības. Vēsturniece E.Nazarova meitu iesaistīšanu vietējo zemes mantošanā uzskata par vispārēju parādību līdz 14. gs. vidum, kad iezemiešu virsslāņa tiesības Livonijā sāka ierobežot saistībā ar 1343.–1345. gada sacelšanos Igaunijā.[1418] 15. gs. meitu tiesības mantot lēni tika dotas vairs tikai kā izņēmums. Autore izdala trīs leimaņu grupas, no kurām tikai viena būtu saistāma ar 13. gs. vecākajiem, savukārt citi vietējie sava privilēģijas ieguva 14.–15. gs. par karadienestu un citiem nopelniem, vai arī bija dienesta un saimniecisku lēņu turētāji.[1419]

Konkrētie gadījumi, kad meitas jeb abu dzimumu mantinieki minēti starp lēņu mantiniekiem, ir daži. Siguldas pilsnovada Mālpilī 1582. gada revīzijas tekstā poļu revizori iekļāvuši dokumenta tekstu, kurā 1327. gadā mestrs Reimars devis lēni brāļiem Manegintiem un viņu abu dzimumu mantiniekiem (*Meneghinten at veris fratruelibus et utrisque sexus haeredibus*) pēc lēņu tiesībām (*jure feudi*) mestra Venno laikā (1207) dotu lēni. Lēnī ietilpa lauki pie senās Idavas (*Ydoven*) pils.[1420] Manegintu lēnis bija vienas dzimtas mantojumā vairākas paaudzes. Meitu iesaistīšana mantošanā 1327.gadā bija vai nu īpaša privilēģija, kas saistīta ar šīs lēņu zemes tiesisko raksturu (atgrieztais lēnis), vai arī kādiem citiem apstākļiem. Netieši šāda veida dokuments liecina, ka Manegintu dzimtā 14. gs. divdesmitajos gados nebija dēlu, un lēni jeb lēņa daļu mantoja meita. Pēc tam dokumentos vairs neparādās Manegintu vārds, bet lēņa mantinieki sākotnēji bija brāļi Idoveni, domājams, pēc vietas (17.gs. *Iddus zeem, Idee zeem*) nosaukuma.[1421] Paplašinātā mantošana leimaņu zemēs šajā laikā, iespējams, bija

[1417] Матузова, В.И., Назарова, Е.Л. Местные ленники в Пруссии и Ливонии в начале XVI в. (Проблема заимствования или параллельного развития?). *Lituanistica.* Vilnius, 1997. Nr. 3 (31). C. 40.

[1418] Назарова, Е. Л. *История лейманов в Ливонии. Местное землевладение в Латвии и Эстонии. XIII – XVIII вв.* Москва: Институт истории СССР, 1990. С. 80ff.

[1419] Arī vācbaltu vēsturnieks H. Lākmans analizējis īpatnējo tiesisko attīstību, kas skāra vietājo augstmaņu nodokļu muižiņas 13. gs, kuru lēņi 15. gs. jau bija vācu ģimeņu rokās (Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes… S. 58).

[1420] GU Bd. 1, Nr. 59a un 59b, 1.piezīme. Šo notikumu datē ar 1207.gadu un saista ar, iespējams, sena ģimenes mantojuma pārvēršanu par lēņu zemi. Lēnis dots atkārtoti 1300. gadā mestra Gofrīda laikā, atkal minot gan lēņa vīrus, gan viņa brāļus (*fratribus*). 1316.gadā mestrs Konrāds piešķīra lēni, ko turējis Radikse pie Silguldas, Manegintam un dēliem (*Managinten ac filiis*). Un beidzot, 1327.gadā mestrs Reimars apstiprināja mestra Ernesta doto lēni arī abu dzimumu mantiniekiem, piezīmējot, ka tā arī citi ordeņa vasaļi tur savus īpašumus. Savukārt lēnis Siguldas pagastā (*in der pagiste to olden Segwolde*), kas esots dots pēc lēņu tiesībām Manegintiem 1316. gadā, abu dzimumu mantošana netika paredzēta.

[1421] Mālpils apkārtnē arī Idiņu senkapi – valsts nozīmes kultūras piemineklis.

sastopama, jo mantošana abu dzimumu pēcnācējiem lietota vienlaikus ar formulu „kā pārējie vasaļi tur savus īpašumus." Meita ticamāk mantoja tikai daļu lēņa.[1422]

Cits apliecinājums meitu iesaistīšanai lēņu mantošanā ir saistīts ar t.s. Salaspils ķoniņiem. Salaspils pilsnovada Doles salā par vasaļu nopelniem tēva un tēvoča lēnis tika dots Pitkejāņa meitām Barbarai un Katrīnai kā īpaša žēlastība (*van sunderliger gunst*) (1446).[1423] Salapils brīvzemniekiem ķoniņu tituls piedēvēts histiorogrāfijā,[1424] un arī viduslaikos un jauno laiku krustpunktā vēstures avotos minēta īpaša grupa, kas saukta gan par leimaņiem (*Leynmanne*[1425]), par ķēniņiem (*Könige*), gan brīvajiem, atzīmējot viņu īpašo, vācu vasaļiem netipisko dzīvesveidu.[1426] Pēc nostāstiem tie bijuši senas karaļu dzimtas pēcteči. Salaspils ķoniņš no ķeizara un pāvesta esot saņēmis septiņus arklus zemes. To apliecinot lēņu grāmatas ar zīmogiem.[1427] Viljandi prāvests Dionīsijs Fabrīcijs savā Livonijas vēsturē (1610) raksta, ka lībiešu karalis (*alter Libiae rex*), un dzīvojis starp Salaspili un Ikšķili, kur vēl tagad dzīvojot vairāki viņa pēcteči ar vārdu Keningi jeb Ķēniņi.[1428]

15. gs. vidū Salaspils pilsnovada Valles ciemā (*Wallenculle*) brāļiem Pitkejāniem 1446. gadā tika dots viņu brālēna 1 ¼ arklu lielais lēnis pēc lībiešu lēņa tiesībām, jo brālēnam nebija mantinieku.[1429] 1457.gadā tēva un tēvoča lēnis savukārt nodots Pitkejāņa meitām.[1430] Par lēņa mantinieku uzskatīts Marts Vedmers, kuram 1582. un 1599. gadā šajā apkārtnē bija 4 arklus liela saimniecība, bet poļu komisijai dokumentus uzrādījis Miķelis Ķēniņš (*Kening*), no kā secināms, ka Ķēniņi un Vedmeri bija Pitkejāņa pēcteči. Saimnieki revīzijā nosaukti par kādreizējiem leimaņiem, jo viņi 16. gs. beigās jau pilnā mērā pildīja klaušas. Lai arī Vilmeru (Vedmeru) māju īpašnieki vēl līdz pat 19. gs. saglabāja zināmu svaru pagasta dzīvē, viņi pilnīgi ieplūda kopējā zemnieku masā.[1431] Pēc vairāku autoru domām, tieši vīriešu pēcnācēju trūkums veicināja šīs vasaļu dzimtas pagrimumu par klaušu zemniekiem. Tomēr tas varēja būt tikai ieganstss, jo, pat ja vietējiem zemes turētājiem izdevās iegūt speciālas

[1422] Sk. Piezīmes GU Bd. 1, Nr. 1 , S.1. Mālpils un Siguldas lēņu turētāji Maneginti pārmantoja lēņus no kāda Radikses Siguldā, savukārt viņu pēcteču Idovenu lēņu valdījumi Siguldas pilsnovadā 1448. un 1461. gadā nonāca vasaļu Budenbroku lēņu īpašumā. 16.gs. beigās šīs lēņu grāmatas kā pamatojumu savam īpašumam iesniedzis Kaspars Budenbroks. Ar laiku Budenbroku lēnis tapa par muižu, ko var identificēt ar vēlāko Vībrokas muižu Mālpils pagastā. Bez tam Konrāda Budenbroka dēliem bija lēņu muiža Siguldas novadā (1481) ar diviem Gaujmalas pagastiem, kur nosaukti „*Atentaka*". Abos pagastos dzīvojušas 17 zemnieku saimes.
[1423] GU Bd. 1, Nr. 59a; 384.
[1424] I. Štens norāda, ka histirorogrāfijā ieviesusies tradīcija saukt šos par ķēniņiem, lai arī tikai dažas ģimenes tā dēvētas 16.–17.gs. Sk. par iezemiešu lēņiem Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 458.– 477. lpp.
[1425] Arhibīskapijas zemēs 15.gs. beigās bija paredzēts, ka galda īpašumos jābūt 2 zvērējušiem leimaņiem (*Leynmanne unde de Rechtfinder unde oldesten schollen syn under ander gude manne*..) " . Sk. Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*…С. 275.
[1426] Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 317. Autors atzīmē, ka par ķēniņiem sauca arī ordeņa vietējās izcelsmes vasaļus Prūsijā.
[1427] Nyenstädt, F. Livländische Chronik … S. 9.
[1428] Sk. Arī cita ziņas Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 212. lpp.
[1429] Šis ir pirmais gadījums, kad ordeņa zemēs minētas lībiešu lēņu tiesības, lai arī lībiešu tiesības minētas jau agrāk. (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500* ... 459. lpp.)
[1430] GU Bd. 1, Nr. 384.
[1431] Buchholtz, A. Über die Kirchholmischen "Könige". *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1899.* Riga, 1899. S. 119–132.

privilēģijas, 16. gs. beigās viņu lēņi tika traktēti kā zemākas kategorijas, saimnieciski lēņi, par ko bija jāmaksā nomas maksa, tāpat kā brīvzemniekiem.[1432]

Ordeņa zemēs Livonijā lēņi tika doti arī pēc t.s. kuršu tiesībām. Sieviešu iesaistīšana lēņu mantošanā pēc kuršu tiesībām nav tieši minēta, tomēr 14. gs. sieviešu mantošanas tiesības Kurzemē nevācu lēņos bija spēkā. 1320. gadā gandrīz vienlaicīgi ar paplašināto mantošanu Menegintiem dots ordeņa lēnis (*jure feudali*) Tontegotem Kursā, arī ar piebildi: kā citi ordeņa vasaļi Kursā tur savus lēņus, jeb 1333. gadā – kā citi jaunkristītie vasaļi tur savu lēņus Kursā.[1433] 1267. gada kuršu līgumā ar Vācu ordeņa pārstāvjiem ar kuršu zemes turētāja mantiniekiem saprata radus līdz ceturtajai radniecības līnijai, tādēļ vēsturniece E. Nazarova pieņem, ka līdz 14. gs. vidum termins "likumīgi mantinieki" ietvēra arī mantojuma atstājēja meitas un brāļus.[1434] Paplašinātas mantošanas tiesības bija ordeņa vasaļa kurša Grimeka meitai Ģertrūdei, kura bija precējusies ar Kuldīgas pilsoni Godekinu, sauktu Gunnigveltu. Viņai 1352. gadā dots tēva lēnis mūža lietošanā.[1435] Pēc A.Bulmerinka domām, tikai Rīgas patrimoniālā apgabala nomniekiem pastāvēja tiesības uz tēva zemi precētai, [1436] taču lēnis kā „mūža maize" bija ierasta prakse dažāda statusa izlēņojumos, un vēsturnieks I. Šterns saskata tieši mūža uztura nodrošinājumu kā pamatu kurša Grimeka meitas lēnim. Līdzīgi izlēņojumi arī Bramhorna sievai (1386), Jakobija atraitnei, kura otrreiz bija precējusis ar Kartjāni u.c.[1437] Par iezemiešu vasali uzskatīts Jēkabs Koks (1467), kurš saņēma sievas, ordeņa vasaļa Henriha Drakenfelda meitas mantojumu Rēzeknes pilsnovadā.[1438] Igauniete, iespējams, bijusi Margareta Luninga, kurai kopā ar dēlu Livonijas mestrs 1513. gadā izlēņoja krogus vietu Dienvidigaunijā vai Rūjienā.[1439]

Kuršu, lībiešu un citu maztautu vasaļu tiesību apjoms 15.–16. gs. bija atbilstošs sava laika ordeņa vispārējai izlēņošanas politikai. Sieviešu iesaiste zemes mantošanā deva pamatu sieviešu stabilajam tiesiskajam un ekonomiskajam statusam, lai arī tieša saistība starp lēņu mantošanu un dažādiem leimaņu sievu un meitu dzīves aspektiem vēstures avotos neatklājas. Ordeņa zemēs vietējais

[1432] Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht*... S. 128; 236. Igauņu teritorijās saukti - *Wardei, Kubbjas, Schildter, Wabannicy*). Ļaudonas inventārā 1590.g. Kivenšes vakā minēti brīvinieki Pēteris Leimanis ar 1/2 arklu, par ko viņš maksāja astoņas mārkas, brīvs bija Brencis ar 1/2 arklu un komisāra vēstuli, par ko tomēr deva samaksu 15 mārkas, kā arī Georgs Siliņš (*Silingks*) ar 5/4 arklu. Pēdējam bija komisāra un revizoru dotas brīvvēstules, bet tāpat bija jāmaksā rente jeb nodevas – simts mārkas gadā. (*Vidzemes saimniecības vēstures avoti* …. 195. lpp.) Par dižciltīgu (*Nobiles)* revīziju sakarā atzīts Pēteris Elste (*Nobilis Petri Helst Leiman)*, leimanis no Gulbenes apvidus Sigismunda III dotajā privilēģijā (1592), un viņa statusu atjaunoja arī turpmākās revīzijas. Īpašu statusu Elstes saglabā līdz pat 19. gs. sākumam, kad neveiksmīgi tiesājas pēc zemnieku brīvlaišanas (Dunsdorfs, E. , Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 231.–243. lpp.) Ja Livonijā un Lietuvā Polijā zemes turējuma tieskais pamats lēņu iekārtā bija stipri partikulārs un pieļāva atšķirīgus zemes turējuma veidus, tad 17. gs. Vidzemē zviedru valdība attiecībā uz zemniecību veica nonivelēšanas politiku, rūpējoties par ekonomisko izdevīgumu valsts kasei, tādēļ brīvinieku statuss netika pabalstīts. Savukārt Kurzemes un Zemgales hercogistē šādai īpašai sociālai grupai bija sava vieta arī 17.–18.gs., ko apliecina t.s. kuršu ķoniņu vēsture.

[1433] Švābe, A. Kuršu ķoniņi un novadnieki… 237. lpp., pielikumi nr.1 un 2.

[1434] Назарова, Е. Л. *История лейманов в Ливонии*… С. 90.

[1435] LUB Bd. 2, Nr. 944a; nr. 1113a.

[1436] Bulmerinqk, A. *Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga*...S. 52; 4BdLv Bd. 1, S. 61–71.

[1437] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 452. lpp.

[1438] Grimekam (LUB Bd. 3, Nr. 1113a); Pitkejāņiem (GU Bd. 1, Nr. 384); Kokam (GU Bd. 1, Nr. 438).

[1439] GU Bd. 2, Nr. 140.

sabiedrības virsslānis bija iesaistīts zemnieku pārvaldes institūcijās (pagasts, vaka), bet sieviešu un vīriešu sfēru sadalījums tajās nav zināms, tāpat kā sieviešu tiesības un pienākumi publiskajā sfērā, kas leimanietes atšķirtu no citām zemnieku kārtas sievietēm Livonijā. Iespējams, ka Kurzemes un Zemgales hercogienes rezidencē minētie Peniķis ar sievu,[1440] bija nevācu vasaļi – kuršu ķoniņi, kuri līdzīgi citiem vasaļiem varēja veikt zināmu galma dienestu.[1441]

Izplatīti ordeņa zemēs bija nelielie „vīra lēņi", termiņa lēņi par dienestu un citi lēņu veidi, kuros, kā domāja K. Šillings, nebija paredzēta mantojama daļu atraitnei bez dēliem, kā arī meitām, ja vien šīs tiesības sievietēm netika dotas īpaši.[1442] Termiņa lēņi, kas doti uz mūžu, nereti bija izlēņoti iepriekšējam lietotājam, t.i. atraitnei, vēl dzīvai esot. Tad tika īpaši minēts, ka jāievēro atraitnes mūža uztura tiesības lēnī.[1443] Tā 1422. gadā pie Kuldīgas Jēkabam Bīnem tika dota zeme, kas bija Nikolaja atraitnes Elzebes lietošanā. Pēc vienošanās mūža uzturu varēja nomaksāt ar vienreizēju maksājumu vai arī, ja atraitne pati gribētu iegūt uzturu no minētās zemes, viņai bija jāiemēra attiecīgs zemes gabals.[1444] Pie Siguldas lēni 1483. gadā deva Hincem Boekam, lai arī to vēl lietoja iepriekšējā lēņa turētāja atraitne. Viņas tiesību (t.i. naudas rentes izmaksa) ievērošana bija vasaļa pienākums.[1445]

Lēņi 16. gs. tika doti arī tieši sievietēm. Tādus deva Livonijas mestrs Volters fon Pletenbergs – Margaretai Luningai (1513),[1446] Vennemāra Bēra atraitnei pie Alūksnes (1519),[1447] savai brāļa sievai Barbarai Todevenai (1527) Valkā un apkārtnē,[1448] Gerta Sīmensa atraitnei Annai Kolkā pie Tallinas (1528).[1449] Rīgā un apkārtnē starp ordeņa lēņu turētājiem minami arī Ansis Steģis un sieva Anna ar dēliem un meitu Katrīnu,[1450] Francis Kappens un sieva.[1451] Līdz ar izlēņojumu nereti tika dota privilēģija izgatavot alu un noteikti maksājumi ordenim – naudas summa, „piparu nodeva" u. c.[1452] Vairākkārt izlēņojumi doti Klārai Gressegalai (*Greßegall*). Viņa bija ordeņa muižas meijeriene, kuras bērnu tēvs bija Johans Dālens (*Claren [der Meier]schen im have thom Berge unnd eren kynderen, de szie by Johan vann Dalen gewynnet).* 1520. gadā viņa saņēma lēni Dobeles pilsnovadā,[1453] 1528.gadā pati un viņas vīrs Dālens saņēma citu izlēņojumu Saldus draudzē, savukārt 1555.gadā sievietei ar šādu

[1440] Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts... 373.–374. lpp. Dunsdorfs, E. Spekke, A. *Latvijas vēsture*… 235., 561. lpp.
[1441] Dunsdorfs, E. Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 235., 561. lpp.
[1442] Schilling, C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen*... S. 274.
[1443] Transehe- Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehenswesen*… S. 57.
[1444] Zeids, T. Trīs dokumenti par feodālā īpašuma attīstību Kursā. *Vēstures problēmas IV*. Rīga, 1961., 3. –11.lpp.
[1445] GU Bd. 1, Nr. 557.
[1446] GU Bd. 2, Nr. 140.
[1447] GU Bd. 2, Nr. 304.
[1448] KGCh NF, S. 112; GU Bd. 2, Nr. 464.
[1449] GU Bd. 2, Nr. 476.
[1450] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti* … Nr. 97.
[1451] VTVA, Nr. 915.
[1452] Дорошенко, В. В. *Очерки по аграрной истории Латвии*... С. 45.
[1453] *Datenbank Kurländische Güterurkunden,* Nr. erg0738.

pašu vārdu un viņas vīram – ordeņa piederīgajam Hermanim Monikhūzenam – lēnis dots atkārtoti.[1454]

Livonijas mestri sievietēm piešķīra lēņus arī 16. gs. 30–50. gados: Aizkraukles pilsnovadā Johanam Rogenam un viņa sievai 2 zemnieku saimes (1539)[1455] un Johanam Mīrkem (*Mierke*) un viņa meitai (1540),[1456] tulka Njerkena meitai lēni tēva nopelniem, bet ar noteikumu, ka pēc apprecēšanās viņas vīram būs lēnis jāatkalpo (1546).[1457] Trikātas draudzē Livonijas mestrs deva divas saimes Valteram Pletenbergam un viņa sievai (1552).[1458] Sievietēm nelielus izlēņojumus izdeva arī ordeņa novadu pārvaldnieki. Grobiņas fogts 1478.gadā apliecināja, ka Harderts Falkenhāgens nopircis lēni no kāda vasaļa, un vienojas, ka lēņa pārdevēja sievai Katrīnai jāizmaksā 40 mārkas, tikai tad viņa skaitīsies „izdalījusies" un vairs nevarēs pretendētu uz zemi.[1459] Rēzeknes fogts 1550. gadā deva lēni Laurentijam Brinkam un viņa sievai (*Laedeschen*).[1460] Bauskas fogts 1557. gadā izlēņoja kalponei Selbongai nelielu zemes gabalu,[1461] bet 1566.gadā bijušais ordeņa brālis, Kurzemes hercoga vasalis Firstenbergs nodeva kalponei kā atalgojumu 4 zemnieku saimes.[1462]

Sievietes, kurām tika doti lēņi, ne vienmēr bija ar radnieciskām saitēm saistītas ar priviliģētajiem Livonijas vasaļiem. Dažas no sievietēm pieskaitītas „nevācietēm", dažas, jādomā, bija saistītas ar ordeņa laicīgo kalpotāju kārtu, no kuriem daļa bija organizējušies īpašā brālībā. Vācu ordeņa statūti pieļāva precētu un neprecētu laicīgu kalpu un kalpoņu pieņemšanu dienestā, nosakot, ka sievietēm jādzīvo atsevišķi no vīriešiem.[1463] Sievietes ordeņa dienestā, šķiet, bija ieceļotājas un dažkārt ienesa arī vācu zemēm raksturīgas tendences saistībā ar sieviešu publisko statusu. Tā Melngalvju brālībai Rakverē 1542. gadā piederīgās *(Frauen und Jungfrauen der ehrlichen Schwartzhäupter zu Wesenberg*) izteica tiesai lūgumu pēc nosodītās sievietes apžēlošanu,[1464] savukārt 1553. gadā ordeņa lēņu vīra atraitne, otrreiz precoties, apsolījās darīt visu labāko meitas (*pupilla*) labā, tai skaitā sūtīt uz skolu un ar aizbildņu ziņu apmācīt amatā vai tirdzniecībā.[1465] Lai arī, iespējams, nav saglabājušās ziņas par šādām parašām, bet sieviešu kopienas lūgums tiesai par apžēlošanu, kā arī apņemšanās meitu izglītot amatā Livonijai bija neraksturīgs.[1466]

Zemes turējuma noformēšana lēņu formā, šķiet, šajā laikā bija piemērotākā, lai to varētu publiski

[1454] KGCh Bd.1, S. 117. Berghof. Šī zeme un vēl viens jauns gabals izlēņots arī 1555. gadā. Cēsīs Livonijas mestrs Gālens deva ordeņa piederīgajam un viņa mantiniekiem, kas viņam iepriekš bija ar Klāru, savu tagadējo sievu, un ko viņš vēl radīs.
[1455] LVVA 5759. f., 2. apr., 1302. lieta, 99. lp.
[1456] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 97. lp. Paplašinātā mantošana dota pēc lēņu tiesībām (*Lehngutsrechte*).
[1457] VTVA, Nr. 162.
[1458] LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 196. lp.
[1459] *Datenbank Kurländische Güterurkunden* **,** Nr. Bauer285.
[1460] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 253. lp.
[1461] Izlēņojums noticis Cēsīs. LVVA 4060. f., 1. apr., 280. lieta.
[1462] Anschlag der aus dem Leibgeding... S. 178.
[1463] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 84.–86. lpp.
[1464] Brieflade, Nr. 1199–1200: 10, S. 663.
[1465] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 30.–32. lp. Salaspils, 1553.gada 10.maijā.
[1466] Kandavas melngalvji 1560. gadā pārdeva Kandavas rakstvedim un viņa sievai vienu pusi, sauktu *Deutschjohann,* ar viņa sievu, bērniem un zemi, kas arī šķiet Livonijai drīzāk neraksturīgi. *Datenbank Kurländische Güterurkunden* **,** Nr. Bauer512.

akceptēt un reģistrēt. Tā Roberta Štāla no Holšteinas atraitne Elizabete Gilzena (*von Gilsen*) 1548.gadā Harjumā un Virumā mantāgā lūdza saviem pārstāvjiem noskaidrot, vai no vīra mantotajā krogā bija tiesības darīt un pārdot alu un gatavot ēdienu. Mantāgā šīs tiesības, jādomā, balstoties uz senākiem reģistriem, apstiprināja pozitīvi.[1467]

Sīko dienesta vasaļu dzīves apstākļi, demogrāfiskā situācija Livonijā maz zināma, lai arī, piemēram, Salaspils ķoniņu ģimeņu vēsture ir pamatīgi izpētīta. Tiek pieņemts, ka pastāvēja etniski nošķirtas nelielo un nepriviliģēto vasaļu grupas – lielākā daļa šādu lēņu saņēmēju bija vācu tautības, bijušie pilsētnieki un iebraucēji no vācu zemēm, bet daļa vietējas izcelsmes zemes turētāji. Nelielo vācu lēņu turētājas, kā redzams no izlēņošanas dokumentiem, dzīvoja pie zemeskungu pilīm miestos, kā arī pie satiksmes ceļiem un lielo pilsētu apkārtnē. 16. gs. lēņu formā noformētus saimnieciskus lēņus lauku novados, pilsētu tuvumā, kā arī pilsētās varēja saņemt dižciltīgas sievietes no priviliģēto vasaļu kārtas, gan arī pilsētnieces – atraitnes, precētas sievas, neprecētas vasaļa meitas. Lēnis tika dots pārsvarā mūža lietošanā pret noteiktu renti. Priviliģēto vācu vasaļu kārtas sievietes, kuras ieguva lēņos saimniecisku objektu, iespējams, tikai izmantoja ienākumus no tiem, savukārt dienesta lēņu vīru sievas, atraitnes un meitas pašas tos pārvaldīja, nodrošinot iztiku sev un savai ģimenei.[1468]

Jādomā, ka meitu izprecināšana, kāzu rīkošana un pūra došana sīko vasaļu sociālajā grupā balstījās uz līdzīgiem principiem kā lielvasaļu un pilsētnieku kāzās. Kāzu rīkošana bija līgavas ģimenes (vecāku, aizbildņu) pienākums, kuri deva meitai nodrošinājumu ģimenes dzīvei – pūru jeb sievietes personīgo mantu. Bullenu gadījumā 1543. gadā kāzu izdevumi (*thor ee*) tika aprēķināti naudā vairākus gadus pēc kāzām, un šķiet, ka meitas vīram tika atgriezta manta, ko viņš bija ieguldījis īpašumā kā dāvinājumu sievai (*Brautschatz*), bet meitas pūrs bija viņas nekustamais īpašums kā vienīgajai meitai bez brāļiem. Tāpat kā lielvasaļu kārtā, nelielo lēņu turētāja – „lēņu sieva", ja viņa uzņēmās finansiālās saistības, varēja kļūt par meitas izprecinātāju, ja vien nebija atkārtoti precējusies, tomēr ziņas par šādiem gadījumiem ir retas. Ordeņa vasalis Zeumers, kuram bija neliels lēnis Alūksnes pilsnovadā, pats 1550. gadā izprecināja vecāko māsu un apņēmās maksāt viņas vīram pūru naudā noteiktos termiņos. Savukārt citas māsas saskaņā ar vienošanos vajadzēja izprecināt mātei atraitnei.[1469]

Par leimaņiem un netieši arī par leimanietēm liecina daži narratīvie avoti. Viens no tiem ir franču izcelsmes bruņinieka Žilbērna no Lanuā (1386–1462) ceļojuma apraksts, kurā viņš stāstīja par īpašu "sektu" Kurzemē. Šī iedzīvotāju grupa, viņaprāt, piekopa no pagānisma laikiem mantotus rituālus – mirušo dedzināšana labākajās drēbēs, medības svētajā mežā.[1470] Iespējams, ka franču ceļotājs sastapās

[1467] Brieflade, Nr. 1331.
[1468] Bosse, H. Der livländische Bauer ... S. 323. Pie šādiem dienesta lēņiem piedera arī iebraucamās vietas, pasta pārvadāšana, kuri bija brīvi no nodevām, un nereti tajos saimniekoja arī nevācu vasaļi.
[1469] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 209. lp. Alūksne, 1550. gada. 3. aug. Vienošanos starp Albrehtu Zeumeru (*Seumer*) un māti apstiprināja Alūksnes fogts.
[1470] Ceļotājs skaidroja šīs iedzīvotāju grupas īpašo dzīvesveidu ar to kristīšanas īpatnībām. Viņi esot kristīti ar varu, tāpēc šādas tradīcijas tiek pieļautas. Sk. Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland… S. 167–172; par tradīciju skaidrojumu sk.: Bauer, G. *Gesellschaft und Weltbild im baltischen Traditionsmilieu: Eine soziologisch–*

ar vietējiem brīviniekiem jeb leimaņiem, kuru īpašais tiesiskais un ekonomiskais statuss ļāva saglabāt konservatīvas tradīcijas, tai skaitā sieviešu dzīvē. Kā tās izpaudās Livonijas periodā, var spriest pēc arheoloģijas materiāla, kas apliecina senu paražu ievērošanu. Apbedīšanas tradīcijas Livonijā bija gana konservatīvas un ilgi saglabāja iezīmes no pagāniskiem ticējumiem.[1471] Par atsevišķu sieviešu ugunskapiem, kuri Kurzemē bija sastopami līdz 14./ 15. gs. mijai, informāciju apkopjis V. Muižnieks. Užavas centra, Puzes Lejaskorga, Jūrkalnes Darvdedžu, Kazdangas roņu senkapos sievietes apbedītas ar rituālām monētām un rotām, māla traukiem, rotām – riņķasaktām, kaklariņķiem, aprocēm, īleniem, nažiem.[1472] Lauku sabiedrībā apglabāja mirušos saskaņā ar kristīgo rituālu, bet tērptu viņa ikdienas vai svētku tērpā, kuru papildināja dažādas rotas. Līdz ar to pēc apbedījumiem var mēģināt rekonstruēt sieviešu tērpus un rotu nēšanas tradīcijas. 13. gs. gaitā metāla rotu klātbūtne apbedījumos krasi samazinājās, un 14.–15. gs. metāla rotas kā apģērba sastāvdaļa, kurā apglabāja mirušo, kā arī tradicionālās parašas izpaudās tieši bagātākajos apbedījumos. Dažās kapsētās vērojams, ka jauno laiku sākumā greznas metāla rotas raksturoja lauku sabiedrības virsslāņa sieviešu, arī nevācu leimamaniešu apbedījumus. Piemēram, Dobeles rajona Vilces Kalnaplāteru kapulaukā (16. gs. otrā puse – 17. gs.) mirušie apglabāti pēc senā tradīcijām – bagātām piedevām, svētku tērpos, te pastāvējusi paraša likt kapā mirušajam ziedojumus.

Iezemiešu vasaļu ģimenes sievietes tērpās pēc vietējām paražām, un tērpā atspoguļojās sievietes sociālās lomas un vecumposmu simboli, kā arī detaļas, kas liecināja par viņu piederību pie īpašas sociālās grupas. Viena no piederības pazīmēm valdnieku pēctecēm pēc Dionīsija Fabrīcija stāstītā (1610) bija Salaspils valdnieku pēcteču vainadziņi ar apkalumiem, kas esot arī nevainības pazīme.[1473] Te lietderīgi šķiet ielūkoties sieviešu galvassegu lietošanas vēsturē Livonijā. Jau pirmskristietības laikā sieviešu galvassegas cieši saistītas ar sieviešu vecumposmiem un ģimenes stāvokli. Pastāv dažādi viedokļi par vainaga simbolisko nozīmi sievietes tēlā un laiku, kad vainags un galvas auts kļuva par sieviešu ģimenes statusa (precēta/ neprecēta) vizualizāciju Baltijas jūras reģionā un Livonijas maztautu vidū. Poļu vēsturnieks E.Kiziks uzskata, ka tikai vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā var runāt par vainagu kā meitenes (līgavas) nevainības simbolu Baltijas jūras reģiona dienviddaļas pilsētās. [1474] Pastāv pieņēmums, ka Latvijas teritorijā pirms kristianizācijas vainags nebija

volkskundliche Untersuchung über die Gesellschaft und Mytologie bei den baltischen Völkern, dargestellt anhand historischer und volkskundlicher Quellen. Heidelberg, 1972. S. 113–194.

[1471] Valk, H. Estonian Popular Religion c. 1250–1700: Sources, Research and Problems. In: *Estland, Lettlands und westliches Christentum. Estnisch – Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte. / Eestimaa, Liivimaa ja Lääne Kristlus: Eesti- saksa uurimusi baltimaade kirikuloost.* Hg. Von S. Rutiku; R. Staats. Kiel: Friedrich Wittig Verlag. 1988. P. 91–102.

[1472] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs.…* 66. –68. lpp.

[1473] Dionisii Fabri. *Historia Livonica…*P. 11–12.

[1474] Kizik, E. *Die reglementierte Feier. ….* S. 88. Autors uzskata, ka tikai vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā var runāt par vainagu kā meitenes (līgavas) nevainības simbolu Baltijas jūras reģiona dienviddaļas pilsētās.

simboliska neprecētas sievietes galvas rota..[1475] Tiešām, dažādu tipu bronzas vainagi Austrumbaltijā lietoti jau no 5. gs., pie kam baltu tautām apbedījumos likti vairāki kopā, gan mazām meitenēm, gan pavecākām sievietēm. Tomēr, tas, ka jau no 7.gs. zināmi ar bronzu rotāti galvas auti, kas tradicionāli tiek saistīti ar precētas sievietes galvassegu, netieši norāda arī to, ka precētas/ neprecētas sievietes vizuālais kods saistībā ar galvassegām veidojās visumā agri. Lībiešu sievietēm vainagi ar bronzas rotājumiem līdz 12.–13. gs. nebija raksturīgi, bet pēc 13. gs. bija sastopami. Viduslaikos lībiešu un arī citu somu ugru neprecētām sievietēm vairāk bija raksturīgas matu lentas, savukārt [precētas] sievas galvas auts (igauņu val. *linik)* nereti tika rotāts ar bronzas rotājumu.[1476] Dažādas sieviešu galvassegas attēlotas Sāremā Karjas baznīcā, kas būvēta pirms 1297. gada. Kāds cilnis attēlo trīs bruņinieka meitas – jaunavas, kuras attēlotas ar gariem matiem un vainadziņiem jeb matu lentām, savukārt cits – sievieti galvas autā, norādot, ka viņa bija precējusies.[1477]

Latvijas teritorijā vēl pat 15.–16. gs. vainagi konstatēti arī 50 – 60 gadus vecu sieviešu apbedījumos, bez tam 16. gs. otrajā pusē ārzemju ceļotāji norādīja, ka lauku sievietes Livonijā staigājot vaļējiem matiem, kā jaunas, tā vecas – t.i. matu sakārtojums un galvassega it kā nenorādīja uz sievietes ģimenes statusu.[1478] 15.–16. gs. sieviešu vainagi ar metāla apkalumiem atrasti arheoloģiskā materiālā bagātu un priviliģētu (?) lauku sabiedrības sieviešu un meiteņu apbedījumos.[1479] Cita veida platie bronzas skārda vainagi ar saulīšu rotājumu, kuri atrasti Zemgalē, arī tiek saistīti ar nēsātājas augstu sabiedrisko statusu.[1480] Ar metāla detaļām rotāts vainags bija ne tikai sieviešu ģimenes statusa raksturotājs, bet liecināja par piederību arī pie zemkopju sabiedrības virsslāņa, tomēr kopumā nevar izslēgt vainagu un sievas aubi vai autu kā nozīmīgus sievietes ģimenes statusa raksturotājus.

Par piederību Livonijas maztautu virsslānim ar īpašām tiesībām un statusu viduslaikos varēja liecināt visumā tradicionālas vietējas izcelsmes rotas. Tā atsevišķas rūpīgi izstrādātas pakavsaktas ar čūskas vai zirga galvām kā sieviešu piederums raksturīgas Lietuvā un Latvijā vēl 14.–15. gs., kad kopumā pakavsaktas jau zaudēja nozīmi. Latvijā atrastas septiņas šādas saktas: Lokstenes pilī, Aizkrauklē, Dundagas Laukmuižas kapulaukā, u.c. Lietuvā 13.–16. gs. zvērgalvu galiem rotātās masīvās saktas nereti bija gatavotas sudrabā un rotātas ar lazurītu.[1481] Arheologs A. Vijups uzlūko šīs

[1475] Davidson, H., Pīgozne, I. Archeological Dress and Textiles in Latvia from the Seventh to Thirteen Centuries: Reserch, Results, and Reconstructions. In: *Medieval Clothing and Textiles.* Volume 6. Ed. By R. Netherton, G. R. Owen-Crocker. Suffolk: The Boydell Press, 2010. P. 24.
[1476] *История Эстонской СССР*… С. 119.
[1477] Markus, K. Zwischen Heidentum und Christentum… S. 42; 51–54.
[1478] Zariņa, A. Apģērbs Latvijā 7.–17.gs. Rīga: Zinātne, 1999. 60.–62. 132. lpp. Autore atsaucas uz 1581. gadā izdotu Aleksandrs Gvaņīni (*Gvanini Alexandri Veronensis*) ceļojuma aprakstu.
[1479] Pie Daugavas – Mārtiņsalas kapsētā, kā arī citos Latvijas rajonos, piemēram, Sēlpils kapsētā, Vilces Kalnapēteros Zemgalē, kā arī Lietuvā (Šnore, E. Zariņa, A. *Senā Sēlppils*. Rīga, 1980. 159. lpp.; Cimmermane, I. Zemgaļu 16. gs. bronzas skārda vainagi. *Arheoloģijas un Etnogrāfija*. Rīga, 1994. XVII.sēj. 55. lpp.)
[1480] Cimmermane, I. Zemgaļu 16.gs. bronzas skārda vainagi…56. lpp. Vainagi atrasti Bikstu Vērpēs, Rubas Rusīšos, Zaļenieku Zaļāmuižā, Vilces Kalnapēteros.
[1481] Vijups, A. Pakavsaktas ar masīvām un garenām avērgalvām Latvijas 14.–15. gs. arheoģiskajā materiālā. *Arheoloģijas un etnogrāfija.* Rīga, 1994. XVII. sēj. 127. lpp. Savukārt 14. gs. sākuma Dundagas Laukmuižas

saktas kā amuletu, pagāniska pasaules uzskata palieku. Bagātākajos apbedījumos un pilīs, kā arī depozītos šajā laikā sastopami arī citas sieviešu rotas, ko pētnieki nereti saista ar pagāniskiem priekšstatiem. Šķiet, daļai rotas šai laikā bija nosacīti pildīja pagāniskas nokrāsas amuletu funkcija. Pie Aizkraukles vai Lokstenes pilīm dzīvojošās sievietes, jādomā, nevarēja piederēt pagāniem.[1482] Rotas varbūt vairāk uztveramas kā vizuāls simbols, kas raksturoja sievietes izcelsmi no kādreiz pagāniskiem, bet, iespējams, dižciltīgiem senčiem. To varbūt lietoja kāda masīva apģērba gabala (villaines, kažoka) saturēšanai. Kā vizuāls kods un atgādinājums par izcelsmi, šķiet, uztverama sakta ar uzrakstu, kas atrasta Dobeles kapsētā ap septiņus gadus vecas meitenes apbedījumā kopā ar 13.–14. gs. brakteāta un zvērgalvu piekariem, dzelzs nazi, trīs zvārguļiem un lielu riņķasaktu. Sakta ar uzrakstu "*Edde Koeninck ANNO CXIII*" bija neliela, gatavota no sudraba.[1483] Šis uzraksts, iespējams, saista apglabāto meiteni ar t.s. ķoniņiem. Par kuršu ķoniņiem jauno laiku vēstures avotos ir visai daudz ziņu, un Lipaiķu baznīcas mācītājs Heinsiuss apraksta arī kuršu ķoniņieņu saktas – tās esot ievērta viena otrā un veidojot veselu bagātību, jo to skaits vienai sievietei esot no 20 līdz pat 30 (1761).[1484]

Viduslaikos, redzot sievieti, bija jābūt skaidrībā pie kādas sociālas kārtas viņa pieder, vai viņa ir precējusies, iespējams, ka apģērbs rādīja, vai viņai ir bērni, vai tie ir jau pieauguši u.t.t. Liela nozīme sieviešu apģērbā bija arī modei un gaumei. Dažāda veida piekariņus sievietes Latvijā un Igaunijā nēsājušas kā aizvēstures posmā, tā viduslaikos un jaunajos laikos, un krūšu rota bija viena no greznākajām apģērba sastāvdaļām. Sieviešu apģērba un rotu nozīme bija daudzslāņaina, un to nozīme bija mainīga. Tā Igaunijas vācu mācītājs Kristiāns Kelhs rakstīja, ka nevāciešu dārgākā rota esot sudraba važas un pātaru krelles ar krucifiskiem, ko ļaudis pārņēmuši valkāšanai „pāvestu laikā" .[1485]

Dažāda veida piekariņi bija raksturīgs un iemīļots sieviešu un vīriešu apģērba papildinājums. Piekariņi, monētas, medaljoni, šķiet, laikabiedru acīs pildīja arī vizuāla koda lomu, tomēr to simbolika mūsdienās nav nosakāma. Piemēram, ķemmveida piekariņš, kurš bija raksturīgs latgaļu turīgākajām sievietēm jau aizvēstures posmā, rotāja arī visbagātāko Drabešu Liepiņu 13.–14. gs. kapulaukā apbedīto sievieti.[1486] Kā reta vīriešu un sieviešu rotu sastāvdaļa viduslaiku kapsētās sastopami lāča

---

kapulaukā apglabātajai sievietei ar izcili bagātām kapa piedevām kopumā bija 10 saktas: viena liela pakavsakta, sešas mazākas, trīs dzelzs ripas saktas ar sudraba inkrustāciju. Kopā ar masīvu kaklariņķi, 17 aprocēm, 10 gredzeniem un neparasti lielu izmēru sagšu (1, 53 x 2, 25 m) tas bija ļoti bagāts apbedījums (*Ievads latviešu tautas tērpa vēsturē.* A. Dzērvīša, V. Ģintera red. Rīga, 1936. 86.–87. lpp.

[1482] Medaļpiekariņš, kas datēts ar 13.–15. gs. atrasts vēl arī Altenes pils izrakumos blakus citām sieviešu rotām: pakavsaktām, apaļsaktām u.c. Arheologs J. Graudonis to saista ar pils apkalpojošo sēļu personālu (Graudonis, J. Altene. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1983. XIV. sēj. 80. lpp.).

[1483] Daiga, J. Izrakumi Dobeles kapsētā. Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980 /81. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1982. 75. lpp., 740. kaps.

[1484] Dzenis, A. Divi dokumenti par Kurzemes brīvajiem latviešu zemturiem 18. gs. otrajā pusē. *Latvijas arhīvi*. Rīga, 2001. Nr. 1. 46. lpp.

[1485] Kelch, Ch. *Liefländische Historia oder Kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedensgeschichte Esth-, Lief- und Lettlands bis 1689*. Rudolphstadt; Verlag J. Mehrer in Revall, 1695. S. 21.

[1486] 43. sievietes kaps, kurā atrasta grezna kakla rota, 3 saktas, 4 aproces, no kurām 2 lentveida, 2 sudraba vairogaproces, 3 gredzeni. Bronzas važiņai blakus ķemmveida piekariņam arī dzelzs nazis. Galvā auduma vainags

ilkņu piekariņi, kā arī to atdarinājumi bronzā.[1487] Parasti viduslaikos tie atrasti apbedījumos ar bagātām piedevām, pavecāku jeb pusmūža sieviešu apbedījumos. Mārtiņsalas kapsētā lāča ilknis atradās uz vienas važiņas ar t.s. Rjūrikoviču zīmi; Dobeles 14.–15. gs. kapsētā apkalts lāča nags pavecākai sievietei ar greznu kaklarotu un citām bagātām piedevām.[1488] Augstiņišķu kapsētā 14. gs. beigās apglabātajai sievietei pie krūšu rotas, kur bija arī senās Krievzemes bronzas medaļas ar jātnieku uz zirga, kā arī kauri gliemežvāku virtene.[1489] Par lāča zobu jeb ilkņu vērtību liecina tas, ka tie bija apkalti, rotāti ar skanošām bronzas mēlītēm, šķiet, nodoti mantojumā vairākās paaudzēs.[1490] Iepriekš aplūkotās sieviešu apģērba sastāvdaļas – piekariņi, iespējams, viduslaikos saturēja kādu vizuālu informāciju par sievietes vietu ģimenes un sabiedrības hierarhijā un tika nēsāti ne tikai kā greznas rotas vai amuleti. Iespējams, dažas rotas varēja būt vīra dāvinājums līgavai saderinoties vai analogs viduslaikos izplatītajai rīta veltei, daļa – mātes vai tēva nodots mantojums.

Nelielo lēņu turētāju sieviešu dzīvesveids, īpaši jauno laiku sākumā, būtiski atšķīrās no privileģēto vasaļu sieviešu dzīves. Savos lēņu valdījumos sievietes pašas saimniekoja, tai skaitā maksājot zemeskungam nodevas vai renti vai pildot kādu dienestu. Daļa no šīs sociālās grupas sievietēm bija cieši saistīta ar lauku sabiedrību un tika apglabātas lauku kapsētās greznākajā tērpā, ar dažādām rotām. Bez tam nelieli dienesta lēņi sievietēm, saimnieciski objekti – krogi, pārceltuves, dzirnavas, bija sastopami pilsētu un satiksmes ceļu tuvumā.[1491] Sievietēm lēņi tika doti tieši par dienestu; meitai kā tēva mantojums; sievai un bērniem kopā ar vīru par dienestu; atraitnei par vīra, savu, kā arī nākošā vīra dienestu. Lēņu valdījums deva lielāku ekonomisko pastāvību nekā nodevām apliktā zemnieku zeme, līdz ar to sievietes varēja atļauties bagātākus tērpus un rotas. Īpašs tiesiskais statuss deva iespēju un materiālos resursus rituālu uzturēšanai, kuri daļai no sīko vasaļu grupas sakņojās vēl pirmskristīgās sabiedrības vērtībās.

**

Vasaļu kārtas sievietēm bija sava noteikta vieta un loma etniski neviendabīgajā Livonijas sabiedrībā. 14.–16. gs. Livonijā nebija laicīgu valdnieču, un vasaļu grupas sievietes piederēja pie sabiedrības virsslāņa, kas tiesiski, ekonomiski un sociāli bija šķirts no pārējās sabiedrības. Lai arī lēņu

---

ar diviem dažādiem piekariem aizmugurē (Apala, Z. Drabešu Uplantu kapulauks. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1987. 94.–107. lpp.)

[1487] Svarāne, D. Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gs. piekariņi – amuleti un rotaslietas. *Daugavas raksti: no Aizkraukles līdz Rīgai*. Rīga, 1991. 31.–44. lpp. Tie bija saistīti ar mitoloģiskiem priekšstatiem, pildīja amuleta funkcijas. Tādi bija arī lāča ikņu piekariņi, kā arī to atdarinājumi bronzā, kas 10.–12. gs. bija raksturīgi lībiešu kultūrai, un to nēsāja sievietes pie lielās važiņu rotas.

[1488] Daiga, J. Izrakumi Dobeles kapsētā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980 /81. gada pētījumu rezultātiem.* Rīga, 1982. 71.–76. lpp.

[1489] Berga, T. *Augšdaugavas 14.–17. gs. senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem*. Rīga: Latvijas vēstures insitūta apgāds, 2007. 31., 61. lpp. (86.kaps) 1986, 38.–39. lpp. Augstiņišķu kapsēta lokalizēta Krāslavas rajonā, un te, īpaši no 15. gs. vidus, vērojams stiprs lietuviešu materiālās kultūras iespaids.

[1490] Apkalti ar bronzas mēlītēm rotāti lāča nagi un zobi atrasti Trūpu viduslaiku kapsētā, Saldus 15.–16. gs. kapsētā, kur apkalts dzīvnieka zobs un bronzas mēlītēm rotā dunča maksti; Dobeles kapsētā kopā atrasti 5 lāču nagu piekariņi un 3 lāču ilkņu piekari (Daiga, J. Izrakumi Dobeles kapsētā….72.–75. lpp.).

[1491] Transehe, A. *Das Afterlehen in Livland...* S. 1–18.

valdījumiem raksturīgie mantošanas principi ierobežoja sieviešu pilnvērtīgas mantošanas un vēl jo vairāk īpašumtiesības, tomēr sieviešu mantošana bija plaša un priviliģētajā vasaļu grupā arvien paplašinājās ar īpašām privilēģijām. Dažādu sociālo lomu griezumā iezīmējās atšķirīga attīstība – atraitnes tiesības bija salīdzinoši stabilas, tās tieši bija saistītas ar mantinieku (dēlu, vīra brāļu un vīra tēva) esamību, savukārt meitas tiesības mantot nekustamu īpašumu lēņu sistēmas ietvarā attīstījās, līdz 16. gs. sasniedza līdzvērtīgas iespējas ar brāļiem. Stiprā formālā tiesiskā dzimumaizbildniecība, kas raksturoja Livonijas vasaļu sabiedrību, šai meitu mantojuma proporcionālajai daļai ļāva izpausties kā pūram. Priviliģēto vasaļu kārtā no sieviešu mantošanas tiesību viedokļa visizdevīgākās pozīcijas bija Ziemeļigaunijā, taču arī tur sievietes īpašumtiesības tika realizētas ar aizbildņu palīdzību. Jauno laiku sākumā Livonijas vasaļu kārtā bija raksturīgs vīriešu īpašumtiesību pieaugums pār ģimenes kopīgo mantu, tai skaitā pār sievietes mantojuma daļu, ko viņa ienesa pūrā. Tā bija kopēja tendence Baltijas jūras reģionā, īpaši vācu tiesību teritorijās, un tiek saistīta galvenokārt ar romiešu tiesību iespaidu, kuru ietekmē tika stiprināta „ģimenes galvas" (*pater familias*) vara un aizbildniecība pār sievietēm.[1492]

Īpašu sabiedrības grupu veidoja t.s. koprokas vasaļi, kuru lēņu valdījumos sievietes tiesības uz nekustamu īpašumu laikā no 13.–14. gs. tika pat sašaurinātas iepretī sānu radu mantošanas tiesībām, un aizbildniecība pār sievietēm bija spēcīga. Pat ietekmīgākās un bagātākās koprokas vasaļu sievas un atraitnes nevarēja patstāvīgi pārvaldīt īpašumus un visus darījumus lūdza apliecināt aizbildnim vai vairākiem aizbildņiem. Spēcīga aizbildniecība ģimenes, asinsradinieku un svaiņu (radi un draugi) lokā novērojama arī vasaļu tiesās un precību parašās. Sievieti izdeva pie vīra savas kārtas ietvaros, ievērojot tradicionālas precību formas. Personīgās gribas izpaudumi partnera izvēlē jaunām sievietēm nebija raksturīgi. Gan jaunas meitenes, gan atraitnes precības ierobežoja aizbildniecības institūts.

Sieviešu mantošanas tiesību attīstībā iezīmējas vairāki posmi, kad tās mainījās. Livonijas formēšanās laikā 13. gs. sieviešu mantošana meitām un atraitnei paredzēja plašas iespējas, ko apliecina Rīgas bīskapa Nikolaja žēlastība un VĒbt, kā arī 13.–14. gs. lēņu mantošana pēc dokumentiem. Sieviešu mantošanas paplašināšanos sekmēja, kā viens no faktoriem, pāvesta kūrijas ietekme uz likumdošanu, kur tika akceptēts sieviešu materiālais nodrošinājums likumīgā laulībā un atraitnes personiskais īpašums. Vietējo vecāko zemes valdījumos, kuri 13.–14. gs. iekļāvās lēņu sistēmā, arī bija paplašinātas sieviešu mantošanas tiesības, salīdzinot ar „vīra lēņiem". Stabilizējoties kārtu attiecībām un zemes kundzībai, lēņu mantošana kļuva stingrāka, vienīgi Ziemeļigaunijā attīstījās paplašināšanās virzienā. Livonijas bīskapijās sieviešu mantošanas tiesības attīstījās 15. gs. beigās un 16. gs., vienlaikus lēņu valdījumiem kļūstot par dzimtīpašumiem. Mantošanas tiesību paplašināšana neskāra nevācu vasaļu sievietes. Visā apskatāmajā laika posmā dēla mantošanas priekšrocība pret meitu uz nekustamu īpašumu bija būtiska, un sieviešu lēņspēja pilnā mērā netika atzīta.

[1492] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht*. . S. 47; 66.

Izvērtējot, kādu ietekmi sieviešu mantošanas tiesību attīstība atstāja uz sievietes publisko statusu, tiesībām un pienākumiem Livonijā, jāmin, ka mantošanas tiesības bija pamatā priviliģēto vasaļu sieviešu ekonomiskajam nodrošinājumam, augstajam sociālajam prestižam un dzīves līmenim, taču vienlaikus tās nenoveda no izmaiņām stereotipos par vīriešu un sieviešu darbības sfērām un sieviešu iesaistes publiskās lietās. Sievietes īpašuma tiesības paredzēja stipru vīriešu kontroli, darbība publiskā telpā bija raksturīga vienīgi tradicionālos pasākumos. Sievietes netika iesaistītas vasaļu jeb bruņinieku kārtas pašpārvaldē un nepiedalījās sapulcēs, nebija publiskos amatos vai pārstāvniecībās, tikai izņēmuma gadījumā stājās tiesas priekšā vai kļuva par lēņu turētājām un pildīja pienākumu pret zemeskungu. Vecumposmu griezumā iezīmējas atraitnes statuss, kad sieviete – māte varēja salīdzinoši pastāvīgāk rīkoties un pieņemt lēmumus par dzīvesvietas, atkārtotas laulības izvēli, kā arī kļūt par „lēņu sievu". Ja vasaļa atraitnei bija mantinieks dēls, viņa varēja mantot visu vīra īpašumu un pārņemt ar to saistītos publiskos pienākumus un tiesības. Livonijā, šķiet, bruņniecības vidū vairāk bija raksturīgas atraitņu vairākkārtējas precības nekā sieviešu pastāvība „lēņu sievas" pozīcijā.

Vasaļu kārtas ietvaros sievietes statuss atšķīrās. No sieviešu tiesību un sociālā statusa aspekta nozīmīga loma bija zemeskungu radiniecēm un amatpersonu sievām, kuras ienesa Livonijā citviet Baltijas jūras reģionā raksturīgas sieviešu darbības izpausmes, piemēram, dokumentu apzīmogošanu ar personīgajiem zīmogiem. Šīs grupas sievietes bija aktīvākas publiskā telpā, īpaši jauno laiku sākumā, saistībā ar testamentu rakstīšanu, vikāriju un prestižu kapavietu finansēšanu, arī saimniecisko darbību, un citām aktivitātēm, kuras izgāja ārpus ģimenes sfēras. Sieviešu aizbildņa funkcijas pildīja zemeskungs, kurš sniedza lielāku tiesisku aizsardzību, radīja iespējas sievietes sociālā status augšupejai un, iespējams, veidoja pamatu lielākām personiskās gribas izpausmēm.

Līdzās priviliģēto vasaļu slānim Livonijā pastāvēja sīko dienesta lēņu turētāju un nevācu vasaļu slānis. Sieviešu ekonomiskais nodrošinājums šādas lēņos bija sliktāks nekā lielo vasaļu valdījumos un balstījās uz personisko darbu, taču sievietes publiskās tiesības un pienākumi, kā arī pastāvība varēja būt plašāka. Zināmi tieši sievietēm doti nelieli lēņu, kopizlēņojumi ar vīru, gan meitas mantošanas privilēģijas apstiprinājumi. Īpaši šādi lēņi raksturīgi Vācu ordeņa zemēm, kur sievietes – krogu, iebraucamu vietu, pārceltuvju – turētājas pildīja nepieciešamo dienestu zemeskungam vai maksāja renti. Īpašu interesi historiogrāfijā izraisījis jautājums par leimaņiem un viņu meitu mantošanas tiesībām, sākot no 13. gs. līdz jauno laiku sākumam. Skatos šo jautājumu Livonijas kārtu mantošanas tiesību un Baltijas jūras reģiona kontekstā, redzams, ka sieviešu mantošanas tiesības attīstījās līdzīgi – ja 13. gs. dažādu iemeslu dēļ bija raksturīgi paplašināt meitas un atraitnes mantošanu, tad 15.–16.gs. lēņu valdījumos tās prasīja īpašas privilēģijas. Leimaņu kārtas sievietes minēta narratīvos vēstures avotos, atzīmējot sieviešu izskata īpatnības, dzīvesveidu, konservatīvu paražu ievērošanu. Gan vācu, gan nevācu vasaļu sievietes nēsāja rotas un īpašus apģērba gabalus, kas norādīja uz viņu sociālo lomu, īpaši ievērojot bināro opozīciju precēta/ neprecēta sieviete. Kā liecina rakstītie avoti, sievietes lietoja matu lentas unvainagus kā neprecētas, jaunas meitas pazīmi, savukārt sievas aube un auts raksturoja

precētu sievu. Kāzu tērpa sastāvdaļa bruņniecībai bija sudraba josta un līgavas kronis. Rakstu avoti vairāk izgaismo vācu vasaļu kārtas sieviešu paradumus, bet visvairāk pieejamas ziņas par lauku sabiedrības sieviešu apģērbu, jo Livonijas laikā 13.–16. gs., atšķirībā no vācu sievietēm, „nevācietes" pārsvarā apglabāja svētku tērpā, kura sastāvdaļa bija metāla rotas, kas ļāva saglabāties arī dažādām apģērba detaļām.

Vasaļu kārtas dzīvesveida īpatnības zināmas maz, bet atzīmējams, ka vācu vasaļu kārtas sievietes bija vairāk saistītas ar lielākajām pilsētām, īpaši 13.–14. gs. Laikā, kad lēņu muižas un vasaļu mūra pilis lauku apvidos bija sastopamas biežāk, priviliģēto vasaļu sievietes varēja dzīvot pilsētās pastāvīgi vai laiku pa laikam. Arī apbedīšanas vietas lielā mērā vasaļu kārtas sievietēm meklējamas pilsētās. Dienesta lēņu turētājas dzīvoja satiksmes ceļu tuvumā, pie zemeskungu pilīm – priekšpilsētās un miestos, bet iezemiešu vasaļi bija integrēti vietējā lauku sabiedrībā un dzīvoja savās saimniecībās, un tika apglabāti draudžu kapsētās.

3. Pilsētnieces

3.1. Sieviešu mantošanas tiesības un saimnieciskās dzīves nosacījumi Livonijas pilsētās

Sieviešu sociālais statuss un saimnieciskajai darbībai atvēlētās iespējas Livonijas pilsētās 13.–16.gs. balstījās uz pilsētu tiesībām. Rakstiskas liecības par sieviešu tirgotāju un amatnieču aktivitāti Eiropas pilsētās pieaug no 13. gs., un vēlie viduslaiki (13.–14. gs.) pilsētās uz ziemeļiem no Alpiem tiek uzskatīts pat par „zelta laiku" pilsētniecēm. Pilsētas viduslaikos un jauno laiku sākumā sniedza vairākas jaunas iespējas sievietēm tiesību un saimnieciskajā jomā. Sievietes pilsētās varēja iegūt pilsoņa tiesības, mantot un pārvaldīt īpašumu, nodarboties ar saimniecisku darbību.[1493]

Livonijas lielākās pilsētas bija organiska Hanzas vēstures sastāvdaļa. Ar Hanzas tirgotāju starpniecību arī sievietes baudīja privilēģijas un peļņu, ko deva tāltirdzniecība. Pie Hanzas pilsētām var pieskaitīt Rīgu, Tallinu, Tartu, kā arī Cēsis, Koknesi, Kuldīgu, Limbažus, Pērnavu, Straupi, Valmieru, Ventspili un Viljandi. Tiesiskās normas un saimnieciskās darbības principi, kas regulēja sieviešu darbībai atvēlētos rāmjus pilsētās, bija adaptētas no Lībekas, Gotlandes un Hamburgas, līdz ar to jau noformētā veidā pārņemot attīstītu komūnu tiesisko kārtību un pilsoņu pašpārvaldes institūcijas.[1494] Attiecībā uz sieviešu statusu Lībekas tiesībās noteiktie mantošanas un tiesiskā statusa principi bija ietvertie ne tikai Livonijas, bet lielā skaitā Baltijas jūras reģiona pilsētu 13.–16. gs., arī tās, kurās tieši netika recipētas Lībekas tiesības.[1495]

Nozīmīgās Livonijas pilsētas bija Rīga, Tallina un Tartu. Tallinā 1248. gadā tika piešķirtas Lībekas pilsētas tiesības, kas vēlāk tika arvien apstiprinātas un darbojās līdz pat 19. gs., bet vairākas tiesību normas arī līdz 1940. gadam.[1496] Senākās Lībekas tiesības, kuru mantošanas principi tiešā līnijā turpināja Zēstes (*Soest*) tiesībās, tika kodificētas arī Rakverē (1302) un Narvā (1345). Tās darbojās arī Cēsīs, Kuldīgā, Aizputē, Liepājā, Klaipēdā.[1497] Lībeka bija augstākās apelācijas Tallinai līdz 1561. gadam, kad pilsēta nonāca Zviedrijas pārvaldē, bet arī tad Lībekas tiesības tika atjaunotas un izdots jauna tiesību redakcija 1586. gadā,[1498] savukārt Tallina bija apelācijas pilsēta Narvai. Gadsimtu gaitā Lībekas tiesību principi gandrīz nemainījās, lai arī sievietes tiesību interpretācijas izmaiņas dažos aspektos bija ievērojamas. Saskaņā ar Lībekas tiesībām, kas rakstītā veidā tika noformulētas 13. gs.

[1493] Wensky, M. Die Frau in der städtische Gesellschaft… Kolumne 864. Par senāko apliecinājumu sievietes tiesībām iegūt pilsones statusu un nodarboties ar saimniecisko darbību uzskata Strasbūras pilsētas tiesības Dienvidvācijā ap 1130. gadu.
[1494] Misāns, I. Priekšvārds izdevumam latviešu valodā: … 9.–10. lpp.
[1495] Tā Rīgā vērojams Lībekas tiesību iespaids, īpaši mantošanas un īpašuma pārvaldes jomā. Sk. Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības*... 4.lpp. ; Ennen, E. *Frauen in Mittelalter* … S. 104.
[1496] Osipova, S. Namnieku tiesību avoti un komentārs. *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs.* Rīga; LU žurnāla „ Latvijas vēsture" fonds, 1998. 160.lpp. Autore te min 1257. gadu.
[1497] Osipova, S. Namnieku tiesību avoti un komentārs... 162. lpp.
[1498] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554*.... S. 1.

pirmajā pusē, sievietes, neskatoties uz izdevīgajām mantošanas tiesībām, bija pakļautas aizbildniecībai un nedrīkstēja rīkoties ar savu īpašumu, kas lielākas par 2 ½ feniņiem, bez aizbildņa ziņas. Izņēmums bija tirgotāja jeb tirgotājsieva (*Kauffrau*), kura varēja rīkoties ar īpašumu un maksāt parādus.[1499] Šajā ziņā Lībekas tiesību principi būtiski atšķīrās no vācu pilsētām, kuras balstījās, piemēram, uz Ķelnes pašpārvaldes pieeju, kas ļāva sievietēm daudz lielāku patstāvību.[1500]

Pilsētu tiesību statūti paredzēja vienādas dēlu un meitu mantošanas tiesības, tomēr ierobežoja meitu tiesības ar īpašumiem pastāvīgi rīkoties. Dēli pēc pilngadības sasniegšanas 18 gadu vecumā varēja rīkoties ar mantojumu, bet meitas pēc „savu gadu" – t.i. precību vecuma (Tallinā – 12 gadi, Rīgā – 14 gadi) sasniegšanas nebija pilngadīgas jeb pilntiesīgas (*mundig*) rīkoties ar savu mantojumu, bet tikai ar kopā ar aizbildni. Saskaņa ar Tallinas tiesībām sieviete pati nedrīkstēja ne pārdot, ne ieķīlāt, ne citādi izdot savu mantu. Aizbildnis (*vormvnden*) bija tēvs, kurš deva meitām pūru (*gift*). Ja tēvs bija miris, aizbildnis varēja būt radinieks vīriešu līnijā (*swerdes siden*). Meita varēja sūdzēties par savu aizbildni, un tad rāte iecēla vietā citu aizbildni.[1501] Pēc apprecēšanās par aizbildni kļuva sievietes vīrs, kuram bija lietošanas tiesības (*Gewere*) uz visu ģimenes mantu, bet nebija tiesību rīkoties ar īpašumu bez sievas piekrišanas.[1502] Atraitnei bija vienlīdzīgas mantošanas tiesības ar atraitni vīrieti, bet gadījumā, ja viņa precējās atkārtoti, viņai bija jānošķir sava manta no bērnu mantojuma, ko uzraudzīja un pilsētas grāmatās (*Denkelbuch*) ierakstīja pilsētas rātes pārstāvji. Sievietei vienmēr bija tiesības uz mūža uzturu no vīra mantas (*to erer lif tucht*). Dažādi sievietes mantojuma veidi pilsētu statūtos bija formulēti aprakstoši. Saskaņā ar pilsētu statūtiem atraitņa un atraitnes mantošanas tiesības iepretī bērniem bija vienādas. Tallinas statūtu 5. un 6. punkts noteica, ka atraitņa statusā varēja dalīt mantojumu ar saviem bērniem uz pusēm, iepriekš paņemot kopā ar dzīvesbiedru izbūvēto un iegūto, kā arī savu personīgo mantu (vīrietis bruņas un apģērbu, sieviete – personīgās rotas: gredzenu vai saktu (*hanttruwe it sein vingerin oder ein brece*), apģērbu un iedzīves priekšmetus (*ingedome*).[1503] Mantojums pa sieviešu līniju bija rotas un daļa no kustamās mantas – mājas iedzīve,[1504] kas pilsētās ieguva lielu nozīmi, īpaši amatnieku vidē, jo mājas iedzīve pa daļai bija arī amatnieka darbnīca un ietvēra nepieciešamos priekšmetus dažādu produktu izgatavošanai. Laika gaitā tiesiski nosacījumi sieviešu mantošanai faktiski nemainījās, lai arī jauno laiku sākuma pilsētas tiesvedībā lietoja terminoloģiju romiešu tiesību garā, lai raksturotu sievietes personiskā īpašuma veidus, kas bija būtiski

[1499] Kala, T. *Lübeck Law and Tallin*… P. 122–155.
[1500] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*… S. 149.
[1501] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 128, §20–22.
[1502] Reiniger, F. *Die Familie in der spätmittellalterlichen Lübeck*... S. 59. Autors atzīmē, ka tiešā veidā vīrs par sievas aizbildni dokumentos Lībekā saukts reti, tomēr praksē viņš kontrolēja ģimenes kopīpašumu.
[1503] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*. .. Lk. 123.
[1504] Lai arī pilsētu statūtos nav precīzi regulēta mantošana, tomēr termini "*Varende have, husgerede, ingedome, kleinode*" un to dažāda veida mantošana minētas mantojuma dalīšanas dokumentos. Tos daļēji mantoja dēli, daļēji meitas, pie kam bija tradicionālas mantojuma daļas, ko nodeva tieši meitām.

manījušies – sievietei dotais pūrs nebija vis sakta vai pat rotas, bet nauda, ienākumi no rentes, nekustami īpašumi.

Rīgas tiesību attīstība saistāma ar Visbiju un Hamburgu, bet jau 13. gs. beigās izveidojās īpašas Rīgas tiesības (Rīgas pārstrādātie statūti), kas bija spēkā daudzus gadsimtus.[1505] Rīgas tiesības tika piemērotas Hāpsalā (1279) Aizputē, Kuldīgā, Ventspilī, Cēsīs, Valmierā, Tartu (1262), Jaunpērnavā (1318), Viljandi (1283), Vecpērnavā (1251), Paidē (1291).[1506] Mantošanas principi un attieksme pret sieviešu aizbildniecību šajās pilsētās bija pārsvarā pārņemti no Lībekas tiesībām vai arī no Zēstes mantošanas sistēmas.[1507] Sievietei bija vienlīdzīgas mantošanas tiesības ar vīrieti, un tika pieļauts, ka sieviete pati varēja pārdot un pirkt pilsētas gruntsgabalu un pati to apliecināt ar zvērestu. Ar aizbildņu piekrišanu sieviete varēja nodarboties ar saimniecisko darbību. Pilsētnieks jeb „vīrs" vai arī sievietes draugi (*wiues frunden*) deva sievietes mantojuma daļu – pūru.[1508] Hamburgā jau ap 1300. gadu sieviešu un jo īpaši atraitņu tiesības rīkoties ar mantotu īpašumu, pirkt un pārdot tika sašaurinātas. Lai arī vīram joprojām bija nepieciešama sievas piekrišana pie ģimenes kopējo īpašumu pārdošanas, tomēr arvien pieauga vīra tiesības rīkoties ar sievas ienesto mantu – pūru, tai skaitā nekustamu īpašumu.[1509] Līdzīgas tendences vērojamas arī Rīgā, kur tiesiskā aizbildnība pār sievieti tika stiprināta vēlāk nekā Hamburgā, proti, 15.–16. gs.

Pilsētnieces, kuras izmantoja Lībekas un Hamburgas tiesībās sniegtās priekšrocības un ierobežojumus darbībai publiskā telpā, bija pārsvarā vācu tautības. Livonijas pilsētu dibināšanas laikā, kā arī vēlāk liela nozīme bija iedzīvotāju migrācijai. Ar kuģiem no vācu pilsētām uz Austrumbaltiju atceļoja tirgotāju un amatnieku ģimeņu sievietes. Rīga kā vācu tirgotāju faktorija veidojās jau 12. gs. beigās, taču tirgotāji sākotnēji te neapmetās uz pastāvīgu dzīvi. Nozīmīgs stimuls pilsētas attīstībai bija Rīgas bīskapa Alberta 1211. gadā dotās tiesiskās un ekonomiskās privilēģijas tirgotājiem.[1510] Sākotnēji Rīgā ieceļojošo vācu sieviešu skaits bija mērāms vien dažos desmitos. Kā parādījis F. Beninghofens, tad līdz 1211. gadam Rīgā bija apmetušies ap 80–160 ieročus nest spējīgu tirgotāju ar savām ģimenēm. Precīzas ziņas par sieviešu īpatsvaru nav zināmas, iespējams, sākotnēji vīriešu ieceļotāju no vācu zemēm bija vairāk nekā sieviešu, tomēr jau tad gruntsgabali bija namnieku ģimeņu, ne vīriešu īpašumā.[1511] Sievietes tieši vēstures avoti min reti. Tā 1211. gadā Rīgā minēts Jordans, bet 1224. gadā – viņa dēls Ludolfs, kurš kļuva par rātskungu, saktu par Johanu *Transrigam.* Jādomā, ka Rīgā dzīvoja arī šī Rīgas rātskunga māte.[1512] Rīgas vācu kopiena radās gandrīz vienlaicīgi ar vācu tirgotāju Visbijas

[1505] *Latvijas tiesību avoti*… 195.–239. lpp.
[1506] Kala, T. *Lübeck Law and Tallinn*... P. 13.
[1507] Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības* ... 4.lpp.; Ennen, E. *Frauen in Mittelalter* … S. 104.
[1508] *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts*… S. 30. (Rīgas – Hāpsalas tiesības (1279) Hāpsalas tiesības (1294)
[1509] Rogge, S. *Zwischen Moral und Handelsgeist:* .. S. 122.
[1510] *Feodālā Rīga*.. . 58. lpp.
[1511] Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühhansische Kaufmann.* Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1961. S. 84.
[1512] Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühhansische Kaufmann*… S. 85.

kopienu Gotlandes salā,[1513] un tāpat kā Tallina, un attīstījās paralēli ar to.[1514] Vēsturnieks I. Šterns uzdod jautājumu par Rīgas namnieku sievām – vai tās arī tika importētas no Vāczemes?[1515] Šāda jautājumu nostādne par pilsētniecēm nav īsti korekta, jo sievietes tirgotāju kārtā ieņēma pietiekoši spēcīgu sociālu un ekonomisku pozīciju, un viņas tā vienkārši nevarēja „importēt". Pirmo Rīgas vācu sieviešu ieceļošana īpaši atzīmēta F. Nīštedes hronikā, atzīmējot, ka jau 12. gs. beigās priestera Meinarda laikā no Brēmenes ar diviem kuģiem jūnijā ieradās tirgotāji, kuri uzturējās [Ikšķilē] sešus mēnešus, bet viņu līdzatvestias stiklinieks ar sievu un kalējs ar sievu apmetās te uz pastāvīgu dzīvi. Arī nākošajā gadā Meinards lūdzis Brēmenes bīskapam dažādus amatniekus baznīcu un mūra ēku būvniecībai. Attīstoties tirdzniecībai, Rīgā un Tallinā apmetās uz dzīvi tirgotāji un amatnieki ar savām sievām un bērniem no vācu zemēm.[1516]

Sieviešu pārceļošana uz Livonijas pilsētām, šķiet notika pa daļai periodiski, kā daļa no tirgotāju kopienas migrācijas. Tā ap 1230. gadu vācu tirgotāju kopiena no Gotlandes apmetās Tallinā[1517] pie cietokšņa, ko 1219. gadā pēc Ziemeļigaunijas iekarošanas uzbūvēja dāņi.[1518] Skandināvu tirgotāju, arī sieviešu, klātbūtne bija Tallinas īpatnība.[1519] Migrācijas vilnis no Gotlandes Tallinā vērojams pēc 1361. gada, kad tika izpostīta Visbija. Savukārt pēc 1386. gada slimību epidēmijas (mēra) Tallinā iedzīvotāju skaits pieauga uz Livonijas zemnieku rēķina.[1520] Vēlo viduslaiku Hanzas pilsētās parasti tiek runāts par sieviešu skaita pārsvaru pār vīriešiem, lai arī jaunākos pētījumos šis viedoklis atzīts drīzāk par novecojušu.[1521] Savukārt Livonijas pilsētās veidojās pavisam cita situācija. 13.–14. gs. kapsētās, kuras pētītas Rīgā, vīrieši ir apbedīti vairāk nekā sievietes, kas, iespējams, apstiprina domu, ka vairāk ieceļoja vīrieši, kā arī liecina par lielo sieviešu mirstību pilsētās līdz 20 gadu vecumam.[1522]

Sieviešu pārvietošanās Baltijas jūras reģionā pa jūru starp tirdzniecības pilsētām notika pastāvīgi. Tāpat liela nozīme pilsētu augšanā bija sieviešu migrācijai no Livonijas iekšzemes – no nevāciem (*undûdesche*, *undeudsche*), kuri kā īpaša grupa pilsētās izcelti no 14. gs. beigām. Īpaši vēstures avotos

---

[1513] Hamels–Kīzovs, R. *Hanza*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „ Latvijas Vēsture" fonds, 2003. 34.lpp.
[1514] Johansen, P. *Nordische Mission Revals Gründung und Die schwedensiedlung in Estland.* Stokcholm: Wahlström&Widstrand, 1951. S. 48 ff.
[1515] Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari*… 318. lpp.
[1516] Nyenstädt, F. Livländische Chronik… S. 17; 32.
[1517] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 23. Autore atzīmē, ka vācu tirgotāju apmešanās motīvi nav pilnīgi skaidri.
[1518] Ehrensvärd, U., Kokkonen, P., Nurminen, J. Die *Ostsee. 2000 Jahre Seefahrt, Handel und Kultur*. Hamburg: National Geographic, 2010. S. 38.
[1519] Johansen, P. *Nordische Mission Revals Gründung und Die schwedensiedlung in Estland.* Stokcholm: Wahlström&Widstrand, 1951. S. 48 ff. Sākotnēji zviedru un dāņu pārceļotāju grupa lielā mērā piederēja svētā Olafa ģildei un svētā Olava draudzei. Kā uzskata P. Johansens, tads etniski nošķirtas draudzes Tallinā pastāvēja līdz 14. gs.
[1520] Kaplinski, K. *Tallina käsitööolised XIV sajandi.* I. Tallin, Kirjastus „Esti Raamat" 1980. Lk. 178.
[1521] Arnold, K. Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten Hamburg, Lübeck und Lüneburg – eine Annäherung an der Ralität. In: *Frauen in der Ständegesellschatft: Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit.* Hg. v. B. Vogel, U. Weckel. Hamburg: Krämer, 1991. S. 71–72.
[1522] Zariņa, G. Doma baznīcas kasētā apbedītie Rīgas iedzīvotāji antrolopoloģiskajā skatījumā. *Senā Rīga. Pētījumu pilsētas arheoloģijā un vēsturē* 4. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 170. lpp.

izceltas nevācu kalpones, kuras nemitīgi papildināja pilsētnieku sociāli zemākos slāņus. Pilsētu pastāvēšanas laikā sievietes ne tikai ieradās Livonijas pilsētās, bet arī tās pameta, piemēram, ja vecāki viņas izprecināja uz citu pilsētu.

Livonijas pilsētnieces mainīja dzīves vietas un devās īslaicīgos ceļojumos precību dēļ vai pārceļoties uz citu pilsētu kopā ar ģimeni. Sievietes, tāpat kā tirgotāji, pārvietojās ar kuģiem, taču sieviešu ceļošana kuģos gandrīz nav aprakstīta rakstītajos vēstures avotos.[1523] Reti arī attēli ar sievietēm uz kuģa klāja.[1524] Tomēr no otras puses, ir skaidrs, ka pilsētnieču ceļojumi nebija retums.[1525] Ceļojumu mērķi bija dažādi, un arī bez vīriešu klātbūtnes jaunas un vecas sievietes dažādu iemeslu dēļ pārvietojās lielos attālumos, visbiežāk pa sauszemi. Tas gan bija diezgan bīstami, un īpaši kaitīga sieviešu ceļošana, tāpat kā piedalīšanās publiskos svētkos, bija no garīdznieku viedokļa.[1526] Līdz šim apkopotais materiāls par svētceļnieku kustību liecina, ka viduslaikos starp svētceļniekiem bija visai daudz sievietes.[1527] 13. gs. garīdznieki neieteica sievietēm doties svētceļojumos uz bīstamo Jeruzālemi, taču par spīti tam, sievietes joprojām devās ceļā un bieži iekūlās arī nepatikšanās.[1528]

Tirgotāju ģimeņu sieviešu pārvietošanās Baltijas jūrā vienlaikus ar svētceļniekiem, tirgotājiem un preču plūsmu, šķiet no vienas puses bija pašsaprotama, īpaši laikā, kad reģionā nostiprinājās Hanzas tirgotāji. Visā Baltijas jūras reģionā viduslejasvācu valoda kļuva par saziņas valodu, un valdīja līdzīgi tiesiski priekšstati.[1529] Tā kā Hanza bija pamats stabilai un drošai preču apmaiņai un satiksmei pa jūru un sauszemi, tad sieviešu pārvietošanās šīs tirdzniecības un komunikācijas telpas ietvaros neprasīja īpašus drošības pasākumus. Tā tirgotājs Hildebrands Fekinhūzens piezīmēs par savām precībām ar Rīgas tirgotāja Engelbrehta Vites meitu Margarētu atzīmēja, ka pēc kāzu svinībām Rīgā viņš pats 1399.gadā devās uz Prūsiju, tad – uz Lībeku, kur 1400. gada 23. augustā ieradās arī sieva. Ar ko kopā, kādā veidā sešpadsmitgadīgā sieviete nokļuva Lībekā, cik izmaksāja šis ceļš, vai tas bija bīstams, viņš savās piezīmēs neatklāja, vien atzīmēja, ka turpmāk viņu māju Rīgā pārvaldīs brālis Zīverts.[1530] Sievietes pavadoņi un aizbildņi varēja būt ne tikai radinieki vai personīgi pazīstami kompanjoni, bet arī dažādo brālību biedri, un, jādomā, jebkurš tirgotājs vai tirgotāja zellis spēja šādā ceļojumā pildīt

[1523] Förster, Th. *Schiffe der Hanse.* Rostock: Hisdorff Verlag, 2009. S. 123.
[1524] Piemēram, kādā Somijas baznīcas sienas gleznojumā 13. gs., kur sižetā par karaļa Olafa ceļojumu uz kuģa klāja attēlotas arī sievietes. Förster, Th. *Schiffe der Hanse*... S. 139.
[1525] Le Goff, J., Troung, N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*… S. 61; 109.
[1526] Sevišķi jaunu sieviešu parādīšanās publiski varēja nest nelaimes. 13.–14. gs. populārs bija piemērs no Bībeles – par Dinu, kura jauna būdama, aiz ziņkāres devās uz blakus ciemu, lai uzzinātu par mātes radiem. Tur viņu ieraudzīja firsta dēls, nozaga un apprecēja. Viņas brāļi par to nežēlīgi atriebās. Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau… S.98.
[1527] Dernbecher, C. „Deum et virum suum diligens". Zur Rolle und Bedeutung der Frau im Umfeld der Kreuzzüge. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 2003. S. 18ff.
[1528] Var lēst, ka sievietes veidoja ap 35–50% no viduslaiku svētceļniekiem. Ohler, N. *Pilgerreisen im Mittelalter. Zwischen Andacht und Abenteuer*. Freiburg; Basel; Wien: Herder, S. 34–35.
[1529] Misāns, I. Hanza: Baltijas jūras reģiona saimnieciskā vara viduslaikos. *Latvijas Universitātes raksti.* 725. sēj. Vēsture. 46.–49. lpp.
[1530] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes*.... S. 12.

aizbildņa un aizstāvja funkcijas. Kuģi, ar kuriem ceļoja Baltijas jūrā, bija pielāgoti dažādu patēriņa preču pārvadāšanai, un ceļojuma laikā bija jārēķinās ar dažādām neērtībām.

Pārvietošanās tuvākos un tālākos attālumos, iespējams, bija pašsaprotama skandināvu sievietēm.[1531] Viņas varēja doties bīstamos ceļojumos pastāvīgi, kā kāda sieviete no Tallinas 1439.gadā, sekojot aizbēgušajam vīram uz Zviedriju.[1532] Pētījumos par sieviešu statusu Skandināvijā uzsvērts, ka jau vikingu laikos, kā liecina arheoloģijas atradumi, sievietes kopā ar vīriešiem devās tirdzniecības jūras ceļojumos.[1533]

Viens no iemesliem, kādēļ sievietes no Baltijas jūras reģiona pilsētām devās ceļojumā uz kādu Livonijas pilsētu, bija mantojuma saņemšana. Mantošanas principi pilsētās paredzēja, ka visi brāļi un māsas vienlīdzīgi mantoja savu vecāku mantu un bija viens otra mantinieki. Mantojuma saņemšanai kādā no Livonijas pilsētām teorētiski vajadzēja ierasties pašam mantiniekam, kura personību apliecināja vairāki liecinieki un viņa dzimtās pilsētas rāte vai amatpersonas.[1534] Ne vienmēr sieviete mantiniece pati devās ceļojumā, drīzāk mantojuma saņemšanai no vācu pilsētām tika pilnvarots kāds radinieks vai tirgotājs. Tomēr dažkārt vēstulēs Tallinai tika rekomendētas tieši sievietes: 1370. gadā Herfordas rāte ieteica mantojuma saņemšanai tēvu un meitu,[1535] 1400. gadā Raasepori (Raseborga, Somija) fogts – sievieti, kura gribēja iegūt savas māsas mantojumu.[1536] 1424. gadā Viborga apliecināja, ka vēstules uzrādītāja Katrīna ir mantiniece, kuru māte ir pilnvarojusi saņemt mantojumu,[1537] savukārt 1437.gadā norādīja, ka Viborgā dzimusī vēstules uzrādītāja Margarēte ir Kerstines Rinlenderes māsas meita un tuvākā mantiniece.[1538] Arī Tallina 1423. gadā rakstīja Viborgai un lūdza nodot mātes mantojumu vēstules uzrādītājai Ingeborgai.[1539] Turku (Åbo) 1428. gadā norādīja, ka Tallinā ieradīsies tēvs ar meitu Katrīnu, lai Tallinā saņemtu pilsones (*burgerfrau*) Lintorpas mantojumu,[1540] bet 1433. gadā Rostokas pilsone Mete (*borgersche Metke Uthnemer)* vēlējās iegūt Tallinā mirušās māsas mantojumu.[1541]

[1531] Uz literatūru, kas analizē sievietes tirgotājas statusu un iespējas Skandināvijā 11. gs., norāda A. Šnē. Sieviešu apbedījumos liktie svariņi liecina, ka viņas pastāvīgi vai kā vīru kompanjones darbojās Skandināvijā, Somijā, Ziemeļrietumkrievijā. (Šnē, A. *Sabiedrība un vara…* 199. lpp.)
[1532] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals...* S. 46.
[1533] Skandināvu sievietes bijušas daudzviet Eiropā, īpaši Krievzemē – ievērojams skaits sieviešu skandināvu apbedījumu – Staraja Ladogā, Smoļenskā, Čerņigovā un Kijevā. Tās bija tirgotāju ģimnes sievietes. Sieviešu apbedījumoso ir 19% no skandināvu kapos atrastajām piedevām – svariņiem un atsvariem (Jensch, J. *Frauen der Vikingerzeit*. Wien: Wiener Frauenverlag, 1993. S. 56–57).
[1534] Viedoklis par personīgo piedalīšanos 15.gs. bija mainījies – arvien vairāk tika pieļauta iespēja, ka tiesā un mantojuma saņemšanā noderēja dokuments. Bunge, F. G. v. *Geschicte des Gerichtswesens…* S. 124.
[1535] TLA 230. f., 1. apr., 317. lieta.
[1536] Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtsarhivs…* S. 290. 1400. gada ? maijā.
[1537] LUB Bd. 7, Nr. 188.
[1538] TLA 230. f., 1. apr., 626. lieta. LUB Bd. 9, Nr. 212.
[1539] LUB Bd. 7, Nr. 21.
[1540] LUB Bd. 7, Nr. 742.
[1541] TLA 230. f., 1. apr., 604. lieta.

Gadījumā, ja tika sūtīts kāds pilnvarnieks, vēstulēs nereti tika norādīts pamatojums, kāpēc pati sieviete nevar ierasties.[1542] Piemēram, rīdzinieka Hermaņa Mollera māsa nevarēja 1505. gadā pati ierasties vecuma dēļ.[1543] Sieviešu pilnvarnieki bija gan radinieki, gan tirdzniecības kompanjoni. Jauno laiku sākumā pilsētnieču pārstāvji varēja būt arī profesionāli juristi.[1544] 16. gs. mantošana ar testamentu palīdzību, lielais skaits apstrīdētu matojumu un tiesvedību radīja situāciju, kad ierasties un vienkārši saņemt mantojumu vairs nevarēja. Māsas un brāļi joprojām palika savstarpējie mantinieki, taču mantošanas akcenti mainījās. Piemēram, 1548. gadā Šēpenes (*Schöppen*) rāte rakstīja, ka Tallinā mirušā brāļa Bernta Reigera māsa Beate (*Bathe Reygers*) bija tuvākā asinsradiniece, kura deva Tallinā un citās pilsētās derīgu pilnvaru mantojuma saņemšanai. Taču pilsēta un mantiniece atzina, ka gadījumā, ja Bernta brāļa Henrika īstā meita Anna bija norādīta testamentā, tad lai viņa arī manto.[1545] Tallinā arvien uzsvēra Lībekas tiesību spēku mantošanā, lai arī apstākļi Baltijas jūras reģionā bija būtiski mainījušies.[1546]

Cits ceļojums sievietes dzīvē bija saistīts ar precībām un dzīvesvietas maiņu pēc kāzām, bieži pārceļoties pie vīra. Hroniku autori 13.–14. gs. par precību paražām, kāzu norisi, kristībām ziņas nesniedz, vien Atskaņu hronikas autors kādā kaujas aprakstā raksta, ka pēc sīvas cīņas:

„*kā vācu brūte tika vests*

dažs žemaitis un projām nests“.[1547]

Lai arī šis salīdzinājums neko nepavēsta par Livonijas vācu precību ieražām, jo ordeņbrālis, jādomā, domāja, savas dzimtenes paradumus, taču, iespējams, norāda, ka vietējiem bija citas precību paražas. Savukārt Vartberges hronikā minēts gadījums, kad lietuvieši 1315. gadā nolaupīja līgavu no Kokneses kāzu gājiena laikā. Viņa pēc kāzām ar lielu pavadonību un mantu (latīņu val.: *cum magno comitatu et apparatu*) tika vesta uz vīra mājām. Līgavu pavadīja pilsētnieki, tai skaitā arī sievietes (neprecētas un precētas sievietes, latīņu val.: *virgines, matronas*).[1548] Svinīga līgavas vešana uz vīra māju pēc kāzām (*Heimführung, Brautfahrt*) bija viena no ģermāņu laulību slēgšanas ceremonijas sastāvdaļām, pie kam to attiecinot uz laicīgajām laulībām, kur vēl nebija liels baznīcas iespaids.[1549]

[1542] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510.,* Nr. 159 (Esene, 1415.gads. Mazmeitas mantojums ar aizbildņu (*vormunderen ind hovetmann*) piekrišanu); Nr.149: 1497.gadā māsas mantojuma saņemšanai savus pilnvarniekus no Švērtes sūtījaa ne pati sieviete ar aizbildņu atļauju, bet gan abi laulātie, saukti „*elude*"; Nr. 150.1497.gadā Dortmuntē dzīvojošā atraitne ar aizbildņu piekrišanu un gribu sūtīja tirgotājzelli izņemt brāļa mantojumu Tallinā.

[1543] LUB II, Bd. 2, Nr. 775.

[1544] TLA 230. f., 1. apr., 997. lieta. Minēts 1528. gada vēstulē no Minsteres rātes: Kristīne (*Styne*) bija viņas brāļa, Tallinā mirušā Hansa Hartmaņa, likumīga mantiniece. Divi godājamai vīri ar zvērestu apliecināja viņas radniecību, un tā kā viņa pati nevarēja ceļot uz Tallinu, uz turieni viņa pilnvaroja prokuratoru Hansu Klumpkenu.

[1545] TLA 230. f., 1. apr., 1105. lieta.

[1546] *Regesten aus zwei Missivbüchern*... S. 79, Nr. 334.

[1547] AH: 10071.rinda.

[1548] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*... 66.–67. lpp.

[1549] Wettlaufer, J. Beilager und Bettleihe im Ostseeraum... S. 83.

Sievietes pilsētās piederēja dažādām sociālām grupām. Lielākā daļa pilsētnieču bija no namniekiem, uz kuriem tika attiecinātas pilsētu tiesības un citi pilsētas varas institūciju apstiprināti noteikumi (namnieku runas, cunftu statūti). Namniekiem bija tiesības iegūt iztiku jeb namnieku pārtiku (*Borgernehringe*) ar tirdzniecību un amatniecību, iegūt nekustamo īpašumu pilsētā, piedalīties namnieku sapulcēs un iestāties brālībās. Namnieku pienākumi bija nodot uzticības zvērestus zemeskungam, nodokļu nomaksa pilsētai, pilsētas sardzes dienests un došanās karā ar zirgu, pienākumi pašvaldībā. Rīgas un Tallinas pilsoņus varēja tiesāt tikai pilsētas fogts, un pilsoņi baudīja rātes aizsardzību ārzemēs.[1550] Prasība pilsoņu tiesību iegūšanai bija pilngadība, pierādījumi par dzimšanu likumīgā laulībā, vīriešiem – precēta vīra statuss, kā arī saimnieciska un tiesiska pastāvība.[1551] Šie principi daļēji tika attiecināti arī uz sievietēm, kura piederēja namnieku ģimenēm.[1552] Viņas varēja iegādāties nekustamos īpašumus, tos izīrēt, pārdot, ieķīlāt.

Saskaņā ar Lībekas tiesību loku namnieku sievietes nebija pilsētas pilsones vai arī netika tā sauktas, lai arī pastāv viedoklis, ka namnieku jeb pilsoņu tiesības tām piederēja kā korporatīvas grupas loceklēm.[1553] Tomēr pilsoņa tiesības nebija savienojami ar dzimumaizbildniecību, un gadījumā, ja sieviete tika saukta par pilsoni, tad viņas tiesības un pienākumi pret pilsētu bija plašāki nekā vienkārši pilsoņa sievai, meitai vai atraitnei. Tallinas tiesībās (1282) noteica, ka sieviete nevar būt par pilsoni (*borge werden*).[1554] Kā rāda Tallinas pilsoņu uzņemšanas, zvērestu un nodokļu maksāšanas saraksti, tad īsu laika posmu – no 1411. līdz 1418. gadam pilsētas rakstveži fiksēja, ka sievietes kļuva par pilsonēm: 1411. gadā pilsones naudu iemaksāja zeltkaļa kalpone, 1412. gadā precētai sievai esot pilsones tiesības (*habet ius civile*), 1417. gadā īpaši atzīmēts, ka divu brāļu Soltrumpu sievas ir pilsones (*borger*) un katru gadu maksās nodokļus pilsētas kasē, 1418. gadā par pilsoni (*borgersche*) kļuva Ģertrūde Šverteše (*Swårtesche*), ieroču kalēja Klāva (*Clawes Swertuehers*) māsa. Tallinas pilsone bija Katrīna Krēmere (*Katherina Kremes*), kuras tuvākie mantinieki brāļa bērni 1415. gadā dzīvoja Vesterosā (*Västerås*), Zviedrijā.[1555] Par pilsoņiem kļuva pilsētās ieprecējušies vīrieši – pilsoņu znoti – 1411., 1413., 1418., 1491. gadā.[1556]

Lai arī sievietes pēc 1418. gada Tallinas reģistros tieši netika uzņemtas par pilsonēm, tās meklēja citus ceļus, kā stiprināt savu tiesisko pastāvību. Tā sievietes nelielā skaitā tika uzņemtas Tallinas tirgotāju ģildēs.[1557] Bez tam arī citos dokumentos Livonijas pilsētnieces reti, bet tika sauktas arī par

[1550] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500...* 173. lpp.
[1551] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen...* S. 286.
[1552] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter… S.* 147.
[1553] Arnold, K. Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten... S. 73.
[1554], T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282...* Lk. 128.
[1555] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510.,* Nr. 104.
[1556] *Tallina kodanikkuderaamat 1409–1624….* S. 2; 3; 6; 7; 35.
[1557] Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde*. Autors uzskaitījis tikai sešas sievietes, kuras tika uzņemtas šajā ģildē, kuras darbība bija saistīta ar nabago aprūpi un sociālo darbību. Lai kļūtu par šīs ģildes locekli, vajadzēja būt arī Lielās ģides biedram. SK. Brüggemann, K., Tuchtenhagen, T. Tallinnn. *Kleine Geschichte der Stadt.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2011. S. 60.

pilsonēm (*medeberogersche; borgerinne; borgersche*) – Tallinā 1448., 1497., Tartu 1461., Rīgā 1502. gadā.[1558] Sieviešu tiesības iegūt namnieku pārtiku un pilsoņu tiesības saskārās ar citu tiesisku principu, kas noteica, ka sievietei nepieciešams aizbildnis, un tikai atsevišķām sievietēm, kuras apņēmās pildīt finansiālas saistības, šādas iespējas tika dotas. Sievietes namnieces bija arī amatnieces, kuru statusu regulēja arī citi normatīvi dokumenti – amata noteikumi (šrāgas). No namniekiem veidojās pilsētas vidusslānis un bagātākās, ietekmīgākās ģimenes, kuru rokās atradās pilsētu pašvaldība. Livonijas pilsētām raksturīgi, ka pilsētu virsslāni veidoja vācu tirgotāji, un tāltirdzniecībā iegūtos līdzekļus tirgotāju un rātes pārstāvju ģimenes, un pilnā mērā arī to sievietes, ieguldīja nekustamos īpašumos pilsētā, un no to apsaimniekošanas guva ievērojamus ienākumus. Ja tālajā tirdzniecībā pārsvarā piedalījās vīrieši, tad šo ģimeņu sievietēm bija būtiska loma nekustamo īpašumu izmantošanā mītnes pilsētās.

Liela loma pilsētās bija vācu lieltirgotājiem, kuri nebija namnieki. Lielākajās Livonijas pilsētās priviliģētākā stāvoklī atradās svešinieki – Lībekas un citu „aizjūras" pilsētu tirgotāji jeb ārzemnieki, nospiedošā pārsvarā vīrieši. Tam uzskatāms piemērs bija Melngalvju brālības pastāvēšana Livonijas pilsētās. Citi Hanzas reģioni šādas ārzemju tirgotāju uzticības personu korporācijas, kam pieslējās arī neprecētie vietējo tirgotāju dēli, nepazina.[1559] Melngalvju ģilde, kuras simbols bija svētais Maurīcijs, pirmoreiz minēta 1399. gadā, lai arī norādes par to jau 14. gs. vidū Tallinā, kad ārzemju tirgotāji apvienojās, lai aizstāvētos pret igauņu nemierniekiem. Melngalvji bija Rīgā, Tartu, Narvā, Hāpsalā. Tā bija garīgi militāra brālība, kurā nozīme bija arī amatam.[1560] Brālībā sava loma bija arī sievietēm, par ko liecina ziedotāju saraksts Rīgā 1503. gadā. Starp Melngalvju brālības ziedotājiem Lībekā pasūtītās Sv. Georga svētbildes iegādei vīriešu virknē, kuri iemaksāja pa vienam Reinas guldenim, bija arī Anna Šrēdere (*Schrodersz)* un Elizabete Grāverte *(Grawerdes*).[1561] Pēdējai, iespējams, radinieks bijis ne tikai šajā sarakstā minētais Pēteris (*Grawert*), bet arī Hanss Grāverts (*Grawerth*) no Lībekas.[1562] Melngalvjiem, apprecoties ar Livonijas pilsētnieka meitu, bija iespēja kļūt par Tallinas vai Rīgas pilsoni un Lielās ģildes brāli un rātskungu.[1563]

Pilsētu tiesības noteica, ka dižciltīgie nedrīkstēja būt gruntsgabalu turētāji pilsētā, taču atsevišķos gadījumos vasaļu ģimenēm tādi bija. Tallinā vasaļu ģimenēm un arī konkrēti sievietēm bija sētas un iebraucamas vietas Doma kalnā, savukārt Rīgā dažām vasaļu dzimtām ilgstoši piederēja sētas jeb

[1558] LUB Bd. 10, Nr. 475; Bd. 12, Nr. 81; Abt. II, Bd. 1, Nr. 503; 632; Abt. II, Bd. 2, Nr. 360.
[1559] Misāns, I. Priekšvārds izdevumam latviešu valodā: Hanza un mēs… 10. lpp.
[1560] Ehrensvärd, U., Kokkonen, P., Nurminen, J. Die *Ostsee. 2000 Jahre Seefahrt, Handel und Kultur*. Hamburg: National Geographic, 2010. S.44.
[1561] LUB II, Bd. 2, 464.
[1562] LUB II, Bd. 1, Nr. 526. 15.gs. beigās piedalījies Hanzas pilsētu pārstāvniecībās Novgorodā. Savukārt Annas Šrēderes radinieks varbūt krievu preču tirgotājs Hanss Šrēders (LUB II, Bd. 2, Nr. 430) , kurš bija Rīgas pilsonis 1503. gadā. Pēteris Grāverts 1507.gadā Rīgā apprecēja kādu atraitni.
[1563] Kuhles, J. *Die Reformation in Livland…* S. 23.

tirdzniecības kantori.[1564] Mazpilsētās, kas atradās Vācu ordeņa teritorijā, dižciltīgie un ordeņa kalpi bieži vien bija gan pilsoņi, gan rātskungi. Tā Vecpērnavā starp rātskungiem bija daudzi dižciltīgi iebraucēji no Vestfālenes.[1565] Narva, Jaunpērnava, Vecpērnava, Hāpsala, Rakvere, Cēsis, Valmiera, Jelgava, Kuldīga, Piltene, Straupe – šīs un vēl citas pilsētas veidojās pie zemeskunga pilīm un te Vācu ordeņa amatpersonām bija liela ietekme. Pilsētas gruntsgabalus izdeva lēņos dienesta ļaudīm, dažkārt arī sievietēm, kuras bija krogu, iebraucamo vietu turētājas.

Bez namniekiem, ārzemju tirgotājiem, zemeskungu pārstāvjiem, biedrībās iesaistītajiem amatniekiem un transportstrādniekiem pilsētās dzīvoja arī zemākais sociālais slānis – kalpi un kalpones, sīkamatnieki, dažādas nodarbes zemu atalgoti ļaudis. Pilsētās īpaša nozīme bija kalponēm. Tās bija neprecētas sievietes, kuras dienot pie namniekiem, nonāca viņu ģimenes paspārnē, lai arī ar savu dienestu un nopelnīto pūru lielā mērā neiekļāvās dzimumaizbildniecības sistēmā. Sava loma pilsētās bija arī prostitūtām, kuras pilsētās tika izdalītas kā īpaša sociāla grupa. Kā brīvās sievietes (*lose wive*) tās dažkārt apvienotas vienā grupā ar kalponēm. Livonijas pilsētās no 14. gs. otrās puses raksturīga etniska norobežošanās.[1566] Tiek pieņemts, ka lielākā daļa Livonijas pilsētu kalpoņu un brīvo sieviešu bija nevācieties, lai arī Tallinā starp strādniekiem, kalpiem un kalponēm pēc pilsētas rātes aplēsēm 1514. gadā trešdaļa esot bijuši dāņi un zviedri.[1567] Pilsētas savai attīstītībai izmanto lauku ļaudis, kurus piesaistīja ar lielāku krāšņumu, sabiedriskumu, lielākām personiskās brīvības tiesībām nekā laukos,[1568] bet Livonijā lauki bija vācu pilsētām etniski sveši.

Vairāku gadsimtu gaitā tiesiskie nosacījumi pilsētās nemainījās, un tika attiecināti uz visām sociālajām grupām pilsētās. Lokāla īpatnība, salīdzinot ar Baltijas jūras reģiona pilsētām, Livonijā bija ļoti izteiktā tāltirdzniecības nozīme pilsētas dzīvē, salīdzinot ar amatniecību, liela vasaļu kārtas klātbūtne pilsētā, kā arī īpašas sociālās grupas – nevāci – izdalīšana, no 14. gs. vidus piemērojot šīs grupas sievietēm īpašus tiesiskus nosacījumus. Visu sociālo grupu sieviešu pamattiesības regulēja vienas tiesības, tomēr realitātē tās iespaidojās no dažādiem tiesību areāliem.

[1564] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500...* 165.lpp.
[1565] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau* ... S.75.
[1566] Rīgā, kā liecina Rīgas domkungs Dītrihs Nāgels (LUB Bd. 12, Nr. 768) 15.gs. – apmēram 1/3 pilsētnieku bijuši nevāci.
[1567] *Regesten aus zwei Missivbüchern* … S. 6, Nr. 25.
[1568] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*… S. 92.

3.2. Sievietes sociālais statuss dažādās pilsētnieku grupās

3.2.1. Pilsētu turīgo ģimeņu sievietes – lieltirgotājas un rātskungu atraitnes

Pilsētu virsslāņa sievietes nāca no ģimenēm, kuru rokās koncentrējās pārvaldes institūciju vadība, ienākumi no tāltirdzniecības, arī liela daļa nekustamo īpašumu. Pilsētas kā tiesiski un teritoriāli nošķirtas namnieku kopienas būtībā bija pretstats hierarhizētajai lauku sabiedrībai, tomēr arī pilsētās atšķirības starp dažādām sociālām grupām bija lielas. Tās izpaudās dzīves līmenī un pārtikas pieejamībā, dažādās sociālā statusa izpausmēs un tiesiskajā statusā. Pilsētu virsslāņa sievietes latīņu valodā nereti dēvētas par kundzēm (*domina*). Kā norāda F.G.Bunge, šis nosaukums bija atbilstošs vīriešu kārtas titulam un nozīmēja, ka sieviete ir no rātskungu ģimenes.[1569] Savukārt P. Johansens atzīmējis, ka par kundzēm (*domina*) Livonijā dēvēja ne tikai rātskungu vai bruņinieku sievas kā vācu zemēs, bet arī pilsētnieku vidusslāņa precētās sievietes vispār.[1570] 16. gs. vācu valodā pagodinošs pilsētnieces tituls, kā atzīmējis A. Bulmerinks, bija kundze (*Frau)*, ja šis termins tika lietots līdzās ģimenes status apzīmējuma (atraitne, sieva). Bez tam sievietes tika godinātas par cienījamām un tikumīgām (*tugetsam, ehrbar, ehrbar und vieltugetsahm*).[1571] Livonijas pilsētās virsslānis – tai skaitā rātskungu ģimenes – neveidoja noslēgtu sociālo grupu jeb pilsētas patricinātu. Rātskungu ģimenes varēja ieņemt vadošās pozīcijas pilsētās divu līdz četru paaudžu laikā un to skaits bija diezgan liels, ja salīdzina ar vairākām citām Hanzas pilsētām - Rīgā 15. gs. bija ap 300, 16. gs. vidū – ap 200 ģimenes.[1572] Matrimoniālie sakari tirgotājus un rātskungus saistīja ne tik daudz ar savas pilsētas zemākajiem slāņiem, bet ar citu pilsētu patricinātu. Tā Tallinas rātskunga no Borstelas (*van Borstel*, Tallinas pilsonis no 1414, miris pirms 1463) meitas bija izprecinātas Lībekas rātskunga dēlam un Turku birģermeistaram.[1573] Bez tam par pilsētu rātskungiem nereti kļuva kādreizējie ārzemju tirgotāji, kur ieprecējās pilsētās vai citādi ieguva pilsoņu tiesības.[1574]

Rīgā un Tallinā tirgotāji 13.–16. gs. bija apvienojušies ģildēs, kuras laika gaitā krasi nodalījās no amatnieku ģildēm.[1575] Sievietēm nebija lielas nozīmes tirgotāju ģildes darbā, viņas neieņēma amatus un nepiedalījās amatpersonu ievēlēšanā, vien apmeklēja publiskos pasākumos laikā. Tomēr sieviešu loma reprezintatīvos pasākumos tika vērtēta kā pietiekoši nozīmīga. Melngalvji Tallinā uz savām dzīrēm un

[1569] Bunge, F. G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte*... S. 2.
[1570] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374*… S. 11.
[1571] 4BdLv, S. 451, 446.
[1572] Czaja, R. Das Patriziat in den livländischen und preussischen Städten. Eine Vergleichende Analyse. In: *Riga und Ostseeraum. Von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit.* Hg. Von I.Misāns, H.Wernike. S. 212, 215.
[1573] Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde* ... Abbildung 9: Zusammensetzung der Kurzbiographien: van Borstel; Turku birģermeistaram Feldem (*von Velders*) arī bija sieva no Tallinas (1501) (*Revaler Urkunden und Briefe*... Nr. 1663*)*.
[1574] Kuhles, J. *Die Reformation in Livland*...S. 19. Livonijas pilsētās salīdzinot ar vācu pilsētām, pilsoņa tiesību iegūšana bija atvieglota, lai veicinātu vācu tirgotāju un amatnieku pieplūdumu.
[1575] Izņēmums bija zeltkaļi. Ne tikai Rīgā, bet arī Pērnavā, tāpat kā Rīgā piederēja pie Lielās ģildes un precību politika tuvinājās tos ar tirgotājiem. (Laakman, H. *Geschichte der Stadt Pernau.* .. S. 76) .

svētkiem ielūdza bagātāko pilsētnieku – Lielās ģildes locekļu – sievas. Īpašā gadskārtējā svētku dienā ar dejām pasniedza speciālu cienastu, kur bija kūkas, āboli un rieksti.[1576]

Dzīves līmenis bija salīdzinoši augsts, kas atspoguļojas bioarheoloģijas datos. Rīgā pēc G.Zariņas vērtējuma, vācu virsslāņa sievietes mūža garums 13.–18. gs. bija garāks nekā pilsētu vidusslāņa, kā arī vietējo nevācu iedzīvotājām. Bagātākās tirgotājas mazāk skāra epidēmijas un negatīvā vides ietekme. Lai arī visu pilsētnieču vidū bija vērojama augsta jaunu sieviešu mirstība, jādomā, dzemdību komplikāciju rezultātā, tomēr bagātāko pilsētnieču ģimenēs bija vairāk bērnu, bet mazāka bērnu mirstība. Arī vairāku citu Latvijas pilsētu paleodemogrāfijas materiāls apliecina virsslāņa sieviešu salīdzinoši augsto dzīves līmeni. Piemēram, Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas kapsētā apglabāto sieviešus 14.–16. gs. prognozējamais dzīves ilgums bija ievērojami garāks nekā nabadzīgāko sieviešu un par nedaudz garāks par savas kārtas vīriešu dzīves ilgumu. Lai arī medicīnas aprūpe, īpaši pirmajās dzemdībās, bija zemā līmenī un radīja paaugstinātu mirstību 15–24 gadu vecumā (mirušas 51,2% no visām sievietēm), tomēr līdz 50–59 gadu vecumam nodzīvojušas 11,6% sieviešu, kas ir augsts rādītājs. Līdzīgi Cēsu Sv. Jāņa baznīcas kapsētā apbedīto sieviešu mirstība bija paaugstināta 18–19 gadu vecumā, tomēr 17,2 % sieviešu nodzīvoja līdz 50 un 60 gadu vecumam, kas pēc G.Zariņas domām norāda uz to sociālu augstu stāvokli. Cēsinieki lietoja samērā labu uzturu, jo viņu zobi bija minimāli nodiluši.[1577] Augstāko slāņu pilsētniecēm ne tikai Livonijā, bet arī visā reģionā bija pieejama kvalitatīvāka pārtika, profesionālāki medicīniskie pakalpojumi, kas nodrošināja garāku mūžu. Pilsētās vēlajos viduslaikos veidojās komfortablākas dzīvojamās telpas, kas bija labvēlīgas sieviešu un bērnu veselībai. Savā saimniecībā precēta sieva bija līdzvērtīga savam vīram – viņiem bija kopīgs īpašums un sievai bija tāda pati mājas vara pār saimi, pie kam smagākos darbus veica kalpones.[1578]

Sievietes no bagātākajām pilsētnieku ģimenēm rosīgi nodarbojās ar saimniekošanu, kas dažkārt izgāja ārpus mājsaimniecības sfēras. Lai arī tirdzniecība kopumā bija vīriešu nodarbe, tomēr Baltijas jūras reģionā tāltirdzniecībā un ar to saistītajā lokālajā tirdzniecībā sava loma bija sievietēm, kuras reti devās tālos tirdzniecības ceļojumos, tomēr plašās īpašumtiesības, sievas pienākumi namā un rūpes par mājsaimniecību ietvēra arī pienākumu pildīšanu tirgotāja kantorī un noliktavā. Sievietes veica finansu un personāla uzraudzību, administrēja īpašumus un rakstīja dokumentus.[1579]

Saskaņā ar 1270. gada tirdzniecības līgumu starp Novgorodu, Lībeku un Gotlandi sievietes kopā ar vīru varēja nodarboties ar tirdzniecību. Ja sieva galvoja (dzīvojot kopā) ar vīru, tad viņai kopā ar vīru arī jāatbild par parādiem.[1580] Sievietes nereti ieguldīja tirdzniecības darījumos savu personisko

[1576] Mänd, A. *Urban carnival: festive culture in the Hanseatic cities of the Eastern Baltic, 1350–1550.* Burnhout: Brepols, 2005. P. 60.
[1577] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr. – 1800. g*....142.–145, 100, 105. lpp. Var piebilst, ka pilsētu baznīcās tika apglabātas arī vasaļu ģimeņu sievietes.
[1578] Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert… S. 29.
[1579] Levin, E. R. *The Role and status of Women in Medieval Novgorod*. Indiana: Indiana University, 1983. P. 66.
[1580] Pāvulāne, V. *Viduslaiku tirdzniecības principi* ... 18. punkts.

mantu, piemēram, pūra naudu un rotas, kā arī nodarbojās ar tirgus preču realizāciju.[1581] Tirdzniecības ceļojums, kurā piedalījās sieviete, iespējams, paredzēts Tallinas Svētā gara ģildes noteikumos 13. gs. beigās, kuru 10.punktā minēta ģildes māsas iespēja nomirt "zemes vidū".[1582]

Sievietes tirgotājas minētas Tallinas un Rīgas pilsētu tiesībās. Rīgas pilsētas pārstrādātie statūti (14.gs. sākums) noteica, ka kreditors par sievietes parādiem var „noņemt" tikai viņas augšējo apģērbu. Ja tirgotāja (*kopfrůwe*) iekļuva parādos, tos vajadzēja samaksāt viņas vīram, taču, ja sieviete pati nodarbojās ar tirdzniecību, tad pati arī maksāja.[1583] Nav precizēts, tieši arī kāda veida tirdzniecību varēja nodarboties sievietes, bet var atzīmēt, ka dažās vācu pilsētās 13.–15. gs. sievietes nodarbojās ar tirdzniecību vietējā tirgū. Zēstes tiesībās bija precizēts, ka sieviete drīkstēja nodarboties ar tirdzniecību (*kopen and vorkopen*) ar vīra piekrišanu. Kamēr vīrs bija tirdzniecības ceļojumā, viņa varēja brīvi rīkoties ar īpašumu un arī atbildēt tiesas priekšā.[1584] Lejasvācu sieviešu vēstures avotos apliecinātie tālie tirdzniecības ceļojumi ir sastopami, bet biežāk sievietes pārstāvēja vīrus vai kompanjonus dzimtenē.[1585] Citādi varēja būt ar skandināvu sievietēm, kuras ceļoja uz Livoniju un caur Livonijas pilsētām. Kāda zviedru sieviete pati personīgi bijusi Novgorodā ar savu preci, un 35 olektis vara liestes, kuras maksāja 10 guldeņus, tika nozagtas. Viņa bija ceļojusi, šķiet, no Tallinas, kur tika notverts viņas apzadzējs un 1465. gadā pakārts.[1586] Savukārt kāds zviedrs Olefs Laurensons testamentā, kas tika sastādīts Tallinā 1476. gadā, novēlēja sievai Barbarai mantojumā pusi no kuģa – līdzekli, ar ko sieviete arī pati varētu turpmāk nodrošināt sev iztiku.[1587]

Rīgas, Tallinas un Tartu rātskungu un bagāto tirgotāju sievas un īpaši atraitnes kā savu radinieku un dēlu kompanjones, dzīvojot uz vietas ģimenes īpašumā un pārvaldot preču noliktavas, sekoja līdzi rēķiniem, saņēma preces, iekasēja parādus. Tartu rātskunga atraitne un Tallinas rātskunga māte pēc mantojuma dalīšanas 1399. gadā vēl kādu laiku savā namā un noliktavā Tartu glabāja dēla Hildebranda Fekinhūzena preces (12 olektis auduma). Kā liecina dēla pieraksti, tad māte pati arī veda saraksti un piedalījās tirdzniecības darījumos.[1588] Arī citas Tartu tirgotāju atraitnes 15. gs. turpināja savu vīru darījumus.[1589] Tartu pilsētas rāte 1426. gadā rakstīja Tallinai par Margaretas, Gervina Brendenšēdes (*Brencenschdes*) atraitnes prasību par parāda atguvi no Novgorodā mirušā Hansa Lipes. Šai atraitnei bija koprokas darījums ar šo tirgotāju, un viņa darījumam uz Tallinu un Novgorodu pilnvaroja savu

[1581] Levin, E.R. *The Role and status of Women in Medieval Novgorod*... P. 70.
[1582] LUB Bd. 1, Nr. DXCIII, X.
[1583] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*... Lk. 128; Napjersky, J.G.L. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts* ...S. 146, II, § 1–3.
[1584] Schöne, Th. *Das Soester Stadtrecht* ... S. 207.
[1585] Wensky, M. Die Frau in der städtische Gesellschaft... Kolumne 864.
[1586] Nottbeck, E. Die alte Criminalchronik Revals... S. 53.
[1587] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 26, S. 51.
[1588] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes* ... S. 2, Nr. Af 1: folio 2 recto; S. 10; Nr. Af 1. Folio 6 verso, 4; 25.
[1589] Tallinā atraitnes rakstīts parāda pieprasījums, 15.gs. Sk. *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510.* Bearb. von D. Heckmann. Köln [etc.]: Böhlau, 1995, Nr. 161.

brāli.[1590] Tallinas nekustamo īpašumu grāmatā 1438. gadā atzīmēts, ka tirgotāju ģildes loceklis Bernds van de Molens nodeva nekustamu īpašumu Eltena meitai Elzai ar norādi, ka ar šo viņš ir norēķinājies par viņa māsas parādiem.[1591] Tartu rāte 1440. gadā rakstīja Tallinai, aizstāvot kāda rātskunga un divu rātskungu atraitņu Tidemanes un Berinhovešes tiesības uz nozagtajām no Novgorodas sūtītajām četrām mucām ar zvērādām.[1592]

Livonijas pilsētu tirgotājas organizēja arī preču uzpirkšanu eksportam un iekšzemes tidzniecību.[1593] Rīgas rātskunga Johana Soltruma māsai 1468. gadā bijuši vairāki padotie Rīgas arhibīskapijā, kā arī savs saimnieks (*Wirt*) Rīgā, pie kura viņa turēja linus un citas preces.[1594] 1498.gadā Tallinas pilsone, Laurensa Fridaga sieva sadarbojās ar Rūjienas iedzīvotāja Helmiha Kverheina (*von Qwernheyn*) sievu tirdznieciskos darījumos, parādu piedziņā un izmaksā.[1595]

Sievietēm tirdzniecībā bija jābalstās uz kādu vīrieti kompanjonu vai vismaz sadarbības partneri, kas varētu galvot un liecināt. Pastāvīga sieviešu darbība saskaņā ar Lībekas tiesību principiem, kuri bija noteicošie Hanzas pilsētās, bija ierobežota. Tallinas rātskunga Gotšalka Stotevolta sieva 1442.gadā vedusi darījumus ar Tartu,[1596] un 1459. gadā pašrocīgi izdotā parādzīmē viņa sevi dēvēja par vadītāju (*hovetvrouwe,* cēlies no vācu val. *hovet*– galva, *hovetmann* – pavēlnieks, aizbildnis, barvedis[1597]*)*. Parādzīmē viņa vairāku liecinieku klātbūtnē uzņēmās finansiālas saistības un ieķīlāja īpašumu, bet pati dokumentu neapzīmogoja. To viņas vietā izdarīja divi liecinieki.[1598] Savukārt Tartu (*Darpt*) dzīvojošā atraitne Anneke Engelbrehta 1468. gadā saskārās ar ierobežojumiem dzimuma dēļ Lībekā, kur bija ieguldījuši 450 Rīgas mārkas tirdzniecības darījumā. Lībekas rāte noteica, ka atraitnes pilnvarniekam bija jāapliecina, ka viņa darījumu veikusi ar savu aizbildņu piekrišanu. Šāda prasība tika izvirzīta, neskatoties uz to, ka atraitne bija veikusi darījumu kopā ar savu brāli.[1599]

Iespējams, ka arī neprecētas meitas bija iesaistītas savu tēvu tirdzniecības uzņēmumos kopā ar brāļiem. Tā Tallinā 1490. gadā rātskunga un birģermeistara Hinrika Šeleventa[1600] testamentā uzņēmums tika novēlēts trim bērniem, ar noteikumu, ka meita Elzeke drīkst palikt dzīvot tēva namā pēc precībām. Testamentā teikts: „Ar meitu Elzeki un diviem dēliem esmu nedalītā mantojumā (*Kopenschop*). Katram jāsaņem ienestais labums un meitai pūrs 1200 mārku apmērā, uzturs, apģērbs un viena kalpone, kā arī istaba (*Beikammer*), noliktava un pagrabs, un viņa var palikt dzīvot pie

[1590] LUB Bd. 7, Nr. 446.
[1591] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383-1458)...* S. 270, Nr. 1163.
[1592] LUB Bd. 9, Nr. 597, 806. Margarete Berinchhof – Tartu pilsoņa sieva, kurai mantojums arī Tallinā.
[1593] Nitemaa, V. *Der Binnehandel in der politik der livländischen Städte im Mittelalter*. Helsinki, 1952. S. 213–214.
[1594] LUB Bd. 12, Nr. 561.
[1595] LUB II, Bd.1 , Nr. 503; 632; 656.
[1596] LUB 9, Nr. 830.
[1597] *Glossar zur Geschichte der Mittelalterlichen…* Nr. 1541, 1546.
[1598] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510,* Nr. 141.
[1599] Reiniger, F. *Die Familie in der spätmittellalterlichen Lübeck …* S. 57.
[1600] Hinriks Šelevents (*Schelewent*) bija rātskungs 1457–1480; birģemestrs 1481–1489. Sk. Bunge, F. G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte...* S. 128.

brāļiem."[1601] Savukārt Hanss Bokholcs pilnvaroja savu meitu Gecelki Molresu (*Gezelke Molres*), Tallinas pilsoni, veikt darījumus viņa vārdā (1477).[1602] Zināma tendence iezīmējas arī saistībā ar iepriekšminētajām tirgotāju atraitnēm – vairākas kā savu aizbildni minēja brāli. Sievietes jau no jaunības bija iesaistītas arī savu tēvu un brāļu darījumos. Precības ar tirgotāju un atraitnes statuss, iespējams, nebija izšķirošs saimnieciskajā darbībā, bet deva iespēju turpināt jau iesākto. Kopumā tirdzniecības darījumi bija ne tikai vīriešu, bet arī sieviešu labklājības pamats. Kad 1435. gadā Hinriks Vite no Tallinas novēlēja daļu no saviem darījumiem sievai, viņa arī paredzēja, ka sieva Elzebe ar tirdzniecības darījumiem pati arī nodarbosies, vismaz līdz pieaugs viņu meita.[1603]

Bagātāko tirgotāju ģimenes sieviešu, bet jo īpaši rātskungu un pilsētas pārvaldē iesaistīto amatpersonu sievu un atraitņu iesaistīšanās tirdzniecības darījumos bija raksturīga visam Baltijas jūras reģionam. Tā Novgorodā atrastā tāšu vēstule no 14. gs. saturēja tirgotāja un vietvalža (krievu val. *наместник*) Filika rakstīto diviem kompanjoniem, ka tirdzniecības manta jādod sievai, par ko viņa samaksās.[1604] 1440. gadā Lejasvēzeles (*Nieder-Wesel*) rāte lūdza Tallinai veicināt atraitnes un viņas znota, arī rātskunga, parādu atgūšanu.[1605] Uz Viljandi 1551. gadā dažādas preces (*Kramgut, Laken* u.a.) sūtīja Hermaņa ten Vestena (*then Westen*) atraitne Margarēte no Hamburgas kopā ar vairākiem kompanjoniem,[1606] bet 1567. gadā Narvā tika kārtotas parādu lietas, kurās bija iesaistīta arī Braunšveigas rātskunga atraitne Anna. Viņa kopā ar kompanjonu sūtīja naudu savam znotam (*bode*) tirdzniecības darījumu kārtošanai.[1607] Arī uz Rīgu kopā ar vīru Jākobu Todvenu (*Todwen*) 1561. gadā no Ringas bija atceļojusi Maija (*Maye Vitingkhous*) un Rīgas rāte un birģermeistara apliecināja, ka abi tiesas priekšā veda tirgotāju zelli, kurš pirms trim gadiem bija nelikumīgi paņēmis preci.[1608] Sievietes izdeva pilnvaras, kuras bija derīgas dažādās Livonijas un Baltijas jūras reģiona pilsētās. Piemēram, 1534. gadā Tallinā derīgu pilnvaru bija deva Derbana sieva Altide (*Altyd*) Amsterdamā, ko apstiprināja šīs pilsētas rāte.[1609]

Līdz ar tirdzniecības attīstību jauno laiku sākumā 16. gs., sievietēm bija grūtāk atrast savu nišu tāltirdzniecībā. Mainījās preču sortiments un tirgotāju apvienības – tās vairs nebija tikai ģimenes uzņēmumi. Sieviešu tirdznieciskās aktivitātes, kas saglabājās saistībā ar sīkprecēm, vairs bija tikai nenozīmīga tirdzniecības daļa. Viduslaiku nogalē sieviešu iesaistīšanās tirdzniecībā bija vērā ņemama un ar lielāku svaru nekā jauno laiku sākumā.

[1601] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 50, S. 70.
[1602] LVVA 4038. f. 2. apr., 126. lieta, 10. lp.
[1603] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 10, S. 39.
[1604] Filiks bija namestniks (governor) – augstakā aristokrātija Novgorodā, un viņa sieva ieguldīja savu naudu tizniecības darījumā Levin, E.R. *The Role and status of Women in Medieval Novgorod*... P. 66.
[1605] TLA 230. f, 1. apr., 639. lieta; LUB Bd. 9, Nr. 633.
[1606] Seeberg-Elverveldt, R. *Beziehungen der Städte Deutschlands*… S. 244, Nr. 344a.
[1607] Seeberg-Elverveldt, R. *Beziehungen der Städte Deutschlands*. .. S. 228, Nr. 421.
[1608] TLA 230. f., 1. apr., 1162. lieta.
[1609] TLA 230. f., 1. apr., 1024. lieta.

Īpašu sabiedrības uzmanību savas aktīvās rīcības dēļ 15. gs. pirmajā pusē izpelnījās Rīgas rātskunga Albrehta Stokmana[1610] atraitne Odile, kuras dzīves stāsts atspoguļojās ne tikai dokumentos, bet arī narratīvos avotos. Viņas saimnieciskā darbība un iesaistīšanās tiesu lietās tika vērtēta dažādi, arī klaji nelabvēlīgi. Odile dokumentos minēta, sākot no 1421. gada, kad viņa nopirka no ordeņa mestra Zigfrīda no Španheimas (?–† 1424) Bertolda dzirnavas.[1611] Šinī laikā viņa bijusi trīs nepilngadīgu bērnu māte, kura dzīvoja no sava tēva mantotā namā. Atraitne ne tikai kādu laiku saimniekoja Bertolda dzirnavās, bet arī veica tirdzniecības darījumus. Viņa veda saraksti un lietoja personīgo zīmogu. Dokumenti rāda, ka Odilei bija strīdi par seniem rēķiniem ar bijušo vīra tirdzniecības kompanjonu Lībekā. Šī rīdziniece bija kļuvusi par sava laika baumu objektu. Lībekas pilsētas hronikā minēts, ka kāds jauns tirgotājs no Lībekas Markvarts Klempovs esot noniecinājis mestra mīļāko Odili un neņēmis par sievu. Tādēļ šī sieviete apsūdzēja tirgotāju zādzībā. Lai arī tirgotājs pilnībā attaisnojies, ordeņa mestrs viņu licis sodīt ar nāvi. Savukārt arī Odili šis tirgotājs apsūdzēja zādzībā, un viņa, apģērbusies par priesteri, aizbēgusi uz Prūsiju. Kā norāda Livonijas dokumentu publicētājs H. Hildebrants, šis sižets bija pa daļai leģendārs, un minēts arī citās hronikās, tikai citā interpretācijā.[1612]

Sarakste, kurā minēts Odiles Stokmanas vārds, liecina, ka viņas labā slava tiešām tika apšaubīta, kā arī to, ka viņa nonāca tiesiskā konfliktā ar Vācu ordeni, Rīgas pilsētu un saviem bērniem. Viņas znots Konrāds Lansidbergers sūdzējās Vācu ordeņa mestram, ka atraitne nelikumīgi esot aizvedusi bērnu mantu. Znots lūdza ordeņa palīdzību mantu atgūšanā.[1613] Stokmana atraitne, atkal apprecējusies ar Hermanu Cetrestu (*Tzettrest*), savukārt apsūdzēja Rīgas hauskomturu Tomasu Grēfesmolenu (*Grefesmohl*) par nelikumīgu audumu izņemšanu no viņas mājas, pie kam laikā, kad viņa bija aizgājusi uz baznīcu. Kā norādīts kādā Odiles vēstulē, kas aprakstīja notikumus 1424.–1426. gadā, viņa vairākkārtīgi bijusi izraidīta no Rīgas un no sava tēva mantojuma.[1614] Ordenis iesaistījās šajā strīdā un 1425. gadā nodrošināja Odilei tiesisko aizsardzību, ierodoties uz tiesu Rīgā.[1615]

Mantojums, par ko tiesājās māte ar dēliem un meitām Alhaidu un Doroteju, bija tirdzniecības prece, ko viņa bija nosūtījusi uz Lībeku. Rīgas rāte atbalstīja bērnus un viņu nosūtīto pilnvarnieku uz Lībeku preču izņemšanai.[1616] Lībekas arhīvā 19. gs. bija saglabājusies Odiles Stokmanas (*Udele Stockmann*) 1426. gada 6. jūnijā Kēningsbergā rakstīta un ar vēstuļu zīmogu apzīmogota vēstule. Atraitne lūdza Lībekas rātei viņas Lībekā esošo mantu, ko pieprasījis bērnu sūtītais pilnvarotais

[1610] Rātskungs Rīgā 1405.gadā (Böthführ, H. J. *Die Rigische Rathslinie von 1226 bis 1876*. Riga: J. Deubner, 1877. S. 204).
[1611] LUB Bd. 7, Nr. 383: S. 271. Publicēts pēc dokumenta transsumta 1425. gadā.
[1612] LUB Bd. 7, S. XIV, 1. piezīme; Saskaņā ar Helevega hroniku Livonijas mestrs apsūdzēja kādu tirgotāju Hermanu Klempovu par blēdību (Das rothe Buch inter Archiepischopalia 1158–1489. Hg.von M. Fuchs. *Scriptores Rerum livonicarum*. Bd. II. S. 740).
[1613] LUB Bd. 7, Nr. 158. S. 118.
[1614] LUB Bd. 8, Nr. 321, 426, 498, 522.
[1615] LUB Bd. 7, Nr. 324, S. 228.
[1616] LUB Bd. 7, Nr. 262, S. 190. Saistībā ar strīdus mantas atgūšanu Rīgas rāte 1425. gadā nosūtīja vēstuli Lībekai, ka divi Odiles dēli un meitas pilnvaroja savu radinieku Tīdemani Stokmanu izņemt preces, ko viņu māte bija nosūtījusi uz Lībeku.

radinieks Tīdemans Stokmans, paturēt arestā tik ilgi, līdz viņa ar savu apzīmogotu vēstuli dos par šo mantu rīkojumu. Bez tam viņa apgalvoja, ka ar uzticamu liecinieku palīdzību viņa novērsīs no sevis visas aizdomas un tenkas (*unnůtthe clefferie*), kas par viņu ir izplatījušās.[1617] Pēc Lībekas pieprasījuma Rīgas rāte savukārt apliecināja, ka uz vairāku liecinieku pamata manta, kas tika apķīlāta Lībekā, piederēja Alberta Stokmana mantiniekiem – bērniem. Tā kā par šo mantu rēķinus varēja uzrādīt kā atraitne, tā dēls, tad pilsēta viennozīmīgi nostājās dēla pusē.[1618]

Cita tiesvedība no Odiles puses tika vesta ar Vācu ordeni. Viņas prasība pret Rīgas hauskomturu par audumu izņemšanu no viņas mājas dažāda līmeņa Vācu ordeņa tiesās tikusi izskatīta vismaz sešus gadus. Tā kā viņas prasību neapmierināja ne Rīgā, ne citviet Livonijā, viņa iesniedza sūdzību par ordeni Romā pāvesta kūrijā.[1619] Kā rakstīja Vācu ordeņa virsmestrs, šī godu zaudējusī sieva (*eyn solch un vorschamet weip*) Romā iesūdzēja ordeni par 1400 mārkām.[1620] Atraitne tiesājās arī ar Rīgas pilsētu, pie kam tiesvedība ilga vismaz trīs gadus (1432–1435) un pilsētai izmaksāja ne tikai pergamentu, bet arī sūtņa izdevumus uz Romu, Lībeku, Raunu.[1621] Noslēgums šai tiesvedībai nav zināms. Sieviete, šķiet, tā arī neatgriezās Rīgā, kur bija viņas tēva un pirmā vīra dzīvesvieta.

Rīdzinieku un lībekiešu un arī Vācu ordeņa mestra vērtējums par Odiles Stokmanas aktivitātēm bija diezgan negatīvs. Viņas ciešā saistība ar Vācu ordeni rosināja viņas konkurentus meklēt tam izskaidrojumu mīlas dēkā ar ordeņa mestru, tā, iespējams, ar neslavas palīdzību vājinot arī viņas iespējas realizēt līdz galam savus saimnieciskos darījumus. Sieviete savas intereses aizstāvēja un centās noliegt arī neslavas celšanu gan ar „uzticamiem lieciniekiem", gan spodrinot savu atraitnes tēlu, kura, dzīvojot Rīgā tik vien izgāja no mājas, kā uz baznīcu. Visnegatīvāko reakciju no rīdzinieku puses izpelnījās viņas aktīvā rīcība pēc atkārtotām precībām, kas rīdziniekuprāt, kaitēja īsto mantinieku – bērnu – interesēm.

Atraitņu mantiskā pastāvība un iespējas nodarboties ar tirdzniecības darījumiem 15.gs. bija raksturīga, un virzīja sievietes arī uz aktīvāku darbību saistībā ar tiesu lietām un pat rosināja iesaistīties politiskās norisēs. Livonijā pilsētnieku atraitnes saistībā ar mantojuma strīdiem pēc neveiksmes vērsās pie apelācijas iestādēm, nereti Romā pāvesta kūrijā vai pie vācu ķeizara. Dažkārt augstākā tiesneša lēmums bija labvēlīgs sievietei, piemēram, Tallinas pilsoņa Goderta Helpina atraitnei 1467. gadā, kura tiesājās Romas kūrijā un par viņai labvēlīga lēmuma izpildi lēma Tallinas bīskaps un komturs,[1622] vai 1478. gadā, kad Tallinas rāte saņēma ķeizara Frīdriha III mandātu par to, ka pēc ķeizara pavēles Johana Bertheima atraitnes Margaretas nams, ko atņēma pilsēta un rāte, atdodams atpakaļ.[1623] Lai arī nav zināms, cik tālu tiesu lietās gāja Rīgas lieltirgotāja Gerda Sīmensa atraitne, Tallinas komurs un

[1617] LUB Bd. 7, Nr. 476, S. 328.
[1618] LUB Bd. 7, Nr. 812.
[1619] LUB Bd. 8, Nr. 321, 426, 498, 522.
[1620] LUB Bd. 8, Nr. 305.
[1621] LUB Bd.8, Nr. 423.
[1622] TLA 230. f., 1. apr., 721. lieta.
[1623] TLA 230. f., 1. apr., 775. lieta.

pilsētas birģermeistars 1524. gadā ar gandarījumu apliecināja, ka „draudīgais strīds" starp atraitni un pilsētu līdz ar tirgotāju kopību ir nokārtots un nevainīgi cietušajai sievietei izmaksātas 1000 Rīgas mārkas.[1624]

No pilsētas bagātāko tirgotāju un gruntsgabalu īpašnieku ģimenēm, kuru rokās bija arī pārvaldes vara pilsētās, varēja nākt sievietes ar lielu politisku ietekmi. Tāltirdzniecībā iesaistītie tirgotāji neatkarīgi no etniskās piederības veidoja vienotu sociālu grupu visa Baltijas jūras reģiona kontekstā, un ekonomiskā nodrošinājuma ziņā līdzību ar vācu tirgotāju pilsētu virsslāni var saskatīt arī Novgorodas bajāru kārtā, kur sievietes statuss publiskā pārvaldē guva spilgtākas izpausmes nekā Livonijas pilsētās un izgāja ārpus ģimenes.[1625] Apmēram šajā laikā citā reģionā – ekonomiski attīstītajās Dienvidvācijas pilsētās sievietes ieguva arvien lielāku ietekmi pilsētas pārvaldē, un te dzimumaizbildniecība pār sievietēm būtiski samazinājās.[1626] Skandināvijā sievietes atraitnes zināmā mērā varēja pārņemt sava mirušā vīra funkcijas pārvaldē, kā Raasepori pils (*Raseborg*) fogta Karla Bonda (*Karl Thordsson Bonde*) atraitne Cecīlija (1441).[1627]

Livonijas pilsētās tendence, kas veda pie arvien pieaugošas bagātāko tirgotāju sieviešu publiskajām aktivitātēm, 15. gs. tika bremzēta ar tiesiskiem līdzekļiem, arvien stiprinot vīra nozīmi ģimenē, turoties pie „senajām tiesībām", kas noteica stingru aizbildniecību pār sievietēm ģimenes ietvaros. Šajā laikā daudzās Ziemeļvācijas pilsētās, īpaši Lībekā, pārņemot romiešu tiesību normas, arvien vairāk nostiprinājās tendence, ka, pastāvot ar vīrieti vienlīdzīgām mantošanas tiesībām, sievietes tiesības rīkoties ar šo īpašumu tika vairāk ierobežotas. Arvien lielāka vara saistībā ar īpašuma izmantošanu un pārvaldīšanu tika deleģētas sieviešu aizbildņu un jo īpaši laulāto draugu rokās. Jauno laiku sākumā pilsētās palielinājās atraitnes mantošanas tiesības, bet ieguvēji no tā bija atraitņu otrie vīri. Jau 19. gs. baltvācu tiesību vēsturnieks J. Napjerskis saskatīja galveno ietekmi šai tendencei, kas uzskatāmi atspoguļojās Rīgas nekustamo īpašumu reģistros, ārpus Livonijas – visvairāk Lībekā.[1628] Pēdējo desmitgažu pētījumos par sievietes statusu Ziemeļvācijas pilsētās šī tendence ir labi parādīta.[1629] Atraitņu līdzdalība savu bijušo vīru darījumos tieši sieviešu tiesiskās nepilnvērtības dēļ jauno laiku sākumā vācu pilsētās Baltijas jūras reģionā tika ierobežota, pamatojot to gan ar nelielo

[1624] TLA 230. f., 1. apr., 967. lieta.
[1625] Levin, E.R. *The Role and status of Women in Medieval Novgorod*... P.68. Bajāriene Nastasija Grigoreva un pilsētvalža atraitne Marfa Borecka 14.gs. otrajā pusē iesaistījās pilsētas pārvaldē un ārpolitikā. Šo sieviešu varas pretenzijas balstījās no „vecvecvectēviem" mantotajā statusā, jo jau viņi bija tirgotāji un tirdzniecības privilēģiju turētāji, kā arī uz bagātību, sieviešu personiskajām ambīcijām, gan uz vispārējo un augsto pilsētas virsslāņa sieviešu statusu.
[1626] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter* … S. 134; Shahar, S. *The Fourth Estate*... P. 15. Tā Bāzelē parādījās tāds amats kā fogta sieva (*Vogtsfrau*), kura varēja risināt dažādas sieviešu lietas arī bez vīriešu kārtas aizbildņiem. Sieviešu amati pilsētās bija arī Rietumeiropā, piemēram, Parīzē „zvērēšanas matrona", kas pārstāvēja karali un pilsētu, Normandijā – „likuma matronas"u.c.
[1627] LUB Bd. 9, Nr. 789; LUB Bd. 9. Nr. 729. Cecīlija (*Cecilie, hera Boo Dyren dochter*) rakstot vēstules Tallinai, tās apzīmogoja ar savu personisko zīmogu.
[1628] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*... S. I–LXXXII.
[1629] Sk. L.Roperes, F.Reinigera, K.Arnolda darbus.

iespēju pret viņām vērsties ar tādiem pašiem sodiem kā pret vīriešiem parādniekiem, gan ar sievietes pienākumiem ģimenē un dabiskajām tiesībām.

Tomēr arī jauno laiku sākumā atraitnes iesaistījās nelaiķa vīra tirdzniecības darījumos. Atraitnes mantoja vīra kantora grāmatas, parādzīmes un citu dokumentāciju, kuru nozīme arvien pieauga viduslaiku izskaņā un jauno laiku sākumā. Balsoties uz tiem, atraitnes pieprasīja parādus no kompanjoniem. Rīgas pilsētas rāte 1502. gadā atbalstīja Hinrika Mollera atraitni, Rīgas pilsoni Ilzebi, kura rātei uzrādīja 22 gadus vecus mirušā vīra rēķinu grāmatas, lai atgūtu vīra naudu no tirdzniecības kompanjoniem Tallinā.[1630] Livonijā nereti gan pilsētnieku, gan arī vasaļu vidū 16. gs. vidū un otrajā pusē ar tiesas lēmumu tika noteikts, ka atraitne nedrīkst vilcināties ar parādu izmaksu no vīra mantojuma vai arī dokumentācijas nodošanu kompanjoniem un vīra mantiniekiem, kuru pienākums būtu segt saistības. Dažkārt atraitnei bija jānodod dokumenti tieši pilsētas rātei. 1487. gadā Lībekas rāte Tallinai apliecināja, ka Taleke, mirušā tirgotāja Alberta (*Albert Rünkeels*) atraitne, nodeva visus pieprasītos dokumentus kompanjonam, kurš Tallinā pieprasīja mirušā vīra mantas.[1631] Parādu piedziņā un mantošanas lietu kārtošanā arvien sarežģītākos tiesu procesos 16. gs. sākumā savus tiesības studējušus pilnvarniekus (prokuratorus un advokātus) izvirzīja ne tikai sievietes, bet arī vīrieši. Tiesu procesi kļuva arī ilgāki. Tā Tartu rātskungiem 1533. gadā bija jārīkojas, lai tiesiski noregulētu vairāku tirgotāju kopsabiedrības (*Gesellschaft*) mantinieku attiecības, jo viena darījuma partnera rātskunga Bulova atraitne ilgstoši novilcināja dokumentu un rēķinu piestādīšanu. Lai apmierinātu citu kompanjonu, arī Bulka atraitnes un bērnu[1632] prasības, mantinieki bija iecēluši pilsētas rātes apstiprinātus prokuratoru un advokātu.[1633] Sievietes šādos tiesu procesos, lai arī bija tiesiski ierobežotas, nu jau bija vienlīdzīgas ar savas grupas vīriešiem, kuri tāpat nevarēja vienmēr būt savi pārstāvji tiesu lietās, bet algoja profesionālu juristu.

Tirgotājsievas neapšaubāmi iesaistījās arī Livonijas pilsētu lokālajā tirdzniecībā pilsētu tirgus laukumos. Nodevu maksājumi par tirdzniecības vietām jeb tirgus būdām, kā arī iemaksas par īrētiem pilsētu īpašumiem – preču noliktavām, liecina, ka 14. gs. Rīgā un Tallinā ar preču uzglabāšanu un tirdzniecību nodarbojās gan amatnieces, kas tirgoja savu preci, gan arī rātskungu atraitnes. Tā Tallinā 1333.–1374. gadā starp tirgus vietu jeb būdu (*boda*) īpašniecēm, kuras maksāja nodevas pilsētai, bija arī vairākas rātskungu sievas un atraitnes: 1333. gadā – Zigfrīda Hovela, 1335. gadā Frederika de Hummera, 1352. gadā Vernera de Kalmārijas atraitne.[1634] Vairākkārt minēts, ka atraitnēm bija vairāk nekā viena tirdzniecības vieta – 1348. gadā rātskunga Brēmena atraitne (*domine de Breme*) nopirka trīs tirdzniecības vietas. Viņa nevis īrēja vietas no pilsētas, bet tieši otrādi – izīrēja tās citiem

[1630] LUB II, Bd. 2, Nr. 360.
[1631] TLA 230. f., 1. apr., 818. lieta.
[1632] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 112.
[1633] TLA 230. f., 1. apr., 1023. lieta.
[1634] Bunge, F. G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte...* S. 86; 105; 106.

tirgotājiem.[1635] 1353.–1354. gadā starp nodevas maksātājiem pilsētai bija Kaporjes kundze (*Domina Capørie, Caporiesche*),[1636] kura pirmajā gadā maksāja par divām būdām, bet nākošajā jau par trim. Pēc pāris gadiem 1356.gadā par tirgus būdām jau maksāja viņas dēli. Šai atraitnei 1360. gadā bija lietošanā arī pilsētas mūra tornis.[1637] Torņus šajā laikā izmantoja pārsvarā dažādu preču uzglabāšanai. Arī Rīgā rātskunga Arnolda Kaupmaņa sieva 1338. gadā maksāja par Rīgas pilsētas torni (*Redersporten*), kuru pilsēta izīrēja vīram un sievai kopīgi uz 10 gadiem.[1638] Konegunde Kopmane *(Conegundis Coupmanni*), iespējams, jau kā atraitne, īrēja nekustamo īpašumu Rīgā ilgākā laika posmā no 1339. gada, un nekustamais īpašums 1358. un pat 1390. gadā tika dēvēts viņas vārdā (*Kopmansche,Coopmansche*).[1639] Tallinā 15. gs. sākumā darījumos ar nekustamu īpašumu vairākkārtīgi iesaistījās tirgotāju ģimene – Johans Kolners un viņa sieva.[1640] Kā redzams, rātskungu sievas un atraitnes bija ne tik daudz tirgotājas, bet tirdzniecības organizatores.

Savu uzņēmumu darbībai sievietes algoja pārdevējas vai izmantoja kalpoņu darbaspēku. Lībekā tirgotāja Hildebranda Fekinhūzena sieva, Rīgas rātskunga meita Margarēte un viņas svaine 15. gs. sākumā ieguldīja savu personīgo naudu pastāvīgos tirdzniecības darījumos, iepērkot luksus preces (zīda audumus) un algojot pārdevēju to pārdošanai pilsētas tirgū.[1641] Jau minēts, ka rātskungu atraitnes savas tirdzniecības vietas arī izīrēja. Tā pret noteiktu gada renti kā 1383. gadā Tidemaņa Vikedes[1642] atraitne **(***coram nobis honesta domina*) ar dēla atļauju tirgus būdu iznomāja maizniekam (*bekerwerter*) Jākobam.[1643] Savukārt 1349. gadā rātskungs ieķīlāja divas kurpnieka tirdzniecības vietas, lai varētu maksāt gada renti klosterī aizgājušai meitai. Viņa atraitne šīs kurpnieka būdas ieguva kā mantiniece 1461. gadā.[1644]

Ne tikai atraitnes, bet arī rātskungu meitas un sievas iesaistījās darījumos ar tirdzniecības vietām. 1320. gadā rātskunga Gervina Kalena[1645] meita kopā ar diviem līdzīpašniekiem, starp kuriem arī cita rātskunga sieva Lutgadre Kastija, pārdeva tirdzniecības vietu un pagrabu.[1646] Kāda cita rātskunga māsa (1346) un sieva (*maritus uxoris*, 1362) veica darījumus ar tirdzniecības vietām, kuras fiksēja pilsētas nekustamo īpašumu reģistrā.[1647]

[1635] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)…* S. 116, Nr. 716, 718.
[1636] Gerlaks Kaporje (*Gerlakus Caporie)* bija Tallinas rātskungs 1333, 1340, 1342, 1344–1346; 1348.gadā, birģemestrs 1351. Sk. Bunge, F. G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte...* S. 86.
[1637] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374…* Nr. 92; 106; 510–514; 540.
[1638] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 1, Nr. 60; 253.
[1639] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 1, Nr. 28; 211; Bd. 2, Nr. 429, 715.
[1640] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)***...** Nr. 737, 758, 791. Vīrs nebija rātskungs, toties vairāki citi laikabiedrī Kolneri bija rātskungi un pilsētas amatpersonas.
[1641] Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel* … S. 123.
[1642] Tilmans Vikede (*Thilmanus Wickede*), rātskungs Tallinā 1356–1376. *Die Revaler Rathslinie*… S.140.
[1643] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)...* S. 3, Nr. 16.
[1644] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)…*S. 126, Nr. 767; *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383) ...* S. 11, Nr. 23.
[1645] Rātskungs 1428–1450.gadā. Sk. *Revaler Rathslienie*… S. 108.
[1646] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)…*S. 20*,* Nr. 153.
[1647] *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383)...* S. 105, Nr. 668; S. 12, Nr. 38.

Bagātākajām ģimenēm viduslaiku izskaņā Livonijas pilsētās piederēja lielākā daļa pilsētas gruntsgabalu, un laika gaitā pilsētu mūra iekšpusē esošie īpašumu arvien koncentrējās virsslāņa rokās. Piemēram, Vecpērnavā 16. gs. pirmajā pusē astoņiem rātskungiem piederēja 22 zemes gabali, 20 tirgotājiem un zeltkaļiem – 29 1/3 zemes gabali, savukārt 14 amatniekiem tikai 14 zemes gabali – te vērojams milzīgs tirgotāju, tai skaitā rātskungu pārsvars pār amatniekiem.[1648]

Saskaņā ar pilsētu statūtiem vīrs nevarēja pārdod vai kādā citā veidā atsavināt kopīgi iegādāto īpašumu (Tallinas statūtos: „*mit sineme wiue heft genomen"*) bez sievas gribas.[1649] Sievas piekrišana bija nepieciešama arī pie īpašuma pārdošanas, dibinot vikārijas, sastādot testamentus, novēlot mantu klosteriem. Šis ar sievu kopīgais īpašums varēja būt tikai daļa no nekustamā īpašuma, kas bija pilsētnieka rīcībā, un tajā noteikti ietilpa sievas pūra daļa un kopā ar sievu pirktais īpašums. Sievas piekrišana darījumam nozīmēja arī pašas sievietes ierašanos rātes priekšā. Klātneesošas sievas piekrišanu apliecināja liecinieki. Tā Tallinā 1439. gadā kādas atraitnes aizbildnis nodeva dārzu un trīs šķūņus viņas otrajam vīram, pie kam rātes priekšā divi liecinieki apstiprināja, ka viņi *dzirdējuši* sievas piekrišanu šim darījumam.[1650]

Viduslaiku izskaņā bagātākie pilsētnieki un pilsētnieces no rātskungu ģimenēm kļuva par zemes īpašniekiem ārpus pilsētas. Narvā, Valmierā, Kuldīgā, Viljandi bija rātksungi, kuriem vienlaicīgi bija arī lēņu turējums.[1651] Atbilstoši pilsētu un dienesta lēņu tiesībām zemes turējumi ārpus pilsētas doti kā vīram, tā sievai. 16. gs. sākumā šādos zemes izlēņojumos tika akcentēti īpaši nopelni, kā 1503. gadā Tartu rātskungam Laurensam Hoghensenam un viņa sievai Margarētei „par viņu čaklo dienestu bīskapijas baznīcās".[1652] Rīgas patrimoniālajā apgabalā rātskungu ģimeņu rokās laikā starp 1515. un 1576. gadu nonāca liela daļa lauksaimniecības zemju.[1653] Tirgotāju iespējas paplašinājās, kad viņi Polijas-Lietuvas pārvaldītajos apgabalos 16. gs. beigās ieguva tiesības pirkt muižas, kas savulaik bija vien lēņu vīru valdījums.[1654] Vienu šādu īpašumu (*Groshof und Kleinhof auf der Oleck*) pārvaldīšanas dokumentu 1580. gadā divas Rīgas tirgotāju aprindu sievietes Anna un Heibe Holthuzenas apzīmogoja ar saviem personīgajiem zīmoggredzeniem, uz kuriem bija attēlotas heraldiskas zīmes – hausmarkas. Kā liecinieki to apzīmogoja arī trīs Rīgas rātskungi.[1655] Sieviešu personīgie zīmogi Livonijā, kā jau minēts, arī bagātnieku vidū tika lietoti reti, un pat 16. gs. otrajā pusē drīzāk bija izņēmums.

Jauno laiku sākumā sociālās atšķirības starp pilsētnieku sociālajām grupām kļuva arvien izteiktākas un tika strikti reglamentētas no pilsētu pārvaldes puses. Pastiprinājās arī mantiskā

[1648] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau* ... S. 59–63.
[1649] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282* ... Lk. 124, §7: „*it ne do eme echt not, vangnisse oder hvnger oder dat men ene to egene geuen sole, vmme gelt vor gerichte".*
[1650] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)*… S. 273, Nr. 1173.
[1651] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau* ... S. 75.
[1652] TLA 230. f., 1. apr., 892. lieta; Brieflade, Nr. 621.
[1653] Kuhles, J. *Die Reformation in Livland*... S. 18.
[1654] Wipper, R. David Hilchen. Die erste rechtliche Fixierung der Leibeigenschaft in Livland. *Latvijas Universitātes raksti.* 8. sēj. Rīga. 232. lpp.
[1655] LVVA 5561. f., 2. apr., 119. lieta.

diferencija.[1656] Dažādu sociālo grupu sieviešu īpašais statuss saistībā ar viņu mantojumu un īpašuma lielumu, kā arī ar vīra rangu un amatu tika īpaši uzsvērts pilsētu noteikumos 15.–16. gs.[1657] Senākajās namnieku runās Rīgā, kas reglamentēja apģērbu, tika ierobežota vienīgi kalpoņu, īpaši nevācu kalpoņu ģērbšanās: precoties viņa nedrīkstēja likt galvā vainagu un doties uz baznīcu jaunavu pavadībā,[1658] savukārt saimnieks nedrīkstēja dāvināt kalponei kažokādas (*Buntwerk*), izņemot, ja viņa bija vācu tautības un apprecēja „godīgu vācieti".[1659] Vēlāk tika regulēts arī citu sociālo grupu sieviešu apģērbs un dažādas darbības izpausmes.

Par sociālā ranga kritēriju greznības noteikumos 15. gs. kalpoja pūra lielums.[1660] Pilsētu rāte izdalīja rātskungu ģimenes, bagātākās tirgotāju ģimeņu sievietes, amatnieces, kalpones. 16. gs. sākuma noteikumi paredzēja, ka Rīgas rātes vīru ģimeņu sieviešu apģērbi bija greznākie, un tos nedrīkstēja nesāt Lielajai ģildei piederīgo sievas un meitas. Mazajai ģildei bija savi noteikumi, savukārt kalponēm citi. 16.gs. beigās ierobežojot kāzās ielūgto viesu skaitu, tika izdalītas sekojošas sociālas grupas: kalpones (drīkstēja lūgt kāzās ne vairāk kā 40 personas), pilsētnieces, kas kāzas rīkoja mājās (50 vīrieši un 40 sievietes), Mazajai ģildei piederīgās – amatnieces (60 vīrieši un 48 sievietes), Lielās ģildes pārstāves (70 vīrieši un 60 sievietes).[1661] No dažādiem sociālās kontroles dokumentiem var uzzināt, kādas sieviešu grupas pilsētu pašpārvaldes vīri redzēja un gribēja redzēt pilsētās.[1662] Rusova hronikā minēts gadījums, kas, viņaprāt, raksturoja tirgoņu un amatnieku nesaskaņas Livonijas pilsētās vispār. Tirgotāji centās būt nošķirti no amatniekiem, arī apģērba ziņā. Tartu kažocnieka meita esot apģērbusies līdzīgi tirgoņa meitai un gājusi baznīcā. Ejot ārā no baznīcas viņai uzbrukuši divi Tartu rātes atsūtītie pilsētas sargi, kuri publiski šo tērpu norāvuši, tā apkaunojot viņu.[1663]

Livonijas pilsētās grezns un izsmalcināts dzīvesveids 16. gs. parādās arī arheoloģijas materiālā, lai arī, iespējams, ne tik spilgti kā citu Baltijas jūras reģionu pilsētās, kur patriciāts bija vēl vairāk sociāli norobežojies no ierindas pilsētniekiem.[1664] Jelgavas pilsētai adresētā greznības likumā 1591. gadā tika

---

[1656] Kaplinski, K. *Tallina käsitööolised XIV sajandi.* I. Tallin: Kirjastus „Esti Raamat", 1980. Lk. 79.

[1657] Pilsētu rātes ar dažāda veida sociālās kontroles pasākumiem centās panākt, lai katram pilsētnieku slānim būtu noteikta vieta un funcijas sabiedrībā, savas robežas, ko tas nedrīkstēja pārkāpt, un centās regulēt sabiedrības paradumus, arī sieviešu modes izpausmes un ģimenes svētku rīkošanu vairumā pilsētu Baltijas jūras reģionā un vispār Rietumeiropā. Sociālās kontroles mērķi īpaši spilgi izpaudās pēc reformācijas protestantu pilsētās, kur greznības aizliegumi rada savu teorētisko pamatojumu arī teoloģiskos darbos. Sk. Kizik, E. *Die reglementierte Feier*; Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2… S. 147–185.

[1658] LUB Bd. 11, Nr. 75, S. 61.

[1659] Polizey Ordnung der Stadt. *Rigische Stadtbläller*. 1824, S. 141.

[1660] Taube, M. Greznības noliegums Rīgā… 287.–308. lpp. Kalpone nedrīkstēja likt galdā vairāk par 10 bļodām ar ēdienu, savukārt rīdziniece, ja pūrā bija 300 mārkas un vairāk, drīkstēja cienāt viesus no 32 bļodām, bet pūrs 1000 mārku apmērā deva iespēju likt galdā 79 ēdienu bļodas.

[1661] *Aus baltischer Vergangenheit*… S. 22–23 (Rīgas luksus likums 1598).

[1662] Sk. *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga* ... Art. XXVIII.

[1663] Russow, B. *Chronica der Prouintz Lyfflandt*... S. 27.

[1664] Sk. Pärn, A. Russow, E. Luxus als Lebensstil in Tallinn (Reval) im Mittelalter und in frühen Neuzeit. In: *Lübeker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VI: Luxus und Lifestyle.* Hg. von M.Gläser. Lübeck: Schmidt -Römhild, 2008. S. 593–607; Rüther, S. *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Frühen Neuzeit.* Köln [u.a.]: Böhlau, 2003. S. 243.

izdalītas sieviešu grupas: rātskungu sievas un meitas, amatpersonu sievas, turīgas pilsones (*Bürgerfrau*), vienkāršas pilsones, pilsoņu kārtas jaunavas. Visām pilsētniecēm aizliedza nēsāt zelta ķēdes kāzās un citos saietos, izņemot amatpersonu sievām, un visām pilsētniecēm bija noliegts nēsāt firstu, dižciltīgo vai ārzemnieku drēbes. No šī rīkojuma redzams, ka sievietes greznos tērps izrādījās pārsvarā kāzās un citos saietos (*Gestereien*).[1665]

Jauno laiku sākumā formāla uzvedība bija būtiska. Pat rangam neatbilstoša apsēdēšanās pie kāzu galda Lielajā ģildē 17. gs. sākumā varēja izraisīt tiesas procesu, kas izgāja ārpus pilsētas robežām. Tā kādās kāzās namnieka sieva bija uzdrošinājusies apsēsties vietā, kas bija paredzēta Lielās ģildes runas vīra Dreilinga sievai. Lielā ģilde to uzskatīja par apvainojumu, kas vērsts pret visu ģildi, un iesūdzēja sievieti tiesā. Lieta nonāca līdz Zviedrijas karalim.[1666]

Nozīmīgu ietekmi uz sieviešu ekonomisko pozīciju un sociālo diferenciāciju atstāja īpašumu koncentrēšanās pilsētu virsslāņa rokās. Nekustami īpašumu pilsētas teritorijā iekšpus pilsētas mūriem bija vērtīgi un to vērtība gadsimtu gaitā tikai pieauga, īpaši tādēļ, ka gruntsgabalu skaits bija ierobežots.[1667] Pilsētas virsslāņa sievietes bija cieši saistītas ar nekustamo īpašumu mantošanu un izmantošanu. Tas attiecās arī uz zemākas kārtas sievietēm, kuras pārsvarā īrēja gruntsgabalus un ēkas vai arī saņēma pilsētās dienesta lēņus. Sievietes saistība ar mājās dzīvi, rūpes par iedzīvi veicināja arī gruntsgabalu īpašnieču aktīvu iesaistīšanos nekustamo īpašumu apsaimniekošanā – dzīvojamo telpu, iebraucamo vietu un noliktavu izīrēšanā, kroģēšanā. Ja sieviešu saimnieciskā darbība ārpus mājas (strādāšana par algu, nodarbošanās ar tirdzniecību) izpelnījās pilsētnieku un institūciju (rātes, cunftes) uzmanību un tika regulētas un ierobežotas, jauno laiku sākumā pat nosodītas, tad dažādu telpu izīrēšana un apsaimniekošana bija viena no jomām, kur sieviešu saimnieciskā darbība bija atzīta kā cienīga nodarbe, ar ko pelnīt. Saimnieces (*wertine, Werdine, wertynne, wirtin*), kas minētas Livonijas pilsētās, jādomā, pārsvarā bija atraitnes.

Sieviešu iespējas būt par iebraucamo vietu, preču noliktavu turētāju – saimnieci – dokumentos minētas Rīgas Svētā Gara un svētās Trīsvienības ģildes noteikumos 1252. gadā, kur paredzēts, ka saimnieks vai saimniece (*werdinne*) varēja turēt pirtis.[1668] Iebraucamās vietas saimnieks minēts Rīgā 1270. gadā (*Wirthe*).[1669] 15. gs. Tallinā saimnieces bija preču noliktavas turētājas, zināmā mērā arī tirgotāju kompanjoni. Tā kāda Tallinas pilsone atraitne Kaceviča (*Katczewitsche)*, kura bijusi nelaiķa tirgotāja Mertena Foršmita (*Vorsmit*) preču uzglabātāja un saimniece (*wirtin*), uz vēstules pamata ar kalpotāja starpniecību esot nelikumīgi savākusi 4 maisus ar apiņiem, ko minētajam tirgotājam uz

[1665] *Aus baltischer Vergangenheit…* S. 22.
[1666] Rangstreit zwischen zwei Bürgerfrauen. *Rigische Stadblätter*. Riga, 1844. S. 280. Karalis savā rezolūcijā norādīja, ka šķirošana pēc kārtas un amata un no tā izrietošās privilēģijas nepastāvot nekur pie Baltijas jūras. Tas radot tikai naidu un šķelšanos pašu namnieku vidū.
[1667] Benninghofen, F. *Rigas Entstehung* … S. 76. Autors uzskata, ka īpašumtiesības uz gruntsgabaliem viedojās pilsētas dibināšanas laikā, kad uz to pārcēlās pilsētnieku kopiena.
[1668] LUB Bd. 1, Nr. 242, §19.
[1669] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* S. 31; *Die Quellen des Rigischen Stadtrecht* … S. 89, 118.

Sāremā sūtījis viņa kompanjons no Knaiphofas Prūsijā.[1670] 16. gs. vairākos Tallinā sastādītos testamentos novēlējumi savai saimniecei apliecina, ka atraitnes bija preču uzglabātājas, kā arī viesnīcnieces ar plašu saimniecību. Boholcas (Vācija) tirgotāja Berta Holles saimniecei Tallinā 1517. gadā bijušas trīs kalpotājas, kā arī saimnieciskajā darbībā iesaistīts dēls. Savukārt Hansa Bouvera saimniecei, rātskunga un birģermeistars Borgera Herdes[1671] atraitnei**,** bija divas kalpotājas, dienestmeita un puisis, un tirgotāja Bouvera testamentā atzīmēts, ka viņš savai saimniecei Tallinā palicis parādā uztura naudu (*Kostgeld*) par sevi un saviem kalpiem no Ziemassvētkiem līdz aprīlim. Var atzīmēt, ka viņam bija arī māja Stokholmā un saimnieks Lībekā. Hāpsalietis, garīdznieks Dītrihs Statmans 1534. gadā arī palika parādā savai saimniecei, jādomā Tallinas iebraucamā vietā, kur glabājies viņa pulkstenis (*seyer*). Saimniecei bija jāsamaksā pēc preču (rudzu) pārdošanas.[1672] 1556. gadā Markuss Rensfelts savai maizes sievai un saimniecei (*brodtfrowen und werdinnen*) novēlēja naudu, tāpat kā viņas divām jaunkundzēm, kalponei ar divām meitām, pie kam arī noteica, ka balinātā krievu vilna (*ruscher kalkwolle*), kas atrodas uz saimnieces zemes, ir jāapmaksā no viņa naudas.[1673]

1571. gadā testamentā Pēteris Zantens novēlēja piemiņas lieta un naudu savai saimniecei (*Wirtin*), kā arī visām kalponēm, katram bērnam iebraucamajā vietā (*Herberge*) un vairākiem kalpiem, kā arī atzina, ka savam saimniekam (*Wirt*) ir parādā par 83 nedēļām un 5 mucām sāls. Bez tam testamentā viņš novēlēja pusmucu sviesta, kas uzglabājās pavisam citā mājā pie kādas sievietes.[1674] Tallinā dzīvojošam zviedru grāfa Gintera dienesta vīram Johanam Kopfam saimniece bija arī viņa mīļā kūma (*liebe Gevatterin und Wirtin*) (1576).[1675] Hanss Holste 1484.gadā testamentā minēja abas savas saimnieces (*werdynnen*), ar kurām kopā iegūts īpašums pilsētā.[1676]

Paradums izmitināt ārzemju tirgotājus un izīrēt noliktavas tāltirdzniecības precēm bija noturīgs un pastāvēja līdz 16. gs. Tas izrietēja no dažādiem apstākļiem, un bija izdevīgs pilsētniekiem, arī sievietēm. Tallinas rāte 1565. gada 23. maijā norādīja savam valdniekiem – Zviedrijas karalim, ka drošības apsvērumu dēļ būtu nepieciešams ierobežot tirgotāju ieradumus, kas mēģināja apiet šo paradumu. Šajā laikā krievu sūtņi ierīkojuši preču noliktavas ārpus pilsētas. Pilsēta aicināja valdnieku izdot tiesiskas normas, kas liktu tirgotājiem kā agrāk īrēt noliktavas akmens namos ierīkotās iebraucamās vietās, lai tirgotāji neturētu savas preces koka šķūņos, kur var izcelties ugunsgrēki.[1677]

[1670] TLA 230. f., 1. apr., BB 39. lieta „ Korespondence ar dažādām pilsētām."
[1671] Borhards Hērde (*Borchard Heerde*) bija rātskungs 1493.–1498. gadā, birģemestrs 1510. gadā (*Die Revaler Ratslinie*… S. 101).
[1672] Seeberg-Eleverfeldt, R *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 115, S. 118; Nr. 118, S.119; Nr. 120, S. 124; Nr. 151, S.148–150. Šim tirgotājam arī bija neprecēta dzīvesbiedre kalpone un ārlaulības bērns Hāpsalā.
[1673] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 206.
[1674] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 242.
[1675] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 251.
[1676] *Testamente Revaler Bürger 1369–1851*. …Nr. 35, S. 60; Nr. 38, S. 63.; Nr. 40, S. 64. Dokumenta izdevējs R. Zēbergs Elferferlds tulko testamentos lietoto terminu kā „sieva".
[1677] *Regesten aus zwei Missivbüchern* ... Nr. 253.

Dažkārt ar terminu „saimniece", „iebraucamās vietas turētāja" pilsētās apzīmēja nelaulātu dzīvesbiedri. Rīgas nastnieku jeb kuģu krāvēju (štaueru) ģildes vikāriju grāmatā norādīts, ka Svētā Pētera baznīcas altārim ap 1461. un 1465. gadu divas reizes ziedoja Hanss Burvmanis kopā ar savu saimnieci (*Hans Burvmann myt syner wertinnen*).[1678] Tā kā šajā laikā sievas, kuras ziedoja kopā ar vīru parasti apzīmētas kā „*wiff*", var pieņemt, ka šis pāris nebija precējies. Sievas nozīmē, jādomā, minēta Andreasa Holtviša saimniece (*werdinne*) Tallinas nekustamo īpašumu grāmatā 1429. gadā.[1679] Savukārt tallinieši Martins Bušs (1449),[1680] Toms Pāvels (*Thomus Pawels, 1480*) un Pēteris Bredovs (1488) testamentos novēlēja mantu savām saimniecēm (*wertynne, myner werdynnen*), pie kam Martins Bušs novēlēja saimniecei bērna mantojuma daļu, apliecinot, ka viņa bija viņa bērnu / bērna māte.

Tallinas mācītājs un Livonijas hronikas autors Baltazars Rusovs, asi vēršoties pret ordeņa amatpersonu, Tallinas bīskapa, garīdznieku un zemnieku netikumīgo dzīvesveidu, piemin „cienījamus ļaudis" pilsētnieku vidū, kuri pēc laulāto sievu nāves esot tūlīt pat ņēmuši saimnieces jeb konkubīnes, kuras paturējuši tik ilgi, kamēr atkal no jauna neapprecējās. Daži savas saimnieces esot turējuši augstākā godā nekā precētas sievas.[1681] Talliniešu un viņu saimnieču ārlaulības bērni minēti vairākos testamentos 15.gs., pie kam saimnieces sauktas arī par mājkalpotājām. Viņām testamentos novēlēja mūža uzturu, apģērbu un daļu no mantojuma.

Daļa no nekustamiem īpašumiem pilsētās piederēja zemeskungiem, kuri tos izīrēja jeb deva lēņos. Nekustami īpašumi piederēja arī garīdzniekiem un ordeņa brāļiem. 16. gs., īpaši pēc reformācijas, Livonijas pilsētās bija sastopamas sievietes, kuras bija mājkalpotājas, bet faktiski bija garīdznieku un ordeņa brāļu nelikumīgās dzīvesbiedres. 1508. gadā Narvā mācītājs (*Kirchherr*) Levarts Koppers pēc nāves atstājis testamentu, kurā māja tika novēlēta viņa kalponei (*dienstmagd*), kura dzemdējusi viņam dēlu un trīs meitas. Testamenta izpildītājs un bērnu aizbildnis bija Tallinas bīskaps, kurš iestājās par šī mācītāja bērnu tiesībām, kas kā nelikumīgi dzimušiem, tika apstrīdētas.[1682]

Ordeņa un domkungu nelikumīgās ģimenes netika uzskatīti par ko īpašu un nosodāmu. Ordeņa brālis Alefs Forstenbergs (1499–1507) bija sagādājis divus bērnus kopdzīvē ar „kalponi" Kartki fon

---

[1678] Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger. .. S. 209. Var piezīmēt, ka ziedojumu nesēji no 1466. gada pārsvarā bija vīrs un sieva, taču līdz šim laikam ierasti bija gan laulāto pāru, gan atsevišķu sieviešu ziedojumi. Sievietēm reizēm līdzās vārdam atzīmēja ģimenes statusu (*wyff, wiff* vai *-ersche*) vai sociālo stāvokli (*Meistarine, wertinne, Mome , maget, bagyn*).

[1679] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)...* S. 273, Nr. 1173.

[1680] LUB Bd. 10, Nr. 582. 1449. gada 19. apr.

[1681] Russow, B. *Chronica der Prouintz Lyfflandt...* S. 28.

[1682] LUB II, Bd. 3, Nr. 347, 424, 930. Levarta bijusī kalpone dzīvoja viņa mājā. Baznīckunga dēlam bija jākļūst par garīdznieku, bet testamenta izpildītājam Albertam Vestermanam nākotnē jānodrošina 3 meitu pūrs (*3 megedkens van den vorgerorden kinderren to beradn und desz solen de megetkens vorder nen ansprake off andel to den anderen gelden hebben edder beholden*). 1504. gadā testamenta izpildē iesaistījās Narvas un Tallinas pilsētu rātes un ordeņa amatpersonas, kuras noteica, ka mirušā priestera bērnu augstākais aizbildnis bija Tallinas bīskaps, bet Narvas skolmeistara Simona Šonenberga prasības neatzina par pamatotām. Te burtiski: baznīckunga bērnus bija dzemdējusi viņa kalpone (*dienstmagd*).

der Beki (*Karttke von der Beke*), kura tika izprecināta Kosmusam Osthofenam, un jau kā precēta sieva 1525. gadā iegādājās zemes īpašumus Jaunpērnavā. Ārlaulībā dzimušie bērni tika akceptēti sabiedrībā, un 1529. gadā vecā fogta īpašumus rāte pārdeva viņa meitai Annai, kurai bija arī tēva uzvārds – Forstenberga. Ordeņa brāļa un Karkus fogta Markusa Bruininka dzīvesbiedre Margarete fon der Berge gan Jaunpērnavas nekustamo īpašumu uzskaites grāmatā, gan savā testamentā dēvēta par kalponi (*mageth, dienerinne*), neskatoties uz viņas patieso sociālo pozīciju. Margeretei un ordeņbrālim bija dēls, un viņa bija bagāta un ietekmīga pilsētniece ar akmens namu, dārzu, savu vietu svētā Nikolaja baznīcā, kā arī Vācu ordeņa vasalis. Livonijas mestrs un arī Jaunpērnavas rāte viņai ar dēlu vairākkārtīgi izlēņoja zemi (1546, 1551).[1683]

Nekustamo īpašumu turētājas pilsētās izīrēja savus namus, piedāvājot zināmu pansiju arī amatvīriem. Saimniecei (*myner werdynne*) Grētai dažus savus iedzīves priekšmetus un traukus savā testamentā novēlēja Tallinas pilsētas neprecētais garīgās kārtas pārstāvis – rakstvedis Reinholds Korners 1510. gadā, pie kam viņam bijusi arī sava kalpone.[1684]

Sievietes bija sastopamas iebraucamo vietu tīklā, kas Livonijas pilsētās bija Vācu ordeņa rīcībā. Ordeņa sūtnis uz Novgorodu Dītrihs Hāgens 1495. gadā bija apmeties Cēsīs pie saimnieces, kurai samaksāts rēķins „to *vordelage 1 postelassz. Gulden 12 mc*". Arī 1497. gada janvārī landtāga delegāti Rīgas birģermeistars un Dītrihs Hāgens uzturējās Cēsīs un samaksāja vienu guldeni, jādomā, šai pašai sievietei (*der vrowen tor verdelage*). Nākošajā gadā iebraucamās vietas saimniecei Cēsīs un viņas bērniem par Tallinas rātskunga apkalpošanu pienācās 10 feniņi, savukārt saimniecei (*werdinne*) Valmierā – 1 guldenis.[1685] Kuldīgas hauskomturs Kuldīgas pilsētā 1484. gadā izlēņoja Kuldīgas vācbrāļu ordeņa konventam piederošu krogu pie baznīcas Heinriha Knorres meitai Barbarai un viņas bērniem.[1686] Arī 16.gs. beigās ceļotāji piestāja vietās, kur jau Livonijas laikā bija nozīmīgi ordeņa centri.[1687]

Pilsētās turīgas atraitnes pirka īpašumus, lai tur saimniekotu kā krodzinieces, kā Tallinā Bertolda Frederika atraitne, kura 1553. gadā nopirka mirušā Hansa Diderika vīna pagrabu (tavernu), un pēc 14 gadiem to atstāj Bartoldam Frederikam, iespējams, dēlam.[1688] Nekustamo īpašumu izmantošanā liela nozīme bija pagrabiem, šķūņiem un citām ēkām, kur tika pieļauta tirdzniecībai ar alu. Alus izgatavošana un pārdošana pilsētās vismaz no 15. gs. tika reglamentēta. Tiesības alu izgatavot, pārdot,

[1683] Sk. Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen... S. 317–319.
[1684] LUB II Bd. 3, Nr. 849, S. 625.
[1685] LUB II, Bd. 1. Nr. 217, 476, 636. Ordenis iebraucamās vietas deva kā dienesta lēņus ar īpašiem noteikumiem. Piemēram, Cēsīs pie Raunas vārtiem Livonijas mestrs 1549. gadā izlēņoja namu (*Velinsche Haus*) ar noteikumu, ka šajā namā būs jāuztur lietuviešu sūtņi. (LVVA 7402. f., 2. apr., 13.lieta, 14. lp.)
[1686] *Datenbank Kurländische Güterurkunden*, Nr. Bauer295; Bauer296.
[1687] Tā ceļotājs Kīchels 1586. gadā aprakstot ceļojumu, minēja saimnieci, kura pārdeva viņiem ēdienu .Savukārt nakšņoja ceļinieki vienkārši uz lauka. Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 124. lpp.
[1688] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*. Teil II… Nr. 364, 1147, 1427.

pārliet piederēja īpaši priviliģētiem amatiem un pilsētnieku slāņiem,[1689] pie kam primārās tiesības tika mantotas caur sievieti. Tallinā 1438. gadā izveidojās alus darītāju brālība, kurā drīkstēja piedalīties vienīgi vīrieši, kuri bija precējušies ar vācu sievietēm; 1486. gadā – drīkstēja precēties kompānijas ietvaros; 1545. gadā – tikai ar vācu sievieti no Tallinas. Tas bija saistīts ar sieviešu mantošanas tiesībām – mājas iedzīve, ko izmantoja alus gatavošanai, bija sieviešu mantojuma daļa un tika nodota mantojumā sieviešu līnijā. Galvenā sastāvdaļa alus izgatavošanai bija panna (*Braupfanne*), kuras īpašumtiesības nozīmēja arī tiesības alu pārdot. Bez alus darītāju kompānijas Tallinā tiesības izgatavot alu bija arī dažām ģildēm, kā arī ģimenēm, kuras 16. gs. piederēja pārsvarā pie tirgotāju ģildes.[1690] Rīgā turpretī izcēlās pamatīgi nemieri, kad rāte aizliedza amatniekiem un Mazajai ģildei gatavot alu (1427).[1691] Tallinā alus izgatavošana un pārdošana bija nozīmīgs ieņēmumu avots pilsoņu ģimenēm. Tāpat kā citās Baltijas jūras reģiona pilsētās, līdz 15. gs. alus gatavošana bija sieviešu nodarbe, bet ar 16. gs. tai vairāk pievērsās vīrieši.[1692] Alus gatavošanas piederumi bija t.s. mātes mantojums, kuru ieguva gan meitas, gan arī vīrs un dēli. Tā tirgotājs Hanss Palmedahs 1434. gadā ar trim dēliem dalīja mātes mantojumu Tallinā, kurš bija iespaidīgs – ne tikai ievērojamas naudas summas, bet arī mūra nams ar četriem pagrabiem, kā ar četri pirkti nami, dārzs, šķūnis un četras alus pannas (*Braupfanne*) līdz ar citu iedzīvi.[1693] Arī tallinietis Hinriks Frosels 16. gs. novēlēja dēlam viņa mātes mantojumu, kura sastāvdaļa bija arī alus izgatavošanas panna,[1694] bet atraitne Rīgā 1535. gadā novēlēja savus alus pannu un piederumus savam otrajam vīram.[1695] Tallinā 16. gs. izgatavot un tirgot alu varēja tikai pilsētas namnieki, pie kam 1547. gada 4. martā Tallinas komturs noteica, ka sievietēm, kuras ieprecējās Tallinā (burtiski – ārzemju bērniem, kuri apprecas ar vācu vīriem) nebija brūvēšanu tiesību.[1696]

Krogi pilsētās bija jauno laiku parādība. Starp Tallinas priekšpilsētas 17 krogiem 1527. gadā dažus apsaimniekoja sievietes, piemēram Margareta (*Margarete Crogersche by dem cruce*), maksājot pilsētai arī īpašu nodevu.[1697] Rīgā starp alus un vīna nodevas maksātājiem 1555. gadā bija diezgan daudzas sievietes, pie kam vairākas izcēlās ar samērā lieliem alus tirdzniecības apjomiem. Tā maizniece (*Beckersche*) vairākkārtīgi minēta kā nodevas maksātāja par 9 mucām. Pilsētas ielu

[1689] Kuhles, J. *Die Reformation in Livland*…S. 20.
[1690] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*… S. 210–211.
[1691] *Feodālā Rīga* … 69. lpp.
[1692] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation.* … S. 46.
[1693] Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde* …. Palmedach, Hans.
[1694] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 211. Tas bija pirmās sievas mantojums, iespējams, ka viņai bija divi dēli, lai arī pašam Froselam vēl bija piecas meitas.
[1695] 4BdLv, Bd. 2., 4. Beilage, Nr. 5. S. 469. Sieviete mutiski rātskungu priekšā novēlēja bērniem naudu, bet otrajam vīram alus pannu ar piederumiem, visu audumu un rotas.
[1696] TLA 230. f., 1. apr., 1085. lieta.
[1697] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*… S. 215.

izgaismotāja (?) (*Lichteleuensche*), Grieta (*de rode Grete*), Kerstine Bernefelza u.c. sievietes regulāri tirgojušas alu.[1698]

Alus izgatavošanas piederumu īpašumtiesības sievietēm, jādomā, bija viens no iemesliem, kādēļ jauno laiku sākumā, kad izplatīti kļuva dienesta lēņi jeb saimnieciski objekti pilsētās un to apkārtnē, zemeskungi tos nereti izlēņoja tieši sievietēm vai kopā ar vīru. Arī tieši pilsētās zemeskungi deva krogus, dzirnavas, pārceltuves kā lēņu valdījumus, kurus varēja mantot *caur sievieti*. Tā par labo dienestu īpašumus krogu Rīgā līdz ar māju, dārzu, pļavu ordenis izlēņoja Lambertam Starķim (*Starke*), sievai un abu meitai Annai uz mūžu (1530).[1699] Lamberts bija ordeņa rakstvedis, kuram laikā no 1514. līdz 1533.gadam tika doti divi krogi ar alus darīšanas tiesībām, pļavas un muitas punkts Daugavas un Lielupes sateces vietā ar tiesībām aplikt ar nodokli preces, kas pa Daugavu tika pludinātas uz Rīgas ostu.[1700] Anna Starķe minēta arī vēlākos dokumentos, kad bija kļuvusi par ordeņa tulka Matiasa Hurordera sievu. Viņas vīrs kļuva par krogu un lēņu, kā arī Lamberta Starķa tiesību mantinieku (1554).[1701] Dokumentos tika noteikts, ka pie īpašuma piederēja arī alus darīšanas un tirgošanas tiesības.[1702]

Pilsētās iebraucamo vietu īpašnieki bija arī Livonijas vasaļi un to ģimeņu sievietes. Tā Tallinas Doma kalnā līdz 1490. gadam iebraucamā vieta piederēja bruņiniekam Jirgenam Fītinghofam un viņa sievai Dorotejai, kuri to pārdeva Hansam Maidelam (*Maydell*).[1703] Te bijis arī Ikšķila mantojums, kā arī īpašums ar galdiem, sēdekļiem un logu plauktiem (*Fensterladen*), jādomā, krogs, kuru 1503. gadā kopīgi pārdeva divas sievietes – Bruna Vranģeļa atraitne Birte un Klausa Vetberga sieva Agnete, bet pircējs bija jau minētais Hanss Maidels. Šo pastāvīgo darījumu sievietes lūdza apliecināt ar zīmogiem – atraitne savu bērnu aizbildņiem, bet Agnete – savam tēvam.[1704] Mantojumu (*das Burggesäss oder Erbstätte auf dem Dom uz Reval*) Tallinas Doma kalnā 1559. gadā pārdeva atraitne Doroteja Firksa (*Dorothea Virx*).[1705] Savukārt Valkā vasaļa atraitne Barbara Todvena laikā starp 1527. un 1546. gadu turēja apbūvētu iebraucamu vietu (*Hoffstelle*) jeb *Wallik* krogu,[1706] bet pie Siguldas pils Livonijas mestrs piešķīra Barbarai Dēnhofai gruntsgabalu ar pļavu, divām zemnieku saimēm un vienu „dārznieku“, bez tam namu pie Siguldas pils ar tiesībām tirgoties (*cum libertate cerevisiam propinati*

[1698] Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga*…S. 162–174.
[1699] GU Bd. 2, Nr. 514.
[1700] Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии*… С. 46.
[1701] VTVA, Nr. 187.
[1702] LVVA 7402. f., 2. apr., 15. lieta, 178. lp.; Vēl pēc kāda laika 1559. gadā Anna Starķe un viņas vīrs, mestra Ketlera padomnieks, saņēma apstiprinājumu lēņu valdījumam Bauskas novadā, kur vēlāk izveidojās Lamberta muiža (*Lambertshof*). Ģimene tur apmetās uz dzīvi, un Matīss Huvorders minēts vēl 1573. gadā kā viens no sīkajiem muižniekiem (KGCh NF, S. 127).
[1703] Brieflade, Nr. 375.
[1704] Brieflade, Nr. 638.
[1705] Brieflade, Nr. 1484.
[1706] KGCh NF, S. 112; LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta, 80. lp.

et negotiandi) (1540). Vēlāk izlēņojumam pievienoja vēl trīs zemnieku sētas un, iespējams, vēl vienu krogu Siguldā.[1707]

Par saimniecēm, ekonomēm, meijerienēm sauktas saimniecību vadītājas pilsētu iebraucamajās vietās un hospitāļos. Vecākajā Tallinas slimnīcā – Svētā Jāņa hospitālī līdzās pārvaldniekam (*Hofmeister*) bijusi arī saimniece (*wirtin*), savukārt infekciju slimnīcā (*Pockenhaus*, kur ārstējās ar sifilisu slimie), 1562. gadā bija sieviete ekonome.[1708]

Sieviešu saimniekošana kā krodziniecēm, viesnīcniecēm, noliktavu turētājām viduslaikos un jauno laiku sākumā bija sastopama gan pilsētas vidusslāņa vidū, gan arī starp bagātākajām pilsētnieku un pat Livonijas vasaļu kārtas ģimenēm. Vai tas atstāja iespaidu uz šo sieviešu tiesisko un sociālo status un arī šīs sievietes tika pieskaitītas pie tirgotājsievām (*Kauffrau*)? Viennozīmīgi uz to atbildēt nevar. Nav tiešu liecību, vai pilsētas virsslāņa sievietes pašas saimniekoja savos īpašumos, tos iznomāja vai algoja kalpus un kalpones tirdzniecībai. Var pieminēt, ka saskaņā ar trešo Lietuvas statūtu 16. gs. beigās īpašs tiesisks statuss piedēvēts sievietei, ja viņa pati tirgojās ar alkoholu, pat gadījumā, ja viņa bija šļahtiete.[1709] Iespējams, viduslaikos nodarboties ar tirdzniecību un kroģēšanu varēja dažādu sociālo slāņu sievietes.

Sieviešu materiālā nodrošinājuma pamats – pūrs (*medegave*) un rīta dāvana (*Brautscahtz*) – kopā veidoja sievietes personisko mantu jeb atraitnes nodrošinājumu. Tallinā rīta velte saukta arī dažos atšķirīgos terminos, kas norādu uz kāzu svinēšanu noteiktās nedēļās dienās. Tā rīta dāvana saukta arī par sestdienas vakara velti (*Sonnavendes gyffte,* 1522),[1710] pirmdienas dāvanu (*mandages gyfte,* 1522)[1711], par atgriezto mantu (*wedderleginge,* 1579).[1712] Biežāk pilsētas dokumentācijā lietots jēdziens „*dos', „Brautschatz*", ar to domājot gan meitai doto materiālo nodrošinājumu no vecākiem, gan vīra dāvinājumu, ko viņš novēlēja sievai personīgajā lietošanā kāzu rītā. Tas bija sieviešu jeb arī ģimenes materiālais nodrošinājums – nekustami īpašumi, nauda, ienākumi no rentes. Likumīga mantošana bija spēcīgāka nekā mantošana ar testamentu. Par jauno laiku vēsmām jāatzīst Tallinā 16.gs. otrajā pusē vairāku sieviešu testamentos minētais, ka viņas neuzskata likumīgo mantošanu par primāru, jo viņas pašas nekādu mantu no radiniekiem dzīves laikā nebija saņēmušas, bet gan visu ieguvušas no vīra vai nopelnījušas pašas. Šāds formulējums sastopams 16. gs. 80. gados Mihaela Todes atraitnes Annas (1581), Kaspara Fabiāna sievas Annekes (1581), Lamberta atraitnes (1582) testamentos.[1713]

Saistībā ar nekustamo īpašumu mantošanu un pārvaldīšanu jāmin tendence, kas ietekmēja sieviešu vispārējo statusu pilsētās jauno laiku sākumā. Meitu un atraitņu mantošanas tiesības bija plašas, bet tās izmantoja galvenokārt viņu laulātie draugi. Precības ar bagātāko pilsētnieku meitām un atraitnēm deva

[1707] Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*. ... С. 47.
[1708] Шпиндлер, А. *История больниц города Ревеля*. ... С. 9, 11.
[1709] Lietuvas statūts 1588, 12. nod., 3; Lietuvas statūts 1588, 12. nod., 6.
[1710] Seeberg-Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 124.
[1711] Seeberg-Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 125.
[1712] Seeberg-Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 255.
[1713] Seeberg-Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 258, Nr. 259.

iespējas ne tikai iegūtu pilsoņa tiesības, tiesības uz namnieka uzturu, bet arī ievērojamus materiālos labumus. Tā Tallinā rātskunga Hunninghūzena meita 1493. gadā saņēma tēva namu, lai arī viņai bija vairāki brāļi.[1714] Savukārt Viljandi birģermeistara dēli Storkes (*Storckenn*) 1552. gadā atteicās no tēva mantojuma par labu savas māsas vīram, ar noteikumu, ka viņam jāpārņem arī mātes nodrošinājums.[1715] 15. gs. beigās un 16. gs., spriežot pēc Rīgas nekustamo īpašumu grāmatām, ļoti lielu daļu no nekustamā īpašuma reģistriem veidoja svainībā iegūtie gruntsgabali un namīpašumi. Pilsētas turīgo pilsoņu meitām pūrs nereti tika dots kā nekustams īpašums, kurš 16. gs. uzreiz nonāca viņas vīra rokās. Starp nekustamiem īpašumiem bija ne tikai mūra nami, dārzi, tirdzniecības vieta, bet arī krogi un pirtis.[1716] Īpaši šī tendence raksturīga 15. gs. beigām, kad pilsētu sarakstē, iekšējā pilsētu dokumentācijā arvien vairāk uzsvērts, ka vīrs ir sievas aizbildnis.

Nepilngadīgām turīgāko ģimeņu meitām, kuru tēvs bija miris, vienmēr bija nepieciešams aizbildnis, kuru izvēlējās, pirmkārt, māte atraitne; tas varēja būt tuvākais radinieks vai arī pilsētas rātes nozīmēts pārstāvis. Aizbildnim bija pienākums un tiesības pārvaldīt savu aizbilstamo īpašumu. Attiecībā uz mazgadīgiem dēliem aizbildņu tiesības darbojās līdz viņu pilngadībai, savukārt meitām līdz viņas kāzām. Meita, arī precību gadus sasniegusi, pati nebija pilntiesīga, bet tikai kopā ar savu aizbildni *(nicht sulf mundich mer mit ereme voremunde*) – t.i. viņa drīkstēja rīkoties ar mantojumu un precēties tikai ar aizbildņa ziņu.[1717] Aizbildniecības lietās, kas tika kārtotas caur pilsētas rātes institūcijām, tika noteikts, ka aizbildņa pienākums bija nodrošināt mantiniecei ikdienas uzturu un apģērbu, kā arī mantojumu kā pūru. 16. gs. pilsētās gadījās situācijas, kad aizbildņi nepaspēja nodot savai aizbilstamajai vecāku mantojumu, kad viņa precējās, jo mantojums bija ieguldīts kādā nekustamā īpašumā kā tā daļa. Arī mirušu aizbildņu dēļ radās domstarpības par meitas mantojumu. Tā Tallinā 1524. gadā rātes priekšā ieradās Doroteja Hāgena ar prasību par tēva mantojumu. Viņas aizbildņi jau bija miruši, un Dorotejas un viņas precētās māsas tēva mantu lietoja Jākobs Klutings. Pilsētas rāte atrada deviņus gadus vecus ierakstus pilsēta grāmatā (*Denkelbuch*) un saskaņā ar kādreiz noslēgto vienošanos uzlika par pienākumu Hāgenam un abu meitu aizbildņiem nodot viņām mantojumu.[1718] Savukārt tallinieša Lamberta atraitne 1582. gadā norādīja, ka viņa no vecākiem mantoto savā dzīvē nav saņēmusi, bet manta palikusi Narvā viņas aizbildņu rīcībā, no kuriem viens jau bija miris, un ieguldīta kādā namā.[1719]

[1714] *Siegel aus dem Revaler Rahtsarchiv* … Taf. 18. Stammtafel 7.
[1715] LVVA 7402. f., 2. apr., 14. lieta, 171.lp.
[1716] Vecpērnavas rātskunga Bergera meita 16.gs. vidū saņēma pūrā namu, dārzu, pirti un krogu; zeltkaļa Šarbonva meita – akmens namu, krogu un ogļu dārzu; rātskunga Dukela māsas meita – krogu un neapbūvētu gruntsgabalu pilsētā Sk. Põltsam, I. Stellung der Frauen… S. 309).
[1717] Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282. ..* Lk. 155, §115.
[1718] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554.* Der Göttinger Arbeitskreis, 1952. Nr. 134, 135.
[1719] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 221, 260. Arī Katrīna Hofeska, Laberta Verova atraitne Tallinā 1563.gadā norādīja, ka viņa savu pūru no vecākiem nav saņēmusi. Mantu un muižu viņa nodeva savam radiniekam, kuram viņa bija jāuztur vecumdienās.

Izprecinot meitas, kā līgavas pienākošā daļa minētas rotas, kā arī līgavas gulta. Rotas nereti minētas tieši kā meitu mantojums no mātes. Tā 1477. gadā tallinietis Gerdts Šālens (*Schalen*) testamentā novēlēja meitām pusi no mātes atstātajām rotām neatkarīgi no pūra.[1720] Līgavas gulta bija viens no simboliskiem priekšmetiem, kas bija nozīmīgs ģermāņu un kanoniskajās tiesībās saistībā ar likumīgas laulības jēdzienu – tās dibināšanu un likumīgi dzimušu bērnu leģitimizāciju.[1721] Tallinā un Rīgā līgavas gulta kā mantojums, kas pienāksies nepilngadīgai bārenei no viņas aizbildņiem minēts vairākkārtīgi 15. gs.[1722] Līgavas gulta 15.gs. nogalē un 16. gs. Tallinā lielā mērā zaudēja savu simbolisko nozīmi, bet palika sieviešu mantojuma daļa. Gultas tika novēlētas kalponei, svainei, sievai, pameitai kā mātes mantojums,[1723] savukārt ap 16. gs. 20. gadiem gultas pārklāji, spilveni, iedzīve bija vērtīga daļa sievas pūrā.[1724] Arī Livonijas vasaļiem līgavas gultas un piederumi bija sievietēm dotā mantojuma sastāvdaļa.[1725] Līgumos ar nepilngadīgu pilsētas augstāko slāņu meiteņu aizbildņiem uzsvērts arī, ka viņa tiks uzturēta un apgādāta ar atbilstošu apģērbu un rotām, sasniedzot precību vecumu jeb „savus gadus" (pilsētu statūtos – 12–14 gadi). Atbilstošs apģērbs, kas iezīmēja precību vecumu, bija mantotās jeb no jauna izgatavotās rotas, sudraba josta,[1726] virsdrēbes, savukārt sievas lomai, jādomā, tika taupīti aubes rotājumi.[1727] Rīgas drēbnieku šrāgā (1492) tika noteikta takse par jaunavas tērpu meitenei no astoņiem gadiem.[1728]

Kā piemēru aizbildņa darbībai un aizbilstamās nodrošināšanai var minēt Hanzas tirgotāja Hildebranda Fekinhūzena aizbildniecību pār savu radinieci (*moder*).[1729] Kad viņš Tartu 1399. gadā dalīja mantu ar saviem brāļiem un māti, tika atzīmēts, ka Hildebrandam jāatlīdzina parāds – pūra tiesa

---

[1720] LVVA 4038. f., 2. apr., 126. lieta, 8. lp.

[1721] Dāņu tiesībās 13.gs. bija noteikts, ka gadījumā, ja sieviete ar savu gultu nodzīvo pie vīrieša gadu un vienu dienu, tad viņai dzimušie bērni uzskatāmi par likumīgi dzimušiem. Sk. Wettlaufer, J. Beilager und Bettleihe im Ostseeraum... S. 81–127.

[1722] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)*... Nr. 683 un Nr. 751 (1413.–1415.gadā – skrodera un krodzinieka meita); Nr. 762 (1415); Nr. 847 (1420 – līgavas gulta un viesu gulta zeltkaļa meitai); *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 9 (1418).

[1723] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 37 (1482); Nr. 44 (1490); Nr. 88 (1506); Nr. 105 (1511); Nr. 107 (1511).

[1724] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 119 (1519); Nr.120 (1520); Nr. 132 (1526.gadā Nikolaja baznīcas kalpotājs novēlēja sievai viņas pūru – 100 mārkas skaidrā naudā, 2 ruļļus linu auduma un dzijas, mājas iedzīvi, gultas lietas un piederumus); Nr. 157 (1536. gadā – gulta novēlēta virtuves kalponei).

[1725] Tā 1574. gadā Tīzenhauzens deva meitai Annai pūrā ne tikai iespaidīgu summu naudā, vērtslietas un drēbes, bet arī gultas segas un veļu 20 gultām (*Vidzemes saimniecības vēstures avoti*… 283. lpp).

[1726] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 3 (1376).

[1727] Seeberg –Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 9 (1418) Baltijas jūras reģionā atzīmēts, ka 17. gs. sudraba josta kā saderināšanās dāvana līgavai bija uzvilkta baznīcā laulājoties (Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut* ...S. 32*).*

[1728] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 92.

[1729] Šī radiniece (*Muhme* – tante) jeb māsa vārdā *Ryxe, Rychese, Ryse, Ryxsee, Ryxze* dēvēta arī par „*myr moddere Rynschen Veckinchusen*." Kā atzīmē Vilhelms Štīda, brāļiem Fekinhūzeniem bijušas trīs māsas, starp tām divas sauktas „ *modder*" – *Ryxe* un *Talle* (Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel* ... S. XII). Arī M.Lesnikovs tulko terminu „*modder*" kā māsu, tomēr var domāt, ka ar to varēja apzīmēt kādu citu radniecības pakāpi. Tā Tallinas pilsētas tiesībās noteikts, ka tēvs un māte ir tuvāki mantinieki nekā citi attēli radinieki, tai skaitā arī „*moddere*" (Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282*. .. Lk. 167).

un mantojuma daļa, kas viņam bija attiecībā pret aizbilstamo.[1730] Domājams, ka šī aizbildniecība sākās jau 1395. gadā, kad Hildebrands un Zigfrīds Fekinhūzeni, kā arī Herds no Hojes pēc Gdaņskā (*Danzig*) dzīvojošās Langerbeka atraitnes Hernas (citviet – Hanna, Heline) gribas bija iecelti par viņas bērnu aizbildņiem. Aizbildņu pienākumos ietilpa parādu iekasēšana no mirušā tirgotāja parādniekiem Flandrijā.[1731] Hildebranda rēķinu grāmatās atzīmēts, ka viņš dažādos termiņos un apjomos sūtījis naudu savai aizbilstamajai, kura 1400. gadā dzīvoja Gdaņskā.[1732] Jau esot precību gados, meitene uzturējās Lībekā, kur Hildebrands un viņa ģimene gādāja rotas un greznu apģērbu, ko tirgotājs arī precīzi dokumentēja savos pierakstos. 1410. gadā Rikse kļuva par mūķeni kādā Lībekas klosterī.[1733]

Pilsētās jauno laiku sākumā izpaudās tendence, ka nekustamus īpašumus, arī krogus un iebraucamās vietas mantoja sieviete, bet īpašumtiesības ieguva viņas vīrs. Znotu un sieviešu līnijas radinieku lielā nozīme pilsētās jau 14.–15. gs. parādās dažādos dokumentos.[1734] Patēvs ieguva pilnvaras tiesības lietot sievas un nepilngadīgo bērnu mantu, lai arī tā viņam tieši nepiederēja. Jāpiezīmē, ka manta, gruntsgabals, nauda – bija liela vērtība, kas vairāku gadu laikā ienesa lielu peļņu.[1735] Vairākkārtīgi pilsētas tiesvedībā tika izskatītas lietas, kad atraitne ar otrajām laulībām apdraudēja bērnu mantojumu, un labumus no likumīgo mantinieku – bērnu – mantojuma baudīja atraitnes otrais vīrs.[1736] Sievietēm bija bērni no vairākām laulībām, kuriem bija grūtības sadalīt mantojumu, tai skaitā izdalīt no ģimenes mantas tiesiski noteikto sievietes mantojuma daļu. Pilsētas rāte sekoja, lai mantinieku intereses netiktu pārkāptas, lai patēvs nodrošinātu bērniem likumīgo mantojumu, tomēr lielā mērā tiesības bija vīra pusē. Tallinā Lodevika Grulles pirmo bērnu aizbildņi sūdzējās, ka citi viņu bērni dabūja no patēva mātes mantojumu – mūra namu, ko sieviete savulaik bija mantojusi no tēva (1526). Pilsētas rātskungi nosprieda, ka sievietes otrais vīrs bija turējis šo mantu (*brutschatz*) kā kopēju īpašumu (*int same hand)* un pēc tam to mantojumā atstāja visiem bērniem. Savukārt īpašums, ko bija atstājis tieši vectēvs, piederēja viņa mazdēlam. Tas esot pēc Lībekas tiesībām.[1737]

16. gs. sākumā visās Livonijas pilsētās bija raksturīgas atraitņu otrreizējas precības, kuras materiālā ziņā bija izdevīgas otrajam vīram. Tā Jaunpērnāvā nams, iebraucamā vieta un krogs 1550. gadā nonāca patēva rokās, kuram rātes pārstāvju klātbūtnē bija jāsolās izmaksāt dēlam mantojuma daļu kā renti, savukārt divām meitām bija jānodrošina apģērbs un nepieciešamais, kā arī pēc laika, precību

[1730] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes* ... S. 2; Af 1: folio 2 recto; Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel* .. S. XII.
[1731] TLA 230. f., 1. apr., 437. lieta; Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel* ... S. 1, Nr. 1.
[1732] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes* ... S. 2, 3, Nr. AF i folio 2 retio, 33.
[1733] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes* ...S. 11, 13, Nr. 8r. Passim; 10 v. 24; 11 r. 5.
[1734] *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510*... Nr. 20, 25.
[1735] Piemēram, tirgotājs Fekinhūzens, kurš 15. gs. sākumā nesaņēma caur trešo personu apsolīto sievas mantojuma daļu no tēva – adatu naudu (*Nagelgeld*), kā parādu ilgstoši rēķināja arī ik gadu klāt nākošos procentus, ar domu, ka pēc sievastēva nāves to dabūs no mantojuma.
[1736] LUB II, Bd. 1, Nr. 562.
[1737] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554*.. . S. 22, Nr. 162.

vecumā – pūrs atbilstoši mantojuma daļai (nauda, rotas, apģērbi). Šis pienākums bija uzlikts gan meitu mātei, gan patēvam.[1738] Straupē nepilngadīgo meitu uzturēšana un izprecināšana 1548. gadā, kad māte atkārtoti apprecējās, bija uzlikts mātei, savukārt patēvs jeb atraitnes otrais vīrs 12 gadus drīkstēja lietot sievas gruntsgabalu, bet nedrīkstēja to ieķīlāt.[1739] Atraitne dabūja pusi no mantas arī alus brūvēšanas piederumus, lopus.

Nereti laulībās atraitnei bija ievērojams vecuma pārsvars pār jauno vīru. Šādu parādību, kas bija raksturīga pilsētās jauno laiku sākumā, pētījis H. Lākmans pēc Vecpērnavas materiāla. Pēc viņa domām, šādu laulību lielais skaits bija iemesls sliktiem demogrāfiskiem rādītājiem pilsētās. Iedzīvotāju skaits palielinājās tikai uz iebraucēju no Vācijas rēķina. Vecpērnavā tirgotājzeļļi par savu naudu ieradās un centās ieprecēties pilsētā, nereti stājoties laulībā ar atraitnēm cienījamos gados. Pastāvēja paraža, ka jaunais vīrs pārņēma arī iepriekšējā vīra gruntsgabalu, izprecināja meitas un atdalījās no dēliem, izmaksājot viņu mantojuma daļu naudā. Sekas bija tādas, ka dēliem atkal nācās cerēt uz ieprecēšanos vai izceļot. Šādās laulībās bija maz bērnu – apprecoties ar vecāku sievu un viņu pārdzīvojot, arī jaunajā laulībā ar jaunu meiteni varēja nebūt bērnu. H. Lākmans šādas laulības nosauca par ķēdes laulībām (*Kettenehe*), kuru izpausmes Pērnavā bija mazs bērnu skaits pilsoņiem un mainīgs pilsoņu sastāvs. Līdzīga situācija bija arī Tallinā, taču tur bija lielāks ģimeņu loks un neradās tādas sekas kā Vecpērnavā.[1740] Igauņu vēsturniece I. Peltsama arī atzīmējusi Vecpērnavas rātskungu dēlu un iebraucēju precības ar bagātām un vecākām atraitnēm, bet norāda, ka 16. gs. nav pietiekoši daudz materiāla, lai apgalvotu, ka šādas laulības bija galvenais iemesls mazam bērnu skaitam pilsētnieku ģimenēs.[1741] Šajā laikā vācu pilsētās Baltijas jūras reģionā bija izplatīts sižets joku dziesmās un skrejlapās bija par bagātu, biežāk amatnieka atraitni, kura apprec jaunu zelli un „tur zem tupeles."[1742]

Tiesiskā aizbildnība pār precētām sievietēm un atraitnēm, kuras pieaugums bija raksturīgs vācu pilsētām 15. gs. otrajā pusē un 16. gs.,[1743] un no tās izrietošais otrā vīra materiālā nodrošinājuma pieaugums atspoguļojās Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā. Laikā no 1388. līdz 1413. gadam atraitnes (*relicta, domina*) pašas personīgi kārtoja īpašumu atsavināšanas (pārdošanas, nodošanas) lietas 21 reizi, savukārt trīs reizes pašas iegādājas nekustamu īpašumu pilsētā. Šajā laika posmā divas reizes atraitnes pārstāvēja kāds vīrietis, pie kam vienreiz 1387. gadā tas nepārprotami bija atraitnes radinieks. Pēc 1413.gada situācija mainījās. Šajā gadā pirmoreiz nekustamo īpašumu grāmatā minēts aizbildnis

[1738] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 246. lp. Jaunpērnava, 1550.
[1739] LVVA 7402. f., 2. apr. , 12. lieta, 47.–48. lp. Mantojuma dalīšana starp Straupes pilsoņa Otto Rice (*Ritze*) atraitni, kura apprecējusies ar Johanu Zeligu (*Sellich*), un nepilngadīgajām meitām, apliecināja Johanns Rozens no Straupes un citi dižciltīgie, kā arī pilsētas birģemestrs (1548). Pie gruntsgabala piederēja nams un dārzs, bet kustamā manta bija 9 govis, 4 vērši, 4 jaunlopi, trīs zirgi, sešas aitas, 10 cūkas, 6 kazas.
[1740] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau* ... S. 58–70; 197, 153. piezīme.
[1741] Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau ... S. 307–328.
[1742] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 51.
[1743] Sk. Schisser, H. (Hg.) *Geschlechter- verhältnisse im historischen Wandel.* Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1993; Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht*; Schöne, Th. *Das Soester Stadtrecht*.

(*tutor*) pār pieaugušu sievieti. Laikā no 1413. līdz 1480. gadam atraitne pati personīgi vienu reizi iegādājās dārzu, 7 reizes pārdeva vai norakstīja citam savu īpašumu, savukārt 30 reizes atraitni pārstāvēja vīrieši. No tiem viens aizbildnis vai pilnvarnieks (*tutor, Vormunder, ex parte, van wegen, in Vulmacht*) – 18 reizes, 2 aizbildņi – 5 reizes; 3 aizbildņi – 5 reizes. Retu reizi tika norādīts, kādas radniecības saites saistīja vīriešus ar atraitni, kuru viņi pārstāvēja rātes priekšā. Trīs reizes viens pārstāvis rīkojās mātes pilnvarojumā, divreiz – sievas mātes pilnvarojumā. Vairāku aizbildņu gadījumā tikai vienreiz norādīts, ka divi vīrieši bija atraitnes radi (*Echte magen*). Citos gadījumos tie bija pilsētas iecelti pilnvarnieki. No 1438. gada mainījās attieksme pret atraitni, kura precējās otrreiz – parādījās regulāri ieraksti pilsētas grāmatā, kas apliecināja, ka atraitne ar kāda pārstāvja vai aizbildņa palīdzību nodeva savu mantu otrajam vīram. Tā atraitne Hille pilnvaroja birģermeistaru, lai tas viņas vārdā nodod personisko mantu (pūru un rīta velti – *medegift und brutschatz*) otrajam vīram (1498); Katrīna Felde pilnvaroja rātskungu, lai viņš nodod viņas namu viņas laulātajam draugam (1498); Ilzebe, Hinrika Hauzena atraitne, pilnvaroja savu brāli nekustama īpašuma pārrakstīšanā otrajam vīram Pēterim Grāvertam (1507); māte pilnvaroja dēlu savā un meitu vārdā, lai viņš nodod nekustamo īpašumu savam patēvam (1518).[1744] Šādi gadījumi Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā 16. gs. noteiktos laika posmos atkārtojas regulāri, un pēc reformācijas 1525.–1540. gadā īpaši uzsvērts, ka atraitne savienojas ar nākošo vīru svētajām laulību saitēm (*in stände der echtschop voreiniget; im stände der hilligen eschteschop voreiniget, im hiligen echte togeseget*). 1544.–1564. gadā svinīgās frāzes vietā pilsētas rakstvedis atzīmējis vien to, ka atraitnes pašreizējais vīrs *(itziger mann)* no kāda atraitnes pilnvarnieka iegūst īpašumu. Laikā no 1565.gada līdz 1576. gadam nekustamo īpašumu reģistrā netika reģistrēta nekustama īpašuma norakstīšana atraitnes otrajam vīram, savukārt 1576. gadā atkal reģistrēti divi šādi gadījumi.[1745]

Tallinā, kur tika ievērotas Lībekas tiesības, atraitnēm bija aizbildņi jeb pilnvarnieki jau 14. gs., tomēr sieviešu mantojums netika aplikts ar nodokļiem. Lielākā nozīme aizbildņiem bija pie mantojuma dalīšanas. 15. gs. pilsētā ne tikai mirušā bērniem, bet arī atraitnei varēja būt vairāki aizbildņi, kuri Tallinā nereti bija tirgotāju (*Tafelgilde*) ģildes locekļi. Mantojuma dalīšanas starp ģimenes locekļiem bija biežas, un tām bija dažādi iemesli. Visbiežāk atraitne gatavojās no jauna precēties vai bija apprecējusies, taču nereti mantojuma dalīšana bija bērnu interesēs, kuri veidoja pastāvīgas mājsaimniecības. Dalīšanās tika ierakstīta pilsētu rātes grāmatās (*Denkelbuch*), pie kam sākotnēji (?14. gs.) tādas bijušas lielākajās pilsētās – Tallinā un Rīgā. Kad četri tāltirgotāja Fekinhūzena dēli un viņu māte dalīja mantojumu Tartu, 1399.gadā, māte apņēmās sūtīt vēstuli Rīgas rātei un reģistrēt šo

[1744] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579.* Laikā no 1494.līdz 1523. gadam atraitne pilnvaroja kādu nodot nekustamu īpašumu tieši otrajam vīram. Nr. 69, 219, 364, 425, 438, 446, 464.

[1745] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579.* Laikā no 1524. līdz 1540. gadam atraitne pilnvaroja kādu nodot nekustamu īpašumu otrajam vīram, ar ko savienojas laulībā – Nr. 479, 487, 494, 529, 546, 579, 587, 648, 660, 672, 704, 707, 709, 714, 733, 771, 773, 781, 782, 829, 830, 833, 834. No 1544. līdz 1564. gadam – Nr. 968, 979, 992, 996, 1007, 1024, 1057, 1068, 1064, 1065, 1068, 1070, 1093, 1096, 1100, 1118, 1127, 1133, 1134, 1153, 1156, 1158, 1164, 1190, 1218, 1236, 1263, 1268, 1269, 1275, 1314, 1328; 1576. gadā – Nr. 1622, 1642.

darījumu Rīgas (*Ryghe*) pilsētas grāmatā.[1746] Sieviešu mantas izdalīšana 15.–16. gs. notika vairāku liecinieku – radinieku vai biežāk rātes deleģētu vīru klātbūtnē. Tā 1465. gadā mantojuma dalīšanā starp dēliem un viņu māti piedalījās 4 rātes deleģēti vīri[1747], bet 1471. gadā dalīšanos starp padēliem un pamāti apliecināja 8 rātskungi.[1748] Pilsētas delegāti nereti bija arī testamentu izpildītāji, mazgadīgo mantinieku aizbildņi.

Bagātas pilsētnieces atraitnes, atšķirībā no vīriešiem, nemaksāja ar nekustmu īpašumu saistītas nodevas pilsētas kasē, tai skaitā militārām vajadzībām, kas, iespējams, vecināja rātes nostāju attiecībā uz viņu atkārtotām precībām un īpašuma lietošanas tiesību (vācu val. – *Gewere*) pārnešanu uz vīriem. Īpaši svarīgi tas bija Tallinā, kuras pilsoņu līdzdalība Vācu ordeņa karu finansēšanā atzīta pat par īpaši augstu, salīdzinot ar citām Vācu ordeņa zemēs esošām pilsētām.[1749] 16. gs., kad pieauga tirgotāju kārtas sieviešu bagātība, viņu devums karadarbības finansēšanai Tallinā tika novērtēts kā pārāk mazs. Atraitnes varēja pašas ziedot pilsētas kasei kā Hansa Potgetera atraitne (1525), kura nodeva pilsētas kasē ne tikai skaidru naudu, bet arī sešus vīriešu bruņu komplektus. Pretstatā vīriešiem viņa bija atbrīvota no visām nodevām (*Schoß, Wacke, Rutergeld* (nodeva kuģu aprīkošanai pret jūras laupītājiem), *Sacharwerk* (klaušas pilsētas celtniecībā).[1750] Nozīmīgs ienākums pilsētu kasēs veidojās arī no alus akcīzes, kas arī veicināja vīriešu varas nostiprināšanu pār mājsaimniecībām un nekustamiem īpašumiem, kuros bija tiesības izgatavot alu.

Jauno laiku sākumā nodevu maksāšanā joprojām pastāvēja pārstāvniecības princips – ģimenes galva pārstāvēja visu saimi, arī kalpus un kalpones, taču mājsaimniecības publiskais statuss mainījās. 16. gs. tās kļuva par „privāto sfēru", bet par pilsētu politiskajiem subjektiem kļuva pilsētnieki.[1751] Arī sievietēm tika uzliktas personīgas nodevas. Gan turīgās, gan mazāk turīgas pilsētnieces bija spiestas maksāt personai uzliktas kara nodevas (1559).[1752]

Sievietēm pilsētās bija nozīme mirušo piemiņas realizēšanā. Iespējams, ka Tallinā pastāvēja priekšstats, ka sievietes lūgšanas ir īpaši vērtīgas mirušo piemiņā.[1753] Pilsētnieces, tāpat kā Livonijas

[1746] Lesnikov, M.P. *Die Handeslbücher des Hansischen Kaufmannes* ... S. 2, Nr. Af 1: folio 2 recto.
[1747] TLA 230. f., 1. apr., 714. lieta.
[1748] TLA 230. f., 1. apr., 748. lieta.
[1749] Kreem, J. *The town and its Lord: Reval and the Teutonic Order in the fifteenth century*. Tallinn: Tallinna Linnaarhiivi, 2002.
[1750] Tā. Sk. Ritscher, A. *Reval an der Schwelle zur Neuzeit*. Teil 1: Von Vorabend der Reformation bis zum Tode Wolters von Plettenberg (1510 – 1535). Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertiebenen, 1998. 232 S.
[1751] Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert'… S. 36.
[1752] Bienemann, F. *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands* ... S. 117–123, Nr. 470– 472. Jāatzīmē, ka viduslaikos sievietes tirgotājas maksāja nodevas par savām tirgus vietām, bet Tallinā "brīvas sievietes" maksāja regulāru nodevu par atbrīvojumu no darbiem pilsētas pļavās.
[1753] Sk. piemēram *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 vis 1510.,* Nr. 25. Sievas māsai lūdz izdalīt daļu no mantojuma, lai viņa varētu realizēt piemiņas pasākumus mirušajam Tallinas rātskungam Johanam Brēmenam (1333–1346).

vasaļu kārtas sievietes un pilsētnieces Baltijas jūras reģionā, ziedoja vikārijām.[1754] 1343. gadā Tallinas pilsoņa Johana Langes (*Johann Lange*) atraitne Elizabete dāvināja 100 mārkas un 10 arklus zemes Sv. Krusta altārim cisterciešu sieviešu klostera baznīcā, kā arī dibināja vikāriju, kuras turētājam uz mūžīgiem laikiem uzdots aizlūgt par viņas vīra, viņas pašas un viņas mantinieku piemiņu.[1755] Savukārt 1415. gadā Klāvs Lipolde dibināja Svētās Margarētes vikāriju izmantojot sievas personisko īpašumu (*brutschatte*).[1756] Sieviešu ziedojumi baznīcām reizēm bija arī īpaši pasūtījumi, kas realizēja bagāto atraitņu pretenzijas uz savas nozīmības publiskošanu,[1757] tomēr ziedojumiem vajadzēja citu mantinieku atļauju un akceptu. Tallinas rāte 1522. gadā pieprasīja Birgitas klostera konventam neuzņemt klosterī Elzebi Huldermani, kura bija ieķīlājusi vairākus zemes gabalus pilsētā, un tika apsūdzēta no brāļu, draugu un svaiņu puses. Pilsēta pieprasīja ņemt uzskaitē arī visu klosterī ienesto mantu – naudu, rotas, mājas lietas, lai varētu izlīdzināties ar brāļiem.[1758]

Bagātākās pilsētnieces un rātskungu sievas no 15. gs. vidus tika attēlotas līdzās vīram uz kapaplāksnes. Birģermeistars Kords Durkopps (miris 1472) attēlots kopā ar savu sievu. Arī Hartvihs Fogts (*Voct*) (miris 1464) licis sevi iemūžināt kopā ar sievu, bet nezināmu iemeslu dēļ figūra bija palikusi uz kapa plāksnes vienīgā.[1759] Sevišķi rets motīvs uz kapaplāksnes bija māte ar dēlu – Cēsīs Jāņa baznīcā tādas bijušas ar gadskaitļiem 1441. un 1445. Te blakus rātskungam Simonam Šotdorejam (*Schotdory*) attēlota viņa māte Ģertrūde garā, pār galvu pārvilktā mētelī. Kā teikts tekstā, tad abi bija ziedojuši naudu Cēsu baznīcas mūzikas (*loueclang*) iegādei. Saskaņā ar sava laika modi kapaplāksni likuši izgatavot Rīgas fogts un sieva Barbara 1458. gadā. Rīgā Svētā Jēkaba baznīcā viņi abi attēloti kā ģindeņi. 16. gs. beigās mainījās mirušo atceres formas un baznīcās apglabātie bagātie pilsētnieki un dižciltīgie pasūtīja greznus kapu pieminekļus un epitāfijas. [1760] Talliniete Katrīna Frēze 1569. gadā izteica vēlmi tikt apglabātai sv. Olafa baznīcā līdzās vecākiem, un lika izgatavot sudraba epitāfiju sev un vīram (*maken laten ein herlich wapen van sulverer*)[1761]

Livonijā pilsētnieces no 15. gs. beigām sastādīja rakstisku testamentus. Ja Lībekā sieviešu testamenti zināmi jau no 14. gs., tad Tallinā saglabājušies testamenti jeb novēlējumu uzmetumi, koncepti tikai no 1474. gada, savukārt citās Livonijas pilsētās vispār nav zināmi lielā skaitā. Sākot ar 15. gs. sākumu, sastopamas norādes dokumentos par pilsētnieču mutiskiem novēlējumiem. Senākais rakstītais sievietes Elzebes Nīštates testaments Tallinā 1474. gadā tika sastādīts pirms došanās

[1754] Kruse, B. J. Eine treppe in den Himmel bauen. Die Stiftungspraxis Lübecker Witwen in Text, Bild und Architektur. In: *Der Blick auf sich und die anderen. Selbst- und Fremdbild von Frauen und Männern in Mittelalter und frühen Neuzeit.* Hg. Prühlen, S. u.a. Gottingen, 2007. S. 39–93.
[1755] LUB Bd. 2, Nr. 819.
[1756] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)...* Nr. 749.
[1757] Schleif, C. Men on the Right – Women on the Left... P. 238.
[1758] *Regesten aus zwei Missivbüchern* ...S. 48, Nr. 207.
[1759] Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt- Livlands vom 13.–18. Jahrhundert.* Riga: Löfler, 1929. S. 17.
[1760] Loefler, H. *Die Grabsteine , Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen* .. S. 27, 35.
[1761] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 234.

svētceļojumā. Elzebe bija precēta un viena bērna māte. Testamentus sastādīja gan bagātākās pilsētnieces, gan amatnieces, gan kalpones, pie kam sākotnēji tie netika pierakstīti ar pašas sievietes roku, lai arī no 15. gs. vidus tirgotāju meitas un sievas, šķiet, vairumā prata lasīt un rakstīt.[1762] Kā testamenta izpildītājas Livonijas pilsētās 16.gs. tikai izņēmuma kārtā nozīmētas sievietes,[1763] lai arī vācu pilsētās, kurās spēkā Lībekas tiesības, šādi gadījumi ir zināmi vairāk. Dažreiz sieva tika lūgt aizpildīt kādu īpašu uzdevumu, piemēram, Hansa Potgetera atraitnei bija jāpārvalda rentes ieņēmumi (*Pründe*).[1764] Testamentus sievietes sastādīja ar aizbildņu ziņu, tos pierakstīja mācītāji vai amatpersonas ar mantinieku atļauju. Tallinā 1505.gadā sieviete Lipiše, kurai piederēja arī tirdzniecības vieta (*Kopschop*) rakstīja testamentu arī pati, bez aizbildņa ziņas.[1765] Sievietes testamentos novēlējumi bija līdzīgi vīriešu novēlējumiem – arī pilsētas ceļiem, pilsētas mūru būvniecībai u.c.[1766]

Sieviešu izglītošana pilsētās notika ģimenes ietvaros vai arī bagātāko ģimeņu meitas tika nodotas mācībā klosteros. Pilsētnieku ģimeņu meitas kļuva arī par mūķenēm. Dažkārt meitas varēja būt pat dažādos klosteros, kā tallinieša Hansa Kornes divas meitas, kuras bija katra savā Tallinas klosterī. Sievietes no turīgāko pilsētnieku vidus kļuva par begīnām (Tallinā un Rīgā no 15. gs.).[1767] Laicīgas skolas meitenēm pilsētās radās tikai pēc reformācijas. Tallinā 1543. gadā par sieviešu mācību iestādi tika pārveidots sieviešu cisterciešu klosteris, kurš 1621. gadā tapa par ģimnāziju.[1768]

Pilsētnieces, atšķirībā no lauku sabiedrības sievietēm, apglabāja linu auduma šķidrautā, tāpēc pēc arheoloģiskām liecībām tikai reti var spriest par pilsētnieču tērpu. Kādas ap 26 gadus vecas cēsinieces apģērba detaļas un ikdienas piederumi saglabājušās traģiska notikuma rezultātā. Cēsīs arheoloģiskajos izrakumos pils rietumu puses pagrabos atklāta sešu cilvēku atlikas. Viņi gāja bojā 1577. gadā, kad Maskavas cars Ivans Bargais pēc piecu dienu apšaudes ieņēma Cēsu pili. Te ap 26 gadu vecai sievietei klāt bija sudraba ķēdīte ar monogrammu BB, josta ar atslēgām un somiņu, kurā bija krelles, pogas, brokāta lenta, gredzentiņš, uzpirkstenis, kā arī dakšiņa, ko varēja pārveidot par karoti.[1769]

16. gs. Livonijas pilsētu sieviešu izskatam un tieksmei pēc modes un greznošanās veltīti vairāki apraksti. Tie liecina par modes lielo nozīmi Livonijas sieviešu dzīvē jauno laiku sākumā. Apkārtceļojošs literāts Johans Hāzentēters pēc Livonijas apmeklējuma 1547. gadā bija neizpratnē par

---

[1762] Steinmann, M. Frauenbriefe des 16. Jahrhunderts in der Basler Univeristätsbibliotek. In: Wunder, H. (Hg) . *Eine Stadt der Frauen. Studien und Quellen zur geschichte der Baslerinnen im späen Mittelalter und uz Beginn der Neuzeit (13.–17. Jh.)*. Basel und Frankfurt am Main, 1995. S.223–234.
[1763] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 108 (1512).
[1764] Allik, K.R. *Die Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert.* Hausarbeit zur Erlangung des Magistergrades am Fachbereich Historisch-Philologische Wissenschaften der Universität Göttingen. Gottingen 1995. S. 125.
[1765] TLA, 230. f., 1. apr., BN 1. lieta.
[1766] Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga…* S. 190. 1555. gadā Rīgā Hansa Koka sieva novēlēja testamentā pilsētas mūriem 35 mārkas jeb 5000 ķieģeļus, savukārt 1554.gadā Anna Garnefelza (*Garnefles*) – 14 mārkas jeb 2000 ķieģeļus. Šajos gados – tikai trīs šādi ziedotāji, un divi no tiem bija sievietes.
[1767] Eihmane, E. *Rietumu kristīgās sabiedrības 14.gs. krīze Livonijā?* … 172.–173. lpp.; Rīgā begīnas jau vismaz no 1406/ 1407. gada (Bulmerincq, A. *Kämmerei Register der Stadt Riga*. Bd. 1. … S. 82).
[1768] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch…* S. 80.
[1769] Apala, Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti ... 55.–57. lpp.

sieviešu dīvainajiem tērpiem, savukārt Rīgā dzimušais medicīnas students Bazīlijs Plīnijs savā slavinājumā Rīgai kā vienu no šīs pilsētas dārgumiem minēja skaistās sievietes. Pat zemas kārtas rīdzinieces spējot sacensties ar sengrieķu Helēnas skaistumu. Sievietes nelietojot sejas krāšļus, un tās, kuras vaigus iezież ar balto kaļķi, kļūstot par izsmieklu. Sārti vaigi un sprogaini, zeltaini mati matu pīnēs, tumšas uzacis raksturo Rīgas meitenes. Viens no meiteņu tikumiem pēc šī autora domām, bija nodarbošanās ar rokdarbiem – izšūšana un aušana.[1770] Pretējās domās bija mācītājs Georgs Cīglers, kurš 16. gs. nogalē saskatīja daudz ļaunuma rīdzinieču tieksmē greznoties un pirkt ārzemju mežģīnes, audumus un rotas. Pēc viņa domām, Rīgas jaunavas, dzīdamās pēc tērpu greznības, caurām nedēļām pavadot laiku pie rokdarbiem nelietderīgi.[1771]

Bagātākās pilsētnieces Livonijā – tirgotāju un rātskungu ģimeņu piederīgās – 13.–16. gs. bija daļa no Hanzas pilsētu saimnieciskās dzīves, viņu materiālais un tiesiskais nodrošinājums bija cieši saistīts ar tāltirdzniecību un tās nestajiem augļiem. Rezumējot ziņas par bagātāko un ar pilsētu tirgotāju un rātskungu ģimeņu sieviešu sociālo un ekonomisko statusu Livonijas pilsētās, var izvirzīt secinājumu, ka sieviešu sociālais statuss bija augsts un saimnieciskajai darbībai atvēlētās iespējas lielas. Dažādas saites un matrimonālie sakari tās vienoja ar daudzām Baltijas jūras reģiona tirdzniecības pilsētām. Tieši pilsētas viduslaikos un jauno laiku sākumā sniedza vairākas jaunas iespējas sievietēm tiesību un saimnieciskajā jomā, un tieši bagātāko tirgotāju ģimeņu sievietes tās visvairāk izmantoja. Lai arī sievietēm bija daudz tiesisku ierobežojumu – viņas visai reti varēja iegūt pilsoņa tiesības, pastāvīgi mantot un pārvaldīt īpašumu, bez aizbildņiem nodarboties ar saimniecisku darbību, tomēr sieviešu darbības lauki arī saistībā ar „mājām" un ģimenes dzīvi bija pietiekoši plaši un nozīmīgi tirgotāju kārtai kopumā. Sieva un vīrs, brālis un māsa bija līdzvērtīgi mantinieki un, iespējams, daļēji partneri darījumos, lai arī formālā tiesiskā aizbildniecība pār sievietēm Livonijā tika ievērota.

Bagāto tirgotāju sievas neieņēma amatus pilsētas pārvaldē, tiesās, militārajā vai reliģijas jomā, tomēr sievietes ar īpašu statusu – pilsētu pilsones, tirgotājsievas – tiesiski bija pastāvīgākas nekā citu kārtu un sociālo grupu sievietes. Viņām bija gan plašāka rīcības brīvība ar savu īpašumu, gan arī finansiāli pienākumi pret pilsētu vai pret privātiem kreditoriem. Livonijas pilsētu tirgotājas reti, bet tomēr lietoja personīgos zīmogus, kas liecina par sieviešu publiskā statusa izaugsmi atsevišķās sociālajās pozīcijās un lēmumu pieņemšanā. Atsevišķu sieviešu darbība publiskā sfērā un tirdzniecībā, arī tāltirdzniecībā, bija savā laikā ievērojama, un kļuva par sava laika „teikām", kā rīdzinieces Odiles Stokamnas gadījumā viņas stāsts jeb baumas par viņas aktivitātēm. Sievietes kā mājsaimnieces bija iesaistītas saimnieciskās darbībās, kuras bija saistītas ar pilsētu lokālo tirdzniecību, arī kroģēšanu. Jauno laiku sākumā, kad mainījās gan starptautiskā tirdzniecība un preču sortiments, gan mājsaimniecības pozīcijas pilsētās, gan pilsētu virsslāņa sieviešu statuss tirdzniecībā mainījās, un sieviešu ieguldījumam tirdzniecības organizācijā zaudēja nozīmi. Līdz ar lielāku sociālo diferenciāciju

[1770] *Bazīlija Plīnija slavas dziesma Rīgai...* 106.–108. lpp.
[1771] Cieglerus, G. *Welt Spiegel*…. S. 323.

pilsētās, pieaugot bagātību un nekustamo īpašumu koncentrācijai virsslāņa sieviešu rokās, pastiprinājās arī aizbildniecības tendences. Vīrieši ieguva arvien stiprākas aizbildņa pozīcijas un īpašumtiesības pār ģimenes kopējo mantu. Bagātas sievietes precējās vairakkārt, un nereti vīri bija ieguvēji, pat salīdzinot ar likumīgajiem mantiniekiem – bērniem. Livonijas tirgotāju un rātskungu ģimeņu sieviešu darbība publiskajā telpā bija plaša un līdzīga ar citu Hanzas pilsētu „tirgotājsievu" darbību. Etniski tās bija piederīgas vācu kopienai. Sieviete tirgotāja bija viena no sociālām lomām, kurā tiesiskie un ekonomiskie nosacījumi pavēra iespējas publiskajā sfērā sievietēm realizēt saimniecisku darbību un no tā izrietošās paplašinātās tiesības (zvēresta došanas tiesības, iespēja lietot personisko zīmogu) un pienākumus (personiska atbildība par fiskālām saistībām).

3.2.2 Pilsētu vidusslānis: ekonomiski pastāvīgo ģimeņu sievietes

Pilsētas namnieku daļa bija dažāda veida amatnieki, kas no 14.–15. gs. lielākoties bija apvienoti cunftēs. Salīdzinot ar tirgotājiem, Livonijas pilsētās amatnieki tradicionāli tiek uzskatīti par sociāli zemāku grupu jeb pilsētu vidusslāni, jo amatniecībai nebija tik lielas nozīmes kā tāltirdzniecībai, līdz ar to arī būtiski atšķīrās amatnieku un tirgotāju dzīves ienākumi un dzīves līmenis. Atšķirībā no tirgotājiem, kuri Livonijas pilsētās piederēja vāciešiem, starp amatniekiem bija sastopami arī t.s. „nevāci".

Mantošanas un īpašumtiesības vācu un nevācu amatnieku vidē regulēja pilsētu statūti, kuri neatšķīrās no tirgotāju tiesībām, kā arī amatu šrāgas, pilsētu noteikumi un paražu tiesības, un praksē 15.–16. gs. atzīmētas uz etnisko dalījumu balstītas atšķirības, tai skaitā sieviešu mantošanas aspektā. Tā, atzīmēts, ka gan Tallinā, gan Rīgā nevācu namniekiem vajadzēja īpaši tiesiski risināt jautājumu par nekustama īpašuma nodošanu mantojumā meitām. Pilsētas reģistros gruntsgabali un nami parasti netika reģistrēti un mantinieces – meitas vārda, bet uzreiz nonāca viņas vīra pārvaldē. Vācu pilsētniekiem meitu mantošanu nodrošināja likumīgā kārtā. Savukārt retie gadījumi, kad pilsētu nekustama īpašuma grāmatā tēvs nodeva mantojumu tieši meitai, tiek saistīti ar nevāciem, kuriem 15. gs. pilsētās bijušas šaurākas nekustamā īpašuma mantošanas tiesības. Nekustamā īpašuma norakstīšana tieši meitai bija atļauta kā īpaša privilēģija atsevišķiem nevāciem, lai nodrošinātu viņu pēcnācēju mantojumu.[1772] Tallinā šādi gadījumi bija vien daži – tieši mantojums reģistrēts Eltena meitai Elzai (1438),[1773] vai mucu izgatavotāja (*boddecker*) Mihaela meita Elzai (1541). Izņēmums ir arī Rīgas patrimoniālapgabalā tieši meitai mantojumā nodots īpašums – Matīss Koks norakstīja neprecētajai meitai Marijai dārzu (1584).[1774] Ierobežojumi nevāciem iegūt nekustamus īpašumus pilsētās vērojami jau 14. gs., jo pilsētu rātes regulēja, lai gruntsgabali nenonāktu nepilsoņu un citu kārtu pārstāvju rokās.

[1772] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch…* S. 186.
[1773] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)*... S. 270, Nr. 1163.
[1774] 4BdLv Bd. 2, Nr. 499.

Tā skrodera atraitne Tallinā 1359. gadā slēdza mūža rentes līgumu ar Hinriki no Likes, igauņu valodas zinātāju. Viņš apņēmās dot atraitnei uzturu un apģērbu, bet viņa novēlēja mantojumu ar noteikumu, ka, pametot pilsētu, tas bija jāpārdod sešu nedēļu laikā Tallinas pilsonim, vai arī to iegūst pilsēta.[1775]

Pilsētu statūtos noteiktais aizbildniecības princips pār ģimenes sievietēm amatnieku vidē balstījās uz izteiktu dzimumu lomu nodalīšanu, kas cunftu attīstības gaitā jauno laiku sākumā un reformācijas rezultātā vēl pastiprinājās. Sievietēm bija atvēlēta mājsaimniecības sfēra.[1776] Pats par sevi šīs princips neizslēdza sievietes no publiskās sfēras, jo pilsētās nebija nošķirta dzīves un darba telpas, publiskā un privātā sfēra bija vienota, un koncentrējās tieši mājsaimniecībā. Pastāvēja ģimenes kopīpašums.[1777] Livonijas pilsētās sieva dzīvoja un saimniekoja namā un telpā, kas vienlaicīgi bija arī vīra darbistaba. Nodalīta guļamistaba, piemēram, Tallinas vidusslāņa iedzīvotāja namā pirmoreiz dokumentos minēta tikai 1586. gadā, savukārt virtuve – tikai 1639. gadā.[1778] Meistariene (*meisterinnen*) vadīja amatnieka darbnīcu vīra prombūtnē vai kamēr vīrs bija slims (Tallina, 1582).[1779]

Sievietes galvenā vērtība bija mājsaimnieces un bērnu audzinātājas lomā, lai arī pilsētās tapušos rakstos maz lietots termins „māte", vairāk uzsvērta precētas sievietes piederība vīram. Pilsētu nekustamo īpašumu, nodokļu maksātāju sarakstos Livonijā sievietes reģistrētas pārsvarā tieši kā sievas. Rīgas nekustamo īpašumu mantojumu grāmatā precēta sieva saukta „*uxor", „Wyve"*, bet no 1452. gada arī „*elike husfrow"*.[1780] No 1457. – arvien biežāk lietots apzīmējums „*hussfrowe*", attiecībā gan uz sievām, gan atraitnēm. Sievietes sauktas arī par meitām vai jaunavām (*dochter, junkfrouwe*).[1781] Salīdzinoši vēlu, no 1478. gada, Rīgas reģistros lietots termins atraitne (*wedewe*).[1782]

Jāatzīmē, ka bērnu izglītošanā saskaņā ar vācu pilsētu amatnieku priekšstatiem, noteicošā loma bija tēvam. Meitu izglītošana amatā bija atkarīga no tēva vēlmes. Pilsētās nerakstīta tradīcija ļāva arī meitu apmācīt savā arodā,[1783] lai arī vairāk sastopama bija tradīcija, ka meitas un dēli jau no agras bērnības tika mācīti dažādiem darbiem. Dēlu izglītošanā jau no bērnības bija skaidras kontūras, viņiem bija jāapgūst no tēva mantotais amats. Meitām no bērnības tika mācīts darbs mājsaimniecībā, ģimenes ietvaros, kas ietvēra arī amatniecības prasmes – vērpšanu, šūšanu, aušanu, kas tika uztverts kā dabiski

[1775] TLA 230. f., 1. apr., 242. lieta.
[1776] Simona-Muscheid, K. Frauenarbeit und Männerlehre. Der Geschlechterdiskurs im Handwerk. In: *„Was nützt die Schusterin dem Schmied?": Frauen und Handwerk von der Industrialisierung.* Hg. K. Simon-Muscheid. Frankfurt am Main; New York: Campus, 1998. S. 13–34.
[1777] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 41.
[1778] Kodres, K. Die Stadt und die Städter stellen sich vor. Öffentliche und private Räume in Reval am Begin der Neuzeit. In: *Kulturgeschichte der baltishen Länder in der Frühen Neuzeit*. Hg. K. Garber , M. Klöker. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2003. S. 172. Jau 16. gs. beigās gan minētas virtuves kalpones.
[1779] TLA 230. f., 1. apr., Bj 11. lieta (1582).
[1780] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579...* Nr. 876, 877, 878.
[1781] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579...* Nr. 944, 955, 963, 1011. u.c.
[1782] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579...* Nr. 1094: "*erliken vrowen Katherinen, nalatenn wededе zeugen Mathias Koeler*".
[1783] Tas attiecās ne tikai uz amatniekiem. Arī literāti, zinātnieki, jauno laiku sākumā protestantu mācītāji „drīkstēja" mācīt savām meitām pašu apgūto. Ennen, E. *Frauen in Mittelalter* ... S. 136; Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert" ... S. 29.

sievietes darbi, kuru apguvei nebija nepieciešams liels laiks un īpaša apmācība.[1784] Pastāvēja paraža, ka, apprecot amatnieka meitu, vīrs varēja kļūt par amata meistaru. Rīgā kurpnieku amatā 14. gs. beigās tā bija pat prasība, kas iespējams, liecina par to, kas daļa amatam nepieciešamo lietu tika nodotas meitai mantojumā kā „sieviešu daļa".[1785] Līdzīgi arī alus brūvētāju kompānijas pieprasīja precēties tikai brālības ietvaros, jo amatam nepieciešamie sadzīves rīki tika nodoti mantojumā – parasti vecākajai meitai.[1786] Amatnieka darba piederumu un aprīkojums piederēja pie mantojuma, ko uz dzīves laiku mantoja atraitne, bet īstie mantinieki bija bērni. Ja bērnu nebija, atraitne varēja iegūt mūža uztura tiesības īpašumā un arī uz amatnieka piederumiem. Tā Tallinā 1443. gadā Haverbeka atraitne (*Haverberkesche*) ar saviem aizbildņiem nodeva sava vīra mantojumu Olefam Molrem, ar noteikumu, ka viņa pati uz mūža laiku paturēs vīra istabu (*Kamer*) ar galdu un kaltēšanas ierīcēm (*dornsen*).[1787] 16. gs. beigās daļā amatu atraitņu tiesības tika ierobežotas, piemēram, nosakot, ka atraitne var lietot vīra darbnīcu gadu un vienu dienu. Tad viņai bija jāprecas vai amats jāpamet. Tas neattiecās uz visiem amatiem, un pēc analoģijas ar sieviešu tiesībām kā tādām, jādomā, ka šis noteikums tika attiecināts uz bezbērnu atraitni.

Bērnu kopšana un audzināšana gandrīz neparādās rakstītajos avotos. Toties bioarheoloģijas avoti liecina, ka Livonijas pilsētas vidusslāņa un nabadzīgo sieviešu dzīves apstākļi bija pakļauti lielam riskam mirt bērnībā jaunībā gan no dažādām slimībām, gan nepietiekamā uztura dēļ. Vienveidīgais un nepilnvērtīgais uzturs veicināja vielumaiņas izmaiņas un dažādas slimības. Osteoloģiskais materiāls norāda, ka bērni ilgi tika baroti ar krūti.[1788] Pēc pārejas uz cita veida barību, vecumā no diviem – četriem gadiem, bērniem pilsētās bija vērojams būtisks mirstības pieaugums un augšanas procesu palēlinājums, kā bioloģija adaptācija nelabvēlīgajiem dzīves apstākļiem.[1789] Tiek uzskatīts, ka amatnieku vidē bija mazāk bērnu nekā bagātāko tirgotāju ģimenēs. Amatnieku ģimenes sievietes viduslaikos, mazākā mērā jauno laiku sākumā nodarbojās arī ar savas piemājas saimniecības uzturēšanu – govis, cūkas, citi mājlopi pilsētās bija sastopami, līdz pilsētu rātes sāka ierobežot to turēšanu 15. gs.[1790]

Vidusslāņa sievietēm amatniecēm bija viena vai vairākas kalpones, kā arī kalpi, kuru darbības lauks bija ne tikai mājsaimniecība, bet lielā mērā saistīts ar amatnieka darbnīcas funkciju nodrošināšanu. Kalpotāju klātbūtne bieži vien neliecināja par lielu bagātību, jo to darbs bija nepieciešams, lai nodrošinātu amatnieku darbnīcas eksistenci. Amatnieces, atšķirībā no tirgotājām, arī

[1784] Izņēmums ir Rīgas linaudēju brālība, kurā bija paredzēta sievietes mācekles jeb zelles apmācība, sk. turpmāk.
[1785] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 103. § 5, 6, 8, 9.
[1786] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*.. S. 210–211.
[1787] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)*... S. 283, Nr. 1209.
[1788] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800.g*.... 142.–145. lpp.
[1789] Gerhards, G. Rīgas 13.–17.gs. bērnu un pusaudžu fiziskā attīstība. *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003. 138. lpp.
[1790] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr.–1800.g*.... 135. lpp. Rīgā rāte 1412.gadā aizliedza turēt cūkas un govis, kas ēd uz ielām.

16. gs. ne vienmēr prata lasīt un rakstīt. Tā Tallinas atslēdznieks (*Kleinschmied*) un viņa sieva Elina 1549. un 1564. gadā sastādīja abpusēju testamentu, kuru parakstīja pilsētas sekretārs, jo abi laulātie neprata ne lasīt, ne rakstīt. Tas viņiem netraucēja vadīt savu darbnīcu un turēt kalponi.[1791]

Viduslaiku pilsētās liela daļa amatniecības un tirdzniecība bija organizēta ģildēs un cunftēs, un tādas bija arī Rīgā, Tallinā un citās Livonijas pilsētās. Rīgā 14. gs. beigās bija tikai 7 amati jeb cunftes, 15. gs.– 13, bet 16. gs. pirmajā pusē zināms jau 21 amats. Nebūt ne visi amatnieku darbi tika organizēti šādās biedrībās.[1792] Daļa amatnieku un tirgotāju organizāciju noteikumi (šrāgas) ļāva sievietēm pilnvērtīgi vai ar daļējiem ierobežojumiem nodarboties ar amatu. Amata meistars, tāpat kā pilsētas pilsonis (namnieks) vienmēr bija precēts vīrietis. Laulība bija kā robeža, pie kuras tika grupētas citas atšķirības – pēc statusa un funkcijām. Amata meistariene bija vienlīdz atbildīga, tai skaitā arī materiāli par ražošanu, mājsaimniecību, sadzīvi. Livonijā nav zināms, ka meistara sieva un atraitne varēja piedalīties cunftu amatpersonu vēlēšanās, pārstāvēt cunfti vai piedalīties amata šrāgu izstrādāšanā.[1793] Cunftes dažkārt pieļāva sievas apmācību amatā un dažādi regulēja atraitnes tiesības. Iespējams, arī Livonijā pastāvēja nerakstīta, bet ierasta un atzīta prakse, ka sievietes jau no bērnības tika apmācītas tēva, savukārt sieva vīra amatā.[1794] Apprecot amatnieka meitu, viņas vīrs ieguva tiesības iekļūt amatnieku rindās.

Cunfte bija brālība, korporatīva grupa, kurā tika regulēta arī ģimenes dzīve. Cunftes tradicionāli pieprasīja cunftei izdevīgus matrimoniālos sakarus – atļāva precēties tikai ar noteiktas etniskas un sociālā piederības partneri, dažreiz arī burtiski paģērēja izprecināt meitu sava amata brālim. Tāpat kā svinīgi pasākumi, arī ģimenes dzīves notikumi, piemēram, bērnu dzimšana vai laulības pārkāpšana attiecās uz visiem. Laulību slēgšana bija publiska, vismaz tajā ziņā, ka pēc kāzām cunftes pieprasīja rīkot dzīres par godu jaunā brālības biedra (t.i. – parasti ieprecētās sievietes) ienākšanai amata apvienībā. Parasta prasība cunftēs un brālībās bija likumīga dzimšana likumīgā laulībā. Tomēr ne visi pilsētnieki bija tā dzimuši. Tallinas amatniekiem – ne tikai cunftēs organizētajiem, bet arī tādiem, kuriem cunftes nebija, bija ārlaulības bērni, iespējams, kopdzīve ārpus laulības ar kalponēm. Tā Tallinas bārddziņa Hinrika Hāgena kalponei Katrīnai 1479. gadā tika novēlēta visa iedzīve, bet viss pārējais – viņa [ārlaulības] bērnam.[1795] Savukārt Gerta Bārddziņa (*Mester Gerde Bartscheren*)

[1791] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 186, 224.
[1792] Caune, A., Ose, I. Archäologische Erkenntnisse zum Handwerk in Riga. Unter besonderer Berücksichtigung des 13.–14. Jahrhunderts min einem Ausblick auf das 17. Jarhundert. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. S. 461.
[1793] Dažās vācu pilsētās, piemēram, Augsburgā 1548. gadā, sievietēm tieši aizliedza pārstāvēt cunfti, piedalīties cunftu amatpersonu vēlēšanās. Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 33, 34, 40.
[1794] Vogel, B., Weckel, U. *Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit*. Hamburg: Verlag Krämer, 1991.
[1795] Seeberg- Erverferldt, R. *Testamente Revaler Bürger*… Nr. 32.

testamentā (1483) mantiniece bija viņa kalpone Margarētei (Greteken) – iespējams, nelikumīga sieva un arī palīdze darbā.[1796]

15. gs. otrajā pusē un 16. gs. Livonijas pilsētu cunftu amatnieki ar dažādu noteikumu un normu palīdzību centās regulēt darba attiecības un nodrošināt „namnieku pārtiku" jeb ienākumus savas korporatīvās grupas dalībniekiem. Cunftu noteikumi centās samazināt pārprodukciju un reglamentēja atsevišķu cilvēku peļņas iesējas: aizliedza turēt meistaram vairākas darbnīcas, ierobežoja zeļļu skaitu, aizliedza strādāt naktīs mākslīgajā apgaismojumā u.c.[1797] Šāda parādība bija raksturīga visās vācu pilsētās Baltijas jūras reģionā, kur ierobežotā tirgus dēļ nereti sievietes vācu pilsētās lielā mērā izstūma no saimnieciskās dzīves, pamatojoties uz to, ka sievietēm bija citi dzīves nodrošināšanas avoti ģimenes ietvaros.[1798] 16. gs. kalpoņu un ģimenes sieviešu iesaistīšana vairākās amatniecības nozarēs cunftu ietvaros tika noliegta, savukārt atraitņu iespējas nodarboties ar mirušā vīra amatu dažkārt ierobežotas ar noteiktu termiņu.[1799] Rīgā dažas cunftes 15. gs. pieļāva māsu uzņemšanu apvienībās, un daļa no tām bija t.s. „nevācu" transportstrādnieku brālības, piemēram, nesēju jeb krāvēju, alusnesēju u.c. Livonijas pilsētu rātes un amatu apvienības sievietes izslēdza no amatiem, sekojot vācu pilsētu jeb Hanzas pilsētu paraugam – kopš 16. gs. divdesmitajiem un trīsdesmitajiem gadiem uzņemšana dažādās amatu apvienībās tika arvien ierobežota. Tā Rīgas transportstrādnieku brālībās uzņēma ierobežotā skaitā attiecīgu profesiju pārstāvjus.[1800]

Jau krusta karu laikā 13. gs. Rīgā un Tallinā pastāvēja dažādas ģildes, no kurām saglabājušies tikai dažu ģilžu statūti. Tie bija adresēti ģildes brāļiem un māsām.[1801] Ģildes lielā mērā kā garīga rakstura brālības nodarbojās ar sabiedrisku un reliģisku dzīvi, kas līdz reformācijai bija raksturīgas daudzās Eiropas pilsētās.[1802] Baltijas jūras reģionā ģildes zināmas no 12. gs. beigām, pie kam to statūtos bija noteikta obligāta sieviešu piedalīšanās mirušo godināšanā un dažādos svētkos.[1803] Arī Rīgā un Tallinā 14.gs. vidū bija noorganizējušās ģildes, kurās bija pārstāvētas sievietes – māsas (*soror*). Apmēram desmit šādās Tallinas ģildēs sieviešu dalība 14.–16. gs. līdz reformācijai bija ievērojama.[1804] Pastāv uzskats, ka līdz ar sieviešu ierobežošanu amatu apvienībās Tallinā un Tartu, sākot ar 15. gs., sievietes bija pārstāvētas vienīgi garīgajās brālībās, bet ne cunftēs.[1805]

[1796] LVVA 4038. f., 2. apr.; 126. lieta, 72., 103. lpp.
[1797] *Feodālā Rīga...* 93. lpp.
[1798] Herlihy, D. *Opera Muliebria: women and work in medieval Europe*. New York [u.a.]: McGraw-Hill, 1990. P. 179.
[1799] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation.* …S. 40, 49.
[1800] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā...* 126. lpp.
[1801] *Feodālā Rīga*... 61 .lpp. Rīgā 13.gs. bija ne tikai vismaz 10 ģildes, arī Svētas asins, Olava, Nikolaja u.c.
[1802] Friedland, K. Bürgermentalität – Kaufmannsmoral. In: *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes II. Die Städte des Ostseeraumes als Vermittler von Kultur 1240–1720.* Hg. von J.-K. Büthe, T. Riis. Odesee, 1997. S. 11.
[1803] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*… S. 106.
[1804] Tiik, L. *Tallina Gildest ja nende kinnistuit.* Tartu, 1958. P. 39–40; Arbuzow, L. *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*. I.Hälfte. Leipzig und Riga, 1919.
[1805] *История Эстонкской СССР*… С. 207.

Rīgā Svētā Krusta un Svētās Trīsvienības brālībās ap 13. gs. vidu apvienojās Svētā Gara ģildē.[1806] Saskaņā ar ģildes noteikumiem 1252. gadā par ģildes locekli varēja kļūt arī māsa (*soror*), samaksājot sešus Rīgas šķiliņus iestāšanās naudas. Brāļi un māsas bija līdzvērtīgi, maksājot noteiktos sodus, pildot dažādus pienākumus, kā arī saņemot ģildes brāļu un māsu palīdzību slimības gadījumā un pēcnāves aprūpē.[1807] Sievietes piedalījās ģilžu dzīrēs, pie kam dažādos statusos. Ģildes māsas maksāja pašas – gan par izdzerto alu, gan par saplēstajām glāzēm, savukārt par citām maksāja viņu uzaicinātāji.[1808] Šī finansiālā pastāvība liecina par to, ka ģildes māsas nebija vienkārši vīriešu sievas vai ģimenes piederīgās, bet ieņēma vīriešiem līdzvērtīgu tiesiski sociālu pozīciju, atbilstoši pilsētu statūtiem bija t.s. tirgotājsievas (*Kauffrau*), kuras drīkstēja pastāvīgi rīkoties ar finansēm.

Par ģildes vecākajiem un amatpersonām (*Olderman, kamerer*) varēja kļūt tikai vīrieši, bet dažādās ekonomiskās un sabiedriskās darbībās, mirušo piemiņas pasākumos u.c. piedalījās arī ģildes māsas. Vēstures literatūrā uzskatīts, ka no Rīgas Svētā Gara ģildes izaugušas vairākas amata apvienības, kuru statūtos galvenā vērība veltīta sabiedriskajai un reliģiskajai dzīvei. Tāda bija, piemēram, Rīgas zvejnieku amata apvienība, kurās šrāgās (1402, 1581) maz noteikumu par amatu, bet noteikumi par sabiedrisko un reliģisko dzīvi.[1809] Pastāv viedoklis, ka Rīgā sievietes par pilntiesīgām ģildes loceklēm uzņēma, ja tās bija atraitnes un vadīja vai bija vadījušas mirušo vīru tirdzniecības uzņēmumu vai amatnieku darbnīcu.[1810]

Vēlāk daļa no šo 13. gs. šrāgu nosacījumiem līdzīgā veidā tika pārnesta uz amatu šrāgām, kurās arī 15. gs. sieviešu līdzdalība bija augsta. Kā līdzdalībnieces māsas tika akceptētas, piemēram, 1494. gadā, kad ģildes oldermanis Rīgā reģistrēja Mazās ģildes (*Tafelgilde*) īpašumus brāļu un māsu vārdā.[1811] Pastāvēja arī īpaši sieviešu amati saistībā ar ģilžu dzīru un kāzu rīkošanu.[1812]

Viena no brālībām ar augstu sieviešu līdzdalību bija Rīgas krāvēju un nesēju (lastu nesēju) apvienība, kuras šrāga 1450. gada 19. aprīlī liecina, ka arī šai cunftei nozīmīga bija arī reliģiskā un sabiedriskā funkcija. Ģildē uzņēma sievietes, pie kam dažādās ģimenes pozīcijās. Sievietēm reizēm tika minēts tikai vārds, bet vairumā gadījumu līdzās vārdam atzīmēja ģimenes statusu – precēta sieva (*wyff, wiff),* atraitne (parasti uzvārds ar nobeigumu *„-ersche*") vai statusu ārpus ģimenes – mūķenes, kalpones vai saimnieces kārtu (*Meistarine, wertinne, Mome, maget, bagyn)*. Uzņemšanas nauda brālībā neprecētām sievietēm un jaunavām bija 4 vecās ēras (12 ārtaugi (22§), savukārt precētas sievas kļuva par brālības māsu līdz ar vīru Savas ģildes vajadzībām brāļi un māsas ziedoja kausus, dvieļus,

[1806] LUB Bd. 1, 242. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture. Krustakari. 1180–1290.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 545. lpp.
[1807] LUB Bd. 1, Nr. 242, § 12, 13, 16, 19, 22, 24, 28, 34, 35.
[1808] LUB Bd. 1, Nr. 242, § 31.
[1809] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290 –1500*… 274. lpp.
[1810] *Feodālā Rīga*… 61. lpp.
[1811] *Erbebücher der Stadt Riga 1384 – 1579*. Teil II… Nr. 32.
[1812] LUB II, 2, Nr. 679, S. 529, S. 530.

galdautus, mucas, vasku u.c.[1813] 1487. gadā brālība nopirka savu namu par 125 mārkām. 15. gs. ziedotāju sarakstos minētas daudzas sievietes – biedrības māsas, pie kam starp tām bija gan sievietes bez ģimenes statusa norādes, gan precētas sievietes, kuras ziedoja kopā ar saviem vīriem vai atsevišķi. Tā 1483. gadā vienlaicīgi ziedoja Hanss Zase un viņa sieva Anneke: vīrs veltīja altārim 5 mārkas vaska, bet sieva– flāmu audumu. Ģildes māsa bija gan kāda meistare jeb meistara sieva Anneke (*Meisterine*), kā arī Veselines kalpone, kuras pirmais ziedojums [1461] bija tikai 8 ēras, bet vēlāk sekoja ievērojams ziedojums – 5 ½ mārkas un 3 lotis sudraba. 1460. gados brālībā ziedotāju vidū sastopami gan kalpi, gan kalpones, gan kāds vīrs ar savu saimnieci (*Hans Burvmann mit syner wertinnen*), kā arī Rīgas jaunavu klostera mūķene Mette, kura ziedoja ģildei 1466. gadā, bet 1468. gadā kļuva par cunftes māsu.[1814] 15. gs. vidū sievietes vienas pašas vai kopā ar vīru ziedoja galvenokārt dvieļus, audumus, altāra segas, retāk traukus, altārgleznas, naudu, savukārt gs. beigās – arvien lielākas naudas summas. Tā kā šīs bija ne amatnieku, bet gan transportstrādnieku (t.i. tādi, kuri strādāja par algu) apvienības un biedri pārsvarā nevāci, tad var rasties šaubas, vai viņus būtu pieskaitāmas pilsētu vidusslānim. Biedrību sarakstos kopš 15. gs. vidus līdz 16. gs. beigām sastopami daudz latviešu uzvārdu, starp kuriem arī sieviešu vārdi (*Anna Straumene, Maria Trilikummene* u.c.).[1815]

Arī alusnesēju brālībā sievietes bija pilntiesīgas organizācijas locekles, pat mirušas. 1503. gadā par alusnesēju brālības biedru uzņēma priesteri Johanu Venkhūzenu (*Johann Wenkhusen*) – kopā ar jau mirušajiem vecākiem – tēvu un māti.[1816]

Tallinā saglabājušies Svētās Miesas (*Leichnams-Gilde)* statūti, kas 13. gs. beigās bija rakstīti gan brāļiem un māsām. Ģildes šrāgā minēts, ka māsa varēja mirt zemes vidū, varēja apsaukāt amata vecāko, par ko pienācās sods, kā arī maksāja sodu vaskā. Vēlākos pielikumos atrodami fragmentāri biedru saraksti jeb jaunuzņemto biedru pieminējumi. Ģildē tika uzņemtas precētas sievietes kopā vai bez vīra, kalpones un arī mūķene. Tā 1446. gadā par māsām uzņemtas Gerta Neštevala sieva un viņas māsa, Halvāna sieva Elzebe un viņas kalpone.[1817] Arī citās šīs pilsētās ģildēs – Tallinas Sv. Olafa, Sv. Knuta un Lielajā ģildē – darbojās ģildes māsas. Tās bija gan precētas, gan vientuļas sievietes, gan pilsones, gan tādas, kurām pilsētā nebija nekustama īpašuma. Šo ģilžu darbības lauks bija līdzekļu vākšana altāru un kapelu ierīkošanai. Ģilžu brāļiem un māsām, kuri piederēja pie amatniekiem un tirgotājiem, bija obligātas kopīgas dzīres vismaz divreiz gadā, kā arī pienākums piedalīties miruša biedra izvadīšanā un piemiņas mesēs.[1818]

[1813] 1465. gadā ģildes inventārā bija 27 galdauti un dvieļi, 57 mazi un lieli kausi, 5 alvas kannas, 4 misiņa katli, 2 svečturi un 1 toveris. Brāļiem iestāšanās nauda bija 6 vecās ēras (1§).
[1814] Sk. Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger. ...Pielikums Nr. 1, 203.–215. lpp. Nesēju ģildes vikāriju grāmata, sākta ap 1450. gadu – līdz 1523. gadam.
[1815] Arbusov, L. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhunder. *Latvijas augstskolas raksti I*. Rīga: Latvijas augstskola, 1921, 87. lpp.
[1816] LUB II, Bd. 2, Nr. 468.
[1817] LUB Bd. 1, Nr. 593, Kolumne 762.–769.
[1818] Tiik, L. *Tallina Gildest ja nende kinnistuit.* Tartu, 1958. P. 39.–40.

Situācija Tallinā attiecībā uz sieviešu piedalīšanos ģildēs kā māsām mainījās 15. gs., kad veidojās amata apvienības, kurās galvenā vērība tika vērsta uz amatam raksturīgu noteikumu reglamentēšanu, lai arī sieviešu piedalīšanas saviesīgā dzīvē joprojām bija nozīmīga.[1819] Jau 15. gs. vidū Tallinas ģildēs pārsvarā tika uzņemti tikai vīrieši, pie kam viņiem bija jābūt arī Tallinas pilsoņiem. Sievietes nepiedalījās arī Tallinas Melngalvju brālībā un tikai dažas – Galda ģildē (*Tafelgilde*).[1820]

Līdzās ģildēm Livonijas pilsētās no 14. gs. veidojās arī profesionālākas amata apvienības, kuru šrāgas daļēji liecina par sieviešu darbu pilsētās. Rietumeiropā viduslaiku pilsētās sieviešu amatnieču darbs bija izplatīts un vairāk raksturīgs tekstilnozarē un luksus preču ražošanā (galvassegas, somiņas u.c.), kur veidojās arī īpašas sieviešu cunftes.[1821] Arī Hanzas pilsētās Vācijā 13.–14. gs. sastopamas sievietes – amatnieces, savukārt 15.–16. gs., attīstoties stingrākai cunftu sistēmai, pastāvīgs sieviešu darbs amatniecībā kļuva arvien retāks. Pastāvēja būtiskas atšķirības dažādu pilsētu starpā attiecībā uz sieviešu iesaistīšanos amatniecībā kā pastāvīgām meistarienēm.

Livonijas pilsētās 13.–16. gs. sievietes reti bija pastāvīgas amatnieces. Sievietes darbojās jomās, kas tradicionāli bija sieviešu ziņā – apģērba un rotu izgatavošana, pārtikas sarūpēšana, kā arī nodarbojās ar citiem amatiem. Par sievietēm amatniecēm 13. gs. beigās un 14. gs. rīgā liecina Rīgas parādu grāmata, kurā minēta zeltkale, adatu izgatavotāja, naudas mijēja, audēja un citas sievietes ar amata nosaukumu. Pēc baltvācu pētnieka V. Štīdas domām, ko viņš pauda 19. gs. beigās, Tallinā 14. gs. vienīgā sieviete, kas dokumentos minēta kā amatniece, bija pirtnieka sieva āderu laidēja.[1822] Tomēr avotu apzināšana un to studijas darījušas iespējamu igauņu pētniekam K. Kaplinskim apzināt pavisam citu ainu un 14. gs. uzskaitīt vairāk nekā 30 sieviešu vārdus saistībā ar viņu amatu. Amatnieces, kas dokumentētas gan 14. gs. sākumā, gan beigās, bija audējas, izkārtņu krāsotāja un gleznotāja, savukārt rotu izgatavotājas un alus gatavotāja minētas tikai gadsimta sākumā, bet tikai gadsimta beigās minētas fūrmanes, un galdniecības meistare un virpotāja. Pie vidusslāņa var pieskaitīt arī 14. gs. vairakkārt minētās Tallinas vecmātes.

Viena no jomām, kur darbojās atsevišķas sievietes, bija metālapstrāde un rotu izgatavošana, kā arī dažādu apģērba detaļu izgatavošana un tirgošana. Lai arī dažkārt sievietei pierakstītais amata vārds neko daudz nepastāsta, tas tomēr liecina par to, ka sievietes vērtēja ne tikai saistībā ar ģimeni, un pilsētās sieviešu darbība lauks, lai arī bija cieši saistīts ar māju, nenozīmēja pilnīgu noslēgtību.

[1819] Ne tikai Livonijas pilsētās, bet Baltijas jūras reģiona pilsētās vispār. Sk. Jahnke, C. do eten de sustere und brodere to hope. Die Koste der St. Antonius-Bruderschaft zur Burg Lübeck. Zur Durchführung mittelalterlicher Feste in der Stadt Lübeck. In: *Das Gedächtnis der hansestadt Lübeck. Festschrift für Antjekathrin Graßmann zum 65.Geburtstag*. Hg. von Hammel-Kiesow, Hundt, M. Lübeck: Schmidt-Römhild, 2005. S. 97–112.
[1820] Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde* . 15. gs. ģildē tika uzņemtas 6 sievietes.
[1821] Shahar, S. *The Fourth Estate*... P. 190–191.
[1822] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... S. 84. Sievietes, kuras pirtīs ārstēja slimos, minētas arī Livonijas lauku sabiedrībā (Einhorn, P. Historica Lettica… S. 592).

Rīgas parādnieku grāmatā minēta zeltkale Katrīna (*Katerina aurifabri*).[1823] Zeltkaļu cunftes šrāga (1360) noteica, ka zelta un sudraba lietu izstrādātājiem jābūt dzimušiem īstā laulībā gan no tēva, gan mātes puses. Šrāgā atrunāts meistarstiķis, zeļļu (*knecht*) darbība, kā arī minētas mantu jeb apģērbu tirgotājas (*cledersellersche*), kuras, gadījumā, ja tās nepiederēja pie zeltkaļu brālības, nedrīkstēja tirgot zelta un sudraba lietas.[1824] Ierobežojumi attiecībā uz sieviešu darbu šrāgā netika iekļauti. Citviet Eiropas pilsētās zeltkaļu darbs tika regulēts dažādi. Sievietes zelta, sudraba, ādas un zelta, koka un metālu rotkales ir dokumentētas Francijas pilsētās 13.–14. gs.[1825] Savukārt Dienvidvācijā 16. gs. sievietēm bija aizliegts būt zeltkaļu cunftē, jo viņas neko nesaprotot no zeltkaļu darba, un neatšķirtu zeltu no sudraba. L.Ropere uzskata, ka tieši metālapstrādē 16. gs. sievietes cunftēs Augsburgā tika visvairāk ierobežotas. Metālapstrādes apmācības laiks zeļļiem bija visaugstākais, kas arī stiprināja vīriešu monopolu.[1826]

Sievietes rotu izgatavošanā un pārdošanā bija raksturīga parādība viduslaiku Tallinā. Vairākas sievietes 14. gs. sākumā nodarbojušās ar šo amatu un maksāja īres maksas par pilsētas tirdzniecības vietas. Pilsētas reģistros, piemēram, 1334. gada nodevu maksātāju sarakstā, nekustamo īpašumu reģistrācijas grāmatās viņas tika minētas tieši saistībā ar amatu, ne ģimenes stāvokli. 1334. gadā Tallinā bija piecas rotu izgatavotājas – misiņa meistares un alvas lējējas (*Ettekenmeker, missingkmeker, Tyngeter*) – Aleke, Anna, Gretka, Grēta Kulesatija (*Kullesatty*) (1334–1336), Katrīna (1334–1342).[1827] Viņas rotas gan izgatavoja, gan tirgoja pilsētas tirdzniecības vietās un maksāja pilsētai gada nodevu par tirgus būdu (*boda*). Rotu izgatavotāju un tirgotāju arodā – *ettekenmekere* (no igauņu val. *Ehe* – rota) darbojās pa lielai daļai igauņi, arī vācieši un zviedri.[1828] Šos ļaudis vēlāk sauc arī „*Pistelmaker"*, un 1459. gadā viņi ieguva savu noformētu cunfti un pilsētas rātes apstiprinātu amata šrāgu kopā ar jostu kalējiem. Var pieņemt, ka šis amats bijis attīstīts jau pirms pilsētu dibināšanas Livonijā un arī Livonijas laikā raksturīgs nevāciem.[1829] Rotkaļi un rotkales izgatavoja dažādas misiņa vai zemas raudzes sudraba rozetes, piekariņus, kas bija rotāti ar tradicionālu ģeometrisku ornamentu.[1830] Tartu septiņi rotu izgatavotāji (*pistelmaker*) 1544. gadā ieguva pilsoņu tiesības, un šajā laikā te darbojās vēl trīs sudrabkaļi un pieci zeltkaļi. Par aktīvo krāsaino metālu izmantošanu dažāda veida apģērba, kā arī jostu, zirgu piederumu, maku rotāšanā liecina arheoloģiskais materiāls, kas iegūts

[1823] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352*. Peterb.,1872. Nr. 1015. *Katerina aurifabri* 1300/1338.
[1824] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 30, §16.
[1825] Shahar, S. *The Fourth Estate…* P. 191. Parīzes izmaksu grāmata 1296, 1297, 1313.
[1826] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 45.
[1827] Kaplinski, K. *Tallina käsitööolised XIV sajandi.* II. Tallin, Kirjastus „Esti Raamat" 1980. S. 46–102.
[1828] Johansen, P., Von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen...* S. 199.
[1829] *Tallina märkmeteraamatud 1333- 1374…* S. XLVII.
[1830] Vissak, R. On Handikraft in Tallinn (Reval): the Middle Ages and the Beginning of Modern Times. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. P. 498.

Tartu vecpilsētā.[1831] Tā Jaunpērnavā – 1553.gadā bija viens "*pistelmeker*" – nevācs Jākobs.[1832] Tartu un Pērnavā šāds amats zināms vismaz no 15. gs.[1833]

Alvas, misiņa un sudraba rotu pircēji viduslaiku Tallinā un arī citās pilsētās bija pārsvarā nevāci, jo visu Livonijas maztautu sieviešu tērpā dažāda veida rotām bija liela nozīme. Sieviešu tērps lielākoties bija krāsots ar dabīgām krāsvielām, un šādi rotājumi – spoži, kontrastējoši ar vienkrāsaino audumu, bija lielā cieņā. Bez tam tieši somugru tautu pārstāvēm jau no 11. gs. tuvi bija dažādi piekariņi pie krūšu važiņu rotas, kas Livonijas sieviešu vidū nezaudēja popularitāti līdz 14.–15. gs., lai arī krūšu važiņu rota vairs netika lietota. Dažādi piekariņi važiņās tika pievienoti krekla vai villaines saspraužamajām saktām, kas šajā laikā bija visizplatītākās rotas. Jāpiezīmē, ka ar krāsaino metālu saistītas lejamveides no 13.–14. gs. arheoloģisko izrakumu laikā ir atrastas daudzās Livonijas pilsētās, bet tieši alvas-svina rozešu lejamās veidnes atrastas lībiešu, zemgaļu un igauņu pilskalnos.[1834] Dažādu piekariņu, alvas rozetīšu izmantošana bija saistīta tieši ar apģērba rotāšanu, un to izgatavošana neprasīja kalēja darba iemaņas.[1835]

Apģērba un aksesuāru izgatavotāji vienlaikus nodarbojās ar rotu, sīklietu, siksnu izgatavošanu un tirdzniecību, tai skaitā – zemniekiem (saukti arī – *belterus, gordellmaker).* Starp tiem bija arī sievietes kā siksnu izgatavotāja Anna (*Anna Gortemakers*), kura bija arī namīpašniece Rīgā (1396).[1836] Uzskatīts, ka pilsētās zemnieku rotu un apģērba piederumu izgatavošana tradicionāli bija nevācu amats. Igauņu rotkaļi un rotu tirgotāji Tallinā tika ierobežoti 16. gs. pirmajā pusē, kad tirdzniecības vietu īres maksa nevāciem tika pacelta divkārt – no 6 līdz 12 mārkām, savukārt vācu galantērijas preču tirgotājiem un tirgotājām, pārsvarā rātskungu atraitnēm, īres maksa bija tikai 4–5 mārkas gadā.[1837] Rīgā 1513. gadā nodibinājās jostu un rotkaļu (*breeszmaker)*[1838] amats, kurā sievietes kā māsas tika minētas vien saistībā ar mirušo piemiņu, savukārt amata apguvei bija nepieciešami vismaz trīs gadi. Ja amata brāļa atraitne apprecējās ar kādu ārpus cunftes, viņai pēc gada un vienas dienas amats bija jāatstāj.[1839] Savukārt Rīgas rātes apstiprinātie krievu preču (arī jostas un nevācu rotas) tirgotāju noteikumi 1522.

[1831] Mäesalu, A. Das Handwerk in der Satdt Tartu vom 13. bis 16. Jahrhundert. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. S. 475.
[1832] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau* ... S. 202, 182. piezīme.
[1833] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen*... S. 200.
[1834] Zariņa, A. *Apģērbs Latvijā 7.–17. gs.* Rīga: Zinātne, 1999. 38, 136. lpp. Audumu rotāšanai izmantoja gaišu, kontrastējošu, mirdzošu materiālu – bronzu, alvu, dzeltenās stikla zīlītes. No 4. gs. Lietuvas teritorijā, no 7. gs. Latvijas teritorijā bija iecienītas bronzas spirālītes, vēlāk bronzas podziņas, gredzentiņi, riņķīši, trapecveida piekariņi, bet no pēc 11. gs. – alvas rozetītes un stikla krelles.
[1835] Piemēram, Rīgā: Caune, A., Ose, I. Archäologische Erkenntnisse zum Handwerk in Riga… S. 464.
[1836] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*... Nr. 197.
[1837] *История Эстонкской СССР*… С. 309.
[1838]Rīgas 1513. gadā nodibinātā rotkaļļu amata meistarstiķis – sakta – tika saukta ne tipiskā vācu vārdā (*Handtruw*), bet gan „*Bresze*", un no valodnieku viedokļa tas šķiet aizguvums no igauņu „*prees*" – sakta. Vārds var būt arī aizguvums no senslāvu valodsa (*prjažka*). Sk. Lindskog– Wallenburg, G. *Bezeichnungen für Frauenkleidungstücke und Kleiderschmuck im Mittelniederdeutschen*. Berlin, 1977. 219 S.
[1839] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*...Nr. 39. §23, 24

gadā paredzēja, ka amatā oficiāli var strādāt kā brāļi, tā māsas.[1840] Krievu tirgotāju šrāga 1569. gadā noteica, ka šie tirgotāji var izgatavot jostas un visu, ko nēsā nevāci. Krustus, ķemmes un sieviešu somiņas izgatavoja nevācu tirgotāji, bet aitu dzirkles – vācu tirgotāji.[1841] Tallinas sieviešu testamentos siksnu izgatavotājas minētas arī 16.gs. otrajā pusē *Muntmeistersche* (1571), *Mestmackersche* (1581).[1842]

Rīgā 1291. gadā minēta arī kāda cita veida metālapstrādātāja – adatu izgatavotāja (*nettlersche*).[1843] Šajā laikā adatu un nažu izgatavotājas – Eiropas pilsētās bija samērā tipiski sieviešu amati.[1844] Adatas pie jostas piestiprinātā adatu turētājā bija sieviešu apģērba sastāvdaļa.

Sieviešu darbs bija nozīmīgs apģērba un apavu izgatavošanā, sākot no vērpšanas, kas pilsētās neizveidojās par atsevišķu amatu. Ne tikai vidusslāņa, bet jebkuras kārtas sievietēm bija ieteicams mājās vērpt un aust, tas piederēja pie sieviešu darbiem, kuru apmācība notika jau ļoti agrā vecumā, parasti mātes uzraudzībā.[1845]

Sievietes mājas apstākļos un kā amatnieces nodarbojās ar aušanu. Rīgā Peitavas ielas rajonā atklātā audēja darbnīca, kura datēta ar 13. gs. pirmo pusi, un liecina, ka šajā laikā pilsētās izmantoja horizontālos aužamos stāvus linu auduma aušanai. Šī ir arī vienīgā amatnieka darbnīca, kas arheoloģiski atklāta Rīgas vecpilsētā,[1846] lai arī aužamie horizontālie stāvi no 12.–13. gs. bijuši arī Koknesē. [1847] Jādomā, ka šajā laikā pilsētnieku mājās aužamie stāvi nebija katras sievietes mājsaimniecības piederums, un tā tiešām varēja būt amatnieka darbnīca. Tomēr, ja kādā telpā tiek atrasti ar vērpšanu saistīti piederumi – šajā laikā vērpjamās vārpstiņas, tad arheologi šīs vietas nebūt nedēvē par amatnieku darbnīcām. Te arī nav nekādas pretrunas, jo atsevišķu amatnieku darbnīcu, kas būtu nošķirtas no dzīvojamās mājas, šajā laikā nemaz nebija. Rīgas parādu grāmatā atrodams audējas Alheidas vārds, kura minēta gan pati (*Alheydis rubea textrix*, 1305), gan kopā ar vīru (*Johannes rubeus textori et Alheidis, uxor ejus,* 1305).[1848] Audējas (*wewerschen*) un pirtnieces (*bastoversche)* kā kauna amata veicējas, kuras nedrīkstēja lūgt uz amata dzīrēm, minētas Rīgas Svētā gara ģildes statūtos (1252) [1849], kā arī Rīgas ādinieku un kažocnieku (*Kürschener*) 14. gs. šrāgā.[1850]

Audējas kā pastāvīgas amatnieces 14. gs. vairākkārtīgi minētas Tallinā un Rīgā. Olafa draudzei piederīgas bija tallinietes audējas – Sceleke (1333–1334), Grēta (1392), Jesse (1399), Kerstine (1372–1399), Margarēte (1374–1399), vārdā nesauktas audēja (*una textrix, eyn weuersche*) (1374, 1386–

[1840] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 52. § 38, 39, S. 369.
[1841] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 55. §16. S. 371.
[1842] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 244, 258.
[1843] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352...* Nr. 349. (Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500…* 254.lpp.: adatu taisītāja atraitne).
[1844] Shahar, S. *The Fourth Estate…* P. 191.
[1845] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau... S. 111.
[1846] Caune, A., Ose, I. Archäologische Erkenntnisse zum Handwerk in Riga... S. 465.
[1847] Zariņa, A. *Apģērbs Latvijā 7.–17.gs.* Rīga: Zinātne, 1999. 34. lpp.
[1848] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352…* Nr. 104.
[1849] LUB Bd. 1, Nr. 242, § 36. Kauna amats bija linaudēji, tāpat kā pirtnieki.
[1850] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 55, §36.

1389), savukārt Nikolaja draudzē – Katrīna (1386?–1392), Tabe (1374), kā arī vārdā nesauktas audējas (*en Weuersche de wewersche*) (1374–1399, 1399).[1851] Sievietes dažreiz ilgstoši minētas tieši saistībā ar savu amatu, nenorādot ģimenes statusu. Diezgan daudz ziņu un plaša historiogrāfija ir par Rīgas linaudēju amatu. Rīgā un Tallinā linaudēju amatu piekopa kā vīrieši, tā sievietes, un arī pēc amata apvienību izveidošanās, šrāgās bija dota iespēja amatu veikt arī māsām. Sievietes tāpat kā vīrieši par pārkāpumiem maksāja sodus vaskā (Rīga, 1458). 15.gs. ar noteikumu palīdzību cunfte centās saglabāt savu biedru vienlīdzīgas peļņas iespējas, nosakot, ka vienam meistaram varēja būt ne vairāk kā četri aužamie stāvi. Tas savam laikam bija tipiski, un citviet cunftu likumi ierobežoja arī kalpoņu darbu izmantošanu – viņas varēja tikt apmācītas amatā, bet viņas vienmēr palika tikai lētāks palīgdarbaspēks. Parādība, ka ar apģērba izgatavošanu saistītās cunftēs 15. gs. meistariem aizliedza izmantot kalpones, bija reģionāla rakstura.[1852]

Rīgas linaudēju statūtos minētas gan māsas, gan mācekles – linaudēju zelles (*knepesche*), kā arī pastāvīgi strādājoša sieviete (*suster, de dar arbeidet up sick sulvest*). Starp brālības ziedotājiem 1458.gadā minētas arī vairākas sievietes – Hille, Anna Blumkenblavše, Ilze Zalše, Margarēte Karleše, Heyle, Katrīna Volmāra.[1853] Rīgas linaudēji bija izņēmums Hanzas pilsētu starpā, jo to statūtos pieminēja ar sievietes mācekles. Vācu pilsētu vēsturnieks K.Arnolds secinājis, ka amati, kuros sievietes saskaņā ar šrāgu varēja mācīties amatu, Baltijas jūras reģionā bija tikai "smalko lietu" cunfte Hamburgā, sīktirgotāji Lineburgā, kā arī Rīgas linaudēji.[1854] 1544. gada Rīgas linaudēju šrāgā sieviešu apmācība vairs netika minēta.[1855] Atraitne drīkstēja nodarboties ar amatu, kamēr atkārtoti neprecējās. Šrāgas noslēgumā uzskaitītie brālības biedri bija tikai vīrieši.[1856]

Tāpat kā vērpšana, arī šūšana un rokdarbi bija dažādu sociālo slāņu sieviešu ikdienas nodarbe, kura varēja kļūt par peļņas avotu. Tallinā 1371.–1389. gadā pilsētas nekustamo īpašumu dokumentācijā minēta pie Olafa draudzes piederīgā šuvēja Katrīna (*Katerina Lange, Katerina sartrix*).[1857] Rīgā saistībā ar audumu apstrādi un apģērbu minēta sieviete lakatu jeb audumu mazgātāja Alhaida (*Alheydis Dokewesschersche*). Viņa maksāja par vietu tirgus laukumā (1343).[1858] Dažāda veida ierobežojumi skāra arī šo amatu – 15.gs. cunftēs neuzņēma nevācus, bet Rīgā drēbnieku šrāgā ap

[1851] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* .. S. 46–102.
[1852] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 44. Bija jāizmanto zeļļi, kuru intereses aizstāvēja zeļļu apvienības. Kalpoņu apvienības turpretī nekad nepastāvēja.
[1853] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 69, § 1, 3, 5, 10, 11, 13.
[1854] Arnold, K. Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten... S. 79.
[1855] Iespējams, šis noteikumus saistāms ar mājas iedzīves, t.sk. amatnieku iedzīves mantošanu sieviešu līnijā, kas veicināja noteikumus, ka meistarm jāprecas ar kāda brālības biedra meitu vai atraitni. Amatā nedrīkstēja uzņemt igauņus un lietuviešus. Meistars varēja apmācīt savu dēlu. Brālības biedriem bija tiesības nodarboties ar tirdzniecību; nedrīkstēja uzņemt brālībā meistaru, kas bija citviet strādājis amatā, un ieradās kopā ar sievu un bērniem.
[1856] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 70. §1, 6, 14, 16, 24.
[1857] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* .. Lk. 46–102.
[1858] Liber reditum I : I, Nr. 235.

1400. gadu nostiprināja tiesības vīriešiem.[1859] Drēbju piegriezēju (*Leckenscherer*) šrāga (Rīgā, 1383) noteica, ka atraitne varēja nodarboties ar vīra amatu tikai gadu un vienu dienu. Ja pēc gada viņa nebija apprecējusies, amats bija jāatstāj.[1860] Lai arī skrodera un palīgamatu darbs 16. gs. bija drīzāk vīriešu joma, tomēr sievietes arī ārpus cunftēm nodarbojas ar šūšanu un rokdarbiem. Tā 1557. gadā Tallinā strādāja igauņu drēbniece Elza (*Else rettesep*),[1861] bet Rīgā 16.gs. otrajā pusē sieviete *Kuse Katze* dzīvojusi pie Ģertūdes baznīcas un iztikusi no rokdarbiem.[1862]

Rīgā 1402. gadā minēta virskurpju taisītāja (*Glotzemekersche)*, kura maksājusi nomas maksu pilsētai četras mārkas gadā.[1863] Amatniece vai amatnieka atraitne, kas no korķa un ādas gatavoja virskurpes (*Glotzen*), pēc V.Štīdas domām, bija vienīgā amatniece, kas minēta Rīgā 15. gs.[1864] Jādomā, ka šī pati sieviete Katrīna (*Katherine Glotzenmekersche)* 1400. gadā iegādājās tirgus vietu (*bode*) Rīgā.[1865] Par kurpniecēm sievietes varēja kļūt arī tad, kad šis amats noformējās slēgtā korporatīvā grupā un Rīgā ieguva savus statūtus 14. gs. beigās. Kurpnieku cunftē līdzās tīri profesionālai amata aizsardzībai nozīmīga vieta bija arī reliģiskajai un sabiedriskajai dzīvei. Katrs, kas piedzima kurpnieka ģimenē – arī meitas – tika uzņemts par biedru. Katram, kurš apprecēja kurpnieka meitu, bija jākļūst par kurpnieku. Piedalīšanās kurpnieku brālībā Rīgā nozīmēja arī vienas kolektīvas dzīres Vasarssvētkos, kurās bija jāpiedalās arī sievietēm par saviem līdzekļiem. Biedrība paredzēja kolektīvu mirušo piemiņu.[1866] Kurpnieku amatā izveidojās arī zeļļu apvienība, kuriem cita starpā tika noteikts precēties tikai ar sievietēm no kurpnieku un ādmiņu amata.[1867] Kurpnieki un dažāda veida apavu izgatavotāji darbojās arī ārpus šīs cunftes. 16. gs. pirmajā pusē Rīgas krāvēju un alusnesēju brālības sarakstā atzīmēta kāda sieviete kurpniece (*kurpenekesche*),[1868] bet Tallinas kalpones Maises (*Mayse*) testamentā 15. gs. beigās minēta kurpniece Kristoferše, kura viņai bija parādā 4 mārkas. [1869]

Kažocnieki, arī ādinieki un ādas apģērbu izgatavotāji (*Kürschener*) saskaņā ar 14. gs. šrāgām varēja būt gan sievietes, gan vīrieši. 1347. gada Rīgas kažocnieku amata noteikumos uzsvērts, ka sodi par necienīgu uzvešanos un cita amata brāļa vai māsas apsaukāšanu, neierašanos uz amata brāļa, māsas vai bērna bērēm, nepaklausību cunftes vecākajam attiecas gan uz brāļiem, gan uz māsām. Gan brāļiem, gan māsām bija atbildība pilsētas fogta priekšā.[1870] Kāda kažocnieka māsa Kristīne (*Christina soror*

[1859] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 92.
[1860] Mettig, C. *Zur Geschichte der Rigaschen Gewerbe*... Anlage Nr. 1. Domājams, ka šādu noteikumu varēja uzstādīt bezbērnu atraitnei. Norma bija pārņemta no šī amata statūtiem Lībekā.
[1861] Johansen, P., Von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen*... S. 195.
[1862] Straubergs, K. Latviešu buramie vārdi. R., 1941. 2. sēj. 478. lpp.
[1863] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 2, Nr. 561.
[1864] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... S. 84.
[1865] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*. ..Nr. 268, S. 32.
[1866] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. 103. § 5, 6, 8, 9.
[1867] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 261. lpp.
[1868] Arbusov, L. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhunder. *Latvijas augstskolas raksti I*. Rīga: Latvijas augstskola, 1921, 87. lpp.
[1869] Allik, K.R. *Die Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert* ... Beilage 3.
[1870] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*...Nr. 55.

Daniel Pellifex) 1356./1362. gadā maksāja par nekustamu izīrētu īpašumu Rīgā.[1871] Jādomā, ka viņa to izmantoja tieši saimnieciskām vajadzībām. 16. gs. sieviešu darbība cunftē netika ierobežota.[1872]

Viens no amatiem, kas gan viduslaikos, gan arī vēl 16. gs. nogalē ļāva arī sievietēm kļūt par cunftes māsām, bija cepuru izgatavotāji. Tallinā cepuru taisītāja (*de hutwalkerche*) Olafa draudzē minēta 1390.gadā,[1873] savukārt Rīgas cepuru izgatavotāju cunftes šrāga (1595) paredzēja, ka amatā varēja darboties kā brāļi, tā māsas.[1874]

Ikdienā amatnieku ģimeņu sievietes nodarbojās ar preču tirgošanu. Tāpat kā daudzviet pilsētās Baltijas jūras reģionā, Livonijā sievietes bija sīktirgotājas, kuras īrēja tirgus vietas no pilsētas. Sieviešu tirdzniecība lokālā tirgū (*Krämerei und Hökerei*) ietvēra dažādas jomas un tika pieskaitīta pie amatniecības. Dažādos veidos pelnošas vidusslāņa sievietes – sīktirgotājas – pilsētās bija vispārēja parādība.[1875] Sievietes kā pastāvīgas sīktirgotājas neatkarīgi no viņu vīra nodarbes bija sastopamas Rīgā 13. gs. beigās un 15. gs. pirmajā pusē. Rīgas parādnieku grāmatā atrodams sīktirgotājas (*Institrix*) Jutas vārds. Viņa aizņēmusies naudu divkārt – 1297/1298. un 1303. gadā.[1876] Tallinā 1314. gadā Langebenes sieva (*uxor Langebene*) pati, bez aizbildņa ziņas un kontroles, pārdeva savu tirdzniecības vietu (*bodam suam*) par 3 mārku gada renti.[1877] Apģērbu pārdevēja (*Tale Klederzellersche*) 1402. gadā īrēja tirdzniecības vietu Rīgā.[1878] Viņa varēja būt arī cunftes māsa, jo 1360. gada apģērba tirgotāju un vecu lietu tirgotāju amata šrāgā bija paredzēta arī amata māsu klātbūtne.[1879]

Sievietes tirgoja apģērbu un vecas lietas. Tādas minētas zeltkaļu šrāgā 1360. gadā – lietoto mantu (?) pārdevējas (*Cledersellerschen*), kuras tirgoja zelta un sudraba lietas, bet nepiederēja pie zeltkaļu amata apvienībās, par savām zelta un sudraba lietām bija jāziņo amata meistariem, kuri tās novērtēja, pretējā gadījumā tirgotāju gaidīja 3 mārku liels sods.[1880] Rīgā 1522. gada noorganizējās krāmu bodnieku jeb krievu sīktirgotāju amats. Sievietes šajā brālībā varēja būt pilntiesīgas biedres. Krāmu tirgotājiem bija savi noteikumi, piemēram, sieviešu somiņas drīkstēja tirgot nevāci, savukārt vācu un krievu tirgotājiem bija savs preču sortiments.[1881] Sieviešu somiņas, kas tika piestiprinātas pie jostas, 16. gs. bija visu Livonijas kārtu sieviešu apģērbā. Greznas sieviešu sudraba jostas ar piekarinātiem

[1871] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 2, Nr. 87, S. 32.
[1872] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...*Nr. 56. Ierobežojumi attiecās uz nevāciem, kurus nedrīkstēja apmācīt amatā, ja viņi bija dzimtcilvēki.
[1873] Kaplinski, K. *Tallina käsitööolised XIV sajandi.* II... Lk. 46–102.
[1874] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...*Nr. 45, § 7.
[1875] Keniston McIntosch, M. *Working Women in English Society, 1300–1620*. Cambrige: Uni versity Press, 2005. 291 S. P. 120–121. Autors pie tādiem pieskaita arī sievietes darbu mājsaimniecībā un personālā servisā; finansu darījumus (aizdevējas, rente); sievietes amatnieces un pārdevējas.
[1876] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352*… Nr. 927, Nr. 104; *Jutta Institrix* (Nr. 828; 890.)
[1877] *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360)*... S. 6, Nr. 47.
[1878] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 2, Nr. 561, S. 76.
[1879] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 30, §16; S. 84.
[1880] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden...* Nr. 30.
[1881] Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*.. 125.lpp. Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden....* Nr. 55. §16. S. 371.

nažiem un somiņām minētas muižnieku dokumentos,[1882] bet pilsētās un miestos atklātas vairāku 16.gs. depozītu sastāvā.[1883]

Vairākas amatniecības nozares, kur 14.–16. gs. sastopami sieviešu vārdi, nebija tieši saistītas ar sfērām, kas tradicionālā darba dalīšanā ietilpa sieviešu darbos. Kā parādījis K. Kaplinskis, tad Tallinas svētā Nikolaja draudzē 14. gs. otrajā pusē bija sievietes, kuras pastāvīgi veica kokamatnieka darbus – nodokļu maksāja Mehtilde (*Mechtildis, Mettildis*) 1361.–1363. gadā, Anneke (*Anneke, Annike, Annynges*) no 1371. līdz 1382. gadam[1884], vārdā nesaukta virpotāja jeb virpotāja [atraitne] no 1387. līdz 1390.gadam (*de bekewertesce, stupanatrix*).[1885] Paaudzi vēlāk virpotāja jeb bļodu taisītāja Nīce (*Nytze bekerworter*) arī Tallinā darbojusies ilgstoši – viņa kā kokamatnieka atraitne ar dēliem 1406. gadā saņēma mirušā vīra mantojumu ar visiem piederumiem. 1420. gadā sieviete Nīce norakstīja savu mantojumu Hinrikam Šēreram ar noteikumu, ka saņems mūža nodrošinājumu kā gada renti.[1886]

Sieviešu noturīgās pozīcijas kokamatniecībā var daļēji skaidrot ar to, ka sievietes bija iesaistītas vērpjamo ratiņu, steļļu un dažādu mājas iedzīves priekšmetu izgatavošanā. Vērpjamais ratiņš Baltijas jūras reģiona pilsētās pazīstams no 13. gs. otrās puses. Hamburgā ap 1400. gadu, kad sieviešu tiesības veikt amatus tika ierobežotas, atraitnēm palika tiesības pastāvīgi nodarboties ar vairākiem amatiem, starp tiem arī vērpjamo ratiņu izgatavošana.[1887] Bez tam Tallinā daļa no kokamatniekiem līdz 17. gs. nebija apvienoti cunftē. Spriežot pēc amatnieku – vīriešu – vārdiem, amata meistari jauno laiku sākumā bija nevāci un dzīvoja apmēram vienā rajonā. Līdzās igauņiem atrodami arī zviedru vārdi, bet ne vācu.[1888] Iespējams, ka nevācu vai zviedru amatnieku vidē sievietēm bija lielākas iespējas pašai vadīt amatnieka darbnīcu.

Daļēji ar kokamatniecību bija saistīts krāsotāju un gleznotāju darbs. Sievietes Tallinā šajā amatā pastāvīgi darbojās 15. gs. Gleznotāja vai krāsotāja Kerstine (*Kerstyn meelre*) 1414. gadā nodeva savu mantojumu kādam amatniekam. Viņas nams atradās līdzās stiklinieka Hansa īpašumam.[1889] Izkārtņu krāsotāja (*clipiatrix*, *schildersche*) minēta 1334.–1355. un 1359. gadā, savukārt gleznotāja Katrīna Olafa draudzē – 1385.gadā.[1890] Stiklinieki, krāsotāji un izkārtņu apgleznotāji Tallinā ieguva savu amata šrāgu 1513. gadā. Viņi gatavoja mēbeles, kā arī kuģu zīmes, kas parasti bija skaisti apgleznoti. 1538. gadā izkārtņu izgatavotāji bijuši pārsvarā zviedri.[1891]

[1882] Neprecētu sieviešu sudraba rotas ar naža maksti (Vidzemes saimniecības vēstures avoti… Nr. 74, 349. lpp.)
[1883] Apala, Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti ... 56. lpp. Divas sudraba jostas arheoloģiski atklātas Cēsīs. Savukārt Jumpravmuižas depozītā atrastā sudraba ķēžu josta piederēja turīgai sievietei, bet arī viņas somiņā bija uzpirksteņi un materiāls greznumlietiņu gatavošanai – sudraba krelle, vairākas sarkana stikla krellītes, kalnu kristāla plāksnītes, sudraba riņķītis un piekariņš, kā arī zelta brokāta pavedieni un bronzas uzpirkstenis.
[1884] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi*... Lk. 46–102.
[1885] *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360-1383)*... S. 16, Nr. 78.
[1886] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458*)... S. 110, Nr. 559; S. 181, Nr. 859.
[1887] Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*… S.134.
[1888] Johansen, P., Von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen*... S. 184.
[1889] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458*)... S. 148, Nr. 730.
[1890] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi*... Lk. 46–102.
[1891] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen*... S. 185.

Tradicionāli sieviešu darbs saglabājās pārtikas produktu ražošanā. Rīgas maiznieku zeļļu cunftes šrāga, kas sastādīta pirms 1373. gada, noteica, ka pēc cunftes brāļu ieteikuma amata vecākie uzņēma biedrībā māsu, un viņai, tāpat kā brālim, bija jāmaksā 5 ārtigi iestāšanās nauda. Piezīmes uz šrāgas, kas datētas ar 1473. gadu, rāda, ka šajā cunftē uzņēma sievieti, kuras vīrs nebija maiznieks: par zeļļu cunftes māsu kļuvusi sīktirgotāja Tiderika Huenstrides sieva. Gan pēc brāļu, gan māsu nāves priesterim bija jānotur dvēseļes aizlūgums brālības vārdā.[1892] Maiznieki nedrīkstēja precēt nevācieti.[1893]

Tallinas maiznieku amata šrāgā (1438, atjaunota 1527) tika pieļauts, ka sieviete ir cunftes māsa. Šrāga noteica, ka ne vīrietis, ne sieviete cunftē nevar padzīt kalpu – par to jāmaksā sods. Tāpat sievietei bija jāmaksā sodi par citiem pārkāpumiem, lai arī to varēja samaksāt arī viņas vīrs vai kāds cits.[1894] Te minētais sods – muca alus – netieši liecina par sieviešu pastāvību un tiesībām gatavot alu.

Tallinā sievietes vairākkārt minētas saistībā ar alus darīšanu – kā alus tecinātājas (*Bierzapferinne*) – *Leyne Byrtepersche* (1342), *tepperschen Kersine* (1423).[1895] Tallinas alus brūvētāju šrāgā 1498. gadā sievietes tieši nebija izslēgtas no amata, atšķirībā no nevāciem.[1896]

Sieviete miesniece bijusi Tedeke Rīgā 1405. gadā. Pie nekustama īpašuma, ko viņa īrēja no pilsētas, pilsētas grāmatā blakus vārdam „*Tedeke Knockenhowe"* ar citu roku rakstīts: „*mulier*" (latīņu val. sieviete).[1897] Jādomā, ka Rīgas mantojamo gruntsgabalu sarakstā minētais vārds *Tydeke Knokenhouwer* arī varēja piederēt sievietei, lai arī šim mantojuma pārdevējam Rīgā 1392. gadā nebija attiecīgas piezīmes, un personvārds *Tedeke, Tydeke* (no *Tiderich*) bija attiecināts uz vīriešiem.[1898] Miesnieki pilsētās bija ļoti nozīmīgi, un minēti arī t.s. namnieku runās Rīgā (1376, 11 §).[1899] Tallinā miesnieks zviedrs Mihails Todde testamentā 1556. gadā lūdza Tallinas rātei atstāt viņa sievai piederumus (*let, fleschschrange*), lai viņa varētu tos lietot un tirgoties pēc viņa nāves.[1900] Šajā laikā sievietei tātad vajadzēja īpašu pilsētas akceptu, lai viņa varētu kā atraitne pārņemt miesnieka amatu un tirdzniecības vietu.

Pilsētās bija sastopami vēl citi sieviešu veikti amati un nodarbes. Iespējams, ka sievietes, kas minētas bez piesaistes ģimenes statusam, bija atraitnes, kuras turpināja ģimenē kopā ar vīru aizsākto. Rīgas parādnieku grāmatā 13. gs. beigās minēta kāda Margareta – naudas mainītāja (*Greten,*

[1892] Mettig, C. Zur *Geschichte der Rigaschen Gewerbe im 13. und 14. Jahrhundert*. Riga: N. Kymmel, 1883., Beilage Nr. 2, S. 98–101.
[1893] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 264. lpp.
[1894] LUB Bd. 9, Nr. 258., S. 153–155, Nr. 17. Ne vīrs ne sieva nedrīkst "*gelt uzpp weten doen edder to lande kopen, er de tor stad gekomen is, bi des rades broke*"; 18. *Item en schal nemandt vorkopere holden, sunder he schal sulven den weten kopen offte syne werdynne by 1 mrc. Brokes und deme rade 1 ferding Rig.*"
[1895] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 210–214. Iespējams, ka alus gatavošanas tiesības, kas bija saistītas ar sieviešu līnijas mantojumu, Tallinā 16.gs. vidū bija raksturīgas tieši igauņu un zviedru sievietēm.
[1896] LUB II, Bd. 1, Nr. 633.
[1897] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 2. Nr. 562, 96. atsauce.
[1898] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*... Nr. 116.
[1899] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*... 255. lpp. Tā kā miesnieki arī paši tirgojās, tie bija arī tirgotāji.
[1900] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 207.

cam[s]trici, 1288, 1290); *Margareten camptrici* 1289).[1901] Jāpiezīmē, ka 14. gs. Rīgā minēti vien naudas mainītāji – vīrieši *(wechsler; campsores*).[1902] «Vecā zvanu lējēja» Margareta Rīgā rātes skatījumā bijusi cienījama persona (*ersame voderena Margarethen de olden klockengeterschen*), un viņai 1441. gadā pārdota vikārija Rīgas Doma baznīcā.[1903] Bertrama zvanu lējēja atraitne Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā mināte 1413.gadā, iespējams, ka šī sieviete atraitnes statusā nodzīvoja vēl krietni garu mūžu.[1904] Pilsētās sievietes bija iesaistītas bērnu, vecu ļaužu un slimnieku aprūpē, taču Livonijā tikai retu reizi minētas aukles (*Amme,* Tallina, 1572) kuru darbs reģiona pilsētās bija plaši izmantots.[1905] Talliniešu testamentos minētas arī kāda grāmatsējēja (*Böckebyndersche*) (1585).[1906]

Vecmātes bija vienīgās sievietes, ko pilsētas rāte algoja līdzīgi kā rakstvežus vai ķirurgus. Tallinā vecmāte (*obsterix*) minēta 1330. gadā,[1907] savukārt 1333.–1337. gadā vecmātes meita un dēls (*Gese filia obstitricis, Nicolaus filius obstetricis*) maksāja Tallinas pilsētai nodevu par tirdzniecības vietu (*bode*).[1908] Svētā Nikolaja draudzē 1372.–1374. gadā darbojusies vecmāte (*bademoder, bade*) Hinko jeb Hinze.[1909] 1544. gadā Tallinas rātes priekšā ieradās vecmātes Josīnes (*Josine, de bodemodersche*) ieceltie aizbildņi Jaspers Bertolds un Arnds Pakebušs.[1910] Jādomā, ka šī pati vecmāte bija 1545. gadā minēta kā Tallinas amatpersona, jeb rātes kalpotāja vecmāte Josīne (*Jossyne*). Viņai pilsētas piešķīra atalgojumu gadskārtu svētkos – vienu zosi un vīna kannu.[1911]

Rīgā 14. gs. pilsētas rāte algoja vecmāti un piešķīra rātes nama istabu (1348–1361). Pilsētas vecmātes (*Bademodersche; Anneke bademodere*) minētas kā telpu turētājas arī 1467. un 1508.gadā.[1912] 1516. gadā Rīgas vecmāte devās uz Pērnavu, par ko no pilsētas saņēma 10 mārku ceļa izdevumiem.[1913] 1598. gadā Rīgā dzemdības pieņēmusi vecmāta Anna Lipe (*von der Lippe*).[1914] Sieviešu prasmes tika iegūtas no vecākās paaudzes vai prakses ceļā. Jauno laiku sākumā šāds zinību iegūšanas veids nekotējās pārāk augstu, un īpaši pilsētās arvien vairāk bija universitātēs izglītojušies mediķi. Pastāv pieņēmums, ka 16. gs. sieviešu darbs dziedniecībā bija noslīdējis uz diezgan zemu vērtējumu.[1915]

[1901] Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352*… Nr. 1397; 1412; 1408.
[1902] Mettig, C. Zur *Geschichte der Rigaschen Gewerbe...* S. 80.
[1903] LVVA 5561. f., 2. apr., 163.lieta. 1441.gada 9.aprīlī izdots pergamenta dokuments ar lielo Rīgas pilsētas ģerboni.
[1904] *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*… Nr. 524.
[1905] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 242. Tallinā 1571. gadā.
[1906] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 263. Grāmatu pārdevēja (*bockfers*) sieva Anneke Laurensena Tallinā minēta 1551.gadā (Nr. 194).
[1907] LUB, Bd. 2, Nr. CMXXVI, Regestu Nr. 492.
[1908] *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374*… Nr. 92; 106; 193.
[1909] Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* I... S. 99.
[1910] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554...* S. 139, Nr. 839.
[1911] Gustavson, H. *Meditsiinist vanas Tallinas kuni 1816.a.* Tallinn: Valgus, 1969. 134. lpp.
[1912] *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Bd. 3, Nr. 49, 146.
[1913] Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga…* S. 58: „*..item de bademoderschen vander pernow gauen 10 m".*
[1914] Nyenstädt, F. Livländische Chronik…. S. 126.
[1915] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*…S. 46, 47. Augsburgā vecmātei vajadzēja taisnoties tiesas priekšā par savām no mātes un mācīta doktora pārņemtajām zināšanām, un tās tomēr netika

Livonijas pilsētās šādas liecības nav zināmas, taču 17. gs. atzīmējama attieksmes maiņa pret bērnu saņēmējām lauku sabiedrībā. Viņas tika turētas aizdomās kā burves, kādēļ Vidzemes luterāņu baznīcas konsistorija 1677. gadā uzdeva noskaidrot bērnu pieņēmēju atbilstību ar lieciniekiem, bet 1692. gadā aizliedza viņām veikt steigas kristības.[1916]

Pilsētās, jādomā, viduslaikos bija „zāļu sieviņas", kuras nodarbojās ar ārstniecības un garšaugu tirgošanu. Tallinā 16. gs. sākumā sieviete, jādomā, atraitne Lukenbakiša (*Luckebakicshe*) bija aptiekāra kompanjone un nodarbojās ar augu uzglabāšanu un tirgošanu. Viņai 1530. gadā izcēlās strīds ar maģistru Markusu Demnicu par nepareizi sagatavotiem garšaugiem jeb ārstniecības līdzekļiem (*unrechtfertigen falschen kruder)*. Pilsēta ieteica noslēgt abiem mieru, pretējā gadījumā piedraudēja ar rakstisku apsūdzību.[1917] Tallinas aptiekāra atraitne 1584. gadā rakstīja savu testamentu, un vīra rūpalu, šķiet negrasījās pārņemt,[1918] savukārt aptiekāra māte Rīgā (der *Apotekersche Moder*) 1555.gadā maksāja nodevu par alus tirgošanu.[1919] Sieviešu rūpes par apkārtējo veselību netieši minētas 16. gs. otrajā pusē Rīgas raganu prāvās. Vairākas sievietes, kuras ārstējušas cilvēkus, tika tiesātas kā raganas.[1920] Slimnieku dziedināšanu veica arī garīdznieki, īpaši jezuīti, kuri savas prasmes ierādīja arī sievietēm, kuras ar svētīto vasku, sāli un svētīto ūdeni ārstēja savus tuviniekus.[1921]

Vēlo viduslaiku pilsētās medicīnā, tāpat kā jurisprudencē, bija nepieciešamas licences, kuras tika dotas augstskolu beidzējiem.[1922] Garīdzniecība teorētiski pamatoja, ka sievietes nevar mācīties un apgūt zinības universitātēs, tāpat kā spredikot,[1923] tomēr 13.–15. gs. dažās Rietumeiropas pilsētās sievietes joprojām varēja nodarboties ar licenzētu ārstniecības praksi.[1924] Baltijas jūras reģionā sievietēm šāds licenzēts mediķa amats nebija raksturīgs, toties minētas sievietes, kas, tāpat kā

---

pielīdzinātas cunftu amatnieku pirtnieku un bārddziņu prasmēm. Augsburgā, Nirnbergā, Memmingenā 16. gs. izdeva rīkojumus, kas norīkoja precētas sievas par bērnu pieņēmējām – pēc pilsētas rātskungu domām, tas viņām esot no dots no dabas un nekas nav jāmācās. Tika uzskatīts, ka bērnu pieņemšana bija dabīga sieviešu īpašība, kurā sievietes īpaši nebija jāapmāca, tāpat kā pirkšana un pārdošana. Sieviešu iebildes un lūgumi atbrīvot no šī pienākuma nezināšanas dēļ (1545), Augsburgā tika noraidītas.

[1916] Sk. H. Strods. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veida un tradīciju apskats. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1970. IX sēj. 97. lpp.

[1917] Ebel, W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch (Register van affsproken) 1515–1554.* Der Göttinger Arbeitskreis, 1952. Nr. 258.

[1918] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 263.

[1919] Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga*… S. 170. Te arī kāda „*Krudtmeieresche",* iespējams, ārstniecības augu tirgotāja.

[1920] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu un burvju prāvas... 167.–197. lpp.

[1921] Kurz, E. Die *Jahresberichte der Gesellschaft Jesu*... S. 23–24; 81–82.

[1922] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. 197. lpp.

[1923] Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau... S. 115.

[1924]Vēstures avoti apliecina 13.–15.gs. ārstes jeb dziednieces Parīzē, Lielbritānijas pilsētās, kā arī Itālijas pilsētās. Itālijā izveidojās ārstniecības skolas, piemēram, Salerno skola 14. gs., kurā bija pārstāvēta virkne sieviešu ar augstu medicīnisku izglītību un prestižu. Nereti sievietes mediķes bija specializējušās tieši sieviešu kaišu dziedēšanā. Itālijas pilsētās sievietes apguva zinības universitātēs, nodarbojās ar medicīnas apmācību, pat bija pat profesori augstskolās. Francijas un Anglijas pilsētās sievietes 13.–16. gs. ar medicīnas pakalpojumu sniegšanu nodarbojās nelegāli, bez licenzes un tika sodītas. Nelegāla ārstniecība tika pielīdzināta arī buršanai. Savukārt Dienvidvācijas pilsētās vēstures avoti sniedz ziņas par vairākām ebreju tautības sievietēm, kurām 15. gs. bija tiesības pastāvīgi praktizēt ārstniecību. Sk. *The Biographical Dictionary of Women in Science*… Nr. 1151 (Zāra no Vircburgas 15. gs.).

bārddziņi un pirtnieki, nodarbojas ar zemākas pakāpes ārstniecību. Tallinā 14. gs. minēta āderu laidēja – pirtnieka sieva.[1925] Pirtnieces bija iesaistītas arī slimnieku kopšanā un bērnu pieņemšanā un dažkārt pilsētās minēta kā īpaša sieviešu grupa.[1926] Livonijas pilsētās bija pilsētas mediķis (*Stadtphysikus*), kas veidoja algotu pilsētas medicīnisku administrāciju un kontrolēja aptieku darbību, piedalījās slepkavību ekspertīzēs, organizēja medicīnisko palīdzību epidēmiju laikā.[1927] Var atzīmēt, ka Tallinā specifiskās slepkavību ekspertīzēs varēja uzaicināt arī vecmāti (1578), kura bija pilsētas dienestā.[1928]

Slimo kopšanā bija iesaistītas mūķenes, un pirmās slimnīcas bija tieši saistītas ar klosteriem un baznīcām. Rīgā slimnīcas bijušas jau 15. gs.,[1929] bet 1495. gadā dibināja dziedinātavu tieši sieviešu kārtas slimo (*elende kranke frouenpersonen*) uzņemšanai, un uzraudzību nodeva mūķenēm – Sv. Franciska ordeņa pelēkajām māsām. [1930]

Par savu biedru vecumdienām, izvadīšanu un mirušo piemiņu pilsētās rūpējās ģildes, bet pēc to sairšanas no 14. gs. sākuma – cunftes, kuras iekasēja no saviem biedriem maksājumus trūkumā nonākušo vai slimo meistaru, atraitņu un bāriņu sociālo apgādi.[1931] Pārmaiņas aprūpē veicināja reformācija, jo pēc tās pilsētās beidza pastāvēt vairākas brālības, kuru pienākumos bija arī rūpes par slimajiem un vecajiem. Vispārēja parādība bija, ka Hanzas pilsētās 16. gs. un īpaši pēc reformācijas pieauga rūpes par atraitņu nodrošinājumu vecumdienās, bieži bija ziedojumi nabadzīgām jaunavām un atraitnēm, kā arī „mājas nabagiem". Rūpes par nabadzībā nokļuvušām sievietēm un atraitnēm paredzētu konventu dibināšana bija saistīta ne tikai ar morāliem apsvērumiem un pārvaldes institūciju rūpēm par „vājo dzimumu", bet arī ar sieviešu ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanos jauno laiku sākumā. Sievietēm bija lielāks risks kļūt nabadzīgām, un viņu saimnieciskās darbības iespējas bija daudz ierobežotākas nekā vīriešiem.[1932] 16. gs. beigās Rīgā tika dibināti vairāki atraitņu konventi – birģermeistaru Franča Nīštedes (1590),[1933] Nikolaja Ekes patversme (1592). Pēdējā bija domāta nabadzībā nonākušām Rīgas namnieku atraitnēm un spēja vienlaicīgi uzņemt 11 personas, kurai bija ierādīta sava atsevišķa dzīvojamā telpa.[1934]

[1925] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... S. 84.
[1926] LUB Bd. 1, Nr. 242, § 36. Pirtnieces minētas Svētā gara ģildes statūtos 1252. gadā saistībā ar viņu kauna amata statusu – tāpat kā vīriešus, arī sievietes pirtnieces (*bastavere edder bastoverschen*) nevarēja aicināt uz ģildes pasākumiem.
[1927] *Latviešu etnogrāfija*. Rīga., 1969. 251. lpp.
[1928] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*.... S. 99, Nr. 33.
[1929] LUB Bd. 8, Nr. 1029.
[1930] LUB II, Bd. 1, Nr. 124. Vecākā Tallinas slimnīca Svētā Jāņa hospitālis, bet 16.gs.pēc reformācijas pilsētā tika atvērtas vēl vairākas slimnīcas. Sk. Шпиндлер, А. *История больниц города Ревеля*…С. 9, 11.
[1931] *Feodālā Rīga*... 63. lpp.
[1932] Rogge, S. *Zwischen Moral und Handelsgeist: weibliche Handlungsräume und Geschlehterbeziehungen im Spiegel des Hamburgischen Stadtrechts vom 13. bis zum 16. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1998, S. 145.
[1933] Nyenstädt, F. Livländische Chronik … S. VII.
[1934] Straube, G. Bazīlijs Plīnijs un viņa laiks. Grām.: *Bazīlija Plīnija slavas dziesma Rīgai.* Rīga: Jumava, 1997. 152.lpp.

Pilsētās un zemēs, kurās reformācijas gaitā garīdznieki atmeta celibāta ieradumus un dibināja ģimenes, pārvaldes institūcijām bija jāizveido attieksme pret garīdznieku sievām, kurām saskaņā ar priekšstatiem par sievas lomu mājsaimniecībā, bija tiesības piedalīties vīra amatā.[1935] Rīgas pilsēta 1577./ 1578. gadā algoja mācītāja sievu. Lai arī nav zināms, kādus pienākumus viņa veica, var domāt, ka līdzīgi kā citās protestantu pilsētās, mācītāju sievas varēja būt iesaistītas pilsētu skolu darbā.[1936]

Jauno laiku sākumā Livonijā, tāpat kā Baltijas jūras reģiona un īpaši Ziemeļvācijas pilsētās, ar dažādu reglamentējošu noteikumu palīdzību cunftu amatvīri ar pilsētu pārvaldes institūciju akceptu centās ierobežot sieviešu saimniecisko darbību, ja tā konkurēja ar cunftu meistaru ienākumiem. Lai arī vairāki pētnieki norāda uz sievietes īpaši diskriminējošām normām vācu pilsētās, tomēr šis bija tikai viens no veidiem, kā cunftes, vienlaikus cenšoties nodrošināt katram savam meistaram cienīgus eksistences apstākļus un ienākumus, nesaudzīgi vērstās pret tiem saviem locekļiem, kuri mēģināja iedzīvoties bagātībā, nopelnīt vairāk nekā pārējie.[1937] Cunftes, īpaši pēc reformācijas, sievietei atvēlēja vietu līdzās vīrietim, ģimenē.[1938] Tādēļ sieviete varēja būt tikai palīgs ģimenes galvai, kuram savukārt jauno laiku sākumā pilsētas pašvaldības deva arvien lielāku ietekmi uz sievietes personīgo mantu. Pēc kāzām sievietes pūrs, mantotais īpašums, pirktais un dzīves laikā iegūtais visa veida īpašums nonāca tiešā vīra pārvaldē ar faktiski neierobežotām iespējām ar to rīkoties. Arī atraitnes personīgais īpašums pēc atkārtotām precībām ar pilsētas akceptu tika norakstīts jaunajam vīram. Neskatoties uz tendenci, ka sievietes izstūma no saimnieciskās darbības, bija gadījumi, kad pilsētas pārvaldes iestādes ar noteikumiem aizsargāja arī sievietes, kuras pildīja amata pienākumus.

Tā, no vienas puses, Rīgā tika ierobežots sieviešu darbs, sagatavojot kāzu mielastu, taču nodrošināti ienākumi īpašam kāzu amatam – viesu ielūdzējai un apkalpotājai.[1939] Saskaņā ar 1583. gada Rīgas rātes greznības noteikumiem, ja līgavaiņa mātes kalpone vai kāda sieva pasniedza viesiem dzērienus, viņas, kā norādīts noteikumos, viesu apkalpotājai atņēma atalgojumu, un par to varēja tikt sodītas ar 10 mārkām vai pēc vajadzības ar vēl lielāku sodu.[1940]

[1935] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation…* S. 24. Pilsētās saskaņā ar cunftu noteikumiem un paražām pie cunftes piederēja arī meistara sieva, kura varēja nodarboties ar vīra amatu arī atraitnes statusā (lai arī ierobežoti). Arī meitas meistari drīkstēja apmācīt savā amatā. Garīdznieku un zinātnieku meitas citviet Eiropā bija tādi „pasaules brīnumi", kuri piemēram, prata latīņu valodu. Savukārt vīrieši, kuri apprecēja amatnieku meitas, ieguva tiesības uz amata vietu starp cunftu meistariem. Attiecībā uz garīdznieku sievām tas radīja ne mazumu konfliktu. Livonijas pilsētās šādi konflikti nav vērojami, bet par garīdznieku sievu nodrošinājumu atraitnes statusā rūpējās arī pilsētas.

[1936] 4BdLv Bd. 1, S. 251. „Besoldungen un Löhne" – *Der Frau des Predigers herrn Jost*; 17.gs. mācītāju un skolmeistaru atraitnēm pilsēta nodrošināja ienākumus – sk. 4BdLv Bd. 2, S. 464 (1653).

[1937] *Feodālā Rīga*... 93. lpp.

[1938] Sk. Ozment, S. *When Fathers Ruled*... P. 238.

[1939] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga*... Art. XXVIII. 15. gs. Rīgas namnieku runās un policijas nolikumos bija paredzētas vairākas neprecētas sievietes un ekonomes, kuras palīdzēja rīkot kāzas, bet 1502.gada Rīgas rātes izdotajos noteikumos bija paredzēts, ka virtuvē kāzu mielasta sagatavošanā piedalījās divas sievietes. Savukārt saskaņā ar 1583. gada Rīgas rātes greznības noteikumiem sievietes vairs nedrīkstēja vienas pašas vai līdzās pavāram piedalīties ēdiena gatavošanā, pat ja kāzas svinēja mājās. Par to bija paredzēts 20 mārkas liels sods.

[1940] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga* ... Art. XIX.

Sabiedrība reaģēja uz sieviešu ierobežošanu veikt pastāvīgu saimniecisku darbību un gūt peļņu, testamentos nereti meitenēm novēlot lielākas summas nekā viņu brāļiem[1941] vai mantinieču uztura nodrošināšanai nosakot lielākas summas. Tā Tallinā aizbildnim (atraitnes otrajam vīram) bija jādod bērnu uzturam dažādas summas – zēnam 30 Rīgas mārkas, meitenei (*deme megediken*) 60 Rīgas mārkas (1413, 1418).[1942] 16. gs. Tallinas un citu Livonijas pilsētnieku vidū paradums novēlēt lielāku mantojumu meitai bija sastopams pietiekoši bieži, un kāda Jaunpērnavas atraitne, testamentā novēlot savu naudu – 20 mārkas – meitai Elzai, paskaidroja, ka dēlam savs uzturs un iztika jānopelna pašam.[1943]

Sievietes Livonijas pilsētās bija pakļautas aizbildniecībai, taču viņu sociālais statuss kopumā viduslaikos bija augsts. Sievietes pilsētu vidusslānī, ko nosacīti var saukt par amatnieku vidi, bija cieši saistītas ar savu ģimeni. Pilsētnieces varēja nodarboties ar dažādiem rūpaliem, tai skaitā šķirti no sava vīra vai ģimenes vīriešiem. Ģimenēs pamatā bija mantas kopības princips un vienlīdzīga mantošana starp dēliem un meitām. Par sieviešu materiālo un sociālo nodrošinājumu pilsētu vidusslānī rūpējās ne tikai mazā ģimene, bet arī amatnieku apvienības. Pilsētās šaurajā dzīves vidē, kur ļaudis dzīvoja viens otram blakus, bērnu, vecu cilvēku, arī atraitņu nodrošinājuma organizēšanai bija liela nozīme. Tomēr viduslaikos un jauno laiku sākumā pilsētu vidusslāņa iedzīvotājus raksturoja īpaši slikti demogrāfiski rādītāji, ko skaidro ar specifiskajiem dzīves apstākļiem un epidemioloģisko situāciju. Nereti meita tika izprecināta tā paša amata pārstāvim, kurā nodarbojās viņas tēvs, taču Livonijas pilsētās par to liecina vien šrāgu noteikumi. Sievietes varēja būt dažu ģilžu un cunfšu locekles.

Šrāgas un tiesību normas paredzēja īpašas tiesības atraitnēm, tomēr sieviešu darbību nenoteica tikai pierakstītās tiesību normas un viņu ģimenes statuss (meita, sieva, atraitne). Liela nozīme bija kārtas piederībai, dzīvesvietai un darbības telpai, kā arī materiālajam stāvoklim.[1944] Dažādos rakstos minētas amatnieces, protams, nebija vienīgās sievietes, kas kaut ko izgatavoja, strādāja vai pārdeva. Pilsētās tā bija ikdiena, taču katram bija atvēlēta sava niša. Sieviešu un vīriešu darbi un pienākumi, dažādu amatu nodalīšanās un ierobežojumi iejaukties citu darba laukā bija raksturīgi viduslaiku un jauno laiku sākuma pilsoniskajai videi. Pastāv iespēja, ka sievieti varēja dēvēt par drēbnieci, zeltkali u.c. tikai viņas nodarbes dēļ, kas viņai labi padevās, taču amatu nozīme pilsētās bija cieši saistīta ar pienākumiem un tiesībām. Ja sievietes tika iekļautas kādā no amatiem, kādā cunftē vai ģildē, tas nozīmēja vairākas būtiskas lietas saistībā ar viņas tiesisko un sociālo statusu. Sieviete amatniece bija, kaut netiešā veidā, pilsētas pilsone, viņai bija savs īpašums, nereti pašsaprotamas bija citas privilēģijas, piemēram, tiesības pārdod preces. Tāpat sievietei, kura publiskā telpā tika dēvēta par amatnieci, bija arī

[1941] Piemēram, sk. Seeberg-Eleverfeldt. *Testamente Revaler Bürger* … Nr. 108. (1512).
[1942] *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458)*… Nr. 695. 815. 1420. gadā patēvs apņēmās dot bagāta pilsētnieka dēlam 30 Rīgas mārkas, bet meitenei (*meghediken*) 60 Rīgas mārkas uzturēšanas izdevumiem. Bez tam pēc meitas precību gadu sasniegšanas Johanam un viņas mātei bija jādod meitai viņas līgavas gulta un viena viesu gulta, vēl 4 katli, 4 kannas, 2 vara katli un 2 misiņa katli.
[1943] Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen... S. 310.
[1944] Opitz, C. Emmanzipiert oder marginalisiert?... S. 25–48.

pienākumi, kas 14.–15. gs. minēti pilsētu cunfšu statūtos, bet attiecās arī uz jebkuru saimnieciskā darbā iesaistītu īpašnieci un uz pilsētu statūtos minētājām tirgotājām (*Kauffrau*) – pienākumi maksāt soda naudas, parādus, nodevas. Sievietēm bija liela nozīme mirušo piemiņas godināšanā, ko daļēji var saistīt arī ar viduslaikiem tipisku priekšstatu, ka sievietes lūgšanas bija iedarbīgākas nekā vīrieša.[1945] Pilsētu tiesiskās dzīves pamats balstījās uz dažāda veida aizbildniecības un pārstāvniecības institūtiem, un sievietes par kādas grupas pārstāvi varēja kļūt izņēmuma gadījumā un arī tad tikai zemākajā līmenī. Un pat ja viņa kā atraitne kļuva par savas darbnīcas, saimes vadītāju, tad tomēr joprojām viņai līdzās bija vīrieši – ģimenes locekļi vai amata brāļi, kuri pildīja aizbildņu funkcijas saskaņā ar pilsētu statūtiem. Vidusslāņa sieviešu amatnieču publiskajā statusā vai arī attieksmē pret to vērojamas atšķirības, salīdzinot viduslaiku un jauno laika sākuma avotus. Sievietes meistarienes bija nozīmīgas un nepieciešamas amatnieka darbnīcā, jo nodrošināja uzturu (ēdiena gatavošanu, drēbju apkopi u.c.) ģimenei un zeļļiem, darbnīcas vadīšanu un finansiālo saistību pildīšanu vīra prombūtnē, taču no publisko tiesību viedokļa viņas bija vien sava vīra aizbilstamās. Pazīstamais angļu filozofs Tomass Mors [More, 1478–1535] savā 1516.gadā sarakstītajā darbā „Utopija" rakstīja par dažāda veida dīkdieņiem, pretstatā ideālai sabiedrībai, kurā strādā visi. Viņaprāt slaisti bija priesteri, dižciltīgie un viņu kalpi, ubagi, kā arī – sievietes.[1946] Šis subjektīvais angļu filozofa un jurista vērojums attiecībā uz pilsētu un lauku sabiedrību nebūt neatbilst vēstures avotu sniegtajām liecībām, kas apliecina, ka pilsētu sievietes bija iesaistītas amatniecības profesijās un strādāja dažāda veida algotu un neatalgotu darbu.[1947] Taču zināmā mērā šis viedoklis rāda moderno laiku attieksmi pret darbu, profesiju, arodu, kura apguvei šajā laikā jau vajadzēja pienācīgu izglītību, kas sievietēm lielākoties nebija pieejama. Dažādu sociālo slāņu sievietes, protams, strādāja nemitīgi, pārsvarā neatalgotu darbu, veicot pienākumus mājsaimniecībā. Naturālās saimniecības apstākļos sieviešu ziņā bija ēdiena un apģērba gatavošana. Nozīmīgs sieviešu ieguldījums bija bērnu „ražošana" un apmācība. Dažkārt sievietes, arī īpaši nestrādājot ārpus mājas, iesaistījās darījumos, kas izgāja ārpus mājas darba, piemēram, ražoja tirgum kā vērpējas, izgatavoja un pārdeva alu. Taču šis sieviešu darbs, šķiet, 16. gs. sākumā, [vairs?] netika atbilstoši novērtēts. Urbanizētā sabiedrībā un naudas saimniecības apstākļos daudzas sieviešu prasmes un iemaņas zaudēja nozīmi, tās nebija vajadzīgas visām sievietēm, jo pilsētās pat vidusslāņa sievietes varēja atļauties nestrādāt tradicionālos sieviešu mājsaimniecības darbus, bet algot kalpones.[1948]

Livonijā pilsētnieces kā pastāvīgas amatnieces sastopamas un dažādos reģistros, visvairāk 13. gs. beigās un 14. gs., savukārt 15.–16. gs. netiešā veidā bija saistītas ar vīra, tēva, citu ģimenes locekļu amatu. Izņēmums ne tikai Livonijā, bet arī visā Baltijas jūras reģionā bija sieviete mācekle, kas minēta

[1945] Ohler, N. *Pilgerreisen im Mittelalter*... S. 34–35.
[1946] Pieejams; http://www.thomasmorestudies.org/OmniaOpera/Utopia.pd [skatīts 29.09.2011].
[1947] Shahar, S. *The fourth Estate*... P.189 ff.
[1948] Sieviešu kalpoņu pieprasījums Baltijas jūras reģiona pilsētās 15.–16. gs. bija ļoti augsts, lielāks nekā pieprasījums pēc vīriešu darbaspēka.

Rīgas linaudēju brālības noteikumos, lai arī ziņas par sieviešu apmācību amatā vai kādās citās zināšanās pilsētā ir skopas. Amatu cunftu noteikumi, kurus apstiprināja pilsētu rātes, 16. gs. amatos saskatīja tikai vīriešus. Pat ja sievietēm kā cunftes māsām bija iespēja pildīt amatu, tas nozīmēja vien piederību pie kāda meistara ģimenes. Sieviešu un vīriešu darbības sfēru pārdalīšana un lielāka distancēšanās pilsētās bija jauno laiku pazīme.[1949] Tā bija cieši saistīta ar izmaiņām pilsētu saimnieciskajā dzīvē un mājsaimniecības kā galvenās amatniecības telpas aiziešanu pagātnē. Sievietes piesaiste mājsaimniecībai saglabājās un pastiprinājās, tikai jauno laiku sākumā te vairs tikai daļēji saglabājās liela saimnieciskā aktivitāte.

3.2.3. Pilsētu apakšslānis: kalpones un "brīvās sievietes"

Pilsētu zemākos slāņus veidoja raiba publika, arī daudz sieviešu – mājkalpotājas, dienas strādnieces, kuras dzīvoja galvenokārt pilsētu priekšpilsētās vai savu saimnieku namos. Šim iedzīvotāju slānim nebija nekustama īpašuma. Pie zemākiem slāņiem Livonijas pilsētās piederēja ārpus cunftēm nelegāli strādājoši amatnieki, arī zemākā statusa palīgamatu brālību biedri ar ģimenēm, darba cilvēki (*arbeidesman*),[1950] no kuriem liela daļa bija pilsētu nevācu iedzīvotāji.

Sievietes no zemākajiem slāņiem pelnīja iztiku ar savu darbu, lai arī uz viņām attiecas pieņēmums, ka Livonijā 13.–16. gs. sievietes reti strādāja darbu ārpus mājas. 13.–14. gs. pilsētās kalpones bija piesaistītas saimnieka namam Vēsturnieks I. Šterns mājkalpotājas kā sociālu grupu pilsētās 13.–15.gs. pielīdzina verdzenēm.[1951] Rīgas Pārstrādātajos statūtos (VI 9§ 1) paredzēts, ka kalponi, ko kāds atņēmis kungam vai kundzei, bija jāatgriež, ja tas varēja pierādīt, ka aizvestā ir viņu īpašums. Kalpones varēja nopirkt no tirgotājiem, kuri tās piegādāja no kaimiņu pagānu zemēm. Rīgas (1300[1952]), Narvas (1375[1953]) tirgotāji uzpirka meitenes krievu un baltkrievu zemēs. Līdzās nebrīvām kalponēm jau viduslaikos Livonijas pilsētās pastāvēja algota darba strādnieces, kuras bija iespējams nolīgt uz noteiktu laiku, neierobežot viņa personisko brīvību. Tā Rīgas Svētā Gara ģildes noteikumos (1252) paredzēts, ka varēja nolīgt sievieti, kas apkops slimu ģildes brāli vai māsu.[1954] Lielākā daļa kalpoņu bija piesaistītas saimniekam kā savam aizbildnim, bet zināmā mērā baudīja pilsētnieku tiesības, jo namnieku runās (*Bursprakinge*) tika izdalītas kā īpaša pilsētnieču grupa. Pastāvēja algotas kalpotājas, kuras algoja brālības, kā arī pilsētas pašpārvalde. No 15. gs. Livonijas pilsētas kā īpaša

[1949] Wunder, H. Überlegungen zum Wandel der Geschlechterbeziehungen ... S. 23.
[1950] Šterns, I. *Latvija vēsture 1290–1500*… 275. lpp.
[1951] Šterns, I. *Latvija vēsture 1290–1500*… 278. lpp.
[1952] LUB Bd. 4, Nr. 3059.
[1953] Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*. …. S. 268; LUB Bd. 3, Nr. 1111.
[1954] LUB Bd. 1, Nr. 242.

sociāla grupa izdalītas arī brīvās sievietes (*lose wive*) – sievietes ārpus likumīgas laulības un aizbildnības, no 15.gs. arī prostitūtas. Liela daļa kalpoņu un brīvo sieviešu bija nevācietes.[1955]

Zemākā statusa pilsētnieču dzīves līmeni raksturo sliktie demogrāfiskie rādītāji. Rīgas iedzīvotāju dzīves kvalitāti, mūža garumu, bērnu mirstību un reproduktīvos rādītājus tieši ietekmēja ekoloģiskā situācija pilsētā. Tā bija saistīta ar atkritumu izvešanu, ūdens piegādi, pārtikas kvalitāti.[1956] Jauno laiku sākumā pilsētās nemantīgo iedzīvotāju īpatsvars un nabadzības izpausmes arvien pieauga. Rēķinot arī piepilsētu iedzīvotājus, Tallinā tiek lēsts, ka 1538. gadā nemantīgo iedzīvotāju īpatsvars pieauga pat līdz 69%. Nabadzības pieaugumu pilsētās ietekmēja naudas saimniecības attīstība, cenu revolūcijas un naudas vērtības samazināšanās. Pieauga dažādu ikdienas preču cenas, kas ietekmēja vidusslāņa un nabadzīgāko iedzīvotāju dzīves līmeni.[1957] 16. gs. gaitā pilsētu sociālajā attīstībā vērojamas krīzes izpausmes, kas saasinājās gadsimta beigās, un, kā norādījis J.Kivimae, tad arī Livonijas pilsētās ap 1580.–1590. gadu saasinājums sociālajās attiecībās tieši ietekmēja zemāko slāņu pilsētnieču statusu. Šajā laikā nabadzīgas igauņu un zviedru izcelsmes ar lielu sparu tika apvainotas jaundzimušo nonāvēšanā un burvestībās.[1958]

Viduslaikos kalpone bija arī ģimenes stāvokļa un vecumposma raksturojums – šis statuss tika saistīts ar neprecētas sievietes sociālo lomu. Jaunībā sieviete varēja būt kalpone, apprecējusies kļūt arī par amatnieka vai brālībā esoša palīgamata biedra sievu, kuras galvenās rūpes bija saistītas ar bērniem un mājsaimniecības funkciju nodrošināšanu. Livonijas pilsētās, skatoties no tiesību viedokļa, tāpat kā 13. gs. sastādītajā Ssp vai Lībekas tiesībās, meitas, kalpones un „brīvas sievietes" (*lose wive*) bija līdzvērtīgas.[1959] Sabiedriskā doma ļoti nodalīja meitas un precētas sievas sociālās lomas arī attieksmē pret darbu – kā precēta sieva sieviete iztiku guva pie ģimenes pavarda. Situācija Livonijas pilsētās mainījās jauno laiku sākumā, kad pilsētās parādījās arvien vairāk norādes par vecām kalponēm, kurām tika veltīti ziedojumi pilsētnieku testamentos. 16. gs. vidū arī zeļļi pilsētās ieguva tiesības precēties, nekļūstot par meistariem. Šādās ģimenēs mājsaimniecībai vajadzēja lielāku iztiku nekā zeļļa alga. Arī precētas sievietes bija spiestas meklēt kādus algotus gabaldarbus, kas mainīja attieksmi pret sievietēm kalponēm. Šajā laikā tallinieš testamentos parādījās novēlējumi kalponēm ar bērniem.[1960]

Naudas saimniecības un algota darba attīstība radīja rezonansi sievietes tiesiskā statusa un

---

[1955] *Regesten aus zwei Missivbüchern...* S. 6, Nr. 25. Tallina 1514. gadā saistībā ar dzimtzemnieku izdošanu norādīja: "Ja Tallinas pilsēta gribētu izvairītie uzņemt zemniekus, tad tā būtu spiesta uzņemt pilsētā svešu nevācu tautību. Jau tagad no pilsētniekiem, kalpiem un kalponēm, trešā daļa ir zviedri vai dāņi."
[1956] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800.g*.... 135.–136. lpp.
[1957] Kuhles, J. *Die Reformation in Livland*... S. 28. Autors atzīmē, ka 15. gs. beigās un 16. gs.pilsētās Livonijas pilsētās straujāk nekā Polijā vai Prūsijā pieauga pārtikas cenas.
[1958] Kivimae, J. Women, the Devil, and a cat's Head… P. 270.
[1959] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht.* …. S. 53.
[1960] Piemēram, Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 206. 1556. gadā tirgotāja preču uzglabātājai ir gan divas jaunvas, gan kalpone ar diviem bērniem (jeb pakļautībā esošas ? – *Maiske, Magd, und dernen derne*).

aizbildniecības principos.[1961] Viduslaikos algots darbs nozīmēja, ka sieviete strādāja [un dzīvoja] pie darba devēja un atalgojumā saņēma uzturu un dažkārt atalgojumu, kas varēja būt arī mūža uzturs, nekustams īpašums vai rente. Algota darba prestižs bija zems, un kā viduslaikos, tā jauno laiku sākumā saistīts ar priekšstatu par atkarību, ierobežotu atbildību par sevi un citiem. Tiesiskā ziņā kalpones bija kā nepilngadīgi bērni, kas izpaudās arī pilntiesīgo pilsētnieku kontaktos ar viņām.[1962] Rīgā jau 13. gs. ģilžu statūtos tika noteikts, ka dzīrēs nedrīkst aicināt par algu strādājošos, un ierobežojumi cunftīgiem amatniekiem saieties ar algotiem strādniekiem un strādniecēm bija spēkā arī turpmāk – 1502. gadā Rīgas rāte noteica, ka kāzās no noslēdzošās dejas – līgavas dejas – tika izslēgtas sievietes, jaunavas un puiši, kuri paši sevi apgādāja.[1963] Jauno laiku sākumā attieksme pret algota darba veicējiem mainījās, taču attiecībā uz sievietēm – ļoti lēni. Sieviete, kura kādam dienēja par algu, arī jauno laiku sākumā lielākoties formāli atradās saimnieka aizbildnībā. Tomēr jau viduslaiku pilsētās algots brīvu sieviešu darbs bija neatbilstošs tradicionālai dzimumaizbildniecībai. Rīgas pilsētā aizbildnību pār strādājošām neprecētām sievietēm bija jāuzņemas namam, kur viņas kalpoja, bet zināmu daļu aizbildniecības uzņēmās pilsēta.[1964] Tallinā 14.gs. uz kalponēm neattiecās mājas pārmācības tiesības. Kalpones varēja iespiegt sūdzības pilsētas fogtam, kurš tās fiksēja savos sarakstos. Starp kalpoņu sūdzībām bija sūdzības gan par saimnieku, gan saimnieci. Tā 1347. gadā kalpone ar asiņojošu roku sūdzējās, ka viņu sakoda viņas saimniece, kuģinieka Kedinga sieva. Kad linaudējs Kaspers bija vajājis savu kalponi ar nazi un ievainojis, viņam uzlika 3 mārku sodu.[1965]

Lielākā daļa zemāko slāņu sieviešu strādāja pārsvarā neatalgotu darbu. Tikai neliela daļa bija iesaistītas amatniecībā un veica darbus, kas prasīja izglītošanos arodā. Pamatā sievietes bija saistīts ar mājsaimniecību – savu vai saimnieka. Sievietei bija ne tikai jāpadara mājas darbi, bet jāstrādā piemājas saimniecībā, jārūpējas par mājdzīvniekiem. Kalpones nereti saimnieku uzdevumā pārdeva preces un mājsaimniecībā saražoto alu. Naturālās saimniecības apstākļos sieviešu pārziņā bija ēdiena un apģērba gatavošana.[1966] Vai ēdiena gatavošanu, slimnieku kopšanu, aukles, pārdevējas vai mājkalpotājas darbu var uzskatīt par mazkvalificētu?[1967] Sieviešu prasmes un iemaņas ieguva ģimenē kā pašsaprotamas, liekot meitenēm strādāt jau no ļoti agra vecuma.

Daļa algota darbu strādnieču pildīja darbus, kuru prestižs sabiedrībā bija diezgan augsts, un bija drīzāk ne kalpones, bet kalpotājas. Rīgas pilsētnieku kāzās bija algota viesu ielūdzēja un apkalpotāja. Kāzu amati vismaz līdz 16. gs bija raksturīga parādība visu kārtu kāzās Rīgā, bet to izpildītājas

[1961] Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā... 63.–83. lpp.
[1962] Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert."... S. 27.
[1963] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga*... Art. VI.
[1964] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*... 270. lpp.
[1965] Nottbeck, E. Die alte Criminalchronik Revals... S. 39, Nr. 98. Šādi vieglie noziegumi gan laikam tikuši fksēti rakstiski tikai fragmentāri viena fogta darbības laikā 1457. gadā; Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 188: 1549. gadā Tallinas birģemestrs novēlēja naudu kalponei, kura viņu apkalpoja un pagrabā tirgoja alu (*tappet*).
[1966] Shahar, S. *The fourth Estate*... P. 189 ff.
[1967] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 214.

piederēja, iespējams, ne gluži pie pilsētu "proletariāta",[1968] bet iespējams, nāca no ģildei piederīgajām ģimenēm.[1969] Rīgas Lielajā un Mazajā ģildē sabiedrisku pasākumu – ģilžu dzīru un kāzu – rīkošanā 15.–16.gs. minēta viesu ielūdzēja (*Umbitterin, ummeloperske, Umläufersche, umleufferine*). Rīgas Lielā ģildes dzīrēs, kas tika rīkotas Miķeļdienā, viesu ielūdzējas darbu apmaksāja ģilde (*ummeloperske, Frau die zu den Zusammenkuenften einladet*).[1970] Viņas pārziņā nodeva kāzās lietojamos sudraba traukus, bija jāgādā par kārtību kāzās, lai „jaunavas bez grūstīšanās un spiešanās" dotos gājienā uz baznīcu. Baznīcā viņām bija jārūpējas, lai rātskungu meitām būtu novietoti atsevišķi krēsli un tām nebūtu jāsēž solos līdzās pārējām.[1971] Kāzu sagatavošanā piedalījās arī citas algotas sievietes, kuru darbs 16. gs. beigās tika ierobežots par labu vīriešiem.[1972] Tallinā bijis līdzīgs amats – ziņnese (*ummelöpersche), z*iņnesim vīrietim (*lopere*) paralēls amats, kuru pēc H. Fon cur Mīlena domām, reizēm algoja pilsētas rāte.[1973]

Kāzās algu saņēma ekonomes jeb sagādnieces (*Schaferine, Drostinne*). To atalgojums 15. gs. bija atkarīgs no kāzu lieluma un jaunlaulāto sociālās piederības – kalpones kāzās 3 mārkas, Lielajā ģildē rīkotajās kāzās 10 mārkas, Mazajā ģildē 7 mārkas, savukārt mājās rīkotās kāzās – 5 mārkas.[1974] 16.gs. nogalē šis amats, tāpat kā apģērba mazgātāja (*Wescherinne*) minēts vien saistībā ar nevācu kalpoņu un aukļu kāzu rīkošanu, un samaksa bija paredzēta vienas mārkas lielumā.[1975]

Sievietes bija iesaistītas bēru organizēšanā un nodrošinājumā. Tā 1582. gadā par Tidemaņa Gīzes (*Gise*) bēru organizēšanu Rīgas Pēterbaznīcā no pilsētas kases samaksāja trīs iesaistītām sievietēm, bet 1613. gadā Tomasa Bēmunda (*Behemundt*) bērēs – divām sievietēm.[1976]

Cieņas pilna attieksme varēja būt pret reliģiozām kalponēm, kā Tallinā – pret baznīcas uzraudzi, kas bija arī rātskunga kalpotāja (*dienende*),[1977] pret ziedotājām. Pilsētas kalpotāja, godājama tikumīga sieviete (*Cort sadtdnersche, de erlike vrome vrowe*) 1446. gadā minēta kā ziedotāja ģildei

[1968] I.Šterna apzīmējums. Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 278. lpp.
[1969] Taube, M. Greznības noliegums Rīgā… 301.–303. lpp.
[1970] LUB II, Bd. 2, Nr. 679, S. 529.
[1971] Taube, M. Greznības noliegums Rīgā… 301.–303. lpp. Kā norādīts 1502. gadā, šim amatam nedrīkstēja dot algā kurpes un zeķes, bet gan naudu. Saskaņā ar 1583. gada noteikumiem par darba un samaksas atņemšanu viesu apkalpotājai pienācās 10 mārku vai lielāks sods (*Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga...* Art. XXVIII; XIX).
[1972] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga…*Art. XXVIII. 1502. gada Rīgas rātes izdotajos noteikumos – virtuvē kāzu mielasta sagatavošanā piedalījās divas sievietes. Savukārt saskaņā ar 1583. gada Rīgas rātes greznības noteikumiem sievietes nedrīkstēja vienas pašas vai līdzās pavāram piedalīties ēdiena gatavošanā, pat ja kāzas svinēja mājās. Par to bija paredzēts 20 mārkas liels sods.
[1973] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 260.
[1974] Taube, M. Greznības noliegums Rīgā … 302. lpp. Arī Rīgas muzikantiem bija dažāda samaksa par kāzām Lielajā un Mazajā ģildē, kā arī kalpoņu (*megden*) un godīgu kalpoņu (*schamlen dirne*), pie kam pēdējās spēlēja tikai viens vīrs (*man der trummen allein*). Sk. 4BdLv Bd.1, Beilagen, Nr. 33 (1575).
[1975] *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga...* S. 25.
[1976] 4BdLv, Bd. 1, Beilagen Nr. 38, S. 306–307, Nr. 50, S. 330.
[1977] LUB II, Bd. 2, Nr. 462. Tallins birģemeistara kalpone Katrīna bija arī Svētā Olafa baznīcas uzraudze (*to sunte Oloff bewarersche*) 1503. gada 5. martā.

(*Heiligenleichnamsgilde*) Tallinā.[1978] Jau iepriekš šajā ģildē tika uzņemta Halvāna sievas Elzebes kalpone Ģertrūde.[1979] Ap 1461. gadu Rīgas Nastnieku jeb kuģu krāvēju vikāriju grāmatā minēto ziedotāju starpā Svētā Pētera baznīcas altārim bija arī Margarete, Veselīnes kalpone (*Vesselinsche maget*), kura kādā reizē ziedoja lielāku naudas summu – 5 ½ mārkas un 3 lotes sudraba.[1980]

Sieviešu darbības joma, kas sabiedrības vērtējumā dabiski izrietēja no sieviešu pienākumiem, bija veco un slimo cilvēku aprūpe. Vēsturnieku vidū pastāv viedoklis, ka slimo un veco cilvēku aprūpe viduslaikos bija sieviešu ziņā, un tieši tādēļ rakstītos avotos par to gandrīz nekas nav atrodams.[1981] Aprūpi veica ģimenes ietvaros, bet tika arī algotas kopējas, jo pilsētā ne visiem bija radinieki vai brālības biedri. Rīgas Svētā gara ģildes statūtos (1252) minēta slimnieku kopēja, ko algoja ģilde slimam brālim vai māsai.[1982] Arī Rīgas kalēju zeļļu noteikumos (14. gs) bija ietverts līdzīgs punkts – brālība algoja slimajam zellim uz laiku, kad viņš piesaistīts gultai, slimnieku kopēju.[1983]

Visumā pilsētās veco cilvēku, arī vecu sieviešu, aprūpe bija organizēta salīdzinoši labi. Par to rūpējās kā pašas sievietes, nodrošinot sev ienākumus kā gada renti, gan mantinieki, kuri nodrošināja slimnieku kopējus un kalpotājus vecākiem. Tā Johans Rihtens Tallinā, 1472. gadā sastādot testamentu, novēlēja savas mātes kalponei savam laikam pieklājīgu naudas summu.[1984] Tallinā, tāpat kā citās Hanzas pilsētās, kurās darbojās Lībekas tiesības, kalpones un kopējas nereti uzrādītas testamentos.[1985] Tallinas bārddzinis 1479. gadā novēlēja testamentā ne tikai algu vairākām kalponēm, bet arī vecajai tantei (*Muhme*), kas viņu kopa slimības laikā.[1986] Šādi novēlējumi slimnieku kopējām sievietēm 16. gs. arvien biežāk ir sastopami pēc reformācijas, pie kam slimnieku kopējas nebija mājkalpotājas. Rolefs Overhāgens novēlēja naudas summas ne tikai kalponei un vecajai kalponei, bet arī Grētai, kura viņu kopa (*dem Weibe Grete, die bei ihm wachte*) (1566).[1987] Līdzīgi arī Birgita Tehgelera (1566), Heinrihs Vesthofs (1566), Lakmana atraitnes kalps (1571), Hermans Rode (1572), Matīss Švarte (1573) minēja testamentos slimnieku kopējas.[1988] Tallinā sievietes 16. gs. strādāja arī kā saimniecības vadītājas un slimnieku kopējas slimnīcās.[1989] Jezuīti, kuri 16. gs. nogalē ierīkoja slimnīcas, netieši apliecināja, ka tieši sievietes tradicionāli bija iesaistītas slimnieku kopšanā. Par savu darbību Tartu 1594. un 1595.gadā jezuītu ziņojums vēsta, ka apmeklējot slimo namus, sieviešu piemēram sekoja arī vīrieši, lai

[1978] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 260.
[1979] LUB Bd. 1, Nr. 593, 769. sleja.
[1980] Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger…S. 209.
[1981] Signori, G. Lebenszyklus... S. 127.
[1982] LUB Bd. 1, Nr. 242, §13.
[1983] Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden*... Nr. §9.
[1984] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 24 (*Elsebe, Magd seiner Mutter 6 rhein fl.*).
[1985] Rüther, S. Zwischen Stand und Geschlecht... S. 67–94.
[1986] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 32, S. 58.
[1987] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 229.
[1988] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 230 (*das weib, das bei ihr eachte*); 231(*dem weib, das ihn wäscht*); Nr. 245 (*dem wyffr, do my wachet*), Nr. 247; 249 (*vecajai Elīnei, sievas uzraudzei*).
[1989] Шпиндлер, А. *История больниц города Ревеля*... С. 21.

arī tieši sievietes šajā darbā bija īpaši dedzīgas.[1990] Pilsētās bija sastopams arī kompanjones, kuras dzīvoja pie vientuļām, pavecākām atraitnēm. Tā Tallinā 15. gs. sākumā pilsētas īpašumu sarakstā minētas divas vārdā nesauktas sievietes, kuras nebija kalpones, bet dzīvoja pie gruntsgabala īpašnieces – atraitnes.[1991] Šādas sievietes varēja būt arī līdzīpašnieces nekustamam īpašumam, jo dažādi sieviešu mantojuma veidi bieži vien nozīmēja arī naudu, kas tika ieguldīta nekustamā īpašumā un saņemta kā rente. Atraitnes līdziedzīvotāja Vecpērnavā 1503.gadā minēta mantas dalīšana starp Jigena Bērenta atraitni Kuniki (*kunycke*) un draudzeni jeb radinieci (*frundynnen*), arī atraitni.[1992]

Sievietes daudz retāk nekā vīriešus tieši algoja dažādu darba veikšanai, par kurām maksāja pilsētu pārvalde. Tā 1372. gadā, ceļot Tallinas pilsēta mūri, pilsēta maksāja lielam skaitam mūrnieku, kaļķa sagatavotāju u.c., bet arī divām sievietēm, kādas cunftes māsām.[1993] Iespējams, ka tā bija samaksa par ēdiena gatavošanu, jo pilsēta saviem algotiem strādniekiem tādu mēdza nodrošināt. Dienas strādnieces viduslaikos bija reta parādība. Algots darbs un dienas strādnieku vēsture pilsētās par izpētes tematu kļūst pēdējās gadu desmitgadēs un nav pietiekoši apzināts pat salīdzinoši daudz un dažādos apsektos pētītajās viduslaiku pilsētās Baltijas jūras reģionā.[1994] Daudzās Baltijas jūras reģiona pilsētās sievietes kā kalpones un gabaldarbu veicējas nopelnīja ievērojami mazāk nekā vīrieši. Sieviešu izpeļņa par darba dienu saskaņā ar līgumos noteikto algu pilsētās, kā arī amatniecībā 14. gs. parasti bija aptuveni puse no vīriešu nopelnītā,[1995] un īpaši mājsaimniecībā kalpu darbs tika vērtēts ar augstāku atalgojumu.[1996]

Atalgojuma takses par vīriešu un sieviešu darbu zināmas Tallinas izdevumu grāmatās par pilsētas patrimoniālajā apgabalā esošo pļavu pļaušanu. Pļavās 1514.gadā strādāja 31 vīrietis un 17 sievietes. Viņu darba samaksa bija atšķirīga – vīrieši saņēma 3 šiliņus dienā, sievietes – 2 šiliņus un 5 feniņus dienā. 1545. / 1546. gadā Tallinas pļavās strādāja 11 vīrieši un darbu vadītājs (*vormeyer)*, kā arī 21 sieviete un darba vadītāja sieva (*vormeyers weib*), arī pavārs, pavāra palīgs un pavāra puisis. Citviet strādāja priekšstāvis – vecs vīrs – un 5 sievietes. Algotie strādnieki tika līgti uz 7 nedēļām, un galu galā pilsētā ieveda 42 siena vezumus. Detalizēts atalgojums sievietēm un vīriešiem izdalīts vienīgi 1514. gadā. Darbu vadītāja sieva pildīja tādas pašas funkcijas kā darbu vadītājs, pie kam viņas vadītos sieviešu skaits bija ievērojamāki lielāks. Var piezīmēt, ka pilsētas izdevumu grāmatā par 1544. gadu

[1990] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu...* S. 81–82.
[1991] „*een vruw mit er"* Sk. Heckman, D. Das Schossverzeichnis des Revaler Kirschspiels St.Olai von 1402. In: *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag*. Hg. von B. Jähnig und K. Militzer. Münster, 2004. S. 71–101. Nr. [106-107]; [121–122].
[1992] *Vana Pärnu Kinnisturaamat 1451–1599*. Tartu, 1984. Nr. 31, S. 42.
[1993] *Tallina wanima linna arweraamatud 1363–1374…* S. 35, 60.
[1994] Sk. Bräuer, H. Über die „gemeynen arbeitter" oder Taglohner in obersächsichen Städten während der frühen Neuzeit. In: *Jahrbuch für Regionalgeschichte.* Bd. 22. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2003. S. 59–79.
[1995] Epstein, S.A. *Wage, Labor, and Guilds in Medieval Europe.* Chapel Hill and London: University of North Carolina Press, 1991. P. 118, 123.
[1996] Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert."… S. 35. Atsevišķas lokālas tradīcijas varēja veidot citu ainu – tā dažviet Centrāleiropā sievietes audējas un vērpējas tika atalgotas vienādi ar vīriešiem vai pat augstāk.

atzīmēts, ka pļāvējiem un siena vācējiem pilsēta 25 dienas nodrošināja arī muzikantu, lai viņi varētu ieturēt vienādu darba ritmu.[1997] Atšķirība starp sieviešu un vīriešu atalgojumu te pastāvēja, taču, kā atzīmē H. Fon cur Mīlens, tad algas deva tik nopietnus ienākumus nemantīgajiem pilsētniekiem un pilsētniecēm, ka varētu domāt arī par viņu ģimenes locekļu iesaistīšanu darbos. Tradicionāli vīriešu darbs pie siena sagādes bija pļaušana un siena savākšana kaudzēs un vezumos, kas prasīja lielu fizisku piepūli, tādēļ lielāka samaksa vīriešiem nebūtu uzskatāma par sieviešu diskrimināciju.

Īpaša sociāla grupa pilsētās bija mājkalpotājas jeb kalpones. Bagātākajās mājsaimniecībās kalpones bija jau 13.–14. gs., pie kam – arī nebrīvas, nekristītas, no kaimiņu zemēm ievestas un nopirktas. Vēlāk tirgotāju un amatnieku ģimenēs nereti bija viena vai vairākas kalpones,[1998] starp tām – ne tikai vienkāršas kalpones (*magd, megede, dirne. derne*[1999]), bet Tallinā arī virtuves strādnieces (*kakemaget*)[2000], bērnu pieskatītāja[2001], veļas mazgātāja (*waddersche*)[2002], "mazā kalpone"[2003] un nevācu kalpone (*lutke*,[2004] *foysten*).[2005] Rīgas namnieku runās kalpones sauktas *maghet* (1376, 35§), *dokmaget* (15. gs. 49§) Rīgas rātes noteikumi min arī aukles (*Kindelbeddesche*), dienesta kalpones, kurām tiek dots pūrs u.c.[2006] Kalpones kā sociāla grupa nokļuva pilsētu rātskungu uzmanības centrā, un uz tām tieši tika attiecinātas t.s. namnieku runas, kas sociālās kontroles veidā uzņēmās daļu no aizbildnības un pārstāvniecības, lai arī pilsētas centās kalpones piesaistīt mājsaimniecībām. Tā Rīgas 1376. gada noteikumi (*burspraken*) paredzēja, ka neprecētas kalpones, kurām piederēja īpašums mazāk nekā 10 mārku vērtībā, nevarēja dzīvot pašas par sevi, savukārt 1412. gada noteikumos teikts, ka brīvas sievietes (*lose wive*) un neprecētas sievietes nevar dzīvot par sevi, bet viņām jāsalīgst par algu.[2007] 1405. gadā Tallina pilsētas dokumentos minētas kalpones (*megedes*), kurām arī tika veltīts aizliegums nēsāt sudraba jostu un citas sudraba rotas (1403).[2008]

Kalpoņu atalgojums pilsētās 13.–14. gs. zināms tikai dažos gadījumos. Tas bija apģērbs un uzturs saimnieka namā, naturālijas, iedzīves priekšmeti un lopi, savukārt 15.–16. gs. kalpones alga bija arī

[1997] Johansen, P. , von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 250.
[1998] LUB Bd. 8, Nr. 956. Rigā 1435.gadā izcēlās strīds starp tirgotājiem, kurš minēts pilsētu dienu recesā. Tirogtājs pats braukāja pa Kurzemi, bet Rīgā mājā uzturējās vairāki kalpi un kalpones.
[1999] LUB II, Bd. 1, Nr. 895. Markvarta fon der Molena testamets. [Tallina, ap 1500]: „*maget Ingeborch, maget Ellinor, der derne Kattrine*"; Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 193 (ap 1550.gadu Katrīnas Feršilinges testamentā minēta kalpone Meise (*derne Meiβ)*.
[2000] LUB II, Bd. 1, Nr. 97, S. 76–77. Alberta Herzbergera (gotlandieša) ģimenē bija arī divi puiši kalpi. Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 240 (1571).
[2001] LUB II, Bd. 1, Nr. 896. Gerta Švartvolta testamentā [Tallina, ap 1500] naudas summas atstātas kalponei Katrīnai, kalponei Annekei, bērnu uzraudzei Engelai, kā arī 50 mārkas godīgu kalpoņu pūram (*schamelen megheden mede helpen to den eren*) un Pirķeles (*to Purkel*) kalponei Ingeburgai.
[2002]LUB II, Bd. 1, Nr. 897. Hermens Menne testamentā [Tallina, ap 1500] novēlēja veļas mazgātājai (?) (*wadderschen*) sudraba karoti;Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr.208.
[2003] LUB II, Bd. 1, Nr. 515.
[2004] LUB II, Bd. 3, Nr. 139. Tallinā1507.gadā Katrīnai bija nevācu kalpone Hanske.
[2005] LVVA 4038. f., 2. apr., 126. lieta, 9. lpp.
[2006] LUB II, Bd. 2, Nr. 412.
[2007] Sk. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 270. lpp.
[2008] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch...* S. 283, 78. atsauce.

kāda naudas summa. Alga netika maksāta noteiktos termiņos, bet pēc gada vai vairāk gadu takses un vienošanās, bieži vien novēlēta testamentā, jo saimnieka nāve nozīmēja arī „aprēķinu".[2009] Izpildot testamentu, pirms kreditoru un mantinieku prasībām bija jāizmaksā algas, un vairākas liecības rāda, ka tieši tā kalpones saņēma savu algu par ilgi nostrādātu laiku.[2010]

Visvairāk Livonijā saglabājušies testamenti, kas 15.–16. gs. rakstīti Tallinā, un te kalponēm 15.gs. sākumā vēl novēlēts atalgojums kā kustamais īpašums – sarkana un melna kleita, pāris svārku (*Laken*), vienkāršs lakats, jauna govs un viens grāpis (1418). Saimnieces novēlēja kalponēm gultu (ap 1500),[2011] apģērba gabalus (1510),[2012] bet saimnieki atsevišķos gadījumos – mājas iedzīvi un nekustamo mantu, arī dārzu un šķūni ārpus mūriem (1491). Kāds saimnieks, novēlot kalponei nekustamo mantu un iedzīvi (1564), atzīmēja, ka tā ir viņa bērnu māte. Tallinieši testamentos minēja vairākas kalpones – kādam 1477. gadā bija kalpone, kurai novēlētas 20 mārkas un mazā kalpone (*pyken Kathryne*), kurai tika vien 5 mārkas. 1482. gadā tallinietis testamentā uzskaitīja algu savām trīs, šķiet dažāda gadagājuma kalponēm – vienai kalponei 8 mārkas par atpakaļejošu algu un vēl klāt 5 mārku ziedojumu; citai – algu 6 mārku lielumā, sarkanus [pūra] svārkus un 2 mārkas klāt, savukārt mazajai kalponei (*pyken*) viņas pilno algu un papildus vienu mārku.[2013] 16. gs. kādā testamentā minēta kalpones aizbēgšana un sliktā uzvedība kā iemesls nedod atalgojumu.[2014]

Tallinieši jau 15. gs. nereti izvēlējas ziedot arī citu pilsētnieku kalponēm.[2015] Ziedojumi nabaga, slimām, vecām kalponēm viņu pūra nodrošinājumam[2016] vai „mājas nabagiem", atraitnēm un bāreņiem, „kritušām sievietēm" pūram pēc reformācijas Tallinā bija regulāri un atainoja reģiona pilsētām raksturīgu parādību,[2017] pie kam testamentos biežāk minētas kalpones, ne kalpi. Tirgotāju mājsaimniecībās tirdzniecības pilsētās bija augstāks pieprasījums pēc sieviešu darbaspēka, bez tam kalpones tika atalgotas zemāk un tāpēc biežāk apdalītas.[2018] Īpaši daudz nabaga un vecām kalponēm ziedoja lībekieši. Kāda lībieša testamentā ziedojumu nauda novēlēta nabaga kalponēm, kurām bija laba reputācija un kuras dienējušas pie kunga sešus gadus, pēc kā var domāt, ka pastāvēja noteikts laiks,

[2009] Piemēram, atraitne s Birgitas Vites testamentā 1557.gadā novēlēta atpkaļejoša alga divām kalponēm. Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 209.
[2010] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*… S. 184; LVVA 4038. f., 2. apr., 126. lieta, 8. lpp. 1477. gada 31. marts. Gerta Šālena, Tallinas pilsoņa testaments. "*Birgitten myner maget .[..] Barbaren myner pyken.*"
[2011] LVVA 4038. f., 2. apr., 126. lieta. (Bornes kundzes testaments ap 1500).
[2012] LUB II, Bd. 3, Nr. 744. Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 100, S. 107;
[2013] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 55 H. Molre; Nr. 222 R. Rozens; Nr. 22,36.
[2014] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 109, S. 113. Savai kalponei (*Bockemaget*) Birgitai saimnieks novēlēja 20 mārkas, savukārt meitenei (*derne*?) Birgitai 10 mārkas, ko gadījumā, ja viņas aizbēgtu vai slikti uzvestos saņemti citi nabaga bērni (1512).
[2015] Viduslaikos ziedojumus nabagiem izdalīja pie baznīcām kā sīknaudu, apavus u.c. Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger*... Nr. 251 (1576).
[2016] LUB II, Bd. 1, Nr. 896. Gerta Švartvolta testamentā [Tallina, ap 1500]; LUB II, Bd.2, Nr. 264. Berndta Paela testamets. [Tallina], 1502.
[2017] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 58.
[2018] Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*… S. 183; 558.

kurā kalpone varēja nopelnīt sev pūru un pāriet citā sociālā lomā.[2019] Tallinā ziedojumi vecām kalponēm testamentos bija sastopami, bet ne tik bieži kā Lībekā. [2020]

Līdzās saimnieka vai saimnieces nāvei cits iemesls „darba līguma" beigām bija kalpones precēšanās. Saimnieka pienākums bija sarīkot kāzas, taču 16. gs. šis paradums mainījās. Pilsētas 15.-16.gs. regulēja šo it kā „privāto sfēru", kontrolējot kalpoņu vizuālo tēlu, aizliedzot nēsāt īpašas rotas, ierobežojot kalpoņu kāzu rīkošanu.[2021] Saskaņā ar 15. gs. greznības aizliegumiem, kalponēm aizliedza valkāt rotas; saderinātām (*beraden*) kalponēm bija aizliegts baznīcā vilkt vainagu.[2022] Kalpones nevarēja pilnvērtīgi piedalīties pilsētnieku kāzās kāzās (1502), bet var atzīmēt, ka Rīgā kalpoņu kāzas tika rīkotas arī ar algotiem kāzu rīkotājiem ekonomiem jeb šāferiem (*Schafer*). Saskaņā ar 16. gs. otrās puses greznību noliegumiem, kalpones kāzās drīkstēja lūgt kopumā 50 viesus.[2023]

Pastāvēja vispārpieņemts uzskats, ka kalpone, strādājot pie kāda par atalgojumu, pelnīja sev pūru. Kalpones varēja uzsākt dienestu jau pavisam jaunas vai kā bērni un līdz precību vecumam sapelnīt materiālos labumus, kas bija nepieciešami ģimenes dibināšanai, taču nereti vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā pilsētās kalpones tā arī palika neprecētas.[2024]

Kā redzams no testamentiem, kalpoņu manta bija kā citām pilsētniecēm saskaņā ar Tallinas un Rīgas tiesībām – pūrs, rīta velte, kustamais īpašums, ko bezbērnu gadījumā saņēma māte, izņēmuma kārtā kalponēm bija arī nekustamais īpašums. Tallinā, tāpat kā Lībekā kalpones varēja atstāt mutiskus un no 15. gs. arī rakstiskus testamentus. Kalpoņu testamenti pilsētās Baltijas jūras reģiona pilsētās zināmi no 14. gs. beigām – viens no vairāk zināmajiem ir Hamburgietes Tibekes (*Tybekke*) testaments (1328/45), kurā viņa dēvēja sevi par bijušo kalponi (*ancilla*), lai arī bija precējusies un vairs nekalpoja saimniekam. Viņa ziedoja nelielas summas garīgiem un laicīgiem saņēmējiem, kā arī naudu un mēteli Katrīnas baznīcai, lai viņu tur apglabātu.[2025] Tallinas arhīvā saglabājies Knakenhauera kalpones Maizes (*Mayse*) testaments, kurā viņa novēlēja savu mantu 11 laicīgām personām un vienam nabagam. Pēc nāves rātes pārstāvji inventarizēja viņas mantu, kur veidoja 18 mārku naudas uzkrājums, lietoti svārki,

---

[2019] Eßmann, A. W. *Vom Eigennutz zum Gemeinnutz. Gemeine, fromme und midle Legata von Lübecker und Kölner Bürgern des 17.Jahrhunderts im Spiegel ihrer Testamente. Dissertation zur Erlangung der Würde des Doktors der Philosophie des Fachbereichs Philosopie und Geschitswissenschat der Universität Hamburg.* Hamburg, 2005. S. 136–137. Augsts rādītājs veco kalpu un kalpoņu minējumiem testamentos Lībekā bija līdz 1640-gadiem.

[2020] Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger...* Nr. 184 (1549); 202 (1553); 229, 232 (1566); 260 (1582).

[2021] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage…* S. 177.

[2022] Austrumbaltijā precību parašās pēc etnogrāfiskā materiāla vietējās „nevācu" tautas saderināšanos uzskatīja par sākumu kopdzīvei. Sk. Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut…* S. 31.

[2023] Kāzu ekonoma alga Lielajā ģildē bija 10 mārkas, Mazajā ģildē – 7 mārkas, mājās rīkotās kāzās – 5 mārkas (Taube, M. Greznības noliegums Rīgā.. 301.–303. lpp.). *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga...* S. 25–26.

[2024] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*…S. 33, 34. Augsburgā ap 1/5 no iedzīvotājiem neapprecējās tieši ekonomisku apsvērumu dēļ.

[2025] Wunder, H. Vermögen und Vermächtnis – Gedenken und Gedächtnis. Frauen in Testamenten und Leichenpredigten am Beispiel Hamburgs, in: Vogel, B., Weckel, U. (Hg.): *Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit.* Hamburg: Verlag Krämer, 1991, S. 227–240.

2 kastes, sega, vairākas sudraba karotes. Bez tam vairāki vīrieši un sievietes viņai bija parādā nelielas naudas summas. Viņa novēlēja mātei labākos svārkus, brālim 5 mārkas, bet nabagiem – 3 mārkas.[2026] Šīs sievietes testaments vedina domāt, ka viņa nebija ļoti jauna, bet neprecējusies sieviete.

Pilsētās 16. gs. pirmajā pusē veidojās noteikts sieviešu slānis, iespējams, mazskaitlīgs, taču pamanāms – baznīckungu un ordeņa brāļu „ kalpones". 1508. gadā Narvā mācītājs (*Kirchherr*) Levarts Koppers pēc nāves atstājis testamentu, novēlot māju kalponei (*dienstmagd*), kura dzemdējusi viņam dēlu un trīs meitas. Testamenta izpildītājs un bērnu aizbildnis bija Tallinas bīskaps.[2027] 16. gs. pirmajā pusē Vācu ordeņa brāļu un Rīgas domkungu bērni bija ierasta parādība, un nelikumīgās ģimenes netika uzskatīti par ko īpaši nosodāmu. Garīdznieku sievas tika sauktas par kalponēm, lai arī viņu materiālais un sociālais statuss nebija zems. Zonenburgas fogts ordeņbrālis Alefs Forstenbergs (1499–1507) bija sagādājis divus bērnus kopdzīvē ar „kalponi" Kartki, kuras meitai Annai Forstenbergai 1529. gadā rāte pārdeva vecā fogta īpašumus. Meita, kā redzams, saglabāja arī tēva uzvārdu[2028]. Karksi fogta dzīvesbiedre Margarete fon der Berge minēta Jaunpērnavas nekustamo īpašumu uzskaites grāmatā, un savā testamentā sacas par kalponi (*mageth, dienerinne*), neskatoties uz īpašumiem – mūra namu, dārzu, savu vietu svētā Nikolaja baznīcā, kā arī lēņu turējumiem (1546, 1551).[2029]

Vēstures avotos atrodamā attieksme liek vēsturniekam I. Šternam domāt, ka vairums Rīgas nevācu kalpoņu jeb meitu (*maghet, denstmaghet*) bija prostitūtas vai turētas pie saviem kungiem piegulēšanai, bet vēsturniekam H.Bossem liekas, ka saimniecības vadītāja jeb meijeriene 16. gs. bija sinonīms konkubīnei.[2030] Tam pilnībā nevar piekrist, jo kalpones Rīgas namnieku runās netika viennozīmīgi pielīdzinātas prostitūtām. Pilsēta regulēja arī "godīgu" kalpoņu precības un dzīvesveidu. Savukārt meijerienes amats bija sastopams ar nozīmi "saimniecības vadītāja". Vismaz 16. gs. tā ietilpa Vācu ordeņa pils tipveida amatu štatā, bija sastopama arī katrā Polijas-Lietuvas valsts muižā un nereti arī privātajās muižās.[2031] Bija sastopamas arī kalpones, ar kurām saimniekam veidojās ģimeniskas attiecības. Tā Gerta Strovberga (*Mester Gherdt Strowberg*) testamentā (1482) apģērbi un iedzīve novēlēta kalponei Margarētei (*Greteken*) un abiem viņu bērniem. Dažreiz saimnieks pat apprecēja savu kalponi, kā Tallinas pilsonis Hanss Molre (1483). Viņš 1491. gadā norādīja, ka Ramborha (*Ramborch*)

[2026] TLA, 230.f., 1.apr. BN 1.lieta. Testamenta uzmetums vai noraksts saglabājies uz papīra, bez zīmogiem. Nebija norādīts testamenta izpildītājs. Testementu pierakstījis Gregorijs (*Her Gregorys*). Sk. arī Allik, K.R. *Die Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert…* Beilage Nr. 3.

[2027] LUB II, Bd. 3, Nr. 347, 424, 930. Baznīckunga mazajam dēlam jākļūst par garīdznieku, bet testamenta izpildītājam Albertam Vestermanam nākotnē jānodrošina 3 meitu pūrs (1504). Bērnu aizbildnis bija Tallinas bīskaps, bet Narvas skolmeistara Simona Šonenberga prasības neatzina par pamatotām. Te burtiski: baznīckunga bērnus dzemdējusi viņa kalpone (*dienstmagd*).

[2028] Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau*…S. 286.
Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau... S. 318.

[2029] Margaretas testaments – sk. LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 174. lp.; Sk. arī: Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau... S. 317, 319.

[2030] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 278., 279. lpp.; Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 320.

[2031] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*... 235. lpp.; *Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540–1568*... Nr. 3.

viņam esot kalpojusi uzticīgi jau no bērnības.[2032] Kalpones bija arī sievietēm. Jāatzīst, ka kopumā algotām sievietēm, kas dzīvoja pašas par sevi un nopelnīja sev uzturu, nebija laba slava. Sievietes, gādājot sev uzturu ārpus tradicionālās aizbildnības un radniecības sistēmas jeb veiksmīgi iesaistoties tirgus saimniecībā, izpelnījās vairāk nicināšanas no konservatīvās sabiedrība daļas nekā bija pelnījušas savas nodarbes dēļ tieši tādēļ, ka viņu darbība nonāca pretrunā ar tradicionālo sabiedrības, ģimenes, tiesību sistēmu. No otras puses, pilsētā netrūka arī ārlaulības sakaru.

Prostitūtas bija sastopamas vai visās pilsētās Baltijas jūras reģionā,[2033] arī Livonijas pilsētās, pie kam ne tikai lielajās pilsētās, bet arī, piemēram, Grobiņā.[2034] Livonijas pilsētās par prostitūtām uzskatītas sievietes bez aizbildņa jeb brīvas sievietes (*lose wiven)*.[2035] Biežākie prostitūtu klienti bija neprecēti jauni vīrieši – ārzemju tirgotāji, zeļļi. Minēts gadījums, kad Tallinā bordeli apmeklēja mūks laicīgās drēbēs (1475). Pilsētas fogts lika nogādāt mūku klosterī, bet cietumā iesēdināja šī mūka tēvu, kurš lielās dusmās gribēja savu dēlu atvilkt uz tiesu.[2036]

Ziņas par prostitūtām rodamas dažāda veida pilsētu ierobežojumos, tai skaitā apģērbā. Piemēram, Rīgā bija noteikts, ka viņām jānēsā balta svītra pie apkakles.[2037] Prostitūtu iezīmēšana bija izplatīta parādība vācu pilsētās 15. gs.[2038] Viņu amats uzlika tām aizliegumu strādāt svēto dienās un svētdienās.[2039] Tartu namnieku runā (ap 1500) sievietes, kas atklāti dzīvoja apkaunojošu dzīvesveidu (*apenbar beruchtiget is*), nedrīkstēja nēsāt rotas (*bunt ader smyde dregen ahn ehren klederen*), kā arī sēdēt baznīcā kopā ar godīgām sievietēm uz viena sola.[2040] Te jāpiemin garīdznieku un ordeņa brāļu nelikumīgās sievas – kalpones, meijerienes jeb saimniecību vadītājs, kuras dzīvoja pilsētās. Vienai no viņām Jaunpērnāvā baznīcā bija savs sols, iespējams, nopirkts tieši tādēļ, lai nerastos pārpratumi.[2041]

Tallinā brīvās sievietes (*openbar los wif*) piemin, sākot ar 1405. gadu, kad namnieku runā noteikts, ka viņas nedrīkst nēsāt zelta rotas un greznumlietas (*bunt*). Noliegums tika attiecināts arī uz sievieem, kuras nepiederēja pie pilsoņu ģimenēm. No vēlākām namnieku runām noprotams, ka ar

---

[2032] Seeberg-Elverfeld, R. *Testamente Revaler Bürger* ... Nr. 55.

[2033] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*… S. 87, 88. Īpaši prostitūtas izcēlās Dienvidvācijas pilsētās, kur, tāpat kā ebreji, veica kopienai nozīmīgu darbu, bet 15. gs. tika arvien diskriminētas. Tika ierobežoti kontakti ar šo grupu – ja vīrietis sagājās ar prostitūtu, varēja tikt izslēgts no cunftes, ja sieviete – pati tika dēvēta par prostitūtu. Tomēr viņas piederēja pie pilsētas dzīves, piedalījās sabiedriskoas notikumos, ziedoja baznīcām.

[2034] LUB II, Bd. 1, Nr. 902. S. 687–688. Grobiņas pils Melngalvju šrāgas 3. punktā paredzēts: ja kāds svētajā naktī guļ pie prostitūtas (*hore*), tad viņam pienākas ūdens sods (*ys in water*) vai jāmaksā viena muca alus.

[2035] Schuster, B. *Die freien Frauen: Dirnen und Frauenhäuser im 15. und 16. Jahrhundert*. Frankfurt am Main; New York: Campus Verlag, 1995.

[2036] Nottbeck, E. *Criminalchronik Revals*… S. 55.

[2037] LUB II, Bd. 2, Nr. 412. Rīgas rātes noteikumi 49., 52. punkts.“

[2038] Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation*…S. 88. Dažādās pilsētās prostitūtām bija jānēsā zaļa svītra pie plīvura, viņas nevarēja nesāt vainagu, vilkt zīda drēbes un nesāt rožukroni. Viņas uz ielas nedrīkstēja pavadīt kalpone (Augsburga). Citviet atšķirības zīmes bija dzeltena lenta vai sarkana apkakle.

[2039] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 59; LUB II, Bd. 1, Nr. 902.

[2040] LUB II, Bd. 2, Nr. 837.

[2041] Margaretei fon der Bergai minēts dēls Melhiors (*Melcher von Galen)* (LVVA 7402. f., 2. apr., 11. lieta, 74. lp.); Põltsam, I. Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau... S. 317, 319.

brīvām sievietēm domātas kaunā kritušas (*los berůchtet wyff*), sievietes, ar kurām pilsētas pilsoņi un cunftu piederīgie nedrīkstēja precēties. Pilsētā 15.gs. parādījās arī prostitūtas kā amats. Kādā namnieku runas manuskriptā runāts "Par precētām sievām bordeļos" (*Item van den echtemans wyvens in dem bordele*). Prostitūtas, kuras bija tieši iesaistītas šajā amatā un dzīvoja pilsētu bordeļos, tika sauktas arī citos apzīmējumos. Rīgā un Tartu: „*frouwesnamen, de apenbar beruchtet sin; horen; mulier suspecta; concubiona; hore, bekuemeiersch*, *lose wive, horen, frouwensnamen de beruchtet sin, ihr convent"*.[2042]

Apzīmējums "brīva sieviete" (*lose wive)* Livonijas pilsētās lietos ar vairākām nozīmēm – sieviete, kura dzīvoja ārpus laulības un bija sevi apkaunojusi; amatā nesaistīta sieviete, gājēja, tāpat kā lauku sabiedrībā (*lostreiber*).[2043] Līdzīgi arī jēdziens „meita" (*Magd, megede*) tika lietots dažādās nozīmēs – lai apzīmētu sievietes piederību sociālai lomai binārā opozīcijā precēta/ neprecēta, gan kā kalpones un meitas apzīmējumu. Bez tam vācu vārds „*dirne*" tika attiecināts kā uz jaunu neprecētu sievieti, tā arī uz pilsētu prostitūtām.

Brīvas sievietes Tallinā tirgoja alu.[2044] Tiesu fogts atzīmējis, ka brīvas (*lose*) sievietes Dārta un Grieta (*Dorty, Grete*) ietērpās no karātavām noņemtās zagļa drēbēs, lai labāk varētu pārdot alu, par ko 1526. gadā tika publiski nopērtas.[2045] Nezināmu iemeslu dēļ 15.–16. gs. brīvām sievietēm (*losen vreouken, losen vroewen, vroweken*) bija pienākums dažas dienas gadā veikt publiskās klaušas, strādājot pilsētas pļavās, kas tika aizstātas arī ar īpašu nodevu.[2046] Ienākumi no nodevas tika ieskaitīti pilsētas kasē un izmantoti kā atalgojums pilsētas pļavu vācējiem. Tallinas ieņēmumu sadaļā šie nodokļi veidoja mazu daļu no pilsētas ieņēmumiem – ne vairāk kā 0,2 %, un salīdzinot ar pilsētas izdevumiem par pļavu pļaušanu, bija niecīgi.[2047] Nodoklis brīvām sievietēm Tallinā bijis spēkā arī 1548. gadā un atzīmēts ienākumu grāmatā (*Weddebuch*). Tas tika ievākts kā soda nauda par to, ka sieviete neieradās pļavu nokopšanas darbos. Pilsētas pļavās četras dienas gadā bija jāstrādā arī pilsētas ūdens nesējiem (1347) un fūrmaņiem (15. gs. vidus), bet vēlāk pienākums aizstāts ar nodevu transportstrādniekiem par pļavu darbiem. Tiesiskais pamatojums pienākumam piedalīties publiskos darbos atsevišķām iedzīvotāju grupām, arī sievietēm, Tallinā nav zināms. [2048]

Analizējot pilsētu zemāko sociālo slāņu sievietes statusu Livonijas pilsētās un vēsturiskās izmaiņas, nozīmīgs ir sieviešu darba, aizbildniecības, sociālo lomu aspektu skatījums Baltijas jūras reģiona kontekstā, jo Livonijas pilsētas, to tiesības un attieksme pret sievietes statusu bija cieši saistīta ar vācu pilsētām raksturīgo sociālo politiku. Tomēr Livonijas pilsētām bija arī savas īpatnības,

[2042] LUB II, Bd. 2, Nr. 781, 14; 837, 32.
[2043] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*... S. 283, 78. atsauce.
[2044] Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*... S. 44. 1439.gadā pilsētas pārstāvis – tiesu fogts pieņēmis sūdzību no kādas precētas sievas par to, ka viņa pieķērusi savu vīru ar brīvām sievietēm (prostitūtām)pie alus.
[2045]Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals*...S. 23; 74–75.
[2046] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*.. S. 251.
[2047] Ятрушева, Л. Доходы Таллинского магистрата во второй трети 15 века. *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused.* С. 85.
[2048] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*.. S. 251.

piemēram, 13.–14. gs. te bija nebrīvas pirktas verdzenes no nekristītajām kaimiņzemēm. Vienlaikus bija sastopamas algota darba strādnieces, kuras nolīga uz laiku pēc vienošanās. No 15. gs. lielākā daļa kalpoņu Livonijas pilsētās, tāpat kā citviet reģionā, bija personiski brīvas un piesaistītas saimniekam kā savam aizbildnim, lai arī zināmu daļu aizbildniecības uzņēmās pilsēta – kalpones varēja iespiegt sūdzības pilsētas fogtam, pašas rīkot kāzas. Kalpoņu sociālā grupa piederēja pie pilsētnieku kopienas un minēta namnieku runās (*Bursprakinge*). Kalpones atsevišķos gadījumos tika uzņemtas ģildēs, rakstīja testamentus, ziedoja garīgiem mērķiem. Dažas sievietes bija brālību vai pilsētu dienestā. Līdz jauno laiku sākumam kalpones statuss tika saistīts ar neprecētas sievietes – meitas – sociālo lomu. Iespējams, pastāvēja nerakstīta paraša, ka kalpone strādāja noteiktu laiku, kurā varēja nopelnīt sev pūru un pāriet citā sociālā lomā. Naudas saimniecības un algota darba attīstība radīja rezonansi sievietes statusa un aizbildniecības izpratnē. 16. gs. vidū zeļļi ieguva tiesības precēties, nekļūstot par meistariem, un viņu sievas iztikas nodrošināšanai bija spiestas meklēt algotus gabaldarbus, kas mainīja sieviešu darba jēdziena izpratni.

Kalpones nosaukums Livonijas pilsētās varēja būt apzīmējums pilsētnieka, garīdznieka vai Vācu ordeņa brāļa dzīvesbiedrei, kuras laulība nebija likumīga. Šādu sieviešu klātbūtne pilsētās deva pamatu tam, ka attiecības ārpus likumīgas laulības tika akceptētas kopienā, kā arī radīja atmosfēru algotu sieviešu morālai nosodīšanai, kurai no likumīgas laulības aizstāvju viedokļa, bija pamats.

Kā īpaša iedzīvotāju grupa izdalītas brīvās sievietes (*lose wive*) – sievietes ārpus likumīgas laulības un aizbildnības un / vai prostitūtas. Brīvas sievietes sociālā loma bija daudzšķautnaina, un to parāda šai grupai uzliktās publiskās klaušas Tallinā, kas vedina meklēt paralēles ar publiskajām klaušām (četras dienas gadā, vairākas dienas gadā) kuršu (1267) un zemgaļu (1272) līgumos ar Vācu ordeni, kā arī Bauskas, Iecavas un Mežotnes novadu zemnieku vecāko līgumā ar Livonijas mestru (1492).[2049] Zināma līdzība sievietēm uzlikto pienākumu ziņā vērojama valsts muižās Polijas-Lietuvā, kur 16. gs. beigās sīkzemnieku sievām bija jāpilda klaušas valsts muižās. Lai arī sabiedriskās klaušas hronoloģiskā un teritoriālā ziņā ir dažādas, iespējams, tās vieno kāds kopīgs motīvs, kas bija nozīmīgs Vācu ordeņa Livonijas atzara zemēs 13.–16.gs.

**

Sieviešu sociālais statuss un saimnieciskajai darbībai atvēlētās iespējas Livonijas pilsētās 13.–16.gs. balstījās uz pilsētu tiesībām, kas bija aizgūtas no Ziemeļvācijas pilsētām un bija noteicošās Baltijas jūras reģionā, tādēļ pilsētnieču sabiedriskā statusa izpētei ir nozīmīgi apzināt reģiona kopējo kontekstu. Nozīmīgs aspekts Livonijas pilsētnieču dzīvē saistījās ar etnisko piederību. Pilsētas pamatā veidojās no vācu, mazāk zviedru ieceļotājiem, pie kam pilsētnieču migrācija Baltijas jūras reģiona ietvaros, izmantojot kuģus, bija raksturīga tikai pilsētniecēm. Citu kārtu sievietēm Livonijā

[2049] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 572. lpp. I.Šterns tās nodēvē par privāttiesiskām klaušām. *Latvijas vēstures avotu cherstomātija 1300–1500*... Nr. 93.

pārvietošanās pa jūras ceļiem vispār nebija raksturīga. Vietējo iedzīvotāju jeb nevācu skaits pilsētās laika gaitā arvien pieauga zemāko pilsētu slāņu vidū.

Pilsētu tiesības, kas tika adaptētas Livonijā, paredzēja līdzvērtīgas mantošanas iespējas pilsētniekiem (pilsoņu, namīpašnieku) vīriešiem un sievietēm, kā arī vīra un sievas mantas kopīpašumu. Tas veidoja pamatu augstam turīgo kārtu sieviešu dzīves līmenim un publiskajam statusam. Pilsētu statūtos bija ietvertas normas par tiesisku aizbildniecību pār pilsētniecēm, ko vīrieši veica ģimenes ietvaros, bet 15. gs. – arī korporatīvo grupu ietvaros vai ar pilsētas rātes ieceltiem pilvarniekiem. Kādas bija zemāko sociālo slāņu un nevāciešu mantošanas tiesības pilsētās, nevar precīzi noteikt, taču dažos gadījumos šīs tiesības tika traktētas šaurāk nekā vācu pilsētniekiem, jo gruntsgabala nodošana meitai prasīja īpašu novēlējumu, kas vācu namniekiem nebija nepieciešams.

Lai izvērtētu sievietes statusu pilsētu stratificētajā, etniski neviendabīgajā sabiedrībā, sievietes statuss aplūkots tirgotāju jeb rātskungu ģimeņu kārtā, pilsētu vidusslānī, kas saistāma ar amatniekiem, kā arī pilsētas zemākajā slānī. Pilsētu tiesiskās dzīves pamats lielā mērā balstījās uz dažāda veida aizbildniecības un pārstāvniecības institūtiem, un sievietes par kādas grupas pārstāvi varēja kļūt izņēmuma gadījumā tikai zemākajā līmenī – vadot savu mājsaimniecību.

Vairākās sociālās lomās sievietes Livonijas pilsētās ieguva plašākus darbības laukus. Pirmkārt, īpašu sieviešu grupu veidoja tirgotājas (*Kauffrau*), kuras lielā mērā bija arī rātskungu sievas un atraitnes. Šī statusa sievietes izmantoja plašākas publiskās tiesības un pienākumus nekā, atrodoties ģimenes vīrieša aizbildniecībā. Pilsētu statūti Rīgā un Tallinā, sākot ar 13.gs., paredzēja tirgotājām īpašu tiesisku stāvokli, kad viņas pilntiesīgi rīkojās ar finansēm. Rīgā, Tallinā un Tartu viņu saimnieciskās darbības izpaudās dažādos virzienos. Viens no tiem saistīts ar pilsones statusa iegūšanu, ko noliedza pilsētu statūti un bija drīzāk izņēmums. Pilsoņa tiesības sauktas arī *ius civile*, tās paredzēja lielākas iespējas saimniekošanas jomā un pienākumu paplašināšanos– nodevu maksāšanu pilsētai, kā tas minēts Tallinā 15. gs. sākumā. Šādas pilsoņu tiesības 15. gs. Livonijas pilsētās nebija „noklusētās" tiesības, kas pienācās visu pilsētas pilsoņu sievām un meitām viņu ģimenes piederības dēļ, bet gan tika iegūtas pēc sieviešu un viņu ģimenes iniciatīvas. 15. gs. var uzskatīt arī par Livonijas tirgotājsievu darbības „ziedu laikiem", savukārt 16. gs. raksturīga sieviešu darbības ierobežošana, tēva varas un aizbildniecības formu pastiprināšanās, arī vīrieša tiesību pieaugums lietot ģimenes kopīpašumu. Tas ietekmēja kā tirgotāju kārtas, tā vidusslāņa sieviešu sabiedrisko statusu un sieviešu saimniecisko aktivitāšu vērtējumu sabiedrībā.

Pilsētu vidusslāņa sieviešu pastāvīgas aktivitātes amatniecībā vairāk raksturīgas 13. gs. beigām un 14. gs., kad avotos minētas amatnieces. Izceļas amatniecības jomas, kas saistītas ar tradicionāliem sieviešu darbības laukiem – audumu, rotu izgatavošanu un tirdzniecība. Tallinā igauņu un zviedru sievietes nodarbojās ar atsevišķiem amatniecības veidiem pastāvīgi, piemēram, igauņu rotu izgatavotājas un tirgotājas minētas ilgstoši, tāpat kā audējas, gleznotājas un virpotājas. Savukārt Rīgā citu amatu vidū izceļas nevācu linaudēji – to brālības noteikumos minēta mācekle sievietes, kas ir

izņēmums Hanzas pilsētu vidū. Nostiprinoties cunftu darbībai, 15.gs. beigās un 16. gs. sieviešu darbības lauki tika sašaurināti, un vienīgi atraitnēm bija iespēja kļūt par darbnīcas vadītāju.

Pilsētas zemāko slāņu sieviešu publiskais statuss laika gaitā piedzīvoja būtiskas izmaiņas. Nebrīvas kalpones jeb pirktas verdzenes, dažāda veida algotas sievietes, prostitūtas, „brīvas sievietes" nebija raksturīga parādība pilsētās visā apskatamajā laika posmā. Būtiskas pārmaiņas zemāko kārtu sieviešu statusā notika viduslaiku un jauno laiku krustpunktā. No 15. gs. zuda verdzība, bet pilsētu kalpones tika izdalītas kā īpaša sociāla grupa, uz kuru, neskatoties uz dažādiem ierobežojumiem un sociālo kontroli, 15.–16.gs. tika attiecināta kāda daļa no tiesībām un brīvībām, ko deva pilsētvide.

Nozīmīgs aspekts pilsētas sieviešu statusa raksturojumā ir demogrāfiskie rādītāji, kas liecina, ka pilsētu virsslāņa (iespējams, arī priviliģēto vasaļu) sievietes, kuras tika apglabātas pilsētu baznīcās, sasniedza tikpat lielu vai pat lielāku vidējo vecumu nekā vīrieši, kas ir neraksturīga parādība. Savukārt Livonijas pilsētu vidusslāņa un zemāko slāņu sievietes dzīvoja daudz īsāku mūžu un bija pakļautas lielākiem epidemioloģiskiem riskiem.

Pilsētas lielāka nozīme nekā citās Livonijas kārtās ģimenes locekļu mantiskajās attiecībās bija rakstītajam vārdam, precīzi formulētam tiesiskam jēdzienam, dažādiem reģistriem, kas pilsētnieces būtiski atšķir no lauku sabiedrības sievietēm. Ja lauku sabiedrībā raksturīgs konservatīvisms, tad pilsētas bija vietas, kur tika uztvertas vēsmas no rietumiem – pārvaldes, jurisprudences, garīgā jomā. Attiecībā uz sieviešu tiesisko statusu pilsētas bija konservatīvas, un aizbildniecība pār sievietēm Livonijas pilsētās bija likumīga un ilgstoša parādība. Pilsētas deva dažādu mantisko un sociālo slāņu sievietēm iespējas izpausties dažādās sfērās, arī kā tirgotājām, amatniecēm, algotām pilsētas kalpotājām, vienkāršām kalponēm un prostitūtām, tomēr kopumā galvenais sieviešu darbības lauks palika saistīts ar mājsaimniecību un tai raksturīgiem darbiem. Dažas sieviešu sociālās grupas veidoja īpašas attiecības ar publisko varu – tirgotājas, pastāvīgas amatnieces, kuras pildīja fiskālus pienākumus, kā arī brīvas sievietes, kuras Tallinā pildīja publiskās klaušas.

4. Livonijas zemnieku kārtas sievietes

4.1. Zemnieces sociālā statusa aspekti

Livonijas sieviešu lielākā daļa piederēja pie vietējām etniskajām grupām, kuras 13. gs. tika pievērstas kristietībai. Vietējo tautu iekļaušana jaunajās varas attiecībās Livonijā noritēja ilgstoši – Latvijas centrālās un ziemeļaustrumu daļas un Igaunijas maztautas tika kristianizētas jau 13. gs. pirmajā pusē, savukārt mūsdienu Latgales, Kurzemes, Zemgales pakļaušana prasīja ilgāku laiku, un tikai 13. gs. beigās Livonija teritorija izveidojās aptuveni tajās robežās, kurās pastāvēja līdz 16. gs. Lauku iedzīvotāji – saimnieki un saimnieces, zemes turētāji viņu ģimenes locekļi – runāja baltu un Baltijas somu valodās. Livonijā turpinājās seno etnisko vienību jeb maztautu saplūšana un latviešu un igauņu tautību veidošanās, kas, domājams, noslēdzas 16. gs. beigās.[2050] Igaunijas rietumdaļā 15.–16.gs. dzīvoja zviedru zemnieki un zvejnieki, savukārt vācu zemnieku ieceļošana Livonijai nebija raksturīga, ko daļēji var skaidrot ar zemniekiem piemērota sauszemes migrācijas ceļa trūkumu.

Lauku sabiedrības struktūra un pārvaldes organizācijas, kā arī tiesības šajā laikā saglabāja kontinuitāti no pirmskristietības laika. Lauku sabiedrības lielāko daļu veidoja „ļaudis", no 14. gs. vidus – zemnieku kārta, kuri maksāja nodevas zemeskungam, pildīja publiskās klaušas. Lauku sabiedrības sievietes lielākoties ietilpa vietējo iedzīvotāju lauku kopienās, kuras 13.–16. gs. sauktas *'universitas, villani, nomines, de lude van..., de gemenen bure, gemenen lantlude',*[2051] bet tajos ietilpstošie ļaudis – '*lude,*[2052] *pagastelude (*kungam pakļautie iedzīvotāji pretstatā brīvajiem),[2053] *buren', 'landvolk'*.[2054] Bez tam jau 1335. gadā dokumentos sastopams latviešu vārds zemnieki "*semenicken*", attiecinot uz brīvzemnieku.[2055] Lauku sabiedrībā bija arī nebrīvie – neļaudis, drelļi, bet 15.-16.gs. zināmi sīkzemnieki.

Livonijā vairums lauku iedzīvotāju dzīvoja ciemos, bet atsevišķos apgabalos Livonijas centrālajā un dienvidaustrumdaļā jau 13. gs. bija raksturīgas teritoriāli nodalītas viensētas. Zemes turētājs, kurš saimniekoja zemnieku sētā (*Gesinde, hereditas*) vai ciemā, tika saukts par saimnieku (igauniski – *peeremees*; vācu val. *hovetman, vader*), vīru, zemnieku un dzimtzemnieku (*bur, Erbbur*).[2056] Tas bija saimes priekšstāvis, kurš pārstāvēja līdz 30 cilvēku lielu ģimenis un bija pieaudzis, precējies vīrietis.

Lauku iedzīvotāji bija organizēti draudžu novados, pilsnovados, pagastos, saimēs.

2050 Mugurēvičs, Ē. Etniskie procesi baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6.–16. gs. *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* Rīga,1998. Nr. 2. 19.–32. lpp.
2051 Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten.. S. 19.
2052 1424. gads, Kurzeme, LUB Bd. 7, Nr. 228.
2053 Kuršu zemes tiesību 24. p.
2054 LUB Bd. 8, Nr. 853. 1433. gads.
2055 GU Bd. 1, Nr. 63.
2056 Bosse, H. Der Livländiche Bauer… S. 284; 288; Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten... S. 19.

Pašorganizācijas vienībai (ciems, pagasts, vaka) bija savi vecākie un amatvīri, vienmēr vīrieši.[2057] Līdzās zemniekiem lauku sabiedrībā pastāvīgi dzīvoja nevācu vasaļi un brīvzemnieki ar atšķirīgu tiesisku statusu, kuri 15.–16. gs. pildīja arī pārvaldes un tiesas funkcijas.[2058] 13. gs. līgumi un citi tiesību avoti liecina, ka pastāvēja sava pietiekami efektīva sociālā regulācija, kuras būtiska sastāvdaļa bija paražu tiesības. Tiesību regulācijā saskatāma noteikta sociālo un morālo vērtību sistēma, kurā iekļāvās arī sievietes dzīvības, goda un tiesību vērtējums.[2059]

Nozīmīgs iespaidu uz Livonijas zemnieku kopējo tiesisko un sociālo stāvokli atstāja igauņu zemnieku karš jeb Jurģu nakts sacelšanās 1343.–1345. gadā un tās apspiešana, pēc kuras Dānijas karalis pārdeva savus Ziemeļigaunija valdījumus Vācu ordenim. Pēc sacelšanās 14. gs. otrajā pusē pasliktināja zemnieku kārtas tiesiskā un sociālā situācija, īpaši Livonijas ziemeļdaļā. Kopumā tomēr 14.–15. gs. zemnieku kārta pastāvēja līdzās citām viduslaiku kārtām ar savām tiesībām, pienākumiem, pārstāvniecību attiecībā ar zemeskungiem. Sievietes publiskās tiesības un pienākumi zemnieku vidē balstījās uz paražu tiesībām un mutvārdu formā paustajām garīgajām vērtībām, radniecības un sievietes lomu izpratni.

Jauno laiku sākumā, kad muižu attīstības un lēņu tiesību paplašināšanās rezultātā pastiprinājās dzimtbūšanas tendences un muižnieku tiesu vara pār zemniekiem, lauku kopienas tiesības tika sašaurinātas, kas iespaidoja arī zemnieku kārtas sievietes ekonomisko un sociālo statusu. Pēcreformācijas laikā attiecībās ģimenē aktīvāk centās iejaukties kā reformētā luterāņu, tā katoļu baznīca. Veidojas jaunajiem laikiem raksturīga aina, kad mainījās tradicionālās lauku kopienas statuss, ierašu tiesības degradējas, precību paražas pielāgojās likumīgas laulības izpratnei, mainījās ģimenes loma sabiedrībā.

Vēstures avotos ziņas par sievietēm, vietējo iedzīvotāju ģimenes saitēm un radniecības formām Livonijā no 13. gs. līdz 16. gs. ir skopas, tāpat kā par Austrumbaltijas reģionā vispār.[2060] Tikai atsevišķos gadījumos sievietes tika minētas kādā ģimenes statusā (meita, sieva, atraitne).

Vietējo Livonijas baltu maztautu kapulaukos aizvēstures posmā un daļēji arī 13.–14. gs. var vērot sieviešu un vīriešu sfēru nošķiršanu. Apbedīšanas tradīcijās tā izpaudās, pirmkārt, kā sievietes un vīrieša tipiskie kapu piedevu komplekti, otrkārt, kā atšķirīgs sieviešu un vīriešu apbedījuma virziens. Apbedīšanas tradīcijas viduslaiku Livonijā bija kristīgo tradīciju noteiktas, tikai nomaļākajos kapulaukos, piemēram, Dienvidlatgalē, pretēja kapu orientācija sieviešu un vīriešu apbedījumos bija sastopama pat līdz 16. gs.[2061] Sākot no kristianizācijas pirmajiem gadsimtiem, sievietes tika apglabātas

[2057] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500...* 519.; 533.–534. lpp. Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 45. lpp.
[2058] Kādā Rīgas arhibīskapa dokumentā minēts, ka katrā pagastā jābūt diviem šādiem brīvzemniekiem.
[2059] *Latvijas tiesību avoti...* 3. lpp.
[2060] Sal. ar Jurginis, J. Die Litauische Dorfgemeindschaft. In: *Die Bauerngesellschaft im Ostseeraum und im Norden um 1600.* Visby, 1966. S. 165.; Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais. …P. 248–249.
[2061] Apbedījumu virzienu maiņas attīstībai viduslaikos veltīts Ē.Mugurēviča pērījums, pievēršot uzmanību etnisko vienību savstarpējiem matrimoniālajiem sakariem (Мугуревич, Э. Проблемы формирования латышской

svētku tērpos un ar rotām.[2062] Kontinuitāti no 12.–13. gs. saglabāja liela daļa kapu piedevu, īpaši sieviešu rotas un rotu komplekti, savukārt jauno laiku sākumā parādījās jaunas rotu formas, apģērba aksesuāri, kas saistāmi ar pilsētu amatniecības ietekmi.[2063] Vērojami arī citi iespaidi – tā Livonijas lauku sieviešu apģērbā tieši 13.–15. gs. īpašu nozīmi kaklarotās ieguva no Indijas okeāna piekrastes importētie kauri gliemežvāki, kuri dažkārt lielā skaitā sieviešu kaklarotās.[2064]

Par vietējo sieviešu sadzīvi, precību tradīcijām, darbu mājsaimniecībā ziņas ir skopas un netiešas. Arī par sieviešu dzīvesvietām, telpām, darbības laukiem ārpus mājas līdz 16. gs. ziņas gandrīz nav. Tradicionāli lauku sabiedrībā pastāvēja virilokāla dzīves vieta – t.i. meitu jeb māsu izprecināja un viņa kā sieva dzīvoja pie vīra. Lai arī iespējams, ka pastāvēja atšķirības radniecības izpratnē dažādos Livonijas reģionos, to nevar konstatēt avotu trūkuma dēļ. Sadzīvē vīriešu / sieviešu sfēras nodalīšanas izpausme bija darba dalīšana lauku sētā vīriešu un sieviešu darbos, dažādu tiesisku principu attiecināšana uz vīriešiem un sievietēm, mājas/ kopienas sfēru nodalīšana. Pēc analoģijas ar rakstītajiem avotiem par lietuviešu un prūšu ģimenēm un sievietes statusu, arī Livonijā, īpaši tās dienviddaļā sieviešu sociālais statuss ģimenē būtu vērtējams kā zems, salīdzinot ar ģimenes vīriešu statusu.[2065] Vēstures avotos minētas kanoniskajām tiesībām neatbilstošas precību paražas, kas var tikt traktētas kā simboliskas, sievieti pazemojošas darbības, norāda uz ģimenes vīriešu sociālās lomas dominanti.[2066]

Igauņu vēsturnieki, izejot no arheoloģijas un rakstīto avotu liecībām, uzskata, ka Livonijas ziemeļdaļā kristianizācijas laikmetā sievietes atradās labākā sociālā pozīcijā nekā pie kaimiņtautām.[2067] Igauņu sievietei bija augstāks sabiedriskais statuss par baltu tautu piederīgajām, jo te apbedījumos nebija raksturīga dzimumu opozīcija, maz specifisku tikai sievieti raksturojošas kapu piedevu.[2068] Var atzīmēt, ka arī Gotlandē 11.–13. gs. sieviešu rotas apbedījumos nebija tik bagātas kā Livonijas dienviddaļā, bet sieviešu kapos atrasti maki ar atsvariņiem, saimnieciskas varas simboli – atslēgas u.c.,

---

народности в средневековье по данным археологии. В кн. *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.* Вильнюс, 1985. С. 56–66).

[2062] Rotu bagātība parāda sievietes statusu, kā arī ļauj spriest par Livonijas lauku sabiedrības sieviešu apģērba detaļām, jo līdz 15. gs. daudzviet apģērbu rotāja ar dažāda veida rotām, kas palīdzēja iekonservēt apģērba daļas. Arheoloģijas liecības apkopojusi M. Slava, A. Zariņa, I. Žeiere. Sk. hist. Žeiere, I. *Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13.–18. gs.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 131. lpp.

[2063] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs...* 118. lpp.

[2064] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14. –18. gs...* 142. lpp.

[2065] Tā Kristburgas līgumā (1249) runāts par sievu pirkšanu un pārdošanu, Duisburga hronikā stāstīts, ka sieva nesēž pie galda kopā ar vīru, viņai ir pienākums vīram apaut kājas. Sk. Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais…P.249ff.

[2066] Пушкарева, Н.Л. *Частная жизнь русской женщины* ... С. 80. Ziņas par sievietei pazemojošiem rituāliem Austrumeiropas kontekstā , kas saistīti ar precību formu un rituāliem, tiek skaidrotas arī citādi.

[2067] Kasekanp, A. *A history of the Baltic states.* General ed. J. Black. [London]: Palgraves Macmillan, 2010. P. 7; Sk. Lang, V. *Baltimaade pronksi- ja rauaaeg.* Tartu: University of Tartu Press, 2007. P. 179, 233.

[2068]Valk, H. Estland im 11.–13. Jh. Neuere Aspekte aus Sicht der Archäologie. *Forschungen zur baltischen Geschichte* . Bd. 3 (2008). S. 67.

kas liecina par stipru sievietes sociālo pozīciju.[2069] Igauņu sieviešu tērpā īpaši raksturīgi bija izcelt sieviešu vecumposmus, pie kam ne tikai ar galvassegām, bet arī citām apģērba detaļām. Rietumigaunijas salās, Igaunijas ziemeļ – un rietumdaļā precētas sievietes nēsāja arī īpašu gurnu rotu (*rõhud*), kura veidojās no vairākām ķēdīšu vai zvaniņu rindām, kuras piestiprināja pie jostas.[2070] Sava nozīme sieviešu vecumposma raksturošanā bija jostai, pie kam arī pilsētās un vasaļu kārtā. Igaunijas novados 15.–16.gs. atzīmēta īpašs līgavas matu nogriešanas rituāls, jo meitenēm bija raksturīgi gari, bet sievām īsi mati.[2071]

Būtiska iezīme, kas raksturoja sievietes lauku sabiedrībā, bija sliktā demogrāfiskā situācija. Livonijas sākumposmā dažos apgabalos saglabājās parādība, kas raksturoja Livonijas dienviddaļas maztatutu kapulauku, īpaši latgaļu apdzīvotajā teritorijā iepriekšējā laika posmā 10.–13. gs. Te bija apbedīti vairāk vīriešu nekā sieviešu, un sieviešu dzīves ilgums bija krietni īsāks nekā vīriešiem.[2072] Vairākos izpētītajos kapulaukos Daugavas lejtecē apbedīto vīriešu skaits 13. gs. sākumā pat divas reizes pārsniedza sieviešu skaitu, ko daļēji var skaidrot ar biežiem bruņotiem konfliktiem un jaunu iedzīvotāju pieplūdumu šajā laika posmā.[2073] Iemesli, kādēļ sieviešu apbedījumu skaits kapsētās bija mazāks nekā vīrieši, mēģina skaidrot dažādi. Vīrieši bija iesaistīti daudzās militārās aktivitātēs, bet sievietes izceļoja, piemēram, laulību rezultātā vai tika aizvestas kā sirotāju gūsteknes. Nav izslēgts kāds alternatīvs sieviešu apbedīšanas veids vai jaundzimušo meiteņu nonāvēšana. Pēc bioraheoloģes G. Zariņas domām, parādība liecina par augstu vīriešu sociālo statusu Livonijas austrumdaļas sabiedrībā 12. gs., kura saknes meklējamas iepriekšējo gadsimtu sabiedrībā. Zēnu un vīriešu apbedījumu pārsvars iepriekšējā vēstures periodā (7.–9. gs.) bija vēl vairāk izteikts.[2074]

Livonijas lauku sabiedrībā 14.–16. gs. sieviešu vidējais dzīves ilgums bija mazāks nekā vīriešiem biežo dzemdību komplikāciju, nepietiekama uztura un smago sociālekonomisko apstākļu dēļ. Sieviešu zemais sabiedriskais statuss, nepietiekams uzturs bērnībā radīja vispārēju situāciju, ka sieviešu organisms bija fiziski vāji attīstīts, ar pazemināt imūnsistēmas darbību un nespēja pretoties slimību un pēcdzemdību infekcijām. Visnelabvēlīgākā demogrāfiskā situācija viduslaikos Latvijas teritorijā veidojās reģionos, kur bija aktīvākā saimnieciskā dzīve, tirdzniecības ceļi un lielākā cilvēku koncentrācija. Te sievietes apbedījumos tika guldītas samērā greznos tērpos, ar dažādām rotām, taču viņu dzīves ilgums bija neliels. Daugavas lejtecē veidojās lielākā saimnieciskā rosība, bet 13.–14.gs. sieviešu mirstība te pieauga, salīdzinot ar iepriekšējo laika posmu,

[2069] Ģinters, V. *Tracht und Schmuck in Birka und im Ostbaltischem Raum. Eine vergleichende Studie*. Stockholm, 1981. S. 41.
[2070] *История Эстонской СССР*… С. 455.
[2071] *Эстонская народная одежда XIX начала XX века*. Под ред. А.Н. Моора. Таллин, 1960. С. 27.
[2072] Šnē, A. Sievietes sociālais statuss Austrumlatvijas sabiedrībā aizvēstures beigās (7.–12. gs.) *Latvijas vēsture.* 2003. Nr. 4 (52). 9. lpp. Autors norāda arī uz dzimuma konstatēšanas problēmu arheoloģijas materiālā.
[2073] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija* ... 57.–61. lpp.
[2074] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija* ... 57.–61. lpp.

iespējams, dažādu epidēmiju dēļ. Sievietēm vērojama liela mirstība 15–24 gadu vecumā, kad dzima pirmais bērns, salīdzinoši īss prognozējamā mūža ilgums, augsta mirstība reproduktīvajā vecumā. [2075]

Latgales kapsētās pie Daugavas sieviešu mūža garums, kā arī fiziskais stāvoklis bija sliktākais Austrumbaltijas 14.–18. gs. paleodemogrāfiskajā materiālā. Augstiņišķu kapsētā par populācijas smagajiem dzīves apstākļiem 14.–16. gs. liecina arī tas, ka te konstatēts viens no mazākajiem auguma garuma rādītājiem sievietēm (154,3 cm) Latvijā 14.–16. gs. Vienlaicīgi jāatzīmē, ka Augstiņišķu un Slutišķu ciemu kapsētās, kuras 175–180 gadus izmantoja 40–50 un 25–40 lielas kopienas, sievietes tika apbedītas bagātā svētku tērpā, ievērojot senas apbedīšanas tradīcijas. Latgales kapsētās pie Daugavas vērojama tendence, ka 15.–17. gs. sieviešu mūža garums pieauga un nedaudz palielinās 40–59 gadus ilgu mūžu sasniegušo sieviešu skaits.[2076] Atsevišķos reģionos Latvijā prognozējamais sieviešu dzīves ilgums bija garāks nekā pie Daugavas dzīvojošām sievietēm,[2077] taču kopumā līdz jauno laiku sākumam sieviešu demogrāfiskie rādītāji bija sliktāki nekā vīriešiem. Piemēram, Vidzemē vērojams, ka vecāku sieviešu īpatsvars lauku kopienās pieauga tikai jauno laiku sākumā 16.gs.[2078]

Sieviešu darbība publiskajā sfērā, pienākumi un tiesības izrietēja no sieviešu un vīriešu saimniekošanas sfēru nodalīšanas. Par tradicionālu un sieviešu / vīriešu nozaru pastāvēšanu liecina arheoloģijas materiāls Austrumbaltijā jau no 5.–7. gs., kad sieviešu apbedījumos atrasti specifiski, tieši sievietēm raksturīgi darba rīki – vārpstu skriemeļi, sirpji, īleni. Ir darbarīki un kapu piedevas, kas vienlīdz likti kā sieviešu, tā vīriešu apbedījumos, pie kam igauņu zemēs tādi sastopami vairāk, taču kopumā apbedījumi liecina par noteiktu darba dalīšanu starp vīriešiem un sievietēm. Ja salīdzina Livonijas maztautu sieviešu kapu piedevas – darbarīkus – ar agro viduslaiku Eiropas ikonogrāfijā

[2075] Livonijā var izsekot pārmaiņām demogrāfiskajā situācijā vairākos reģionos – Daugavas lejtecē, Vidzemes centrālajā daļā, Augšzemē, Daugavas augštecē, kur izpētīti un caur bioarheoloģijas prizmu analizēti vairāki kapulauki. Vienas sievietes vidēji dzemdēto bērnu skaits samazinās no 4,5 bērniem 7.–13. gs. līdz 4,0 bērniem 13.–15. gs. Salīdzinot ar vīriešiem, Salaspils Laukskolas kapulaukā apbedītajām sievietēm bija par 6,5 gadiem īsāks mūžs. Demogrāfiskie rādītāji šajā apgabalā uzlabojās tikai 16.–17. gs. Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr. – 1800.g…* 82, 85; 86; 100. lpp.

[2076] Berga, T. *Augšdaugavas 14.–17. gs. senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem*. Rīga: Vēstures institūta apgāds, 2007.

[2077] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr.–1800. g….* 117., 119., 129. lpp. Augšzemē bijusi salīdzinoši labāka demogrāfiskā situācija. Te 14.–15. gs. neparādās sieviešu prognozējamā dzīves ilguma samazināšanās kā Daugavas lejteces paleodemogrāfiskajā materiālā. Sēlpils kapsētā sievietes 13.–15. gs. mūža ilgums bija īsāks nekā vīriešiem, taču te nekonstatēja ar pirmajām dzemdībām saistītu paaugstinātu sieviešu mirstību 15–23 gadu vecumā. Arī dažās citās Augšzemes kapsētās, piemēram, Jēkabpils rajona Leimaņu ciema Augstajos kapos 15.–17. gs. nav vērojama jaunu sieviešu mirstība, bet augstākā mirstība bija 30–34 gadu vecumā.

[2078] Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr.–1800. g….* 94., 96. lpp. Par Vidzemes lauku sabiedrības demogrāfiskajiem rādītājiem liecina Valmieras rajona Daudziešu kapu kalna, Valkas rajona Laukalnes Pāvulkalna kapsēta, Cēsu rajona Veselavas viduslaiku kapsētas. Cēsu rajona Veselavas viduslaiku kapsētā 13.–16. gs. apbedīto sieviešu [sociālo statusu?] demogrāfiskos rādītājus raksturo īpaši augsta mirstība aktīvajā reproduktīvajā periodā. Vidējais mūža ilgums sievietēm bija tikai 33,9 gadi. Vispār iedzīvotāju daudzums, kas nodzīvoja ilgāk par 50 gadiem, bija neliels – 7,4%, savukārt vīrieši, kuri Veselavas kapsētā nodzīvoja ilgām par 50 gadiem, bija 18,8%.

raksturīgiem sieviešu darbarīkiem, daudzi ir kopīgi, jo vērpšana, labības novākšana ar sirpi, dzirkles, aušana raksturotu kā vienus, tā otrus.[2079]

Viljandes prāvests D. Fabrīcijs, stāstot par latviešu zemnieku bērnu audzināšanu, min zēnu un meiteņu ganu gaitas jau ļoti agrā vecumā, kam sekojot zēnu pieradināšana pie lauku darbiem un zemkopības, bet meitenes pie mājas darbiem: malt, vārīt, strādāt pie ratiņa, un citiem darbiem, bet it sevišķi pagatavoto linu audeklus un vilnas audumus.[2080] Kurzemes mācītājs P.Einhorns (?–1655) stāsta, ka zemnieku bērni jau ļoti agri iet ganos, vēlāk zēni strādā uz lauka, bet meitenes mājās maļ, vērpj, gatavo ēst, bet īpaši nodarbinātas linu un vilnas lakatu gatavošanā.[2081] Vīrieši bija saistīti ar tīrumu, aršanu, zirgiem, dravniecību, bet sieviešu sfēra bija rūpes par bērniem un mājas darbi: lopu kopšana, graudu malšana un ēdiena gatavošana, vērpšana, apģērbu gatavošana.[2082] Šī darba dalīšana lielākajā daļā Livonijas teritorijas izrietēja no saimniekošanas apstākļiem un kā tradīcija saglabājās ne tikai Livonijā, bet arī citviet Baltijas jūras reģionā zemnieku sabiedrībā. 18.–19. gs. Igaunijas salās pastāvēja cita situācija, jo te smagākais vīriešu pamatdarbs bija zveja, un zemes apstrāde, arī aršana ar arklu, sēšana bija sieviešu ziņā.[2083]

16. gs. par žemaišiem ceļotājs Jans Lasickis (*Jan Łasicki, 1534–1599)* raksta, ka tēvs, meklējot dēlam sievu, neskatās ne uz skaistumu, nedz pūru, ja jaunava ir prātīga, dzīvības sulu pilna un neprecēta, tad viņa ar lielu prieku tiek ievesta vīratēva mājā. Te atzīmēts, ka 16. gs. pastāvēja darba dalīšana – vīrieši apstrādā laukus, bet sievietes kopa lopus. Meitas precoties tikai tad, kad pašas savām rokām piedarinājušas vairākus grozus ar drēbēm.[2084] Savukārt 18. gs. beigās Peltsamā mācītāja A.V.Hupela (1737–1819) aprakstā saimnieces pienākumi bija plaši un pārkāpa vīriešu / sieviešu darba dalīšanas principus: 1) lopu uzmanīšana; 2) maizes cepšana; 3) lauku darbi – ecēšana, pļaušana, malšana, bieži pat aršana; 4) linu apstrāde; 5) aušana, vērpšana, linu un vilnas apģērbu izgatavošana; 6) šūšana, izņemot svārkus un kažokus; 7) zeķu adīšana; 8) jostu un prievīšu aušana priekš saimes; 9)ēdiena gatavošana; 10) lopu kaušana un desu darīšana; 11) veļas mazgāšana; 12) alus gatavošana; 13)viņa esot saimes skolotājs (*Schuhlmeister*); 14) malkas ciršana un vešana. Latvietes aužot un vērpjot neticami labi. Meitai, kas šos visus darbus neprot darīt, esot mazas cerības dabūt sev vīru.[2085]

[2079] Kuchenbuch, L. Opus feminile. Das Geschlechterverhältnies im Spiegel von Frauenarbeiten im Früheren Mittelalter. In: *Weibliche Lebensgestaltung im frühen Mittelalter.* Goetz, H. W. (Hg.) Köln; Weimar; Wien:Böhlau, 1991. S. 147. Kristīgie Rietumeiropas zemnieki tika apglabāti bez kapa piedevām.
[2080] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600 ...* 630. lpp. Fabrīcijs stāsta arī par to , ka vīriešu izgatavotie sadzīves priekšmeti un trauki neatpalika no amatnieku darinājumiem.
[2081] Einhorn, P. Historica Lettica… S. 590.
[2082] Spekke, A. *Latvieši un Livonija...* 211. lpp.
[2083] *Abriss der estnischen Volkskunde*. ... S. 66.
[2084] Spekke, A. *Latvieši un Livonija* … 211. lpp.
[2085] Hupel, A.W. *Topographische Nachrichten von Lief– und Ehstland.* Bd. 2. Riga, 1777. S. 194.

Apģērbu izgatavošana bija darbietilpīgs process, kas prasīja lielu apjomu dažāda veida iemaņu.[2086] Dažviet lauku sabiedrībā izmantoja arhaiskas tehnoloģijas – tā vēl 17. gs. Kastrānes Skubiņu apbedījumā konstatēta vertikālajos velku atsvaru stāvos darināta auduma sākuma eģe, lai arī šajā laikā lietoti horizontālie aužamie stāvi.[2087] Sievietēm rotātas (izrakstītas) villaines Latvijā saglabājas ilgāk kā kaimiņu zemēs ilgi pēc tam, kad villaine zaudēja funkcionālo nozīmi, jo tā bija kāzu rituāla sastāvdaļa un līgavas dāvana vīramātei.[2088] 13.–17. gs. sievietes nēsāja garu linu kreklu, kā arī vilnas auduma brunčus, visbiežāk vienkrāsainā, nekrāsotas, dabiski tumša vilnas krāsā vai augu krāsās tumšbrūnos un zilos toņos. Apģērba sastāvdaļa bija josta ar tam piekarinātu nazi ādas vai koka makstī.

Pie sieviešu rūpēm piederēja bērnu audzināšana. Tāpat kā vācu zemēs, Livonijā dzimtā valoda tika saukta par *„mātes valodu"*. 1358. gadā tiesu zvērestu kāds Rīgas patrimoniālā apgabala lībietis Kunne nodeva savā mātes, kā arī vācu valodā.[2089] Arī 16. gs. beigās kādā tiesu protokolā atzīmēta zvērēšana mātes valodā.[2090]

Jauno laiku sākumā rakstu avotos norādīts, ka sievietes bija saistītas ar slimo dziedināšanu. Tā P.Einhorns raksta, ka īpašas sievietes slimos zemniekus ārstēja pirtīs.[2091] Jezuīti, kuri zemnieku vidū guva popularitāti kā slimību ārstētāji ar svētīto vasku, sāli, ūdeni, rožukroni un lūgšanām, min gadījumus, kad sievietes izdziedinājušas slimos ģimenes locekļus. Sieviete no smagām dzemdībām un slimībām tika atbrīvotas ar svētā vaska jēriņiem un ūdens apšļakstīšanu, bet grūtniecēm īpaši noderīgs bija svētītais sāls.[2092]

Zemnieku sētā līdzās saimniekam nozīmīgu loma bija saimniecei, bet atbilstošu terminu vēstures avotos neatrodam, tikai 16. gs. otrajā pusē zemnieku nodevu maksātāju sarakstos parādās arī atsevišķas sievietes – saimnieces, kuras sauktas vārdā, par sievu (*wyf, wive* u.c.) vai atraitni. 17. gs. sākumā saimnieces sauktas arī par dzimtzemniecēm (*Erbpaurin*), un tekstos minēts arī latviešu vārds saimniece (*saimniecene*).[2093]

Skaitliski nelielu lauku sabiedrības kārtu veidoja nebrīvie lauku iedzīvotāji – 13.–15. gs. dreļļi, vergi, latviešu folkloras avotos arī – neļaudis. Pastāv viedoklis, ka vergi bija pārsvarā sievietes un bērni, kuri atvesti kā karagūstekņi no kaimiņu zemēm. Sieviešu kārtas dreļļus sauca par kalponēm vai meitām, bet minēts arī viduslejas vācu nosaukuma drellis sieviešu dzimtes forma – „*drevel*." Drellība jeb patriarhālā verdzība bija raksturīga visam Baltijas jūras reģionam līdz 14. gs., un, piemēram,

[2086] Kā liecina arheoloģijas materiāls, pārsvarā apģērbs bija pagatavots ļoti rūpīgi, bet gadījās ari izņēmumi – jādomā neprasmes dēļ visai samudžināti izšuvumi u.c. Sk. Žeiere, I. *Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13.–18. gs.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008; Zariņa, A. Vērpšanas rīki Salaspils Laukskolas 10.–13. gs. apbedījumos. *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* 2002. Nr. 4.–5. lpp.
[2087] Zariņa, A. *Apģērbs Latvijā 7.–17.gs…*36. lpp.
[2088] Slava, M. *Latviešu tautas tērpi.* Rīga, 1966. 60. lpp.
[2089] LUB Bd. 3, Nr. 966a, 166.–168. sleja, regestu nr. 1142a, 63.–64. lpp.
[2090] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas… 169. lpp. Zvērestu nodeva karakalpi no Prūsijas.
[2091] Einhorn, P. Historica Lettica…S. 592.
[2092] Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu…* S. 23 (1584); 57 (1587/ 1587, Tartu); 62 (1588, Rīga); 85 (1595, Rīga).
[2093] *Phraseologia Lettica*. Verfertigt durch G. Mancelium. 2. Teil. Riga, 1638. S. 167.

skandināvu zemēs lielākā daļa no vergiem bija sievietes.[2094] Livonijā skopas norādes par kara laupījumu, kurā bija sievietes un bērni, sastopamas līdz par 14.gs. beigām. Karalaupījumu sadalīja starp karagājienu dalībniekiem, un karagūstekni – vīrieti vai sievieti – varēja pārdot vai paturēt savā saimniecībā: ordeņa domēnēs, vasaļa muižā vai leimaņa sētā. Vācu ordenis saskaņā ar kara laiku paražu ieguva tiesības izmantot dreļļus savās muižās, lai arī tas principā bija „nekristīgs" paradums.[2095] Tā vēl 1375. gadā Livonijas mestrs atgriezās no Lietuvas un sadalīja 15 abu dzimumu karagūstekņus.[2096] Vēstures literatūrā pastāv viedoklis, ka līdz 15.gs. vidum Livonijas pilīs un muižās izmantoja nebrīvukara gūstekņu, arī sieviešu darbu.[2097] Daļa karagūstekņu nonāca arī lauku kopienās, jo karastpēkā ietilpa arī nevācu vasaļi un lauku ļaudis. Latviešu tautas dziesmās minētas kara meitas malšanai, apģērba gatavošanai u.c. smagiem darbiem. Minēta leišu meita velētāja (LD 7514), malējiņa (LD 3843,1); dziesmās sastopama krieviete, kas maizi cep (LD 8118). Arveds Švābe šīs dziesmas saista ar vēsturisku elementu slānis folklorā, kas radies par kara meitām „ordeņa laikos".[2098]

Livonijā 15. gs. beigās arvien pastiprinājās dzimtbūšana, kurā vispirms Igaunijā, iesaistīja arī sievietes. Līdzās zemes turētājiem bija kalpi un kalpones, dienas algāži un gājēji (*losdriver, freikerle, medelinge*[2099] igauņu – *wabadik*), iebūvieši u.c., kuri līdz 16. gs. nebija piesaistīti zemei un bija personīgi brīvi.[2100] Avotos attiecīgās grupas sievietēm sākotnēji nav atbilstoša nosaukuma, lai arī nav šaubu, ka šajā laikā bija arī sievietes – gājējas, uz kurām 16.gs. attiecināts arī jēdziens „brīva sieviete" (*lose wive*).[2101] No 15.gs. lauku sabiedrībā nozīmīgu grupu veidoja t.s. vienkāji jeb sīkzemnieki. Vienkāji vispirms minēti Ziemeļigaunijā (*einfüsslinge, Einföttlinge*; igauniski – *üksjalg*) – Harjumā 1435. gadā, bet Sāremā 1453. gadā, savukārt Dienvidlivonijā 16. gs. otrajā pusē šī iedzīvotāju grupa saukta arī par dārzniekiem (*instmann, kmeć, hortulanis*), bet viņu ģimenes sievietes par dārznieku sievām.[2102]

Sākot ar 15.gs., sekoja mēģinājumi stingri nodalīt kārtas un atņemt zemniekiem kādreizējo '*brīvo'* tiesības: tirgoties, nēsāt ieročus, lietot dārgmetālus, jādomā, ka tika ierobežotas zemnieku tiesības nodot zemes turējumu sieviešu līnijā. Vienlaicīgi zemnieki zaudēja pārvietošanās brīvību, un jau 1513.gadā zināms pirmais gadījums, kad Livonijā pārdeva zemnieku ar ģimeni un bērniem. No otras puses, jauno laiku sākumā dzimtbūšanas veidošanās process vēl nebija noslēdzies, un laukos bija sabiedrības slānis, kas nebija piesaistīts pie zemes, lielā mērā arī sievietes – gājējas, brīvas sievietes,

[2094]Verdzības jēdziens 10.–13.gs. sabiedrībā Baltijas jūras reģionā – sk. Karras, R. M. *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. New Haven; London: Yale University Press. 1988.
[2095] Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture.* Rīga, 2009.
[2096] *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*...S. 107.
[2097] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*. .. 131.lpp.
[2098] Švābe, A. Kara dziesmas. *Latviešu tautas dziesmas.* 10. sēj. Kopenhāgena, 1956. 373.–378. lpp.
[2099] Schiemann, Th. D*er älteste schwedische Kadaster*... S. 21.
[2100] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten … S. 23.
[2101] Augstkalns, A Dažas 16. gs. Rīgas raganu prāvas... 188. lp. Par brīvu sievieti jeb gājēju saukta pavecāka sieviete.
[2102] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten... S. 22.

sīkzemnieces. Līdz ar sociālām un saimnieciskām izmaiņām būtiski pieauga algota darba iespējas muižās un dažādos saimnieciskos objektos, un arī sievietes varēja pelnīt iztiku ārpus mājsaimniecības.

Lauku sabiedrības struktūra un pārvaldes organizācijas, veidojoties muižām un vasaļu kārtai pārejot uz dzīvi savos lēņu valdījumos, būtiski mainījās. Zemnieki bēga no parādiem un arvien pieaugošām nodevām un klaušām. Lai arī to precīzāk var vērtēt tikai pēc 17. gs. zviedru revīzijām 1624.–1627. gadā, tomēr arī 16. gs. zemnieku migrācija Latvijas un Igaunijas teritorijā bija liela.[2103] Livonijas teritorija 13.–16. gs. nebija ļoti blīvi apdzīvota, un šajā laikā nemitīgi norisinājās jaunu zemju apgūšanas process, kurš bija cieši saistīts ar jaunu ģimeņu izdalīšanos, savu sētu dibināšanu, un šajā procesā, domājams, iesaistījās ne tikai viena ģimene – vecāki un to mantinieki, bet visa kopiena. Līdz ar to diezgan liela bija Livonijas lauku iedzīvotāju iekšējā migrācija.

Laikā, kad izveidojās "novada saistība" – pirmais solis uz dzimtbūšanu (14.–16. gs. vidus), sievietes sākotnēji ignorēja. Pie zemes tika piesaistīti saimnieki, un darbojās princips "vīrs vai parāds" jeb "izdot vīru bez ierunām". Livonijas beigu posmā "pie velēnas" (*ad glebae*) saistīti bija saimnieks un viņa vecākais dēls, kā arī jaunākie brāļi.[2104] Livonijas dokumentos tikai dažkārt tika precizēts, ka arī sievietes bija piesaistītas zemei. Jāpiezīmē, ka saimnieka statuss parasti ietvēra nosacījumu, ka vīrietis bija pieaudzis un precējies,[2105] tādejādi dzimtbūtniecības statuss netieši bija attiecināts arī uz aizbilstamajām: saimnieka sievu, meitām, kalponēm un citām saimes sievietēm. Tomēr daļā gadījumu sievietes tieši minētas kā dzimtzemnieces – hronoloģiski visātrāk Ziemeļigaunijā. Tallina 1423. gadā atteicās izdot kalponi, ko pieprasīja Jervas fogts.[2106] Šinī gadījumā kalpone bija pielīdzināta citiem zemnieku bēgļiem, ne drellim (personīgi atkarīgam kalpam). Tartu bīskapa, domkapitula, bīskapa vasaļu un klostera līgumā par bēgļu izdošanu (1458) runāts gan par vīriešu, gan sieviešu (*man offt wiff; mannes name, wiff offt wives name*) bēgšanu un izdošanu.[2107] Vecākie dokumenti no Tartu bīskapijas par zemnieku izdošanu liecina, ka prasīja izdot ne tikai aizbēgušos saimniekus, bet – lauku ļaudis, un arī abu dzimumu bezzemnieki tika atgriezti vecajiem īpašniekiem. Prasībai nebija noilguma – zināmi gadījumi, kad pieprasīja pirms 20 gadiem aizbēgušus zemniekus. Arkla zemnieku sievu izdošana bija regulēta 1454.–1463. gadā sastādītajos zemnieku izdošanas līgumos Ziemeļigaunijā, kurus pēc vēlākiem dokumentiem restaurējis H. Bosse.[2108] Jāpiezīmē, ka kalpu un bezzemnieku pārvietošanās brīvības ierobežojums bija viena no Livonijas un Prūsijas īpatnībām dzimtbūšanas veidošanās laikā.[2109]

Neskatoties uz šo gadījumiem, kad sievietes bēgles minētas dokumentos, dzimtzemnieka statuss arī Igaunijas teritorijā 15.–16. gs. pārsvarā tika attiecināts uz vīriešiem. Reizēm sieviete demonstratīvi

[2103] Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht*... S. 272.
[2104] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte*.... S. 36; 86.
[2105] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян*... С. 281.
[2106] LUB Bd. 5, Nr. 2677 (1423).
[2107] AR Bd. 1, Nr. 647:8; *Latvijas vēstures avotu chrestomātija 1300–1500*… Nr. 81.
[2108] Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 465.
[2109] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte*... S. 36.

netika izdota dzimtkungam, kā gadījumā Tallinas apkārtnē 1530. gadā. Zemnieks Jānis Uddriks (*Uddrykas*) esot nodots savam iepriekšējam saimniekam (klosterim), bet viņa sievu un bērnus muižnieks Klāvs Polle paturējis.[2110] Harjumā Virumā bruņniecība 16. gs. vidū sarunās ar Tallinas pilsētu uzstājīgi prasīja izdot kā vīriešus, tā sievietes un bērnus (1551), jādomā darbaspējīgā vecumā.[2111] Rusovs hronikā norādīja, ka Tallinas birģemistrs vērsies pie Harjumā un Virumā muižniecības ar priekšlikumu, lai viņi savus slimos zemniekus, sievas un bērnus novieto muižās un ciemos, tāpat kā Tallinas pilsoņi to darīja ar saviem slimniekiem, nevis ļauj ubagot. Muižniekiem būtu jāļauj, lai tallinieši turpmāk pie sevis neuzņem zemniekus, kuri pie viņiem tapuši slimi un nabagi (1543).[2112]

16. gs. zemnieku pārdošanas gadījumos dažkārt tika minētas sievietes. Tā Jākobs Jode savam znotam deva [kā pūru?] zemnieku Niklāsu Ciekali ar sievu un bērniem (1549), bet Hinriks Tīzenhauzens no Odzienas pārdeva svainim Arndtam Stokmanim vismaz trīs zemniekus ar sievām (*wyve, wyven*) un bērniem.[2113] Zemnieces kopā ar zemi un ģimeni bija „tirgus preces" arī Kurzemē, kur 1531. gadā Kandavas muižā tika pārdoti četri arkli zemes ar vīriešiem, sievietēm (*weifern*) un bērniem.[2114] 1560.gadā vairāki Kandavas melngalvji un staļļu pārziņi (*Stallbrüdervögte*) pārdeva Kandavas rakstvedim un viņa sievai kalpu ar sievu un bērniem.[2115]

Noformējoties dzimtbūšanas tiesiski stingrākajām formām, sievietes vairs neignorēja. Saskaņā ar Dāvida Hilhena zemes tiesību projektu (1599) dzimtbūšana tika pilnībā attiecināta arī uz zemnieku kārtas sievietēm. Zemes tiesību projektā tika noteikts, ka sieva vienmēr seko savam vīram – gan pakļautībā dzimtkungam, gan gadījumā, ja kungs dod zemniekam personīgo brīvību.[2116] Kurzemes statūtos (1617) savukārt attiecībā uz aizbēgušu zemnieku un zemnieci neattiecās meklēšanas noilgums. Aizbēgušie dzimtļaudis, arī sievietes, bija atgriežami ar savu mājas iedzīvi un bērniem.[2117]

Jauno laiku sākumā zemniece atraitnes pozīcijā, ja viņai bija mazgadīgi dēli, varēja kļūt par saimniecības turētāju, līdz ar to – ģimenes galvu. Ja sieviete kļuva par saimniecības vadītāju, viņa varēja pārstāvēt sētu pagastā, maksāt nodevas, saņemt un maksāt sodus. Livonijas laukos šāda situācija nebija raksturīga, tomēr atsevišķas sievietes kļuva par zemnieku saimniecības vadītājām un nodevu maksātājām. Ziemeļigaunijā, kā rāda Tallinas svētā Jāņa hospitāļa vaku grāmata, 15. gs. starp nodevu maksātājiem bija vairākas sievietes. Tā Lommes ciemā 1469. gadā parādā nodevu ievācējam palika

[2110] Bosse, H. Der livländische Bauer ... S. 476, Beilage I.
[2111] Bosse, H. Der livländische Bauer … S. 485, Beilage IV A.
[2112] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* ... S. 123.
[2113] LVVA 7402. f., 2. apr., 13. lieta, 122. lp. Dokuments Pļaviņu muižas brīvlādē; 158.–159.lp.; 224. lp.
[2114] NKGCh, S. 9.
[2115] *Datenbank Kurländische Güterurkunden,* Nr. Bauer512.
[2116] Wipper, R. David Hilchen. Die erste rechtliche Fixierung der Leibeigenschaft in Livland. *Latvijas Universitātes raksti.* 8. sēj. Rīga. 238. lpp.
[2117] *Statuta Curlandica*... S. 13., §53.; S. 38. §56.; S. 40 § 59–60.

Klāva sieva, bet 1495. gadā – Anneke, kura dzīvoja kopā ar savu dēlu.[2118] Hospitāļa *Kyrkentey* ciemā 1494.–1495. gadā nodevas maksāja Otes sieva (*Oten wyff*). 1496. gadā nodevas pilnā apjomā landsknehtam maksāja "baisā sieva" (*dat quade wiff*) un Margarete, 1498.–1501. gadā – Kerstine un Margarete.[2119] Hospitālim piederošajā zviedru ciemā Randeverā (*Randfer*), kā norādījis pētnieks P.Johansens, 16. gs. saimnieku vidū bija uzkrītoši daudz sieviešu vārdu.[2120]

Savukārt Rīgas arhibīskapijas Turaidas jeb lībiešu gala vaku grāmatā (16. gs. 50. gadi) un Rīgas arhibīskapijas inventārā 1564. gadā starp vairāku pilsnovadu zemniekiem minēta viena vienīga sieviete – Bartolomeja (*Bartmes*) Pennes sieva, kura vadīja sīksaimniecību Salacas pils Leppimundes vakā.[2121] Vairākas sievietes minētas Kurzemes un Latgales 16. gs. otrās puses zemnieku sarakstos. Kurzemes hercoga atraitnes Annas muižā 1566. gada nodevu sarakstā kā saimniecības turētāja uzrādīta Līze (*Liza*)[2122], 1583. gadā starp Piltenes novada zemniekiem atrodam Ģertrūdi Miezīti (*Mesiedt Gerdrudt*) un Dārtu Lasūni (*Daratte Lasune*) ar lielām saimniecībām,[2123] Ludzas pilsnovada revīzijā Bērzgales pagastā 1583. gadā atraitni Biemovu (*Biemowe*) ar nabadzīgu saimniecību, Rēzeknes stārastijas Asūnes muižā 1599. gadā – Lieni (*Lene*).[2124] Zviedru revīzijā Vidzemē 1638. gadā reģistrēta Daugavgrīvā Stefena Dingas atraitne, kura saukta par dzimtzemnieci *(Erbpaurin).* Atraitnes pārvaldē bija trīs zirgu saimniecība, lai arī viņai bija mazs bērns. Savukārt Kligena atraitne Determana muižā vadījusi saimniecību, kaut gan pie sētas piederējuši arī viņas divi precējušies dēli.[2125] Etnogrāfe L.Jefremovas paudusi uzskatu, ka ģimenē vēlajos viduslaikos raksturīgs straujš tēva un tā mantinieces – atraitnes – varas pieaugums, kas Latvijā 16. gs. sašaurinājās dzimtbūšanas iespaidā.[2126] Atraitnes nozīmes pieaugums balstījās uz tēva varas uzsvēršanu, un 16.–18. gs., lai arī reti, tomēr ģimenes galvas vietā varēja stāties viņa atraitne, pat ja ģimenē bija pieauguši dēli.[2127]

Liela ģimene un bagātība deva plašākas iespējas sievietēm vadīt saimniecību, bet parasti nelielo izdzīvošanas resursu dēļ atraitnes precējās ar iegātņiem jeb uzkuriem, kā arī ņēma sev pušelniekus, lai varētu tikt galā ar saimniecību un nodevām.[2128] Jādomā, ka liela nozīme bija arī tradīcijām un varas attieksmei, kura pret lauku sabiedrības sievietēm saglabāja ignorējošu attieksmi ilgstoši. Zviedru revīzijās 17. gs. nereti tika uzrādīts bērnu skaits, bet tikai dēli bija saukti vārdā un minēts viņu vecums,

---

[2118] Annekei bija 4 govis un daudz dažādu lopu, par kuriem nācās maksāt jaunlopu nodevu, par kuriem viņa palika parādā. Nākošajā gadā nodevas maksāja viņas dēls (*Anneken son Jurien*).
[2119] *Wanem Tallina Jaani haigemaja wakuraamat 1435–1507* .... S. 9, 32, 33, 34, 36, 39, 41, 42.
[2120] Johansen, P. *Nordische Mission...* S. 168.
[2121] Turaidas muzejrezervāta zinātniskais arhīvs, „Inventarium zur Erztstift Riga, 1564, S. 65.
[2122] Anschlag der aus dem Leibgeding.... S. 159–181.
[2123] Kurzemes zemnieku nodevu saraksts... 207. lpp.
[2124] Škutāns, St. Documenta historiam Livoniae australis illustranta. *Acta latgalica 4*. [Minhene], 1972. 343. lpp.
[2125] Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Latviešu novadi. Izd. E. Dunsdorfs. *Latvijas vēstures avoti.* 4. sēj., 1.burtnīca. Rīga, 1938. 21. lpp.
[2126] *Latviešu etnogrāfija*… 157. lpp.
[2127] M. Āboliņa uzsver, ka Matīšu draudzē 1624. un 1638.g. revīzijās vēl sastopamas saimnieces, bet 1688.gadā saimnieču sarakstos nav (Āboliņa, M. Matīšu draudze zviedru laikos. *Valsts arhīva raksti.* Rīga, 1935. 120.lpp).
[2128] Тарвел, Э. *Фольварк, пан и подданный* . .. С. 278.

ar to uzsverot zemnieku sētas nozīmi revizoru acīs vienīgi kā ražotājvienībai, kurai dēli nodrošinās pēctecību. Lauku sabiedrībā un ģimenē meitas nevērtēja zemāk par dēliem, un arī sieviešu darbu saimniecībā vērtēja augstu. Par to netieši liecina, piemēram, zemnieku saraksts Durbes 1609.gada baznīcas revīzijas materiālos, kura sastādīšanā savu roku pielicis vietējais nevācu mācītājs. Uzskaitīti visi bērni, arī meitām pierakstīts gan vārds, gan vecums. Lai arī sarakstā ietvertas tikai piecas zemnieku un viena kalēja ģimene, tā ir unikāla sava laika vēstures liecība, kurā sauktas vārdā 20 lauku sievietes, sniedzot norādi arī uz viņu vietu ģimenes struktūrā.[2129] Izņēmums ir arī 1627. gada revīzija Tartu, kur arklu revīzijā 1627. gadā uzskaitīti 1.877 iedzīvotāji, tai skaitā zemnieku meitas.[2130]

Saimniece vadīja saimniecību kopā ar vīru, un abi bija atbildīgi par publiskajiem pienākumiem, ko saime jeb sēta pildīja attiecībā pret savu zemeskungu. Eiropas viduslaiku un jauno laiku pētnieki, kas pievēršas lauku sabiedrības izpētei, atzīmē, ka jauno laiku sākumā, mainoties zemnieku kopienas un mājsaimniecības nozīmei kā publiskās varas subjektam, arvien pieauga laulātā pāra nozīme zemnieku kopienā un pārvaldes struktūrās, un zemeskunga priekšā gandrīz vienlīdzīgā mērā saimi reprezentēja arī saimniece, pie kam šī tendence gadsimtu gaitā kļuva arvien izteiktāka.[2131] Arī Kurzemes galma mācītājs G. Mancelis 17. gs. sākumā kā "goda vārdu pie pasaules ļaudīm" atzīmēja *saimnieku* un *saimnieceni*, bet kā amata vārdus minēja *zemnieku* un *zemnieka sievu*.[2132] Saimnieki maksāja kolektīvās un individuālās nodevas, pildīja klaušas un ārkārtas klaušas (piļu celtniecība, ceļa klaušas, kara gaitas), kā arī muižas klaušas, kas īpaši pieauga 15. gs. beigās un 16. gs.[2133] Iepretī pienākumiem ļaudīm bija tiesības, kuras daļēji izmantoja sievietes: īpašumtiesības, kas tika formulētas Livonijas Zemes tiesībās[2134], tiesības nodarboties ar amatiem un tirdzniecību, lietot mežus medībām un bišu koku ierīkošanai, nodarboties ar zveju u.tml. Zemnieku tiesības un pienākumividuslaiku beigās un jaunajos laikos būtiski mainījās dzimtbūšanas attīstības ietekmē. Zuda zemnieku kopienas pašvaldība, tiesa un pozitīvās tiesības, bet pienākumi pret "privātajiem valdniekiem" un muižu arvien pieauga. Zemnieku kopienas statusa maiņa jauno laiku sākumā bija raksturīga parādība agrārās sabiedrībās Rietum- un Centrālajā Eiropā, kur dzimtbūšanas veidošanās nebija galvenais zemnieku tiesību sašaurināšanās faktors, bet tikpat liela nozīme bija publiskās pārstāvniecības pārejai valsts pārvaldes

[2129] LVVA 631. f., 1. apr., 8. lieta, 59.–60. lp.
[2130] Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht*… S. 33.
[2131] Sk., piemēram, Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip. ... S. 389.
[2132] *Phraseologia Lettica...* S. 167. Pie goda vārdiem pie pasaule ļaudīm atzīmēti "keizers, konings, lielskungs, zemes tēvs, lielskunga gaspaža, zemmāte, liela māte, pilskungs, muižnieks, soģis, saimnieks, saimniecene, tiesnesis (*rechtsfinder*); pie amata vārdiem – zemnieks, zemnieka sieva, pušelnieks, zemesdraugs, viesis, arājs, dārznieks , strādnieks – darbenieks, kalps, kalpone."
[2133] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten… S. 19; Bosse, H. Der Livländiche Bauer… S. 289: parasti pārvaldes dokumentos izvirzīts viens saimnieks, lai arī sētā/ ciemā/ varēja būt vairāki saimnieki ar savām ģimenēm – brāļi, pušelnieki u.c.
[2134] Sk. Stikāne, V. Lēņu mantošanas tiesības… 19.–26. lpp.

kontrolē.[2135] Šie procesi ietekmēja arī sievietes statusu ģimenē un zemnieku sabiedrībā kopumā, piemēram, sašaurinājās sievietes likumīgās mantošanas tiesības uz dzimtkunga zemi.[2136]

Zemnieku kārtas sievietes – saimnieces – nebija tieši iesaistītas publisko pienākumu pildīšanā, tai skaitā, – nodevu maksāšanā. Objekts, uz ko viduslaikos attiecās noteikti pienākumi un nodevas, pirmkārt, bija pagasts jeb vaka, otrkārt – arkls, zemnieks (vīrs), zemnieka sēta jeb saimniecība, pavards jeb ģimene. Atraitnes maksāja nodevas, ja bija saimes pārstāves attiecībās ar pagastu/ vaku vai zemeskungu.[2137] Iespējams, ka sieviešu devums būtu meklējams kolektīvajās nodevās, ko 14.–16.gs. uzlika pagastam kopumā. Saskaņā ar 1590. gada ordināciju valsts muižās kopīgi pagastam bija jādod viena govs, bet praksē sastopamas dažādas naturālās nodevas, kuras tiek saistītas ar pagasta dzīru rīkošanu – lopi, vistas, medus, maize.[2138] Dzīru nodevas – lopi, produkti, maize, alus, vistas, saglabāja savu nozīmi no pirmskristianizācijas laika, kas parādāss dažos igauņu novados, kur vēl 15. gs. un 16.gs. sākumā tika rīkotas vakas jeb pagasta dzīres. Saskaņā ar tradicionālu darba dalījumu zemnieku saimniecības, dzīrēm dotie labumi bija tieši saistīti ar sieviešu darba sfēru – jau izcepta maize, sviests, arī lopi un mājputni lielākajā daļā Livonijas bija sieviešu ziņā.[2139] Jauno laiku sākumā vakas dzīres rīkoja vien atsevišķos novados ordeņa zemēs, bet nodevas naturālijās un naudā ievāca līdz pat 16. gs. beigām. Šajā laikā cienasts bija neliels – vien alus.[2140] Līdzās kopienas nodevām aprēķina objekts bija cilvēks, saimniecība jeb aramzemes teritorija.

Attiecībā uz sieviešu iesaisti nodevu nomaksā jāņem vērā sieviešu ieguldījums zemnieku saimniecībā kopumā. Neraksturīgs bija sieviešu darbs ārpus mājas, ko var uzskatīt par jauno laiku iezīmi. Naturālās saimniecības apstākļos tieši māja bija galvenā cilvēka dzīves telpa. Te tika izgatavoti iztikai nepieciešamie apģērbi, uzturs, mātes un citu ģimenes sieviešu ietekmē veidojās jaunā paaudze, tās uzskati. Sieviešu ieguldījums saimniecībā bija ļoti nozīmīgs, līdzvērtīgs vīriešu darbam. Tādēļ par sieviešu kopējo ieguldījumu nodevu došanā nav jāšaubās. Sieviešu darbu vadītāja un līdz ar to atbildīgā lielā ģimenē bija vai nu vecākā sieviete, vai arī saimnieka sieva.[2141]

[2135] Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip... S. 387–388.
[2136] Bosse, H. Der Livländiche Bauer... S. 321.
[2137] Švābe, A. *Pagasta vēsture*... 118. lpp.
[2138] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618*... XXI. lpp; Igaunijā – sk. Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten..... S.20; Bosse, H. Der Livländiche Bauer… S. 317.
[2139] Vienīgi Igaunijas salās bija atšķirīga darba dalīšana starp sievietēm un vīriešiem.
[2140] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян*... С. 43–45; Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht*... S. 228–229. 1569. gadā no bijušās ordeņa vakas Muhu no 13 vakām (154 apdzīvotas sētas), 13 vienkāju saimniecības ievāca ievērojamu nodevu – 4500 maizes klaipus, 97 mucas alus, 7 vēršus, 17 govis, 26 aitas, 26 zosis, sāli, grūbas, taukus, sviestu, 390 olas, u.c. Naturālās nodevas 16. gs. vidū sastopamas zemes kungu novados, kur vairāk ievērotas senās tradīcijas, pēc H. Ligi vērojuma, visarhaiskākās nodevas igauņu zemēs bija Karksi pilsnovadā un Sāremā ordeņa novados. Privātās muižās nodevas šajā laikā bija pēc tirgus pieprasījuma. 16. gs. otrajā pusē igauņu novados pārsvarā zemes aplikšanas vienība bija arkls, bet no saimes vēl joprojām ņēma naturālās vakas nodevas– tie bija 1 liellops, 1 cūka, 1 aita, vistas, olas, sviests, maize un „kas vēl pēc vecām paražām pienākas." Poļu laikā vakas tradīcija igauņu teritorijās bija izzudusi, tikai dažās lielākajās valsts muižās vēl pastāvēja noteikti laiki/sapulces (*wardejstwa*). Kopējās vaku nodevas aizstāja ar naudas nodevām.
[2141] Atkarībā no ģimenes formas un vecumgrupu statusa. Sk. *Latviešu etnogrāfija*... 153.–157. lpp.

Sieviešu īpašo, tiešo devumu var meklēt nodevās, kas būtu tieši sieviešu darinājumi vai būtu saistītas ar sieviešu darba sfēru. Viena no tām varētu būt miltu nodeva, jo graudu malšana rokas dzirnavās bija sieviešu darbs. Ja 13.gs. padošanās līgumos minēts, ka nodevas no arkla un ecēšas dodamas smalki maltos miltos,[2142] tad 14.–16. gs. galvenā graudu nodeva (apmēram 1/ 4 daļa no izsētās labības) tika ņemta nesamaltā veidā, tātad to nemala vis zemnieku sētās, bet gan zemeskungu saimniecībās.[2143]

Starp sieviešu gatavotiem produktiem izceļama linu nodeva, kuru daudzviet 15. gs. Igaunijas teritorijā aizstāja ar linu dzijas nodevu,[2144] kā arī sviesta nodeva. Pēdējā bija ar zviedrisku cilmi, un vispirms minēta Igaunijas salās. Ruhnu salā no vienas govs ņēma 3 mārciņas sviesta, tikpat arī no teļiem un kumeļiem.[2145] Zviedru cilme piedēvēta arī siera naudai (*Käsegeld*), kura sastopama kā nodeva Rietumigaunijā.[2146] Pēc Livonijas sabrukuma zviedru varas pārstāvji sviesta nodevu ieviesa arī vietās, kur tā līdz šim nebija, piemēram, Laises muižā 1601. gadā, kā arī Vidzemē.[2147] Nodevu sarakstos šī nodeva zviedru laikos igauņu apdzīvotajos novados 17. gs. bija pat pirmajā vietā.[2148]

Paralēli galvenajai nodevai, ko maksāja saimnieks, atsevišķas nodevas deva arī ģimene jeb pavards (*Rauch, famulus*).[2149] Ar „pavardu" saprata ģimenu, kuru vadīja darbaspējīgs precējies vīrietis.[2150] Pavarda nodeva ordeņa pilsnovados bija divas vistas gadā (1492),[2151] viena vista, olas un savērpta linu dzija (1559; Jervas novadā 1564; alus, maize, sviests, sāls, speķis un vistas (*Hoykull vakā* 1565),[2152] nauda.[2153] Šīs pavarada nodevas bija saistītas ar sieviešu darba lauku. Divas vistas vai gaiļi bija neliela un samērā izplatīta nodeva. Siguldas novadā 1582.gadā to dēvēja par „zirgu nodevu".[2154] Savukārt Ikšķiles novadā 1590. gada revīzijā katra zemnieku saimniecība blakus citām nodevām deva arī divas vistas, bet Ļūļēnu pagastā šī nodeva vairākām zemnieku saimniecībām bija aizstāta ar diviem sieriem.[2155] Liepupes muižas stārasts 1637. gadā pēc muižnieka Tīzenhauzena rīkojuma pieprasīja no

[2142] Новосельцев, А. П., Пашуто, В. Т., Черепнин, Л. В. *Пути развития феодализма.* … С. 302–307.
[2143] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян.* ... С. 31.
[2144] LUB Bd. 5, Nr. 2107. Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян...* С. 35.
[2145] LUB Bd. 3, Nr, 804a.
[2146] Johansen, P. *Nordische Mission*… S. 170.
[2147] Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht...* S. 227.
[2148] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян...* С. 41, 44, 51.
[2149] Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 318. lpp. Livonijā tikai 17. gs. nodevas tika aprēķinātas pēc noteiktas aramzemes teritorijas. 13.gs. vēstures avotos kā nodevu aplikšanas vienība minēts arkls, ecēšas, zirgs, bet 14.–16.gs. pastāvēja dažādas nodevu aplikšanas vienības – arkls (ar to šinī laika posmā saprotot teritoriju, kas gan joprojām nebija stingri fiksēta), sēta jeb saime (*Gesinde*), ģimene, cilvēks, kā arī darba lopu skaits saimniecībā
[2150] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян*. .. С. 34.
[2151] *Latvijas vēstures avotu chrestomātija 1300–1500*…Nr. 93. Vienošanās starp Bauskas, Iecavas un Mežotnes novada zemniekiem un Livonijas mestru 1492. gadā vienlaicīgi noteica trīs nodevu aplikšanas vienības, starp kurām arī divas vistas gadā, kuras tika prasītas no pavarda jeb atsevišķas ģimenes (*röck*).
[2152] Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 491. Beilage VI; S. 492. Beilage VII ; S. 495. Beilage VIII, S. 497–498, Beilage IX.
[2153] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян*… С. 35.
[2154] LNB RA 66, N 102.
[2155] LNB RA 66, N 104.

saimnieces "maizes nodevu": vienu maizes klaipu un divas vistas.[2156] Par pavarda nodevu var uzskatīt Tīzenhauzenu īpašumos Vidzemē 16. gs. beigās minētos īpašos nodokļus: metekli (*mettekel*) un veltes (*welten*), ko ievāca ziemas vakā līdz ar vakas naudu un kara zirgu nodevu (*herpferde geldt*). Tās deva katrs vīrs, pie kam Bērzaunē 1593. gadā uzsvērts: katrs precēts vīrs.[2157] Herberts Ligi uzskatīja, ka vistas bija vakas nodeva, kas dota kā tieši uz kopienas dzīrēm. Arī Igaunijas teritorijā nodevas apzīmēšanai lietots termins, ko var tulkot kā „velte" (*gift ider wacke*, Jerva, 1564).[2158]

Individuāla attieksme pret zemniecēm veidojās jauno laiku sākumā, kad tika sievieti arī individuāli nodokļi. Sievietēm un kalpiem Livonijas Igaunijas daļā 16. gs. pirmajā pusē tika uzlikta dvēseļu nodeva „*Waymut*" (vēlāk *Waimen*, igaun. *Waim* – dvēsele, persona). Par viņiem saimnieks nomaksāja noteiktu daudzumu auzu, kas pienācās mācītājam. Vēlajos viduslaikos šādas „dvēseļu" nodevas bija spēkā, lai arī nodevu un klaušu pienākums principā uz saimes locekļiem netika attiecināts.[2159] Līdzīgi bija ar kara nodevām, kuras aprēķināja individuāli, uzliekot kā vīriešiem, tā sievietēm, bet ievāca drīzāk kā saimes nodevu. Rīgas landtāgs 1559. gadā paredzēja ieksēt nodevu no visām zemnieku sētām, tai skaitā arī no sievietēm. Saimniecei bija jāmaksā pusmārka, kalponēm (*megden*) 1 vērdiņš (1/4 mārkas). [2160] Kara nodevu jeb kontribūciju 1590. gadā vajadzēja maksāt saimniecēm un kalponēm pa vienam grasim, par ko tajā laikā varēja nopirkt vienu vistu.[2161] Sievietes kā kara nodevu jeb kontribūciju maksātājas Livonijā var tikt uzskatītas par jauno laiku pazīmi Livonijā, jo tieši 16. gs. vērojama tendence, ka par publisko pienākumu un tiesību subjektu kļuva personas, ne sabiedrības grupas ar savu pārstāvi priekšgalā.[2162]

Kopumā var secināt, ka sievietes tieši bija iesaistītas nodevu sagatavošanā zemeskungam Livonijas pastāvēšanas beigu posmā un vēlāk. Dažas sievietes nodevu maksātājas kļuva par publisko pienākumu veicējām, kas kopumā nebija raksturīgs lauku sabiedrībai. Drīzāk var runāt par tradicionālu sieviešu un vīriešu darbību sfēru nodalīšanu, kurā ietilpa sievietes pienākumi mājās, bet vīrieša – publiskā sfērā, tai skaitā attiecībās ar pašorganizācijas iestādēm, kārtu tiesu, zemeskungu. Sieviešu un vīriešu sfēru nodalīšanu un tradicionālu un sieviešu/vīriešu nozaru pastāvēja Livonijā līdz 16. gs. Vīrieši bija saistīti ar lauku darbiem, zirgiem, biškopību, sievietes ar mājas bērniem, darbiem un lopkopību, audumu un apģērba izgatavošanu. Igaunijas salās un piejūras zonā sieviešu ziņā bijusi arī aršana ar arklu un zemes apstrāde, kamēr vīrieši nodarbojās ar galveno peļņas avotu – zveju. Naturālās saimniecības apstākļos sievietes darba apjomi bija plaši un prasīja dažādas prasmes un iemaņas, kuras

[2156] Straubergs., K. *Latviešu buramie vārdi.* 1.sēj. R., 1939. 67. lpp.
[2157] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.–1618*... 23., 27., 47., 50., 58.–59., 63., 70., 74. lpp.
[2158] Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян*... С. 41.
[2159] Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten.... S. 24.
[2160] Bienemann, F. *Briefe und Urkunden zur Geschichte*... Nr. 470–472, S. 117–123.
[2161] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti*... 46. lpp.
[2162] Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip… S. 387. Šinī laikā mainījās viduslaiku saimes (*famila*) jēdziens, dodot vietu mazajai ģimenei (vācu val. – *Familie*).
[2162] *Phraseologia Lettica*… S. 167.

tika apgūtas ģimenes sieviešu vadībā. Sieviešu darba produkti reti bija nodevu vidū, un līdz 16.gs. drīzāk raksturīgi Igaunijas teritorijā, kur zviedru zemnieces maksāja nodevās piensaimniecības produktus. Savērpta nodevu dzija arī ātrāk minēta Igaunijas teritorijā.

Apkopojot ziņas par zemniecēm, kuras tika vai netika pieprasītas kā izbēgušas dzimtzemnieces, var konstatēt, ka hronoloģiski visātrāk 15. gs. sievietes piesaistīja zemei Livonijas ziemeļdaļā Igaunijas teritorijā. Zemeskungi atzina, ka sievietes bija ne tikai ģimenes daļa, bet arī vērtīgs darbaspēks. 16. gs. beigās, noformējoties dzimtbūšanas tiesiski stingrākajām formām, sievietes rakstu avoti vaira neignorēja un uzskatīja par dzimtzemniecēm, tāpat kā vīriešus. Jauno laiku parādība bija sievietes atraitnes, kuras minētas nodevu maksātāju sarakstos. Tās bija dažas, pie kam hronoloģiski senākās bija 15. gs. Igaunijā dzīvojošās zemnieces, zviedrietes. Iespējams, ka parādība, ka sieviete tika uztvertas kā pastāvīgas zemnieces, bija saistīta ar etnisko piederību un lielāku sieviešu pastāvību igauņu un zviedru zemnieku ģimenēs, kas Livonijā izpaudās ātrāk un spilgtāk arī specifisku „sieviešu" nodevu maksāšanā (siers, maize). Jauno laiku sākumā vispārēja tendence bija laulātā pāra nozīmes pieaugums, kas redzams arī zemnieku vidē, kur līdzās saimniekam kā saimes pārstāvim arvien vairāk izvirzījās saimniece. Sievietes kā pavarda kopējas bija tieši atbildīgas par zemnieku ģimenes (arī pavarda, dūma) devumu, kas bieži Livonijā bija vistas, savērpta dzija, maize.

Livonijas laikā sievietēm tieši uzlikti individuāli nodokļi bija tikai atsevišķas kara un individuālas (dvēseļu) nodevas, bet arī tās nepietiekošās iedzīvotāju uzskaites un jau pastāvošo tradīciju dēļ faktiski tika iekasētas kopā ar pārējiem ģimenes (pavarda) maksājumiem.

4.2. Sievietes klaušu darbos un algotā dienestā

Brīvas sievietes darbs ārpus ģimenes Livonijā bija sastopams dažādos veidos. Senākais varētu būt sieviešu darbs publiskajās klaušās, kas tika uzliktas vietējo maztautu iedzīvotājiem, pieņemot kristianizāciju.[2163] Vācu zemēs šajā laikā (13. gs.) sieviešu klaušu darbs bija sastopams,[2164] bet Livonijā nav zināms ne 13.gs., ne arī 14.–15. gs.[2165] Izņēmums, kad vienas sociālas grupas sievietes izmantoja publiskos darbos, pamatojoties uz pienākumu, zināms vien attiecībā uz pilsētniecēm – Tallinā nezināmu iemeslu dēļ „brīvās sievietes" 14. gs. dažas dienas gadā tika nodarbinātas pilsētas pļavās, tāpat kā ūdens nesēju brālība, bet 15.–16. gs. pienākumi tika aizstāti ar ikgadēju nodevu.[2166] Zemnieku vidē publiskie klaušu pienākumi dažas dienas gadā pie piļu būvēm, ceļu remontiem viduslaikos bija

[2163] Sk. padošanās līgumus: Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В. *Пути развития феодализма*… С. 311–314.
[2164] *Deutsches Frauenleben*… S. 7. Vācijā 14. gs. dzimtzemnieku sievām bija jāiet klaušu darbos. Ja sievietei bija zīdāms bērns un viņa gāja klaušās, tad pusdienlaikā darbs bija jāliek pie malas un jāiet mājās.
[2165] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 577. lpp.
[2166] Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch*....S. 251. Pilsētas pļavās četras dienas gadā bija jāstrādā arī pilsētas ūdens nesējiem (1347), savukārt 15.–16. gs. no dažādiem transportstrādniekiem tika iekasēta nodeva par pļavu darbiem.

uzlikti gan pagastam kopumā, gan atsevišķām zemnieku sētām, bet ne sievietēm. Reālas vai teiksmainas atmiņas par sieviešu darbu pils klaušās glabā vēsturiskās teikas, kas pierakstītas Vidzemē 20. gs. sākumā: teikas par Cēsu un Valmieras pils celtniecību stāsta, ka arī sievietēm bija jāceļ smagie akmeņi. Mātēm, kam bijuši zīdāmi zēni, dota atļauja trīs reizes dienā bērnu pazīdīt, bet, kurām bijušas meitenes, tām tikai divas reizes. Savukārt neuzceltajā pilī Piltiņa pilskalnā pie Augstrozes zēnu mātēm, kuras piedalījās akmeņu nešanā, esot dota viena stunda, bet meiteņu mātēm pusstunda zīdaiņu pabarošanai.[2167] Starp visumā bieži sastopamām vēsturiskajām teikām, kas stāsta par pilskalnu uzbēršanu, reti minēts sieviešu darbs. Kādā gadījumā kalna paaugstināšanā piedalījušās arī sievietes, kuras nesa zemi ar priekšautiem. Teiksmainas jaunavas, kuras nesa akmeņus uz jaunbūvēm, teikās minētas arī Sāremā salā pie Valjalas (*Woldische*) baznīcas.[2168]

Viens no regulāri darāmajiem un smagiem darbiem pilīs bija tradicionālie sieviešu darbi - graudu malšana rokas dzirnavās, maizes cepšana, ēdiena un alus gatavošana. Slēdzot līgumus ar kuršiem1267. gada augustā, Vācu ordenis šādu dienestu 1267. gadā nepieprasīja, bet deklarēja, ka kurši ir atbrīvoti no pils dienesta (7. punkts).[2169] Vienlaidīgi kurši tika atbrīvoti no desmitās tiesas par meitu mantojuma izdalīšanu jeb precību nodevu, kas vedina domāt par zināmu pils dienesta saistību arī ar sieviešu darbu.[2170] Katrā ziņā sievietes gan bija bija atbrīvotas no graudu malšanas zemeskungu pilīs, bet, domājams, ka sava artava sieviešu darba nodevās bija, jo galvenā nodeva graudos tika ņemtas apstrādātā veidā. Tas gan nav secināms pēc 1267. gada līguma, bet no 1230. gada dokumenta, kas noteica kuršu nodevas Zobenbrāļu ordenim, Rīgas bīskapam un Rīgas pilsētai. Te bija uzsvērts, ka nodevas no arkla un ecēšas dodamas smalki maltos miltos. Arī 1241. gada sāremiešu padošanās līgumā bija ietverts noteikums, ka labības nodeva nododama samaltā veidā.[2171] Par malšanu kā ļoti smagu darbu un tās ciešo sasaisti ar nebrīvības statusu netieši liecina rīdzinieku apsūdzība pret Vācu ordeni, kur norādīts, ka ordeņa brāļi kopā ar pagāniem apdraudējuši Rīgu un namniekiem draudējuši ar pakāršanu, bet viņu sievām – ar kalpināšanu rokas dzirnavās.[2172] Livonijā malšanai ilgstoāsi tika

---

[2167] *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās* teikas. Sakārt. A. Ancelāne. Rīga, 1989. 124., 155., 169. lpp. Tradīcija, ka zēnus jābaro labāk būtu interesanti aplūkot kontekstā ar izteikti sliktajiem sieviešu demogrāfiskajiem rādītājiem, kas liecina, ka bērnībā meitenes saņēma nepietiekamu pārtiku (Zariņa,G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr. – 1800.g*.... 135.–136. lpp.)

[2168] *Kalnā bija stalta pils*...75.–76. lpp.; Holzmeyer, J. B. Osiliana. Erinnerungen des aus dem heidnischen ... S. 34.

[2169] A. Švābe terminu tulko kā kara nodevu, ko jau 1253. gadā aizstāj ar sardzes nodevu *Wartgut* (Švābe, A. Senā Kursa. *Straumes un avoti.* 1. sēj. Rīga, 1938, 111. lpp), savukārt I. Šterns – kā desmito tiesu kara vajadzībām (Šterns, I. *Latvijas vēsture: Krusta kari*... 613. lpp.)

[2170] V.Biļķins līguma tekstā atrod norādes, ka kuršiem bija aizliegts apmesties uz dzīvi jaunuzceltajās pilīs. Tam pievienojas arī Ē. Mugurēvičs, jo arī arheoloģiskais materiāls liecina, ka 13. gs. un atsevišķos gadījumos vēl 14. gs. kurši – vīrieši un sievietes – dzīvo blakus vācu pilīm, bet šķirti, parasti savos senajos pilskalnos. Sk. Mugurēvičs, Ē. Etniskie procesi baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6.–16. gs. *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* Rīga,1998. Nr. 2. 17. lpp.

[2171] Новосельцев, А. П., Пашуто, В. Т., Черепнин, Л. В. *Пути развития феодализма.* … С. 302–307.

[2172] "*..uxores eourum molis suis seu molendinis ad molendum manualiter adaptarent*" Sk. *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312.gadā* ... 231. lpp.

izmantotas rokas dzirnavas,[2173] arī pilīs, jādomā, tika izkalpinātas arī karagūsteknes vai nebrīvas sievietes.[2174]

Vācu ordeņa pilīs izmantoja sieviešu darbu dažādos veidos – gan kā ordeņa māsu pienākumu pildīšanu, gan nebrīvu verdzeņu, gan arī algotu darbinieču darbu. Ordenī pastāvošā kārtība balstījās uz Vācu ordeņa statūtiem, kas pieļāva arī māsas un pusmāsas. Vismaz no 13. gs. Vācu ordenī, kam bija balijas daudzviet Eiropā, bija nodarbinātas arī sievietes, pārsvarā kā pusmāsas hospitālī. Tās galvenokārt rūpējušās par brāļu veļu un apģērbu, tādejādi veicot kalpoņu pienākumus. Bieži vien tās sekoja saviem vīriem vai dēliem un pievienojās tam kā *sorores* (māsas*)*. Prūsijai un Livonijai pusmāsu (*halpswesteres*) un māsu institūts nebija raksturīgs.[2175] Livonijas pilīs sievietes minētas retu reizi un nav sauktas vārdā. Tā Livonijas Atskaņu hronikā Tērvetē[2176] [1279. gadā] minēta ordeņa māsa, kura uzturējās mazliet atstatus no pils esošajās dzirnavās.[2177]

Attīstoties saimnieciskajai darbībai un muižu saimniecībai, arī pie pilīm veidojās muižas, kuru darbības nodrošināšanai Vācu ordeņa ierēdņi algoja dienesta ļaudis, atsevišķos amatos arī sievietes, kurām bija jādzīvo atsevišķi no vīriešiem.[2178] Sievietes minētas saistībā ar ordeņa kalpotājiem melngalvjiem Grobiņā – audējas, saimnieces (*mejerschen,* ap 1500),[2179] Rakverē (1542).[2180] Viljandes komturejas Igaunijā 1554. gada algu saraksts uzrāda vismaz astoņas atalgotas sievietes, kas ieņēma meijerienes (*meuersche*), amatu dažādās pilīs un muižās – Peltsamā, Tarvestē, Laitsē. Tāpat kā meijers, pavārs, dzirnavnieks un vairāki citi amati meijeriene saņēma algā sešas mārkas.[2181]

Ordeņa augstākajām amatpersonām bija mājkalpotāji – vīrieši un sievietes.[2182] Ordeņa amatpersonu kalpones par savu darbu dažkārt 16. gs. saņēma atalgojumā ne tikai apģērbu un naudu,

---

[2173] Rokas dzirnavas palika galvenais malšanas rīks, lai arī Latvijā 15.–16. gs. bija sastopamas arī vēja un ūdens dzirnavas. 1582. un 1590. gadā Siguldas pils revizors atzīmēja, ka pils dzirnavas izmanto tikai pils vajadzībām, jo pilsētnieki un zemnieki graudus berž mājās. Arī Krimuldā no pils dzirnavām nav paredzami nekādi ienākumi, jo zemnieki maļ mājās (Latvijas Nacionālā bibliotēka, J. Zemzara rokrakstu fonds LNB R A 66, N 102).

[2174] Piemēram, Sēlpilī roks maltuve bija kādā pagrabtelpā (*Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga 1972. 291. lpp.)

[2175] Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture*. Rīga, 2009. 136.–137. lpp. Augstu stāvošas sievietes ordenī tika uzņemtas arī par iegātnēm. Iegātņi jeb familiāri ordenī tika piesaistīti saskaņā ar 1220. gada pāvesta Honorija III atļauju, kas ļāva uzņemt ordenī personas, kas saglabāja savu laicīgo kārtu, kā arī turpināja dzīvot kopā ar savu sievu. Šāda piesaiste ordenim familiāra vai iegātņa statusā bija sazarota un vairāk raksturīga Dienviditālijas atzaram. Atsevišķos gadījumos pusmāsas dzīvoja arī īpašos konventos. Šādas pēc Vācu ordeņa regulas dzīvojošu sieviešu kopas 13.–14. gs. pastāvēja Šveicē un Vācijā. Vācu ordenī neizveidojās atsevišķs ordeņa zars sievietēm, un pusmāsu institūts vēlajos viduslaikos zaudēja pielietojumu.

[2176] Tērvete bijusi ordeņa pils, kas pastāvējusi īsu laika posmu (1271–1279). Te dzīvojuši 15 ordeņbrāļi un vismaz viena ordņmāsa (Caune, A., Ose, I. *Latvijas 12.gs. beigu ...* 504.–506. lpp.).

[2177] AH: 8721–8728. rinda.

[2178] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500…* 84.–86. lpp.

[2179] LUB II, Bd. 1, Nr. 902.

[2180] Brieflade, Nr. 1199–1200: 10, S. 663.

[2181] Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540–1568. … Nr. 3, 54.–97. lpp.

[2182] Atzīmējams, ka Livonijas mestram pakļautā Brēmenes komtura saimniecībā 15.gs. vidū bija vairākas kalpones – arī vecā kalpone, kuriem alga par darbu izmaksāta (t.i. to paredzēts izmaksāt) pēc Brēmenes komtura nāves. Viņā palicis parādā arī veļas mazgātājai (LUB Bd. 11, Nr. 5).

bet arī nekustamu īpašumu. Sākot ar 16. gs. pirmo pusi, dažkārt dokumentēts, ka ordeņa brāļu un amatpersonu kalpones bija arī viņu nelikumīgās sievas.

Laikā līdz Livonijas karam (1558–1582) algots sieviešu darbs bija sastopams dažās Vidzemes pilīs. Tā Rīgas arhibīskapa Viļakas pilī bija arī nevācu meijeriene un divas maizes cepējas.[2183] Cesvaines meijerienei (*meiersche*) 1560. gadā izmaksātas trīs mārkas no rudens pagasta ieņēmumiem Cesvaines un Ļaudonas muižas tiesās – tikpat cik tajā pašā laikā atbilstoša amata vīrietim (meirim).[2184]

Bijušajās ordeņa pilīs un muižās, kas 16. gs. 60. gados nonāca Kurzemes un Zemgales hercoga pārvaldē, saimnieciskos amatos tika nodarbinātas dažādu sociālo slāņu sievietes. Hercoga īpašumā Viskaļu muižā (*Kaltenhoff*) 1566. gadā muižas saimniecības vadītāji – pārvaldnieks un pārvaldniece saukti par *'hofeman und hofemutter'*, un viņi saņēma vienādu algu.[2185] Hercoga galmā veidojās pavisam jauna vajadzība pēc algota sieviešu personāla, īpaši pēc 1566. gada, kad Kurzemes un Zemgales hercogs Gothards Ketlers apprecējās. Hercogienei bija nepieciešamas ne tikai saimniecības pārvaldniece, bet arī kalpotājas, kas uzturētu viņas garderobi un iedzīvi, kā arī rūpētos par bērniem. Hercoga galminieku sarakstā minētas galma pārvaldnieces kalpones, divas istabenes (*kamermegde*), gultas veļas pārzine, veļas šuvēja (*Nettherine*), divas aukles, zīdaiņu drēbju mazgātāja, galma galdautu mazgātāja, galma dāmu kalpone.[2186] Hercoga pilī Jelgavā 1576. gada janvārī uzturējās un jādomā, algotu darbu veica virkne kalpotāju, tai skaitā arī veļas mazgātāja ar savu vīru.[2187] Spriežot pēc lielā algoto mūrnieku (10), zāģētāju (10) un galdnieku (9) skaita, šajā laikā pilī notikuši celtniecības darbi.[2188]

Algotas kalpones minētas Piltenes pilī 1585. gadā – trauku mazgātāja un veļas pārzine.[2189] Sākotnējā Kurzemes bīskapu galvenā pils no 1559. līdz 1583.gadam bija Dānijas karaļa brāļa hercoga Magnusa dzīvesvieta un pēdējā rezidence. Pilī pēc hercoga nāves kādu laiku uzturējās viņa atraitne Marija ar meitu vai vairākām meitām, līdz tika pārcelta uz Rīgas pili.[2190]

Algots sievietes amats, kas pēc būtības līdzīgs meijerienes statusam, 16. gs. otrajā pusē bija visai tipisks Prūsijā un Lietuvā-Polijā, un saucās arī muižas pārvaldniece, ekonome. Polijā-Lietuvā muižu

---

[2183] Dunsdorfs. E, Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 235. lpp. Pils kalpotāju saraksts, kas sastādīts ap 16. gs. vidu, uzrāda kopskaitā 25 vācu un vismaz 31 nevācu kalpotājus.
[2184] Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti… Nr. 7, 80.–81. lpp.
[2185] Anschlag aus dem Leibgeding… S. 167. Nedatētais saraksts, iespējams, bija sastādīts, pārstransportējot galmu no vienas hercoga rezidences uz citu.
[2186] Herzog Gotthards Hoff-Ordnung. *Monumenta* ...Nr. 2, S. 13–24.
[2187] Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts... 373.–374. lpp.
[2188] Hercoga ģimene apmetās Jelgava pilī 1573. gadā, kad lielās pārbūves vēl nebija pabeigtas. Galīgi hercogs Ketlers pārcēlās uz pārbūvēto Jelgavas pili kā galveno rezidenci 1578. gadā (Caune, A. Ose, I. *Latvijas 12.gs. beigu*… 225. lpp.)
[2189] Dunsdorfs, E. Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*… 236. lpp. 1585. gada inventāra saraksts apraksta pils telpas, nocietinājumus un postījumus (Caune, A. Ose, I. *Latvijas 12. gs. beigu*... 367. lpp.).
[2190] Dānijas un Polijas-Lietuvas pretenzijas uz Kurzemes bīskapiju izraisīja tā saukto Piltenes mantojuma karu, pēc kura 1585. gadā Kroneborgas miera līgumā Dānija pilnībā atteicās no šīs teritorijas par labu Polijai-Lietuvai (Zeļenkovs A. Dānijas prinča Magnusa (1540–1583) darbība Livonijā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2000. 15.–30. lpp.)

ekonomju apzīmēšanai lietoja nosaukumu '*rykunia, rykūne'*, kas nāca no lietuviešu valodas un viduslaikos nozīmēja 'mājas saimniece'.[2191] Šis amats bijis sastopams Pārdaugavas hercogistes pilīs Vidzemē un Dienvidigaunijā.[2192] Rikūnes alga pēc Lietuvas dižkunigaitijas 1577. gada agrārās iekārtas noteikumiem ("*Nolikums par voloku*") bija lopi un nauda. Ja vajadzīgs, viņa varēja pieņemt kalpones, kurām arī varēja dot lopus kā atalgojumu.[2193]

Nedaudzie gadījumi, kad sieviešu amati 16. gs. tika iekļauti piļu un algu sarakstos, liecina, ka sievietes bija skaitliski neliela daļa no algotajiem darbiniekiem, taču tām paredzētā samaksa, šķiet, neataino secinājumus, kas radušies, pētot sieviešu nodarbinātību viduslaiku un jauno laiku sākuma pilsētās – ka sievietēm par līdzīgu darbu nopelnīja ievērojami mazāk nekā vīrieši.[2194] Tās nedaudzās sievietes, kas ieņēma amatu Vācu ordeņa vai Kurzemes hercoga pilīs un muižās saņēma līdzīgu algu kā atbilstoša amata vīrietis.

Daļēji klaušinieces, bet zināmā mērā algota darba strādnieces bija 16. gs. beigās Pārdaugavas hercogistes mūra piļu piepilsētās jeb miestos dzīvojošo sīkzemnieku (t.s. vienkāju jeb dārznieku) sievas, kuras par darbiem pilī saņēma uzturu. Viņas piedalījās sezonas darbos – ravēja pils sakņu dārzus un piedalījās ražas novākšanā. Šādus darbus konstatē 1590. un 1591. gada piļu revīzijas Pārdaugavas hercogistes valsts muižās Siguldā, Lielvārdē un Aizkrauklē, pie kam norādot, ka šis bija latviešu dārznieku jeb sīkzemnieku sievu pienākums, bet uz vācu sīkzemniekiem pienākums neattiecās.[2195] Daļēji klaušu darbs tika pieprasīts no šīs iedzīvotāju sociālās grupa pēc kādas senākas tradīcijas, bet arī atbilda 1577. gada agrārās iekārtas noteikumiem: dārzniekiem bija jāatstrādā sava zemes gabaliņa rente, pildot kājinieku klaušas trīs dienas nedēļā, bet dārznieku sievām vasarā sešas dienas bija jāiet pļaujas vai ravēšanas darbos.[2196] Sešas dienas ravēšanas darbu gadā bija vaļinieku (*bobyl*) sievu pienākums arī saskaņā ar Pārdaugavas hercogistes piļu revizoru piezīmēm 1599. gadā.[2197] No pārējo muižas klaušinieku darba dārznieku sievu pienākumi atšķīrās ar to, ka viņas saņēma pilī uzturu sava darba laikā. Arī pils strādnieki – viņu vīri, kas pildīja pils sargu, pavāru, pulksteņu uzraugu

[2191] Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais… P. 254. Dokumentos saimniece saukta arī '*dworka, villica, Mejerin, Verwalterin'*.
[2192] Тарвел, Э. *Фольварк, пан и подданный* ... С. 66–67.
[2193] Яковкин, В.И. *Законодательные акты Великого княжества Литовского XV – XVI вв.* Ленинград, 1936. С. 43, Art.25.
[2194] Epstein, S. A. *Wage, Labor, and Guilds in Medieval Europe*… P. 118; Ennen, E. *Frauen im Mittelalter*… S. 183. Jāpiezīmē, ka arī Livonijas pilsētās, piemēram, Tallinā, dažās epizodēs strādnieku sieviešu un vīriešu algas tik būtiski neatšķīrās – piemēram, par Tallinas patrimoniālā apgabala pļavu pļaušanu 1514. gadā gājēji saņēma dienas algu: vīrieši 3 šiliņus, sievietes 2 šiliņus un 5 feniņus (Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 351–353). Savukārt 18. gs. Hupels rakstīja, ka Vidzemē alga bijusi zemāka nekā Vācijā: kalpam – 30–35 rubļi, pavāram audējam – 100, tikpat arī veselai saimei, bet kalponei reti algā deva vairāk kā 10, bērnam – 4 rubļus (Hupel, A.W. *Topographische Nachrichten*… S. 128).
[2195] Latvijas Nacionālā bibliotēka, J. Zemzara rokrakstu fonds LNB R A 66, N 102; 103.
[2196] Яковкин, В.И. *Законодательные акты Великого княжества* ... С. 48.
[2197] Jakubowsky, J. , Kordzikowski, J. *Polska w XVI wieku. Inflanty*. Warschawa, 1915. C. 51.

u.c. pienākumus, daļēji atstrādāja savu renti, bet daļēji saņēma arī atalgojumu un uzturu uz pils rēķina. Viņu statuss 16. gs. beigās bija atšķirīgs no citiem pilsmuižu klaušiniekiem.[2198]

Sīkzemnieku sievu iesaistīšana klaušās 16.gs. otrajā pusē pamatojās uz Polijas-Lietuvas likumdošanu, kas bija spēkā valsts muižās, kā arī uz kādu senāku parašu. Šī vietējā tradīcija, kas ļāva izmanto klaušu darbu vairākas dienas gadā, minēta vien fragmentāri. Vācu ordeņa brāļu labā kuršiem bija jāstrādā četras dienas "uz zemes, kur viņi (ordeņa brāļi) sēž". 1272. gada padošanās līgumā ar zemgaļiem tika noteikts, ka klaušu darbi četras dienas gadā, bija uzlikti arkliem (t.i., vienam pajūgam), kā arī visām personām, kas sasniegušas vecumu, kad jau var strādāt.[2199] 1284. gadā Sāremā Lēnemā bīskaps atjaunoja vienošanos, ka zemniekiem bija jāstrādā trīs klaušu dienas gadā pie aršanas un divas pie siena savākšanas, kā arī bija jāpiedalās piļu celtniecība.[2200] Pils dienests (*Burgbedienung*), ko zemnieki veica zemeskungam, minēti Livonijas mestra Voltera fon Pletenberga 1500. gadā apstiprinātajā dokumentā Altenbokuma lēņa mantiniekiem Kurzemē. Ordeņa pilī 8 dienas gadā pie rudzu pļaujas un 8 dienas pie siena savākšanas bija jāstrādā 27 zemnieku saimēm un 2 krogu turētājiem.[2201]

Sievietes viduslaikos varēja iesaistīt klaušu darbos brīvprātīgu talku laikā, kad muižās notika pļauja, labības un siena novākšana. Taču pirmās drošās ziņas par sieviešu klaušu darbu valsts muižās liecina, ka vēl 16.gs. sieviešu darbs klaušās bija izņēmums.[2202] Nabadzīgo un mazo ģimeņu sievietēm, īpaši līdz ar dzimtbūšanas pastiprināšanos, bija maza izvēle, kādus darbus darīt. Ja bija nepieciešams, vajadzēja strādāt arī smagus darbus. Tā Salaspils novadā 1570. gadā iebūvieša sieva Ģērda palīdzēja vīram darbos, kas šinī novadā bija viens no klaušu pienākumiem, t.i. siet baļķus plostā tālākai pludināšanai pa Daugavu.[2203] Savas nabadzības dēļ 1586. gadā Turaidas pilsnovada Beitiņu pagastā viens zemnieks parasto klaušu vietā deva sievieti darbam pie muižas lopiem un vienu – darbam muižas sakņu dārzā.[2204] Arī 17. gs. sākumā sieviešu sūtīšana klaušās bija nabadzības pazīme gan valsts, gan arī dzimtmuižās. Tā 1638.gadā Valmieras Slavicēnu vakas saimnieks Jānis Breneris ziņoja revīzijas komisijai, ka viņam nav ne kalpa, ne iebūvieša, tādēļ klaušas pilda kalpone.[2205] Līdzīgi piemēri sastopami lielākā skaitā, tomēr ne 16., ne 17. gs. sieviešu darbs par labu klaušu muižai nebija raksturīgs, lai arī 17. gs. sievietes piedalījās talkās, ārkārtas darbos, paveicot pusi no otrinieku, talcenieku un palīgklaušu darba. 17. gs. otrajā pusē klaušu pienākumi ietvēra arī sieviešu darbu muižai,

[2198] Pils kalpotāju dubults statuss atzīmēts arī 1585.gadā Piltenē, kur algu sarakstā minēts, ka klētnieks (drosts), aldaris un zvejas pārzinis bija dzimtcilvēki. Taču viņi saņēma brīvu uzturu, apģērbu un arī algu 24 Rīgas mārkas jeb 4 dālderus gadā (Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture1500–1600...* 509. lpp.).
[2199] Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л.В. *Пути развития феодализма.* … С. 311–314.
[2200] *История Эстонкской СССР*… С. 191.
[2201] NKGCh, Nr. 116.
[2202] Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā… 63.–83. lpp.
[2203] Augstkalns, A. Dažas 16.gs. Rīgas raganu prāvas... 188. lp.
[2204] Bērziņš, J. Ērgļu un Turaidas pils saimniecība… 36. lpp.
[2205] *Vidzemes 1638.gada revīzija*, 4. sēj., 2. Burtnīca, 513. lpp.

ko viņas paveica pašu mājās: linu un vilnas vērpšanu.[2206] Sieviešu klaušu darbs muižās pieauga 18. gs., bet arī tad sieviešu darba apjoms pa draudzēm atšķīrās ievērojami: no 2,7% līdz 13,88%. Īpaši pieauga sieviešu darba īpatsvars klaušās 18.gs. otrajā pusē tur, kur attīstījās lopkopība.[2207] Kalpoņu jeb meitu darbs klaušās galu galā kļuva par raksturīgu parādību.[2208] Kā raksta G. Merķelis, tad 18. gs. muižas lielmātes varā bija pilnīga vara izmantot dzimtzemnieku meitas muižas "palīgdarbiem": kāpostu un kartupeļu dēstīšanai, veļas mazgāšanai, linu, kaņepāju, vilnas apstrādāšanai u.t.t.[2209]

Livonijas periodā vasaļu muižās jau 15. gs. otrajā pusē un 16. gs. bija algotas kalpones, kā arī muižu pārvaldnieces, meijerienes. Līdz 15. gs. sākumam vasaļu muižās izmantoja nebrīvas sievietes, savukārt 16. gs. nogalē, jādomā, arī sievietes dzimtzemnieces. Kalpa statuss Livonijā 13.–14. gs. nozīmēja arī personīgās brīvības ierobežojumu. Personīgi brīvi kalpotāji un kalpones, kuru darbs balstītos uz dienesta attiecībām, darba līgumu, bija pretrunā ar viduslaiku izpratni par kalpību. Livonijā verdzības / dienesta attiecību attīstībā nozīmīgs bijis 15. gs. sākums, kad ar landtāga lēmumu parādu verdzība jeb drellība tika ierobežota uz 10 gadiem. Tā ap šo laiku Oto Ikšķila testamentā (1417) vēl minēti nebrīvie kalpi un kalpones (*megede unde knechte*), bet tiem jau dota brīvība.[2210] Livonijas mestra sūtījumā Vācu ordeņa virsmestram 1419. gada 21. februārī ziņots, ka pēc vasaļa Vitekopa nāves Cēsu fogts no Tiepeles muižas pārņēmis graudus, ķēves, meitas, dreļļus un ļaudis.[2211] Ziemeļigaunijas Svētā Jāņa hospitāļa muižā kalpi un kalpones (*megeden*), kuriem maksā algu, minēti 1435. gadā.[2212]

Ja dreļļa vārds no vēstures avotiem pēc 15. gs. vidus pazuda, tad kalpones, tāpat kā kādreiz nebrīvas sievietes, arī turpmāk lejasvācu valodā sauktas "*meged, maghet, meyte, megedeke, magt, maget, megid"*. Pastāv viedoklis, ka tieši no šī vārda izveidojās latviešu valodas vārds "meita".[2213] Apzīmējums „*maget'* vācu valodas dialektos sākotnēji nozīmējis jaunu sievieti, meitu, bet vēlāk – vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā vācu valodā lietots pārsvarā kalpones nozīmē.[2214] Tāds aizguvums nav igauņu valodā, lai arī te apstākļi un vācu valodas ietekme bija līdzīga.[2215] Tallinā un Igaunijā 15. gs. dokumentos attiecībā uz kalponi sastopams arī termins „*pyken*". Termins, šķiet, cēlies no zviedru valodas vārda meitene (*pyke, pika*), ienācis arī igauņu valodā (*püga*) un lietots vienlaicīgi ar

[2206] Āboliņa, M. Matīšu draudze... 154. lpp.
[2207] Liepiņa, Dz. *Vidzemes zemnieki un muiža 18.gs. pirmajā pusē*. Rīga, 1983. 120. lpp.
[2208] Nepieder raibi raksti / bez sarkana dzīpariņa; Nepieder kungu lauki / bez jaunām meitiņām. LD 31694.
[2209] Merķelis, G. *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās*. Rīga, 1999. 57. lpp.
[2210] GU Bd. 1, Nr. 197.
[2211] "*.. meyte, drellen und leute"*. GU Bd. 1, Nr. 210.
[2212] *Wanem Tallina Jaani haigemaja wakuraamat 1435–1507*… S. 3.
[2213] Mīlenbahs, K., Endzelīns, J. Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, 1925–1927. 2. sēj. 592.–593. lpp.; Petit, D. *Untersuchungen uz den baltischen Sprachen.* Leiden, Boston, Brill, 2010, S. 32. Lietuviešu valodā meitu sauc – *duktė* un *dukra* (dem. *Dukterele, dukryte*); senprūšu val. – *duckti*.
[2214] Schildt, J. *Abriß der Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Akademie Verlag, 1981. S. 109.
[2215] Bruiningk, H. *Die Arbeiten für die Herausgabe der Livländischen Güterurkunden*. Riga, 1915. S. 2.

terminu kalpone.[2216]

Vēstures avotos attiecībā uz neprecētām kalponēm lietots arī nosaukums „dirne*, derne, dierne, dervine*". Arī 1543. gada 8. marta bruņinieku vienošanās Valmierā ar vārdu *'derne'* apzīmē neprecētu meitu, ko aizved (precē) zemnieks bez radu piekrišanas.[2217] Dažkārt viena un tā pati kalpone saukta vienlaicīgi divos nosaukumos, kā Rīgas arhibīskapijas vasaļa muižā 1513. gadā,[2218] taču nereti muižās bijušas divu veidu kalpones (*maghet, dernne*) kā 1539. gadā vasaļiem Tīzenhauzenam,[2219] bet 1590. gadā – Johanam Rozenam.[2220] Termins „*dirne*" vācu valodā, īpaši pilsētās no 15. gs. tika attiecināts uz pārsarā uz „brīvām sievietēm" – prostitūtām, lai arī sākotnēji tas nozīmēja jaunu, precību gadus sasniegušu meiteni.[2221]

Muižās no 14. gs. bija ne tikai nebrīvas kalpones, bet arī algotas sievietes. Kalpu un kalpoņu (*denst maget*) alga minēta lībiešu-igauņu ZT: ja salīgtie pirms noteiktā laika aizgāja no sava kunga, tad zaudēja savu algu.[2222] Kā izpaudās kalpu un kalpoņu līgums ar savu kungu, nav zināms, bet domājams, līdzīgi kā citviet, līguma jeb vienošanās garants bija gan tradīcīja, gan arī lauku kopienas un amatpersonu akcepts.[2223] Atalgojums vasaļa Taites kalponei Vaitaķei (*Waytaken, myner maghet*) (1392) bija nauda, govis, vērši, ķēve, kumeļš, segas, cūkas, kannas, katli, graudi.[2224] Alga naudā un naturālijās bija parastais kalpoņu atalgošanas princips arī pilsētās. Kalpones pildīja dažādas funkcijas – bija istabenes, bērnaukles, slimnieku kopējas.[2225] Viens no tradicionāliem atalgojuma veidiem bija ikdienas un svētku apģērbs, kalponēm nereti dota arī kā pūrs. Tā Rīgas arhibīskapa vasaļa Jēkaba Tīzenhauzena testamentā (1545) kalponei novēlētas 100 mārkas un pūra svārki (*Engelsche roecke tho erer Mede gave).*[2226] Koprokas vasalis Johans Rozens no Straupes, 1589. gadā nolīgstot drēbnieku, noteica, ka viņa pienākums bija apģērba šūšanu visai ģimenei un kalponei (*diernen*). Ja gadītos, ka nav

---

[2216] LVVA 4038. f., 2. apr., 126. lieta, 8. un 68. lp. Divos Tallinas pilsoņu testamentos 1477.gadā minētas vienlaicīgi gan kalpone (*meget*), kurai kungi novēl gan naudu, gan mūža uzturēšanās tiesības savā namā, gan arī dienestmeitas, kurām novēlētas – 10 Rīgas mārkas.

[2217] VTVA, Nr. 144.

[2218] *ene maget, ene dervinen.* GU Bd. 2, Nr. 157.

[2219] VTVA, Nr. 161, 253. lpp.

[2220] Rozenam bija viena kalpone un divas dienestmeitas (*dern*). Sk. *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.–1618*.. . Nr. 46., 313. lpp. Vairākas kalpones un istabenes (*maget, derne*) minētas pilsētnieku testamentos, piemēram, LUB Bd. 11, Nr. 895.

[2221] Sk. Piemēram, Schuster, B. *Die freien Frauen: Dirnen und Frauenhäuser*.

[2222] Lībiešu-igauņu ZT, 45. punkts. Vēsturniece J. Nazarova uzskata, ka tiesībās minētie bija muižas kalpi nevs saimnieka kalpi, jo to kungs saukts *"Herr" (*Назарова, Е. Л. «Ливонскийе Правды» … С. 116).

[2223] Prūšu zemes Pamedes (Pomezānijas) tiesībās (77. p.) bija noteikts, ka kalpam (*diensbotte, knecht*) bija jāziņo par savu algu stārastam vai kaimiņam. Ja viņš to nedarīja, tad noteikt algu varēja drīzāk kungs, ne kalps (Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда" ...С.* 46). Rīgā kalponēm un brīvām sievietēm (*lose wive*) bija jāziņo par savu dzīvesvietu pilsētas fogtam.

[2224] Lopus un graudus saņēma arī Simona kalps Lemmetens. (GU Bd. 1, Nr. 142). Simonu Taiti vēsturnieks I. Šterns uzskata par pārvācotu lībieti (Šterns, I. *Latvijas vēsture1290–1500*… 481. lpp).

[2225] KGCh NF1, pielikums Nr. 30, S. 45–46. 1496. g. novēlot (pārdodot) savu īpašumu, kāds sīkais vasalis uzstādīja noteikumu, ka gadījumā, ja viņš paliek slims, tad viņš paturēs kalponi uz slimības laiku.

[2226] VTVA Nr. 161, 253. lpp. *"Rotte engelsche Rock"* minēti arī Rīgas patrimoniālapgabalā kā zaudējumi poļu iebrukuma laikā 1587.–1589. gadā un novērēti ar 40 markām. Salīdzinājumam, vienas cūkas vērtība bijusi 9–10 mārkas, bet parasti jauni svārki novērtēti ar 10 mārkām.

kalpones, tad šā vai tā skroderim bija jāšuj jaunavas ikdienas tērps.[2227]

Apģērba rotāšanai paredzētu izejmateriālu darba algas vietā aprēķināja Sāremā dāņu karaļa vietvalža muižās: par gada darbu divām strādniecēm 1618.–1619. gadā izmaksāja četras mārciņas alvas, ko lietoja sieviešu tērpa rotāšanā.[2228] Atalgojums naudā dažāda statusa sievietēm atšķīrās būtiski, jādomā, atkarībā no viņas uzturēšanās izdevumu izmaksām. 16. gs. beigās Tīzenhauzena izdevumu sarakstos ierēķināta alga kalponei Gerdai 100 mārku apjomā, bet istabenei – 10 mārkas.[2229] Uzturs, apģērbi un apavi bija tradicionāls atalgojuma veids ne tikai kalponēm, bet arī muižu pārvaldniecēm, pie kam 16.gs. alga nereti samaksāta naudā ar atrunu, ka šī nauda bija ekvivalents apģērbam, kas pienācās par nokalpoto laiku. Kaltiņu muižā 1566. gadā pārvaldniece (*hofemutter)* saņēma algā „par apģērbu un visu citu" 12 tālerus jeb 25 mārkas.[2230] Apģērbs pienācās ne tikai sievietēm, bet arī kalpiem, pārvaldniekiem, amatniekiem un augstāka ranga ierēdņiem.[2231]

Atalgojums kalponei, tāpat kā meijerienei varēja būt mūža uzturs, zeme vai krogus vieta,[2232] maksāta naudā un novēlēta testamentā, izmaksāta, mainoties mantiniekiem. Tā 1526. gada Holstevēra testamentā, kuru izpildīt Livonijas mestrs uzdeva Rēzeknes fogtam, nodrošināts kalpones mūža uzturs muižā.[2233]

Par zemnieku kalpiem un kalponēm ziņas avotos iegūstamas, sākot no 16. gs., kad, piemēram, Rīgas lauku apvidū zemnieku sētā atzīmēti pat pieci kalpi. Reizumis kalpiem bija atsevišķi celta ēka – būdiņa, mazistaba, un tikai saimnieki dzīvo mājā.[2234] 1609. gadā Durbes baznīcas vizitācijai iesniegtajā sarakstā saimniecībās, kalpones sētā nav atzīmētas, ja sētā dzīvoja vairāki brāļi ar sievām vai arī bija sētā bija pieaugušas meitas (14–19 gadi), savukārt kalpone Gede bijusi vācu un latviešu pastorāta un vienlaicīgi arī Krieveļu sētas kalpone.[2235] 16. gs. kalpoņu līgšana par algu uz noteiktu taksi varētu būt jauna parādība lauku sabiedrībā. Šinī laikā mainījās viduslaiku saimes (*famila*) jēdziens, dodot vietu mazajai saimnieka un saimnieces ģimenei (vācu val. – *Familie*). Ģimene un personas, ne sabiedrības kopienas kļuva par publisko tiesību un pienākumu subjektiem. Līdz ar to saimnieks vairs nebija savas saimes pārstāvis un aizbildnis, bet gan kopā ar saimnieci tikai darba devējs, kurš maksāja algotiem

[2227] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618*… Nr. 45, 312. lpp.
[2228] *История Эстонской CCCP*… С. 455.
[2229] *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618*... 77. lpp.
[2230] Anschlag aus dem Leibgeding... S. 167.
[2231] 1545.gadā gadā kurpes līdz ar naudu dotas kalpam Tallinā (Bosse, H. Der livländische Bauer… S. 351–353), savukārt Rīgas arhibīskapa sekretārs 1560. gadā sūdzējās, ka jau piecus gadus nav saņēmis kā atlīdzību apģērbu (Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti…. Nr. 9., 85. lpp.).
[2232] GU Bd. 2, Nr. 15. H. Bose domām, ka kalpone Margareta bijusi konkubīne (Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 320). Iespējams, ka nelikumīga sieva vai konkubīne bija arī Pirķeles muižas kalpotāja Ingebura (*Inghebur*), kas minēta Tallinas pilsoņa Gerta Švartvolta testamentā ap 1500. gadu (LUB II, Bd. 1, Nr. 896).
[2233] VTVA, Nr. 185.
[2234] Лиепиня, Дз. *Крестьяне Рижжского патримонального округа в XVI–XVII вв.* Автореферат диссертацию Рига, 1954. С. 12; Cimmermanis, S. Ceļavārdi… 16. lpp. Tautas dziesmās lietots nosaukums kalponīte, bet pārsvarā kalpones apzīmētas ar meitas vārdu. Balta gāja mātes meita / Kā baltā ābelīte./ Kā tā balti nestaigās / Trīs meitiņas malējiņas. LD 5586 (12).
[2235] LVVA 631. f., 1. apr., 31. lieta.

strādniekiem par padarīto.[2236] Šāda parādība 16. gs., iespējams, bija raksturīga lielo pilsētu tuvumā, bet attālākos lauku novados savu nozīmi saglabāja paplašinātā zemnieku ģimene, kur sieviešu darbus veica saimnieka, viņa brāļu ģimeņu sievietes u.c. saimes locekles.

Kalpoņu atalgojums zemnieku sētā sākotnēji bija apģērbs un pūrs: lini, villaines, produkti, arī zeme. Zemes došana par algu gan bija no muižnieku puses bija aizliegta 1543. gada 8. marta landtāgā.[2237] Samērā izplatīta 16. gs. un arī vēlāk bija audzēkņu, bāreņu, sērdieņu izmantošana saimniecībā, kuri strādāja par vēdera tiesu.[2238] Par kalpoņu atalgojumu zemnieku sētās dzimtbūšanas laikā 18. gs. ziņas sniedz Hupels: "Kalpones zemnieku sētās saņem daudz mazāk nekā puiši (graudi, apģērbs un vēl 9 rubļi gadā), un ja saime par to nerūpējas, no blēdīgiem saimniekiem vispār neko; tās parastais atalgojums ir ikdienas drēbes un par gadu darbu, augstākais, mazu kāzu sarīkošana."[2239]

Kalpu sociālā pozīcija zemnieku sabiedrībā jauno laiku sākumā, kad to iespējams izvērtēt, bija nestabila. Nosacīti par to liecina uzkrītoši mazais kalpu bērnu skaits, kas parādās 17. gs. un vēlākos vēstures avotos.[2240] Hupels par kalponi zemnieku sētā (18. gs.) rakstīja: "Kurš saimnieks gan vēlēsies tādu kalponi, kurai maza bērna dēļ katru acumirkli jākavē darbs, bet kura prasa tiklab sev kā bērnam uzturu. [..] Tādēļ tās pamet vai nogalina ārlaulības bērnus."[2241] Kalpiem nebija savas mājas, zēnus un meitenes jau 10 gadu vecumā varēja nodod strādāt svešiem saimniekiem. Arī saimnieku meitas jau 13 gadu vecumā uzskatīja par darba meitām.[2242] Sociālā mobilitāte kalpu ģimenēs varēja būt samērā liela, un kalpone pēc ģimenes nodibināšanas ar dzimtkunga akceptu varēja kļūt arī saimniece, jo 17. gs. vienmēr bija kādas tukšas, neapsaimniekotas zemnieku sētas.[2243] Tā kā līdzīgi ekonomiski motīvi vadīja muižniekus un valsts muižu pārvaldniekus arī 16. gs. otrajā pusē, jādomā, ka minētais novērojums attiecas uz lauku sabiedrību Livonijā arī jauno laiku sākumā.[2244]

Sieviešu darbība dzirnavās un maizes cepšana, veļas un apģērba pārzināšana un mazgāšana bija raksturīgi sieviešu darbi vairāku gadsimtu garumā kā zemeskungu rezidencēs un muižās, tā arī

[2236] Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip… S. 387.
[2236] *Phraseologia Lettica*… S. 167.
[2237] VTVA, Nr. 144.
[2238] Sk. Drīzule, R. Sabiedrisko attiecību atspoguļojums bāru dziesmās. *LPSR Zinātņu akadēmijas vēstis* Rīga, 1960. Nr.11 (60). 31.– 42. lpp.; LD 3548–3552; 3563; 3567; 3572 u.c.
[2239] Hupel, A. W. *Topographische Nachrichten von Lief– und Ehstland*. Bd. 1. Riga, 1774. S. 244.
[2240] Sk. Strods, H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veida un tradīciju apskats. *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 1987. IX sēj. 89.–112. lpp.
[2241] Hupel, A. W. *Topographische Nachrichten von Lief– und Ehstland*. Bd.1. Riga, 1774. S. 516.
[2242] Kāzu ierašas Dundagas apgabalā dzimtlaikos. *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums*. 6.sēj. Jelgava, 1890. 79. lpp.
[2243] Лиги, Х. Социальная мобильность крестьян в Эстонии при феодализме. *Проблемы развития феодализма и капитализма в странах Балтики.* Тарту, 1972. С. 280.
[2244] Dzimtbūšanas aizsākumos zemnieki vēl bija cieši saistīti ar savu zemi. 1410. –1415. gadu prasībās Tallinai par zemnieku izdošanu uzsvērts, ka zemnieki pametuši savas sētas, kas pēc viņu aiziešanas iznīka. Lai arī dzimtbūšanas ietekmē zemnieku zemes īpašuma tiesības teorētiski beidza eksistēt, praktiski Ziemeļvācijā, Pomerānijā, Ungārijā un Somijā tika ievērots pēctecības likums, kas mantošanā deva priekšroku saimnieka dēliem (Вассар, А., Кахк, Ю. Земельный вопрос в антифеодальной идеологии эстонского крестьянства. В кн. *Проблемы развития феодализма в странах Балтики.* Тарту, 1975. С. 50).

bagātāko pilsētnieku namos un dzimtumuižās, kas raksturoja ne tik daudz arodu, cik kalpones pienākumus. Tiek uzskatīts, ka viduslaikos sievietes – kalpones, kuras strādāja par atlīdzību un sava darba laikā piederēja pie saimnieka nama, bija tipiska parādība, pat īpašs sociāls slānis. Šīs sievietes darba līguma laikā atradās sava saimnieka tiesiskajā aizsardzībā. Visvairāk rakstīto ziņu saglabājies par kalponēm bagāto pilsētnieku ģimenēs, pie kam pēc izcelsmes tās bieži bija laucinieces, kas ieceļoja pilsētā.[2245] Livonijas pilīs un muižās, salīdzinot ar citām nodarbēm, izplatīts un par kalpones amatu nozīmīgāks, šķiet, bijis algots sieviešu amats bija saimniecības vadītājas jeb pārzines (*meiersche*, *hofemutter)* arods, kurš tika arī salīdzinoši labi atalgots. Vai šis amats prasīja kādas speciālas iemaņas, varbūt izglītības līmeni vai dzīves pieredzi, nav nosakāms.

Meijerieņu ģērbšanās stils bija ierobežotas 1543. gada 8. marta mantāga lēmumā, aizrādot, ka tām jāpaliek pie dzimstot iegūtās kārtas un ģērbšanās paradumiem.[2246] Šis muižnieku lēmums norāda uz vienu no sievietes sociālās mobilitātes ceļiem 16. gs.: muižu pārvaldnieces varēja nākt no zemākas kārtas un dienesta dēļ paaugstināt savu statusu. Kopumā tomēr meijerienes statuss bija tuvs kalpones statusam, un minētajā muižnieku lēmumā attiecībā uz meijerienēm vērojama attieksme, kas jau 15. gs. skaidri izteikta Rīgas pilsētas greznības noteikumos: kalpones un „brīvas sievietes" (*lose wive*) piederēja pie vienas sociālās grupas, pie kam ar „brīvajām sievietēm" nereti saprata prostitūtas. Laikabiedru acīs kopumā kalponēm un meijerienēm, īpaši labi atalgotām, nebija laba slava. Šīs sievietes, nereti tika pielīdzinātas konkubīnēm.[2247] Hronists Rusovs aprakstot Livonijas prelātu izlaidību, atzīmēja bīskapu konkubīnes, kuras nereti deva par sievu kādam brīviniekam kopā ar gabalu zemes vai dzirnavām.[2248] Negatīvu fonu pret saimniecību pārvaldniecēm veidoja situācijas, ka pēc vientuļi dzīvojoša saimnieka nāves viņa mantinieki ne uzreiz pārņēma īpašumu. Vismaz kādu laiku bez likumīga pamata tur bija iespēja saimniekot meijeirienei. Tā 1516. gadā kāda Tallinas pilsone žēlojās, ka viņa brāļa mantību Sāremā savākusi viņa kalpone jeb meijeriene.[2249]

Livonijā bija gan godīgas, gan negodīgas kalpones, gan zagles un bēgles, gan apvainotas buršanā. Rīgas arhibīskapijas vasaļa muižā 1513. gadā kalpone (*ene maget, ene dervinen*) ar puiša palīdzību esot nozagusi 100 mārkas un aizbēgusi, tāpēc viņu nevarēja saukt pie tiesas.[2250] No tiesu protokoliem mēs uzzinām par nevācu meijerieni Magdalēnu no Ikšķiles, kura dienējusi pie Dītriha Harjena 16. gs.

[2245] Shahar S. *The Fourth Estate*... P. 203–205.
[2246] VTVA, Nr. 144, 228. lpp.: *"Allen andern untuchtigenn unnd mit der wahrheyt beruchtigeten wyffpersonen unnd sonderlick meyerschen sall in nichte nhagelattenn werdennm sich den ehelikenn mit kledungen und geschmide glick tho zyrenn edder aver in lofflikenn geselschafften neffen her tho treden, sondern sick by geborliker straffe orem stande gemeete tho holdenn*."
[2247] Bosse, H. Der livländische Bauer... S. 320.
[2248] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt* … S. 39.
[2249] *Regesten aus zwei Missivbüchern* … S. 18, Nr. 80. Iepriekš – 1455. gadā meijerienei, kura pārvalda mirušā muzikanta mantību, sūdzas Rīgas pilsoņi (LUB Bd. 11, Nr. 418).
[2250] GU Bd. 2, Nr. 157.

60.–70.gados. 1577. gadā viņu tiesāja par Harjena kundzes noburšanu. Sieviete atzinās, ka viņa būrusies, lai varētu tikt atpakaļ pie sava kunga – mīļākā.[2251]

Dienesta attiecību attīstībai Livonijas lauku sabiedrībā, arī muižās, liela nozīme bija pilsētu paraugam, kā arī vietējām tradīcijām. Savukārt sieviešu algoto amatu attīstību pēc 16. gs. būtiski ietekmēja dzimtbūšanas un klaušu darba attīstība, līdz ar ko arī muižas kalpu darbs kļuva par piespiedu darbu un zaudēja vairākas dienesta pazīmes. Pēc Hupela sniegtajām ziņām 18. gs. klaušu laikos muižu kalpi un kalpone bijuši lielā cieņā starp pārējiem zemniekiem.[2252] Tomēr sievietes bieži speciāli izprasījušas no mācītāja aubi– mātes un mājsaimnieces zīmi –, daļēji, lai nepaliktu vecmeitas, daļēji un galvenokārt tāpēc, lai vairāk nedrīkstētu dienēt par kalponēm muižā, jo precētas sievietes nevarēja tik viegli piespiest iet uz muižu par kalponēm.[2253] Viduslaikos un jauno laiku sākumā kalpoņu darbs bija vairāk raksturīgs neprecētām jaunām sievietēm, un tāpat kā citviet, arī Livonijas pilsētās un lauku sabiedrībā neprecētās kalpones vairāku gadu laikā nopelnīja sev pūra tiesu. Daļēji kalpones saimnieka pienākums bija arī sarīkot kāzas savai kalponei.

Naudas saimniecības un algota darba attīstība, kas vērojama Livonijā 16. gs., radīja rezonansi sievietes tiesiskā statusa un aizbildniecības principu sistēmas izpratnē un mainīja tos.[2254] Algots darbs nozīmēja, ka sieviete strādāja [un dzīvoja] pie darba devēja un atalgojumā saņēma ne tikai uzturu, bet arī noteiktu algu. Atalgojums tika maksāts naudā, bet saglabājās paradums, ka alga bija pūrs (drēbes, rotas, nauda) vai apģērba gabali. Viduslaikos un jauno laiku sākumā algas izpausmes varēja būt arī mūža uzturs, nekustams īpašums vai rente. Nopelnot pūru, sieviete attālinājās no tiesiskā principa "tēvs un brāļi dod meitām pūru", kav bija viens no dzimumaizbildniecības balstiem.[2255]

Apkopojot sadaļā analizētās ziņas par Livonijas lauku sabiedrības sieviešu iesaisti publiskās klaušās un algota darbā no 13. līdz 16. gs., var secināt, ka brīvas lauku sabiedrības sieviete darbs ārpus mājsaimniecības Livonijā bija drīzāk izņēmums. Sieviešu darbs Vācu ordeņa pilīs un muižās, kas jau agri veidojās kā saimnieciskas vienības, bija viens no pirmajiem, kur sievietes strādāja algotu darbu kā muižu pārvaldnieces, kalpotājas, meijerienes un saņēma gada algu, kas bija līdzvērtīga līdzīga amata vīrietim. Šis darbs, cik var noprast, bija saistīts ar zemniekiem savākto nodevu apsaimniekošanu un 16. gs. vidū arī ar pienkopību, kas attīstījās dažās ordeņa saimniecības muižās, īpaši Igaunijas teritorijā.16. gs. algoti kalpi un kalpones bija arī saimnieku sētās. Kalpu un bezzemnieku, tai skaitā sieviešu,

---

[2251] Augstkalns, A. Dažas 16. gs. Rīgas raganu prāvas... 173. lpp.

[2252] Ir saglabājies arī tautasdziesmu slānis, kurā kalpotāju un kalpu statuss sabiedrībā atspoguļojas kā ļoti augsts. Daži piemēri: Dieviņš pats kalpiem gāja; / Mīļā Māra kalponēm. LD 11776. Vakar spīda pati saule; / Šodien saules kalponīte. LD 34024. Šķiet, minētās u.c. dziesmas vairāk attiecināmas uz muižnieku kalpotājiem.

[2253] Hupel, A. W. *Topographische Nachrichten*… S. 136–137.

[2254] Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā ... 76. lpp.

[2255] Īpaši spilgti aizbildniecības arhaisms jauno laiku apstākļos izpaudās Lietuvā, kur bija sagabājies viens no dzimumaizbildniecības elementiem – lielāks sods par sievietes nogalināšanu un aizskaršanu. Lietuvas Otrajā un Trešajā statūtā (1566, 1588) noteikts, ka divkārša galvas nauda neattiecas uz sievieti, kurai nav vīra un nekad nav bijis. Pēc Lietuvas Trešā statūta par sievieti nepienācās dubults izpirkums, ja viņa pati nodarbojās ar saimniecisku darbību (Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа …С. 119.)

pārvietošanās brīvības ierobežojums bija viena no Livonijas un Prūsijas īpatnībām dzimtbūšanas veidošanās laikā. Bēgļu izdošana agrāk attiecās uz kalponēm Igaunijas teritorijā.

Viduslaikos sievietes iesaiste lauku sabiedrības pašvaldībā un sabiedriskajā dzīvē bija ierobežota. Sievietes pienākumi saistījās ar ģimenes dzīvi, bet ģimenes (saimes) pārstāvis pagastā un attiecībās ar zemeskungu bija vīrietis, saimnieks. Iespējams, ka sievietes – saimnieces – loma lauku sabiedrībā bija liela, vienlīdzīga ar saimnieka lomu, bet publisko tiesību jomā tā atspoguļojās maz. Saimnieces deva savu artavu kā saimnieka "otrā puse", bet sieviešu īpašo devumu var meklēt nodevās, kuras ievāca no pavarda un tādās, kas bija paredzētas kolektīvām dzīrēm. Tikai 16. gs. veidojās situācija, ka pati sieviete, kurai bija nekustams īpašums, sāka maksāt nodevas. Līdz ar sievietes iesaistīšanos zemnieku saimniecības mantošanā arī piedalīšanās sētas nodevu maksāšanā bija neizbēgama. Sieviete – savas saimes pārstāve – parasti bija atraitne, kas mantoja vīra saimniecību. 16. gs. ne tikai pilsētās, bet arī lauku sabiedrībā arvien vairāk izplatījās sieviešu darbs ārpus saimes – tas bija algots kalpones, muižas pārvaldnieces (meijerienes) darbs, kā arī muižas klaušas. Tas būtiski šķobīja dzimumaizbildniecības sistēmas pamatus, bet ne tik lielā mērā, lai sievietes statuss pilnībā individualizētos.

Pārejas posmā no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem izmaiņas sievietes statusā bija būtiskas. Sievietes pienākumi atsevišķās sociālās lomās kļuva publiskāki. Tomēr Livonijas lauku sabiedrībā šim procesam bija negatīvs aspekts: publiskā sfēra arvien vairāk saistījās ar muižu, dzimtcilvēku statusu. Muižas vara galu galā 16. gs. otrajā pusē un īpaši 17.–18. gs. kļuva par zemnieku vienīgo publisko varu, kas pārņēma arī daļu no aizbildniecības aspektiem pār sievieti. 17.–18. gs. precību atļaujas stājās ģimenes un vecāku atļaujas vietā; pastāvēja aizliegums dot meitām pūrā lopus, kas nozīmēja mantošanas tiesību sašaurināšanu. Raksturīgi, ka tendence, kas iesaistīja sievietes klaušu darbos, iezīmējas ārpus tradicionālās saimes, lielās zemnieku ģimenes. Pirmās sievietes, kas bija iesaistītas klaušās, bija sīkzemnieku un bezzemnieku sievas, kā arī neprecētās meitas jeb kalpones.

4.3. Zemnieku kārtas sieviešu mantošanas tiesības

Sieviešu mantošanas tiesības lauku sabiedrībā tika formulētas jau 13. gs. līgumos par padošanos, ko slēdza kurši (1267),[2256] zemgaļi (1272)[2257] un citas maztautas, kā arī Livonijas zemes jeb zemnieku tiesībās, kuru trīs nozīmīgākie kodeksi bija spēkā līdz 16. gs. beigām. Ne visos līgumos atspoguļojas mantošanas tiesības, piemēram, tādas nav minētas sāremiešu un Vācu ordeņa līgumā (1241).[2258] Tiesību principi atspoguļojas nedaudzos dokumentālos vēstures avotos, kā arī juridiska rakstura folklorā, un tie pamatā bija līdzīgi citu Livonijas kārtu sieviešu mantošanas tiesībām. Livonijas lauku

[2256] Mantošana apskatīta kuršu 1267. gada līgumā (LUB Bd. 1, Nr. 155; Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л.В. *Пути развития феодализма.* … С. 302–303, 306–307, 311–312); nozīmīgs avots Baltijas tautu īpašumattiecību pētīšanai ir Kristburgas1249.gada prūšu līgums ar Vācu ordeni (SLVA, Nr. 309).
[2257] Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л.В. *Пути развития феодализма*…. С. 304–306.
[2258] LUB Bd. 1, Nr. CLXIX, 220.–221. sleja.

sabiedrībā brīva cilvēka mantojumu saskaņā ar 13. gs. padošanās līgumiem mantoja dēli. Ja to nebija, mantot varēja meitas, kā arī radi līdz ceturtajai radniecības pakāpei ieskaitot. Atraitne – nepilngadīgu bērnu māte – varēja turēt īpašumu līdz otrreizējām precībām.

Latvijas un Igaunijas teritorijā, slēdzot padošanās līgumus, šķiet, 13. gs. uz pakļautajiem iedzīvotājiem neattiecināja atkarīgo statusu, kuru šajā laikā raksturoja arī vairākas nodevas. Tās bija tieši saistītas ar sieviešu mantojuma izdalīšanu no ģimenes saimniecības precību laikā. Kuršu 1267.gada augusta līgumā ar Livonijas ordeni (7. punkts) kurši tika uz mūžīgiem laikiem atbrīvoti no desmitās tiesas par ceļa (aizceļojošo) mantu "*reise gude*". V.Pašutas darbā šis termins tulkots kā desmitā tiesa no meitu mantojuma.[2259] Vācu tiesību zemēs nodeva par meitas aizprecināšanu jeb 'vainaga tiesa" tiešām bija sastopama, tādēļ šādas nodevas ieviešana 13. gs. Livonijā, īpaši teritorijās, kas tika pakļautas iekarošanas rezultātā, būtu iespējama. Baltijas jūras reģionā meitu mantojuma nodeva simbolizēja pakļauto un iekarotāju attiecības un ekonomisko atkarību.[2260] Gan vācu, gan dāņu zemes kundzībā šādas atkarības formas bija pašsaprotamas, tāpat kā citās Rietumeiropas zemēs, kur meitas mantojuma nodeva (latīņu val. – *mercheta mulierum*) tika maksāta, ja no kunga atkarīga zemnieka meita tika aizprecināta uz cita kunga novadu. Šī nodeva bija cieši saistīta ar mantojuma dalīšanas nodevu.[2261] Vācu zemēs atkarīgie zemnieki maksāja laulību nodevu un mantojuma nodevu vismaz līdz 15. gs.[2262] Īpašu precību nodevu zemeskungam maksāja Polijas lauku sabiedrības sievietes 13.–15. gs.,[2263] un arī Lietuvā 13.–16. gs. minēts īpašs precību maksājums (*krienas, kryna, chrin*).[2264] Viduslaiku beigās līdz ar dzimtbūšanas attiecību izzušanu šāda nodeva tika ierobežota.[2265]

Livonijā un konkrēti Kurzemes teritorijā, kas 13.–16. gs. bija Vācu ordeņa Livonijas atzara pārvaldē, nodeva par meitas izprecināšanu nav zināma. Ierobežojumi precībām Kurzemes hercoga

---

[2259] A. Švābe dēvē to par kara nodevu (Švābe, A. Senā Kursa. ... 111. lpp), savukārt I. Šterns –par desmito tiesu kara vajadzībām (Šterns, I. *Latvijas vēsture: Krusta kari*... 613. lpp.)

[2260] „Sakšu spogulī" vendu sieviešu brīvība bija noliegta tāpēc, ka vendi maksāja precību nodevu *vainaga tiesu* kungam, bet Rīgenas salā 1239. gadā kā parādu kalpības pierādījums bija kreditora ņemtie 5 solidi meitas izprecināšanas gadījumā (Ssp III 73,3; *Сказания об Оттоне Брамбергском*... С. 164).

[2261] Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*… 138.–139. lpp. Zemnieka nāves gadījumā mantiniekiem vajadzēja dzimtkungam atdot labāko mājlopu.

[2262] Terminam atkarībā no teritoriālā un hronoloģiskā pielietojuma bija bija vairākas nozīmes. „*Bedemund, beite, bedde, bath, bet, munt, mund*" nozīmēja: laulību nodeva zemes kungam 12.–15. gs., arī latīņu val: „*sponsalia qua vulgo bedmunt dicuntur*"; soda naudu par meitenes pavedināšanu, ja viņu neapprec – Ķelnē 12. gs., Lineburgā 14. gs., Mindenē, Rāvensburgā 15. gs. u.c.; ikgadēja nodevu , ko maksāja atkarīgie zemnieki 14. gs.; nāves nodevu par mirušu meitu 15. gs. Veimārā. (*Deutsches Rechtswörterbuch: Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache*. Hg. von Der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Bd. 1. Bearb. v. R. Schröder, B. von Künßberg. Weimar: Verlag Herman Böhlaus, 1998. Kolumn 1343).

[2263] Polijā – „*virdinale, viduale, cunagium"*, ko var salīdzināt ar Rietumeiropas nodevu „*dormariage, Bedemund"* (Recht der Frau, Ostmitteleuropa. …. Kolumne 861–864).

[2264] Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII–XIV amižiais… P. 252. Autors šo precību nodokli (kriens) saista ar kopēju nodokli lauku kopienai, kura izcelsme vietējas cilmes. Kurzemē, kā atzīmējis G.Mancelis (1638), par krienu, krietna naudu sauca līgavaiņa dāvanu līgavas vecākiem un radiem jeb draugiem. (*Phraseologia Lettica*. Verfertigt durch G. Mancelium. 2. Teil. Riga, 1638. S. 152).

[2265] Piemēram, līgumā starp Braunšveigas hercogu un zemes kārtām (1433) nodokļi "*Buwdelinge, Buwlevinge undde Beddemund*" tika būtiski mainīti . *Sk. Germanenrechte. N.F. Deutsches Bauerntum* ... Nr. I, 115.

muižu noteikumos attiecas uz 1636.gadu, bet 18. gs. jau bija ieviesies "laulības nodevas" paradums.[2266] Livonijā savukārt bija sastopama nodeva par mantojuma dalīšanu. Bauskas, Iecavas un Mežotnes vecāko 1492. gada līgumā ar ordeņa mestru paredzēja, ka zemniekam bija jāziņo par dalīšanos, un tad kungs saņēma labāko lopu.[2267] Zemnieku dalīšanās nozīmēja bērnu mantojuma dalīšana mirušā tēva īpašumā.[2268]

Zemes un ieradumu tiesības minētas dokumentos 1267., 1272., 1282., 1324., 1424., 1494. gadā (*gewohnheit, lantrecht, commune ius terrae*). Tās lietotas pagasta tiesās un tiek identificētas ar ZT kodifikācijām.[2269] Tomēr tiesības ir saglabājušās vien 16.–17.gs. norakstos, un var tikai pieņemt, ka tās saglabājās nemainīgas vairākus gadus simtus.

Mantošanas principi kuršu ZT noteikti sekojoši: *Ja kāds nomira, un viņam bija mantinieki vai brāļi, tad tiem viņa parāds jānolīdzina no viņa mantas. (16.p.). Ja vīrs ņēma sievu, tad viņš varēja tai piešķirt visu mantu, izņemot tīrumus, pļavas un (bišu) kokus. Dēliem bija jāgādā par māsu pūru, bet, ja dēlu nebija, visu mantu ieguva māte kopā ar meitām. Kamēr atraitne neizgāja pie vīra, tikmēr viņai kopā ar meitām piederēja mantojums (27.a, b, c, d).*

Latgaļu (historiogrāfijā sauktas arī Rīgas arhibīskapijas vai Ordeņa ZT) paredzēja mazliet atšķirīgu mantošanas kārtību*: Ja kādam nomira viņa brālis, kurš atstājis mantojumu un palicis parādā, tad viņam jāmaksā parāds, ja grib paturēt (nelaiķa) mantojumu. (17.p.) Ja vīrs apņēma sievu, tad visa viņa manta palika atraitnei. Ja vīrs šķīrās (bēga) no sievas, tad zaudēja savus laukus un visu mantu, kuru valdīja viņa dēli un meitas. Ja mantojumu neatņēma dēls, tad tas krita meitām un mātei. (10a, b, d) Kamēr atraitne palika par atraitni, viņai ar meitām piederēja mantojums. Ja viņa atkal apprecējās, tad meitas ar māti līdzīgi dalījās mantojumā. (11a, b).*

Saskaņā ar šīm tiesībām, viduslaikos zemnieku kārtas sievietēm – atraitnēm un meitām – bija iespējas mantot zemi un saimniecību, lai arī zemnieku saimniecības mantošanas tradīcijas deva priekšroku vīriešu kārtas radiniekiem. Kuršu un latgaļu ZT minēti mantinieki un brāļi saistībā ar parādu nomaksu (latgaļu ZT 17; kuršu ZT 16). Kā nozīmīgs aspekts saistībā ar sieviešu mantošanas tiesībām parādu nomaksāšanas pienākums arī citu Livonijas kārtu tiesībās – atraitnes vai meitas maksāja parādus, kas attiecās uz īpašumu, ja kļuva par pilntiesīgām tā mantiniecēm. Lībiešu-igauņu ZT neregulēja mantošanu, bet sāremiešu ZT apskatīja mantiskās attiecības likumīgas šķiršanās gadījumā,

[2266] Grīnbergs, V. Precēšanās ierobežojumi Kurzemes dzimtcilvēkiem... 145.–148. lpp.
[2267] *Latvijas vēstures avotu cherstomātija 1300–1500…* 93. lpp. Par līgavu kunga labā tika prasīti 20 Alberta dālderi, ja to precēja brīvs cilvēks. Ja līgava aizprecējās uz citu novadu pie dzimtcilvēka, 18. gs. beigās maksa vairs netika ņemta. Šos maksājumus atcēla 1783. gadā, kā arī vēlreiz 1811. gadā īpašu patentu.
[2268] Domājams, ka ar bērniem jeb likumīgiem mantiniekiem saprata dēlus. Mantojuma dalīšanas nodeva darbojās arī Kurzemes un Zemgales hercogistes domēnēs 17. gs., un, saimniekam nomirstot, zemes kungam pienācās labākais zemnieka zirgs. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600–1710.* Stokholma: Daugava, 1962. 284. lpp.
[2269] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500…* 536.–537. lpp.

kā arī sievietes otrreizējas precības un vairāku laulību bērnu mantošanas tiesības. Sāremiešu ZT bija paredzēts īpašs atraitnes nodrošinājums rīta veltes veidā.[2270]

Livonijas ZT izdalās vairāki principi zemes mantošanā.[2271] Savstarpējās attiecībās brālis / māsa dēli vienā gadījumā izslēdza māti un meitas no nekustama īpašuma mantošanas (kuršu ZT 27c; latgaļu ZT 10c) un deva pūru māsām (kuršu ZT 27b); citā gadījumā brāļi un māsas dalīja tēva laukus (latgaļu ZT 10b).

Savstarpējās attiecībās vīrs / sieva vīrs varēja dot sievai rīta velti jeb saderināšanās dāvanu (kuršu ZT 27a; sāremiešu ZT, 4), vai arī citā gadījumā atraitnei palika visa vīra manta (latgaļu ZT 10a), citā gadījumā – bezbērnu atraitne, kurai vīrs nebija devis rīta dāvanu, nesaņēma neko un viņas kungs pārņēma īpašumu un maksāja parādus; ja vīrs bija devis rīta dāvanu, tad viņa otrreiz apprecoties, varēja paņemt pūru un kopā ar vīru iegūto, bet pēc viņas nāves to mantoja bērni no pirmās laulības (sāremiešu ZT, 4–5).

Savstarpējās attiecībās māte / meita meitas kopā ar māti – atraitni varēja turēt īpašumu līdz mātes otrreizējām precībām (kuršu ZT 27d), un dalīt to līdzīgi (latgaļu ZT 11a).

Mantošanas principi latgaļu ZT bija līdzīgi Livonijas bruņinieku tiesību normām, lai gan vasaļu kārtā bija stingrāk regulēta māsu daļa kā līdzvērtīga mantojuma daļa pūra veidā un detalizētāk regulētas mantošanas tiesības, atklājot kontekstu atraitnes mantošanas dažādajiem variantiem. Pamatprincips izslēdza sievietes no nekustama īpašuma mantošanas, konkurējot ar līdzīgas pakāpes vīriešiem, un meita saņēma mūža uzturu līdzīgi mātei vai arī mantinieki tās izprecināja. Tomēr, tāpat kā ZT, bruņinieku tiesības no juridiskā viedokļa nonāca pretrunās, kad sāka regulēt sieviešu mantošanu konkrētos gadījumos, jo atsevišķās situācijas sievietei tomēr tika pieļauts turēt/ valdīt/ lietot nekustamu īpašumu, atrunājot tā mantošanu pēc sievietes nāves un sievietes pienākumus šajā gadījumā. „Tēva lauku dalīšana" starp brāļiem un māsām lēņu valdījumos likumīgi tika pieļauta vienīgi Ziemeļigaunijā, ja brāļi vai radi negribēja māsu izprecināt.[2272]

Kuršu ZT un sāremiešu ZT minētā vīra dāvana sievai – rīta velte – Livonijas bruņinieku tiesībās bija viens no sievietes galvenajiem mantojuma veidiem, lai arī tā bija noformulēta vien aprakstoši, ne kādā vienā un kopīgā juridiskā terminā.[2273] Pastāv viedoklis, ka zemnieku sabiedrībai kopumā rīta velte nebija raksturīga un rāda kanonisko tiesību, kā arī vācu tiesību ietekmi.[2274] Kuršu tiesībās vīra tiesības dot dāvanu saprotamas netieši – viņš drīkstēja dot sievai visu, izņemot nekustamu īpašumu.

[2270] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte…S. 1–44; 635–645.
[2271] Стикане, В. Наследственное право женщин на землю... С. 32–47.
[2272] Livonijas bruņinieku tiesību galvenais paraugs bija „Sakšu spogulis", kurā bija norma par meitas iespēju atdalīties no brāļiem vai tēva un mātes (Ssp I, 13 §1. Vairums tiesību vēsturnieku to uzskata par normu bez praktiskas nozīmes, bet M.Rummela uzskata, ka tad varēja mainīt aizbildni un meita auga pie radiem. (Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht.* Frankurft am Main: Bern; New York; Paris: Verlag Peter Lang, 1987... S. 50–52).
[2273] *Altlivlands Rechtbücher*… S. 61; 62; 63; 64. VĒbt, Nr. 21, 22, 25, 29, 32, 79, 70; Sbt. Nr. 4, 29.
[2274] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte…S. 1–44; 635–645.

Savukārt sāremiešu ZT bija paredzēta konkrēta vīra dāvana sievai – saderināšanās rota jeb manta (*hand trew),* ko pie likumīgas šķiršanās bija jāatdot sievai līdz ar visu, ko viņa atnesusi no tēva mājām. A.Švābe domā, ka dāvinājums bija gredzens,[2275] tomēr tā varēja būt arī sakta vai rota. Ziemeļvācijā 14.gs. pirmajā pusē saktas sauktas *hanttruwede*, ko var saistīt arī ar Rīgas rotkaļu amata meistarstiķa nosaukumu (1512).[2276] Sakta kā rīta velte jeb daļa no rīta veltes sastopama arī pie Livonijas muižniekiem. Tā Harjumā un Virumā iztiesāta lieta par zelta saktu, kas bija ģimenes mantojums (*Erbspange*) (1547).[2277] Saktas ar sadotu roku motīvu, t.s. Hanzas tipa saktas u.c. Livonijas lauku sabiedrības sieviešu apbedījumos kā apģērba sastāvdaļa arheoloģiski konstatētas jau ar 14.gs. otro pusi, taču šajā laikā nebūt nebija dārgas rotas.[2278] Ja šīm rotām bija saistība ar saderināšanās dāvanu vai rīta velti, tā drīzāk uztverama kā simboliska zīme.

Kuršu vīrieša dāvana līgavai varētu būt arī nauda, rotas, bet, iespējams, arī zirgs vai pajūgs tāpat kā zviedru,[2279] poļu un prūšu zemēs.[2280]

Īpaši pētnieku uzmanību izpelnījušās latgaļu ZT, kur ir divi punkti iziet ārpus ierastajām sieviešu mantošanas tiesībām uz nekustamu īpašumu Livonijas laika posmā. Proti – zemi valdīja dēli un meitas (10b), un sieva saņēma visu vīra mantu (10a). Meitu mantošanu vienlīdzīgi ar brāļiem skaidro gan kā vēlāku iespraudumu šinīs tiesībās, kas nedarbojās vienlaicīgi ar meitu izslēgšanas principu,[2281] gan kā vispārēju paradumu Austrumlatvijā, ko apstiprina arī juridiska rakstura folkloras mantojums,[2282] gan akcentējot mantošanas sociālo raksturu un tiesības nodot mantojumu meitām lauku sabiedrības virsslānim (nevācu vasaļiem, bajāriem),[2283] gan uzsverot mantošanas tiesību atšķirību Livonijas austrum- un rietumdaļā. Mantošanas principa paraugs pēc A.Bulmerinka domām, bija nomas jeb dzimtsnomas (*Pachtrecht*) līgumi, kas plaši izplatīti pilsētu patrimoniālajos apgabalos 14.–15. gs.[2284]

Zviedru pētnieks N. Blomkvists, pamatojoties uz ZT kā vienu no būtiskiem avotiem par 13.gs. sabiedrību un analizējot šos tiesību krājumus no dzimumu vēstures perspektīvas, nonāk pie secinājuma par dažādiem sabiedrības modeļiem Rietum- un Austrumlatvijā. Ja kuršiem bija izteikti patrilineāra, militarizēta sabiedrība, tad latgaļiem – matrilokāla, ar augstu sievietes ekonomisko statusu. Autors uzskata, ka latgaļu ZT bija vecākas un to kodifikācija attiecas uz 13. gs. 30.gadiem, bet kuršu ZT tika

---

[2275] Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības…* 31. lpp.
[2276] Lindskog– Wallenburg, G. *Bezeichnungen für Frauenkleidungstücke…S.* 140.
[2277] Brieflade, Nr. 1302.
[2278] *Muižnieks, V. Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs...* 135.–138. lpp.
[2279] Zviedrijas 1350. un 1442. g. zemes likumi (Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut* … S. 29).
[2280] Kā dāvana jāsaprot poļu tiesībās minētie bruņinieka atraitnes zirgs un rati, ko viņa saņem, otrreiz apprecoties, kā arī Pamedes tiesībās minētais pajūgs, ko sieviete varēja paturēt pēc zvēresta nodošanas. (Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"...* С. 67.) Latvijā, iespējams, mutvārdu mantojumā var meklēt zirgu unapjuūgu kā sievietes personisko īpašumu. Nevienam es neteikšu, / ko dabūju Jāņu nakti; / Ko dabūju Jāņu nakti / liepu birzes galiņā./ Sirmus zirgus, kaltus ratus, / jaunu pašu arājiņu. LD 33126, 1–8.
[2281] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte… S. 27.
[2282] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*… 531., 539. lpp.
[2283] Назарова, Е. Л. « Ливонскийе Правды» … С. 111.
[2284] 1510., 1511., 1560. Gads (Bulmerinqk, A. *Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga…* S. 32–33, 51; Liepiņa, Dz. Par Rīgas markas muižām un to attīstību … 62. lpp.).

kodificētas pēc 1290. gada. Laulību tiesību īpatnības Livonijas iezemiešu vidū 13.–16. gs. vēsturnieks saista ar sabiedrības citādu organizāciju dzimumu aspektā – sievietēm, pēc viņa domām, 13.gs. latgaļu un lībiešu sabiedrībā bija spēcīgas ekonomiskās pozīcijas. Apprecoties sieviete ieguva tiesības rīkoties ar vīra mantu. Jaunā eiropeiskā kārtība šo dzimumu attiecību izjauca, bet jaunu vietā neradīja.[2285]

Pretējās domās par sieviešu mantošanas tiesību attīstību ir vairāki citi vēsturnieki, kuri tieši kristianizācijas procesos saskata sieviešu tiesību stiprināšanu. Livonijā un Baltijas jūras dienvidaustrumos liela nozīme 13. gs. bija pāvesta kūrijas un Vācu ordeņa darbībai, slēdzot līgumus un recipējot tiesības jaunkristītajās zemēs,[2286] kas, iespējams, bija tieši vērsta uz sieviešu tiesisko aizsardzību likumīgas laulības ietvarā. Latgaļu ZT minētais gadījums, kad vīrs aizbēg no sievas, ir skaidrots kontekstā ar baznīcas cīņu par likumīgu monogāmu laulību, tai skaitā likumīgās sievas un bērnu tiesību aizsardzību.[2287] Labi argumentēts ir somu vēsturnieka V. Nīitemā viedoklis, skaidrojot pirmos bēgļu izdošanas līgumus 15. gs. pirmajā pusē caur šo aspektu , jo bija jāizdod zemnieks, kurš pametis savu likumīgo sievu un bērnus. Līdz ar to zemeskungi aizsargāja gan sievieti, gan likumīgu monogāmu laulību.[2288]

Sievietes tiesību pētniece sakšu normās M.Rummela nonāk pie secinājuma, ka 13. gs. pirmajā pusē baznīcas postulētā likumīgā laulība kopumā ļoti pacēla sievietes statusu, lai arī aizsargāja tikai likumīgo laulību.[2289] Līdzīgu kanonisko tiesību iespaidu var meklēt arī Livonijā – gan netieši, pārņemto sakšu tiesību kodificējumus, gan tiešā veidā 13. gs., kad pāvesta kūrijas darbības rezultātā Livonijā un Prūsijā tika kodificēti dažādu kārtu tiesību kodeksi. Var norādīt, ka arī pūra izdalīšana kā meitas likumīgs mantojums – proporcionāla daļa no mantojuma, kā arī atraitnes mantojuma daļas regulēšana ar īpašu rīta velti tiek skaidrota tieši kā kanonisko tiesību ietekmes stiprināšana uz ģimenes dzīvi, laulības procesu un sievietes materiālo nodrošinājumu, kas Baltijas jūras reģionā bija aktuāla 13.gs., bet īpaši pēc 14. gs. vidus.[2290] Mantošanas tiesību regulācija un kodifikācija Austrumbaltijā kristianizācijas laikā tika noteikta padošanās līgumos. Kristburgas līgumā (1249) noteikts, ka prūši vairs neatzīs ārlaulībā dzimušo par mantinieku, kā arī nenogalinās, neatstums, nepadzīs kādu no likumīgajiem dēliem un meitām. Līdzīga norma bija ietverta arī Lietuvas pirmajā statūtā (1529): šļahtā likumīgi dēli un meitas nevar tikt izslēgti no tēva un vectēva mantojuma.[2291]

[2285] Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic…* P. 182–187.
[2286] Fonnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254*. Leiden; Boston: Brill, 2007. P. 235.
[2287] Назарова, Е. Л. « Ливонскийе Правды» … С.126–127.
[2288] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte…* S. 114; 129. Sk. arī Bruiningk, H. *Die Arbeiten für die Herausgabe der Livländischen Güterurkunden*. Riga, 1915. S.24.
[2289] Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht.* Frankurft am Main: Bern; New York; Paris: Verlag Peter Lang, 1987. 220 S.
[2290] Arnórsdóttir, A. S. Marriage in the Midle Ages. Canon Low and Nordic Family Relations. In: *Norden og Europa i middelalderen.* Red. af P. Ingesman og T.Limdkvist. Århus: Historisk Institut, Aarhus Universitet, 2001. P. 174–202.
[2291] Šļahtā likumīgi dēli un meitas nevar tikt izslēgti no tēva un vectēva mantojuma (*Первый Литовский статут (1529)*. Вильнюс, 2004, Nr. III, 9, C. 166).

Austrumlatvijas un Rietumlatvijas atšķirīgās mantošanas sistēmas savādākā veidā savulaik parādījis A.Švābe, analizējot latviešu juridiskā satura tautasdziesmas.[2292] Arī krievu pētniece J.Nazarova uzsvērusi reģionālās atšķirības un analizējusi senkrievu tiesību ietekmi Austrumlatvijā.[2293] Sieviešu mantošanas tiesību paplašināšanās skaidrota ar zemes statusa maiņu. Iespējams, ja tēvs aizbēga, zeme kļuva par ģimenes īpašumu, kur mantošanā nevarēja konkurēt sānu radi – tēva brāļi. Sekoja tēva nāves fikcija, bet atraitne un bērni, īpaši meitas, ieguva papildus tiesības uz mantojumu, kas viduslaikos bija raksturīgi pirktajām, mazās ģimenes īpašumā esošām zemēm.[2294]

Brāļu mantošanas priekšrocība uz tēva zemi zemnieku saimniecībā Latvijā un Igaunijā bija norma līdz pat 19. gs.[2295] Parasti māsas, kam bija brāļi, aizprecējās un saņēma pūru, lai arī īpašos gadījumos pieaugusi neprecējusies māsa ar brāļiem varēja mantot zemi.[2296] Tradicionāli ilgstoši atbalstīta brāļu mantošana.[2297] Meita kā zemes mantiniece bija īsu brīdi, un *īstais mantinieks* bija viņas nākošais vīrs. Tā Kurzemes baznīcu vizitācijā 1591. gadā atzīmēts, ka nabadzīga zemnieka, vienkāja saimniecības pārstāvis Sterkens apprecējis nogalinātā saimnieka meitu un dabūjis visu atstāto mantojumu, tāpēc tam jārūpējas arī par pārējiem bērniem un jāpārstāv saime publiskajā sfērā.[2298]

Kuršu un zemgaļu padošanās līgumos (1267, 1272) bija paredzēta mantojuma nodošana līdz ceturtajam celim, kas ZT neatspoguļojas. Kuršu un latgaļu ZT minēti tikai mazās jeb individuālās ģimenes locekļi – vīrs, sieva (neprecētu bērnu māte), dēls, meita, brāļi, kuri reāli arī dzīvoja kopā tēva manotojumā ar savām ģimenēm.[2299] Tomēr tas nebūt neliecina par to, ka ZT bija stipri jaunākas par padošanās līgumiem. Etnogrāfiskai lauku sabiedrībai ilgstošā laika posmā raksturīgas divas ģimenes formas: mazā un lielā jeb nedalītā tēva ģimene. Pēc L.Jefremovas domām, Latvijas materiālā šo ģimenes formu blakuspastāvēšana datējama ar laikaposmu no 9. gs līdz 19. gs. otrai pusei,[2300] lai arī mantošanas tiesībās arvien priekšplānā izvirzījās mazā ģimene.

Citās paražu tiesībās Baltijas jūras reģionā mantošana tika aprakstīta detalizētāk nekā Livonijas ZT, īpaši Skandinavijas zemes tiesībās, kuras tika kodificētas 11.–13. gs. kā Zemes tiesības.[2301] Savulaik baltvācu vēsturnieki uzskatīja, ka mantošanas princips ZT, pēc kura dēls izslēdza māti un

---

[2292] Švābe, A. *Latvju kultūras vēsture*... 77. lpp.
[2293] Назарова, Е. Л. «Ливонскийе Правды»... С. 43–47.
[2294] Назарова, Е. Л. «Ливонскийе Правды»... С. 127. „Eign, odal" – tie ir dažādi zemes īpašumu nosaukumi Skandinavijā, un tajos sieviešu mantošanas tiesības bija krasi atšķirīgas.
[2295] Bauer, G. *Gesellschaft und Weltbild im baltischen Traditionsmilieu: Eine soziologisch– volkskundliche Untersuchung über die Gesellschaft und Mytologie bei den baltischen Völkern, dargestellt anhand historischer und volkskundlicher Quellen.* Heidelberg, 1972. 267 S. 69–70.
[2296] Šādus izņēmuma gadījumus apskata Švābe (Švābe, A. *Latvju kultūras vēsture* …76.–93. lpp.).
[2297] Virkne juridiska rakstura latviešu tautasdziesmu pieturas pie šādas – tradicionālas mantošanas, piemēra: *Kauna kauna bāliņam, / māsa valda tēva zemi. LD 3810,2; 3811.*
[2298] LVVA 6131. f., 1. apr., 31. lieta, 10. lp.
[2299] Назарова, Е. Л. «Ливонскийе Правды» … С. 111.
[2300] *Latviešu etnogrāfija*… 155. lpp.
[2301] Tika atzīta jaunākā vai vecākā brāļa mantošana, lozēšana vai brāļu kopdzīve nedalāmā īpašumā t.i. lielajā ģimenē. Sievietes izslēgšana no zemes mantotāju skaita dabiski izrietēja no ģimenes tiesībām un precību veida (vedības, virilokāla apmešanās), kam bija izteikti tradicionāls raksturs, salīdzinot ar citu sabiedrības institūciju attīstību.

māsas no mantošanas, bija aizguvums no senākajām vestfāļu tiesībām 12. gs.,[2302] taču šis mantošanas princips šajā laikā bija valdošais visā Baltijas jūras reģionā. Sākot no agro viduslaiku Rietumeiropas barbaru tiesām (*leges barbarorum*) var izsekot sieviešu mantošanas tiesības attīstības pamatposmiem, kas šķiet tipoloģiski līdzīgi lauku sabiedrībā Eiropā kopumā,[2303] lai arī noslēgtās, konservatīvās sabiedrībās sieviešu mantošanas tiesību attīstība risinājās salīdzinoši lēnāk. Vairākās Baltijas jūras reģiona zemēs sieviešu mantošanas tiesības būtiski paplašinājās11.–13. gs., un tiesību kodificējumos tika ietverta likumīga priekšroka ģimenes sievietei pret sānu radiem. Pirmkārt, ar likumu tika nostiprinātas vienīgās meitas (bez brāļiem) mantinieces tiesības. Sakšu zemes tiesībās, kas kļuva par paraugu tiesību recepcijā Baltijas jūras reģiona apgabaliem, kurus skāra vācu spiešanās uz austrumiem, meita pati varēja mantot zemi, ja viņai nebija brāļu, paliekot sava tēva brāļa vai cita radinieka aizbildnībā.[2304] Līdzīgi vienīgās meitas mantošanu regulēja Gotlandē recipētās tiesības 13. gs. 20-os gados: meitas daļu vectēva matojumā saņēma tēva brālis kā viņas aizbildnis, kuram arī bija pienākums viņu izdot pie vīra un dot pūru.[2305]

Sievietes iesaistīšana zemes mantošanā mainīja izpratni par pienākumiem un tiesībam, jo īpašniece tika iesaistīta nodevu, izpirkumu maksājumos. Nostabilizējoties sieviešu mantošanai Skandināvijas zemēs, odāls – dzimtas zemes, ko mantoja tikai vīrieši asinsradinieki, zaudēja savas īpašības: ja zeme trīs reizes nonāca precētas sievietes rokās, tā kļuva par īpašumu *eign*, kur mantošanas tiesības bija pilnīgi vienādas kā vīriešiem, tā sievietēm.[2306]

Livonijā lauku sabiedrības sievietes, kuras bija iesaistītas zemes mantošanā un līdz ar to pildīja publiskos pienākumos, starp lauku ļaudīm avotos minētas tikai 15. gs. Ziemeļigaunijā, pie kam zviedru ciemos.[2307] Lēņu grāmatās, kuras dotas t.s. nevācu vasaļiem Livonijā 15.gs., sānu radu iesaistīšana lēņa mantošanā bija biežāka nekā meitu mantošana. Pēc I. Leinasares domām, 13.–14. gs. Kurzemē sastopams pat vairāku (divu) radniecīgu lielģimeņu kopīgs īpašums uz zemi. Tieši šo kopienas īpašumu vīrs nevarēja nodot mantojumā sievai.[2308] Var uzskatīt, ka koprokas lēņi, kas doti vienlaikus

---

[2302] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte... S. 27; Schilling C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen* ...S. 269; 305–309).

[2303] Tacits, aprakstot ģermāņus m.ē. 1. gs., starp likumīgiem mantiniekiem min tikai dēlus, to paredz arī vecākās barbaru tiesas (Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte ... S. 48). Saliešu tiesa pilnībā noliedz mantot zemi sievietēm. Ja nav dēlu, zemi manto brāļi (Lex Salica, tit.LIX,5). Jāpiezīmē, ka Saliešu tiesas labojumā Hilperna laikā (561–584) dota priekšroka meitai un brāļiem vai māsām pret kaimiņiem. Kustamo īpašumu pēc Saliešu tiesas manto gan vīrieši, gan sievietes. (Lex Salica, 72; 149). Šo formulu atkārto Franku un Ripuāņu tiesas, bet pēdējā ar piebildi, ka sieviete nestājas mantošanā, kamēr ir vīriešu dzimums (Lex Ribuariorum LVIII,4).

[2304] Lex Saxonum Tit.VIII,2 (Данилова, Г. М. *Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев*… С. 141).

[2305] *Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch*… Nr. 20,1.

[2306] Гуревич, А.Я. *Норвежское общество* ... С. 55.

[2307] Johansen, P. *Nordische Mission*... S. 168.

[2308] Лейнасаре, И. О поселениях крестьян и ич собственности на землю в Латвии в период раннего феодализма. В кн: *Сельские поселения Прибалтики.* Москва, 1971. С. 116–122. Divu dzimtu kopīgs zeme ir saukta par *gobu zemi*, tā ir iekoptāka par mazo ģimeņu rīcībā esošo, vairākas gobas jeb gubas Kurzemē un Zemgalē veidoja vienu ciemu.

vairākām radniecīgām personām, ir raksturīgi arī Prūsijas vietējiem vasaļiem.[2309] Paplašināto ģimeņu jeb koprokas zemes turējumos sieviete nevarēja pati mantot zemi, bet gan tikai izņemt savu mantojuma daļu vai atkal apprecēties ar kādu no vīra radiem.[2310] Te var piezīmēt, ka Kurzemē sava nozīme, lai arī ne izšķiroša bija arī matrilokālai tradīcijai, kā to rāda Kurzemes 14. gs. vidus lauksargu nodoļu saraksts. Te personām nereti pie vārda piemetināta raksturīgā radniecība – 16 reizes dēls, trīs reizes brālis un trīs reizes znots (*socer*),[2311] kas varētu liecināt par to, ka znots ieguva kādas tiesības vai mantojumu no savas sievas ģimenes.

Dažviet Baltijas jūras reģionā 13.gs. tika kodificētas likumu normas, kuras pieļāva meitu mantošanu līdzās brāļiem, lai arī brāļu un tēva brāļu priekšrocība daudzviet saglabājās. Šāda mantošana uzsvērta sakarā ar labas izcelsmes jeb bruņinieku mantošanu, [2312] vienīgi dāņu zemē Zēlandē t.s. Ērika tiesības (kodificētas 13. gs. pirmajā pusē, darbojās līdz 1683), paredzēja, ka arī brīva zemkopja meitas manto kustamo mantu un daļu no pirktās zemes, bet visas kopā ne vairāk kā pusi iepretī tēvam un brālim. Dēliem no mantojuma pienācās vesela daļa, meitām – ½ daļa.[2313] Baltijas jūras reģionā vēstures posmā, kad tika recipētas Livonijas zemes tiesības, kas attiecās kā uz vietējiem nobiļiem, tā brīvajiem ļaudīm, tiesisko domu iespaidoja un ekonomisko attīstību rosināja pilsētu uzplaukums, un par vadošo pilsētu, kura noteica toni mantošanas tiesību piemērošanā plašā reģionā, kļuva Lībeka. Pilsētas statūtos tika tālāk attīstīti sakšu mantošanas principi, un te darbojās meitu un dēlu mantošanas vienlīdzība, kas arī, iespējams, šajā laikā ietekmēja tiesību kodifikācijas, kas bija domātas lauku sabiedrībai.

Mantošanas tiesības lauku sabiedrībā, ja salīdzina ar citām Livonijas kārtām, pilsētniekiem vai vasaļiem, iespējams, nebija tik būtiskas, jo zeme nebija cilvēku personiskais īpašums. Lai arī metāla rotas, mājdzīvnieki, iekopti lauki, bišu koki bija vērtība, jautājums par to nodošanu mantojumā nav nebūt tik nepārprotams. Livonijas teritorija 13.–16. gs. nebija ļoti blīvi apdzīvota, un šajā laikā nemitīgi norisinājās jaunu zemju apgūšanas process, kurš bija cieši saistīts ar ģimeņu izdalīšanos, savu sētu dibināšanu, un šajā procesā, domājams, iesaistījās ne tikai viena ģimene – vecāki un to mantinieki, bet visa kopiena. Diezgan liela bija Livonijas lauku iedzīvotāju iekšējā migrācija.[2314] Kā liecina apbedīšanas parašas, tad vīriešu un sieviešu personīgās mantas – sievietēm rotas un apģērbs – līdz

[2309] Матузова, В. И., Назарова Е. Л. Жалованные грамоты местным нобилям… С. 74.
[2310] T. s. levirāts, kurš bija pretrunā ar kanoniskajā m tiesībām, bet, iespējams, pastāvēja Austrumbaltijā.
[2311] Die Wartungsliste der Komturei Goldingen. …. S. 113–194.
[2312] SLVA, Nr. 309.; Recht der Frau, Ostmitteleuropa… Kolumne 861–62; Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда"*; Греков, В. Д. Польскайя Правда… С. 328–331.
[2313] *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert*)… S. 38, Quelle Nr. 5, VII.
[2314] T.s. iekšējās kolonizācijas process, kas noveda pie lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību palielināšanās, kā arī mežu deficīta atsevišķos Livonijas novados, risinājās līdz 16. gs. vidum un beigām. Sk. V. Dorošenko pētījumi; Pāvulāne, V. Zemnieku un muižas ietekme uz mežu Livonijas laikā (XIII – XVI gs. pirmā puse). *Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga, 1983, 26.–51. lpp.

kristietības ienākšanai pienācās arī aizsaulē,[2315] un mantošanas tiesības uz personīgām lietām un kustamo īpašumu, iespējams, sāka veidoties samērā vēlu. Dažām turīgākajām vietējo iedzīvotāju grupām paradums dot līdzi personīgās rotas saglabājās arī Livonijas posmā.[2316] Piemēram, Kurzemē Puzes Lejaskroga kapsētā 14. gs. beigās – 15. gs. sākumā apglabāta sieviete ar 18 bronzas lentveida aprocēm, 4 sudraba gredzeniem un citām rotām.[2317] Tas varēja nebūt viss viņas īpašums, bet tikai daļa, tomēr tā bija nozīmīga rotu daļa, kuru varēja arī nodot mantojumā pa sieviešu līniju, veltīt mirušo piemiņai vai izdalīt nabagiem kā to prasīja kristīgās normas.[2318] Īpaši bagātās apbedījumos līdzi dotās rotas 14.–15. gs. Kurzemē pētnieki gan saista arī ar sava laika apģērba modi sievietēm, pieņemot, ka šīs rotas nēsāja arī ikdienā un tās bija vien tērpa sastāvdaļa.[2319]

Mantošanas princips *dēls izslēdz māti un māsas no zemes mantošanas* iezīmēja meitas mantojuma daļas – pūra kā tiesiska jēdziena attīstību. Sākotnēji pūrs t. s. barbaru sabiedrībā, kā arī agro viduslaiku valstīs Eiropā, bija saistīts ar dāvanu apmaiņas tradīciju, divām ģimenēm saradojoties. Tas tika dots līdzi meitai ne burtiski kā viņas pašas mantojums, jo svarīgi bija ne personiski, bet grupu kontakti precību laikā. Pūrs, tāpat kā izpirkums par līgavu, bija dāvana un zīme, kas leģitimizēja notikušo vienošanos. Atkarībā no radniecības formas un dzimtas plašuma pūra došanā un izpirkuma saņemšanā iesaistījās tēva un mātes radi.[2320] Pieaugot mantas, bagātību nozīmei un nostiprinoties precībām kā līgumam starp divām ģimenēm kārtu sabiedrībā, kas tika formulēts arī juridiski, pūrs veidojās par likumīgu meitas kustamā īpašuma mantojuma daļu. Tas bija dots no tēva īpašuma. Šo attīstības pakāpi mēs atrodam latgaļu un kuršu ZT, kā arī vairumā citu Eiropas 10.–14. gs. tiesību krājumu, tai skaitā pilsētu un bruņinieku tiesībās. Kad ar dzimtas kopienu saistītās apmaiņas tradīcijas zaudēja spēku, meitu pūra tiesības jau bija uzsvērtas likumīgi – brāļi, kas saņēma mantojumu, varbūt nejuta pienākumu uzņemties aizbildnību pār māsām un viņas izprecināt. Pēc gotu tiesībām brālis varēja dot pilngadīgai māsai 1/8 no zemes un nerūpēties par izprecināšanu, bet par aizbildni kļuva kāds tuvs radinieks.[2321] Horvātu viduslaiku zemes tiesības paredzēja, ka māsa, kuras brāļi negribētu viņu izprecināt, varēja precēties pati ar citu tuvu radu padomu un ņemt savu daļu no tēva mantojuma.[2322] Līdzīga bija Sbt tiesību norma, kas paredzēja, ka brāļi pūra vietā māsai varēja dod mūža uzturu –

[2315] Etnogrāfiski materiāli un vēsturiskas liecības par mirušā mantas izdalīšanu ubagiem, "apēšanu" bēru mielastā atrodam plašā Austrumeiropas reģionā.
[2316] Šādi stāsta franču ceļotājs Lanuā par īpašu „sektu" Kurzemē 1414. gadā (Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland... S. 170).
[2317] Muižnieks, V., Vasks, A., Vijups, A. Izrakumi Puzes lejaskroga kapsētā 2001. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001.gadā*. Rīga, 2002. 350.–352. lpp. Savukārt kāds vīrietis bija guldīts kapā greznā apģērbā, kuru rotāja liela sudraba pakavsakta, josta ar sudraba pogveida apkalumiem trīs rindās, dzelzs sprādzi un sudraba platējumu, kā arī masīva bronzas vāles galva ar koka kāta paliekām.
[2318] Personīgo bagātību – sievietes rotas, apģērbu – pēc nāves nereti izdalīja nabagiem, jo saskaņā ar kristietības likumiem, to vairs nevarēja dot līdzi kapā. Sk. Duby, G. *Mütter, Witwen, Konkubinen*... S.105.
[2319] Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gs.*... 67. lpp.
[2320] Stikāne, V. Sieviete barbaru sabiedrībā.… 23.–25. lpp.
[2321] *Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch*… Nr. I, 24,4; 28,5.
[2322] Пашуто, В., Шталь, И. *Корчула*... С. 40 XXXVI,5.

zemi.[2323] Pēc sakšu tiesībām (12. gs.) pūra nodrošinājums deva meita tiesības uz proporcionālu mantojuma daļu no nekustama īpašuma, kurš pienācās katram likumīgi dzimušam bērnam.[2324]

Ja sākotnēji pūrs bija likumīgas laulības sastāvdaļa, kas stiprināja radniecības saites, tad viduslaiku beigās un jauno laiku sākumā pūra materiālā vērtība noteica jaunās sievas ekonomisko vietu ģimenē, vai tā kļuva par nama saimnieci.[2325] Šī principa attīstības rezultātā pūrs kļuva par pilnu mantojuma daļu, kas nereti bija mantojuma daļa zemes veidā.[2326] Livonijas zemnieku kārtā šādu proporcionāli aprēķinātu pūra attīstību neatrodam, lai arī pamatprincips, ka meitai pienākas daļa no labuma, bija spēkā.

Meitu mantojuma daļa pūrs bija piesaistīts sievietes dzīves posmam, kad viņa nokļuva precību vecumā un ieguva atbilstošas rotas, apģērbu, kā arī brīdim, kad viņa precējās. Savukārt nekustama īpašuma mantošana (dalīšana) parasti notika tikai pēc īpašnieka nāves, tāpēc likumu krājumi centās detalizēti regulēt attiecības starp precētām (izdotām) un neprecētām māsām. Precēta meita, tāpat kā jau izdalīts dēls, bija izslēgti no mantošanas, ja vien viņi neatgrieza saņemto daļu kopējā mantojuma masā.[2327] Ja pūrs bija uzskatīts par mantojuma daļu, nereti pie tā došanas atkarīgo kārtai bija uzlikta kāda nodeva par labu kungam – tā bija jau minētā nodeva no "kustamās mantas", '*reise gude*", bet nebrīvajiem pūra došana tika ierobežota, ko mēs varam novērot klaušu zemniekiem Kurzemē pēc 1617. gada satūtiem (*Statuta Curlandica*). Vienīgā meita, ko apprecēja citas muižas zemnieks, varēja ņemt līdzi tikai to, ko vecāki atstājuši no drēbēm un naudas. Labība, lopi, zirgi un mājas palika kungam.[2328] Līdzīgi pūru regulēja arī Stokholmā apstiprinātie Vidzemes likumi 1671. gadā, kā arī 18.gs. sākuma Budberga-Šrādera zemes tiesību projekts.[2329] Zemniekiem tas nebija pieņemams, jo meitām pēc tradicionāliem priekšstatiem pienācās sava daļa no vecāku labuma. Tā pirms 1795. gada zemnieks Piģēnu Juris ticis divreiz pērts pie Matīšu baznīcas kauna staba par to, ka aizprecētajai meitai devis pūrā līdzi govi un teļu.[2330]

Pūra došanas pienākums, kas bija ietverts zemes tiesību krājumos Ziemeļaustrumeiropā 10.–14.gs., neparedzēja sodu par normas nepildīšanu, kā arī nenoteica precīzu tā lielumu. Tika lietota formula: brāļiem jāizdod kā var; jārūpējas par izprecināšanu. Citādi bija vācu jeb ģermāņu tiesībās, kur pūra došanas pienākums nekustama īpašuma mantiniekiem bija fiksēts likumīgi. Pūrs sastāvēja no

[2323] Sb, Nr. 15.
[2324] Sal. *Deutsches Frauenleben* … S. 4.
[2325] Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut* …S. 112–113.
[2326] Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte.… S. 27.
[2327] Precētu meitu likumīga izslēgšana no mantošanas pēc vecāku nāves Provansā notiek tikai 12. gs., te tam, lai brāļi dodu māsām pūru, seko valsts. (Тушина, Г. М. Демографические аспекты социальной истории… С. 84–85.) Savukārt agrākā likumkrājumā Saliešu tiesā sastopama pie laulībām dotu tēva vai vecāku neliela dāvana., pie kam arī dēlam pie pilngadības varēja dot šādu dāvanu. Atlikušo īpašumu dalīja līdzīgi starp bērniem. (Lex Salica, II, 2:1).
[2328] *Statuta Curlandica, seu jura et leges* ...§13.
[2329] Vīgrabs, J Vidzemes zemnieku tiesiskais stāvoklis XVIII gadu simteņa pirmajā pusē. *Valsts Arhīva raksti.* Rīga, 1930. VIII sēj. 116. lpp.
[2330] Āboliņa, M. Mājas pārmācība Vidzemē 18.gs. b. *Vēstures problēmas II*. Rīga, 1951. 112. lpp.

kāzu izdevumiem (*kost, köste*), apģērba, rotām, kā arī mājas piederumiem, naudas. Viduslaikos, kā arī jaunajos laikos bruņinieku jeb muižnieku kāzās nereti tikai norunāja pūra (naudas) lielumu, bet izmaksa notika vēlāk, nereti pēc mantojuma dalīšanas sakarā ar tēva nāvi. Pie kam likumīga mantošana bija spēcīgāka par testamentā noteikto. 1495. gadā Harjumā brāļi pēc tēva nāves tiesājās par māsas daļu, kas bija paredzēta neproporcionāli liela, neatbilstoša galvas daļai (*Kopfteil*) un pieprasīja atpakaļ.[2331]

Par to, ka Livonijas laikā zemnieku meitām tiktu dots pūrs nekustamā īpašuma veidā, ziņu nav. Kurzemē 18. gs. pūrā turīgākajiem brīvzemniekiem tika doti ienākumi no zemes – rente, kā arī lopi, bišu koki[2332] un citi saimnieciski objekti. Šajā laikā meitas dabūja arī savu zemes gabalu – Kuldīgas virspilskunga sapulcē 18. gs. beigās Kurzemes ķoniņu mantošana regulēta sekojoši: lai aizkavētu pušelniecības rašanos uz zemju pāreju „neleimaņu" rokās ar meitu precībām, nolemts, ka tēva novads paliks vecākā dēla rokās, kurš pārējiem bērniem piešķirs kustamo mantu. Ja nebija dēlu, zemi mantoja jaunākā meita. Bez tam noteikta vīriešu priekšroka pret sieviešu radiem.[2333]

Vēsturnieks I. Šterns uzskata, ka meitas viduslaikos arī dabūja "daļu no tēva tīrumiņa".[2334] Liekas, ka tomēr dēlu un meitu kopīga mantošana jāuzskata par jaunu mantošanas normu 13. gs. latgaļu un lībiešu sabiedrības virsslānī, kas iekļuva Livonijas zemes tiesībās, bet tomēr zemnieku zemes turējumā nebija raksturīga, un zināmu attīstību guva vien brīvzemnieku saimniecībās.

Livonijas ZT ietvertais pūrs bija drīzāk ne daļa no zemes, bet t.s. kaltais pūrs, kas plaši aprakstīts folklorā, kā arī tā ekvivalents – nauda.[2335] Simboliskā aspektā sevišķu nozīmi lauku sabiedrībā, spriežot pēc etnogrāfiskā un arheoloģijas materiāla, ieguva vainaga, kroņa kalšana, kas, tāpat kā "sudrabiņš", bija nozīmīga materiāla unu simboliska vērtība.[2336] 11.–13. gs. latgaļiem "kaltais pūrs" varēja būt tipiskais sievietes rotu komplekts. Latviešu un lībiešu valodās vārds *pūrs* saglabāja divas nozīmes – kaste, lāde, tīne – un tās piepildījums.[2337] Kaltais pūrs ietvēra vainagus, kaklariņķus, kreļļu rotas ar kauri gliemežvākiem, stikla krellēm, zvārguļiem, saktas, gredzenus.[2338]

Blakus pūram kā mantojamai daļai no tēva kustamā un nekustamā īpašuma nozīmīgs bija mātes dotais pūrs (vācu val. – *Aussteuer)*. Tas bija sieviešu līnijas mantojums, kas ietvēra mājas iedzīvi,

---

[2331] Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv–, est– und curländischen Privatrechts*... S. 13, 65.
[2332] Kurzemē 18.–19. gs., sk. Ligers, Z. *Latviešu etnogrāfija*. Bayex, 1952. 215. lpp.
[2333] Švābe, A. Kuršu ķoniņi un novadnieki... 265.–267. lpp., pielikums nr. 16.
[2334] Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500*…531. lpp.
[2335] Es pārdevu kumeliņu, / Tev pirkdams sudrabiņu. LD 15579.
[2336] Arī Igaunijā, SK. *Abriss der estnischen Volkskunde.* In Zusammenarbeit mit Fachgenossen von H.Moora und A.Viires. Tallin: Estnischer Staatsverlag, 1964.
[2337] Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut*… S. 52.
[2338] Varbūt – ziedojums, kuri likti bagātos kapos, sākot ar 11. gs., būtu skaidrojami tieši kā nenodots sievietes mantojums jeb mirušās īpašums (Radiņš, A. Apbedījumi ar sievietes rotu kompleksu "ziedojumu" latgaļu apdzīvotajā teritorijā 11.–13. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija.* Rīga, 1996. XVIII sēj. 100.–102. lpp.)

apģērbu, kustamo mantu – lopus, rotas. Tas lielu nozīmi ieguvis latviešu mutvārdu folklorā[2339] un etnogrāfijā. Mātes "villaiņu pūrs", ko saņēma meita precoties, nereti bija uztverts kā līdzvērtīgs dēlu daļai un iekļāvās binārās opozīcijas sistēmā, tāpat kā tēvs/ māte un dēls/ meita.[2340]

Sievietes pūra un personiskās mantas mantošanā ne Livonijā, ne Baltijas jūras reģionā nebija vienotības. Saskaņā ar sāremiešu ZT sievietes rotas un vīra dāvanu (rīta velti) mantoja pirmās laulības bērni.[2341] Livonijā ne viduslaikos, ne jaunajos laikos nav zināmi zemnieču testamenti, rakstiski ziedojumi. Tomēr nevarētu apgalvot, ka tādu nebūtu, jo mutvārdu formā izteikti vēlējumi no sieviešu puses saviem tuviniekiem atrodami folkloras tekstos.[2342] Ziņu par zemnieču mantošanas tiesībām, kas realizējās praksē, nav daudz, un arī sieviešu mantošanas tiesību iespējamā sašaurināšanās 16. gs. dzimtmuižu un dzimtbūšanas attīstības rezultātā atspoguļojas vien dažās vēstures liecībās. Raksturojot Ziemeļigaunijas zemnieku stāvokli, pētnieki atzīmē, ka atraitnei no zemnieka sētas, kas 16. gs. uzskatīta par kunga īpašumu, pēc vīra nāves doti daži lopi un kustamā manta, lai arī viņai bija vairāki bērni. Zemnieku zeme kā piederīga muižai un parādu dēļ uzskatīta tikai par nomas zemi, un atraitne pārsvarā tika atzīta par nespējīgu veikt maksājumus (nodevas, klaušas).[2343]

13. gs. padošanās līgumos, kā arī Livonijas zemnieku jeb zemes tiesībās īsā veidā tika formulēti vairāki pamatprincipi, kuri tika attiecinātu uz Livonijas lauku sabiedrības sieviešu tiesībām mantot īpašumu mazās ģimenes ietvaros – meitas ieguva mantošanas tiesības, ja ģimenē nebija dēlu; atraitnei bija tiesības uz kustamo mantu, bet latgaļu zemes tiesībās gadījumā, ja nebija dēlu vai vīrs bija aizbēdzis, tad viņas tiesības bija plašākas. Baltijas jūras reģiona ziemeļdaļas tiesiskajā telpā integrētajām maztautām – kuršiem, sāremiešiem – atzīmēta rīta velte, ko vīrs varēja dāvināt sievai kā nekustamu īpašumu, sāremiešu gadījumā – rotas. Šis mantošanas princips bija sastopams gan Livonijas vācu bruņinieku un pilsētu tiesībās, gan arī ģermāņu tiesībās, arī Gotlandē 13. gs. Iespējams, ka

---

[2339] Sk. Ivanovska, R. Ziedošais koks – sievietes sociālā statusa raksturotājs. *Latvijas vēsture*. Rīga, 1998 / 1 (29). 48.–58. lpp.

[2340] Klausi tēva bāleliņ, / Es klausīšu māmuliņas/ Tev pieder tēvu zeme, / Man māmiņas villainītes. LTD 2922; Tēva tēva es meitiņa, / vairāk tēva, ne māmiņas: Vairāk tēva sudrabiņa, / Ne māmiņas villainīšu. LTD III, 2453; Tikai dažkārt runāts par mantu, ne par pūru kā meitas mantojumu Pirmai meitai tēva manta,/Pastarei māmuliņas. LD 3754,3 (Grobiņas apr.).

[2341] Tas pienācās dēliem vai bērniem no pirmās laulības (Sbt). Vairākos 12.–13. gs. tiesību pierakstos tēva dotais pūrs ir stingri nodalīts no mātes mantojuma - poļu, norvēģu tiesībās u.c. Sakšu spogulī 13. gs. kāzās saņemtais pūrs ir daļa no sieviešu līnijas mantojuma, bet meitai pienākas daļa no tēva mantojuma pēc viņa nāves. (Ssp I, 5§ 2: *Neizdota meita nedalās ar precēto māsu mātes atstātajā mantojumā, bet dalās (tēva) mantojumā.*) Krievu tiesas 116. p. nosaka, ka māte savu mantu (jādomā - kustamo personisko mantu) var nodot vai nu labiem (laipniem) dēliem, vai arī tai meitai, kura viņu uzturējusi. Vēlākos gadsimtos par privātu īpašumu kļuvusi arī daļa zemes: Krievzemē var izsekot dokumentus, kas rāda, ka 14.–15. gs. sieviete ar pilnām tiesībām var nodot pūru zemes veidā no aloda saviem pēcnācējiem, kamēr no "*tēvu tēvu zemes*" dotajam pūram ir cita nozīme – tas dots mūža lietošanā un atgriežas dzimtā. (Пушкарева, Н.Л. *Частная жизнь русской женщины*... С. 133) 14.–15. gs. mātes zemes mantošana starp dēliem un meitām regulēta arī Skandināvijā, Polijā u.c. Tās statuss ir tāds pats kā pirktai, iegūtai zemei, tomēr juridiskā ziņā sievietes īpašums vēl tikai formējās, tam nebija pat viennozīmīga nosaukuma.

[2342] Diemžēl šādas tekstus gandrīz neiespējami datēt. Sk. Sūna, J. Dēlu un meitu mantošanas istēmas pēc Latvju Daiņām un senkrievu tiesību kodeksa; Atraitnes un atraitņa mantošanas tiesības pēc Latvju Daiņām. *Tieslietu ministrijas mēnešraksts.* Rīga, 1924. 7.–28. lpp.; 260.–276. lpp.

[2343] Bosse, H. Der livländische Bauer… S. 287.

Livonijā akceptētās plašās sieviešu mantošanas tiesības saistāmas ar kanonisko tiesību ietekmi 13.gs., kad sievietes mantošanas tiesības mazās ģimenes ietvaros un likumīgā laulībā bija izdevīgas, un būtiski plašākas nekā iepriekšējos laika posmos. Livonijas laikā maz avotu, uz kura pamata varētu salīdzināt tiesisko principu darbību praksē, savukārt etnogrāfiski un folkloras avoti liecina, ka latviešu un igauņu paradumos nekustamā īpašuma mantošana ilgstoši saglabāja vīriešu priekšrocību – tikai gadījumā, ja nebija dēlu, zemi mantot varēja meitas un māte.

**

Mantošanas principi Livonijas ZT bija līdzīgi ar Livonijas bruņinieku tiesību normām tajā ziņā, ka pamatprincips izslēdza sievietes no nekustama īpašuma mantošanas, konkurējot ar līdzīgas pakāpes vīriešiem, un meita saņēma mūža uzturu līdzīgi mātei vai arī mantinieki tās izprecināja. Tāpat kā ievērojamais sava laika tiesību krājums Ssp, 13. gs. 30. gados, Baltijas jūras reģiona pilsētu statūti (piemēram, Lībekas senākie statūti 1226), Livonijas lauku sabiedrības mantošanu regulējošās tiesības, kuru iespējamais kodifikācijas laiks lēsts ap 13./14. gs., būtībā paredzēja visu ģimenes locekļu piedalīšanos mantojuma dalīšanā, tikai meitām pienācās savādāka veida mantojums nekā dēliem. Livonijas zemes tiesības, izņemot sāremiešu ZT, sieviešu mantošanas principus formulēja vienkārši, neiedziļinoties iespējamos variantos un neizdalot dažāda veida sieviešu personiskos īpašumus, kā tas raksturīgs citiem Baltijas jūras reģiona tiesību pierakstiem. Livonijas rietumdaļā – kuršu un sāremiešu tiesību apgabalos minētā rīta velte, kas bija viens no sievietes galvenajiem mantojuma veidiem ģermāņu (vācu un skandināvu) virsslāņa tiesībās, sākot ar 13. gs. beigām un 14. gs. Rīta velte senākajās ģermāņu tiesībās, tai skaitā gotu tiesībās, nozīmēja dāvanu līgavai, lai precības būtu likumīgas. Kanonisko tiesību ietekmē tieši 13.–14. gs, kas precībās noliedza līgavu "pirkšanu", bet atbalsta rīta velti jeb dāvanu, galvenais akcents kāzu norisē tika pārnests no derībām uz laulību ceremoniju, un rīta dāvanas un derību dāvanas attīstībā iezīmējas dažādi virzieni augstmaņu un zemnieku kārtas kāzās.

Baznīcas postulētā likumīgā laulība kopumā iespaidoja sievietes statusu sabiedrībā, to paaugstinot. Ekonomiskais statuss, lai arī aizsargātas tikai likumīgas laulības ietvaros, precētai sievietei 13. gs. paplašinājās. Livonijā kristianizācijas laikā, kad mainījās sabiedrības priekšstati, daļēji sabiedrības struktūra un arī sievietes statuss, zemeskungu un pāvesta kūrijas akceptētie tiesību kodificējumi lielā mērā varēja būt jaunrade, kas atbalstīja baznīca postulēto likumīgo laulību un mantošanu mazās ģimenes ietvaros, ne tikai balstījās uz tradicionālajām mantošanas parašām, kas bija spēkā mutvārdu formā pirms un pēc kristianizācijas.

Sieviešu tiesības uz nekustamu īpašumu un to attīstība Baltijas jūras reģionā paplašinājās, dodot likumīgu priekšroku ģimenes sievietei pret sānu radiem. Pirmkārt, ar likumu tika nostiprinātas vienīgās meitas (bez brāļiem) mantošanas tiesības. Otrkārt, daudzviet reģionā, sākot ar 13. gs., tika kodificētas likumu normas, kuras pieļāva meitu mantošanu līdzās brāļiem, lai arī brāļu un tēva brāļu priekšrocība

saglabājās. Sievietes iesaistīšana zemes mantošanā mainīja izpratni par pienākumiem un tiesībām, jo īpašniece tika iesaistīta nodevu, izpirkumu maksājumos. Livonijā lauku sabiedrības sievietes, kuras bija iesaistītas zemes mantošanā un līdz ar to pildīja publiskos pienākumos, starp lauku ļaudīm avotos minētas tikai no 15. gs., vispirms Ziemeļigaunijā. Meitas mantojuma daļa viduslaikos kļuva par likumīgu, proporcionālu sievietes mantojuma daļu no tēva īpašuma, bet lauku sabiedrībā tās materiālā vērtība neizvirzījās priekšplānā. Pūrs un precību dāvanas gan saglabāja tradicionālu priekšstatu par daļu no ģimenes labuma, kas pienākas katram, taču saturēja arī simbolisko vērtību, kas apstiprināja divu ģimeņu nodibinātās radniecības saites un precību savienību. Meitas daļa – pūrs – bija rotas, sadzīves lietas no vecāku mājām, ko apvija simboliskas vērtības, rituālas darbības saistībā ar sievietes dzīves centrālo notikumu – precībām, pārejas rituālu jaunā sociālā lomā.

4.4. Lauku sievietes loma sakrālajās tradīcijās un rituālos

Nozīmīgi zemnieku vidē bija dažādi kolektīvi svētki ar sakrālu nozīmi, kurs svarīga bija arī sieviešu līdzdalība. Zināmā mērā tādi bija dzīves svarīgākie pārejas rituāli – precības, kāzas, apbedīšana. Baznīcas svētki bija nozīmīgi lauku sabiedrības dzīvē, jo tajos sapulcējās ļaudis no plašas apkārtnes. Viens no šo svētku aspektiem bija saistīts ar līgavas un precinieku nolūkošanu.[2344] Cits aspekts bija saistīts ar sievietēm atvēlēto jomu daļēji mājās, daļēji publiskā telpā – rūpēm pa saimes veselību, ko cerēja izlūgties ar ziedojumiem. Livonijas hronists Rusovs savā dzīru aprakstā, kas veltīts baznīcas svētkiem, piemin dejas un īpaši izceļ meitu dziedāšanu: "Ierodas saimnieki ar sievām, meitām un kalpiem un sākas dzeršana, dziesmas un dejas". Viņš piedēvēja sievietēm viņa izpratnē pagānisku jeb elkdievīgu paradumu upurēšanas ceremonijā baznīcā: "Zemnieki, viņu sievas un meitas lika uz altāra vaska sveces, vaska zirgus, vēršus un teļus un aitas, domādami tā izlūgties svētību, veselību un lopu padošanos. Sievas meta uz altāra pa šiliņam, jeb feniņam, trīs reizes griezdamas viņu ap galvu."[2345] Šeit luterāņu mācītājs nešķiroja katoļu dāvanu došanas tradīcijas no pagānisma paliekām, bet dāvanu došanu jeb ziedošanu var attiecināt uz abām šīm tradīcijām. Pēc 1437. gada Rīgas baznīcas provinces koncila statūtiem mācītājiem bija aizliegts ņemt maksu par sakramentiem – bērēm, kristībām, kāzām –, bet pēc svētības došanas tiem bija tiesības pieņemt dāvanas. Dāvanas – naudu, dažādas mantas – zemnieki parasti atstāja uz altāra, pie svētbildēm, uzpurtraukos.[2346]

Iespējams, ka Livonijā, bija nepieciešams sieviešu devums kopienas pasākumiem, mielastam, kurā savijās sabiedriskas un sakrālas iezīmes. Pagasta jeb vakas dzīres, par kurām Livonijas periodā vairāk liecību ir no igauņu zemēm, nebija vienīgās regulārās lauku kopienas dzīres. Ceļotājs

[2344] LTT, 1149. Iesūtījusi B. Eriņa. Latgalē reliģiskie svētki atlaidas, kurās ļaudis sanāca no plaša apvidus un upurēja svētvietās, tika saukti pat par meitu tirgu.
[2345] Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*… S. 61.
[2346] Šterns, I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve … 17. lpp.

Strijkovskis savā aprakstā (1582) sniedz ziņas par senču pieminēšanas jeb veļu mielastu, kurā sapulcējās iedzīvotāji no vairākām mājām, upurēja vērsi un govi, aunu un aitu, āzi un kazu, kuili un cūku, gaili un vistu u.c. dzīvniekus, ievērojot, lai vienmēr būtu abu dzimumu upuri.[2347] Mirušo piemiņas mielasta aprakstā (1551) atzīmēts, ka divas sievietes pasniegušas īpašu mielastu: neceptus plāceņus, ceptas un vārītas aukstas zivis, ēšanā netika lietots nazis – t.i. tas bija īsti arhaisks mielasts.[2348] Nozīmīga bija saimnieces loma dažādās ar svēto dienām saistītās gadskārtu tradīcijās.[2349]

15.–16. gs. rakstītajos vēstures avotos minēta arī pagāniska ziedošana pie kokiem, akmeņiem u.c., kā arī mājās. Jezuītu kolēģijas annālēs (1607) norādīts, ka Latvijas austrumdaļā sieviešu koks bija liepa, pie kura sievietes ziedoja sviestu, pienu, sieru un taukus, kā arī vistu "savējo un bērnu veselības un drošības dēļ", bet vīrieši ziedoja ozolam divas olas vai gaili.[2350] Upuru nesēji pēc jezuītu ziņām bija veci priesteri. Jezuīts Pēteris Kulesijs par latviešiem Rēzeknes apvidū ziņo (1599), ka sievietēm bija stingri aizliegts piedalīties upurēšanā, ko veica priesteri pie kokiem. Taču te esot pielūgta dievu māte (*Mater Deorum, Ceradis*). Tai ziedojušas tikai sievietes rituālā, ko veica mājās: "Piepilda traukus ar alu; ap to apkārt iededz vaska sveces, atnes dzīvu vistu, tās galvu iemērc alū, un beidzot katra, paķērusi iegarenu maizes gabalu, līdzīgi nūjiņām ugunī sagrauzdētus, vistas galvu sit tik ilgi, kamēr tā nobeidzas un ir viņām mielastam, kaut mazu gabaliņu katrai izdalot. Beidzot kaulus sadedzina un visas, cik viņas ir klāt, sviež *solidus* alū un ar liepas zaru apslaka visus mājas kaktus; palikumu izlej noteiktos kaktos mājas garu atvietošanai atpakaļ pavardā un tad krāsnī."[2351] Kardināla Valenti relācijā atrodamas ziņas, pēc kurām var noprast, ka arī sievietes ziedojušas kokam: katrai ģimenei bijis savs koks, kam saimnieks un saimniece nesuši upurus divreiz ap Lieldienām.[2352]

Ja 16. gs. rodamas ziņas, ka sievietes nedrīkstēja piedalīties upurēšanā, ko veica vietējie "pagāniskie" priesteri, tad sieviešu dalība senču godināšanas rituālos jeb veļu mielastos un citos svētkos, kuri notika lauku sētās, minēta kā pašsaprotama. Strijkovskis savā ceļojuma aprakstā (1582) par Lietuvu, Žemaitiju, Livoniju un Kurzemi stāsta, ka veļu mielasta laikā rudenī sarīkotajās dzīrēs sapulcējās iedzīvotāji no vairākām mājām, un upurēja vērsi un govi, aunu un aitu, āzi un kazu, kuili un cūku, gaili un vistu u.c. dzīvniekus, ievērojot, lai vienmēr būtu abu dzimumu upuri. Sieviešu piedalīšanās senču piemiņas rituālos kopā ar vīriešiem un bērniem minēta Reinholda Lubenava aprakstā par kuršu ķoniņu Ziemassvētku dzīrēm (1586). Viņš min, ka pēc medībām svētajā mežā sekoja dzīres, kur sievas un vīri dejoja.

[2347] Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 225. lpp.
[2348]Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 219.–222.; 228. lpp.
[2349] Tā Metenis nāca ar dāvanu – cūkas ausi, galvu, plāceni, šai vakarā Laima meta savas dāvanas. Metenī kāva cūku un vārīja gaļu, ko neviens nedrīkstēja aiztikt pirms mājasmātes (*Mitoloģijas enciklopēdija*. 2. sēj. Rīga, 1994. 212. lpp.).
[2350] Aprakstā gan norādīts, ka ziedošanas kokiem veicis kāds ļoti vecs priesteris kopā ar diviem palīgiem. Priesteris arī savācis no liepas sulu (rasu?) un ar to apslacījis klātesošos. Pēc tam sekojusi uguns kurināšana un dejas (Spekke, A. *Latvieši un Livonija*… 231; 236. lpp.)
[2351] Citēts pēc Straubergs, K. *Latviešu buramie vārdi*. 2.sēj. Rīga, 1941. 630.–631. lpp.
[2352] Spekke, A. *Latvieši un Livonija*... 235. lpp.

Vai sievietes iesaistīšanās ziedošanas un upurēšanas tradīcijās saistāma ar tradicionālās, pagāniskajā pasaules uzskatā balstītās, kultūras kontinuitāti viduslaikos jeb tas ir reliģisks sinkrētisms, kur savijas katoļu baznīcas tradīcijas un vēlajiem viduslaikiem raksturīgā maģija? Ziedošanas ceremonijā vērojami elementi, kas to tuvina katoļu baznīcā pierastajai ziedošanai un viduslaikos izplatītajai maģijai. Tomēr ziedošanas tradīciju mežos un mājas gariem nevar uzskatīt par aizguvumu no baznīcas rituāliem.[2353]

Ziedošana un sievietes loma sakrālajā dzīvē ir cieši saistīta ar sievišķajām dievībām un mātes jeb māšu kultu, par kuru ziņas sastopamas Livonijas 14.–17. gs. avotos. Šī kulta saglabāšanas ir saistīta ar sievietes lomu sabiedrībā, jo atzīmēta tendence, ka kristietības un sabiedrības patricentrisko uzskatu ietekmē kultā blakus mātēm ienāk arī tēvi jeb vīriešu kārtas patroni, kas nereti izstūma sieviešu kārtas mitoloģiskos tēlus. Mātes kults saglabājās mītiskajā apziņā tur, kur tam bija arī reāls pamats. Pēc folkloristes J. Kursītes domām, mātes kulta saglabāšanās saistīta ar patriarhālisma ideoloģijā balstītu valstisku veidojumu vēlīno raksturu, kas vērojams latviešiem, igauņiem, lībiešiem. Savukārt ģermāņiem un divām baltu tautām – lietuviešiem un prūšiem, kuriem šie valstiskie veidojumi parādījās salīdzinoši agri, arī folklorā sievišķo dievību funkcijas nonāca vīrišķo dievību ziņā vai arī tika aizmirstas.[2354] Sievietes kā pagānisko dievību piesaucējas īpaši piemin Pauls Einnorns.[2355]

Sievietes sakrālās lomas maiņa vērojama 16. gs. gaitā, un tā atzīmēta visā Eiropā. Maģisku darbību apkarošanas centrā nokļuva sieviete – dziedniece, pūšļotāja, burve, ragana. Tad īpaši saasinājās sieviešu un vīriešu pasaules pretnostatījums.[2356]

Noteiktā saistībā ar rituālu jeb sakralizētu darbību parādās sieviešu ziedojumi, dāvanas, mešana, veltīšana. Šinī aspektā var vērst uzmanību uz nodevām zemeskungam, kas saistās ar dāvanu došanu, ziedošanu un pat sakrālu upuri. Šādas paralēles jau ir pievērsušas pētnieku uzmanību, pētot slāvu vēsturi. Izteikta doma, ka nodevu sistēmas kā tādas rašanās ir saistāma arī ar sakrāliem ziedojumiem un dāvanām. Baltijas slāviem pomoriešiem, ļutičiem, obodrīti blakus nodevām kņazam bija sastopami regulāri, ikgadēji maksājumi kulta vietām, ko deva arī sievietes. Savukārt austrumslāviem nozīme bija

---

[2353] Atzīmēts, ka upuru nešana un uguns rituāli, ko raksturo rituālā bedre un cilindriski upurakmeņi ar iedobi, veikti grūti pieejamās vietās – mežos, purvos – arī Lietuvas ziemeļ- un austrumdaļā 16.–18. gs. Tā kā paraduma izplatība sakrīt ar kādreizējām kuršu, zemgaļu un sēļu apdzīvotajām zemēm, tad lietuviešu zinātnieks V. Urbanavičus izsaka domu, ka tā var būt īpatnējs šo cilšu garīgās dzīves turpinājums. (Урбанавичус, В.Ф. Реликты древних верований в Литве в XV – XVII вв. Языческие святилища в XVI-XVII вв. *Труды Академии Наук Литовской ССР*. Сер.А. Вильнюс, 1977. Том 3. С. 88). Vai sievietes piedalījās šajās upurēšanās mežu vidū, mēs nezinām, bet, šķiet, ka 16.–18.gs. sieviešu sakrālā darbība varēja aprobežoties ar mājas garu un senču godināšanu.

[2354] Kursīte, J. *Mītiskais folklorā, literatūrā un mākslā*. Rīga, 1999. 30., 80. lpp.; Sk. arī Biezais, H. *Seno latviešu galvenās dievietes*. Rīga: Zinātne. 2006.

[2355] Einhorn, P. Historica Lettica... S. 584. Autors arī apgalvo, ka sievietes tiek mācītas kristīgajā ticībā, pat katru dienu. Einhorns piemin Laimu kā dzemdētāju un nedēļnieču aizbildni; Meža māti, Ceļa māti, Dārza sievu vai Lopu māti (*Garten- oder Viehe- Mutter*), jūras māti jeb dievieti.

[2356] J. Kursīte saskata vīriešu un sieviešu pasaules pretnostatījumu arī sižetā par Gausa māti, kuru krupja veidā nogalina kalps, lai saimniece vairs nevarētu dot saimei maizi ar tās palīdzību (Kursīte, J. *Mītiskais folklorā, literatūrā*... 49. lpp.).

kulta dāvanai vadonim, kas bija meitas, sievas vai verdzenes tērps.[2357] Arī Livonijā, šķiet, pirmkristietības laikā pastāvēja vadoņa izcieminašanas tradīcija, publiskie pienākumi, kopēji rituāli, dāvanu apmaiņa, kas bija nepieciešami un sociāli strukturējoši elementi barbaru sabiedrībā[2358], un arī sievietēm varēja būt vismaz simboliska nozīme tajos. Latvijas kristianizācijas laikā vietējiem iedzīvotājiem uzliktās nodevas, kas fiksētas 13. gs. hronikās un padošanās līgumos, var uzskatīt par tipisku kontribūciju, mesliem, bet viduslaikos, iespējams, ilgstošā procesā un nepilnīgā veidā, zemeskungi pārņem arī t.s. pagasta tiesības un atzinības nodevas jeb dāvanas. Tās varēja būt nelielas, piemēram, jau pieminētās vistu un olu nodevas.[2359]

Jautājumu par nodevu sakrālo dabu uzdod igauņu un somu valodas termins "vaka", kura sākotnējā nozīme bija saistīta ar sakrālu upuri – upura trauku, kurā sadīgušie graudi deva iesalu dzīru alum. Ar šo terminu apzīmēja tāpat līgavas pūru, kas arī latviešu etnogrāfiskajā materiālā parādās visciešākā kopsakarā ar dāvanu apmaiņu, vienošanos, kas slēgta pie galda kopējas maltītes laikā.[2360] Vēlāk vaka ieguva dažādas nozīmes: labības mērs, mielasta nodeva, nodevas vispār un beidzot – nodokļu iecirknis.[2361]

Livonijas nevācu precību tradīcijas 13.–16. gs., iespējams, būtiski atšķirās no laulības veida, kas bija ierasts pilsētnieku un vasaļu vidū un ne vienmēr atbilda likumīgas laulības jēdzineam. Šķiet, ka Livonijas laikā precību parašu atšķirība nereti tika pat uzsvērta kā iemesls nevācu nostādīšanai opozīcijā. Var atzīmēt, ka kāzu scenārijs, dažādas simboliskas norises precību laikā bija pārsteidzoši līdzīgas Baltijas jūras reģiona austrumdaļas tautām – etnogrāfiska kopība saskatāma kā baltu, tā slāvu tautu, ģermāņu un somu-ugru kāzās. Precību apraksti rakstītos avotos sastopami samērā vēlu. 13.–14.gs hronikas nedod daudz pieturas punktu attiecībā uz vietējo tautu paradumiem. Tikai no 16. gs. sastopami Livonijas vietējo iedzīvotāju precību apraksti, bet samērā detalizēti apraksti – vienīgi no 17.gs.[2362]

[2357] Фроянов, В.Я. *Рабство и данничество у восточных славян (VI – X вв).*Санктпетерсбург, 1996. С. 450–500. Savukārt Dusburga hronikā (1326.) kristiešu pārstāvis poļu karalis Mazovijas Konrāds I (1187/1247) tiek tēlots kā krietns kristīgs valdnieks, kuram pagāni prūši daudzkārt sūtīja sūtņus un prasīja dāvanas no poļu kņaza – ieročus un skaisti izrotātus tērpus. Kņazs bija spiests dot, un, kad nekas vairs nebija ko dot, viņš saaicināja aristokrātus un citus ar sievām uz dzīrēm, un kamēr tie līksmoja un sēdēja aiz galdiem, ēda un dzēra, viņš slepeni lika uzdāvināt viņu apģērbu un zirgus pagānu sūtņiem. (Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской.* Москва: Ладомир, 1997. Ч. II, 3, С.18).

[2358] Sk. Auns, M. Senās Latgales politiskā struktūra 12.gs.–13.gs. sākumā. *LPSR ZA Vēstis. A*. 1982. 9 (422) Nr. 55. lpp.; Kursis, A. Borchsokinge – vīkingu termins zviedru meslu zemēm Latvijā? *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* Rīga, 2000. Nr.3. 60.–61. lpp.

[2359] Āboliņa, M. Matīšu draudze… 144. lpp.; Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā... 68.–72. lpp.

[2360] Stikāne, V. Sieviete barbaru sabiedrībā… 23.–25. lpp.

[2361] Švābe, A. *Pagasta vēsture*… 30.–35. lpp. Autors pievienojas igauņu vēsturnieka A. Korhonena secinājumam, ka igauņu vaka un līdz ar to arī latviešu pagasts kā laicīgs institūts nav ģenētiski saistīts ar reliģiskiem upura svētkiem un pagasta dzīres ir saglabājušas svešu varu virskundzības liecības.

[2362] *История Эстонской СССР*… С. 457–461.

Pēc Minstera Sebastiana piezīmēm pēc Hāzentētera informācijas (1550) Livonijā bija sastopamas precību parašas, ko var dēvēt par līgavas laupīšanu.[2363] 1551. gadā izdots darbs, kur precību parašas Austrumeiropā apraksta J.Maļeckis (*Maletius*). Kuršiem, lietuviešiem, žemaišiem, sudaviem kāzu aprakstos minēta līgavas zagšana; plīvura noņemšana; sievas galvassegas uzlikšana. Kāzu rituālā tika iesaistīts pavards: līgavu trīsreiz ved apkārt pavardam, pēc tam nosēdina krēslā un nomazgā kājas. Līgavu zagšanu Livonijā min O.Magnuss (*Magni*) (1555), Z.Henings (1589), Fr. Nienštede (1604). Pēdējais gan stāsta, ka līgavas zog, bet arī ar svinībām atzīmē (nodzer) aizvešanu, pēc tam seko apdāvināšanās ar cimdiem un dvieļiem (*Dwelen*, jādomā – villainēm).[2364] Arī D. Fabrīcijs (1610) pavēsta, ka līgavas zog, bet galdi kāzās ir klāti trīs dienas, notiek dziedāšana un dejošana. Dziesmas parasti esot ietvertas *distihos*, kas izteic domu divās rindiņās.[2365] Līgavas zagšana dažādos veidos aprakstīta arī 17. gs., savukārt Peltsamā mācītājs Hupels, aprakstot igauņu kāzu parašas, min pašu (igauņu?) uzskatu, ka paradums nest līgavu pār slieksni ut.t. cēlies no sensenas parašas zagt līgavas. Latviešu zemēs šāds paradums nepastāvot, arī degvīna dzeršanas paradums šķiet pārņemts no igauņiem un lībiešiem (1777).[2366]

Par līgavu zagšanas tradīciju un tās neatbilstību likumīgās laulības jēdzienam liecina 15.–16. gs. valsts varas likumdošana, kas kategoriski, ar nāves sodu, aizliedza līgavu laupīšanu. Tie saistīti ar reformatoriskām tendencēm no baznīcas puses: Rīgas virsbīskapa Johana IV Ambundi 1422. gada baznīcas un zemes tiesību reformu; 1428., 1437., 1513., 1514., 1516.gada landtāgu iniciatīvām. Pēc dažu vēsturnieku domām, pieņemtajiem lēmumiem praksē bija maza nozīme. Tie tika atkārtoti atkal un atkal, jo praksē gandrīz netika kontrolēti.[2367] Precību parašas regulētas zemniekiem izdotos noteikumos un tiesību kodeksos,[2368] luterāņu baznīcas likumos un obligātajos revīziju jautājumos 17.gs. un zviedru valdības likumos.[2369] Tuvāk aplūkojot 15.–16. gs. Livonijas landtāgu lēmumus, redzams, ka līgavu zagšana tika vērtēta kā izvarošana (1422), [2370] kā līgavas aizvešana bez viņas ģimenes (radu un draugu)

[2363] Spekke, A. *Latvieši un Livonija*….196. lpp. Ja kādam zemniekam ir dēls, kas jau liels diezgan, lai ņemtu sev sievu, tas (dēls) izraugās sev kādu no meitām (kalponēm), kas viņam patīk un to nolaupa. Puisis ar draugiem, ko viņš dabūjis, paslēpjas kaut kur mājas tuvumā, kur atrodas jaunava, un, sagaidījis brīdi, kad tā iznāk laukā, sagrābj to ar varu, iesviež šim nolūkam domātās kamanās un steigšus dodas mājup. Kad līgavas tuvinieki izdzird kliedzienus, tie ar pīķiem un šķēpiem grib atņemt līgavu. Ja tas neizdodas, izlīgums notiek starp līgavu un līgavaini kāzu naktī.

[2364] Nyenstädt, F. Livländische Chronik ... S. 10. Autors saistīja līgavu zagšanas tradīciju ar vēsturisku paradumu, kas palicis no pagānu laikiem, kad vietējie karaļi bija augstākie priesteri un karaspēka vadītāji. Līgavu zaguši bruņoti vīri.

[2365] Spekke, A. *Latvieši un Livonija*…. 212. lpp.

[2366] Hupel, A. W. *Topographische Nachrichten*… S. 154.

[2367] Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte*... S. 233.

[2368] Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды" … С. 111. Livonijas mestra Voltera fon Pletenberga zemnieku noteikumos 1507.gadā, kas tika apstiprināti arī 1543. gada landtāgā. Aizliegums ietverts arī 16.gs. vidus igauņu zemnieku tiesību kodeksa pierakstā.

[2369] Biezais, H. Zviedru valdības cīņa pret latviešu zemnieku pagāniskajām… 101.–123. lpp.

[2370] AR Bd.1, Lfg.3., Nr.299, 261–265: Valkas landtāgā: "ja kāds nevācs ar varu aizved sievu vai meitu.."; "ja kāds izvaro nevācu sievas un jaunavas, kas to dara – kopā ar saviem palīgiem tiek notiesāts uz nāvi".

un viņas pašas ziņas (1507),[2371] līgavas aizvešana bez vecāku ziņas (1514, 1521, 1543).[2372] Zviedru valdības laikā Vidzemē un Igaunijā paredzēta slepena aizvešana un laupīšana kā divi dažādi nozieguma veidi (1637).[2373] Livonijas zemeskungi ar šiem rīkojumiem apliecināja, ka Livonijas lauku sabiedrībā nepastāvēja jeb tikai daļēji bija ieviesusies likumīga laulību slēgšanas forma – ar jāvārdu, publiskumu, atraitnes nodrošinājumu, laulāšanos baznīcā. Likumīgas laulības un likumīgas dzimšanas trūkums Livonijas lauku iedzīvotājiem kopumā atzīts arī pilsētās, kur 15. gs. beigās un 16. gs. jēdzieni nelikumīgi dzimis un nevācietis, arī attiecībā uz sievietēm, bija gandrīz sinonīmi.

Etnogrāfi un folkloristi dažādi vērtē vēstures avotu ziņas. Var runāt par laulības formu attīstību – zagšanu, pirkšanu, vedībām, derībām, un atsevišķos darbos līgavu zagšanas elementi tiek skaidroti ar reālām attiecībām senatnē, pie kam 15.–16.gs., kā arī 17. gs. sieviešu zagšana tika vērtēta kā reāli eksistējoša parādība. Līgavas visbiežāk esot zagtas no maltuves. Ilgstošu tradīcijas saglabāšanos sekmējis tas, ka šādā gadījumā nebija jāmaksā izpirkums par līgavu.[2374] Lietuviešu zinātnieks J. Balis uzskata, ka līgavas zagšanas elementus lietuviešu kāzās nevar uzskatīt par palieku no kādas senākas laulību formas. Līgava laupīšana bez viņas pašas ziņas bija noziegums, un nāves sodu, kas bija par to paredzēts, nevar uzskatīt par fikciju. Zagšanas elementus jāskata kā rituāla sastāvdaļa, kura rezultātā personu uzņem citā lokā, citā sabiedrībā un statusā.[2375]

Kā liecina, Livonijas landtāgu noteikumi[2376] 16. gs. pirmajā pusē, par meitas izprecinātājiem tika dēvēti ne tēvs vai māte, bet radi un draugi. Saskaņā ar mantošanas principiem, meitas izprecinātājs bija tēvs, taču biežāk šis pienākums bija jāveic tēva mantiniekiem – dēliem, kuri kopā dalīja mantojumu un māsām deva proporcionālu mantojumu pūra veidā. 1553. gada Livonijas muižnieku sanāksmē tika minētas nevācu meitenes, kuras sekojot savām dižciltīgajām kundzēm klosteros un izrādīja vēlmi tur palikt. Turpmāk nedrīkstot pieļaut, lai viņu radinieki tās ar varu aizved (jādomā, lai izprecinātu), tādēļ muižnieki ņēma viņas savā aizbildniecībā.[2377] Zemeskungs kā sievietes aizbildnis nebija pretrunā ar jauno laiku tiesību principiem.

Etnogrāfiskajā materiālā meitu izprecināšana bija arī mātes uzdevums, taču viduslaikos šādas liecības par zemnieku sabiedrību nav. Tāpat nevar noteikt, kā lauku sabiedrībā precējās atraitnes. Līgavu pirkšana savukārt Livonijas landtāgos un zemeskungu izdotajās normās nav minēta to

---

[2371] AR Bd.3, Nr. 36: Valmieras landtāga recess 9.–10.punkts, kas attiecas uz Harjumā un Virumā zemniekiem: "..zemnieks nolaupa (*entforeth*) meitu bez viņas draugu un meitas pašas gribu."
[2372] Valmieras landtāgs, 1503, 49. p.: "neviens nevar ņemt sievu vai meitu (*mayde*) bez vecāku ziņas no citas kunga valsts"(AR Bd. 3, Nr. 57); Sāremā bīskapa vizitācija un Sāremā mantāgs (1519) ; VTVA, Nr. 144.
[2373]Par slepenu aizvešanu paredzēti miesas u.c. sodi, bet par laupīšanu nāves sods (Biezais, H. Zviedru valdības cīņa pret latviešu zemnieku pagāniskajām… 105. lpp.).
[2374] *Latviešu etnogrāfija*… 225. lpp.
[2375] Balys, J. Litauische Hochzeitsbräuche. *Contributions of Baltic University*. Hamburg, 1946. Nr. 9., S. 15, 20. Šķiršanās un uzņemšanas rita daļa bija arī naudas mešana līgavai jeb par līgavu (*vadavimas, pirkdamas*) – līgavas izsolīšana, kur ciema jaunieši sauc: "mūsu māsa", bet precinieki pretī saka: "mūsu līgava" un met naudu. To nevar uzskatīt par pirkšanas palieku, jo galvenai uzdevums ir apdāvināt līgavu, kura pati saņem visas dāvanas.
[2376] AR Bd. 3, Nr. 36 (1507); VTVA, Nr. 144
[2377] VTVA, Nr. 144.

Livonijas paražu vidū, kuras būtu jāapkaro. Tas arī saprotams, jo likumīga laulība paredzēja savstarpējas dāvanas, laulību līgumus, un viduslaikos visās Livonijas kārtās bija raksturīgi precības nostiprināta ar dažāda veida līgumiem gluži kā tirdzniecības darījumu. Sieviešu pirkšana tomēr tiek minēta kā nekristīga paraža Kristburgas līgumā 1249. gadā, tā atspoguļojas baltu un slāvu tautu paražās, precību terminoloģijā, etnogrāfiskā materiālā. Nekristīgu paražu tirgū novērojis franču ceļotājs Žilbērs no Lanuā 1413. gadā Novgorodā – saskaņā ar vietējiem likumiem, pilsētnieki pārdodot un mainot sievas pret sudrabu.[2378] Te var minēt, ka savukārt Latgalē 19. gs. reliģiskie svētki „atlaidas", kurās ļaudis sanāca no plaša apvidus un upurēja svētvietās, tika saukti pat par meitu tirgu. Tajos zemnieki „izrādīja" savas meitas potenciālajiem preciniekiem, ko tomēr uzskatīja par simbolisku darbību, nevis sieviešu pārdošanu.[2379]

Traktējumi par sievu pirkšanu un pārdošanu, ģimenes formu, daudzsievību sabiedrībā ir dažādi. Tā analizējot prūšu un lietuviešu paražas baltu tautu reliģijas un mitoloģijas kontekstā lietuviešu vēsturnieki N.Veliuss, R.Batūra, E.Gudavičus tos saista ar baltu ģimenes un reliģijas tradīcijām. [2380] N.Veliuss uzsver, ka sižetam par sievu pirkšanu izvirzās vairāki līdzvērtīgi avoti, kas pamato domu par arhaisku indoeiropiešu maiņas laulību derivātu baltu tautu parašās: tās ir gan citas 13.–15. gs. hronikas, gan 13. gs. padošanās līgumi, gan arī lietuviešu un latviešu folklora.[2381] Arī krievu precību paražu pētnieki norāda, ka līdz 16.–17. gs. dažāda veida precību paražu apraksti bija saistīt ar arhaiskiem, producējošiem – auglību veicinošiem rituāliem, atdalošiem un vienojošiem pārejas rituāliem, savukārt jauno laiku sākumā pareizticīgo garīdznieku ietekmē precību parašas arvien vairāk ieguva sievietei pazemojošu nozīmi, jo sievai visā vajadzēja pakļauties vīram, kurš bija ģimenes galva.[2382]

Livonijas vietējo lauku ļaužu sievietes statuss ģimenē un precību paražās atklājas vien dažādos aizliegumos, ierobežojumos, kas tika noteikti galvenokārt līgavas laupīšanu un sievu pamešanu. Kāzu aprakstos 17.–18. gs. parādās norādes par cita veida kāzu scenāriju, dažādu simbolisku darbību nozīmi, kuru līdzība saskatāma kā baltu, tā slāvu tautu, ģermāņu un somu-ugru etnogrāfiskajās kāzās. Cik lielā mērā iespējams novērtēt šīs tradīcijas reālo eksistenci un ietekmi uz Livonijas sabiedrības sievietes statusu? Līgavas zagšanas paradums sievietes statusam svarīgajā pārejas rituālā Livonijas lauku sabiedrībā ilgstoši saglabāja arhaiskas iezīmes, kas neatbilda varas institūciju priekšstatam par likumīgu laulību. Precību parašas tika uzskatītas par svešām un barbariskām. Šīs paražas bija raksturīgas ne tikai Livonijas zemniekiem, bet izplatītas plašākā reģionā un cita starpā liecina par stipru aizbildniecību ģimenes ietvaros. Precību rituāla laikā tika uzsvērta simboliskā sievietes vieta

[2378] Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland.
[2379] LTT, 1149. Iesūtījusi B. Eriņa.
[2380] Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai I. In: *Quellen der baltischen Religion ir Mytologie. Bd. I: Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 15.Jahrhunderts*. Vilnius, 1996. P. 212; 213. S. 327 - 355.
[2381] Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai…P. 211.
[2382] Качаров, Е. И. Состав и произхождение свадебной обрядностию Сборник музея антропологии и этнографии. Том 8. Ленинград, 1929. С. 152–195; Пушкарева, Н.Л. *Частная жизнь русской женщины* ... С.101.

ģimenes hierarhijā, kas bija saistīta ar pakļautību ģimenes vīriešiem, uz kuriem gūlās atbildība par precību procesu. Tomēr jāuzsver, ka zemnieces loma lauku sabiedrības tradīcijas un rituālos bija nozīmīga, un bez sievietēm neiztika ne baznīcas svētki, ne „pagāniskie" rituāli. Sievietes līdzdarbojās publiskā telpā, un īpaši dažādu vecumgrupu sieviešu nozīme bija svarīga pārejas rituālos, iekļaujoties lauku sabiedrībai raksturīgajā binārajā opozīcijā viņš/ viņa (vīrietis / sieviete).

**

Darba otrajā nodaļā aplūkotie sievietes statusa sociālie un ekonomiskie aspekti hierarhizētajā Livonijas sabiedrībā rāda, ka sieviešu sabiedrisko statusu vislielākajā mērā noteica kārtas piederība, ar ko bija saistītas privilēģijas, tiesības un pienākumi. Bez tam Livonijā nozīmīga bija etniskā piederība, kā arī sievietes personiskās saites ar zemeskungiem.

Livonijā 14.–15. gs. nepastāvēja varas hierarhija, kuras virsotnē bija nepieciešams nodrošināt vienpersoniskas varas pārmantojamību. Mantošanas tiesības balstījās uz visu bērnu mantošanas principa, kas ietvēra tiesības uz savu daļu arī meitai. Sieviešu mantošanas tiesības Livonijā noformējās 13. gs., kristianizācijas laikā, lielā kanonisko tiesību iespaidā, kas līdz ar likumīgas laulības uzsvēršanu arī nozīmīgi stiprināja sievietes ekonomisko nodrošinājumu ģimenes ietvaros. Kārtu tiesību kodificējumi, kas kalpoja par paraugu Livonijas vasaļu, pilsētnieku un arī zemnieku tiesību krājumu izveidē, nāca no vācu tiesību loka Baltijas jūras reģionā, kurā sieviešu tiesības tieši 13. gs. paplašinājās, kas veicināja sieviešu sabiedriskā statusa pieaugumu. Livonijas zemes tiesības, kas tika adresētas jaunkristītajiem lauku iedzīvotājiem, tāpat kā citu kārtu tiesības, pamatoja sievietes ekonomisku pozīciju mazajā ģimenē iepretim laulātajam draugam, kas būtu saistāma ar likumīgās laulības (vācu val.: *echte rechte ehe*[2383]) stiprināšanas mēģinājumiem Baltijas jūras reģiona kontekstā.

Vienlīdzīga mantošana ģimenes sieviešu un vīriešu vidū Livonijas pilsētās bija pamats augstajam sieviešu sociālajam statusam un ekonomiskajam nodrošinājumam pilsētnieku mantīgajos slāņos. Savukārt lauku sabiedrībā sieviešu nodrošinājuma pamatā bija mūža uztura tiesības zemes valdījumā, un sievietes ģimenes mantojuma daļa bija tiesības uz pūru, kas priviliģēto vācu vasaļu kārtā bija visiem bērniem proporcionāla daļa no tēva mantojuma. Lielākoties pūrs tika maksāts naudā, rotās, kā dažāda veida rente, ķīlas īpašumi. Nekustama īpašuma mantošanas tiesības vasaļu kārtas sievietēm, lai arī paplašinājās ar dažādu intensitāti Livonijas ziemeļu un dienviddaļā, tomēr praksē saskārās ar tradicionālu uzskatu par vīriešu pamattiesībām. Meitu vienlīdzība ar brāļiem zemes turējuma mantošanā nebija raksturīga nevienā Livonijas teritorijas daļā, lai arī jauno laiku sākumā vasaļu dzimtmuižās šāda tendence sāka veidoties.

[2383] Monogāma, dotēta, baznīcas svētīta laulība, kurā tika ievērota sievietes jāvārds, sievietes aizbildņu (radu un draugu) piekrišana, kurā gan vīrs, gan radi deva sievietei personīgo mantu kā potenciālu nodrošinājumu atraitnes statusā pašai un bērniem.

Tiesības nodot mantojumu pēc saviem ieskatiem bija pieejamas vien Livonijas sabiedrības vasaļu kārtas un pilsētu sievietēm, un arī te likumīga mantošana bija spēcīgāka par testamentā izteikto sievietes gribu. Livonijas pilsētnieces, ja salīdzina ar Baltijas jūras reģiona vācu pilsētām, salīdzinoši vēlāk sāka rakstīt testamentus. Talliniešu testamentos 15. gs. beigās – 16. gs. pirmajā pusē tika respektēta likumīga mantošana, un testaments bija vien instruments atsevišķu mantojuma daļu novēlēšanai. Sieviete vien savu personisko mantu varēja novēlēt pēc saviem ieskatiem, un tā bija pūrs jeb rīta velte, kas viduslaiku gaitā saplūda vienotā apzīmējumā (*Brautschatz*). Šo personīgo īpašumu sievietes novēlēja garīgiem iedibinājumiem un mirušo piemiņai, nabagiem, retāk radiem, savukārt citi īpašuma veidi drīzāk bija „likumīgo mantinieku" – vīriešu ziņā. Par sieviešu personīgo rotu, apģērba nodošanu mantošanā pēc saviem ieskaitiem lauku sabiedrībā zināms maz, vien var atzīmēt ilgstošu paradumu daļu rotu kā apģērba sastāvdaļu dot līdzi sievietei arī aizsaulē.

Īpašuma lietošanas tiesības visās Livonijas kārtās sievietēm bija ierobežotas ar tiesiskas aizbildniecību, kas tika mīkstināta atsevišķās pozīcijās. Tirgotājsievas (*Kauffrau*) saskaņā ar pilsētu statūtiem ieguva īpašas tiesības un fiskālus pienākumus. Praksē arī amatnieku sievām – meistarienēm, zemnieku sievām – saimniecēm, dienesta lēņu turētājām bija jāatbild par savu saimniecību, tai skaitā finansiāli. Īpašu statusu īpašuma tiesību realizēšanā uz dzīves laiku ieguva atraitne, ja vien viņai bija bērni. Darbā izmantotais hronoloģiskais aptvērums devis iespēju ieskicēt viduslaiku un jauno laiku sākuma iezīmes sievietes sabiedriskajā statusā, un konstatēt, ka sieviešu mantošanas tiesību paplašināšanās vasaļu kārtā un jau esošas nemainīgi plašas sieviešu mantošanas tiesības pilsētās 13.–15. gs. Baltijas jūras reģiona mantīgo kārtu dzīvē nenoveda pie sieviešu „emancipācijas" un plašākām publiskām tiesībām, bet gan saglabāja un stiprināja ierobežojumus sievietēm personīgi pārvaldīt īpašumus. Likumīgā laulība bija ietvars, kurā 15. gs. otrajā pusē un īpaši 16. gs. pēc reformācijas veidojās pamats vīra/sievas attiecību komplementārismam un zināmai vienlīdzībai iepretī saviem asinsradiniekiem un pat pēcnācējiem.

Demogrāfiskie rādītāji Livonijā raksturo lielas atšķirības dažādu kārtu sieviešu dzīvesveidā. Vācu izcelsmes bagātākās pilsētnieces, kā arī priviliģēto vasaļu kārtas sievietes sasniedza lielāku dzīves ilgumu, dzemdēja vairāk bērnu, bija veselīgākas nekā vācu un „nevācu" pilsētu un lauku vidusslānis un zemākās sociālās grupas. Augstāko slāņu sievietes sasniedza līdzīgus demogrāfiskus rādītājus salīdzinot ar savas sociālās grupas vīriešiem, kas bija diezgan netipiski pirmsindustriālās sabiedrībās. 13.–15. gs. ļoti slikti demogrāfiskie rādītāji raksturo Livonijas nevācu lauku sabiedrību, kur pētītajos reģionos iezīmējas zems sieviešu dzīves ilgums, liela mirstība fertilajā vecumā, ievērojami sliktāki demogrāfiskie rādītāji, salīdzinot ar savu kopienu vīriešiem. Jauno laiku sākumā sieviešu dzīves līmenis uzlabojās, lai arī joprojām saglabājās izteikta atšķirība starp vidējo prognozējamo sieviešu un vīriešu mūža ilgumu vienas kopienas ietvaros.

Varas, statusa, amata un dienesta piederības mantošana caur meitu, bet jauno laiku sākumā arī caur sievu – bijušo atraitni – bija vispārpieņemta prakse, kas raksturīga Livonijas pilsētniekiem, īpaši

vidusslānim, vasaļiem – iespējams, arī īpaši mazāk priviliģēto lēņu turētājiem. Tas nozīmēja arī lielu matrilokalitāti Livonijas pilsētās un to apkārtnē. Varas un statusa mantošana caur sievieti tika realizēta precību laikā, kad divas puses – ģimenes, dzimtas, slēdza radniecības savienību, kas nozīmēja ne tikai svainību, bet augstākajos sabiedrības slāņos, kuri bija iesaistīt zemeskundzībā, arī savstarpējas militāras un politiskas saistības.

Viena no sieviešu statusa iezīmēm saistībā ar savu īpašumu pārvaldi bija tiesības lietot personīgos zīmogus, kas Livonijā bija neraksturīgi. Zemeskundzes, kuras bija dzimušas Baltijas jūras reģiona rietumdaļā, vasaļu kārtas sievietes, kuras bija pietuvinātas varas struktūrām un radnieciskām saitēm saistītas ar zemeskungiem, kā arī atsevišķas pilsētnieces apzīmogoja dokumentus. Sieviešu personīgo zīmogu lietošanas tradīcijas Livonijā ir kopumā neskaidras.

Sievietes statusa attīstībā Livonijā sava nozīme bija pārvaldes institūciju specifikai – laicīgas valdnieka varas trūkuma dēļ sievietēm nebija iespējas izpausties pārvaldē kā vienpersoniskām valdniecēm, līdz ar to kopumā paplašinot sievietēm pieejamos darbības laukus. Izņēmums ir 13. gs., kad Ziemeļigaunijas valdnieces iesaiste pārvaldē bija ievērojama. Valdnieces statuss sociālajā hierarhijā bija ievērojamāki pārāks par dižciltīgas sievietes statusu līdzās vīram – bruņiniekam, kurš arī atradās kādas varas hierarhijas virsotnē. Livonijas vasaļu sievietes neieņēma nozīmīgu lomu zemes pārvaldē pat simboliskā veidā. Pilsētās, lai cik augstu ekonomisko pozīciju un pastāvību saimnieciskajā darbībā sasniedza sievietes, publiskās pārvaldes jomā tās nebija iesaistītas. Arī lauku sabiedrības sievietes neieņēma amatus un tieši nepildīja pienākumus kopienā.

Zināmā mērā kontaktā ar publisko varu nonāca sievietes, kuras pašas veica saimniecisko darbību, guva no tā ienākumus un par to bija pastāvīgi atbildīgas, kā arī sievietes, kuras zemeskungs, pilsētas rāte, kāda augstāka pārvaldes amatpersona algoja dažādu pienākumu veikšanai. Saimniecisko darbību visveiksmīgāk sievietes varēja veikt savā mājsaimniecībā, un vislielākās iespējas izvērst pastāvīgu darbību bija tirgotājām. Sievietes, kuras izgāja ārpus ģimenes aizbildniecības, sākotnēji bija sievietes no sabiedrības pilsētu vidusslāņa un zemākajiem slāņiem. Starp tām jau minētās pilsētu tirgotājsievas, amatnieces – tirgotājas, kā arī nemantisko slāņu pārstāves – kalpones, algota darba strādnieces, arī ‘brīvās sievietes’ un prostitūtas, saimniecisko objektu turētājas lauku sabiedrībā, zemnieces, kuras pašas maksāja nodevas. 15. gs. beigās un 16. gs. sākumā mantīgo slāņu sieviešu saimnieciskā darbība pilsētu amatnieku un patricināta vidū sašaurinājās dažādu tiesisku ierobežojumu dēļ, savukārt algots sieviešu darbs pilsētnieku un arī lauku sabiedrības zemākajos slāņos kļuva arvien izplatītāks. Arī saimnieces loma lauku sabiedrībā pieauga. Kopumā algotie sieviešu amati Livonijā bija zemāka ranga nekā algotiem vīriešiem. Algota darba strādnieces bija dažāda veida īpašumu un saimniecību pārvaldnieces, slimnieku kopējas, dzīru rīkošanā iesaistītas sievietes u.c.

Dažās sieviešu pozīcijās (tāltirgotāja Baltijas jūras reģionā, amatniece Tallinā; saimniece Rietumigaunijā – ar piensaimniecību saistītu nodevu maksātāja; testamentu sastādītāja Tallinā 16. gs.) iezīmējas īpašais zviedru sievietes statuss Livonijas ziemeļdaļā. Uz zviedru sievietēm tika attiecināti

tādi paši aizbildniecības principi kā Livonijas vācu un nevācu sabiedrībā, bet viņu pašu iniciatīva, iespējams, balstījās uz citu tiesisku tradīciju un priekšstatiem par sieviete lomu ģimenē un sabiedrībā, kurā pieaugusi sieviete nebija pakļauta striktai aizbildniecībai. Vācu vasaļu, tirgotāju un amatnieku vidē valdīja stiprs korporatīvisms un dzimumaizbildniecība, ko vēl vairāk stiprināja nacionālas identitātes uzvēršana un burtiska turēšanās pie dažāda veida juridiskām normām, kas saistītas arī ar aizbildniecību pār sievietēm. Īpašs statuss Livonijas pilsētā, šķiet, bijis nevācu sievietēm amatniecības nozarēs, kas bija saistītas ar tradicionālu darba dalīšanu starp dzimumiem, un kuru statuss izpaudās tādās īpašās sieviešu pozīcijās kā rotu izgatavotājas un tirgotājas; linaudējas, apavu izgatavotājas. Rīgas linaudēju biedrības noteikumos minētās amata mācekles bija rets gadījums Baltijas jūras reģionā, kad amatnieku dokumentos vispār minēta sieviešu apmācība amatā. Livonijas nevācu vidū, iespējams, jau laikā pirms kristianizācijas pastāvēja atšķirīga dzimumu hierarhija un sievietes lomas vērtējums. Livonijas dienviddaļā baltu apdzīvotajās teritorijās sieviešu un vīriešu vērtējums bija iekļauts binārā pretnostatījumā, kas izpaudās dažādos veidos, tai skaitā ar sieviešu piesaisti noteiktiem darbības laukiem. Savukārt Baltijas somu valodās runājošo maztautu vidū Livonijas centrālajā un ziemeļdaļā, sieviešu un vīriešu jomas nebija tik nošķirtas. Izvērtēt sievietes statusu un tā vēsturisko attīstību Livonijā uz apkopotā materiāla bāzes detalizēti nav iespējams, jo rakstītie avoti attiecībā uz sievietes statusu dažādās Livonijas daļās tikai iezīmē dažas tendences. Livonijas ziemeļdaļā publiskās varas vērtējumā sievietes hronoloģiski ātrāk ieguva pastāvīgu statusu ārpus ģimenes – te ātrāk tika meklētas aizbēgušās zemnieces, ātrāk nekā Dienvidlivonijā saimnieces atzīmētas zemnieku sarakstos kā pastāvīgas nodevu maksātājas. Daļēji minētās parādības zemnieku sabiedrībā bija saistītas arī ar ātrāku dzimtbūšanas veidošanos vai atšķirīgiem dabas apstākļiem. Tallinā indikācijas nevācu sieviešu darbības laukiem ārpus ģimenes sfēras bija stiprās pozīcijas amatniecībā, kas saistīta ar rotu izgatavošanu, 14.–15. gs., kā arī t.s. brīvo sieviešu iesaistīšana pilsētu pļavu darbos.

Sieviešu ārējie statusa simboli dažādas sabiedrības grupās –sabiedrības hierarhijas virsotnē, zemeskungu kārtā, priviliģēto un nepriviliģēto zemes turētāju kārtā, pilsētās, lauku sabiedrībā – bija atšķirīgi izpausmēs, kas bija saistīti ar etnisko piederību, taču visās kārtās, etniskajās grupās un teritorijās viduslaikos pastāvēja vizuālie simboli, kas raksturoja sievietes ģimenes statusu un visumā iekļāvās binārā opozīcijā neprecēta meitene / precēta sieviete un māte, lai arī bija, piemēram, saderinātas līgavas rotas. Meitenes vajadzēja izprecināt, un no viņām gaidīja mantiniekus – gan sociāli visaugstāk sabiedrības hierarhijā esošajās ģimenēs, gan pilsētnieku un lauku sabiedrībā. Sievietes ārpus ģimenes, arī precētas sievietes un atraitnes bez bērniem laicīgajā sabiedrībā tiesiski bija neizdevīgā pozīcijā. 13.–14. gs. Livonijā, iespējams, bija visai liels nebrīvo sieviešu slānis – karagūsteknes, kalpones pilsētās un laukos, kuru sociālā statusa raksturojumam trūkst vēstures avotu, taču var pieņemt, ka šī sieviešu nebrīvība izpaudās kā t.s. patriarhālā verdzība, un šīs sievietes tika skatītas kā saimnieka nepilngadīgās, nepilnvērtīgās ģimenes locekles. Pastāvīgas pieaugušas sievietes, kuras neizprecināja ģimene un kurām nebija aizbildņa – kalpones, brīvās sievietes, algota darba strādnieces

– bija sastopamas pilsētās no 15.gs., bet no 16. gs. arī lauku sabiedrībā. Šī sieviešu grupa radīja zināmu sociālo spriedzi, un tika uzskatīts, ka viņas uz laiku pašas pelna pūru, lai galu galā nonāktu pie sievietēm paredzētās ģimenes lomas. Sieviešu sociālās lomas jeb sociālās pozīcijas bija saistītas ar noteiktu sabiedrības vērtējumu, darbībām, ko sagaidīja no sievietēm, un vairumā gadījumu bija saistītas ar ģimeni.

SECINĀJUMI

Promocijas darbā sievietes statuss sabiedrībā pētīts ar mērķi atklāt dažādas sievietes sociālās lomas un to tiesiskos un ekonomiskos nosacījumus Livonijas kārtu sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā. Darbā noskaidrots, ka visu kārtu sievietes, neatkarīgi no sociālās piederības, Livonijā bija tiesiski pakļautas aizbildniecībai savas ģimenes, korporatīvās grupas, kārtas ietvaros un visu sieviešu darbības jomas pārsvarā bija saistītas ar mājām – mājsaimniecību, īpašumu vai valdījumu – vietu, kas tika pretstatīta publiskai videi.

Publiskajā sfērā pieaugušu sievieti parasti pārstāvēja aizbildnis vai pārstāvju grupa (tiesiski – aizbildņi; radi un draugi; kādas brālības vai korporācijas biedri), un sievietēm tika atvēlētas tikai ierobežotas publiskās tiesības. Aizbildniecības tika realizēta ar aizbildņu – radinieku, korporatīvu grupu pārstāvju vai oficiālu publiskās varas pārstāvju – starpniecību. Aizbildniecība gāja roku rokā ar īpašu tiesisku aizstāvību. Livonijā sieviešu tiesiskā aizsardzība izpaudās dažos aspektos – tiesību kodificējumos sastopami lielāki sodi par ievainošanu mājās, bargi sodi par goda aizskaršanu, izvarošanu, laupīšanu miera laikā un, iespējams, hronikās atspoguļotajā Livonijai raksturīgajā saudzējošajā attieksme pret „vājo dzimumu" militārās darbībās.

Izņēmums no vispārējās aizbildniecības pār sievietēm Livonijā bija atsevišķas sociālās pozīcijas, kurās sievietes ieguva īpašas tiesības un pienākumus publiskajā sfērā vai arī specifisku tiesisku statusu ārpus ģimenes. Iegūstot lielāku tiesību apjomu, arī sieviešu pienākumi pieauga, dodot vietu lielākai sieviešu tiesiskai līdztiesībai, bet ne vienmēr tas nozīmēja augstu sievietes sociālo pozīciju un labvēlīgu vērtējumu sabiedrībā. Pazīmes, kas raksturoja plašākas tiesības un pienākumus publiskā sfērā, bija atšķirīgas dažādās sociālās grupās: tiesības izdot pārvaldes aktus / likumus; tiesības zvērēt un apliecināt rakstīto dokumentu likumību pašrocīgi; fiskālas tiesības un pienākumi (parādu maksāšana; nodevu došana); publisko pienākumu un amatu pildīšana; tiesības mantot, lietot un nodot mantojumā pēc pašas ieskatiem savu personisko īpašumu. Valdniece reģente, amatpersonas sieva vai zemeskunga radiniece, lēņa turētāja, tirgotājsieva, amatniece, karagūstekne jeb nebrīva sieviete, "brīva sieviete", kalpone, meijeriene, saimniece – katru no šīm sieviešu sociālajām pozīcijām raksturoja sabiedriskā statusa nianses, īpatnības attiecībās ar publisko varu. Ja sieviete savas saimnieciskās darbības vai citu iemeslu dēļ zaudēja aizbilstamās statusu, tad viņa zaudēja arī tiesisko aizsardzību. Tirgotājsievām bija jāmaksā parādi un viņas varēja nokļūt cietumā tāpat kā vīrieši, lai arī pilsētās 13.–16. gs. sievietes „*viņu goda*" dēļ sodīja citādāk nekā vīriešus; zemes turējuma mantotājai tāpat bija jāmaksā parādi un jāpiedalās pienākumu pildīšanā.

Aizbildniecība pār pieaugušu sievieti – pilngadīgu meitu, precētu sievu, atraitni –darbojās ģimenes ietvaros, pie kam liela bija tēva un brāļu loma arī precētas pieaugušas sievietes dzīvē, bet vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā tiesiski arvien lielāku nozīmi ieguva cita veida – korporatīvā, varas aizbildniecība, kas deleģēja savus pārstāvjus kā sieviešu tiesiskos aizbildņus.

Pārstāvniecības princips vispirms mainījās pilsētās, kur jauno laiku sākumā par publiskās varas subjektu kļuva indivīdi un laulātais pāris. Pēc reformācijas sievietes statusa apzīmēšanai pārvaldes dokumentos aktuālākais kļuva aspekts saistībā ar ģimenes statusu (sieva, atraitne), un vīra / sievas attiecību nozīme sabiedrībā pieauga, atstājot ēnā paaudžu savstarpējās attiecības un saimnieku kā savas saimes (arī kalpoņu) pārstāvi publiskā telpā. Sievietes statuss līdz ar šo procesu kopumā paaugstinājās un individualizējās, neskatoties uz aizbildniecības principa nostiprināšanos saskaņā ar šajā laikā aktuālo romiešu tiesību izpratni par ģimenes galvas (*pater familia*) varu, kura rokās koncentrējās visa kopējā ģimenes īpašuma pārvalde. Atraitnes tiesību pieaugums no vienas puses un sieviešu īpašumtiesību ierobežošana no otras veicināja atraitņu atkārtotas precības16.gs., arī nevienlīdzīgas laulības ar gados jaunākiem un mazāk turīgiem vīriešiem. Vienlaicīgi arī sievietēm precības bija iespēja iegūt materiālo nodrošinājumu un pacelties pa sociālas pozīcijas kāpnēm.

Analizējot sievietes statusu Baltijas jūras reģiona kontekstā caur tiesiskās aizbildniecības prizmu, atklājas lielā kanonisko tiesību ietekme uz sievietes statusu un pārvaldes institūciju vērtējumu sabiedrībā. Kristietības ideoloģija par sieviešu nepilnvērtību un īpaši grēcīgo dabu kalpoja kā pamatojums pozīcijai, kas bija atvēlēta sievietei hierarhiski organizētās varas un ģimenes struktūrās un noteica pārvaldes institūciju attieksmi pret sievieti. Tomēr reliģiskā darbība prasīja arī individuālu sievietes piedalīšanos savas dvēseles glābšanā, personīgu kristības sakramenta pieņemšanu, kas bija nepieciešama, piemēram, jaunkristāmo sabiedrībā 13. gs., lai arī ne vienmēr tika ievērota; personisku piekrišanu laulībām, personisku atbildību par jaundzimušā kristīšanu. Kristietības ideoloģijas ietekme uz sievietes statusa individualizāciju bija arī sieviešu dzimuma „demonizācija", kas daudzviet kristīgajā pasaulē jauno laiku sākumā noveda pie masveidīgām tieši pret sievietēm vērstām raganu prāvām. Livonijā nebija vērojams, ka sievietes vairāk nekā vīriešus vainotu buršanā, un 17.gs. sabiedrībā valdīja priekšstats par zināmu dzimumu līdzsvaru starp raganām un burvjiem.

Baznīca atbalstīja sieviešu izpausmes publiskā sfērā, veicinot tiesības nodot savu personīgo mantu kā ziedojumu, rakstīt testamentus, ko izmantoja Livonijas mantīgo un priviliģēto kārtu sievietes un kas vērtējams kā nozīmīgs instruments, kas paplašināja sievietes statusu un kopējās tiesības. Jau kristianizācijas laikā vērojama liela kanonisko tiesību ietekme uz sieviešu mantošanas tiesību paplašināšanos visās Livonijas kārtās. Sava laika progresīvākie tiesību kodificējumi Baltijas jūras dienvidrietumdaļā – Sakšu spogulis, Hanzas pilsētu statūti, – atstāja lielu iespaidu uz Livonijas tiesību kultūru un rezonēja ar visu kārtu kodificētajām tiesībām tai aspektā, ka visos tiesību krājumos Livonijā un kristītajos Austrumbaltijas reģionos likumīgi paredzēja mantojuma daļu katram ģimenes loceklim. Meitas tiesības uz savu daļu bija proporcionāla dēlu mantojumam un izpaudās kā tiesības uz pūru. Pat nekustamais īpašums netika nodots tikai vienam mantiniekam. Ģimenes īpašumu veidoja vīra un sievas manta, bet tiesības rīkoties ar īpašumu bija vīrieša priekšrocība. Savukārt atraitnes tiesību nodrošinājums bija saistīts ar bērnu esamību, un kopumā bija tiesiski augsts. Tieša kanonisko tiesību

ietekme vērojama sieviešu personiskās īpašuma veidu – pūra un rīta veltes attīstībā. Sieviete ne tikai ieguva materiālu nodrošinājumu atraitnes statusam, bet saistībā ar rīta velti arī paplašinātas publiskās tiesības – to varēja apliecināt ar savu personisko zvērestu, kas bija izņēmums tiesu praksē. Mantošanas tiesības bija pamatā augstajam sieviešu statusam pilsētās un vasaļu kārtā, kā arī lielajai materiālā nodrošinājuma nozīmei matrimoniālos sakaros. Livonijas maztautu vidū rīta veltei tiesiski bijusi nozīme Kurzemē un Sāremā, bet par praktisku šī sievietes personīgā īpašuma nozīmi ziņu pietrūkst.

Sievietes statusu sabiedrībā ietekmēja kanonisko tiesību normas par precību paražām. Likumīgā laulība bija īpaši aktuāla Livonijas vācietēm, ap šo jēdzienu rotēja vesels tiesību kopums. Saskaņā ar pilsētu statūtiem, ģilžu un amatu šrāgām, dažādiem noteikumiem piedzimšana „laulības gultā" bija pamats statusa iegūšanai kā vīriešiem, tā sievietēm. Līdz ar to dažādām formālām pazīmēm, kas raksturoja īstu un likumīgu (*echte rechte*) laulību, dažādiem sievietes vecumposmiem, bērnu dzimšanai tika pievērsta liela sabiedrības uzmanība. Sievietes „privātās dzīves" notikumi bija publiskas ceremonijas, un kā pilsētniekiem, tā Livonijas vasaļiem dzimšana likumīgā laulībā bija pamats mantošanai, tiesībām ieņemt amatus, sociālajam statusam. Bagātiem pilsētniekiem un dižciltīgiem Livonijas vasaļiem varēja būt nelikumīgas sievas un ārlaulības bērni, kamēr bagāto vasaļu sieviešu sānsoļi netika pieļauti. Livonijas sabiedrības vērtējumu par sievietēm, kuras ielaidās ārpuslaulības sakaros, ietekmēja garīdznieku un ordeņa brāļu kalpoņu jeb piedzīvotāju klātesamība Livonijā, īpaši pēc reformācijas. Šo sieviešu augstais materiālais nodrošinājums nelikumīgā laulībā, jādomā, radīja tolerantu attieksmi. Zemnieku kārtā un pilsētnieku nevācu sabiedrībā likumīgām laulībām kanonisko tiesību un vācu tiesību izpratnē bija mazāka nozīme. Cik var spriest no 15.–16. gs. ierobežojumiem nevācu kalponēm t.s. namnieku runās, cunftu amatnieku aizliegumiem precēties ar „nevācietēm", iezemiešu problēmām pierādīt savu likumīgo dzimšanu, tad pilsētu zemākajam slānim nebūt nebija raksturīgas kristīgajās vērtības sakņotas dzimumu attiecības. Arī Livonijas landtāgu lēmumi, kuri no 1422. gada regulāri vērsās pret „nepareizām" precību formām (t.i. tādām, kuras nebija akceptējusi Baznīca – līgavas aizvešanu, laupīšanu, pavešanu bez viņas un aizbildņu piekrišanas, laulāto pamešanu), liecina par to, ka Livonijas nevācu sieviešu statusu ģimenē un sabiedrībā noteica priekšstati, kas sakņojās izpratnē par ģimenes dzīvi, kas bija atšķirīga no kristīgās, Baznīcas svētītā laulības. Līdz ar to zemnieku sievietēm arī nebija lemts izbaudīt tās priekšrocības, ko spēja dot likumīga kristīga laulība, kas sievietei atraitnes statusā nodrošināja dažādus sievietes personīgās mantiskās tiesības (vācu val. – *frawelike gerechtickeit*) un Livonijas pārvaldes institūciju labvēlību. Kāds īsti bija sievietes statuss zemnieku ģimenē, pēc esošās avotu bāzes nevar detalizēti analizēt, var tikai norādīt, ka tas bija citādāks nekā bruņinieku kārtas sievietēm un bagātākajām pilsētniecēm vai arī attieksme pret to bija atšķirīga. Salīdzinoši vēla reģiona kristianizācija, kaimiņattiecības ar pareizticīgajiem, kā arī pagāniem lietuviešiem, pārvaldes institūciju visumā vājā iejaukšanās Livonijas maztautu sabiedriskajā dzīvē un ģimenes attiecībās līdz 15. gs. veicināja visumā konservatīvu priekšstatu, tradīciju, apģērba detaļu saglabāšanos starp zemnieku kārtas sievietēm.

Sievietes ekonomiskā pozīcija un saimnieciskās darbības iespējas bija cieši saistītas ar mājsaimniecību, pie kam nereti darbs mājās ieguva arī publisku dimensiju. Īpaši pilsētās sievietēm, kurām bija īpašumi, bija daudzveidīgas iespējas iegādāties, iznomāt, ieķīlāt nekustamo īpašumu, iesaistīties amatniecībā, lokālā un tāltirdzniecībā, saglabājot ciešu saiti ar savu mājsaimniecību. Dažādu sociālo grupu sieviešu iesaiste tirdzniecībā un kroģēšanā Livonijā bija sastopama 15.–16. gs., un arī atsevišķas vasaļu kārtas sievietes nodarbojās ar iebraucamo vietu apsaimniekošanu. Livonijas vietējo maztautu vidū sievietes no sociāli augstākstāvošām t.s. leimaņu ģimenēm pašas strādāja darbus lauksaimniecībā, kas tās pēc dzīvesveida būtiski atšķīra no bruņinieku kārtas sievietēm.

Algots darbs, ko jauno laiku sākumā varēja strādāt sievietes ne tikai Livonijas pilsētās, bet arī lauku sabiedrībā, bija cieši saistīts ar saimniecības vadīšanu, darbiem, kurus veica nosacīti privātā sfērā, taču ārpus savas ģimenes un mājsaimniecības. Algots darbs ārpus kunga un ģimenes varas 13.–14. gs. bija iespējama pilsētās, bet 15.–16. gs. bija sastopama arī pilīs, muižās, un lauku sētās un veidoja pamatu tam, ka tiesiskā aizbildniecība pār sievieti transformējās un vājinājās. Joma, kur sievietes varēja izpausties, pelnot iztiku, bija dziedniecība, apģērbu un rotu gatavošana, pārtikas sagatavošana, kā arī ne tik godājama nodarbe kā prostitūcija. Algota darba iespējas sievietēm jauno laiku sākumā saistījās ar mazāk prestižiem darbiem, salīdzinot ar algotiem vīriešiem. Livonijā sievietes neieņēma publiskus amatus, izņemot atsevišķos gadījumos saistībā ar sabiedrisku pasākumu – ģimenes svētku ar publisku nozīmi (kāzu, mirušo pieminēšanas mielastu u.c.) rīkošanu. Dažādi amati pārvaldē, militārā jomā, tiesu iestādēs sievietēm nebija tieši pieejami.

Sievietes atsevišķās pozīcijās varēja kļūt un bija nozīmīgas politiskas un sabiedriskas personas, kuru sociālā pozīcija deva iespēja izpausties personiskajām īpašībām un ambīcijām. Livonijas vēsturē ir virkne sieviešu, kuru vārdi un darbi minēti hronikās un dokumentos. Šīs pārsvarā ir sabiedrības virsslāņa sievietes – pilsētu rātskungu sievas un atraitnes, zemeskungu un vasaļu kārtai piederīgās. Izgaismojot sievietes statusa īpatnības gadījumā, ja viņas tiešais aizbildnis bija zemeskungs vai pārvaldes institūcijas, atklājas, ka šāda pozīcija pavēra plašākas iespējas brīvas gribas izpausmēm un kopumā paaugstināja sievietes statusu sabiedrībā. Atsevišķi gadījumi rāda, ka sieviešu personīgās ambīcijas Livonijas pilsētās un vasaļu kārtā nespēja pārvarēt tiesiski noteiktos rāmjus, bet kopumā ekonomiski nodrošināto sabiedrības virsslāņa sieviešu darbības liecina drīzāk par akceptu pastāvošajai kārtībai un darbošanos sievietēm atvēlētos laukos.

Visredzamākā sabiedrības grupa, ko apvienojoši var dēvēt par laicīgo aristokrātiju, veidoja tikai nelielu daļu no sabiedrības, tomēr to vēsturiskā nozīme arī sabiedrības acīs bijusi liela, attiecībā uz sabiedrības hierarhijas virsotnē esošām sievietēm – bieži vien simboliska un mitoliģizēta. Virsslāņa sievietes, īpaši tās, kuras var dēvēt par valdniecēm, jau savas dzīves laikā un pēc nāves pēcnācēju un tautas atmiņā kļuva par teiksmainām personām, kuru darbības vērtējumā un skaidrojumā liela nozīme bija cilvēcisko emociju un kaislību klātbūtnei. Livonijas īpatnība 14.–15. gs. bija laicīgu valdnieču trūkums, kas ierobežoja dižciltīgu sieviešu darbības laukus kā galma dāmām, nerādīja piemēru sieviešu

plašākai iesaistei publiskās darbībās.

Livonijas vēstures avotos atspoguļojas sieviešu mantošanas tiesības un to realizācija, un atbilstoši sievietes sabiedriskajam statusam – arī varas un ietekmes mantošanai *caur sievieti.* Galvenais akcents no tiesiskā un praktiskā viedokļa bija sievietes precības, kas lielākoties apvienoja pilngadības sasniegšanu un jaunu sociāli ekonomisko pozīciju, un visās kārtās bija notikums, kurš bija nozīmīgs ģimenei un sociālajai grupai. Mantīgo atraitņu tiesības precēties apskatāmajā laika posmā bija pašsaprotamas, bet jauno laiku sākumā pat ieteicamas.

Iezīmējas atšķirtības sievietes sabiedriskajā statusā starp Ziemeļigauniju, Livonijas bīskapijām un Vācu ordeņa Livonija zemēm, kā arī – ielākajām Livonijas pilsētām. Ziemeļigaunija 13. gs. bija dāņu valdnieces personīgais īpašums, un te valdniece atraitnes statusā pierādīja sevi kā zemes pārvaldniece. Šajā teritorijā jau 14.gs. vasaļu kārtā bija īpaši plašas sieviešu mantošanas tiesības; 15. gs. sievietes no zemnieku kārtas tika nepastarpināti pieskaitītas dzimtcilvēkiem, bet saimnieces pašas maksāja nodevas. Citās Livonijas daļās līdzīgas parādības vērojamas vēlāk. Bīskapiju īpatnība bija spēcīgās koprokas vasaļu dzimtas, kuru sievietes bija bagātākās, bija vīrieši īpaši patriarhāli noskaņoti. Vācu ordeņa teritorijās ārpus Ziemeļigaunijas vairāk nekā citur bija raksturīga sīkās bruņniecības un leimaņu sieviešu īpaša statusa akceptēšana, dodot iespējas sievietēm mantot, saņemt lēni, saimniekot nekustamā īpašumā. Te zemes turētājas sievietes – zemnieces un leimanietes – ilgstoši saglabāja konservatīvu vizuālo tēlu, apbedīšanas tradīcijas, kas bija zināmā opozīcijā ar kristīgajām vērtībām.

Sievietes statusa analīze, skatot dažādas tiesiskas un sociālas parādības Baltijas jūras reģiona kontekstā ļauj secināt, ka Livonijas sociālā vēsture attīstījās reģionālā kontekstā un bija cieši saistīta ar tiesiskajiem nosacījumiem, ko radīja reģionā kopīgās kanoniskās tiesības, pilsētu statūti, zemes tiesību kodificējumi, kā arī kopējās kultūrvēsturiskās vēsmas jauno laiku sākumā. Bruņinieku kārtas sieviešu mantošanas tiesības arvien paplašinājās, tām bija augsts sociāls statuss sabiedrībā, bet vienlaicīgi arī stingrs un konservatīvs aizbilstamās statuss ģimenes ietvaros. Livonijas pilsētu sievietes dažādās izpausmēs, tiesību apjoma un saimniecisko darbību iespēju ziņā bija savrupas tiesību salas Livonijā, bet cieši saistītas ar Hanzas pilsētu tīklu visā Baltijas jūras reģionā. Vietējās izcelsmes leimanietes un zemnieces savā tiesiskajā statusā un darbības izpausmēs bija tuvas Austrumbaltijas reģiona baltu un Baltijas somu runājošo sieviešu statusam.

Avotu un literatūras saraksts

Izmantoto saīsinājumu saraksts

4BdLv = *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga*
AH = *Atskaņu hronika*
AR = *Akten und Rezesse der livändischen Ständetage*
Brieflade = *Est- und Livländische Brieflade*
Datenbank Kurländische Güterurkunden = Schadewaldt, D. (Bearb). *Datenbank Kurländische Güterurkunden*
GU = *Livländische Güterurkunden*
Herzog Albrecht =*Herzog Albrecht von Preussen und Livland*
IH = *Indriķa hronika*
KGCh = *Kurländische Güter-Chroniken*
KGCh NF = *Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge*
LD = Barons, K., Vissendorfs. H. *Latvju dainas*
Lietuvas statūts = *Первый Литовский статут (1529)*; Яковкин И. И. *Законодательные акты*
LNB R = Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa
LTT = *Latviešu tautas ticējumi*
LUB = *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*
LVVA = Latvijas Valsts vēstures arhīvs
NKGCh = *Neue Kurländische Güter-Chroniken*
SLVA = *Senās Latvijas vēstures avoti*
Sbt = Senākās bruņinieku tiesības, sk. *Altlivlands Rechtsbücher*
Ssp = Sachsenspiegel (Sakšu spogulis)
TLA = Tallinn Linnarchiv (Tallinas pilsētas arhīvs)
Vbt = Vidējās bruņinieku tiesības, sk. *Altlivlands Rechtsbücher*
VĒbt = Valdemāra Ērika bruņinieku tiesības, sk. *Altlivlands Rechtsbücher*
VTVA = *Vidzemes tiesību vēstures avoti*
ZT = Zemes jeb zemnieku tiesības, sk. Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte

1. Nepublicētie avoti

I. Latvijas Valsts vēstures arhīvs

1) 214. fonds Vidzemes bruņniecības arhīvs", 4. apraksts, 14. lieta „Vidzemes bruņniecības privilēģiju, diplomu, dzimtu biogrāfiju kopojums, 1733–1739, T–Z."

2) 554. fonds Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)", 1. apraksts, 51. lieta „Tešenas hercoga laulību līgums ar Kurzemes princesi Elizabeti, 1594."

3) 554. fonds „Kurzemes hercogu arhīvs (Jelgava)", 3. apraksts., 22. lieta "Pirkšanas-pārdošanas līgums, ar kuru hercogiene Anna nodeva brāļiem Usingiem zemnieku sētas ar kroģēšanas, tirgošanās u.c. tiesībām Zaļajā muižā"; 1837. lieta „Jelgavas greznības noteikumi, izdevēja hercogiene Anna un Kurzemes hercogs Fridrihs, 1591."

4) 631. fonds „Kurzemes baznīcu vizitāciju protokoli", 1. apraksts, 8. lieta „Durbes baznīcas revīzija, 1609"; 31. lieta „Neretas baznīcas revīzija, 1591."

5) 4038. fonds „Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība", 2. apraksts, 126. lieta „Dokumenti no Rēveles pilsētas arhīva 1472–1494. Kopijas, 1928."

6) 4060. fonds „Latvijas vēstures institūta dokumentu kolekcija", 1. apraksts, 280. lieta „Dažādi dokumenti, [Stokholmas valsts arhīva (*Riksarhivet*)] noraksti, 1555–1557."

7) 4702. fonds „ Gotfrīds Roberts Hermanis, vēsturnieks, arhīvu darbinieks", 2.apraksts, 11.–19. lieta „Avotu edicijas „Livländische Güterurkunden" III sējuma manuskripts. Tīrraksts. 1546–1561."

8) 5561. fonds „Pergamenta un papīra dokumenti", 1. apraksts:

38. lieta „Persevala atraitne nodod pusi no Rozbeķes pils un Ķelpenes muižu Vomāram Ikšķilam, 1477"
88. lieta „Pirkšanas – pārdošanas līgums, ar kuru Kurzemes hercogiene Anna nodod zemnieku sētas ar kroģēšanas, tirgošanās u.c. tiesībām Zaļajā muižā, 1586"
116. lieta „Georga Krīdenera testaments, 1534"
119. lieta „Annas un Heibes Holthuzenu vienošanās par muižu pārvaldīšanu, 1580"
120. lieta „Margaretas Širštedas testaments, 1535"
126. lieta „Rīgas arhibīskaps izlēņo zemnieku sētas Turaidas un Vainižu pilstiesās, 1538"
163. lieta „Rīgas birģermeistara un rātes izdota apliecība par to, ka Markvarts Sēle pārdevis Margaretai virkāriju Doma baznīcā", 1441"
292. lieta „Arhibīskapa oficiāla izdots dokuments par notāra sastādītu aktu par Hercelrādes atraitnes liecību, 1518"
298. lieta „Rīgas arhibīskaps atjauno lēņu valdījumu Johanam Tīzenhauzenam, 1531"
303. lieta „Rīgas arhibīskapa lēmums Mengdena un Klodta sūdzības lietā par Krīdenera atraitni, 1535"
336. lieta „Jirgens Tādendorfs pārdod Rankas muižu, 1556

9) 5561. fonds „Pergamenta un papīra dokumenti", 4. apraksts, 680. lieta "Kurzemes un Zemgales hercogienes Annas brīvlaišanas grāmata Zaļās muižas zemniekam Georgam Stūrim, 1584."

10) 5759. fonds „Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un Kurzeme provinces muzejs", 2. apraksts:

1302. lieta „Akti un liecības par Rankas u.c. muižām"
1304. lieta „Kurzemes hercoga sarakste, noraksti"
1366. lieta „Kurzemes un Zemgales hercogistes dokumenti, noraksti"

II. Tallinn Linnarchiv (Tallinas pilsētas arhīvs)

1) 230. fonds „Tallinna magistraat", 1. apraksts:

96. lieta „Urkunde von Otto und Johann von Loden, 1333"
235. lieta „Nicolauss Hagen, 1357"
242. lieta „Hinricus de Like, Junior, 1359"
317. lieta „Brief von Stadt Herfordt, 1370"
412. lieta „Vicke von Wrangel, 1390"
437. lieta „Danzig an Reval, 1395"
460. lieta „Dortmundt an Reval, 1398"
472. lieta "Gadebusch an Reval, 1400"
474. lieta „Dorpat an Reval, 1400"
595. lieta „Elyne, Witwe Hernn Johanns von Treiden, 1431"
604. lieta „Rostock an Reval, 1433"
626. lieta „Wiborg an Reval, 1437"
639. lieta"Nieder-Wesel an Reval, 1440"
714. lieta „Erbvergleichung, 1465"
721. lieta"Bischof von Reval Eberchardt, 1467"
748. lieta „Erbvergleichung, 1471"

765. lieta „Köningsber Kneiphofer an Reval, 1447”
766. lieta „Lüneburga an Reval, 1477”
772. lieta „Petrus Wedberg, 1477”
775. lieta „Friedrich III, keiser an Reval, 1478”
811. lieta „Simon, Bischof von Reval, 1484“
818. lieta „Lübeck an Reval, 1487”
842. lieta „Vogt von Wesenberg an Reval, 1491”
858. lieta „Michael Hildebrandt, Erzbischof von Riga an Reval, 1499“
889. lieta „Stockholm an Reval, 1502”
892. lieta „Johan Bukshavden, Bischof von Dorpat, an Reval, 1503“
967. lieta „Köningsberg Alststadt an Reval, 1525”
997. lieta „Münster an Reval, 1528”
1023. lieta „Dorpat an Reval, 1533“
1024. lieta „Amsterdam an Reval, 1534”
1076. lieta „Riga an Reval, 1544”
1085. lieta“Komtur von Reval, 1547“
1105. lieta „Schöppen von Delden an Reval, 1548
1162. lieta’”Riga an Reval, 1561”
1170. lieta „Briefe von Erzbischöf Michael Hildebrandt von Riga, 1485–1508. 15 Bl.“
BB 39. lieta „ Briefwechsel mit verschiedenen Städten”
Bj 11. lieta „Meister Hans Tesche wider seine ehebrüchtige Frau, 1582“
BN 1 II. lieta “Testamente, 1442–1598”
BN 1 III. lieta “Testamente 1469–1597”
BN 1/I. lieta ”Testamente 1457–1599”
BB 60 III (1171). lieta „Briefe von Erzbischöfe von Riga, 1508–1561, 47 Bl.“
Bi 75 (I) (842). lieta. “Revaler Magistraat. Erbschaften, insbesondere Erbvergleiche und Aussagen für minderjährige Kinder. 1395–1687 472 Bl.“

2) 230. fonds „Tallinna magistraat”, 1-l .apraksts 814. lieta ”Schwerte an Reval, 1485”; 820. lieta „Koningsberk Altstadt an Reval, 1487”

3) 230. fonds „Tallinna magistraat”, 1-IIIa .apraksts, 19. lieta “Geburtsbrief Hurgen Hennespynner, 1537”; 42. lieta “Geburtsbrief, 1525”

III. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa

1) Boļeslava Brežgo rokrakstu fonds LNB RX 3, 11. apraksta 5. lieta ”Ērgļu un Turaidas pils novadu inventāru (1582–1598) noraksti ar satura rādītāju. [Varšava], [1930.gadi]. 116 lp.

2) J. Zemzara rokrakstu fonds LNB R A 66 102.–104. lietas „Krimuldas, Siguldas, Ikšķiles, Lielvārdes pilsnovadu revīzija 1590, noraksti un tulkojumi.”

3) Kurzemes tiesību avoti (Kurländische Rechtsquellen) LNB RX 100K, 1. apraksta 1. lieta „Kurzemes hercogistes tiesību avoti, 17.gs. noraksti.

IV. Turaidas muzejrezervāta zinātniskais arhīvs

1) „Wackenbuch auf der Treidischen Seiten, 1550”, kopija no Šverīnas Zemes arhīvā Vācijā.
2) „Inventarium zur Erztstift Riga, 1564’”, kopija no Šverīnas Zemes arhīva Vācijā.

2. Publicētie avoti

1. *Akten und Rezesse der livändischen Ständetage.* Band 1–3 (1304–1535). Hg. von O.Stavenhagen, L. Arbusow jun., A. Bauer. Riga, 1907–1938.

2. *Altlivlands Rechtsbücher.* Zum Theil nach bischer unbenutzten Texten hg.v. F. G. v. Bunge. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1879.
3. Anschlag der aus dem Leibgeding der Herzogin Anna von Kurland zu erwartenden Einkünfte 1566. *Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst zu Mitau.* 1897. S. 159–181.
4. Arbusow, L. (Hg). Die altlivländische Bauernrechte. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd. 23. Riga: E.Bruhns, 1924. 144 S.
5. *Atskaņu hronika* / *Livländische Reimchronik.* V. Bisenieka tulk., Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē.Mugurēviča K. Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998. 387 lpp.
6. Aurelius Augustinus Hipponensis. *Confessiones* / Augustīns. *Atzīšanās*. Tulkojusi L. Hansone. Rīga: Liepnieks&Rītups, 2008.
7. Augstkalns, A. Dažas 16. gs. Rīgas raganu prāvas ar latviešu fragmentiem. *Tautas vēsturei.* Rīga, 1938. 167.–197. lpp.
8. Barons, K., Vissendorfs, H. *Latvju dainas*. Jelgava; Pēterburga, 1894–1915. 1.–6.sēj.
9. *Bazīlija Plīnija slavas dziesma Rīgai.1595.* Rīga: Jumava, 1997. 429 lpp.
10. Bienemann, F. *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562. Aus in ländichen Archiven.* Bd. 3. Riga: N. Kymmel, 1868. 301 S.
11. Brežģis, K. *Baznīcu vizitāciju protokoli.* Rīga, 1931.
12. *Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands.* Hg. von F. G. v. Bunge und R. v.Toll. Bd.1: Dänische und Ordenszeit. Reval: Kluge und Stroehm, 1856. 884 S.
13. Bruckstücke des Landbuches der Ordenmeister für Rujen und Helmet. Hg. v. P.Johansen. *Beiträge zur Kunde Estlands*. Bd. 21. Tallinn, 1938. S. 436–461.
14. Bulmerincq, A. *Kämmerei Register der Stadt Riga*. Bd. 1–2. 1348–1361 und 1404–1474. München; Leipzig: Dunker &Humbolt, 1909–1913.
15. Bulmerincq, A. *Zwei Kämmerei Register der Stadt Riga. Ein Beitrag zur Deutschen Wirtschaftsgeschichte*. Leipzig: Dunker &Humbolt, 1902. 279 S.
16. Cieglerus, G. *Welt Spiegel Menniglichen zu diesen letzten zeiten für die augen gestellet unnd aus Heiliger Göttlicher Schrifft, und aller Welt*. Riga: Nicolas Mollyn, 1599. 547 S.
17. *Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval (1312–1360).* Der gelehrten estnischen Gesellschaft in Dorpat zu ihrem 50 jährigen Jubelfeste dargebracht von estländichen literärischen Gesellschaft durch L.Arbusow. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1888.
18. *Das drittälteste Erbebuch der Stadt Reval (1383–1458),* im Auftrage des estländischen literärischen Gesellschaft hg. v. E. v. Nottbeck. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1892.
19. *Das Revaler Geleitsbuch 1515–1626*. Hg. v. N. Essen, P. Johansen. I. Teil: Text. Tallin, 1939.
20. Das rothe Buch inter Archiepischopalia 1158–1489. Hg. von M. Fuchs. *Scriptores Rerum livonicarum*. Bd. 2. Riga und Leipzig, 1853. S. 729–804.
21. *Das zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval (1360–1383),* im Auftrage des estländischen literärischen Gesellschaft hg. v. E. v. Nottbeck. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1890.
22. Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540–1568. Izd. A.Švābe. Grām.: *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. R.Viperam* . Red. A. Stepermanis, A. Švābe, T.Zeids. Rīga, 1939. 54.–97. lpp.
23. Die Chronik Wigands von Marburg. Hg.v. T. Hirsch. *Scriptores rerum Prussicarum.* Bd. 2. Leipzig, 1863. S. 453–662.
24. *Die jungere Livländische Reimchronik des Bartholomeus Hoeneke 1315–1348*. Hg. von K. Hölbaum. Leipzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1872.
25. *Die Libri reditum der Stadt Riga*. Hg. von J. G. L. Napiersky. Bd. 1–3. Liepzig: Verlag von Duncker & Humbolt, 1881. XLVII + 224 S.
26. *Die Quellen des Revaler Stadtrechts*. Hg. von F. G. v. Bunge. Bd. 2. Lieferung I–II. Dorpat: Franz Kluge, 1843–1847.
27. *Die Ouellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673*. Hg. v. J. G. L. Napiersky. Riga: J. Deubner, 1876.
28. Die Wartungsliste der Komturei Goldingen. Hg. von A. Bauer. *Mitteilungen aus der livlandischen Geschiche.* Bd. XXV, Heft 1. Riga, 1933. S. 113–194.
29. Dionisii Fabri. *Historia Livonica sive Livoniae descriptio curante Gustavo Bergmann*. Stanno Ruinensi, MDCCXCII.
30. Dzenis, A. Divi dokumenti par Kurzemes brīvajiem latviešu zemturiem 18.gs. otrajā pusē. *Latvijas arhīvi*. Rīga, 2001. Nr. 1. 42.–60. lpp.
31. Ebel, W. (Hg.). *Das Revaler Ratsurteilsbuch. Register van affsproken 1515–1554.* Göttingen: Der Göttinger Arbeitskreis, 1952. 206 S.

32. *Eines Ernbarn Raths der Königichen Stadt Riga in Liefflandt reformierte Kost und Kleider Ordnung.* Riga: Nicolaus Mollin, 1588. 40 S.

33. Einhorn, P. Historica Lettica. Dorpt 1649. In: *Scriptores rerum Livonicarum*. Riga und Leipzig, 1853. Bd. 2. S. 196–368.

34. Erbbuch und unbüßbare Sachen. In*: Germanenechte: Texte und Übersetzungen.* Hg. v. H. Frank. Bd. 8: Dänische Rechte. Weimar, 1938.

35. *Erbebücher der Stadt Riga 1384–1579*. Hg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterumskungde der Ostseeprovinzen Russlands. Bearb. von J. G. L. Napiersky. Riga: Kymmel, 1888. LXXXII, 515 S.

36. *Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312.gadā / Franciskus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312.* No latīņu valodas tulkojis, priekšvārdu un komentārus sarakstījis Ē.Mugurēvičs. Rīga, 2010. 455 S.

37. Gilbert von Lannaoy's Reise durch Livland in dem Herbst und Winter 1413 auf 1414. In: *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*. Hg. von F. G. v. Bunge. Bd. 5. Dorpat: Franz Kluge, 1847. S. 167–172.

38. *Gutha-Lahg dass ist: Der Insel Gottland altes Rechtsbuch.* In der Ursprache und einer wiederaugefundenen altdeutschen Übersetzung. Hg., mit einer niederdeutschen Übersetzung nebst Anmerkungen von Dr. Karl Schildener. Greifswald, 1818.

39. Hartmann, S. Neue Quellen zur livlandishcen Koadjutorsfehde 1555 / 1556. In: *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag.* Hg. von B.Jähnig und K.Militzer. Münster, 2004. S. 304.

40. Heckman, D. Das Schossverzeichnis des Revaler Kirschspiels St.Olai von 1402. In: *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag.* Hg. v. B.Jähnig und K.Militzer. Münster, 2004. S. 71–101.

41. Hercoga Gotharda Ketlera galma ļaužu saraksts Jelgavas pilij 1576. g. 20. janvārī. Izd. A.Švābe. *Straumes un avoti* I. Rīga,1938. 373.–374. lpp.

42. *Herzog Albrecht von Preussen und Livland (1525–1534): Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den ostpreussischen Folianten.* Bearbeitet von U. Müller. Köln [etc.]: Böhlau, 1996.

43. *Herzog Albrecht von Preussen und Livland (1534–1570): Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den ostpreussischen Folianten*. Bearbeitet von S. Hartmann. Köln [etc.]: Böhlau, 1999–2008.

44. Hildebrandt, H. (Hg.) *Das Rigische Schuldbuch 1286–1352.* Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1872.

45. Hupel, A.W. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland.* Bd. 1–2. Riga, 1774–1777.

46. *Indriķa hronika / Heinrici Chronikon.* Ā. Feldhūna tulkojums, Ē.Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. XXVIII:4.

47. Ivanovs, A. Kuzņecovs, A. *Smoļenskas – Rīgas aktis 13.gs.–14.gs. pirmā puse. Kompleksa Moscowirica – Ruthenica dokumenti par Smoļenskas un Rīgas attiecībām*. Rīga: Latvijas valsts Vēstures arhīvs u.c., 2009. 765 lpp.

48. Jelgavas tiesas fogta sodu grāmatas fragments 1574–1578. Izd. A.Švābe. *Straumes un Avoti.* I.sēj. Rīga, 1938. 369.–373. lpp.

49. Kala, T. *Lübecki õiguse Tallinna koodesks 1282 / Kala, T. Der Revaler Kodex des lübischen Rechts 1282*. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 1998. 223 S.

50. *Kalnā bija stalta pils. Latvijas pilskalni un to teikas*. Izd. Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs. Sast. J. Urtāns, I. Pīgozne, R. Treija, I. Vītola. Rīga: Tapals, 2007. 240 lpp.

51. *Kämmereibuch der Stadt Reval 1432–1463.* Hg. v. R. Vogelsang. Köln, 1976.

52. *Katkendid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365–1458 / Revaler Geleitsbuch- Bruckstücke* 1365–1458. Hg. von P.Johansen. Reval, Rev. Estn. Verlags-Genossenschaft, 1929. 96 S.

53. Kāzu ierašas Dundagas apgabalā dzimtlaikos. *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums*. 6. sēj. Jelgava, 1890. 78.–116. lpp.

54. *Kurländische Güter-Chroniken, nach urkundlicjhen Quellen zusammengestelt und bearbeitet von F. Von Kloppmann*. Bd.1-2. Mitau: Druck und Verlag von J.F. Steffenhagen und Sohn, 1856–1894.

55. *Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge.* Bearb. und hg. v. L.Arbusow. Mitau, 1895.

56. Kurz, E. *Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583–1614. Lateinischen Text mit deuteschen Übersetzung.* Riga: Gulbis, 1925. 253 S.

57. Kurzemes zemnieku nodevu saraksts. Izd. L. Arbuzovs. *Latvijas Universitātes raksti.* X. sēj. Rīga, 1924. 163.–226. lpp.

58. *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās* teikas. Sakārt. A.Ancelāne. Rīga, 1989.

59. *Latviešu tautas ticējumi*. Sakārt. P. Šmits. Rīga, 1940–1941. 1.–4. sēj.

60. *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1.sēj: Seno paržu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs.* Red. E.Meļķišs, autori J.Lazdiņš, V.Blūzma, S.Osipova. Rīga: LU žurnāla „:Latvijas vēsture" fonds, 1998. 348 lpp.

61. Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos. *Latvijas vēstures avoti* II. daļa. Sak. J.Kleitjenss. Rīga, 1940. 293. lpp.

62. *Latvijas vēstures avotu cherstomātija 1300–1500.* Izd. A. Švābe. Rīga, 1939.

63. Lesnikov, M. P. Die *Handelsbücher des Hansischen Kaufmannes Veckinghusen*. Berlin: Akademie-Verlag, 1973. 560 S.

64. *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten.* Hg. von. F.G. v. Bunge, H. Hildebrandt, P. Schwartz, L. Arbusow und A.v. Bulmerincq. Lieferung I. Bd. 1–12; Lieferung II. Bd.1–2. Reval, Riga, Moskau; 1853–1914.

65. *Livländische Güterurkunden.* 1207–1545. Hg. Von H.v.Bruining, N. Busch. Bd. 1–2. Riga, 1908–1923.

66. *Lübecki õiguse Tallinas koodeks 1281*. Transkribeerinud ja tõlkinud T.Kala. / *Der Revaler Kodex des lübischen Rechts 1282.* Transkriprion und Übersetzunge ind Estnische von T. Kala. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 1998. 223 S.

67. Mettig, C. Zur *Geschichte der Rigaschen Gewerbe im 13. und 14. Jahrhundert*. Riga: N. Kymmel, 1883.

68. Mettig, C. *Das älteste Amtsbuch der Schmieden zu Riga und der Schragen derselben von 1578.* Riga: Häcker, 1890.

69. Napjersky, J. G. L. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673.* Riga: Deubner, 1876. 348 S. + Taf II.

70. *Neue Kurländische Güter-Chroniken.* Bearb. und hg. v. E.Firks. 1. Abteilung: Kirchspiel Kandau. Mitau, 1900. 203 S.

71. Nottbeck, E. *Die alte Criminalchronik Revals.* Reval: Esthländiche Gouvernents- Typographie, 1884.

72. Nyenstädt, F. Livländische Chronik, nebst dessen Handbuch. Hg. von G.Tielemann. *Monumenta Livoniae Antiqua*. Bd. 2. Teil II. Riga und Leipzig, E.Franzen, 1839. S. I–VIII, 1–166.

73. Oberländer, E. Keller, V. *Kurland. Vom polnisch – litauischen Lehnsherzogtum zur rissischen Provinz. Dokumente zur Verfassungsgeschichte 1561–1795*. Padeborn; München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2008. 331 S.

74. Otto, Bischof von Bamberg. Vita aus dem Kloster Prüfening. In: Heiligenleben *zur deutsch-slawischen Geschichte. Adalbert von Prag und Otto von Bamberg.* Darmstadt; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005. S. 120–191.

75. Pāvulāne, V. *Viduslaiku tirdzniecības principi pēc XII–XV gs. starptautiskajiem līgumiem. Avotu teksti.* Rīga: P.Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1978. 36. lpp.

76. Peter von Dusburg. *Chronik des Preussenlandes*. Übersetzt und erlärt von K.Scholz und D.Wojtecki. In: *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*, Band XXV Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984.

77. *Phraseologia Lettica, das ist täglicher Gebrauch der Lettischen Sprache verfertigt durch Georgium Mancelium*. 2.Teil. Riga, 1638. 248 S.

78. *Quellen zur dänischen Rechts- und Verfassungsgeschichte (12.–20. Jahrhundert).* Hg. von D.Tamm, W. Schubert, U. Jørgensen. Frankfurt am Main u.a.: Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2008. 200 S.

79. *Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI. Jahrhunders im Revaler Stadt-Archiv.* Bearb. von G.v. Hansen. Hg. Von estländischen literärischen Gesellschaft. Reval. 1895.

80. Renner, J. *Livländische Historien.* Hg. von R.Hausman, K. Hochbaum. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprechtes Verlag, 1876. 427 S.

81. *Revaler Urkunden und Briefe von 1273 bis 1510.* Bearb. von D. Heckmann. Köln [etc.] : Böhlau, 1995. 275 S.

82. *Russich – livländische Urkunden / Русско – Ливонские акты.* Hg. v. K.E. Napiersky. St. Petersburg: Buchdrukerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschafte. 1868. 162 S.

83. Russouw, B. *Chronica der Provintz Lyfflandt*. Barth: A.Seitner, 1584. 208 S.

84. *Sachsenspiegel. Land- und Lehnrecht*. Hg. v. K. A. Eckhardt. Hannover, 1933.

85. *Salomons Henning's Lifflendische Churlendische Chronica no 1554 bis 1590 und Bericht in Religionssachen*. Kallmeyer, Th. (Hg). Riga: Kymmels, 1857. 176 S.

86. Schadewaldt, D. (Bearb). *Datenbank Kurländische Güterurkunden.* [Pieejams: http://www.herder-institut.de/startseite/onlineressourcen/kurlaendische-urkunden.html. Aplūkots: 18.02.2012]

87. Schiemann, Th. *Der älteste schwedische Kadaster Liv – und Estlands. Eine Ergänzung zu den baltischen Güterurchroniken.* Reval: Kranz Kluge, 1882. 120 S.

88. Seeberg-Eleverfeldt, R. *Testamente Revaler Bürger und Einwohner aus den Jahren 1369–1851.* Göttingen: Venadenhoeck&Ruprecht, 1975. 472 S.

89. Seeberg-Elverveldt, R. *Beziehungen der Städte Deutschlands zu Reval in den Jahren 1500–1807.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1966.

90. *Senās Latvijas vēstures avoti (līdz 1256)*. Izd. A.Švābe. 2. burtn. Rīga, 1940.

91. *Siegel aus dem Revaler Rahtsarchiv nebst Sammlung von Wappen der Revaler Rathsfamilien.* Hg. von Eugen Nottbeck. Lübek: Druckerei von H.G. Rathgens, 1880. 62 S. Taf. 1–22.

92. Škutāns, S. Documenta historiam Livoniae australis illustranta. *Acta Latgalica 4.* [Minhene], 1972. 493 lpp.

93. Spekke, A. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586.g. *Izglītības ministrijas mēnešraksts*. 1932. Nr. 2. 102.–104. lpp.

94. *Statuta Curlandica, seu jura et leges in usum Nobilitatis Curlandiae et Semigalliae, lateinisch und deutsch*. Hg. v.H.L.Birkel. Mitau, 1804. 139 S.

95. Stieda, W. *Hildebrand Vechinchusen. Briefwechsel eines deutschen Kaufmanns im 15. Jahrhundert.* Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1921. 560 S.

96. Stieda, W., Mettig, C. *Schragen der Gilden und Ämter der Stadt Riga bis 1621*. Hg. von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Riga, 1896.

97. Švābe, A. Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573.–1682. g.) *Straumes un Avoti.* Rīga, 1938. 1. sēj.

98. Švābe, A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības: Teksts un avotu kritika.* Rīga, 1932. 170 lpp.

99. *Tallina kodanikkuderaamat 1409–1624 / Das Revaler Bürgerbuch 1409–1624.* Hg. von O. Greifenhagen. Tallinn: Revaler Estn. Velagsgenossenschaft, 1932. 174 S.

100. *Tallina märkmeteraamatud 1333–1374 / Libri de diversis articulis 1333–1374.* Hg von P. Johansen. Tallin, 1935. 120 S.

101. *Tallina wanima linna arweraamatud 1363–1374 / 3.Die ältesten Kämereibücher der Stadt Reval 1362–1374*. Hg. v. O. Greifenhagen. Reval, Buchdruckerei A.-G. „Ühiselu", 1927. 116 S.

102. *The Biographical Dictionary of Women in Science: Pioneering Lives from Ancient Times to the Mid-20th Century*. M. Ogilvie, Joy Harvey (Editor). 2 Volume Set. Routledge, 1999. 1499 p.

103. *Thomas de Aquino*. Opera omnia. [Pieejams: http://www.corpusthomisticum.org, [aplūkots: 18.02.2011]

104. Turaidas pils 1582. un 1590.gada revīziju protokoli. Izd. I. Ose. Grām.: *Pētījumi par Rīgas arhibīskapijas pilīm.* Sast. I. Ose. Rīga, 1999. 152.–172. lpp. (Latvijas viduslaiku pilis I).

105. *Vana-Pärnu kinnisturaamat 1451–1599*. Koostanud A.Martij ja P.Nurmekund. Toimetanud L.Tiik. Tartu: Esti NVS Arhiivide Peavalittsus, 1984. 275 lk.

106. *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika / Hermani Wartberge Chrnicon Livoniae*. Ē.Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2005. 334 lpp.

107. Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai I. In: *Quellen der baltischen Religion ir Mytologie. Bd. I: Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 15.Jahrhunderts*. Vilnius, 1996, P. 327– 355.

108. Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Latviešu novadi. Izd. E. Dunsdorfs. *Latvijas vēstures avoti.* 4. sēj., 1.burtnīca. Rīga, 1938.

109. *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618*. Izd. A. Švābe. Rīga, 1941.

110. *Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336–1551.* Izd. A. Švābe. Rīga, 1941.

111. *Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga.* Bearb. von A. Bulmerinqk. Bd. 1: Erstes Buch 1382–1478; Zweites Buch 1576–1578. Riga: A.Gulbis, 1923; Bd. 2: Drittes Buch: Das Grundzinsbuch 1478–1693. Riga: A.Gulbis, 1925.

112. Wackenbücher der Güter Kadfer und Lemsüll von 1553. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga 1906*. Hg. v. H. v. Bruining. Riga, 1907. S. 12–18.

113. *Wanem Tallina Jaani haigemaja wakuraamat 1435–1507 / Das älteste Wackenbuch des Revaler St. Johannis-Siechenhauses 1435–1507*. Hg. von P. Johansen. Tallinn: Estländische Druckerei-Aktien- Gesellschaft, 1925. 92 S.

114. Zeids, T. Trīs dokumenti par feodālā īpašuma attīstību Kursā. *Vēstures problēmas IV*. Rīga, 1961. 3.–11. lpp.

115. Zemzaris, T. Vilkaču prāvas Vidzemē. Grām: *Latviešu vēsturnieku veltījums Robertam Viperam.* Rīga: A. Gulbis, 1939. 115.–141. lpp.

116. Беляшевский, Р. Материалы по истории Прибалтийского края. *Труды X археологического съезда в Риге 1886.* Том III. Москва, 1900. С. 67–92.

117. Галицко-Волынская летопись. Перевод и комментарий О. П. Лихачева. *Библиотека литературы Древней Руси*. Том 5. Санктпетербург, 1997. С. 184–357.

118. Греков, Б.Д. Польская Правда. В кн.: Греков, Б.Д. *Избранные труды.* Том 1. Москава, 1957.

119. Джером Горсей. *Записки о России. XVI – начало XVII в.* Под ред. В. Л. Янина. Перевод и сост. А.А.Севастяновой. Москва: Издательство МГУ, 1990. 288 с.

120. Назарова, Е. Л. "Ливонские Правды" как исторический источник. В кн.: *Древнейшие государства на территории СССР*. Москва, 1980. С. 171–218.

121. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. Насонов, А. (ред.). Москва; Ленинград: Издтельство Академии Наук, 1950. 640 с. [Pieejams: http://litopys.org.ua, [aplūkots: 18.02.2011]

122. *Памятники русского права X – XII вв*. Сост. А.А. Зимин. Москва, 1952.

123. Пашуто, В.Т. *Помезания. "Помезанская Правда" как исторический источник изучения общественного и политического строя Помезании XIII – XIV вв*. Москва, 1955. С. 111–178.

124. *Первый Литовский статут (1529)*. Вильнюс, 2004.

125. *Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской.* Ред. В.И. Матузова. Москва: Научно – издательский центр Ладомир, 1997.

126. Повесть временных лет. В кн.: *Библиотека литературы Древней Руси.* Российская академия наук. Институт русской литературы. Санктпетербург: Наука, 1997. Том 1. XI – XII вв. С. 62–315.

127. *Псковские летописи*. Изд. А.Насонов. Москва;Ленинград, 1941. Бып. 1. LXIII с. Москва; Ленинград, 1955. Вып. 2. 364 с.

128. *Саксонское зерцало: памятник, комментарии, исследования*. Москва, 1985.

129. Сказания о Давмонте. Перевод и комментарии В.И. Охотниковой. В кн.: *Библиотека литературы Древней Руси.* Российская академия наук. Институт русской литературы. Санктпетербург: Наука, 1999. Том 6: XIV – середина XV века. С. 56–63.

130. Яковкин И. И. *Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв*. Ленинград, 1936.

Literatūra

1. *Abriss der estnischen Volkskunde.* In Zusammenarbeit mit Fachgenossen von H.Moora und A.Viires. Tallin: Estnischer Staatsverlag, 1964. 308 S.

2. Adamson, A. *Hertsog Magnus ja tema "Liivimaa kuningriik"*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, 2009. 173 lk.

3. Afflerbach, T. *Der berufliche Alltag eines spätmittelalaterlicihen Hansekaufmanns*. Betrachtungen zur Führung von Handelsgeschäften am Beispiel der Brüder Veckinghusen. Kiel, 1991.

4. Allik, K. R. *Die Revaler Testamente aus dem 15. Jahrhundert.* Hausarbeit zur Erlangung des Magistergrades. Gottingen: Fachbereich Historisch-Philologische Wissenschaften der Universität Göttingen, 1995. 125 S, 17 Tab.

5. Amazones. *Lielā simbolu enciklopēdija*. Rīga: Jumava, 2002. 36.–37. lpp.

6. Ambainis, O. Latviešu folkloristikas vēsture. Rīga: Zinātne, 1989. 125 lpp.

7. Ancelāne A. *Ievadam. Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas.* Rīga, 1988.

8. Angermann, N. *Studien zur Livlandpolitik Ivan Groznyjs.* Marburg; Lahn: J.G.Herder Institut, 1972. S. 59.

9. Apala, Z. Cēsu pils arheoloģiskās izpētes (1974–2006) rezultāti . Grām.: *Quo vadis Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai*. Cēsis, 2007. 45.–75. lpp.

10. Apala, Z. Drabešu Uplantu kapulauks. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1987. 94.–107. lpp.

11. Arbusow, L. *Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*. Leipzig; Riga: R. Haupt und G.Löffler, 1921.

12. Arbusow, L. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger. *Latvijas Universitātes Raksti.* VI. sēj. 1923. S. 185–224.

13. Arbusow, L. *Liturgie und Geschichtsschreibung im Mittelalter*. Bonn: Rohrscheid, 1951. 112 S.

14. Arbusow, L. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhunder. *Latvijas augstskolas raksti I.* Rīga: Latvijas augstskola, 1921, 76.–100. lpp.

15. *Archiv Katalog des Verbandes der Freiherrn und Grafen von Rosen*. Flensburg: Rosenscher Familienverband, 1977.

16. Arnold, K. Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten Hamburg, Lübeck und Lüneburg – eine Annäherung an der Ralität. In: *Frauen in der Ständegesellschatft: Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit.* Hg. von B.Vogel, U.Weckel. Hamburg: Krämer, 1991. S. 71–72.

17. Arnolds, J. H. *Belief and unbelief in medieval Europe.* London: Hodder, 2005.

18. Arnórsdóttir, A. S. Marriage in the Midle Ages. Canon Low and Nordic Family Relations. In: *Norden og Europa i middelalderen.* Red. af P. Ingesman og T.Limdkvist. Århus: Historisk Institut, Aarhus Universitet, 2001. P. 174– 202.

19. Auns, M. Senās Latgales politiskā struktūra 12.gs.–13.gs. sākumā. *LPSR Zinātņu akadēmijas vēstis. A*. Rīga, 1982. Nr. 9 (422).

20. *Aus baltischer Vergangenheit. Miscellaneen aus dem Revaler Stadarchiv*. Hg. v. G. v. Hansen. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1894.

21. Ābers, B. Socioloģija un tiesību vēsture. *Latviešu vēsturnieku pirmā konference trimdā 1948.g. janvārī. Referāti*. Lībeka, J. Šīna apgāds, 1948. 13.–19. lpp.

22. Āboliņa, M. Matīšu draudze zviedru laikos. Valsts arhīva raksti. Sērija B. Pētījumi I. Rīga, 1935. 95.–166. lpp.

23. Āboliņa, M. Mājas pārmācība Vidzemē 18. gs. b. *Vēstures problēmas II*. Rīga, 1951. 91.–136.lpp.

24. Ārends, P. *Kurzemes hercogu kapene Viestura piemiņas pilī Jelgavā*. Rīga: Pieminekļu valde, 1940. 72 lpp.

25. Baltiņš, J. Heraldika Ketleru dzimtas Kurzemes princešu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VI.* Ventspils, 2009. 190.–210. lpp.

26. Baltiņš, J. Heraldika Kurzemes un Zemgales hercogieņu zīmogos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti V*. Rīga, 2006. 200.–235. lpp.

27. *Baltisch-europäische Rechtsgeschichte und Lexikographie* Hg. von U.Kronauer und Th.Taterka. Heidelberg: Winter, 2009. 287 S.

28. Balys, J. Litauische Hochzeitsbräuche. *Contributions of Baltic University.* Hamburg, 1946. Nr.9. 78 S.

29. Baroja, J. C. *Die Hexen und ihre Welt.* Stuttgart: Ernsts Klett Verlag, 1967.

30. Bauer, G. *Gesellschaft und Weltbild im baltischen Traditionsmilieu: Eine soziologisch– volkskundliche Untersuchung über die Gesellschaft und Mytologie bei den baltischen Völkern, dargestellt anhand historischer und volkskundlicher Quellen.* Heidelberg, 1972. 267 S.

31. Benninghoven, F. *Rigas Entstehung und der Frühhansische Kaufmann.* Hamburg: Velmede, 1961. 168 S.

32. Berga, T. *Augšdaugavas 14.–17. gs. senvietas no Krāslavas līdz Slutišķiem*. Rīga, 2007. 223 lpp.

33. Bergegrün, A. *Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbistums Riga. Ein Beitrag zur livländischen und mecklenburgischen Geschichte*. Reval: Franz Kluge, 1898. 330 S.

34. Bernau, A. *Mythos Jungfrau. Die Kulturgeschichte weiblicher Unschuld*. Berlin: Pathas Verlag, 2007. 200 S.

35. Bērziņa (Zeida), A. Zeļļu un mācekļu stāvoklis Rīgas cunftu amatniecībā XIV un XV gs. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*. Rīga, 1957. Nr. 4. 21.–39. lpp.

36. Bērziņš, J. Ērgļu un Turaidas pils saimniecība XVI gadu simteņa 80–tos gados. *Valsts arhīva raksti.* B Sērija. I. sēj. Rīga, 1935. 3.–55. lpp.

37. Biezais, H. *Seno latviešu galvenās dievietes.* Rīga: Zinātne. 2006. 303 lpp.

38. Biezais, H. Zviedru valdības cīņa pret latviešu zemnieku pagāniskajām precību tradīcijām. *Amerikas Latviešu humanitāro zinātņu asociācija. Rakstu krājums.* Red. J. Siliņš. 2. sēj. Ņujorka, 1963. 101.–123. lpp.

39. Bilgenroth-Barke, H. *Kriminalität und Zahlungsmoral im 16.Jahrhundert. Der Alltag in Duderstadt im Spiegel des Strafbuches.* Göttingen: Ruprecht, 2010.179 S.

40. Biļķins, V. Mūsu dižciltīgie 13.gs. brīvības cīņu laikā. Latvijas *vēstures institūta žurnāls.* Rīga, 1940. Nr. 2. 197.–206. lpp.

41. Biļķins, V. *Sēlija un Dienvidkursa*. B.v. 1992. 219 lpp.

42. Birziņa, L. *Romiešu tiesības*. Rīga, b. g. 112. lpp.

43. Black, J. *War and the world: military power and the fate of continents, 1450 – 2000.* New Hawen: Yale Univ. Press, 2000. 334 p.

44. Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic Word-system in the European North (AD 1075–1225)*. Leiden; Boston: Bril, 2005. 774 p.

45. Blūzma, V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. Rīga: Ekonomijas un kultūras augstskola, 2002. 72 lpp.

46. Bologne, J.C. *Von der Fackel zum Scheiterhaufen: Magie und Aberglaube im Mittelalter.* Solothurn und Düsseldorf: Walter-Verlag, 1995. 309 S.

47. Bosse, H. Der livländische Bauer am Ausgang der Ordenszeit bis 1561. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd.24, Heft 4. Riga: Komissionsverlag von E.Bruhns, 1933. S. I –VIII; 292–511.

48. Böthführ, H. J. *Die Rigische Rathslinie von 1226 bis 1876.* Riga: J.Deubner, 1877. 320 S.

49. Bräuer, H. Über die „gemeynen arbeitter" oder Taglohner in obersächsichen Städten während der frühen Neuzeit. In: *Jahrbuch für Regionalgeschichte.* Bd. 22. Stuttgart:Franz Steiner Verlag, 2003. S. 59–79.

50. Breßker, S. *Schuldknechschaft und Schuldturm. Zur Personalexekution im sächsischen Recht des 13.–16.Jahrhunderts.* Berlin: Dunker&Humbolt, 2004. 488 S.

51. Brüggemann, K., Tuchtenhagen, T. Tallinnn. *Kleine Geschichte der Stadt.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2011. 369 S.

52. Bruiningk, H. *Die Arbeiten für die Herausgabe der Livländischen Güterurkunden*. Riga, 1915. 26 S.

53. Brundage, A. J. *Medieval Canon Law.* London; New York: Longman, 1996, 260 p.

54. Brundage, J.A. Christian Marriage in Thirteen- Century Livonia. In: *The Cruasades, Holy War and Canon Law.* Hampshire: Variorum, 1991. P. XVIII, 313–320. (Journal of Baltic Studies 4. Brooklyn, New York, 1973)

55. Brundage, J.A. *Law, sex, and Christian society in medieval Europe*. Chicago: The University of Cgicago Press, 1987.

56. Brundage, J.A. The Thirteen –Century Livonian Cruasade: Henricus de Lettis and the First Legatine Mission of Bishop William of Modena. In: *The Cruasades, Holy War and Canon Law.* Hampshire: Variorum, 1991. P. XIV, 1–9.

57. Brunners, O. „Das ganze Haus" und die alteuropäische „Ökonomik" .In: Brunner, O. *Neue Wege de Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Göttingen, 1968.

58. Buchholtz, A. Über die Kirchholmischen "Könige". *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1899.* Riga, 1899. S. 119-132.

59. Bulmerinqk, A. *Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga 1201–1600.* Riga, 1921. 90 S.

60. Bunge, F.G. v. *Beiträge zur Kunde der Liv-, Est- und Kurländischen Rechtsquellen*. Riga, Dorpat, S.82–88.

61. Bunge, F. G. v. *Geschichte der liv-, est- und curländischen Privatrechts.* St.Petersburg: Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Keiser. Majestät Eigener Canzlei, 1862. 230 S.

62. Bunge, F. G. v. *Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark*. Gotha: Friedrich Andreas Perhes, 1877.

63. Bunge, F.G. v. *Die Revaler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhange über Riga und Dorpat*. Reval: Franz Kluge, 1874. 210 S.

64. Bunge, F.G. v. Geschichtliche Entwickelung der Standesverhältnisse in Liv–, Esth– und Curland bis zum Jahre 1561. *Forschungen auf dem Gebiete der liv-, esth- und curländischen Rechtsgeschichte*. Dorpat, 1838. 1. Beitrag. 106 S.

65. Busch, N. Das Kopialbuch aus dem XIV Jahrhundert im Kurl. Provinzialmuseum zu Mitau und der sogenannte Gnadebrief des Bischofs Nicolaus von Riga. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.* Bd. 17. Riga, 1899, S. 398–406.

66. Capelle, T. Beute. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflag. Hg. von H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd.2. Berlin; New York, 1976. S. 323–331.

67. Carlsson, L. Das Beilager im altschwedischen Eherecht. *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung.* Weimar, 1958. Bd. 75. S. 350–351.

68. Casagrande, C. Die beaufsichtigte Frau. In: Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S. 85–118.

69. Caune, A. Mūra šķirsti Ikšķiles un Rīgas viduslaiku kapu iekārtojumā. *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē 2.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 143.–162.lpp.

70. Caune, A., Ose, I. Archäologische Erkenntnisse zum Handwerk in Riga. Unter besonderer Berücksichtigung des 13./14. Jahrhunderts min einem Ausblick auf das 17. Jarhundert. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. S. 429–472.

71. Caune, A., Ose, I. *Latvijas 12. gs. beigu – 13. gs. vācu piļu leksikons.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. (Latvijas viduslaiku pilis IV).

72. Caune, A., Ose, I. *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas 12. gs. beigas – 16.gs. sākums.* R: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. 510 lpp.

73. Ceplīte, R. XV– XVI gs. Livonijas monētu depozīts Ružinas ciemā. LPSR Vēstures muzeja raksti: Numismātika. Rīga, 1968. 7.–110. lpp.

74. Cimmermane, I. Zemgaļu 16.gs. bronzas skārda vainagi. *Arheoloģijas un Etnogrāfija*. Rīga, 1994. XVII.sēj. 53.–59. lpp.

75. Cimmermanis, S. Ceļavārdi. Grām.: A. Spekke. *Latvieši un Livonija 16.gs.* Rīga: Zinātne, 1995. 7.–27.

lpp.

76. Clars, L. Gender and Educations. In: *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*. Peter N. Stearns, editor-in chief. P. c. Volume 4. New York: Charles Scribner's Sons, 2001. [524 P.] P. 69–84.

77. Cruse, K.W. *Kurland unter den Herzögen*. Bd. 1. Mitau: G.A. Rayher, 1833. 304 S.

78. Culk, M./Knauf, B. Forschungskontroverse: Auswirkungen der Reformation auf die Geschlechterbeziehungen. Aus: *Reformation sozialgeschichtlich*, in: historicum.net, URL: http://www.historicum.net/no_cache/persistent/artikel/6309/ [aplūkots: 28.02.2011]

79. Czaja, R. Das Patriziat in den livländischen und preussischen Städten. Eine Vergleichende Analyse. In: *Riga und Ostseeraum. Von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit.* Hg. Von I.Misāns, H. Wernike. S. 211–222.

80. Daiga, J. Izrakumi Dobeles kapsētā. Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980 /81. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1982. 71.–76. lpp.

81. Dalarun, J. Die Sicht des Geistlichen. In: Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S.29–54.

82. *Das Herzogtum Kurland 1561–1795: Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft*. Hg.von R. Oberländer und I.Misāns. Bd.1–2. Lüneburg: Verlag Norddeutsches Kulturewerk, 1993–2001.

83. Das Mädchen May aus T. *Mitteilungen aus dem Strafrecht und dem Strafprozess in Livland, Esthland und Kurland.* Hg. von M. von Volffeld. Bd. 2,.Theil 2, Mitau un Leipzig, 1848, S. 210–222.

84. Davidson, H., Pīgozne, I. Archeological Dress and Textiles in Latvia from the Seventh to Thirteen Centuries: Reserch, Results, and Reconstructions. In: *Medieval Clothing and Textiles*. Volume 6. Ed. By R. Netherton, G. R. Owen-Crocker. Suffolk: The Boydell Press, 2010. P. 1–32.

85. *Der Ostseeraum und Kontinentaleuropa 1100–1600. Einflußnahme, Rezeption, Wandel.* Hg. von D. Kattinger u.a. Schwerin: Thomas Helms Verlag, 2004.

86. Dernbecher, C. *„Deum et virum suum diligens". Zur Rolle und Bedeutung der Frau im Umfeld der Kreuzzüge*. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 2003.

87. Derrik, T. *Das Bruderbuch der Revaler Tafelgilde (1364–1549).* Marburg: Tectum Verlag, 2000. Mikrofiche-Ausg.

88. Derums, V. *Baltijas sencilvēku slimības un tautas dziedniecība*. Rīga: Zinātne, 1988. 233 lpp.

89. *Deutsches Frauenleben in der Zeit der Sachsenkeizer und Hohenstaufen.* Hg. von L. Strauß und Torney. Jena, 1927.

90. *Die Kurländische Herzogsgruft.* Red. I. Lancmanis. Rundāles pils muzejs, 2010.

91. Dinkler, E. Taufe im Urchristentum. In: *Religion in Geschichte und Gegenwart.* VI. Band. Tübingen, 1962, S.626–660.

92. Dinzelbacher, P. *Heilige oder Hexen? :Schicksale auffälliger Frauen in Mittelalter u. Frühneuzeit.* München [etc.] :Artemis & Winkler,1995. 350 S.

93. Dorošenko, V. Ievads H. Bruininga "Livländische Güterurkunden" 3.sējumam 1546–1561. *Latvijas arhīvi.* Rīga, 1994. Nr. 3. 12.–17. lpp.

94. Drīzule, R. Sabiedrisko attiecību atspoguļojums bāru dziesmās. *LPSR Zinātņu akadēmijas vēstis.* Rīga, 1960. Nr.11 (60). 31.– 42. lpp.

95. Dubonis, A. The Case of the Rivius Chronicle. *Lituanistica. 12.* Vilnius, 1997. P.3–11.

96. Duby, G., Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. 584 S.

97. Duby, G. *Die Frau ohne Stimme. Liebe und Ehe im Mittelalter.* Berlin: Wagenbach, 2000. 393 S.

98. Duby, G. *Eva und die Prediger. Frauen im 12. Jahrhundert*. Frankfurta am Main: Fischer Verlag, 1998. 215 S.

99. Duby, G. *Love and Marriage in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press, 1994. 231 p.

100. Duby, G. *Mütter, Witwen, Konkubinen: Frauen im 12. Jh.* Frankfurt am Main, 1997. 231 S.

101. Duby, G. *Ritter, Frau un d Priester. Ehe im feudalen Frankreich.* Frankfurt, 1985. 352 S.

102. Duchhardt, H., Melvile , G. (Hg) *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual: soziale Kommunikation in Mittelalter und früher Neuzeit.* Köln [u.a.]: Böhlau, 1997.

103. Dülmen von, R. *Entdeckund des Ich. Die Geschichte der Individualisierung vom Mittelalter bis zur Gegenwart.* Köln [u.a.]: Böhlau, 2001. 638 S.

104. Dülmen von, R. *Historische Anthropologie: Entwicklung, Probleme, Aufgaben*. Köln [u.a.]: Böhlau, 2000.

105. Dülmen, van R. *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit. 1: Das Haus und seine Menschen.* München, 1990.

106. Dunsdorfs, E. *Latvijas vēsture 1600–1710.* Stokholma: Daugava, 1962. 588 lpp.
107. Dunsdorfs, E. Turība un brīvība septiņpadsimtā gadsimteņa Latvijā: pētījumi un apcerējumi. [Linkolna]: Pilskalns, 1961. 176.lpp.
108. Dunsdorfs, E., Spekke, A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. [Stokholma]: Daugava. 812 lpp.
109. Dybaś, B. *No obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717.* Torún: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004. 347 p.
110. Ehrensvärd, U., Kokkonen, P., Nurminen, J. Die *Ostsee. 2000 Jahre Seefahrt, Handel und Kultur*. Hamburg: National Geographic, 2010. 286 S.
111. Eihmane, E. *Rietumu kristīgās sabiedrības 14.gs. krīze Livonijā?* Promocijas darbs. Rīga, 2011. 291 lpp.
112. Elpers, B. Während sie die Markgrafschaft leitete, erzog sie ihren kleinen Sohn. Mütterliche Regentschaften als Phänomen adeliger Herrschaftspraxis. In: Rogge, J. (Hg.) *Fürstin und Fürst. Familienbeziehungen und Handlungsmöglichkeiten von hochadeligen Frauen im Mittelalter.* Ostfilder: Jan Thorbecke Verlag, 2004. S. 153–166.
113. Engel, E., Jacob, F.-D. *Stätisches Leben im Mittelalter*. Köln: Böhlau, 2006. S. 235.
114. Ennen, E. *Frauen in Mittelalter*. München: Beck,1999. 320 S.
115. Epstein, S. *Wage labor and guilds in medieval Europe*. London: Chapell Hill, 1991. 306 p.
116. Eßmann, A. W. *Vom Eigennutz zum Gemeinnutz. Gemeine, fromme und midle Legata von Lübecker und Kölner Bürgern des 17. Jahrhunderts im Spiegel ihrer Testamente. Dissertation zur Erlangung der Würde des Doktors der Philosophie des Fachbereichs Philosopie und Geschitswissenschat der Universität Hamburg.* Hamburg, 2005.
117. *Feodālā Rīga.* Atbildīgais red. T. Zeids. Rīga: Zinātne, 1978. 535 lpp.
118. Firks, E. Die Familie Gayl in Kurland nach arhivalischen Quellen. *Jahrbuch für Geneologie, Heraldik und Sphragistik 1898*. Mitau,1899. S. 59–81.
119. Fonnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147 1254*. Leiden; Boston: Brill, 2007. 287 p.
120. Foreville, R. *Lateran I – IV. Geschichte der ökumenitschen Konzillen VI*, Mainz 1970, S. 433.
121. Förster, Th. *Schife der Hanse.* Rostock: Hisdorff Verlag, 2009. 144 S.
122. Friedland, K. Bürgermentalität – Kaufmannsmoral. In: *Studien zur Geschichte des Ostseeraumes II. Die Städte des Ostseeraumes als Vermittler von Kultur 1240–1720.* Hg. von J.-K. Büthe, T. Riis. Odesee, 1997. S.8–13.
123. Friedland, K. Die bürgerliche Ehe als Strukturelement der Stadtgesellschaft. In: Th.Riis (Hg). *Tisch und Bett. Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13. Jahrhundert.* Frankurft am Mein u.a: Peter Lang, Europaischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 11–16.
124. Garnier, C. „Die Macht der Zeichen – die Zeichen der Macht. Zur Bedeutung symbolischer Kommunikation in der Politik des Großfürstentum Moskau im ausgehenden 15. und 16.Jahrhundert*." Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. N.F.* Bd.55. Heft 3. 2007. S. 331–356.
125. Geißler, F. Brautwerbung. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Hg.v. H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd. 3 Berlin , New York, 1978. S. 421–425.
126. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, *Teil Estland*. Hg. von A. Transehe-Roseneck. Görlitz, 1930. 439 S.
127. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften, Teil Livland*. Görlitz, 1929.
128. *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften . Teil Kurland.* Görlitz, O.J.
129. Gerhards, G. Promocijas darba kopsavilkums. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*. Rīga, 2003. Nr. 2. 166.–168. lpp.
130. Gies, F., Gies. J. Marriage and the Family in the Middle Ages. New Yourk; Cambrige [..]: Happer&Row, 1989. 369 p.
131. *Glossar zur Geschichte der Mittelalterlichen Stadt.* Universität Hamburg. Pieejams: http://www.glogemis.uni-hamburg.de/index.php? option=com_content&view=category&layout= blog&id=35&Itemid=56. Aplūkots 12.09.2011]
132. Gneigel-Weitsches, G. *Bischof Albert von Riga. Ein Bremener Domherr als Kirchenfürst im Osten*. Hamburg: August Friedrich Velmede Verlag, 1958. 187 S.
133. Graudonis, J. Altene. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1983. XIV.sēj. 40.–85. lpp.
134. Griesebner, A., Mommertz, M. Fragile Liebschafte? Methodologische Anmerkungen zum Verhältnis zwischen historischer Kriminalitätsforschung und Geschlechtergeschichte. In: Blauert, A., Schwerthoff, G. (Hg.)

Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormodernen. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz, 2000. S. 205–232.

135. Grīnbergs, G. Livonijas vidējo bruņinieku tiesību krimināltiesiskās normas . *Tieslietu ministrijas vēstnesis.* Nr. 1. Rīga, 1940. 1.–132. lpp.

136. Grīnbergs, V. Precēšanās ierobežojumi Kurzemes dzimtcilvēkiem. Grām.: *Veltījums Izglītības ministram un profesoram Dr. h.c. Augustam Tentelim.* Red. T. Zeids. Rīga: Ramaves apgāds, 1936. 145.–149. lpp.

137. Gudavičius, E. *Lietuvos istorija. I Tomas. Nou senausiu laiku iki 1569 melu*. Vilnius: Lietuvos rašitoju sajungos leidykle, 1999.

138. Gudavičius, E. Mindougas ir Morta – pirmoji krikščionių šeima Lietuvoje. In: *Mindaugas karalius*. Sudare S. Ališauskas. Vilnius: Aidai, 2008.

139. Guggisberg, H.R. Grüße aus der Fremde. Drei Briefe des Dienstmagd Sara Castalio aus Duisburg an ihren Vormund , Basilius Amerbach, un adn Ihre Mutter in Basel, 1578–1580. In: Wunder, H. (Hg) . *Eine Stadt der Frauen. Studien und Quellen zur geschichte der Baslerinnen im späen Mittelalter und uz Beginn der Neuzeit (13.–17. Jh.)*. Basel und Frankfurt am Main, 1995. S. 235–240.

140. Gustavson, H. Meditsiinist vanas Tallinas kuni 1816.a. Tallinn: Valgus, 1969.

141. Ģinters, V. *Tracht und Schmuck in Birka und im Ostbaltischem Raum. Eine vergleichende Studie*. Stockholm, 1981. 49 S.

142. Hagemann, K., Venus und Mars. Reflexionen uz einer Geschlechtegeschichte von Militär und Krieg. In: Hagemann, K., Pröve, R. (Hg.) *Landsknechte, Soldatenfrauen und Nationalkrieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel.* Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1998. S. 13–50.

143. Hamels–Kīzovs, R. *Hanza*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 2003. 120 lpp.

144. Hanawalt, B. *The Welth of Wives. Women, Law, and Economy in Late Medieval London*. Oxford: Universituy Press, 2007. 317 p.

145. *Handel, Geld und Politik von frühen Mittelalter bis heute.* Hg. von R. Hammel- Kiesow. Lübeck: Schmidt -Römhild, 2000.

146. Hansen, G. *Katalog des Revaler Stadtarchivs*. Reval: A. Mikvitz, 1896.

147. Hasselblatt, R. *Des Bannenherrn Heinrich von Tiesenhausen de Aelteren von Berson ausgewählte Schriften und Aufzeichnungen*. Hesse& Becker, 1890. 185 S.

148. Hasselblatt, R. *Ritter Bartholomäus von Tiesenhausen. Ein livländisches Vasallenleben aus dem 14. Jahrhundert.* Reval, 1888 (Sonderdruck). S. 623–688.

149. Holzmeyer, J. B. Osiliana. Erinnerungen des aus dem heidnischen Göttercultus und alte Gebräuche verschiedener Art, gesammelt unter den Insel-Esten. *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft uz Dorpat*. Bd. 7, Heft. 2. Dorpat, 1872. 121 S.

150. Heikinmäki, M. L. *Die Gaben der Braut bei den Finnen und Esten*. Helsinki: Oy Weilin, 1971. Teil 1. 163 S.

151. Helk, V. *Die Jesuiten in Dorpat 1583–1625: ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa.* Odensee: Odensee University Press, 1977. 335 S.

152. Hellmann, M. Die Heiratspolitik Jaroslavs des Weisen. In: Hellmann, M. *Beiträge zur Geschichte des Östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Ausätze.* Amsterdam: Hakkert, 1988. S. 157–175.

153. Hellmann, M. *Beiträge zur Geschichte des Östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Ausätze.* Amsterdam: Verlag A. M. Hakkert, 1988.

154. Hellmann, M. *Das Lettenland im Mittelalter*. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Letgalliens. Münster; Köln: Böhlau, 1954. 624 S.

155. Hellmann, M. Die geschichtliche Bedeutung des Großfürstentums Litauen. In: Hellmann, M. *Beiträge zur Geschichte des Östlichen Europa im Mittelalter. Gesammelte Ausätze.* Amsterdam: Hakkert, 1988. S. 321–346.

156. Henn, V. *Das ligische Lehnswesen im Westen und Nordwesten des mittelalterlichen Deutschen Reiches*. München, 1970.

157. Herlihy, D. *Opera Muliebria: women and work in medieval Europe*. Nwe York [u.a.]: McGraw-Hill, 1990. 210 S.

158. Heyde, J. *Bauer, Gutshof und Königsmacht. Die estnischen Bauern in Livland unter polnischer und scjwediscjer Herrschaft 1561–1650*. Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 2000. 378 S.

159. Hill, Th. *Könige, Fürsten und Klöster. Studien zu den dänischen Klostergründung des 12. Jahrhunderts.* Frankfurt am Main, Bern, Nwe York, Paris: Peter Lang, 1992. S. 141–142.

160. Holthöfer, E. Die Geschlechtsvormundschaft. Ein Überblick von der Antike bis ins 19.Jahrhundert. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München: Beck.,1997. S. 390–451.

161. Hubatsch, W. Albrecht *von Brandenburg – Ansbach. Deutschordens- Hochmeister und Herzog Preußens 1490–1568.* Heidelberg: Quelle & Meyer, 1960. 254 S.

162. Hupel, A.W. Neue Nordische Miscellanen: Siebentes un Achtes Stück. Riga, 1794.

163. *Ievads latviešu tautas tērpa vēsturē.* A.Dzērvīša, V. Ģintera red. Rīga, 1936. 269 lpp.

164. *Indiešu literatūra: vissenākais posms*. Sast. V. Ivbulis. Rīga, 1985. 269 lpp.

165. Ivanovs, I., Kivrāns, P., Poča, I., Počs, K. *Apcerējumi par Latgales vēstures histiorogrāfiju līdz 1945.gadam.* Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2003. 190 lpp.

166. Ivanovska, R. Ziedošais koks – sievietes sociālā statusa raksturotājs. *Latvijas vēsture*. Rīga, 1998. Nr. 1 (29). 48.–58.lpp.

167. Jahnke, C. do eten de sustere und brodere to hope. Die Koste der St. Antonius-Bruderschaft zur Burg Lübeck. Zur Durchführung mittelalterlicher Feste in der Stadt Lübeck. In: *Das Gedächtnis der hansestadt Lübeck. Festschrift für Antjekathrin Graßmann zum 65.Geburtstag*. Hg. von Hammel-Kiesow, Hundt, M. Lübeck: Schmidt-Römhild, 2005. S. 97–112.

168. Jakovļeva, M. Grenzen des Herzogstums Kurlands unSemgallen. In: *Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft.* Bd. 2. Hg. E. Oberlander. Luneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 2001. S. 69–104.

169. Jakubowsky, J., Kordzikowski, J. *Polska w XVI wieku. Inflanty*. Warschawa, 1915.

170. Jensch, J. *Frauen der Vikingerzeit*. Wien: Wiener Frauenverlag, 1993. 338 S.

171. Jensen, C.S. How to Convert a Landscape: Henry of Livonia and the Chronicon Livoniae. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 151–168.

172. Johansen, P. Baltasar Rüssow als Humanist und Geschichtsschreiber. In: *Aus dem Nachlass ergänzt und herausgegeben von Heinz von zur Mühlen.* Köln; Weimar; Wien, 1996. 113 S.

173. Johansen, P. *Nordische Mission: Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland.* Stokcholm: Wahlström&Widstrand, 1951. 405 S.

174. Johansen, P. Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter. Ein Beitrag zur estnischen Kulturgeschichte. *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft.* Bd. 23. Dorpat: Mattiesen, 1925. 108 S.

175. Johansen, P., von zur Mühlen, H. *Deutsch und Undeutsch in mittelalterlichen und frühneuzeitlichern Reval*. Köln, Wien: Bohlau, 1973. 560 S.

176. Jordan, S. *Niederdeutsches im Lettischen. Untersuchungen zu den mittelniederdeutschen Lehnswörter im Lettischen.* Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 1995.

177. Jungingena žēlastība. *Latvijas konversācijas vārdnīca.* 8. sēj. Rīga, 1932. 14580. sleja.

178. Jurginis, J. Die Litauische Dorfgemeindschaft. In: *Die Bauerngesellschaft im Ostseeraum und im Norden um 1600.* Visby, 1966.

179. Jurginis, J. Lietuvių šeima XIII – XIV amižiais. *Iš Lietuvi¸ kulturos istorijos I*. Vilnius, 1958. P. 248–254.

180. Jussen, B. *Der Name der Witwe. Erkundigungen zur Semantik der mittelalterlichen Bußkultur.* Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2000. 375 S.

181. Kahk, J. Ristiusk, Teadus ja Nõiaprotsessid XVII sajandil. In: *Religiooni ja ateismi ajaloost eestis. Artiklite kogumnik III*. Tallin, 1987. Lk. 146–171.

182. Kala, T. *Lübeck law and Tallinn*. Tallinn: Ilo, 1998. 47 p.

183. Kala, T. Rural Society and Religious Innovation: Acceptence and rejection of Catholicism among the Native Inhabitants of Medieval Livonia. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 169–190.

184. Kalniņš, V. *Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture I daļa: Feodālisma un topošā kapitālisma laikmets XI – XIX gs.* Rīga, 1972. 315 lpp.

185. Kalniņš, V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977. 228 lpp.

186. Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* I. Tallin: Esti Raamat, 1980.

187. Kaplinski, K. *Tallina käsitöölised XIV sajandi.* II. Tallin: Esti Raamat, 1980.

188. Karras, R. M. *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. New Haven; London: Yale University Press. 1988. 309 p.

189. Kasekamp, A. *A history of the Baltic states.* General ed. J. Black. [London]: Palgraves Macmillan, 2010. 251 p.

190. Kasekamp, A. Characteristics of Warfare in the Time of Henry Livonia and Balthasara Russow. *Lituanus* 36 (1). Chicago: Lithuanus Fondation, 1990. P. 37–39.

191. *Katalog des Revaler Stadtarchivs.* Von Stadtarchivar G.Hansen. Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage. Hg. von O.Greiffenhagen. Tallinn: Reval Estländisch Druckerei-Aktien-Gesellschaft, 1924. 288 S.

192. *Katalog des Revaler Stadtarchivs.* Hg. von G.v. Hansen. Reval: A.Mikvitz, 1896. 398 S.

193. Kāzu ierašas Dundagas apgabalā dzimtlaikos. *Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums*. 6.sēj. Jelgava, 1890. 79.lpp.

194. Keen, M. (Ed.) *Medieval Warfare.* Oxford: University Press, 1999. 340 p.

195. Keller, K. *Kurfürstin Anna von Sachsen. Von Möglichkeiten und Grenzen einer „Landesmutter"*. In: Hirschbiegel,J., Paravicini, W. (Hg):*Das Frauenzimmer. Die Frau bei Hofe in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. 6. Symposium der Residenzen-Komission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen.* Stuttgart: Thorbecke 2000. S. 263–287.

196. Keniston McIntosch, M. *Working Women in English Society, 1300–1620*. Cambrige: University Press, 2005. 291 S.

197. Kiaupa, Z. *The History of Lithuania*. Wilnius: baltos lankos, 2005. 360 p.

198. Kiaupa, Z., Kiaupienė, J., Kunevičius, A. *The History of Lithuania Before 1795* (English ed.). Vilnius: Lithuanian Institute of History, 2000. 402 p.

199. Kivimäe, J. Women, the Devil, and a Cat's Head: the Trial of Anna and Tobbe Mall in Reval, 1594. *Journal of Baltic Studies.* Vol. XXXIV, Nr. 3. P. 249–275.

200. Kizik, E. *Die reglementierte Feier. Hochzeiten, Taufen und Begräbnisse in der frühneuzeitlicehen Hansestadt*. Osnabrück: Fibre Verlag, 2008. 496 S.

201. Kļava, V. (sast). Vara un valsts pārejā no viduslaikiem uz jaunajiem laikiem: problēmas atspoguļojums 14.–17.gs. sacerējmos. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture fonds" , 2002. 146 lpp.

202. Kļava, V. Ceļa sākums uz moderno sabiedrību Latvijas vēsturē. *Latvijas arhīvi*. Rīga, 2008. Nr.4. 39. –58. lpp.

203. Kļava, V. Ziemeļvācijas firsti reformācijā: mērķi un iespējas (Mēklenburgas piemērs). *Latvijas Universitātes raksti.* 725. sēj. Vēsture. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 71.–85. lpp.

204. Kļaviņš, K. Baltijas vāciešu un latviešu kopīgā pagātne.*Diena.* 2003. 19.martā, 15.lpp.

205. Kļaviņš, K. Kas izveidoja un aizsargāja Livoniju? Grām.: Kļaviņš, K. *ApStāvēšana*. Rīga: Mansards, 2009. 7.–20. lpp.

206. Knödler, J. Vergewaltigung und Krieg im Mittelalter. *Themenschwepunkt Krieg im Mittelalter.* Hg. von Arbeitskreiz Militärgeschichte e.V. Jg. 10 (2005). Nr. 2. S. 22–26.

207. Koch, E. *Maior dignitas est in sexu virii. Das weibliche Geschlecht im Normensystem des 16.Jahrhunderts*. Frannkfurt a.M., 1991.

208. Kodres, K. Die Stadt und die Städter stellen sich vor. Öffentliche und private Räume in Reval am Begin der Neuzeit. In: *Kulturgeschichte der baltishen Länder in der Frühen Neuzeit*. Hg. K.Garber, M. Klöker. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2003.

209. Kortüm, H.H. *Kriege und Krieger.* 500–1500. Stuttgart: Kohlhammer, 2010. 290 S.

210. Kreem, J. *The town and its Lord :Reval and the Teutonic Order in the fifteenth century.* Tallinn: Tallinna Linnaarhiivi, 2002.

211. Kröger, L. *Über den Einfluss der Abteilung auf die Erbfolge, nach livländischem Landrechte.* Riga,1857. 58 S.

212. Kruse, B. J. Eine treppe in den Himmel bauen. Die Stiftungspraxis Lübecker Witwen in Text, Bild und Architektur. In: *Der Blick auf sich und die anderen. Selbst- und Fremdbild von Frauen und Männern in Mittelalter und frühen Neuzeit*. Hg. Prühlen, S. u.a. Gottingen, 2007. S. 39–93.

213. Kuchenbuch, L. Opus feminile. Das Geschlechterverhältnies im Spiegel von Frauenarbeiten im Früheren Mittelalter. In: *Weibliche Lebensgestaltung im frühen Mittelalter*. Goetz, H.W. (Hg.) Köln; Weimar; Wien:Böhlau, 1991. S. 139–176.

214. Kuhles, J. *Die Reformation in Livland: religiöse, politische und ökonomische Wirkungen***.** Hamburg: Kovač, 2007. 363 S.

215. Küpper, H. *Einführung in die Rechtsgeschichte Osteuropas*. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang, 2005. 709 S.

216. Kursis, A. Borchsokinge – vīkingu termins zviedru meslu zemēm Latvijā? *Latvijas vēstures institūta žurnāls*. Rīga, 2000. Nr. 3. 60.–61. lpp.
217. Kursīte, J. *Mītiskais folklorā, literatūrā un mākslā*. Rīga, 1999.
218. Kvaskova, V. Hercogienes Elizabetes Magdalēnas saimnieciskā darbība. *Venspils muzeja raksti VI.* Ventspils, 2009. 39.–40. lpp.
219. Kvaskova, V. Sadzīves reglamentācija Kurzemes un Zemgales hercogistes pilsētu policijas nolikumos. *Ventspils muzeja raksti V / Acta Historica Vindaviensa V*. Sast. M.Jakovļeva, A.Vijups, atb. red. A.Vijups. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 2006. 98.–99. lpp.
220. Laakmann, H. *Geschichte der Stadt Pernau in der Deutsch-Ordenszeit (bis 1558).* Marburg; Lahn, 1965. 286 S.
221. Laakmann, H. Zur Geschichte des Großgrundbesitzes im Erzstift Riga in älterer Zeit. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*. Riga, 1934. Bd. XII. S. 51–62.
222. Lang, V. Baltimaade pronksi – ja rauaaeg. Tartu: University of Tartu Press, 2007.
223. *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga, 1972. 374 lpp.
224. Laur, W. Reval – Tallin. Betrachtungen zum Gebrauch deutscher Ortsnamen außerhalb des deutschen Sprachgebietes. In: *Reval und die Baltischen Länder. Festschrift f ür Helmuth Weiss zum 80.Geburtstag.* Hg. Von J.von Hehn; C. J. Kenéz. Marburg/ Lahn: J.g. Herder-Institut, 1980. S. 211–213.
225. Lazdiņš, J., Osipova, S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzini un to skaidrojumi.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1996. 17 lpp.
226. Lazdiņš, J. Die Entstehung und Entwicklung des Eherechts in Lettland. *Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā Zinātne.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2007. Nr. 719. S. 76–90.
227. Lazdiņš, J. Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā. *Latvijas vēsture*. 2002. Nr. 2 (46). 31.–39. lpp.
228. Lazdiņš, J. *Baltijas zemnieku privāttiesības (XIX gs.).* Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2000. 333 lpp.
229. Le Goff, J. *The Birth of Europe*. Transl. by J. Lloyd. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell, 2007. 274 p.
230. Le Goff, J., Troung,N. *Die Geschichte des Körpers im Mittelalter*. Stuttgart: Klett-Cotta, 2007. 224 S.
231. Leinasare, I. Meiteņu vecuma grupas Latvijas senvēsturē. *Latvijas universitātes raksti.* Rīga, 1990. 589. sēj.: Vēsture. Feodālisma problēmas Baltijā . 62.–78. lpp.
232. Lenz, W. „Jasper Linde", in: Neue Deutsche Biographie 10 (1974), S. 360 f. [Onlinefassung]; Pieejams: http://www.deutsche-biographie.de/pnd136270557.html [aplūkots: 15.09.2011.]
233. Levin, E.R. *The Role and status of Women in Medieval Novgorod*. Indiana: Indiana University, 1983. 402 p.
234. *Lexikon zur Geschichte der Hexenverfolgung.* Hg. v. G. Gersmann, K. Moeller, J.M. Schmidt, in: historicum.net, URL: http://www.historicum.net/ (skatīts 09.10.2011).
235. Lēvenbergs, Z. *Kriminālprocesa īpatnības Vidzemē un Kurzemē XV – XVIII gadusimteņos*. Rīga, 1936.
236. Liepiņa, Dz. Par Rīgas markas muižām un to attīstību līdz XVII gs. sākumam. *Vēstures problēmas II*. Rīga, 1951. 51.–90. lpp.
237. Liepiņa, Dz. *Vidzemes zemnieki un muiža 18.gs. pirmajā pusē*. Rīga: Zinātne, 1983. 207 lpp.
238. Ligers, Z. *Latviešu etnogrāfija*. [Bayex]: Tauta, 1952. 227 lpp.
239. Linde, M. *Das „Christlich Gesprech" des Tilman Brakel: Untersuchungen zum Weltbild und Geschichtsvertändnis*. München: Beyer-Thoma, 1998. 55 S.
240. Lindskog– Wallenburg, G. *Bezeichnungen für Frauenkleidungstücke und Kleiderschmuck im Mittelniederdeutschen*. Berlin, 1977. 219 S.
241. *Liv-, Est- und Kurländische Urkundenregisten bis zum Jahre 1300.* Von F.G. v. Bunge, mit Ergänzungen von L. Arbusow jun. neu herausgegeben von F.Benninhoven. Hamburg, 1959. XVI, 215 S.
242. Loefler, H. *Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt- Livlands vom 13.–18. Jahrhundert.* Riga: Löfler, 1929. 135 S.
243. Lorenz, D. Vom Kloster zur Küche. Die Frau vor und nach der Reformation Dr. Martin Luthers. In: Becker-Cantarino B. (Hg) *Die Frau vor der Reformation zur Romantik. Die Situation der Frau vor dem Hintergrund der Literatur- und Sozialgeschichte.* Bonn, 1980.
244. Lundt, B. (Hg). *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter: Fragen, Quellen, Antworten.* München, 1991.

245. Madar, M. Nõiaprotsessid Eestis XVI sajandist XIX sajandini (Hexenprozesse in Estland vom 16. bis zum 19 Jahrhundert). In: *Religiooni ja ateismi ajaloost eestis. Artiklite kogumnik III.* Tallin, 1987. Lk. 124– 145; 275–277.

246. Mäesalu, A. Das Handwerk in der Satdt Tartu vom 13. bis 16.Jahrhundert. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. S. 473–481.

247. Mägi, M. *At the Crossrouds of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9th-13th centuries AD.* Tallinn, 2002. P. 138–157.

248. Mägi, M. Eesti ühiskond keskaja lävel. *Eesti aastal 1200*. Tallinn: Argo, 2003. Lk. 15–42.

249. Mägi, M. From Paganism to Christianity Political changes and their reflection in the burial customs of 12th–13th Century Saaremaa. In: *Der Ostseeraum und Koninentaleuropa 1100–1600: Einflußnahme – Rezeption – Wandel.* Hg. von D. Kattinger, J. E. Olesen, H. Wernicke. Schwerin: Thomas Helms, 2004. S. 27–34.

250. Mägi, M. On the mutual relationship between late prehistoric Saaremaa and the Livs. In: *Rituals and Relations. Studies on the Society and material Culture of the Baltic Finns.* Ed. By S.Mäntylä. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2005. P. 187–206.

251. Mägi, M. Ösel and the Danish Kingdom: Revisiting Henry's Chronicle and the Archeological Evidence. In: *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. By M. Tamm, L. Kaljundi, C. S. Jensen. Burlington: Ashgate, 2011. P. 317–343.

252. Magnus von Holstein. *Neue Deutsche Biographie*. Hg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen akademie der Wissenschaften. Bd. 15. L–M. Berlin: Duncke&Humbolt, 1986. S. 666.

253. Majkowski, A. *Historia Kaszubów.* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubo-Pomorskie, 1991. 237 + XXVIII S.

254. Malamund, S. *Die Ächtung des „Bösen". Frauen vor dem Züricher Ratsgericht im späten Mittelalters (1400–1500). Z*ürich: Cronos Verlag, 2003. 379 S.

255. Mänd, A. Saints' Cult in Medieval Livonia. In: *The Clash of Cultures on the Medieval Baltic Frontier*. Ed. A. V. Murray. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2009. P. 191–225.

256. Mänd, A. *Urban carnival: festive culture in the Hanseatic cities of the Eastern Baltic, 1350 – 1550.* Burnhout: Brepols, 2005. 374 p.

257. Margareta Sambiria. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 20. Lepzig: Duncker&Humbolt, 1884, S. 321–322.

258. Markus, K. Zwischen Heidentum und Christentum. Die frühe Sakralkunst auf Ösel in Estland. In: *Art and the Church. Religios Art und Architecture in the Baltic Region in the 13th–18th Centuries.* Edited by K. Kodres, M.Kurisoo. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2008. S. 41–56.

259. Martin, H. *Verbrechen und Strafe in der spätmittelalterlichen Chronistik Nürnbergs*. Koln, Weiman, Wie, Boelhlau Verlag, 1996, 294 S.

260. Matter, E.A. The undebated Debate: Gender and the image of God in medieval theology. In: *Gender in Debate from the Earle Midle Ages to the Renaissance.* By T. S. Fenster, C.Lees, Palgrave Publicers, 2002. P. 41– 55.

261. Meier, F. *Gefürchtet und bestaunt. Vom Umgan mit dem Fremden im Mittelalter.* Ostfildern: Jan Thorbecke, 2007. 176 S.

262. Merķelis, G. *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās*. Rīga, 1999.

263. Mettig, C. Zur *Geschichte der Rigaschen Gewerbe im 13. und 14. Jahrhundert*. Riga: Kymmel, 1883.

264. Mikat, P. Dotierte Ehe – rechte Ehe. Zur Entwicklung des Eheschließungsrechts in fränkischer Zeit. *Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften. Geisteswissenschaften. Voträge.* Bd. 36. Heft 227. 1978.

265. Milicers, K. *Vācu ordeņa vēsture.* Rīga: Zvaigzne ABS, 2009.

266. Misāns, I. Hanza: Baltijas jūras reģiona saimnieciskā vara viduslaikos. *Latvijas Universitātes raksti.* 725.sēj. Vēsture. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 45.–57. lpp.

267. Misāns, I. Priekšvārds izdevumam latviešu valodā: Hanza un mēs. Grām.: Hamels-Kīzovs, R. *Hanza*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „ Latvijas Vēsture" fonds, 2003. 7.–11.lpp.

268. Misāns, I. Riga – ein Vorort der livländischen Städte im Mittelalter? In; *Riga und der Ostseeraum: von der Gründung 1201 bis in die Frühe Neuzeit*. Hg. von I. Misāns und H. Wernicke. Marburg: Verlag Herder Institut, 2005. S. 169–179.

269. Misāns, I., Šnē, A. *Klosteris, pils, sēta*. Rīga: Latvijas universitāte, 2004. 288 lpp.

270. Mitchel, L. E. *Family Lives in the Middle Ages.* Westpoint; Connecticut; London: Grenwood Press, 2007. 240 p.

271. *Mitoloģijas enciklopēdija.* Redkol. R. Akmentiņš u.c. 1.sēj. Rīga, 1993.

272. Mīlenbahs, K., Endzelīns, J. Latviešu valodas vārdnīca. Rīga, 1925.–1927. 2.sēj.

273. Mori, Th.Utopia, sive de optimo reipubliciae statu libridio. Frankfurt: Ad Moenum, [1516]. Pieejams; http://www.thomasmorestudies.org/OmniaOpera/Utopia.pdf [Aplūkots 29.09.2011].

274. Mugurēvičs, Ē. Etniskie procesi baltu apdzīvotajā teritorijā un latviešu tautas veidošanās 6. – 16.gs. *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* Rīga,1998. Nr. 2. 19.–32.lpp.

275. Mugurēvičs, Ē. Kāda bija Senā Jersikas valsts? *Kultūras fonda avīze.* Rīga, 1991. Nr. 10. 4.–13.lpp.

276. Mugurēvičs, Ē. Piekariņi ar t.s. Rjurikoviču cilts zīmi Latvijā 11.–13.gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija*. Rīga, 1994. XVII sēj. 76.–83. lpp.

277. Mugurēvičs, Ē. Rēzknes pils un novada vēsture 9.–17. gs. *Latvijas viduslaiku pilis VII: Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilīm.* Sast. I.Ose. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 238.–274. lpp.

278. Mugurēvičs, Ē. *Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. 262 lpp.

279. Muižnieks, V. *Arheoloģiskās liecības par 14.–18.gs. apbedīšanas tradīcijām Latvijas teritorijā*. Promocijas darbs. I daļa. Rīga, 2011.

280. Muižnieks, V., Vasks, A., Vijups, A. Izrakumi Puzes lejaskroga kapsētā 2001.gadā . *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001.gadā*. Rīga, 2002. 347.–354. lpp.

281. Müller, M.E. Naturwesen Mann. Zur Dialektik von Herrschft und Knechtschaft in Ehelehren der Frühen Neuzeit. In: Wunder, H. Vanja, Ch. (Hr) *Wandel der Geschlechterbeziehungen uz Beginn der Neuzeit*. Frankfurt a.M., 1991.

282. Nicola de, B. Women's Role and Participation in Warfare in the Mongel Empire. In: *Soldatinnen. Gewalt und Geschlecht im Krieg vom Mittelalter bis heute*. Padeborn; München; Wien; Zürich: Ferdinand Schöningh, 2011. S. 95–112.

283. Nietsche, A. *Soziale Ordnungen im Spiegel der Märchen.* Bd. 1. Das fruehe Europa. Stuttgart-Bad Cannstatt: Friedrich Frommann Verlag, 1976.

284. Niitemaa, V. *Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter.* Helsinki, 1949.

285. Nolte, C. „Ir seyt ein frembs weib, das solt ir pleiben, dieweil ihr lebt". Beziehungsgeflechte in fürstlichen Familien des Spätmittelalters. In: *Geschlechterdifferenz im interdisziplinären Gespräch. Kolloquium des Interdisziplinären Zentrums für Frauen- und Geschlechterstudien an der Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald*. Hg. von D.Ruhe. Würzburg: 1998, S. 11–41.

286. Nolte, C. Christine von Sachsen. Fürstliche Familienbeziehungen im Zeitalter der Reformation, In: *Landgraf Philipp der Großmütige von Hessen und seine Residenz Kassel.* Hg. von H. Wunder, Ch. Vanja, B. Hinz, Marburg: Landesamt für geschichtl. Landescunde 2004, S. 75–88.

287. Nolte, C. *Frauen und Männer in der Gesellschaft des Mittelalters*. Hg. von K. Brodersen, M. Kintzinhger u.a. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011. 138 S.

288. Nyberg, T. Skandinavien im Ostseeraum in der Zeit von 12. bis zum 14. Jh. In: *Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext*. Vilnius: Savas takas, 2005. S. 49–56.

289. Ogilvie, M., Joy Harvey, J. (Ed.). *The Biographical Dictionary of Women in Science: Pioneering Lives from Ancient Times to the Mid-20th Century*. 2 Volume Set. Routledge (June 1999).

290. Ohler, N. *Krieg und Frieden im Mittelalter*. München, 1997.

291. Ohler, N. *Pilgerreisen im Mittelalter. Zwischen Andacht und Abenteuer*. Freiburg; Basel; Wien: Herder, 244 S.

292. Opitz, C. Emmanzipiert oder marginalisiert? Witwen in der Gesellschaft des späten Mittelalters. In: *Auf der Suche nach der Frau im Mittelalter :Fragen, Quellen, Antworten*. Bea Lundt (Hg.). München: Wilhelm Fink, 1991. S. 25–48.

293. Opitz, C. *Evatöchter und Bräute Christi: weiblicher Lebenszusammenhang u. Frauenkultur im Mittelalter*. Weinheim : Dt. Studien Verl., 1990. 233 S.

294. Opitz, C. *Frauenalltag im Mittelalter. Biographien des 13. und 14. Jahrhunderts.* Weinheim; Basel: Beltz Verlag, 1985. 312 S.

295. Opitz, C. Frauenalltag im Spätmittelalter (1250–1500). In: Duby, G. , Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1997. S. 283–345.

296. Osipova, S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997. 122 lpp.

297. Osipova, S. *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. 410 lpp.

298. Ozment, S. *When Fathers Ruled. Family Life in Reformation Europe.* Cambrige, Massachusets; London: Harvard University Press, 1983. 238 p.

299. Padberg von, L. E. *Christianisierung im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschfltlihe Buchgesellschaft, 2006. 176 S.

300. Pärn, A. Russow, E. Luxus als Lebensstil in Tallinn (Reval) im Mittelalter und in frühen Neuzeit. In: *Lübeker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VI: Luxus und Lifestyle.* Hg. von M.Gläser. Lübeck: Schmidt-Römhild, 2008. S. 593–607.

301. Pāvulāne, V. Zemnieku un muižas ietekme uz mežu Livonijas laikā (XIII – XVI gs. pirmā puse). *Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga, 1983, 26.–51.lpp.

302. Perko, G. Pechriggl, A. *Phänomen der Angst. Geschlecht – Geschichte – Gewalt.* Wien: Wiener Frauen Verlag, 1996. 188 S.

303. Peterson, J. *Der Südliche Ostseeraum im kirchlichpolitischen Kraftspiel des Reichs, Polens und Dänemarks vom 10.– bis 13. Jh.* Köln; Wien, 1979.

304. Petit, D. *Untersuchungen uz den baltischen Sprachen.* Leiden, Boston, Brill, 2010.

305. Polizey Ordnung der Stadt. *Rigische Stadtbläller*. 1824. S. 141.

306. Põltsam, I. „Die soziale Stellung der Frauen in Neu-Pernau in der ersten Hälfte des 16.Jahrhunderts." In: B.Jähnig, K.Militzer (Hg). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift für Heinz von zur Mühlen zum 90. Geburtstag.* Münster, 2004. S. 307–328.

307. Radiņš, A. *10.–13.gs. senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. Rīga: N.I.M.S., 1999. 199 lpp.

308. Radiņš, A. Apbedījumi ar sievietes rotu kompleksu "ziedojumu" latgaļu apdzīvotajā teritorijā 11.–13.gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija.* Rīga, 1996. XVIII sēj. 100.–102. lpp.

309. Rangstreit zwischen zwei Bürgerfrauen. *Rigische Stadblätter*. Riga, 1844. S. 280.

310. Rau, S., Schwerthoff, G. Öffentliche Räume in der Frühen Neuzeit. Überlegungen zu Leitsbegriffen und Themen eines Forschugsfeldes. In: *Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Frühen Neuzeit.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau Verlag, 2004. S. 11–52.

311. Recht der Frau, Ostmitteleuropa. In: *Lexicon des Mittelalters*. Hg. u. Berater R.-H. Bautier. Bd. IV. München, Zürich: Artemis & Vinkler, 1989. Kolumne 861–864.

312. Reiniger, F. *Die Familie in der spätmittelalterlichen Stadt Lübeck.* Aachen: Shaker Verlag, 1999. 134 S.

313. Reinle, C. Bauerngewalt und Macht der Herren. Bauernfehden zwischen Gewohnheitsrecht und Verbot. In: Braun, M. Herberichs, C. (Hg.) *Gewalt im Mittelalter. Realitäten – Imaginationen.* München: Wilhelm Fink Verlag, 2005. S. 105–122.

314. Renner, U. Herzog Magnus als Vasall des Zaren Ivan Groznyj. In: *Deutschland- Livland- Russland. Ihre Beziehungen vom 15. bis zum 17.Jahrhundert. Beiträge aus dem Historischen Seminar der Universität Hamburg*. Hg. von N. Angermann. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1988. S. 137–158.

315. Riis, Th. Die Hochzeit und ihre rechtlichen Aspekte in Dänemark. Riis, T. (Hg.) *.Tisch und Bett: Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13.Jahrhundert.* Frankurft am Mein; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang, Europaischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 17–30.

316. Ritscher, A. *Reval an der Schwelle zur Neuzeit*. Teil 1: Von Vorabend der Reformation bis zum Tode Wolters von Plettenberg (1510–1535). Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertiebenen, 1998. 232 S.

317. Rogge, R. *Zwichen Moral und Handelsgeist: weibliche Handelsräume und Geschlechterbeziehungen im Spiegel des hamburgischen Stadtrechts vom 13. bis 16. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1998. 282 S.

318. Roper, L. *Das fromme Haus. Frauen und Moral in der Reformation.* Frankfurt am Main [u.a] :Campus Verlag, 1995. 296 p.

319. Rosen von, E. B*ogislaus Rosen aus Pommern 1572–1658. Stammvater des estländishen Geschlchts des „ weiszen" Rosen*. Tartu: Familienverband der „ weiszen" Rosen, 1938. 630 S.

320. Rowell, S. C. *Lithuania ascending: a pagan empire within east-central Europe, 1295–1345*. Cambrige University Press, 1994. 375 p.

321. Ruff, J.A. *Violence in early Modern Europe 1500–1800*. Cambrige: University Press, 2001. 271 p.

322. Rummel, M. *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel- Landrecht.* Frankurft am Main: Bern; Nwe York; Paris: Peter Lang, 1987. 220 S.

323. Rüther, S. *Prestige und Herrschaft. Zur Repräsentation der Lübecker Ratsherren in Mittelalter und Frühen Neuzeit.* Köln [u.a.]: Böhlau, 2003. 243 S.

324. Rüther, S. Zwischen Stand und Geschlecht. Weibliches Selbstverständnis im Spiegel lübeckscher Testamente des Spätmittelalters. In: *Der Blick auf sich und die anderen. Selbst- und Fremdbild von Frauen und Männern in Mittelalter und frühen Neuzeit*. Hg. S. Prühlen u.a. Gottingen, 2007. S. 67–94.

325. Rymar, E. *Rodowód książąt pomorskich*. Tom 1, Szczecin, 1995.

326. Rymar, E. *Rodowód książąt pomorskich. Suplement*, Gdańsk 2003.

327. Sach, M. Stiftungs- und Schenkungsakte als Formen von Herrschaftslegitimaton und religiöser Selbstvergewisserung im mittelalterlichen Polen (10.–12. Jahrhundert). *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge.* Bd. 55. Heft 4. Wiesbaden: Franz Steiner, 2007. S. 491–510.

328. Salupere, M. Maarahval olid lihtsakoelised nõiad. In: Salupere, M. *Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmu*s. Tartu: Võru Täht, 1998. Lk. 11–33.

329. Schiemann, T. *Charakterköpfe und Sittenbilder aus der baltischen Geschichte.* Hamburg, Mitau: E.Berhes Verlag, 1877. 152 S.

330. Schildt, J. *Abriß der Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Akademie Verlag, 1981. 246 S.

331. Schilling C. *Die Lehn- und erbrechtlichen Satzungen* des Waldemar-Erih'schen Rechts. Mitau, [1879.] 452 S.

332. Schisser, H. (Hg.) *Geschlechter-verhältnisse im historischen Wandel.* Frankfurt; Nwe York: Campus Verlag, 1993. 206 S.

333. Schleif, C. Men on the Right – Women on the Left: (A)symmetrical Spaces and Gendered Places. In: *Womens Space. Patronage, Place and Gender in the Medieval Curch.* Ed. By V.C.Raguin, S. Stanbury. New York: State University of Nwe York, 2005. P. 207– 250.

334. Schmidt, H.R. Männergewalt und Staatsgewalt. Frühneuzeitliche Ehekonflikte vor Gericht in vergleichender religionalgeschichtlicher Perspektive. *L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft.* 14. Jahrgang 2001, Heft 1. S. 35–54.

335. Schöne, Th. *Das Soester Stadtrecht vom 12. bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts*. Padeborn: Bonifatius, 1998. 264 S.

336. Schreiner, K., (Hg.) *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit.* Köln [u.a.]: Böhlau, 1995. 425 S.

337. Schubert, E. *Räuber, Henker, arme Sünder. Verbrechen und Strafe im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschafliche Buchgesellschaft, 2007. 389 S.

338. Schulze, R. Eherecht. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bearb. von J. Hoops; 2., völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage, Hg.v. H.Beck, H.Jahkuhn, K.Ranke, R.Wenskus. Bd. 6. Berlin; New York, 1986. S. 493.

339. Schuster, B. *Die freien Frauen: Dirnen und Frauenhäuser im 15. und 16. Jahrhundert*. Frankfurt am Main; New York: Campus Verlag, 1995. 511 S.

340. Schuster, P. *Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz*. Padeborn; München; Wien: Zürich: Ferdinand Schöningh, 2000. 353 S.

341. Schütte-Schorn, L. Wirkungen der Reformation au die Rechtsstellung der Frau im Protestantismus. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München: Beck., 1997. S. 94–104.

342. Schwan, T. Kontinuität in der Abweichung? Réécritures französischer Autorinnen des XVIe siécle: Topoi – Metaphern – Myten. In: *Geschlechtervariationen: Gender-Konzepte im Übergang zur Neuzeit.* Hg. von J.Klinger, S.Shiemann. Postdam: Universitätverlag, 2006. S. 5–21.

343. Sehling, R. *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI Jahrhunderts*. Leipzig, 1913. Bd. 5. S. 45–110.

344. Selart, A. *Livland und die Rus' im 13. Jahrhundert.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 2007. 373 S.

345. Seresse, V. *Des Königs „arme weit abgelegenne Vbtterthanen". Oesel unter dänischer Herrschaft 1559/ 84–1613.* Frankfurta am Main: Eiropäischer Verlag der Wissenaschaften. 296 S.

346. Shahar, S. *The Fourth Estate: A history of women in the Middle Ages*. London; New York, 1983. 352 p.

347. Shubert, E. Spätmittelalter – die Rahmenbedingungen des Lebens kleiner Leute. *In:* Althoff, G., Goetz, H. W., Schubert, E. *Menschen im Schatten der Kathedrale*. Darmstadt, 1998. S. 229–350.

348. *Signori, G.* (Hg.) *Räume, Geste, Andachtformen: Geschlecht, Konflikt und religiöse Kultur im europäischen Mittelalter*. Ostfilder: Thorbecke Verlag, 2005.

349. Signori, G. Frauen in Gesellschaft. In: *Enzyklopädie des Mittelalters.* Hg. von G.Melville und Martin Staub. Bd. 1. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008. [432 S.] S. 117–122.

350. Signori, G. Lebenszyklus – Geburt, Erziehung, Generationen, Alter, Krankheit und Tod. In: *Enzyklopädie des Mittelalters.* Hrs.v. G.Mellik , M. Staub. Bd.1. Darmstadt, 2008. S. 122-123.

351. Simona-Muscheid, K. Frauenarbeit und Männerlehre. Der Geschlechterdiskurs im Handwerk. In: *„Was nützt die Schusterin dem Schmied?": Frauen und Handwerk von der Industrialisierung.* Hg. K. Simon-Muscheid. Frankfurt am Main; New York: Campus, 1998. S. 13–34.

352. Slava, M. *Latviešu tautas tērpi.* Rīga, 1966. 168 lpp.

353. Smith, B. Women and Feminity. In: *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000.* Peter N. Stearns, editor-in chief. P. c. Volume 4. New York: Charles Scribner's Sons, 2001. [524 P.] P. 25–36.

354. Somelar, E. *Van des keisserlichen Lübieschen Rechtes wegen*. Circumstances of Criminality in Medieval Reval. In: Kivimäe, J., Kreem, J. (Ed.). *Quotidianum estonicum. Aspects of daily life in Medieval Estoni*a. Wien: Krems, 1996. S. 79–102.

355. Sophie (Sophia), Königin von Dänemark. In: *Neue deutsche Biographie*. Bd. 24. Berlin: Duncker & Humbolt, 2010. S. 590–591.

356. Spekke, A. *Latvieši un Livonija 16. gs.* Rīga: Zinātne, 1995.

357. Staeker. J. In artrio ecclesiae. Die Bestattungssritte der dörflichen und städtischen Friedhöfe im Norden. In: Auns, M. (ed.) Riga style? Novord style? Riga: Nordik, 2001.

358. Steinmann, M. Frauenbriefe des 16. Jahrhunderts in der Basler Univeristätsbibliotek. In: Wunder, H. (Hg.). *Eine Stadt der Frauen. Studien und Quellen zur geschichte der Baslerinnen im späen Mittelalter und uz Beginn der Neuzeit (13.–17. Jh.)*. Basel und Frankfurt am Main, 1995. S. 223–234.

359. Stieldorf, A. Adelige Frauen und Bürgerinnen im Siegelbild. In: Signori, G. (Hg.) *Das Siegel Gebrauch und Bedeutung*. Darmstadt: Wissenschfliche Buchgesellschaft, 2007. S. 150–169.

360. Stieldorf, A. *Siegelkunde. Basiswissen*. Hannover: Hahn, 2004.

361. Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā viduslaikos un jauno laiku sākumā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls.* 2001. Nr. 4.

362. Stikāne, V. Die Hochzeit in der Bauerngesellschaft Lettlands vom 13. bis 16. Jahrhundert. In: Riis, T. (Hg.) .*Tisch und Bett: Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13.Jahrhundert.* Frankurft am Mein; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang, Europaischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 327–336.

363. Stikāne, V. *Komentārs. Jungingena žēlastība: tulkojums latviešu valodā*. Pieejams. http://www.historia.lv Ievietots: 15.01.2002.

364. Stikāne, V. Lauku sabiedrības sieviete sabiedriskajā sfērā viduslaikos un jauno laiku sākumā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*. 2001. Nr. 4. 63.–83. lpp.

365. Stikāne, V. Lēņu mantošanas tiesības Livonijā 13.–15. gs. *Latvijas vēsture* . 1997 / 3 (27). 17.–26. lpp.

366. Stikāne, V. Sieviete barbaru sabiedrībā tiesību avotu spogulī. *Latvijas Vēsture.* 1997/ 4 (28). 20. –26. lp.

367. Stikāne, V. Sievietes tiesiskais statuss viduslaikos un jauno laiku sākumā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls.* 2002. Nr.4. 35.–55. lpp.

368. Stikāne, V. Silvestra žēlastības" (1457. g.) tapšana un darbība: ieskats arhibīskapa un vasaļu attiecībās 15.gs. vidū. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XIII Zinātnisko lasījumu materiāli: Vēsture.* II sēj., II daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2004. 188.–194. lpp.

369. Stjerna, K. *Women and the Reformation.* Maldens, Mass [u.a.]: Blackwell, 2009. 269 S.

370. Straube, G. Bazīlijs Plīnijs un viņa laiks. Grām.: *Bazīlija Plīnija slavas dziesma Rīgai.1595.* Rīga: Jumava, 1997. 139.–157. lpp.

371. Straubergs, J. Latviešu saktu kalēju amats un Rīgas latviešu rotas. *Senatne un Māksla.* Rīga, 1939. Nr. 2. 102.–110. lpp.

372. Straubergs, K. *Latviešu buramie vārdi.* 1.–2. sēj. Rīga, 1939 –1941.

373. Straubergs. Raganu prāvu idejiskie pamati Latvijā 17. gadu simtenī. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls.* Rīga, 1939. Nr. 2 (10). 213.–240. lpp.

374. Strenga, G. Piemiņa un atmiņa: divas parādības vēlo viduslaiku Livonijas reliģiskajā un laicīgajā dzīvē. *Latvijas universitātes raksti.* 725. sēj. Vēsture. 58.–70. lpp.

375. Strods, H. Latviešu zemnieku 17. gs. dzīves veida un tradīciju apskats. *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 1987. IX sēj. 89.–112. lpp.

376. Stuard, S. M. *Considering medieval women and gender*. Burlington: Ashgate, 2010.

377. Stubavs, A. Arheoloģiskie izrakumi Kokneses pilskalnā 1965.gadā. *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1965.gada pētījumu rezultātiem.* Rīga: LPSR ZA Vēstures Institūts, 1966. 26. lpp.

378. Sūna, J. Dēlu un meitu mantošanas sistēmas pēc Latvju Daiņām un senkrievu tiesību kodeksa; Atraitnes un atraitņa mantošanas tiesības pēc Latvju Daiņām. *Tieslietu ministrijas mēnešraksts.* Rīga, 1924. 7.–28. lpp.; 260.–276. lpp.

379. Svarāne, D. Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gs. piekariņi – amuleti un rotaslietas. *Daugavas raksti: no Aizkraukles līdz Rīgai*. Rīga, 1991. 31.–44. lpp.

380. Šnē, A. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās.* Rīga: Intelekts, 2002. 469 lpp.

381. Šnē, A. Sievietes sociālais statuss Austrumlatvijas sabiedrībā aizvēstures beigās (7.–12. gs.) *Latvijas vēsture.* 2003. Nr. 4 (52). 9.–15. lpp.

382. Šnē, A. Stammesfürsten und Egalität: die sozialen Beziehungen auf fem Territorium Lettlands am Ende der prähistorischen Zeit (10.–12. Jh.*). Forschungen zur baltischen Geschichte*. Bd. 3 (208). S. 33–56.

383. Šnē, A. The Emergence of Livonia: The Trasnformation of Social and Political Structures in the Territory of Latvia during the Twelf and Thirteenth Centuries. *The Clash of te Cultures on the Medieval Baltic fronter.* Alan V. Murray (Ed.) Farnharm; Burlington: Asghate, 2009. P. 53–71.

384. Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma vietējo iedzīvotāju sabiedrībās Latvijas teritorijā 11.–13. gs. *Latvijas universitātes raksti*. 725. sēj. Vēsture. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 29.–44. lpp.

385. Šterns, I. Draudžu baznīcas un latviešu reliģiskā dzīve pirms reformācijas. *Arhīvs.* Melnburna, 1960. I. sēj. 13.–40. lpp.

386. Šterns, I. Feodālisma loma Rīgas arhibīskapijās iekarošanā 13.gs. *Akadēmiskā dzīve*. Linkolna, 1983 . Nr. 25. 16.–29. lpp.

387. Šterns, I. *Latvijas vēsture 1290–1500.* Daugava, 1997. 741.lpp.

388. Šterns, I. *Latvijas vēsture: Krustakari 1180–1290*. Rīga: Latvijas vēstures institūra apgāds, 2002. 734 lpp.

389. Šterns, I. Lēņa tiesības un nevācu vasaļi Latvijā. *Arhīvs*. Melnburna, 1975. II sēj. 47.–92. lpp.

390. Švābe, A. Cīņa par Latvijas tiesībām. Grām.: *Latvju kultūra: Rakstu krājums*. B b.v., 1948. 126.–212. lpp.

391. Švābe, A. Jersikas karaļvalsts. *Senatne un Māksla*. Rīga, 1936. Nr.1. 5.–31. lpp.

392. Švābe, A. Kara dziesmas. *Latviešu tautas dziesmas.* 10. sēj. Kopenhāgena, 1956. 373.–378. lpp.

393. Švābe, A. Karolīnas recepcija Latvijā un Igaunijā. *Straumes un Avoti.* I.sēj. Rīga, 1938. 375.–404. lpp.

394. Švābe, A. Kuršu ķoniņi un novadnieki. *Straumes un Avoti I.* Rīga, 1938. 115.– 348. lpp.

395. Švābe, A. Kuršu līgumi. Grām.: *Veltījums Izglītības ministram un profesoram Dr. h.c. Augustam Tentelim.* Red. T. Zeids. Rīga: Ramaves apgāds, 1936. 38.–46. lpp.

396. Švābe, A. Latviešu sociālais stāvoklis. Latviešu tautas dziesma. X sēj. Kopenhāgena, 1956. 249.–255. lpp.

397. Švābe, A. Latviešu tautas tiesiskie uzskati. *Straumes un Avoti.* I.sēj. Rīga, 1938. 9.–44. lpp.

398. Švābe, A. *Latvju kultūras vēsture.*1. sējums 1.daļa: Sabiedriskā kultūra. Dzimts satversme. Rīga, 1921. 182. lpp.

399. Švābe, A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības: Teksts un avotu kritika.* Rīga, 1932. 170 lpp.

400. Švābe, A. *Pagasta vēsture*. Rīga, 1926. 414 lpp.

401. Švābe, A. Senā Kursa. *Straumes un avoti.* 1. sējums. Rīga, 1938. 45.–114. lpp.

402. Švābe, A. *Vecākās zemnieku tiesības*. Rīga, 1927. 117 lpp.

403. Tarvel, E. Gesellschaftstruktur in Estland uz Beginn des 13.Jahrhunderts. In: *The Feudal peasant in the Eastern and Northern Europe.* Tallin: Academy of Sciences of the Estonian SSR, 1983. S. 149–159.

404. Taube, M. Greznības noliegums Rīgā XVI un XVII gs. *LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas raksti I.* Rīga, 1960. 287.–308. lpp.

405. Taube, M. Rīgas transportstrādnieki feodālisma un vēlā feodālisma posmā (XV – XVIII gs.). *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis.* Rīga, 1956. Nr. 10. 17.–32. lpp.

406. Taube, M. Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (XII. und XIII. Jahrhundert). *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven.* N.F. Bd. XI. Hg. von J. Uebersberger, E. Hanisch. Brelau: Priebatsch, 1935. S. 367–502.

407. *Tautas mūzikas instrumenti.* Sast. I.Priedīte. Rīga: Avots, 1988. 112 lpp.

408. Teuscher, S. *Bekannte – Kliente*, *Verwandte: Soziabilität und Politik in der Stadt Bern um 1500.* Köln [u.a.]: Böhlau, 1998. 315 S.

409. Thomasset, C. Von der Natur der Frau. In: Duby, G. , Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd. 2. Mittelalter. Hg. v. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S. 55–84.

410. Tiik, L. *Tallina Gildest ja nende kinnistuit.* Tartu, 1958.

411. Toll, R. Siegel und Münzen der weltlichen un geistlichen Gebietiger Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegel einheimischer Geschlechter mit 87 Tafeln. Hg. von J.Sachsendahl. In: *Est- und Livländische Brieflade*. 4.Teil. Reval, 1887.

412. Tõnisson, E. *Die Gauja-Liven und ihre Materielle Kultur (11. Jh.–Anfang 13. Jhs.): ein Beitrag zur ostbaltischer Frühgeschichte.*Tallin, 1974. 209 S.

413. Transehe, A. *Das Afterlehen in Livland.* Mitau, 1898. 18 S.

414. Transehe, A. Stadtbürger als Lehnsleute des livländischen Adels. *Jahrbuch für Geneologie, Heraldik und Sphragistik 1899*. Mitau, 1901. S. 1–19.

415. Transehe-Roseneck, A. *Die ritterlichen Livlandfahrer des 13. Jahrhunderts. Eine genealogische Untersuchung.* Hg. von W. Lenz. Würzburg: Holzner Verlag, 1960. 119 S.

416. Transehe-Roseneck, A. *Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland*. Riga, 1903.

417. Trūps, H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992. 343 lpp.

418. Ulbricht, O. Kindsmord in der Frühen Neuzeit. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München: Beck.,1997. S. 235–247.

419. Uluots, J. *Grundzüge der Agrargeschichte Estlands*. Tartu,1935.

420. Ungern-Sternberg, J. *Neue Nachrichten über das Geschlecht Ungern-Sternberg* (1251–2001). Basel, 2001.

421. Urban, W. The fornter Thesis and the Baltic Crusade. In: *Crusade and conversion on the Baltic frontier, 1150–1500.* Ed. By A. Murray. Burlington: Ashgate, 2001.

422. Urban, W. *The Prussian Cruasade*. Chicago, Illinois: Lithuanian Resersch and Studies Center, 2000.

423. Urbanavičius, V. Vilniaus Perkūno Šventovės klausimo. In: *Iš baltų kulturos istorijos*. Red. V.Kazakevičisu, A. Girininkas, Vilnius: Dieimedžio, 2000. P. 19–24.

424. Urtāns, V. Aizkraukles arheoloģiskās ekspedīcijas 1972.gada darba rezultāti. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1972. gada pētījumu rezultātiem: Referātu tēzes*. Rīga: LPSR ZA Vēstures Instutūts, 1973. 70.lp.

425. Urtāns, V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.–9. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga, 1970. IX sēj. 61.–85. lpp.

426. Vahtre, S. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: Jahnig, B., Militzer, K. (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands. Festschrift fur Heinz von zur Muhlen zum 90. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2004, S. 55–69.

427. Valk, H. Estland im 11.–13. Jh. Neuere Aspekte aus Sicht der Archäologie. *Forschungen zur baltischen Geschichte* . Bd. 3 (2008). S. 57–86.

428. Valk, H. Estonian Popular Religion c. 1250–1700: Sources, Research and Problems. In: *Estland, Lettlands und westliches Christentum. Estnisch – Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte. / Eestimaa, Liivimaa ja Lääne Kristlus: Eesti- saksa uurimusi baltimaade kirikuloost.* Hg. Von S. Rutiku; R. Staats. Kiel: Friedrich Wittig Verlag. 1988. P. 91–102.

429. Vasks, A., Vaska, B., Grāvere, R. *Latvijas aizvēsture*. Rīga, 1997.

430. Vecchio, S. Die gute Gattin. In: Duby, G. , Perrot, M. *Geschichte der Frauen.* Bd.2. Mittelalter. Hg. Ch. Klapisch-Zuber. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. S. 119–146.

431. Vegesack, C. v. *Vermögens – Verhältnisse der Ehefrau und Wittwen nach dem livländischen Adelsrechte bis zum Ende des 15–ten Jahrhunderts*. Berlin: E.H.Schröder, 1846. 80 S.

432. Vėlius, N. Baltos religios ir mitologijos šaltinai. In: *Quellen der baltischen Religion ir Mytologie. Bd. I: Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des 15.Jahrhunderts*. Vilnius, 1996. S. 327–355.

433. *Viduslaiku cilvēka ikdiena, svētki un ceļojumi.* Vēstures avotu krājums. Sastādījis, tulkojis un komentējis I. Misāns. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture: fonds, 2008.

434. Vīgrabs, J. Vidzemes zemnieku tiesiskais stāvoklis XVIII gadu simteņa pirmajā pusē. *Valsts Arhīva raksti.* Rīga 1930. VIII sēj. 105.–120. lpp.

435. Vijups, A. Pakavsaktas ar masīvām un garenām zvērgalvām Latvijas 14.–15. gs. arheoģiskajā materiālā. *Arheoloģijas un etnogrāfija.* Rīga, 1994. XVII. sēj. 124.–128. lpp.

436. Vilcāne, A. *Senā Jersika*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

437. Vissak, R. On Handikraft in Tallinn (Reval) : the Middle Ages and the Beginning of Modern Times. In: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum V: Das Handwer*. Lübeck: Schmitdt-Römhild, 2006. P. 597–507.

438. Vogel, B., Weckel, U. *Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit*. Hamburg: Verlag Krämer, 1991.

439. Von zur Mühlen, H. (Hg.): Baltisches historisches Ortslexikon Teil 1: Gertrud Westermann: Estland (einschließlich Nordlivland). Köln, 1985.

440. Von zur Mühlen, H. (Hg.): Baltisches historisches Ortslexikon Teil 2: Hans Feldmann u.a.: Lettland (Südlivland und Kurland). Köln 1990.

441. Wächterhäuser, W. *Das Verbrechen des Kindesmordes im Zeitalalter der Aufklärung. Eine rehtgeschichtliche Untersuchung der dogmatishen, prozessualen und rechtssoziologischen Aspekte.* Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1973. 182 S.

442. Wallace, P.G. *The Long European Reformation: Religion, Political Conflict and the Search for Conformity, 1350–1750 (European History in Perspective*). Palgrave Macmillan, November 2003. 212 p.

443. Weigand, R. *Liebe und Ehe im Mittelalter*. Goldbach: Keip Verlag, 1993. 404 S.

444. Wensky, M. Die Frau in der städtische Gesellschaft. In: *Lexicon des Mittelalters.* Hg. u. Berater R.-H. Bautier. Bd. IV. München, Zürich: Artemis & Vinkler, 1989. Kolumne 864.

445. Wettlaufer, J. Beilager und Bettleihe im Ostseeraum (13. bis 19. Jahrhundert. Eine vergleichende Studie zur Wandlung des Eheschließungsrechts im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Riis, T. (Hg.) .*Tisch und Bett: Die Hochzeit im Ostseeraum seit dem 13.Jahrhundert.* Frankurft am Mein; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang, Europaischer Verlag der Wissenschaften, 1998. S. 81–127.

446. Wiesner, M. E. *Women and Gender in Early Modern Europe.* Cambrige, 2000. 331 p.

447. Wiesner-Hanks, M. Gender and Work. In: *Encyclopedia of European social history from 1350 to 2000*. Peter N. Stearns, editor-in chief. P. c. Volume 4. New York: Charles Scribner's Sons, 2001. [524 P.] P. 55–68.

448. Wipper, R. David Hilchen. Die erste rechtliche Fixierung der Leibeigenschaft in Livland. *Latvijas Universitātes raksti.* 8. sēj. Rīga. 238. lpp.

449. Women and Death. In: *Warlike Women in the German Literary and Cultural Imangination since 1500.* Vol.2. Ed. By S. Colvin, H.Watanabe-O'Kelly. Rochester, New York: Camden House, 2009. 314 P.

450. Wührer, K. Die Schwedische Landschaftsrechte und Tacitus' Germania. *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung.* Bd. 76. Weimar, 1959. S. 49–51.

451. Wunder, H. Die ländliche Gemeinde als Strukturprinzip. In: Blickle, P. (Hg.). *Landgemeinde und Stadtgemeinde im Mitteleuropa.* München, 1991. S. 385–402.

452. Wunder, H. „Jede Arbeit ist ihres Lehnes wert." Zu geschlechtsspezifischen Teilung und Bewertung von Arbeit in der Frühen Neuzeit. In Hausen, K. (Hg.) *Geschlechterhierarchie und Arbeitsteilung. Zur Geschichte ungleicher Erwerbsschncen von Männer und Frauen.* Göttingen: Vandenhock und Ruprecht, 1993. S. 191–239.

453. Wunder, H. Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit. In: Gerhard, U. (Hg.) *Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*, München: Beck.,1997. S. 27–54.

454. Wunder, H. Überlegungen zum Wandel der Geschlechterbeziehungen im 15. und 16.Jahrhundert aus sozialgeschichtlicher Sicht. In: *Wandel der Geschlechterbeziehungen uz Beginn der Neuzeit.* Hg. Von Wunder, C. Vanja. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991. S.12–26.

455. Wunder, H. Vermögen und Vermächtnis – Gedenken und Gedächtnis. Frauen in Testamenten und Leichenpredigten am Beispiel Hamburgs. In: Vogel, B., Weckel, U. (Hg.): *Frauen in der Ständegesellschaft. Leben und Arbeiten in der Stadt vom späten Mittelalter bis zur Neuzeit.* Hamburg: Verlag Krämer, 1991, S. 227–240.

456. Wunder, H. „Weibliche Kriminalität" in der Frühen Neuzeit. Überlegungen aus der Sicht der Geschlechtergeschichte. In: Ulbricht, O. (Hg.) *Von Huren und Rebenmüttern. Weibliche Kriminalität in der Frühen Neuzeit.* Köln; Weimar; Wien: Böhlau, 1995. S. 39–61.

457. Zapperi, R. *Geschichten vom schwangeren Mann: Männer, Frauen und die Macht.* München: C.H. Beck, 1994. 286 S.

458. Zariņa, A. *Apģērbs Latvijā 7.–17.gs.* Rīga: Zinātne, 1999.

459. Zariņa, A. Vērpšanas rīki Salaspils Laukskolas 10.–13.gs. apbedījumos. *Latvijas vēstures institūta žurnāls.* 2002. Nr. 4. 5.–15. lpp.

460. Zariņa, G. Doma baznīcas kasētā apbedītie Rīgas iedzīvotāji antrolopoloģiskajā skatījumā. *Senā Rīga. Pētījumu pilsētas arheoloģijā un vēsturē* 4. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002. 155.–180. lpp.

461. Zariņa, G. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7.g.t. pr. Kr.–1800. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. 247 lpp.

462. Zeids, T. *Feodālisms Livonijā*. Rīga, 1953. 134 lpp.

463. Zeids, T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti līdz 1800. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1992. 216 lpp.

464. Zeļenkovs A. Dānijas prinča Magnusa (1540–1583) darbība Livonijā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2000. 15.–30.lpp.

465. Zemzaris, J. Latvijas feodālisma perioda tiesību vēstures avoti V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas Rokrakstu fondos. *Latvijas PSR Valsts Bibliotēkas raksti.* Rīga, 1974. 5. sēj. 216.–233. lpp.

466. Zemzaris, T. Vilkaču prāvas Vidzemē. Grām: *Latviešu vēsturnieku veltījums Robertam Viperam.* Rīga, 1939. 115.–141. lpp.

467. Zug Tucci, H. Kriegsgefangenschaft im Mittelalter. Probleme und erste Forschungsergebnisse. In*: Krieg im Mittelalter.* Hg. von Kortüm. Berlin: Akademie Verlag, 2001. S. 123–140.

468. Zutis, J. *Baltijas jautājums 18. gs.* Rīga: LVI, 1951. 481 lpp.

469. Žeiere, I. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13.–18. gs.Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 131 lpp.

470. Аннерс, Э. *История европейского права.* Москва: Наука, 1996. 392 с.

471. Арекчеев, В. А. *Средневековий Псков. Власть, общество, повседневная жизнь в XV – XVII веках.* Псков: Псовскайа областная типография, 2004. 258 с.

472. Аунс, М. Социально экономическая и политическая структура древней Латгалли XII – XIII вв. Рига, 1985. 24 с.

473. Белецкий, С. Подвеска с знаком Рюриковичей. *Восточный путь.* Том 2. Таллинн, 1996. С. 30–32.

474. Бессмертний, Л. Б. Историко культурные аспекты демографических исследований по западноевропейскому седневековью. Б кн.: *Культура и общество в спедние века.* Выпуск 2. Москва, 1981. С. 196–203.

475. Вассар, А., Кахк, Ю. Земельный вопрос в антифеодальной идеологии эстонского крестьянства. В кн. *Проблемы развития феодализма в странах Балтики.* Тарту, 1975. С. 48–50.

476. *Генрих Латвийский. Хроника Ливонии*. Введение, перевод и комментарии С.А.Аннинского. Москва, Ленинград, 1938. XV, 608 с.

477. Греков, Б. Д. *Полица: Опыт изучения общественных отношений в Полице XV – XVII вв*. Москва., 1951.

478. Греков, Б. *Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века*. Москва; Ленинград: Издательство Академии наук, 1946. 959 с.

479. Греков, В.Д. Польскайя Правда. Опыт изучения общественного и политического строя Польши XIII вв. по Польской Правде – «Книге Права». В кн.: Греков, В.Д. *Избранные труды*. Том 1. Москва; Ленинград, 1957. С. 328–331.

480. Грушина, М. Демографическийе аспекты социальной истории Прованса XII-XIV вв. В кн.: *Женщина, брак, семья: демографические и социокультурные аспекты*. Москва, 1993. С. 83–88.

481. Гуревич, А. Я. Ведьма в деревне и перед судом – народная и ученая традиция в понимании магии). В кн.: *Языки культуры и проблемы переводимости*. Москва, 1987.

482. Гуревич, А. Я. *Свободное крестьянство феодальной Норвегии*. Москва, 1959. 285 с.

483. Гуревич, А.Я. Индивид и общество в варварских государствах. *Проблемы истории докапиталистических обществ.* Москва, 1968. С. 384–424.

484. Гуревич, А.Я. *Культура и общество средневековой Европы глазами совреьменников*. Москва, 1989.

485. Гуревич, А.Я. *Норвежское общество в раннее средневекове*. Москва, 1977. 328 с.

486. Данилова, Г.М. *Проблемы генезиса феодализма у славян и германцев: сравнительный анализ франкских, древнррусских, хорватских, сербских и польских источникв*. Петрозаводск, 1974. 230 с.

487. Дембо, Л. И. «Саксонское зерцало» – выдающийся памятник истории германского феодального права. В кн.: Саксонское зерцало – памятник, комментарии, исследования. Москва, 1985. С. 152–224.

488. Джаксон, Т. Н. Брачные связи в средневековой Скандинавии (датские правители XI – середины XII века но «Саге о Кнуткингах». В кн: *Древнейшийе государства Восточной Европы*: *Генеология как форма исторической памяти.* Отв. Ред. Е.А. Мелникова; Ин-т всеобщей истории. Москва: Восточная литература, 2004.

489. Доро шенко, В.В. Крестянство и государство в средневековой Ливонии XIII – XV вв. В кн.: *Итоги и задачи изучения аграрной истории СССР* . Москва, 1986. С. 204–206.

490. Дорошенко, В.В. *Очерки по аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии Наук Латвийской ССР, 1960. 326 с.

491. *Женщины в легендах и мифах*. Ред. К. Ларрингтон. Перевод О.Перфилева. Москва Крон-пресс, 1998. 592 с.

492. *История Эстонской ССС.* Том 1. Под ред. А. Вассара и Г.Наана. Таллин, 1961. 955 с.

493. Каплински, К. Ремесленники в социальной структуре Таллина в веке. *Известия АН Эстонской ССР*. 1975. 24/1. С. 41–62.

494. Ковалевский, С. Д. *Образование классового общества и государства в Швеции*. Москва, 1977. 278 с.

495. Козаченко, А. И. К истории великорусского свадебного обряда. *Советская Этнография.* Москва, 1957. Том 3. С. 57–71.

496. Котляревский, А. *Древности юридического* быта балтийских славян. Опыт сравнительного изучения славянского права. Прага, 1874. 168 с.

497. Лаар, М., Валк, Х., Вахтре, Л. *Очерки истории эстонского народа*. Таллин: Купар, 1992.

498. Лейнасаре, И. О поселениях крестьян и ич собственности на землю в Латвии в период раннего феодализма. В кн: *Сельские поселения Прибалтики.* Москва, 1971. С. 116–122.

499. Лиги, Х. М. *Феодальные повинности эстонских крестьян.* Таллин: Академия Наук Эстонской ССР, 1968. 203 с.

500. Лиги, Х. Социальная мобильность крестьян в Эстонии при феодализме. *Проблемы развития феодализма и капитализма в странах Балтики.* Тарту, 1972. С. 269–285.

501. Лиепиня, Дз. *Крестьяне Рижжского патримонального округа в XVI – XVII вв.* Автореферат диссертацию Рига, 1954. 16 с.

502. Лотман, М. Несколько мыслей о типологии культур. В кн. *Языки культуры и проблемы переводимости.* Москва, 1987. С. 3–11.

503. Лукшайте, И. К. Об обычае двойного выкупа за женщину по Литовскому праву. *Советская Этнография.* Москва, 1968. Том. 2. С.114–120.

504. Матузова, В. И., Назарова, Е.Л. Жалованные грамоты местным нобилям в Пруссии и Ливонии XIII в. (сравнительное исследование). *Восточная Европа в древности и средневекоье. Проблемы источниковедения.* М.,1990. С.72–74.

505. Матузова, В.И., Назарова, Е.Л. Местные ленники в Пруссии и Ливонии в начале XVI в. (Проблема заимствования или параллельного развития?). Lituanistica. Vilnius, 1997. Nr. 3 (31). С. 35–42.

506. Мугуревич, Э. Проблемы формирования латышской народности в средневековье по данным археологии. В кн. *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.* Вильнюс, 1985. С. 56–66.

507. Мяги-Лигас, М. Захоронение путешественников Восточного пути в Дании. *Восточный путь (Austrveg).* Таллин, 1995. Вып. 1. С. 40–42.

508. Назарова, Е. Л. *История лейманов в Ливонии. Местное землевладение в Латвии и Эстонии. XIII – XVIII вв.* Москва: Институт истории СССР, 1990. 164 с.

509. Назарова, Е. Л. Русско- латгальские контакты в XII – XIII вв. в свете генеологии князей Ерсике и Кокнесе. В кн.: *Древнейшие государства на территории СССР*. Москва: Наука, 1995. С. 182–195.

510. Насевіч В. Генеалагічныя табліцы старадаўніх княжацкіх і магнацкіх беларускіх родаў 12–18 стагоддзяў. Минск: БелЭН, 1993. [Pieejams: http://vln.by/node/52. Aplūkots 15.06.2011]

511. Никольский, С.Л. О характере участия женщин в кровной мести (Скандинавия и Дпевняя Русь. В кн: *Древнейшийе государства Восточной Европы*: *Восточная Европа и Северная Европа.* Отв. Ред. Е.А. Мелникова; Ин-т вцеобщей истории. Москва: Восточная литература, 2001. С. 160–168.

512. Новосельцев, А. П., Пашуто В. Т., Черепнин Л. В. *Пути развития феодализма.* Москва, 1972. 338 с.

513. Опиц, К. Женщина в зеркале позднесредневековой агиографии. В кн.: *Женщина, брак, семья: демографические и социокультурные аспекты*. Москва, 1993. С. 55–61.

514. *Памятники права Киевского государства X – XII* вв. Сост. А. А. Зимин. Москва, 1952.

515. Пашуто, В. Т., Шталь, И. *Корчула*. Москва, 1976. 205 с.

516. Пашуто, В. Т. *Образование Литовского государства*. Москва, 1959. 529 с.

517. Пашуто, В. Т. Христбургский (Кшипорский) договор как исторический источник. В кн.: *Проблемы источниковедения*. Том 7. Москва, 1959. С. 357–390.

518. *Переходные эпохи в социальном измерении: история и современность.* Отв. ред. В.Л. Мальков. Москва: Наука, 2002. 481 с.

519. Пичета, В. Образование беларусского народа. *Вопросы истории*. Москва, 1946. № 5—6.

520. Пушкарева, Н. Л. *Женщины Древней Руси*. Москва: Мысль, 1989.

521. Пушкарева, Н. Л. *Частная жизнь русской женщины: невеста, жена, любовница (X – начало XX в.)*. Москва: Ладомир, 1997. 382 с.

522. Романов, Б. А. *Люди и нравы древней Руси: историко бытовые очерки. XI – XIII вв.* Москва, 1966. 270 с.

523. Россет, Э. *Продлжительность человеческой жизни.* Москва, 1981. 382 с.

524. Смирнова, Я. С. К типологии обычаев умыкания по материалам Северного и Западного Кавказа. В кн.: *Проблемы типологии культуры и этнографии.* Москва, 1979.

525. Стикане, В. Наследственное право женщин на землю в Ливонии. *Староладожский сборник.* Выпуск 4. Санкт-Петербург; Старая Ладога, 2001. С. 32–47.

526. Стикане, В. Правовой статус женщин в средневековой Латвии: наследственное право на землю. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli: Vēsture.* VI sējums, II daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2003. 50.–55. lpp.

527. Тарвел, Э. *Фольварк, пан и подданный: аграрные отношения в польских владениях на территории южной Эстонии в конце – начале века.* Таллин, 1964.

528. Урбанавичус, В. Ф. Реликты древних верований в Литве в XV–XVII вв. Языческие святилища в XVI–XVII вв. *Труды Академии Наук Литовской ССР.* Сер. А. Вильнюс, 1977. Том 3. С.60–88.

529. Фроянов, И. Я. *Рабство и данничество у восточных славян VI – X вв.* Санкт-Петерсбург, 1996. 512 с.

530. Черниловский, З. М. *Возникновение раччефоедльного государства у прибалтийскич славян.* Москва, 1959.

531. Шпиндлер, А. *История больниц города Ревеля.* Ревель: Типография Хр. Миквиц, 1917. 21 с.

532. Штыхов, Г. В. *Древний Полоцк IX – XIII вв.* Минск: Наука и техника, 1955. 136 с.

533. *Эстонская народная одежда XIX – начала XX века*. Под ред. А.Н. Моора. Таллин, 1960. 284 с.

534. Янин, В. Л. Полоцкий матриархат. *Знание- сила.* Москва, 1970. Nr. 12. С. 17–19.

535. Ятрушева, Л. Доходы Таллинского магистрата во второй трети 15 века. *Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised. Ühiskonnateadused.* С. 72–87.